

श्रीः
ऋक्संहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसंहिता
पदपाठयुताच.

इयंच

तत्त्वविवेचकग्रंथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिरुच्यः,
गणपतरुष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाह्लोबाभिरुच्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाधिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुंबय्यां

गणपतरुष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा

प्रकाशिता.

तस्याअयंसप्तमोऽष्टकः

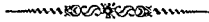
शकाब्दाः १८११

एतदनुस्तकस्य स्वामित्वं

मुनिरत्नगर्भेणुमिते (१८६७) सन् सप्तकवस्तरे कृतराजकीय
पंचविंशतिलम (२५) नियमानुसारतोऽसाधारणीकृतम्.

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योस्त्रिलंजगत् । निमंमे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथं सप्तमाष्टकस्य प्रथमोऽध्याय आरभ्यते । प्रणइति पल्लवं विंशं सूक्तं आंगिरसस्या-
स्यस्यार्पं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—प्रणोयास्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अम् प्रणइन्द्रोमहेतनं ऊर्मिनविभ्रदर्पसि । अग्निदेवाँ अयाँस्यः ॥ १ ॥

प्र । नः । इन्द्रो इति । महे । तने । ऊर्मिम् । न । विभ्रत् ।

अर्पसि । अग्नि । देवान् । अयाँस्यः ॥ १ ॥

हे इन्द्रो सोम त्वं नोस्माकं महे महते-तने धनाय प्रार्थसि प्रगच्छसि । न संप्रति अया-
यः स्वयं ऋषिस्तवोर्मिं तरंगं विभ्रत् धारयन् देवानभिगच्छति यद्गुं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मतीजुष्टोधियाहितःसोमोँहिन्वेपरावति । विप्रस्यधारंयाकृविः ॥ २ ॥

मती । जुष्टः । धिया । हितः । सोमः । हिन्वे ।

परावति । विप्रस्य । धारंया । कृविः ॥ २ ॥

। कविः क्रान्तकर्मा सोमो विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः मती मृत्या स्तुत्या जुष्टः सेवितः धि-
गा कर्मणा हितोयज्ञे निहितः परावति पवित्राहूरदेशे धारया हिन्वे प्रैयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयं देवेपुजागृविः सुतएतिपवित्रआ । सोमोयातिविचर्पणिः ॥ ३ ॥

अयम् । देवेपुं । जागृविः । सुतः । एति । पवित्रे ।

आ । सोमः । याति । विचर्पणिः ॥ ३ ॥

जागृविर्जागरणशीलोयं सोमोदेवेषु देवार्थं सुतोभिषुत आपति समन्ताद्गच्छति । अपिच विचर्षणिः विद्रष्टा सोमः पवित्रे याति पावनाय गच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनःपवस्ववाजयुश्चक्राणश्चारुमध्वरम् । बर्हिष्मान्आविवासति ॥ ४ ॥

सः । नः । पवस्व । वाजयुः । चक्राणः । चारुम् ।

अध्वरम् । बर्हिष्मान् । आ । विवासति ॥ ४ ॥

हे सोम यं त्वां बर्हिष्मानृत्विगाविवासति परिचरति सत्त्वं नोस्मदर्थं वाजयुरन्मिच्छन्नध्वरं हिंसारहितं यागं च चारुं कल्याणं चक्राणः कुर्वन् पवस्व क्षर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सनोभगायवायवेविप्रवीरसदादृधः । सोमोदेवेष्वायमत् ॥ ५ ॥

सः । नः । भगाय । वायवे । विप्रवीरः ।

सदादृधः । सोमः । देवेषु । आ । यमत् ॥ ५ ॥

सपवमानः सोमो वायवे वायुदेवार्थं भगाम भगदेवार्थं च विप्रवीरोविप्रैर्भेषाविभिः स्तुत्या प्रेरितः सदावृधो नित्यवृद्धो भवन् नोस्मभ्यं देवेषु स्थितं धनमायमदायच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सनोअद्यवसुत्तयेऋतुविद्रांतुवित्तमः । वाजंजेपिश्रवोबृहत् ॥ ६ ॥ १ ॥

सः । नः । अद्य । वसुत्तये । ऋतुवित् ।

गातुवित् । श्रवः । वाजं । जेपि । श्रवः । बृहत् ॥ ६ ॥ १ ॥

हे सोम ऋतुवित् ऋतूनां कर्मणां संभक्तो गातुवित्पुण्यलोकानां अतिरायेन मार्गस्य ज्ञाता त्वं क्षयास्मिन्नहनि नोस्माकं वसुत्तये धनलाभाय बृहन्महत् श्रवोर्न वाजं बलं च जेपि जया ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य मंत्रमे पथमौषगः ॥ १ ॥

सपवस्वेति षड्ब्रह्मं एकविंशं सूक्तं ऋग्व्यायाः पूर्वपदं सपवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोवित्तियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सर्वस्वमदायकं नृचक्षादेववीतये । इन्द्रविन्द्राय पीतये ॥ १ ॥

सः । पवस्व । मदाय । कम् । नृचक्षाः ।

देवऽवीतये । इन्द्रो इति । इन्द्राय । पीतये ॥ १ ॥

हे इन्द्रो सोम नृचक्षाः नृणां नेतृणां द्रष्टः सत्त्वं देववीतये यज्ञायेन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय च मदाय मदार्थं च कं सुत्वं यथा भवति तथा पवस्व क्षर ॥१॥

अथ द्वितीया—

सनो अर्षाभिदूत्यं त्वमिन्द्राय तोशसे । देवान्सखिभ्य आवरम् ॥ २ ॥

सः । नः । अर्ष । अभि । दूत्यम् । त्वम् । इन्द्राय । तोशसे ।

देवान् । सखिभ्यः । आ । वरम् ॥ २ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं दूत्यं दूतस्य कर्माणां भिगच्छ । अपिच यस्तमिन्द्रायेन्द्रार्थं तोशसे पीयसे सत्त्वं सखिभ्यः प्रियेभ्योस्मभ्यं वरं श्रेष्ठं धनं देवानापवस्वेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत त्वामरुणं वयं गोभिरंजमो मदायकम् । विनोराये दुरोदधि ॥ ३ ॥

उत । त्वाम् । अरुणम् । वयम् । गोभिः । अंजमः ।

मदाय । कम् । वि । नः । राये । दुरः । दधि ॥ ३ ॥

उतापिच हे सोम यमरुणमरुणवर्णं त्वां मदाय मदार्थं वयमांगिरसायास्याः गोभिः गोविकारैः पयोभिः रंजमो वासयामः संस्कुर्मः । कमिति पूरणं । सत्त्वं नोस्माकं राये धनाय दुरोद्वाराणि विवृधि विवृतानि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अत्यूपवित्रमक्रमीद्वाजीधुरं नयामनि । इन्दुर्वैपुपत्यते ॥ ४ ॥

अति । ऊँ इति । पवित्रम् । अक्रमीत् । वाजी ।

धुरम् । न । यामनि । इन्दुः । देवेषु । पत्यते ॥ ४ ॥

इन्दुः सोमोवाज्यश्वोयामनि गमने धुरं न रथस्य धुरं यथा तथा पवित्रमत्यक्रमीदतिगच्छति । देवेषु देवानां मध्ये पत्यते गच्छति च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

समीसखायोअस्वरन्वनेक्रीळन्तमत्यविम् । इन्दुनावाअनूपत ॥ ५ ॥

सम् । ईमिति । सखायः । अस्वरन् । वने । क्रीळन्तम् ।

अतिअविम् । इन्दुम् । नावाः । अनूपत् ॥ ५ ॥

अत्यविमतिक्रान्तं दशापवित्रं वने उदके क्रीळन्तं संक्रीडमानमीमेनमिन्दुं सोमं सखायः प्रियस्तोवारः समस्वरन् संस्तुवन्ति । नावाः वाचोप्यनूपतास्तुवन् । नौ अक्षरमिति वाङ्नामसु पाठात् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

तयापवस्वधारयाययापीतोविचक्षसे । इन्दोस्तोत्रेसुवीर्यम् ॥ ६ ॥ २ ॥

तया । पवस्व । धारया । यया । पीतः । विचक्षसे ।

इन्दो इति । स्तोत्रे । सुवीर्यम् ॥ ६ ॥ २ ॥

हे इन्दो त्वं यया धारया पीतः सन् विचक्षसे विचक्षणाय स्तोत्रे स्तोत्राणां कर्त्रे पुरुषाय सुवीर्यं शोभनवीर्यं मयच्छसीतिशेषः । तया धारया पवस्व क्षर ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

असृग्रन्निति पञ्चं द्वाविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । असृग्रन्नित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

असृग्रन्देववीतयेत्यासःकृत्व्याडव । क्षरन्तःपर्वतावृधः ॥ १ ॥

असृग्रन् । देवःवीतये । अत्यासः । कृत्व्याःडव ।

क्षरन्तः । पर्वतावृधः ॥ १ ॥

पर्वतावृधः पर्वतैरभिपवग्नावभिवृद्धाः पर्वतेषु वा जाताः क्षरन्तः सोमाः देववीतये यज्ञाय
प्रत्यासोऽवाः कृत्वा इव । यथा कर्मण्याः अश्वास्तद्ददसृग्मन् सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिष्कृतासु इन्द्रवो योषे वा पित्र्यावती । वायुंसोमा अस्तक्षत ॥ २ ॥

परिष्कृतासः । इन्द्रवः । योषा इव । पित्र्यं इवती ।

वायुम् । सोमाः । अस्तक्षत ॥ २ ॥

इन्द्रवो यागेषु क्लियमानाः सोमाः परिष्कृतासः परिष्कृताः अलंकृताः सन्तः पित्र्यावती
पितृमती योषेवालंकृता कन्यका यथा वरं प्रति गच्छति तद्द्वयुं प्रत्यस्तक्षत गच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एते सोमासु इन्द्रवः प्रयस्वन्तश्चमूसुताः । इन्द्रवर्धन्ति कर्मभिः ॥ ३ ॥

एते । सोमासः । इन्द्रवः । प्रयस्वन्तः । चमू इति ।

सुताः । इन्द्रम् । वर्धन्ति । कर्मभिः ॥ ३ ॥

इन्द्रवः दीमाः प्रयस्वन्तोऽन्वन्तः एते अस्मिन्कर्मणि वर्तमाना अमी सोमासः सोमाः च-
मू चम्बोरधिपवणफलकयोः सुता अभिपुत्राः सन्तः कर्मभिर्यागैरिदं वर्धन्ति प्रवर्धयन्ति प्रीण-
यन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आधावतासु हस्त्यः शुक्रागृन्धीतमन्धिना । गोभिः श्रीणीतमत्सरम् ॥ ४ ॥

आ । धावत । सुहस्त्यः । शुक्रा । गृन्धीत ।

मन्धिना । गोभिः । श्रीणीत । मत्सरम् ॥ ४ ॥

हे सुहस्त्यः शोभनहस्ता ऋत्विज आधावत मां संप्रत्यागच्छत । मन्धिना सह शुक्रा शुक्रं
च गृन्धीत गृहीत सोमं । मत्सरं सोमं गोभिर्गोविकारैः पयोभिः श्रीणीत संस्फुरत च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सर्वस्वधनंजयप्रयन्ताराधसोमहः । अस्मभ्यंसोमगातुवित् ॥५॥

सः । पवस्व । धनम् । जय । प्रयन्ता । राधसः ।

महः । अस्मभ्यम् । सोम । गातुवित् ॥ ५ ॥

हे धनंजय शत्रुसंबन्धिधनानां जेतः सोम गातुविदभीष्टमार्गस्यलंभकोऽस्मभ्यं महोमहतो-
राधसोधनस्य प्रयन्ता प्रदाता च सत्त्वं पवस्व क्षर ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एतंमृजन्तिमर्ज्यं पवमानंदशक्षिपः । इन्द्रायमत्सरंमर्दम् ॥६॥ ३॥

एतम् । मृजन्ति । मर्ज्यम् । पवमानम् । दश ।

क्षिपः । इन्द्राय । मत्सरम् । मर्दम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

मर्ज्यं मर्जनीयं शोध्यं पवमानं क्षरन्त्वं मत्सरं मदकरमेतपिमं मर्दं सोमं दशसंस्थाकाः
क्षिपोगुलयः । विशः क्षिपइत्यंगुलिनामसुपाठात् । इन्द्राय इन्द्रार्थं मृजन्ति पवित्रे शोधयन्ति ॥६॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे ऋतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अयासोमइति पंचर्चं त्रयोविंशस्रकं भृगुपुत्रस्य कवेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।
तथाचानुक्रान्तं-अयासोमः पंच कविभ्रातृवइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

अयासोमःसुकृत्ययामहश्चिदभ्यवर्धत । मन्दानउहृपायते ॥ १ ॥

अया । सोमः । सुकृत्यया । महः । चित् । अग्नि ।

अवर्धत् । मन्दानः । उत् । उहृपयते ॥ १ ॥

सोमः अया अनया सुकृत्यया शोभनया अग्निपवादिलक्षणया क्रियया महश्चित् मह-
सोदेवान् प्रत्यश्ववर्धत् प्रवृद्धोभूत् मन्दानोमोदमानः उहृपायते वृषवदावरति । यथा मोदमा-
नोवृषभः शब्दं करोति तथाभिववेद्यायामुपरवेपु शब्दं करोतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कृतानीदस्य कर्त्वा चेतन्नेदस्युतर्हणा । ऋणाचष्टुष्णुश्चयते ॥ २ ॥

कृतानि । इत् । अस्य । कर्त्वा । चेतन्ने ।

दस्युदतर्हणा । ऋणा । च । ष्टुष्णुः । चयते ॥ २ ॥

अस्य यस्यैतस्य सोमस्य दस्युतर्हणा दस्युतामसुराणां तर्हणानि नाशकानि कर्त्वा कर्माणि कृतानीव अस्माभिरेव कृतानि सोपं ष्टुष्णुर्षटःसोमो यजमानानामृणाच ऋणान्यपि चयते काममदानेन चातपति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आत्सोमइन्द्रियोरसोवज्रःसहस्रसाभुवत् । उक्थंयदस्य जायते ॥ ३ ॥

आत् । सोमः । इन्द्रियः । रसः । वज्रः । सहस्रसाः ।

भुवत् । उक्थम् । यत् । अस्य । जायते ॥ ३ ॥

यद्यदास्येन्द्रस्योक्थं शलं जायते प्रादुर्भवति तदा आदनन्तरमेवेन्द्रियः इन्द्रस्य प्रियकरोरसोबलवान् वज्रोवज्रसदृशः केनाप्यहिंस्यः सोमः सहस्रसा अस्मभ्यं अपरिमितस्य धनस्य दाता भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स्वयंकविर्विधूर्तरिविप्रायुरत्नमिच्छति । पर्दाममृज्यतेधियः ॥ ४ ॥

स्वयम् । कविः । विधूर्तरि । विप्राय । रत्नम् ।

इच्छति । यर्दि । मृज्यते । धियः ॥ ४ ॥

यदि कविः क्रान्तकर्मायं सोमो वियोधीभिः विभक्तिव्यत्ययः धीभिरंगुलीभिरित्यर्थः । मर्ज्यते शोभ्यते तर्हि स्वयं स्वयमेव विप्राय मेधाविने विधूर्तरि कामानां विधातरीन्द्रे रत्नं रमणीयं धनमिच्छति । इन्द्रेण धनं दापयितुमिच्छतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

सिपासतूरयीणांवाजेष्वर्वतामिव । भरेषुजिग्युषामसि ॥ ५ ॥ ४ ॥

सिपासतुः । रयीणाम् । वाजेषु । अर्वतामइव ।

भरेषु । जिग्युषाम् । असि ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं भरेषु संग्रामेषु जिग्युषां शत्रुं जयतां रयीणां धनानां सिपासतुः संभक्तुमिच्छुरसि भवसि शत्रून् जयद्भोधनानि प्रयच्छसि इत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः-वाजेषु संग्रामेष्वर्वतामिव अश्वानामिव यथा संग्रामं प्रविशद्भोश्वेभ्योवासां प्रयच्छन्ति तद्ददित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

तन्वेति पंचर्चं चतुर्विंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । तन्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

तंत्वांनृम्णानिबिभ्रतंसधस्थेषुमहोदिवः । चारुंसुकृत्ययेमहे ॥ १ ॥

तम् । त्वा । नृम्णानि । बिभ्रतम् । सधस्थेषु । महः ।

दिवः । चारुम् । सुकृत्यया । ईमहे ॥ १ ॥

महो दिवः महतोद्युलोकस्य सधस्थेषु सहस्थानेषु स्थितं नृम्णानि धनानि बिभ्रतमस्मदर्थं धारयन्तं चारुं कल्याणं तं पवमानं त्वा त्वां सुकृत्यया शोभनया क्रियया ईमहे धनानि याचामहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

संष्टंक्तधृष्णुमुक्थ्यंमहामहिवतमदम् । शतंपुरोरुरुक्षणिम् ॥ २ ॥

संष्टंक्तधृष्णुम् । उक्थ्यम् । महामहिवतम् ।

मदम् । शतम् । पुरः । रुरुक्षणिम् ॥ २ ॥

हे सोम संबृकधृष्णुं संबृक्ताः संछिन्ना धृष्णवो धर्षणशीलाः शत्रवो येनात्तौ संबृकधृ-
ष्णुस्तमुक्थ्यमुक्थार्हं प्रशंस्यं महामहिव्रतं मंहनीयबहुकर्माणं मदं मदकरं शतं बहूनि पुरः
शत्रूणां पुराणि रुरुक्षणिं विनाशयन्तं त्वां धनानीमहइति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अतस्त्वारयिमभिराजानंसुक्रतोदिवः । सुपर्णोअव्यथिर्भरत् ॥ ३॥

अतः । त्वा । रयिम् । अभि । राजानम् । सुक्रतो
इति सुक्रतो । दिवः । सुपर्णः । अव्यथिः । भरत् ॥ ३ ॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मन् पवमानसोम रयिमभि धनंपति राजानं त्वा त्वां अतोदिवोमुष्पा-
व पुलोकाव अव्यथिव्यंथारहितः सुपर्णः श्येनोभरदाहरव । तथाचनिगमान्तरं-आदायश्ये-
नोअभरत्तोमपिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

विश्वस्माइत्स्वदृशेसाधारणंरजस्तुरम् । गोपामृतस्यविर्भरत् ॥ ४ ॥

विश्वस्मै । इत् । स्वः । दृशे । साधारणम् । रजःस्तुरम् ।
गोपाम् । ऋतस्य । विः । भरत् ॥ ४ ॥

रजस्तुरमुदकस्य पेरकस्यतस्य यज्ञस्य गोपां गोपायितारं विश्वस्मै सर्वस्मै स्वदृशे सर्व-
दृशे देवाय साधारणमित्समानमेवसन्तं सोमं विः पक्षी श्येनोभरत् स्वर्गादाहरव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

अघाहिन्वानइन्द्रियंज्यार्योमहित्वमानशे । अग्निष्टिऋद्विचर्षणिः॥५॥५॥

अघं । हिन्वानः । इन्द्रियम् । ज्यार्यः । महित्वम् ।
आनशे । अग्निष्टिऋत् । विष्टचर्षणिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

अधाथ विचर्षणिः कर्मणां विदृष्टा अभिष्टिकृद्यजमानानामभीष्टस्य फलस्य कर्ता सोमः
इन्द्रियं स्वकीयं बलं हिन्वानः प्रेरयन् ज्यायः प्रशस्यतरं महित्वं महत्त्वमानशे प्रामोति ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

पवस्वेति पंचर्षं पंचविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पवस्ववृष्टिमासुनोपामूर्मिदिवस्परिं । अयक्ष्माबृहतीरिपः ॥ १ ॥

पवस्व । वृष्टिम् । आ । सु । नः । अपाम् । ऊर्मिम् । दिवः ।

परिं । अयक्ष्माः । बृहतीः । रिपः ॥ १ ॥

हे सोमं त्वं दिवोद्युलोकात् वृष्टिं नोस्माकमापवस्व समन्तात्कुरु । एतदेव दर्शयति—अ-
पामुदकानामूर्मिं तरंगं दिवः पर्यापवस्व । अपिचायक्ष्माः यक्ष्मरहितानि अनामयानि बृहतीर्म-
हांति इषोञ्जानि आपवस्व ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तयापवस्वधारंयाययागावंडुहागमन् । जन्यांसउर्पनोगृहम् ॥ २ ॥

तया । पवस्व । धारंया । यया । गावः । इहा ।

आङ्गमन् । जन्यांसः । उर्प । नः । गृहम् ॥ २ ॥

हे सोम त्वं तया तादृश्या धारया पवस्व क्षर । कीदृश्येत्यत्राह—यया यादृश्या त्वदीयया
धारया जन्यासोजन्याः शत्रुजनपदभवागावः इहास्मिन्लोके नोस्माकं संबन्धिगृहमुपागमन्-
पागच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

घृतंपवस्वधारंयायज्ञेपुंदेववीतमः । अस्मभ्यंवृष्टिमापव ॥ ३ ॥

घृतम् । पवस्व । धारंया । यज्ञेपुं । देववीतमः ।

अस्मभ्यम् । वृष्टिम् । आ । पव ॥ ३ ॥

हे सोम पशुपु देववीतमोत्यन्तं देवकामस्त्वं अस्मभ्यं भ्रातृवैभ्यः कविभ्योघृतमुदकं ।
वनं घृतमिःयुदकनामसु पाठात् । धारया संपातेन पवस्व क्षर । वृष्टिं वर्षं वा आपवापवस्व ॥३॥

अथ चतुर्थी—

सनञ्जैर्व्यं१व्ययंपवित्रं१धावधारया । देवासःशृणवन्हिकम् ॥ ४॥

सः । नः । ऊर्जे । वि । अव्ययम् । पवित्रम् । धाव् ।

धारया । देवासः । शृणवन् । हि । कम् ॥ ४ ॥

हे सोम सत्त्वं नेस्माकमूर्जे अन्नायाव्ययमविमयं पवित्रं धारया संपातेन विधाव प्रा-
हि । देवासोदेवाः अपि हि कं शृणवत गमनवेलायामुत्पन्नं तव शब्दं शृणवन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

पर्वमानोअसिष्यदृक्षांस्यपुजङ्गनत् । प्रत्नवद्रोचयन्नुचः ॥५॥६॥

पर्वमानः । असिष्यदत् । रक्षांसि अपृष्टजङ्गनत् ।

प्रत्नृष्टवत् । रोचयन् । रुचः ॥ ५ ॥ ६ ॥

रक्षांसि राक्षसानपजंघनदपन्न रुचः आत्मीयादीतीः प्रत्नवत् पुराणवत् रोचयन् दी-
पयन् पवमानः सोमोसिष्यदत् स्पन्दते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

उच्यते इति पंचमं पद्विंशं सूक्तं आंगिरसस्योचध्यस्पापं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथा-
चानुक्रान्तं—उत्तेशुष्मात्तउचध्यइति । उकोविनियोगः ।

तत्र मथना—

उत्तेशुष्मांसईरतेसिन्धोरुर्मेरिवस्वनः । वाणस्यचोदयापविम् ॥१॥

उत् । ते । शुष्मांसः । ईरते । सिन्धोः । ऊर्मेःइद्व ।

स्वनः । वाणस्य । चोदय । पविम् ॥ १ ॥

हे सोम ते तव शुष्मासः शुष्मावेगा उदीरते उद्गच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—सिन्धोः समुद्रस्यो-
र्धेरिव यथा तरंगात्स्वनो ध्वनिरुद्गच्छति तद्वदित्यर्थः । सत्त्वं वाणस्य विसृष्टस्य वाणस्य नालस्य
वादित्रविशेषस्य पर्विं शब्दं । पविः भारतीति वाङ्मामसुपाठात् । चोदय प्रेरय । वेगेन स्पंदमा-
नस्त्वं विसृष्टवाणशब्दसदृशं शब्दं कुर्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रसवेत् उदीरते तिस्रो वाचो मखस्युवः । यदव्य एपिसानवि ॥ २ ॥

प्रसवे । ते । उत् । ईरते । तिस्रः । वाचः । मखस्युवः ।
यत् । अव्ये । एपि । सानवि ॥ २ ॥

हे सोम ते तव प्रसवेसति मखस्युवो यज्ञमिच्छवो यजमानस्य तिस्रो वाचः ऋग्यजुःसा-
मात्मकानि त्रीणि वाक्यान्पुदीरते उद्गच्छन्ति । कदेत्यत आह—यद्यदा सानवि व्युच्छ्रिते अव्ये
अविमये पवित्रे एपि त्वं गच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अव्यो वारे परिप्रियं हरिं हिन्वन्त्यद्रिभिः । पर्वमानं मधुश्चुतम् ॥ ३ ॥

अव्यः । वारे । परि । प्रियम् । हरिम् । हिन्वन्ति ।
अद्रिभिः । पर्वमानम् । मधुश्चुतम् ॥ ३ ॥

प्रियं देवानां प्रीतिकरं हरिं हरितवर्णमद्रिभिः प्रावभिरभिपुतं मधुश्चुतं मधुनोरसस्य च्या-
वपितारं पर्वमानं सोममव्योवेवारे वाले परिहिन्वन्ति ऋत्विजः परिप्रेरयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आपवस्वमादिन्तमपवित्रन्धारंयाकवे । अर्कस्य योनिमासदम् ॥ ४ ॥

आ । पवस्व । मदिन्तम् । पवित्रम् । धारंया । कवे ।
अर्कस्य । योनिम् । आसदम् ॥ ४ ॥

हे मदिन्तम मादयितृतम कवे कान्तकर्मन् सोम अकंस्पाचनीयस्येन्द्रस्य योति उदरं स्थानमासदं प्राप्तुं पवित्रमतीत्य धारया संपातेनापवस्व आभिमुख्येन क्षर । यद्यप्येषा पूर्वस्मिन्ध्याये व्याकृता तथापि मन्दमतीनां विस्मरणशंकाया पुनर्न्याख्याता ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सर्पवस्वमदिन्तमृगोभिरञ्जानोअक्तुभिः । इन्द्रविन्द्रायपीतये ॥५॥७॥

सः । पवस्व । मदिन्तम । गोभिः । अञ्जानः । अक्तुभिः ।

इन्द्रो इति । इन्द्राय । पीतये ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे मदिन्तम मादयितृतमेन्द्रो सोम अक्तुभिरंजनसाधनभूतैर्गोभिः गोविकारैः पयोभिरंजानोऽप्यमानः संस्क्रियमाणः सत्त्वं इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय पवस्व क्षर ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अध्वर्योइति पंचमं सप्तविंशसूक्तं आंगिरसस्य उच्यथ्यस्वार्थं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते-अध्वर्योइति । गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

अध्वर्योअद्रिभिःसुतंसोमंपवित्रआसृज । पुनीहीन्द्राप्रातवे ॥१॥

अध्वर्यो इति । अद्रिभिः । सुतम् । सोमम् । पवित्रे ।

आ । सृज । पुनीहि । इन्द्राय । प्रातवे ॥ १ ॥

हे अध्वर्यो अद्रिभिर्भावभिः सुतमभिपुत्रं सोमं पवित्रे आसृज । एतदेव दर्शयति इन्द्रायेन्द्रस्य प्रातवे पानाय पुनीहि पावय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

द्विवःपीयूषमुत्तंसोममिन्द्रायवृज्जिणे । सुनोतामर्धुत्तमम् ॥ २ ॥

द्विवः । पीयूषम् । उत्तमम् । सोमम् । इन्द्राय । वृज्जिणे ।

सुनोत । मर्धुत्तमम् ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवो यूयं मधुमत्तममतिशयेन मधुमन्तं दिवोद्युलोकस्य पीयूषममृतमुत्तमं श्रेष्ठं सोमं वज्जिणे वज्रवते इन्द्राय सुनोताभिपुणुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तवत्यइन्दोअन्धसोदेवामधोर्व्यश्रते । पवमानस्यमरुतः ॥ ३ ॥

तव । त्ये । इन्दो इति । अन्धसः । देवाः । मधोः ।

वि । अश्रते । पवमानस्य । मरुतः ॥ ३ ॥

हे इन्दो सोम तव संबन्धिनं मधोर्मदकरस्य पवमानस्य पूषमानमधसोर्न कर्मणि षष्ठी त्ये ते इमे देवाइन्द्रादयोमरुतश्च व्यश्रते व्याश्रुवते व्याश्रुवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंहिसोमवर्धयन्त्सुतोमदायभूर्णये । त्वपन्स्तोतारमूतये ॥ ४ ॥

त्वम् । हि । सोम । वर्धयन् । सुतः । मदाय ।

भूर्णये । त्वपन् । स्तोतारम् । ऊतये ॥ ४ ॥

हे सोम सुतोभिपुतस्त्वं वर्धयन् देवान् प्रवृद्धान् कुर्वन् वृषन् कामान् वर्षन् भूर्णये क्षिमाय मदायोतये रक्षणायच स्तोतारमभिगच्छसीत्यर्थः ॥४॥

अथ पञ्चमी—

अभ्यर्षविचक्षणपवित्रंधारयासुतः । अभिवाजसुतश्रवः ॥ ५॥८॥

अभि । अर्ष । विचक्षण । पवित्रम् । धारया । सुतः ।

अभि । वाजम् । उत । श्रवः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे विचक्षण सोम सुतोभिपुतस्त्वं पवित्रमभि प्रति धारयार्पणच्छ । उतापिचास्माकं वाजमजं श्रवः कीर्तिवाग्निरक्षेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

परिघुक्षइति पंचचमष्टाविंशसूक्तं ऋष्यायाः पूर्ववत् । परिघुक्षेत्यनुक्तात् । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परिद्युक्षःसुनद्रयिर्भरद्वाजनोअन्धसा । सुवानोअर्षपवित्रआ ॥१॥

परि । द्युक्षः । सुनद्रयिः । भरद् । वाजम् । नः ।

अन्धसा । सुवानः । अर्ष । पवित्रे । आ ॥ १ ॥

युक्षोदीप्तः सुनद्रयिः दीपमानधनः सोमो नोस्मार्कं वाजं बलमंधसान्नेनसह परिभरत् प-
रिभरतु । अथपत्यक्षस्तुतिः हे सोम सुवानोभिषूयमाणस्त्वं पवित्रे आर्षं क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तवप्रत्नेभिरध्वंभिरव्योवारिपरिप्रियः । सहस्रंधारोयान्तनां ॥ २ ॥

तव । प्रत्नेभिः । अध्वंभिरः । अव्यः । वारे । परि ।

प्रियः । सहस्रंधारः । यान् । तनां ॥ २ ॥

हे सोम तव संबंधी प्रियोदेवानां प्रीतिकरः सहस्रधारो बहुधारः तना विस्तृतसारोरसः
प्रत्नेभिः पुराणैः अध्वभिर्माणैः अव्योवारे वाटे दशापवित्रे परियात् परिगच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

चरुर्नयस्तर्मीह्वयेन्दो नदानंमीह्वय । वधैर्वधस्तवीह्वय ॥ ३ ॥

चरुः । न । यः । तम् । ईह्वय । इन्दो इति । न । दानम् ।

ईह्वय । वधैः । वधस्तो इति वधस्तो । ईह्वय ॥ ३ ॥

हे सोम चरुर्नं चरुत्वि यः पूर्णोदतो भवति तर्मीत्वि यस्मान्प्रापय । अपिच हे इन्दो न
दानं देयमीत्वि हे वधस्तो प्रहारेण प्रसवणशील सोम वधैर्माण्वां महारैरीत्वि ॥३॥

अथ चतुर्थी—

निशुष्ममिन्दवेपांपुरुहूतजनानाम् । योअस्माँआदिदेशति ॥४॥

नि । शुष्मम् । इन्दो इति । एषाम् । पुरुहूत ।

जनानाम् । यः । अस्मान् । आदिदेशति ॥ ४ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्दो सोम त्वं यः शुष्मोयेषां शत्रुजनानां बलमस्मानादिदेशति
बाधार्थमाह्वयति एषां शत्रुजनानां तं शुष्मं बलं नि न्यकुर्विति शेषः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शतनंइन्दऊतिभिःसहस्रंवाशुचीनाम् । पर्वस्वमंहयद्रयिः ॥५॥९॥

शतम् । नः । इन्दो इति । ऊतिभिः । सहस्रम् । वा ।

शुचीनाम् । पर्वस्व । मंहयत्क्षरयिः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे इन्दो सोम मंहयद्रयिः प्रदीयमानधनस्त्वं नोस्माकमूतिभिरूतिभ्योविभक्तिव्यत्ययः
रक्षार्थं शुचीनां शुद्धानां तवांशभूतानां सोमानां शतं सहस्रं वा पर्वस्व क्षर ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

उत्तइति चतुर्ऋचमेकोनविंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्पं गायत्रं पवमानसोमदेवतार्कं
तथाचानुक्रान्तं—उत्तेचतुष्कमवत्सारइति उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उत्तेशुष्मासोअस्थूरक्षोभिन्दन्तोअद्रिवः । नुदस्वयाःपरिस्पृधेः ॥१॥

उत् । ते । शुष्मासः । अस्थुः । रक्षः । भिन्दन्तः ।

अद्रिः । नुदस्व । याः । परिस्पृधेः ॥ १ ॥

हे अद्रिवोऽग्रावन् सोम ते तव शुष्मासः शुष्मावेगाः रक्षोराक्षसान्भिन्दन्तो विदारयन्तः
उदस्थुरुत्तिष्ठन्ति याः परिस्पृधेः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः अस्मान् प्रतिवाधन्ते तास्त्वं नुदस्व प्रेरय
बाधस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयानिजग्निरोजसारथसङ्गेधनेहिते । स्तवाअविभ्युपाहृदा ॥२॥

अया । निज्जग्निः । ओर्जसा । रथसङ्गे । धने ।

हिते । स्तव । अविभ्युपा । हृदा ॥ २ ॥

हे सोम त्वं अयानेन कृतेनौजसा बलेन निजग्निः शत्रुन् हन्तुं शीलवान् तं त्वामधिभ्युषा
अभीतेन हृदा मनसा युक्तोहं रथसंगेस्माकं रथानां संगे हिते शत्रुषु निहिते धने च निमित्ते
स्तवै स्तौमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अस्यं ब्रतानिना धूपे पवमानस्य दूढया । रुजयस्त्वां पृतन्यति ॥ ३ ॥

अस्यं । ब्रतानि । न । आऽधूपे । पवमानस्य । दुःऽध्या ।

रुज । यः । त्वा । पृतन्यति ॥ ३ ॥

हे सोम पवमानस्य क्षरतोयस्यास्य तव ब्रतानि कर्माणि दूढ्या दुर्बुद्धिना राक्षसेन ना-
धूपे आधर्षयितुमशक्यानि । सात्वं त्वां यो दुर्बुद्धिः शत्रुः पृतन्यति योद्धुं इच्छति तं रुज बाधस्व
॥३॥

अथ चतुर्थी—

तां हिन्वन्ति मदच्युतं हरिं नदीपुं वाजिनम् । इन्दुमिन्द्राय मत्सरम् ॥ ४ ॥ १० ॥

तम् । हिन्वन्ति । मदच्युतम् । हरिम् । नदीपुं । वाजिनम् ।

इन्दुम् । इन्द्राय । मत्सरम् ॥ ४ ॥ १० ॥

मदच्युतं मदस्य व्यावयितारं हरिं हरितवर्णं वाजिनं बलिनं मत्सरं मदकरं तमिन्दुं सो-
मं नदीषु वसतीवरीष्विन्द्रायेन्द्रार्थं हिन्वन्ति कृत्विजः प्रेरयन्ति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अस्यमन्नामिति चतुर्केचं त्रिंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । अस्यमन्नामित्यनुकान्तं । उक्तो-
विनियोगः ।

तत्र पथमा—

अस्थमन्नामनुद्युतं शुकं दुद्धे अह्वयः । पर्यः सहस्रसामृषिम् ॥ १ ॥

अस्थ । मन्नाम् । अनु । द्युतम् । शुकम् । दुद्धे । अह्वयः ।

पर्यः । सहस्रसाम् । ऋषिम् ॥ १ ॥

अस्य सोमस्य प्रज्ञां पुराणां द्युतं द्योतमानं तनुमनु शुक्रं दीप्तं सहस्रसां अभिलषित-
स्यापरिमितस्य कर्मफलस्य दातारं ऋषिं सरणशीलं पयः पातव्यं रसमहयः कवयोदुद्गहे
दुहन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयं सूर्य इवोपदृश्यं सरांसि धावति । सप्तप्रवतु आदिवंम् ॥ २ ॥

अयम् । सूर्यः इव । उपदृक् । अयम् । सरांसि ।

धावति । सप्त । प्रवर्तः । आ । दिवंम् ॥ २ ॥

अयं सोमः सूर्य इव यथा सूर्यः सर्वस्वलोकस्थोपद्रष्टा तद्वत् कर्मणामुपद्रगुपद्रष्टा अपि
चायं सोमः सरांसि त्रिंशदुक्थपात्राणीति केचिद्वर्णयन्ति अपरे तु त्रिंशदहोरात्राणि सरांसीति
तानि धावति गच्छति । तथा च यास्कः—तत्रैतद्याज्ञिकवेदयन्ते त्रिंशदुक्थपात्राणि माध्यन्दिने
सवन एकदेवतानि तान्येतस्मिन्काल एकेन प्रतिधानेन पिबन्ति तान्यत्र सरांस्युच्यन्ते त्रिंशद-
परपक्षस्याहोरात्रास्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येति नैरुका इति । अपि चायं सोमो दिवमधिकृत्य सप्तप्रवतः स-
प्तनदीरातिष्ठति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयं विश्वानितिष्ठति पुनानो भुवन्तोपरि । सोमो दिवोनसूर्यः ॥ ३ ॥

अयम् । विश्वानि । तिष्ठति । पुनानः । भुवना ।

उपरि । सोमः । देवः । न । सूर्यः ॥ ३ ॥

पुनानाः पूयमानोयं सोमो विश्वानि सर्वाणि भुवना भुवनानि सर्वेषां भुवनानामुपरि
तिष्ठति । तत्र दृष्टान्तमाह—देवोन सूर्यः यथा सूर्यो देवः सर्वेषां भुवनानामुपरि तिष्ठति तद्वदयं
सोमोपीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

परिणो देववीतयेवाजौ अर्पसि गोमंतः । पुनान इन्द्रविन्द्रयुः ॥ ४ ॥ १ ॥

परि । नः । देवऽवीतये । वाजान् । अर्षसि । गोऽर्मतः ।

पुनानः । इन्द्रो इति । इन्द्रश्च्युः ॥ ४ ॥ ११ ॥

हे इन्द्रो सोम इन्द्रपुरिन्द्रकामः पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्माकं देववीतये यज्ञाय गोम-
तोगोपुक्रानि वाजानानानि पर्यर्षसि परितः क्षरेत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

यवंयवंनइति चतुर्केचमेकत्रिंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्थं गायत्रं पवमानसोमदेवता-
कं । यवंयवमित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यवंयवंनोअन्धसापुष्टपुष्टपरिस्व । सोमविश्वाचसौभगा ॥ १ ॥

यवंयवम् । नः । अन्धसा । पुष्टम् । पुष्टम् । परि ।

स्व । सोम । विश्वा । च । सौभगा ॥ १ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं पुष्टपुष्टं बहुलं यवंयवं पुनःपुनर्युतं रसमन्धसान्नात्मना परिस्व धा-
रया क्षर । अन्नपार्थयितुस्तृष्णयात्यन्तं पीडितत्वादाबाधेचेति द्विर्भावः । पीडामयोऽकूधर्मो ना-
भिधेयधर्मइत्युक्तं । अपिच विश्वा विश्वानि सौभगा सौभगानि धनानि परिस्व ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रोयथानवस्तवोयथातेजातमन्धसः । निवर्हिर्षिप्रियेसदः ॥ २ ॥

इन्द्रो इति । यथा । तवं । स्तर्वः । यथा । ते । जातम् ।

अन्धसः । नि । वर्हिर्षि । प्रिये । सदः ॥ २ ॥

हे इन्द्रो सोमान्धसोऽन्नरूपस्य तव संबन्धी स्ववः स्तवन्नं स्तोत्रं तथा ते तव जातं जन्म
यथा प्रादुर्भूतमस्ति तथात्वं पिपे प्रीणयितरि वर्हिर्षि अस्मद्यागे निपदः निपण्णोभव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत्तनोगोविद्वश्ववित्यवस्वसोमान्धसा । मुनूतमेमिरइभिः ॥ ३ ॥

उ॒त । नः । गो॒ऽवित् । अ॒श्व॒ऽवित् । प॒र्वस्व । सो॒म ।

अ॒न्ध॒सा । म॒क्षु॒ऽतमे॒भिः । अ॒हं॒ऽभिः ॥ ३ ॥

उतापिच हे सोम नोस्माकं गोविद्धोपदोश्वविदश्वप्रदश्च त्वं मक्षुतमेभिर्मक्षुतपैरतिशयेन शीघ्रैरहभिरहोभिर्हेतुभिरंधसान्नेन पवस्व धारया क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

यो॒जि॒नाति॒नजी॒यते॒हन्ति॒शत्रु॑म॒भीत्य॑ । स॒प॒व॒स्वस॒हस्र॑जि॒त् ॥ ४ ॥ १२ ॥

यः । जि॒नाति॑ । न । जी॒यते । ह॒न्ति । श॒त्रुम् । अ॒भि॒ऽइत्य॑ ।

सः । प॒व॒स्व । स॒हस्र॑ऽजि॒त् ॥ ४ ॥ १२ ॥

हे सहस्रजिदसहस्रसंख्यानां शत्रूणां जेतः सोम योभवान् जिनाति शत्रून् हन्ति नजीयते स्वयंशत्रुभिर्नजीयते नहन्यतइत्यर्थः । शत्रुमभीत्य शत्रुं स्वयमभ्येत्य हन्ति नच स्वयं शत्रुभिरभिभूयते सत्वं पवस्व क्षर ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

परिसोमइति चतुर्केचं द्वाविंशं सृक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । परिसोमइत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॒सोमं॑ऋ॒तं॒बृ॒हदा॒शुःप॒वित्रे॑अ॒र्पति॑ । वि॒घ्नच॑क्षांसि॒देव्युः॑ ॥ १ ॥

परि॑ । सोमः॑ । ऋ॒तम् । बृ॒हत् । आ॒शुः । प॒वित्रे॑ । अ॒र्पति॑ ।

वि॒घ्नन् । रक्षांसि॑ । दे॒व्युः॑ ॥ १ ॥

आशुः क्षिप्रकारी देवयुर्देवकामः सोमः पवित्रे स्थित्वा रक्षांसि राक्षसान् विघ्नन् निघ्नन् । बृहन्महद्वतमर्चं पर्यर्पति परिगमयति अस्मभ्यं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्सोमो॒वाज्म॑र्पति॒शत॑ंधारा॒अप॑स्युवः । इन्द्र॑स्पस॒त्पय॑मां॒विश॑न् ॥ २ ॥

यत् । सोमः । वाजम् । अर्पति । शतम् । धाराः । अपस्युर्वः ।
इन्द्रस्य । सख्यम् । आष्टविशन् ॥ २ ॥

यद्यदा अपस्युवः कर्मकामाः शतं शतसंख्याकाः धाराः सोमस्यधाराः इन्द्रस्य सख्यं सखित्वं आविशन् प्राप्नुवन्ति । तदा सोमोवाजमन्मर्षति गमयति अस्मभ्यं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

अभित्वा योषणो दशजारं कन्या नूपत । मृज्यसे सोमसातये ॥३॥

अभि । त्वा । योषणः । दश । जारम् । न । कन्या ।

अनूपत । मृज्यसे । सोम । सातये ॥ ३ ॥

हे सोम त्वा त्वां याः दशसंख्याका योषणोगुलयः कन्या पितृमतीकन्यका जारं यथा पियमभिशब्दापते तद्दक्ष्यनूपताभिशब्दायन्ते । ताभिः सातयेस्माकं धनस्य लाभाय मृज्यसे इन्द्रार्थं शोच्यसे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वमिन्द्राय विष्णवे स्वादु रिन्दो परिस्त्रव । नृन्स्तोतृन्पाहंसः ॥४॥ १३॥

त्वम् । इन्द्राय । विष्णवे । स्वादुः । इन्द्रो इति । परि ।

स्त्रव । नृन् । स्तोतृन् । पाहि । अंहंसः ॥ ४ ॥ १३ ॥

हे इन्द्रो सोम स्वादुः पियरसस्त्वमिन्द्राय इन्द्रार्थं विष्णवे विष्ण्वर्थं च परिस्त्रव परिक्षर । नृन् कर्मणां नेतृन् स्तोतृन् त्वद्विषयाणां स्तुवीनां कर्तृन् अंहसोदुरितात्पाहि रक्ष च ॥ ४॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयोदशोवर्गः ॥१३॥

प्रतेधाराइति चतुर्भुजं त्रयस्त्रिंशत्संस्कृतं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रतेधाराइत्यनुकार्तं । उक्तो विनियोगः ।

तत्रमथमा—

प्रतेधारा असृश्रुतो दिवो नर्यन्ति वृष्टयः । अच्छावाजं स हस्त्रिणम् ॥१॥

प्र । ते । धाराः । असश्वतः । दिवः । न । यन्ति ।
वृष्टयः । अच्छ । वाजम् । सहस्रिणम् ॥ १ ॥

हे सोम ते तव असश्वतः संगरहिताधाराः सहस्रिणमपरिमितसंख्याकं वाजमन्मच्छा-
स्मदर्थं प्रयन्ति प्रगच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—दिवोन वृष्टयः यथा द्युलोकात् वर्षधारा निःसंगाः
प्रजानामपरिमितमन्नं प्रयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अभिप्रियाणिकाव्याविश्वाचक्षाणोअर्षति । हरिस्तुञ्जानआयुधा ॥२॥

अभि । प्रियाणि । काव्या । विश्वा । चक्षाणः ।
अर्षति । हरिः । तुञ्जानः । आयुधा ॥ २ ॥

हरिर्हरितवर्णः सोमो विश्वा विश्वानि प्रियाणि देवानां प्रीतिकराणि काव्या काव्या-
नि कर्माणि चक्षाणः पश्यन् आयुधा स्वकीयान्यायुधानि तुञ्जानो राक्षसान्प्रति मेरयंश्वाभ्य-
र्षति यागं प्रति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समर्मृजानआयुभिरिभोराजेवसुव्रतः । श्येनोवंसुपीदति ॥ ३ ॥

सः । मर्मृजानः । आयुभिरिः । इभः । राजाऽद्व ।
सुव्रतः । श्येनः । न । वंसु । सीदति ॥ ३ ॥

सुव्रतः सुकर्मा ससोमः आयुभिर्मनुष्यैः ऋत्विग्भिर्मर्मृजानः शोध्यमानः इभोगतभयो
राजेव यथा राजा । श्येनो न यथा च श्येनः तथा वंसुदकेषु वसतीवरीषु सीदति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनोविश्वादिबोवसूतोपृथिव्याअधि । पुनानइन्दवाभर ॥ ४ ॥ १४ ॥

सः । नुः । विश्वा । दिवः । वसु । उतो इति । पृथिव्याः ।
अधि । पुनानः । इन्दो इति । आ । ऋ ॥ ४ ॥ १४ ॥

हे इन्द्रो सोम पुनानः पवमानस्त्वं दिवोधि दिविस्थितानि उतो अपिच पृथिव्याअधि पृथिव्यां स्थितानि । अधीवि सप्तम्यर्थानुवादः । विश्वा विश्वानि वसुवस्तुनि नोस्मभ्यमाभराहर

॥४॥

॥ इवि सप्तमस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तरत्सइतिचतुर्केचं चतुस्त्रिंशंस्कं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । तरत्सइत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तरत्समन्दीधावत्तिधारासुतस्यान्धसः । तरत्समन्दीधावति ॥१॥

तरत् । सः । मन्दी । धावत्ति । धारा । सुतस्य । अन्धसः ।

तरत् । सः । मन्दी । धावत्ति ॥ १ ॥

मन्दी देवानां हर्षकरः ससोमः तरत् स्तोतृन् पाप्मनः सकाशानारयन् धावति पवते । तदेव दर्शयति सुतस्याभिपुतस्यांधसो देवानामन्नात्मकस्य सोमस्य धारा धावतीति । पुनरपि तदेवाहात्यन्तादरार्थं तरत्समन्दी धावति । यद्वास्याऋचोयास्केनोक्तोर्थोद्गृह्यस्तद्यथा—तरत्सपंपंसर्वं मन्दी यः स्तौति धावति गच्छत्यूर्ध्वगतिं धारासुतस्यांधसो धारयाभिपुतस्य सोमस्य मंत्रपुतस्य वाचास्तुतस्येति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उस्त्रावेदवसूनामर्तस्यदेव्यवसः । तरत्समन्दीधावति ॥ २ ॥

उस्त्रा । वेद । वसूनाम् । मर्तस्य । देवी । अवसः । तरत् ।

सः । मन्दी । धावत्ति ॥ २ ॥

वसूनां धनानां उसोत्तरणशीला मदात्री देवी द्योतमाना स्तूपमानावा यस्य सोमस्य धारा मर्तस्य मनुष्यं यजमानं अवसोरक्षितुं वेद जानाति । सिद्धमन्यव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ध्वस्त्रयोःपुरुषन्त्योरासहस्राणिदद्महे । तरत्समन्दीधावति ॥ ३ ॥

ध्वस्त्रयोः । पुरुषसन्त्योः । आ । सहस्राणि । द्द्वहे ।
तरत् । सः । मन्दी । धावति ॥ ३ ॥

ध्वस्योः पुरुषसन्त्योर्ध्वसः कश्चिद्राजा पुरुषन्तिश्च कश्चित् तयोरुभयोरत्रेतेरेतरयोगविवक्षया द्विवचनं द्रष्टव्यं । सहस्राणि धनानां सहस्राण्यादद्भहे वयं प्रतिगृह्णीमः । तदस्माभिः प्रतिगृहीतं धनमुत्तममस्त्विति ऋषिः सोमं प्रार्थयतइति सोमस्यस्तुतिः । सिद्धमन्यत् । यथा वत्सारणतयोर्धनानि प्रतिजग्राहैवं तरंतपुरुमीह्णौ प्रतिजगृहतुः । तथाच शाट्यायनकं—अथहवैतरंतपुरुमीह्णौ वैददश्वीध्वस्योः पुरुषसन्त्योर्बहुप्रतिगृह्य गरगिराविवमेनाते तौहस्मांगुल्यासातं प्रतिगृह्णाते तावकामयेतामसातंनाविवेदं सातंस्यादात्तमिवैव नप्रतिगृहीतमितिभावे तच्चतुर्ऋचमपश्यतां तेनपरयैतां ततोवैतयोरसातं सातमभवदात्तमिवैव नप्रतिगृहीतं समयःप्रतिप्रतिगृह्य कामयेतेत्यादि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आययोस्त्रिंशतंतनांसहस्राणिचदद्भहे । तत्समन्दीधावति ॥४॥ १५ ॥

आ । ययोः । त्रिंशतम् । तनां । सहस्राणि । च । दद्भहे ।
तरत् । सः । मन्दी । धावति ॥ ४ ॥ १५ ॥

ययोर्ध्वसपुरुषसन्त्योस्त्रिंशतं त्रीणिशतानि सहस्राणि तना वत्स्राण्यादद्भहे वयंप्रतिगृह्णीमः । तयोरस्माभिः प्रतिगृहीतं तत्सर्वमप्रतिगृहीतमस्त्विति सोमं ऋषिः प्रार्थयते इति सोमस्यैवस्तुतिः । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

पवस्वेति चतुर्ऋचं पंचत्रिंशं सूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । पवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पवस्वगोजिदश्वजिद्विश्वजित्सोमरण्यजित् । प्रजावद्भ्रतुमांसर ॥ १ ॥
पवस्व । गोऽजित् । अश्वऽजित् । विश्वऽजित् । सोम ।
रण्यऽजित् । प्रजाऽर्धत् । रत्नम् । आ । भर ॥ १ ॥

हे सोम गोजित् शत्रूणां गवां जेता अश्वजित् अश्वानामपि जेता विश्वजित् विश्वस्य जगतोजेता रण्यजित् रमणीयस्य धनस्यापि जेता त्वं पवस्व धारया क्षर । अपिचास्पृश्यं प-
जावत् पुत्राद्युपेतं रत्नं रमणीयं धनमाभराहर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पवस्त्वाद्भ्योअदाभ्यःपवस्त्वौपधीभ्यः । पवस्त्वधिपणाभ्यः ॥२ ॥

पवस्व । अत्भ्यः । अदाभ्यः । पवस्व ।

ओपधीभ्यः । पवस्व । धिपणाभ्यः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमद्भ्योवसतीवरीभ्योदाभ्योशुभ्यश्च पवस्व क्षर । अपिचौपधीभ्यः पवस्व क्षर ।
किंच धिपणाभ्योग्रावभ्यः पवस्व क्षर ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंसोमपर्वमानोविश्वानिदुरितातरं । कविःसीदनिबर्हिषि ॥ ३ ॥

त्वम् । सोम । पर्वमानः । विश्वानि । दुःदृता । तरं ।

कविः । सीद । नि । बर्हिषि ॥ ३ ॥

हे सोम पर्वमानः पूयमानः कविः कान्तकर्मां त्वं विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि रा-
क्षसैः कृतान्युपद्रवाणि तर निराकुरु अस्मिन् बर्हिषि निपीद्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पर्वमानस्त्वंविदोजायमानोभवोमृहान् । इन्दोविरवोअग्नीदत्ति ॥४॥१६ ॥

पर्वमान । स्वं । विदः । जायमानः । अभवः । मृहान् ।

इन्दो इति । विश्वान् । अग्नि । दत् । अस्ति ॥ ४ ॥ १६ ॥

हे पवमान सोम त्वं स्वः सर्वं विदो यजमानाय प्रयच्छ । अपिच जायमानः प्रादुर्भवन्नेव महान् पूजनीयो भवोसि । किंच हे इन्द्रो सोम त्वं विश्वान् सर्वानिव शत्रून् अज्यसि तेजसाभिभवसि ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

प्रगायत्रेणेति चतुर्ऋचं षट्त्रिंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्थं तृतीयापुरउष्णिक् आद्यद्वादशकोऽष्टकौ । शिष्टागायत्रः पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—प्रगायत्रेणोपान्त्यापुरउष्णिगिति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र पथमा—

प्रगायत्रेणं गायत पवमानं विचर्षणिम् । इन्द्रं सहस्रं चक्षसम् ॥ १ ॥

प्र । गायत्रेणं । गायत । पवमानम् । विचर्षणिम् ।

इन्द्रम् । सहस्रं चक्षसम् ॥ १ ॥

विचर्षणिं विद्रष्टारं सहस्रचक्षसं बहुदर्शनं पवमानं पूयमानमिन्द्रं सोमं गायत्रेण गायधनामधेयेन साम्ना प्रगायत । हे स्तोतारो गानं कुरुत स्तुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तं त्वां सहस्रं चक्षसं मथो सहस्रं भर्णसम् । अतिवारं मपाविपुः ॥ २ ॥

तम् । त्वां । सहस्रं चक्षसम् । अथो इति । सहस्रं भर्णसम् ।

अति । वारं । अपाविपुः ॥ २ ॥

हे सोम सहस्रचक्षसं बहुदर्शनं अथो अपिच सहस्रभर्णसं बहुभरणं तमभिपुवं त्वां त्वां वारं वालं दशापवित्रं अत्यपाविपुर्ऋत्विजः पावयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अतिवारान्पवमानो असिष्यदत्कृत्शोऽभिधावति ।

इन्द्रं स्पृहाद्या विशन् ॥ ३ ॥

अति । वारा॑न् । प॒व॒मानः । अ॒सि॒स्य॒द्दत् । क॒लशा॑न् ।
अ॒भि । धा॒वति॒ । इन्द्र॑स्य । हा॒र्दि । आ॒इ॒वि॒शन् ॥ ३ ॥

पवमानः पूयमानः सोमो वारा॑न् अवेः बालानत्यतिक्रम्यासिष्यदत्स्यंदते । अपिचेन्द्र-
स्य हा॒र्दि हृदय॑माविशन् द्रोणानभिधावत्यभिगच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्र॑स्यसोम॒राध॑से॒शंप॑वस्वविच॒र्पणे॑ । प्र॒जाव॑द्रेत॒आभ॑र ॥४॥ १७॥
इन्द्र॑स्य । सो॒म । राध॑से । शम् । प॒व॒स्व । वि॒च॒र्पणे॑ ।
प्र॒जाव॑वृत् । रेतः । आ । भ॒र ॥ ४ ॥ १७ ॥

हे विचर्पणे विद्वष्टः सोम त्वमिन्द्रस्य राधसे राधनाय संसिध्यै शं सुखकरं रसं पवस्व
क्षर । अपिचास्मभ्यं प्रजावत्पुत्राद्युपेतं रेतउदकमर्भं वा आभराहर प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

॥ इति नवमे मंडले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाके सप्त सूक्तानि तत्रायावीतीति त्रिंशदृचं प्रथमं सूक्तममहीयुर्नामांगिरसऋषिः
गायत्रीछन्दः पवमानःसोमो देवता । तथाचानुक्रान्तं—अयावीतीत्रिंशदमहीयुरिति । उक्तो-
विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒यावी॑तीपरि॒स्त्रव॑यस्त॒इन्द्रो॑मदे॒ष्वा । अ॒वाह॑न्नव॒तीर्न॑र्व ॥ १ ॥

अ॒या । वी॑ती । परि॒ । स्त्र॒व । यः । ते । इन्द्रो॑ इति ।
मदे॑षु । आ । अ॒व॒इ॒अह॑न् । न॒व॒तीः । न॑र्व ॥ १ ॥

हे इन्द्रो सोम अयानेन रसेन वीती वीत्ये इन्द्रस्य भक्षणाय परिस्रव परिक्षर । कीदृशो-
नरसेनेत्यतआह ते तव योरसोमदेषु संग्रामेषु नवतीर्नवेति नवनवतिसंख्याकाश्च शत्रुपुरीरवा-
हन् जघान अमुं सोमरसं पीत्वा मत्तःसन्निन्द उक्तक्षणाः शत्रुपुरीर्गघानेतिरुत्वा रसोजघा-
नेत्युपचारः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुरःसद्य इत्याधिष्ये दिवो दासाय शम्बरम् । अधत्यं तुर्वशं यदुम् ॥ २ ॥

पुरः । सद्यः । इत्याधिष्ये । दिवः ऽ दासाय । शम्बरम् ।

अध । त्यम् । तुर्वशम् । यदुम् ॥ २ ॥

सद्य एकस्मिन्नेवाह्नि पुरः शत्रूणां पुराणि सोमरसोवाहन इत्याधिष्ये सत्यकर्मणे दिवो-
दासाय रात्रे शंबरं शत्रुपुराणां स्वामिनमघाय त्यं वं तुर्वशं तुर्वशनामकराजानं दिवोदासशत्रुं य-
दुं यदुनामकराजानं च वशमानयच्च । अत्रापि सोमरसं पीत्वा मत्तः सन्न इन्द्रः सर्वमेतदकार्षीदि-
ति सोमरसेकवृत्त्वमुपचर्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिणो अश्वमश्वविद्रोमदिन्द्रो हिरण्यवत् । क्षरांसहस्रिणीरिपः ॥ ३ ॥

परि । नुः । अश्वम् । अश्ववित् । गोऽमत् । इन्द्रो इति ।

हिरण्यवत् । क्षरं । सहस्रिणीः । रिपः ॥ ३ ॥

हे इन्द्रो सोम अश्ववित् अश्वस्य लंभकस्त्वं नोस्माकमश्वं गोमद्रोयुक्तं हिरण्यवद्विर-
ण्योपेतं धनं च परिक्षर । अपिच सहस्रिणीर्वह्नि इषोन्वानि क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पवमानस्य ते वयं पवित्रमभ्युन्दतः । सखित्वमावृणीमहे ॥ ४ ॥

पवमानस्य । ते । वयम् । पवित्रम् । अभिऽउन्दतः ।

सखित्वम् । आ । वृणीमहे ॥ ४ ॥

हे सोम पवित्रमभ्युन्दतः पवित्रमभिक्षेदयतः पवमानस्य क्षरतश्च ते तव सखित्वं सख्यं
वयममहीयव आंगिरसा आवृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

येते पवित्रमूर्मयो भिक्षरन्ति धारया । तेजिनः सोममृळय ॥ ५ ॥ १८ ॥

ये । ते । पवित्रम् । ऊर्मयः । अग्निक्षरन्ति । धारया ।
तेभिः । नः । सोम । मृळ्य ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे सोम ये प्रसिद्धाः ते तव ऊर्मयस्तरंगाः पवित्रं धारयाभिक्षरन्ति तेभिस्त्वैहार्मिभिर्नो-
स्मान्मृळ्य सुख्य ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी-

सनःपुनानआभररयिंवीरवतीमिपम् । ईशानःसोमविश्वतः ॥ ६ ॥
सः । नः । पुनानः । आ । ञ्र । रयिम् । वीरवतीम् ।
इपम् । ईशानः । सोम । विश्वतः ॥ ६ ॥

हे सोम विश्वतः सर्वस्य जगत्ईशानः ईश्वरः सोमिषुतः पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं
रयिं धनं वीरवतीं पुत्राद्युपेतमिपमन्नं चाभराहर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

एतमुत्थं दशक्षिपोमृजन्ति सिन्धुमातरम् । समादित्येभिरव्यत ॥ ७ ॥
एतम् । ऊँ इति । त्यम् । दश । क्षिपः । मृजन्ति ।
सिन्धुमातरम् । सम् । आदित्येभिः । अव्यत् ॥ ७ ॥

सिन्धुमातरं यस्य सोमस्य सिन्धवोमातरोनद्योभवन्ति त्वं तमेतमिदं सोमं दशक्षिपो द-
शसंख्याकाअंगुलयो मृजन्ति शोधयन्ति । अपिच सोमं सोमः आदित्येभिरादित्यैः समस्यत
संगच्छते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

समिन्द्रेणोतवायुनासुतएतिपवित्रआ । संसूर्यस्परश्मिभिः ॥ ८ ॥
सम् । इन्द्रेण । उत । वायुना । सुतः । एति ।
पवित्रे । आ । सम् । सूर्यस्य । रश्मिभिः ॥ ८ ॥

सुतोभिपुतः सोमः पवित्रे इन्द्रेण समेति संगच्छति । उतापिच वायुना समेति सूर्यस्य
रश्मिभिर्मयूवैरपि समेति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सनोभगायवायवेपूष्णेपवस्त्रमधुमान् । चारुर्मित्रेवरुणेच ॥ ९ ॥

सः । नः । भगाय । वायवे । पूष्णे । पवस्त्र । मधुमान् ।
चारुः । मित्रे । वरुणे । च ॥ ९ ॥

हे सोम मधुमान् मधुररसश्चारुः कल्याणस्वरूपश्च सोभिपुतस्त्वं नोस्माकं यज्ञे भगाय भ-
गारुण्यादेवाय वायवेच पूष्णे रवये मित्रे मित्राय देवाय वरुणे वरुणायच पवस्त्र क्षर ॥९॥

अथ दशमी-

उच्चातेजातमन्धसोदिविपद्भूम्याददे । उग्रंशर्ममहिश्रवः ॥ १० ॥ १९ ॥

उच्चा । ते । जातम् । अन्धसः । दिवि । सत् । भूमिः । आ । ददे ।
उग्रम् । शर्म । महि । श्रवः ॥ १० ॥ १९ ॥

हे सोम ते तव संबन्धिनोऽधसो रसस्योच्चा उपरि जातं जन्म अपिच दिवि द्युलोके सव
विद्यमानं स्वतस्त्वसंबन्धि उग्रमुदूर्णं शर्मसुखं महिमहत् श्रवोन्च भूमिराददे । भूम्याददइति
पदत्रयमामनन्ति विसर्जनीयलोपः सांहितिकः । भूमिः भौमाजनामादृशाः भूमिद्वैरादीयत इत्य-
र्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी-

एनाविश्वान्यर्यआद्युम्नानिमानुपाणाम् । सिपासन्तोवनामहे ॥ ११ ॥

एना । विश्वानि । अर्यः । आ । द्युम्नानि । मानुपाणाम् ।
सिपासन्तः । वनामहे ॥ ११ ॥

एना एनेनानेन सोमेन मानुषाणां मनुष्याणां विश्वा विश्वानि द्युम्नान्यन्तानि अर्योभि-
गच्छन्तः सिपासन्तः संभक्तमिच्छन्तश्च वयं वनामहे संभजामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

सन॒इन्द्रा॑य॒यज्य॑वे॒वरु॑णाय॒मरु॑भ्यः । वरि॒वो॒वित्परि॑स्रव ॥ १२ ॥

सः । नुः । इन्द्रा॑य । यज्य॑वे । वरु॑णाय । म॒रुत्भ्यः॑ ।

वरि॒वः॒इवित् । परि॑ । स्र॒व ॥ १२ ॥

हेसोम वरिवोविदन्नस्य लंभकः पवमानस्त्वं नोस्मार्कं यज्यवे यष्टव्यायेन्द्राय वरुणायच मरुद्भ्यश्च परिस्रव धारया क्षर ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

उपो॒पुजा॑त॒ममु॒रंगो॒र्भिर्गु॑र्ङ्ग॒परि॑ष्कृतम् । इन्दु॑दे॒वाअ॒यासि॑पुः ॥ १३ ॥

उपो॒ इति॑ । सु । जा॒तम् । अ॒प्दतु॑रम् । गो॒भिः । गु॒ङ्गम् ।

परि॑ष्कृतम् । इन्दु॑म् । दे॒वाः । अ॒या॒सि॒पुः ॥ १३ ॥

सुजातं सम्यक् प्रादुर्भूतं अतुरं वसतीवरीभिः मेरितं जगं शङ्खणां भञ्जकं गोभिर्गोविकारैः पयोभिः परिष्कृतमलंकृतं संस्कृतमिदं सोमं देवाइन्द्रादयः उपायासिपुरुपागच्छन्वि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

तमि॒द्वर्ध॑न्तु॒नोगि॑रो॒वत्सं॑सि॒शिव॑रीरिव । य॒इन्द्र॑स्य॒हृद॑सनिः ॥ १४ ॥

तम् । इत् । व॒र्धन्तु॑ । नुः । गि॒रः । वृ॒त्सम् । सं॑शि॒श्वरीः॑इव ।

यः । इन्द्र॑स्य । हृ॒द॒स॒निः ॥ १४ ॥

यः सोम इन्द्रस्य हृदंसनिर्हृदयस्य संभक्ता भवति तमित्तमेव सोमं नोस्मार्कं गिरः स्तु-
विस्त्वावाचः संवर्धन्तु सम्यक्वर्धयन्तु । तत्रदृष्टान्तः-वत्सं बालं शिश्वरीरिव यथा शिश्वयोर-
क्षयपस्कामावरो वत्सं वर्धयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

अर्पा॑णः॒सोम॑शांग॒वेषु॑क्ष॒स्वपि॑त्पु॒षीमि॑पम् । वर्धा॑समु॒द्रमु॑क्थ्यंम् ॥ १५ ॥ २० ॥

अर्ष । नः । सोम । शम् । गवे । धुक्षस्व । पिप्युषीम् । इषम् ।
वर्ध । समुद्रम् । उक्थ्यम् ॥ १५ ॥ २० ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं गवे शं सुखमर्षं क्षर । अपिच पिप्युषीं प्रवृद्धामिषमर्षं धुक्षस्व
पूरय । किंचोक्थ्यं प्रशंस्यं समुद्रमुदकं वर्धं वर्धय ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षोडशी-

पर्वमानोअजीजनद्विवश्चित्रंनतन्यतुम् । ज्योतिर्वैश्वानरंवृहत् ॥ १६ ॥

पर्वमानः । अजिजनत् । दिवः । चित्रम् । न । तन्यतुम् ।
ज्योतिः । वैश्वानरम् । वृहत् ॥ १६ ॥

पवमानः सोमः बृहन्महत् वैश्वानरं वैश्वानराख्यं ज्योतिस्तेजोदिवोद्युलोकस्य चित्रं
तन्यतुं न अशनिमिवाजीजनदजनयत् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

पर्वमानस्यतेरसोमदोराजन्नदुच्छुनः । विवारमव्यमर्षति ॥ १७ ॥

पर्वमानस्य । ते । रसः । मर्दः । राजन् । अदुच्छुनः । वि ।
वारम् । अव्यम् । अर्षति ॥ १७ ॥

हे राजन् दीप्यमानसोम पवमानस्य क्षरतः ते तवादुच्छुनोरक्षोवर्जितो मद्रोमदकरो रसः
अव्यमविमर्षं वारं वारं दशापवित्रं व्यर्षत्यभिगच्छति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

पर्वमानरसस्तवदक्षोविराजतिद्युमान् । ज्योतिर्विश्वंस्वर्दृशे ॥ १८ ॥

पर्वमान । रसः । तव । दक्षः । वि । राजति । द्युमान् ।
ज्योतिः । विश्वम् । स्वः । दृशे ॥ १८ ॥

हे पवमान सोम तव त्वदीयोदक्षो वृद्धोद्युमान् दीप्तिमान् रसो विराजति प्रकाशते । न केवलं स्वयमेव प्रकाशते किंतु विश्वं व्याप्तं स्वः सर्वं ज्योतिस्तेजश्च दृशे द्रष्टुं करोतीति शेषः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

यस्तेमदोवरेण्यस्तेनापवस्वान्धसा । देवावीरघशंसहा ॥ १९ ॥

यः । ते । मदः । वरेण्यः । तेन । पवस्व । अन्धसा ।

देवः अवीः । अघशंसहा ॥ १९ ॥

हे सोम ते तव देवावीर्देवकामोघशंसहा राक्षसानां हन्ता वरेण्यः सर्वैर्वरणीयो मदोमद-
करो योरसोविद्यते तेन रसेनांधसादनीयेन पवस्व क्षर ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

जग्निर्हृत्रममित्रियंसस्त्रिर्वाजं दिवेदिवे । गोपाजं अश्वसा अस्ति ॥ २० ॥ २१ ॥

जग्निः । हृत्रम् । अमित्रियम् । सस्त्रिः । वाजम् । दिवेदिवे ।

गोऽसाः । ऊँ इति । अश्वसाः । अस्ति ॥ २० ॥ २१ ॥

हे सोम त्वममित्रियममित्रभवं हृत्रं शत्रुं जग्निर्हतासि भवसि । किंच दिवेदिवे प्रति-
दिनं वाजं संग्रामं सस्त्रिः संभक्तसि । किंच गोपाः गवां दातासि अश्वसाः अश्वानां दाता-
सि ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकविंशी-

संमिश्रो अरुपो संवसूपस्थान्निर्धेनुभिः । सीदन् छ्येनोनयोनिमा ॥ २१ ॥

समिश्रः । अरुपः । भव । सुऽउपस्थान्निः । न ।

धेनुभिः । सीदन् । श्येनः । न । योनिम् । आ ॥ २१ ॥

१. हे सोम त्वं सूपस्थाभिः शोभनोपस्थानाभिः धेनुभिर्गोभिः गोविकारैः पयोभिरित्यर्थः ।
 २. संप्रिष्ठः संमिश्रितः श्येनो न यथा श्येनः शीघ्रमागत्य स्थानमासीदति तद्दधोर्नि स्वकीयं स्थानं आसीदन् । न संप्रत्यर्थं । इदानीमरुप आरोचमानो भव ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

सपवस्वयआविथेन्द्रं वृत्राय हन्तवे । वृत्रिवांसं महीरपः ॥ २२ ॥

सः । पवस्व । यः । आविथ । इन्द्रम् । वृत्राय ।

हन्तवे । वृत्रिवांसम् । महीः । अपः ॥ २२ ॥

हे सोम यस्त्वं महीर्महतीरपो महांत्युदकानि वृत्रिवांसं निरुंधानं वृत्राय वृत्रं हन्तवे हन्तुं इन्द्रमाविथ रक्ष । सत्त्वं पवस्व धारया क्षर । सोमं पीत्वा मत्तः सन्निद्रो महांत्युदकानि निरुंधानं वृत्रं जघानेत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

सुवीरांसो वयं धनाजयेम सोम मीढुः । पुनानो वर्धनो गिरः ॥ २३ ॥

सुवीरांसः । वयम् । धना । जयेम । सोम । मीढुः ।

पुनानः । वर्ध । नः । गिरः ॥ २३ ॥

हे मीढुः सेक्तः सोम पुनानः पूयमानस्त्वं सुवीरांसः सुवीराः कल्याणपुत्राः वयममहीय-
 व आंगिरसाः धना शत्रूणां धनानि जयेम शत्रून् जित्वा तदीयानि धनानि स्वीकुर्यामेत्यर्थः ।
 नोस्माकं गिरः स्तुतिरूपावाचश्च वर्ध वर्धय ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

त्वोतांसस्तवावसास्यामं वन्वन्तं आमुरः । सोमं व्रतेषु जागृहि ॥ २४ ॥

त्वाऽर्कतासः । तव । अवसा । स्याम । वन्वन्तः । आऽमुरः ।

सोम । व्रतेषु । जागृहि ॥ २४ ॥

हे सोम तव त्वदीयेनावसा रक्षणेन त्वोत्सासः त्वया रक्षिताः सन्तो वन्वन्तः शत्रून् भज-
याना आमुस्तेषामभिमारकाः स्याम भवेम । व्रतेष्वस्माकं कर्मसु जागृहि प्रबुद्धो भव ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

अप॒घ्नन्प॒वते॒मृ॒धोप॒सोमो॒अरा॑व्णः । गच्छ॒न्निन्द्र॑स्यनिष्कृतम् ॥ २५ ॥ २२ ॥

अप॒घ्नन् । प॒वते॒ । मृ॒धः । अप॑ । सोमः॑ । अरा॑व्णः ।

गच्छ॑न् । इन्द्र॑स्य । निः॒स्कृत॑म् ॥ २५ ॥ २२ ॥

सोमोमृधोर्हिंसकान् शत्रून्पघ्नन् मारयन् अराव्णः शकौ सत्यां धनानामदातृंश्चापघ्नन्
इन्द्रस्य निष्कृतं स्थानं गच्छन् प्रामुवन् पवते धारया क्षरति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षड्विंशी-

म॒हो नो॑रा॒यआभ॑र॒पर्व॑मानज॒ह्नीमृ॒धः । रास्व॑न्दोवीर॒व्यशः॑ ॥ २६ ॥

म॒हः । नः॑ । रा॒यः । आ । अ॒र॒ । पर्व॑मान । ज॒हि । मृ॒धः ।

रास्व॑ । इन्द्रो॑ इति । वी॒र॒व्यत् । यशः॑ ॥ २६ ॥

हे पवमानेन्दो सोम नोस्माकं महोमहान्ति राधोधनान्याभराहर । मृधोर्हिंसकान् शत्रून्
च जहि मारय । वीरवत् पुत्राद्युपेतां यशः कीर्तिं च रास्वास्पर्धं देहि ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

नत्वा॑श॒तंच॒नहु॑तो॒राधो॑दित्स॒न्तुमा॑मि॒नन् । यत्पु॑ना॒नोर्मा॑व॒स्यसे॑ ॥ २७ ॥

न । त्वा॑ । श॒तम् । च॒न । हु॑तः । रा॒धः । दि॒त्स॒न्तम् । आ । मि॒नन् ।

यत् । पु॒ना॒नः । मा॑व॒स्यसे॑ ॥ २७ ॥

हे सोम राधोधनमादित्सन्तमादातुमिच्छन्तं त्वा त्वां शतं चन बहवोपि हुतोर्हिंसकाः श-
त्र्वेनमिनजहिंसन्ति । कदेत्पत्राह यद्यदा पुनानः पूयमानस्त्वं मत्स्यसेस्पर्धं धनंदातुमि-
च्छसि ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

पवस्वेन्दोवृषासुतःकृधीनोयशसोजने । विश्वाअपृद्विषोजहि ॥२८॥

पवस्व । इन्दो इति । वृषा । सुतः । कृधि । नः । यशसः ।

जने । विश्वाः । अप । द्विषः । जहि ॥ २८ ॥

हे इन्दो सोम सुतोभिपुतो वृषा सेक्ता त्वं पवस्व धारया क्षर । जने जनपदेषु नोस्मान्
यशसोयशस्विनः कृधि कुरु । विश्वाः सर्वान् द्विषोद्विष्टान् शत्रून् अपजहि मारय च ॥२८॥

अथैकोनविंशी—

अस्यतेसख्येवयंतवेन्दोद्युम्नउत्तमे । सासुह्यामपृतन्यतः ॥ २९ ॥

अस्य । ते । सख्ये । वयम् । तव । इन्दो इति ।

द्युम्ने । उत्तमे । ससुह्याम । पृतन्यतः ॥ २९ ॥

हे इन्दो सोम अस्यास्मिन् यागे वर्तमानस्य ते तव सख्ये सखित्वे सति वयममहीयव आं-
गिरसास्तव त्वदीये उत्तमे श्रेष्ठे द्युम्नेने वृत्तिं प्राप्ताः । तथाचयास्कः—द्युम्नद्योतयेर्यशोवाञ्जवेति ।
पृतन्यतोयुद्धमिच्छतः शत्रून्ससह्यामाभिभवेम ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

यातेभीमान्यायुधातिग्मानिसन्तिधूर्वणे । रक्षांसमस्यनोनिदः ॥३०॥२३॥

या । ते । भीमानि । आयुधा । तिग्मानि । सन्ति । धूर्वणे ।

धूर्वणे । रक्षा । समस्य । नः । निदः ॥ ३० ॥ २३ ॥

हे सोम ते तव या यानि भीमानि शत्रूणां भयंकराणि तिग्मानि तीक्ष्णानि आयुधा
आयुधानि धूर्वणे शत्रुवधार्थं सन्ति तैरायुधैः समस्य सर्वस्य शत्रोर्निदोनिन्दाया नोस्मान् रक्ष
पालय ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

एतेअसृग्रमिति त्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं भार्गवस्य जमदग्नेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवता-
कं । तथाचानुक्रान्तं—एतेअसृग्रजमदग्निरिति । गवोविनियोगः ।

तत्र मथना—

एतेअसृग्रमिन्दवस्तिरःपवित्रंमाशर्वः । विश्वान्यमिसौभगा ॥ १॥

एते । असृग्रम् । इन्दवः । तिरः । पवित्रम् । आशर्वः ।

विश्वानि । अग्नि । सौभगा ॥ १ ॥

आशर्वः शीघ्रा एते पवमानाइन्दवः सोमा विश्वानि सर्वाणि सौभगा सौभगानि धना-
न्यभिलक्ष्य पवित्रं तिरः असृग्रं ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विघ्नन्तोदुरितापुरुसुगातोकार्यवाजिनः । तनांकृण्वन्तोअर्वते ॥ २ ॥

विघ्नन्तः । दुःइहता । पुरु । सुइगा । तोकार्य । वाजिनः ।

तना । कृण्वन्तः । अर्वते ॥ २ ॥

वाजिनो बलवन्तः सोमाः पुरु बहूनि दुरिता दुरितानि विघ्नन्तो विशेषेण नाशयन्तः
तोकामास्माकं पुत्रायावर्त्तेश्वाय च सुगा सुखानि तना धनानि च कृण्वन्तः कुर्वन्तः विरः पवित्रं
सृज्यन्त इति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कृण्वन्तोवरिवोगवेभ्यंपन्तिस्तुष्टुतिम् । इळामस्मभ्यंसंयतम् ॥ ३ ॥

कृण्वन्तः । वरिवः । गवे । अग्नि । अर्पन्ति । तुष्टुतिम् ।

इळाम् । अस्मभ्यम् । सम्यद्यतम् ॥ ३ ॥

अस्माकं गवेस्मभ्यंच संयतं यदास्मान् संयच्छति तद्वरिवोधनमिळामन्नं च कृण्वन्तः
कुर्वन्तः सोमाः तुष्टुतिमस्मदीयां शोभनां स्तुतिभ्यर्पत्याभिमुख्येन गच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

असाव्यंशुर्भदायाप्सुदसौगिरिष्ठाः । श्येनोनयोनिमासंदत् ॥ ४ ॥

असावि । अंशुः । मदाय । अप्सु । दक्षः । गिरिस्थाः ।
श्येनः । न । योनिम् । आ । असदत् ॥ ४ ॥

गिरिष्ठाः पर्वतेजातोःशुः सोमोमदाय मदार्थमसाव्यभिपुतः अप्सु वसतीवरीषु दक्षः प्रवृ-
द्धश्च भवति । किंच श्येनो न यथा श्येनोवेगेन आगत्य स्थानमासीदति तद्वदयं सोमो योनिं
स्वकीयं स्थानमसदासीदति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

शुभ्रमन्धेदिववातमुप्सुधूतोन्वृभिःसुतः । स्वदन्तिगावःपयोभिः॥५॥२४॥

शुभ्रम् । अन्धः । देवदवातम् । अप्सु । धूतः । नृभिः ।
सुतः । स्वदन्ति । गावः । पर्यःभिः ॥ ५ ॥ २४ ॥

यदेववातं देवैःप्रार्थितं शुभ्रं शोभनमन्धोर्लं गावः पशवः पयोभिराशिरैः स्वदन्ति स्वादप-
न्ति सोयं सोमो नृभिर्नृभिर्ऋत्विग्भिः सुतोभिपुतःसन्नप्सु वसतीवरीषु धूतः शोधितोभवति ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी-

आदीमश्वंनहेतारोशूशुभ्रमृताय । मध्वोरसंसधमादे ॥ ६ ॥

आत् । ईम् । अश्वम् । न । हेतारः । अशूशुभ्रम् । अमृताय ।
मध्वः । रसम् । सधमादे ॥ ६ ॥

आदनन्तरं हेतारः पेरकाऋत्विजः सधमादे यत्ते ईमेनं मध्वोमदकरस्य सोमस्य रसं
अमृतायामरण्यायाश्वं नाश्वमिवाशूशुभ्रम् शोभयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

यास्तेधारांमधुश्रुतोसृग्रमिन्द्रऊतये । तामिःपुवित्रमासदः ॥ ७ ॥

याः । ते । धाराः । मधुश्रुतः । असृग्रम् । इन्द्रो इति ।
ऊतये । तामिः । पुवित्रम् । आ । असदः ॥ ७ ॥

हे इन्द्रो सोम ते तव मधुश्चुतो मधुरसस्य श्रोतपिन्धोयाधारा ऊतये रक्षणाय असृग्म-
मसृग्यन्त वाभिर्धाराभिस्त्वं पवित्रमासदआसीद ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सोअर्षेन्द्रायपीतयेतिरोरोमाण्यव्यया । सीदन्योनावनेष्वा ॥ ८ ॥

सः । अर्षे । इन्द्राय । पीतये । तिरः । रोमाणि । अव्यया ।

सीदन् । योना । वनेषु । आ ॥ ८ ॥

हे सोम सोभिपुतस्त्वं अव्यया अव्ययानि अविमयानि रोमाणि बालानि तिरस्ति-
रस्कुर्वन् वनेषु पात्रेषु योना योनौ स्थाने आसीदन्निन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानार्थं क्षर ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्वमिन्द्रोपरिस्त्रवस्वादिष्टोअङ्गिरोभ्यः । वरिवोविहृतंपयः ॥ ९ ॥

त्वम् । इन्द्रो इति । परि । स्त्रव । स्वादिष्टः ।

अङ्गिरःभ्यः । वरिवःऽवित् । घृतम् । पयः ॥ ९ ॥

हे इन्द्रो सोम स्वादिष्टः स्वादुतमो वरिवोविदस्मदभिलपितस्य धनस्य लंभकश्च त्वमं-
गिरोभ्योङ्गिरसामर्थाय घृतमाज्यं पयश्च परिस्त्रव परिक्षर ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अयंचिचर्पाणिहितःपवमानःसचंतति । हिन्वानआप्यं बृहत् ॥ १० ॥ २५ ॥

अयम् । विऽचर्पाणिः । हितः । पवमानः । सः । चेतति ।

हिन्वानः । आप्यम् । बृहत् ॥ १० ॥ २५ ॥

विचर्पाणिर्विद्वष्टा हितः पात्रेषु निहितः पवमानः अयं सोम आप्यमप्सुभवं बृहन्महदन्नं
हिन्वानः श्रेयम् सचंतति सर्वैः सत्तायते ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चविंशोऽङ्कः ॥ २५ ॥

अथैकादशी—

ए॒प॒वृ॒षा॒वृ॒ष॒व॒त्र॒तः॒प॒र्व॒मा॒नो॒अ॒श॒स्ति॒हा । क॒र॒द्व॒सू॒नि॒दा॒शु॒षे ॥ ११ ॥

ए॒षः । वृ॒षा । वृ॒ष॒व॒त्र॒तः । प॒र्व॒मा॒नः । अ॒श॒स्ति॒हा ।

क॒र॒त॒ । व॒सू॒नि । द॒ा॒शु॒षे ॥ ११ ॥

वृषा कामानां सेक्ता वृषव्रतो वृषकर्मा अशस्तिहा राक्षसानां हन्ता पवमान एषसोमो दाशुषे हविषां दात्रे यजमानाय वसूनि धनानि करद करोति प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

आ॒प॒व॒स्व॒स॒ह॒स्नि॒णं॒र॒यि॒गो॒म॒न्त॒म॒श्वि॒न॒म् । पु॒रु॒श्च॒न्द्रं॒पु॒रु॒स्पृ॒हं॒म् ॥ १२ ॥

आ । प॒व॒स्व । स॒ह॒स्नि॒णं॒म् । र॒यि॒म् । गो॒म॒न्त॒म् ।

अ॒श्वि॒न॒म् । पु॒रु॒श्च॒न्द्रं॒म् । पु॒रु॒स्पृ॒हं॒म् ॥ १२ ॥

हे सोम त्वं सहस्निणं बहुसंख्याकं गोमन्तं गोभिरुपेतमश्विनमश्ववन्तं पुरुश्चन्द्रं बहूनां हर्षकं पुरुस्पृहं बहुस्पृहणीयं रयिं धनमापवस्व परिक्षर ॥१२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ए॒प॒स्य॒परि॑पिच्यते॒म॒मृ॑ज्यमान॒आ॒यु॒भिः । उ॒रु॒गा॒यः॒क॒वि॒क्र॒तुः ॥ १३ ॥

ए॒षः । स्यः । परि॑ । सि॒च्य॒ते । म॒मृ॑ज्यमानः । आ॒यु॒भिः ।

उ॒रु॒गा॒यः । क॒वि॒क्र॒तुः ॥ १३ ॥

उरुगायो बहुस्तुतिः कविक्रतुः क्रांतप्रज्ञः क्रान्तकर्मा वा स्यः सएषोयं सोम आयुभिर्भिनुष्यैर्ममृज्यमानः शोध्यमानः परिपिच्यते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

स॒ह॒स्रो॑तिः॒श॒ता॒म॒घो॒वि॒मानो॒र॒ज॒सः॒क॒विः । इ॒न्द्रा॑य॒प॒व॒ते॒म॒दः ॥ १४ ॥

स॒ह॒स्रं॑ उ॒क्तिः । श॒त॒म॒घः । वि॒मानः । र॒ज॒सः । क॒विः ।

इ॒न्द्रा॑य । प॒व॒ते । म॒दः ॥ १४ ॥

सहस्रोतिरपरिमितरक्षणः शतमघो बहुधनो रजसो लोकस्य विषानो निर्माता कविः
क्रान्तकर्मा मदो मदकरः सोमइन्द्राद्येन्द्रार्थं पवते धारया क्षरति ॥१४॥

अथ पंचदशी-

गिराजातद्द्रुस्तुतइन्द्रुरिन्द्रायधीयते । विर्योनावसुताविंवि ॥१५॥२६॥

गिरा । जातः । द्रुह । स्तुतः । इन्द्रुः । इन्द्राय । धीयते ।

विः । योना । वसुतौऽद्व ॥ १५ ॥ २६ ॥

जातः प्रादुर्भूतः गिरा स्तुत्या स्तुतश्चेन्द्रुः सोम इहास्मिन्यज्ञे योना योनौ स्वस्थाने इ-
न्द्राद्येन्द्रार्थं वसुताविं विःपक्षी यथा स्ववासे तथा धीयते निधीयते ॥१५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पङ्क्तिशोवर्गः ॥२६॥

अथ षोडशी-

पवमानःसुतोवृक्षिःसोमोवाजमिवासरत् । चमूपुशकर्मनासदम् ॥१६॥

पवमानः । सुतः । वृक्षिः । सोमः । वाजमऽद्व । असरत् ।

चमूपुं । शकर्मना । आऽसदम् ॥ १६ ॥

वृक्षिर्नैवृक्षिकृत्विग्भिः सुतोभिपुतः पवमानः सोमश्च चमूपु चमसेषु शकर्मना बलेनासद-
मुपवेदुं वाजमिव युद्धमिव स्थानमसारत्सरति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

तंत्रिपृष्ठेत्रिवन्धुरेरथेयुञ्जन्तियातवे । ऋषीणांसुसधीतिभिः ॥१७॥

तम् । त्रिपृष्ठे । त्रिवन्धुरे । रथे । युञ्जन्ति । यातवे ।

ऋषीणाम् । सुस । धीतिभिः ॥ १७ ॥

त्रिपृष्ठे त्रिपवणपृष्ठे त्रिवन्धुरे त्रिवेद्वन्धुरे ऋषीणारथे यज्ञरथे तं सोमं सप्त सप्तभिः धी-
तिभिश्छंदोभिः यातवे देवान्प्रतिगन्तुं युञ्जन्ति ऋत्विजोयोजयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

तंसोतारोधनस्पृतमाशुवाजाययातवे । हरिंहिनोतवाजिनम् ॥१८॥

तम् । सोतारः । धनस्पृतम् । आशुम् । वाजाय ।

यातवे । हरिम् । हिनोत । वाजिनम् ॥ १८ ॥

हे सोतारोभिषवकर्तार ऋत्विजः धनस्पृतं धनानां स्पष्टारं वाजिनं बलिनं आशुं वेगवंतं सोमालकं हरिमश्वं वाजाय यज्ञास्व्यं संग्रामं यातवे गंतुं हिनोत प्रेरयत । यथा योद्धारोयुद्धं गंतुं बलिनं वेगवंतमश्वं प्रेरयन्ति तद्वद् यज्ञमभिगन्तुं बलवन्तं सोमं प्रेरयतेति भावः ॥ १८ ॥

अथैकोन विंशी-

आविशक्लशंसुतोविश्वाअर्पन्मिश्रियः । शूरोनगोपुतिष्ठति ॥१९॥

आविशन् । क्लशम् । सुतः । विश्वाः । अर्पन् ।

अग्नि । श्रियः । शूरः । न । गोपु । तिष्ठति ॥ १९ ॥

सुतोभिपुतः सोमः क्लशं द्रोणमाविशन् विश्वाः सर्वाः श्रियः संपदोभ्यर्पन् अस्मान्-भिगमयन् गोषु शत्रूणां पशुषु शूरोन यथाशूरो निःशंकस्तिष्ठति तद्वद्यज्ञेषु निःशंकस्तिष्ठति ॥ १९ ॥

अथविंशी-

आतइन्दोमदायकंपयोदुहत्यायवं । देवादेवेभ्योमधुं ॥२०॥२७॥

आ । ते । इन्दो इति । मदाय । कम् । पर्यः । दुहन्ति ।

आयवं । देवाः । देवेभ्यः । मधुं ॥ २० ॥ २७ ॥

हे इन्दो सोम ते तव मधु मधुभूतं पयः पेयस्सं देवाः स्तोतारः आयवोमनुष्या मदाय कं मदार्थं देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः आदुहन्ति ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकविंशी-

आनःसोमंपवित्रआसृजतामधुमत्तमम् । देवेभ्योदिवश्रुत्तमम् ॥२१॥

आ । नः । सोमम् । पवित्रे । आ । सृजत । मधुमत्तमम् ।
देवेभ्यः । देवश्रुत्तमम् ॥ २१ ॥

हे ऋत्विजो नोस्माकं देवश्रुत्तममत्यन्तं देवैः श्रूयमाणं मधुमत्तमं अतिशयेन मधुमत्तं सोमदेवैरप्य इन्द्रायथं पवित्रे दशापवित्रे आसृजत साधयत ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

एतेसोमांसृक्षतगृणानाःश्रवंसेमहे । मदिन्तमस्यधारया ॥२२॥

एते । सोमाः । अंसृक्षत । गृणानाः । श्रवंसे । महे ।
मदिन्तमस्य । धारया ॥ २२ ॥

गृणानाः स्तूयमाना एते इमे सोमा महे महते श्रवंसे अन्नाय मदिन्तमस्य मादयित्तमस्य रसस्य धारया अंसृक्षत ऋत्विग्भिः सुव्यन्ते ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अभिगव्यानिवीतयेनृम्णापुनानोअर्पसि । सनद्वाजःपरिस्रव ॥२३॥

अभि । गव्यानि । वीतये । नृम्णा । पुनानः ।
अर्पसि । सनद्वाजः । परि । स्रव ॥ २३ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानोयत्त्वं वीतये भक्षणाय गव्यानि गोसंबन्धीनि नृम्णा नृम्णानि घनानि क्षीरादीन्धर्म्यर्पस्यभिगच्छसि । सत्त्वं सनद्वाजोदीयमानान्नःसन्नपरिस्रव परिक्षर ॥२३॥

अथ चतुर्विंशी-

उतनोगोमतीरिपोविश्वाअर्पपरिष्टुर्मः । गृणानोज्मर्दग्निना ॥२४॥

उत । नः । गोमतीः । इर्पः । विश्वाः । अर्प ।
परिष्टुर्मः । गृणानः । ज्मत्तर्दग्निना ॥ २४ ॥

उतापिच हे सोम जमदग्निनाम्ना ऋषिणा मया गृणानः स्तुयमानस्त्वं नोस्माकं गोमती-
गोभिर्युक्तानि परिहृभः परितः श्रोतव्यानि विश्वाः सर्वाणि इषोन्नान्यर्षं गच्छ अस्मभ्यमेवं-
विधान्यन्नानि देहीत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

पर्वस्ववाचोअग्रियःसोमचित्राभिरूतिभिः ।
अभिविश्वानिकाव्या ॥ २५ ॥ २८ ॥

पर्वस्व । वाचः । अग्रियः । सोम । चित्राभिः ।
ऊतिभिः । अभि । विश्वानि । काव्या ॥ २५ ॥ २८ ॥

हे सोमाग्रियोमुख्यस्त्वं चित्राभिः पूजनीयैरूतिभीरक्षणैः सह वाचोस्मदीयाःस्तुतीः अ-
भिपवस्व । एतदेव दर्शयति-विश्वानि सर्वाणि काव्या काव्यानि स्तुत्यात्मकानि वाक्यान्यभि
पवस्वेति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षड्विंशी-

त्वंसमुद्रियाअपोग्रियोवाचर्इरयन् । पर्वस्वविश्वमेजय ॥ २६ ॥
त्वम् । समुद्रियाः । अपः । अग्रियः । वाचः ।
इरयन् । पर्वस्व । विश्वमेजय ॥ २६ ॥

हे विश्वमेजय विश्वकंपक सोमाग्रियोमुख्यस्त्वं वाचर्इरयन् प्रेरयन् समुद्रियाजान्त-
रिक्षाण्यपउदकानि पवस्व धारया क्षर ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

तुभ्येमाभुर्वनाकवेमहिम्नेसोमतस्थिरे । तुभ्यमर्पन्तितिसिन्धवः ॥ २७ ॥

तुभ्यं । इमा । भुर्वना । कवे । महिम्ने । सोम ।
तस्थिरे । तुभ्यम् । अर्पन्ति । सिन्धवः ॥ २७ ॥

हे कवे क्रान्तकर्मन् सोम तुभ्य तुभ्यं तव महिम्ने इमा इमानि भुवना भुवनानि तस्थिरे तिष्ठन्ति त्वामेव पुरस्कुर्वन्तीत्यर्थः । अपिच सिंघवोनघस्तुभ्यमेवार्पति गच्छन्ति त्वदात्तामेवानुपालयन्तीत्यर्थः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

प्रलेद्विवोनवृष्टयो धारायन्त्यसुश्र्वतः । अजि शुक्रामुपस्तिरम् ॥ २८ ॥

प्र । ले । द्विवः । न । वृष्टयः । धाराः । यन्ति । असुश्र्वतः ।
अजि । शुक्राम् । उपस्तिरम् ॥ २८ ॥

हे सोम ते तव असश्र्वतोसंगाधारा दिवोन्तरिक्षावृष्टयोन वर्षाणीव शुक्रां शुक्रवर्णां शुक्रवर्णैरविलोमनिर्मितमुपस्तिर मुपस्तीर्यमाणं पवित्रमग्निं प्रति प्रयन्ति ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

इन्द्रायेन्दुं पुनीतनोग्रंदक्षायसाधनम् । ईशानं वीतिराधसम् ॥ २९ ॥

इन्द्राय । इन्दुम् । पुनीतन । उपम् । दक्षाय ।
साधनम् । ईशानम् । वीतिराधसम् ॥ २९ ॥

हे ऋत्विजः उग्रमुदूर्णं दक्षाय बलस्य साधनं करणं ईशानं धनानामीश्वरं वीतिराधसं वत्तयनं इन्दुं सोमं इन्द्रायेन्द्रार्थं पुनीतन पुनीत ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

पर्वमानऋतः कविः सोमः पवित्रमासदत् । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ३० ॥ २९ ॥

पर्वमानः । ऋतः । कविः । सोमः । पवित्रम् । आ ।
असदत् । दधत् । स्तोत्रे । सुवीर्यम् ॥ ३० ॥ २९ ॥

'ऋतः सत्यभूतः कविः क्रान्तकर्मा पवमानः सोमोऽस्मदीये स्तोत्रे सुवीर्यं शोभनवीर्यं दधत् प्रयच्छन् पवित्रमासददासीदति ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनविंशोऽष्टकः ॥ २९ ॥

आपवस्वेति त्रिंशद्वचं तृतीयं सूक्तं काश्यपस्य निधुवेरार्थं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं ।
तथाचानुक्रान्तं—आपवस्वनिधुविः काश्यपइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आपवस्वसहस्रिणंरयिसोमसुवीर्यम् । अस्मेश्रवांसिधारय ॥ १ ॥

आ । पवस्व । सहस्रिणम् । रयिम् । सोम ।

सुडवीर्यम् । अस्मे इति । श्रवांसि । धारय ॥ १ ॥

हे सोम त्वं सहस्रिणं बहुसंख्याकं सुवीर्यं शोभनवीर्यं रयिं धनमापवस्वाभिमुख्येन क्ष-
र । अपिचास्मे अस्मासु श्रवांस्यन्तानि धारय स्थापय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इपमूर्जचपिन्वसइन्द्रायमत्सरिन्तमः । चमूष्वानिपीदसि ॥ २ ॥

इपम् । ऊर्जम् । च । पिन्वसे । इन्द्राय ।

मत्सरिन्तमः । चमूपुं । आ । नि । सीदसि ॥ २ ॥

हे सोम मत्सरिन्तमः अतिशयेन मदयित्तमः त्वमिन्द्रायेन्द्रार्थमिपमन्मूर्जं रसंच पिन्-
से क्षरसि । अपिच चमूपु चमसेष्वानिपीदसि तिष्ठसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुतइन्द्रायविष्णवेसोमःकलशेअक्षरत् । मधुमाँअस्तुवायवे ॥ ३ ॥

सुतः । इन्द्राय । विष्णवे । सोमः । कलशे ।

अक्षरत् । मधुमान् । अस्तु । वायवे ॥ ३ ॥

इन्द्रायेन्द्रार्थं विष्णवे विष्णवर्थंच वायवे वाय्वर्थंच सुतोभिपुनोयः सोमः कलशे द्यौ-
कलशे अक्षरत् क्षरति सोमं सोमो मधुमान् मधुररसवानस्तु भवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एनेअंस्यमाशवोतिहारांसिबभ्रवः । सोमाँकृतस्युधारया ॥ ४ ॥

एते । अ॒सृ॒यम् । आ॒शवः । अ॒ति । ह॒रांसि ।
व॒भ्रवः । सो॒माः । ऋ॒तस्य॑ । धार॒या ॥ ४ ॥

बभ्रवोवभ्रवर्णा आशवः शीघ्रा एते इमे सोमा ऋतस्योदकस्य धारया असृग्रत् सृज्यन्ते
हरांसि रक्षांस्यति गच्छन्ति च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

इन्द्रं॒वर्ध॑न्तो॒असुरः॑ कृ॒ण्वन्तो॒विश्व॑मार्थम् । अ॒प॒घ्नन्तो॒अरा॑ण्यः ॥ ५ ॥ ३० ॥

इन्द्रं॒म् । वर्ध॑न्तः । अ॒प॒ह॒तुरः॑ । कृ॒ण्वन्तः॑ ।
विश्वं॑ । आ॒र्थम् । अ॒प॒घ्नन्तः॑ । अ॒रा॑ण्यः ॥ ५ ॥ ३० ॥

इन्द्रं वर्धन्तो वर्धयन्तोसुर उदकस्य प्रेरका विश्वं सोमं अस्मदीयकर्मार्थं आर्थं शत्रुं कृण्वतः
कुर्वन्तोराण्यो दातृनपघ्नन्तोविनाशयन्तः अज्यपन्तीति उत्तरया संबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी-

सु॒ताअनु॑स्वमा॒रजो॑भ्य॒र्पन्ति॑व॒भ्रवः । इन्द्रं॑ गच्छन्त॒इन्द्र॑वः ॥ ६ ॥

सु॒ताः । अनु॑ । स्वम् । आ । रजः । अ॒भि । अ॒र्पन्ति॑ ।
व॒भ्रवः । इन्द्रं॑म् । गच्छन्तः । इन्द्र॑वः ॥ ६ ॥

बभ्रवो बभ्रवर्णाः सुताअभिपुता इन्द्रवः सोमाः इन्द्रमागच्छन्तः आभिपुस्वयेन प्रामुवन्तः
त्वं स्वकीयं रजः स्थानमनु प्रति अज्यपन्ति अभिगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अ॒या॒र्पव॑स्त्र॒धार॑या॒यया॑सूर्य॒मरो॑चयः । हि॒न्वा॒नोमा॑नु॒पीर॑पः ॥ ७ ॥

अ॒या । प॒व॒स्त्र । धार॑या । यया॑ । सूर्य॑म् । अ॒रो॒चयः॑ ।
हि॒न्वा॒नः । मा॒नु॒पीः । अ॒पः ॥ ७ ॥

हे सोम मानुषीर्मनुष्याणां हितान्यप उदकानि हिन्यानः प्रेरयन् त्वं यया धारया सूर्य-
मरोचयः प्रकाशयस्तया अया अनया धारया पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अयुक्तसूरएतशंपवमानोमनावधि । अन्तरिक्षेणयातवे ॥ ८ ॥

अयुक्त । सूरः । एतशम् पवमानः । मनौ ।

अधि । अन्तरिक्षेण । यातवे ॥ ८ ॥

पवमानः पूषमानः सोमो मनावधि मनुर्मनुष्यः तस्मिन्मनुष्ये इत्यर्थः अन्तरिक्षेण यात-
वे गन्तुं सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्यैतशमश्वं । एतवा एतश इत्यश्वनामसुपाठात् । अयुक्त युक्ते ॥८॥

अथ नवमी—

उतत्याहरितोदशसूरोअयुक्तयातवे । इन्दुरिन्द्रइतिब्रुवन् ॥ ९ ॥

उत । त्याः । हरितः । दश । सूरः । अयुक्त ।

यातवे । इन्दुः । इन्द्रः । इति । ब्रुवन् ॥ ९ ॥

उतापिचेन्दुः सोमः इन्द्रइति ब्रुवन् त्या ता दश दशसंख्याका हरितो दिशः पति यात-
वे गन्तुं सूरः सूर्यस्यैतशमयुक्त युक्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

परीतोवायवेसुतंगिरइन्द्रायमत्सरम् । अव्योवारेपुसिञ्चत ॥ १० ॥ ३१ ॥

परि । इतः । वायवे । सुतम् । गिरः । इन्द्राय ।

मत्सरम् । अव्यः । वारेपु । सिञ्चत ॥ १० ॥ ३१ ॥

हे गिरः स्तोतारोमूयं वायवे वाय्वर्थं इन्द्रायेन्द्रार्थं च सुतमभिपुतं मत्सरं मदकरं सोममि-
तोभिपवदेशाद्ब्रुवत्य अव्यः अवेवारिपु वाटेपु परिपिञ्चत ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकविंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी-

पर्वमानविदारयिमुस्मभ्यंसोमदुष्टरम् । योदूणाशोवनुप्यता ॥ ११ ॥

पर्वमान । विदाः । रयिम् । अस्मभ्यम् । सोम् ।

दुस्तरम् । यः । दुःशनशः । वनुप्यता ॥ ११ ॥

हे पवमानसोम योरयिर्वनुप्यता हिंसकेन शत्रुणा दूणाशोनाशयितुमशक्यः तं शत्रुभि-
दुष्टरं रयिं धनं अस्मभ्यं विदा देहि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अभ्यर्पसहस्रिणंरयिगोमन्तमश्विनम् । अश्विनवार्जमुतश्रवः ॥ १२ ॥

अग्नि । अर्प । सहस्रिणम् । रयिम् । गोमन्तम् ।

अश्विनम् । अग्नि । वार्जम् । उत । श्रवः ॥ १२ ॥

हे सोम त्वं सहस्रिणं बहुसंख्याकं गोमन्तं गोभिर्युक्तमश्विनं अश्ववर्तं रयिं धनमभ्य-
र्पास्मानभिगमय । उतापिच वार्जं बलं श्रवणं चास्मानभिगमय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

सोमोदेवोनसूर्योद्विभिःपवतेसुतः । दधानःकलशेरसम् ॥ १३ ॥

सोमः । देवः । न । सूर्यः । अद्विभिः । पवते ।

सुतः । दधानः । कलशे । रसम् ॥ १३ ॥

देवोन देवइव सूर्यो रोचमानः सोमोद्विभिर्वाभिः हुतोभिपुतः सन् कलशे द्रोणकलशे
रसं दधानो धारयन् पवते धारया क्षरति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

एतेधामान्यायशिक्राकृतस्यधारया । वाजंगोमन्तमक्षरन् ॥ १४ ॥

एते । धामानि । आर्या । शुक्राः । ऋतस्य । धारया ।
वाजम् । गोदमन्तम् । अक्षरन् ॥ १४ ॥

एते अभिपुता इमे शुक्रादीनाः सोमा आर्या आर्याणां श्रेष्ठानां यजमानानां धामानि गृ-
हान् प्रति गोमन्तं गोभिर्युक्तं वाजमन्तं ऋतस्योदकस्य धारया अक्षरन् क्षरन्ति ॥१४॥

अथ पञ्चदशी—

सुताइन्द्रायवज्जिणेसोमासोदध्याशिरः । पवित्रमत्यक्षरन् ॥१५॥३२॥

सुताः । इन्द्राय । वज्जिणे । सोमासः । दधिऽआशिरः ।
पवित्रम् । अति । अक्षरन् ॥ १५ ॥ ३२ ॥

वज्जिणे वज्रवते इन्द्रायेन्द्रार्थं सुताअभिपुता दध्याशिरः दधिसंस्कृताः सोमासः सोमाः
पवित्रमत्यतिक्रम्याक्षरन् धारया क्षरन्ति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथ षोडशी—

प्रसोममधुमत्तमोरायेअर्पपवित्रआ । मदोयोदेववीतमः ॥ १६ ॥

प्र । सोम । मधुमत्तमः । राये । अर्प । पवित्रे । आ ।
मदः । यः । देववीतमः ॥ १६ ॥

हे सोम तव योमदोरसो मधुमत्तमोत्यन्तं मधुमान् देववीतमोतिशयेन देवकामश्च तं रसं
रायेस्माकं धनार्थं पवित्रे पार्प धारया क्षर ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

तर्मीमृजन्त्यायवोहरिन्दीपुवाजिनम् । इन्दुमिन्द्रायमत्सरम् ॥१७॥

तम् । इमिति । मृजन्ति । आयवः । हरिम् । न्दीपुं । वाजिनम् ।
इन्दुम् । इन्द्राय । मत्सरम् ॥ १७ ॥

हरिं हरितवर्णं धाजिनं वलिनं मत्सरं मदकरं तं पवमानमीमेनमिन्दुं मत्सरं सोमपाय-
वोमनुष्याऋत्विजः इन्द्रायेन्द्रार्थं नदीषु वसतीवरीषु मृजन्ति मार्जयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

आपवस्वहिरण्यवदश्ववत्सोमवीरवत् । वाजंगोमन्तमार्शर ॥ १८ ॥

आ । पवस्व । हिरण्यवत् । अश्ववत् । सोम । वीरवत् ।

वाजम् । गोमन्तम् । आ । शर ॥ १८ ॥

हे सोम त्वं हिरण्यवत् सुवर्णोपेतमश्ववदश्वयुक्तं च वीरवत् पुत्राद्युपेतं च धनमापवस्वा-
स्मान् प्रति क्षर । अपिच गोमन्तं पशुभिरुपेतं वाजमन्तमाभरास्पृश्यमाहर ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

परिवाजेनवाज्युमव्योवारैपुसिञ्चत । इन्द्रायमधुमत्तमम् ॥ १९ ॥

परि । वाजे । न । वाज्युम् । अव्यः । वारैषु । सिञ्चत ।

इन्द्राय । मधुमत्तमम् ॥ १९ ॥

वाज्युं युद्धकामं मधुमत्तमतिशयेनमधुमन्तं सोममिन्द्रायेन्द्रार्थं अव्यः अवेवारैषु वाजेषु
दशाष्वित्रे वाजे न युद्धेइव हे ऋत्विजः परिषिञ्चत ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

कविमृजन्तिमर्ज्यधीभिर्विप्राअवस्यवः । वृषाकनिकदपति ॥ २० ॥ ३३ ॥

कविम् । मृजन्ति । मर्ज्यम् । धीभिः । विप्राः । अवस्यवः ।

वृषा । कनिकत् । अपति ॥ २० ॥ ३३ ॥

अवस्यवो रक्षणकामा विप्रामेधाविनऋत्विजः धीभिरंगुलीभिर्मर्ज्यं मर्जनीयं कविं क्रान्त-
कर्माणं यं सोमं मृजन्ति मर्जयन्ति सोर्यं वृषा सेचकः सोमः कनिकदत् शब्दंकुर्वन् अपति
धारया क्षरति ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी-

वृषणं धीभिरसुरंसोममृतस्य धारया । मतीविप्राः समस्वरन् ॥ २१ ॥

वृषणम् । धीभिः । अप्सुतुरम् । सोमम् । ऋतस्य । धारया ।

मती । विप्राः । सम् । अस्वरन् ॥ २१ ॥

विषा मेधाविनऋत्विजः वृषणं कामानां वर्षकं असुरमपांशेरकं सोमं धीभिरंगुलीभिर्मती मत्या च ऋतस्योदकस्य धारया समस्वरन्प्रेरयन्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

पवस्व देवायुपगिन्द्रंगच्छतुतेमदः । वायुमारोहधर्मणा ॥ २२ ॥

पवस्व । देव । आयुपक् । इन्द्रम् । गच्छतु । ते । मदः ।

वायुम् । आ । रोह । धर्मणा ॥ २२ ॥

हे देव द्योतमान सोम पवस्व धारया क्षर । अपिच ते तव मदो मदकरोरस आयुपगनुपकमिन्द्रं प्रतिगच्छतु । अपिच त्वं वायुं धर्मणा धारकेन रसेनारोह प्रामुहि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

पवमाननितोशसेरयिसोमश्रवाय्यम् । प्रियः समुद्रमाविश ॥ २३ ॥

पवमान । नि । तोशसे । रयिम् । सोम । श्रवाय्यम् ।

प्रियः । समुद्रम् । आ । विश ॥ २३ ॥

हे पवमान सोम यस्त्वं श्रवाय्यं श्रवणीयं रयिं शत्रूणां धनं नितोशसे नितरां पीडयसि सत्त्वं प्रियः सन् समुद्रं द्रोणकलशमाविश ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अपघ्नन्पवसेमृधः क्रतुवित्सोममत्सरः । नुदस्वादेवयुंजनम् ॥ २४ ॥

अपघ्नन् । पवसे । मृधः । क्रतुवित् । सोम । मत्सरः ।

नुदस्व । अदेवयुम् । जनम् ॥ २४ ॥

हे सोम मत्सरो मदकरो यस्त्वं ऋधोहिंसकान् शत्रून् अपघ्नन् मारयन् क्रतुविदसमभ्यं
प्रज्ञां प्रयच्छन् पवसे क्षरसि । सत्वमदेवयुमदेवकामं जनं राक्षसवर्गं नुदस्व प्ररेय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी-

पर्वमानाअसृक्षत्सोमाःशुक्रासइन्दवः । अ॒भिवि॒श्वानि॒काव्या॑ ॥ २५ ॥ ३४ ॥

पर्वमानाः । अ॒सृ॒क्षत् । सोमाः । शु॒क्रासः । इ॒न्दवः । अ॒भि ।
वि॒श्वानि । काव्या॑ ॥ २५ ॥ ३४ ॥

शुक्रास उज्ज्वला इन्दवोदीप्ताः पवमानाः क्षरन्तः सोमाः विश्वानि काव्या काव्यानि
स्तोत्राण्यभ्यसृक्षत सृज्यन्ते ऋत्विग्भिः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथ षड्विंशी-

पर्वमानासआशवःशुभ्राअसृग्रमिन्दवः । घ्नन्तोविश्वाअपद्विपः ॥ २६ ॥

पर्वमानासः । आ॒शवः । शु॒भ्राः । अ॒सृ॒ग्रम् । इ॒न्दवः । घ्नन्तः ।
वि॒श्वाः । अ॒प॒ । द्वि॒पः ॥ २६ ॥

आशवः शीघ्राः शुभ्राः शोभनाः पवमानासः क्षरन्त इन्दवो दीप्ताः सोमा विश्वाः सर्वा-
न्दिपोद्वेष्टन् शत्रून्पघ्नन्तो मारयन्तः असृग्रमसृज्यन्ते ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

पर्वमानादिवस्पर्यन्तरिक्षादत्सक्षत । पृथिव्याअधिसानवि ॥ २७ ॥

पर्वमानाः । दि॒वः । परि॑ । अ॒न्तरि॑क्षात् । अ॒सृ॒क्षत् । पृथि॒व्याः ।
आधि॑ । सान॒वि ॥ २७ ॥

पवमानाः सोमाः दिवो द्युलोकादन्तरिक्षाच्च पृथिव्या भूम्याअधि सानवि समुच्छ्रिते देशे
देवयजने पर्यसृक्षत सृज्यन्ते ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

पुनानःसोमधारयेन्द्रोविश्वाअपस्त्रिधः । जहिरक्षांसिसुक्रतो ॥ २८ ॥

पुनानः । सोम । धारया । इन्द्रो इति । विश्वाः । अप । स्त्रिधः ।

जहि । रक्षांसि सुक्रतो इति सुक्रतो ॥ २८ ॥

हे इन्द्रो दीप्त सुक्रतो सुकर्मन् सोम धारया पुनानः पूयमानस्त्वं विश्वाः सर्वान् सिधो द्वेष्टन् शत्रून् रक्षांसि राक्षसांश्चापजहि मारय ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

अपघ्नन्त्सोमरक्षसोभ्यर्षकनिक्रदत् । द्युमन्तंशुष्ममुत्तमम् ॥ २९ ॥

अपघ्नन् । सोम । रक्षसः । अजि । अर्ष । कनिक्रदत् ।

द्युमन्तम् । शुष्मम् । उत्तमम् ॥ २९ ॥

हे सोम त्वं रक्षसो रक्षांस्यपघ्नन् विनाशयन् कनिक्रदच्छब्दं कुर्वन् द्युमन्तं दीप्तिमन्तमुत्तमं श्रेष्ठं शुष्मं बलमभ्यर्षास्मान् प्रति पवस्व ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

अस्मेवसूनिधारयसोमदिव्यानिपार्थिवा । इन्द्रोविश्वानिवार्या ॥ ३० ॥ ३५ ॥

अस्मे इति । वसूनि । धारय । सोम । दिव्यानि ।

पार्थिवा । इन्द्रो इति । विश्वानि । वार्या ॥ ३० ॥ ३५ ॥

हे इन्द्रो दीप्त सोम दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यां जातानि च विश्वा सर्वाणि वार्या वार्याणि वरणीयानि वसून्यस्मेस्मासु धारय प्रक्षिप ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पंचविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

वृषासोमेति त्रिंशद्वचं चतुर्थसूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्प गायत्रं पमानसोम्यं । तथा-
चानुक्रान्तं- वृषासोमकश्यपइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वृषासोमद्युमाँअसि॒वृषादे॒ववृष॑वतः । वृषा॒धर्मा॑णिदधिपे ॥ १ ॥

वृषा । सो॒म । द्यु॒ह्मान् । अ॒सि । वृषा । दे॒व ।

वृष॑वतः । वृषा । धर्मा॑णि । दधि॒पे ॥ १ ॥

हे सोम वृषा वर्षकस्त्वं द्युमान् दीप्तिमानसि । अपिच हे देव द्योतमान सोम वृषा त्वं वृषवतो वर्षणशीलकर्मासि । किंच हे सोम वृषा त्वं धर्माणि देवानां मनुष्याणां च हितानि कर्माणि दधिपे धारयसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृष्णास्ते॒वृष्ण्यं॑शवो॒वृषा॒वनं॑वृषा॒मदः॑ । स॒त्यं॑वृ॒षन्वृ॒षेद॑सि ॥ २ ॥

वृष्णाः । ते । वृष्ण्य॑म् । शवः । वृषा । वन॑म् । वृषा ।

मदः । स॒त्यम् । वृ॒षन् । वृषा । इत् । अ॒सि ॥ २ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षक सोम वृष्णो वर्षितुस्ते तव शवोवलं वृष्ण्यं वर्षणशीलं भवति । वनं तवभजनमपि वृषा वर्षणशीलं । मदस्तव रसोपि वृषा वर्षणशीलः । सत्यं सत्यमेव त्वं वृषेत् वर्षणशीलएवासि भवसि ॥२॥

अथ तृतीया—

अश्वो॒नच॑क्रदो॒वृषा॒संगा॑इन्दो॒समर्व॑तः । वि॒नो॒रा॒येदु॒रोवृ॑धि ॥ ३ ॥

अश्वः । न । च॒क्रदः॑ । वृषा । सम् । गाः । इ॒न्दो इति॑ ।

सम् । अर्व॑तः । वि । नः । रा॒ये । दु॒रः । वृ॒धि ॥ ३ ॥

हे इन्दो सोम वृषा त्वं अश्वोनाश्वद्व संचक्रदः संक्रंदसे । अपिच गाः पशूनर्वतोश्वांश्चास्मभ्यं संप्रयच्छसीतिशेषः । किंच नोस्माकं रामे धनाय दुरोद्वाराणि विवृधि विवृतानि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

असृक्षतप्रवाजिनोगव्यासोमांसोअश्वया । शुक्रासोवीर्याशवः॥४॥

असृक्षत । प्र । वाजिनः । गव्या । सोमांसः । अश्वया ।

शुक्रासः । वीरया । आशवः ॥ ४ ॥

वाजिनो बलवन्तः शुक्रासः शुक्राउज्वलाः आशवो वेगवन्तश्च सोमांसः सोमाः गव्या गवेच्छया अश्वयाश्वेच्छया च वीरया पुत्रेच्छयाच प्राप्तक्षत ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शुम्भमानाऋतायुसिमृज्यमानागभस्त्योः । पवन्तेवारैअव्यये॥५॥३६॥

शुम्भमानाः । ऋतायुसिः । मृज्यमानाः ।

गभस्त्योः । पवन्ते । वारै । अव्यये ॥ ५ ॥ ३६ ॥

ऋतायुभिर्यज्ञकामैः शुम्भमानाः अलंक्रियमाणा गभस्त्योः गभस्तिभ्यां बाहुभ्यां । गभस्ती बाहू इति बाहुनामसुपाठात् । मृज्यमानाः शोध्यमानाः सोमाः अव्यये अविमये वारे वारो पवित्रे पवन्ते क्षरन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी—

तेविश्वादाशुपेवसुसोमादिव्यानिपार्थिवा । पवन्तामान्तरिक्ष्या॥६॥

ते । विश्वा । दाशुपे । वसु । सोमाः । दिव्यानि ।

पार्थिवा । पवन्ताम् । आ । अन्तरिक्ष्या ॥ ६ ॥

ते सोमा दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यां संभूतानि चान्तरिक्ष्या अन्तरिक्षाप्यन्तरिक्षेजातानि च विश्वा विश्वानि वसु वसूनि धनानि दाशुपे हविषां पदात्रे मनमानाय पवन्तां क्षरन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

पर्वमानस्य विश्ववित्प्रते सर्गा असृक्षत । सूर्यस्येव न रश्मयः ॥ ७ ॥

पर्वमानस्य । विश्ववित् । प्र । ते । सर्गाः । असृक्षत ।

सूर्यस्येव । न । रश्मयः ॥ ७ ॥

हे विश्ववित् विश्वस्य द्रष्टः सोम पर्वमानस्य क्षरतः ते तव सर्गाः प्रसृज्यमाना धाराः सूर्य-
स्येव रश्मयः सूर्यस्य किरणा इव प्रकाशमानाः । नेति संप्रत्यर्थे । इदानीं प्रासृक्षत प्रासृज्यन्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

केतुं कृण्वन् दिवस्परि विश्वां रूपाभ्यर्पसि । समुद्रः सोमपिन्वसे ॥ ८ ॥

केतुम् । कृण्वन् । दिवः । परि । विश्वां । रूपा । अग्नि ।

अर्पसि । समुद्रः । सोम् । पिन्वसे ॥ ८ ॥

हे सोम समुद्रः समुद्रवन्ति यस्माद्रसाः सप्तमुद्रः सत्त्वं केतुं प्रज्ञानं कृण्वन् कुर्वन् अस्मा-
कं विश्वा विश्वानि रूपा रूपाणि दिवोन्तरिक्षादभ्यर्पस्यभिपवसे परिपिन्वसे नानाविधानि
धनानि चास्मभ्यं प्रयच्छसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

हिन्वानो वाचमिप्यसि पर्वमानविधर्मणि । अक्रान्देवो न सूर्यः ॥ ९ ॥

हिन्वानः । वाचम् । इप्यसि । पर्वमान । विधर्मणि ।

अक्रान् । देवः । न । सूर्यः ॥ ९ ॥

हे पर्वमान सोम हिन्वानः प्रेर्यमाणस्त्वं वाचं शब्दमिप्यसि प्रेरयसि । कदेत्यत्राह-यदा
तव रसः सूर्यो देवो न देव इव विधर्मणि विधारके पवित्रे अक्रान्कमीत् तदेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

इन्दुः पविष्टचेतनः प्रियः कवीनामृती । सृजदश्वरथीरिव ॥ १० ॥ ३७ ॥

इन्दुः । पविष्ट । चेतनः । प्रियः । कवीनाम् ।
मती । सृजत् । अश्वम् । रथीः इव ॥ १० ॥ ३७ ॥

चेतनः प्रज्ञापकः प्रियो देवानां प्रीतिकरः इन्दुः सोमः कवीनां क्रान्तकर्मणां स्तोतृणां मती मत्या स्तुत्या पविष्ट पवते । अश्वं हयं रथीरिव रथीवोर्मिं सृजत् सृजति च ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

अथैकादशी-

ऊर्मिर्पस्तेपवित्रादेवावीः पर्यक्षरत् । सीदन्नृतस्ययोनिमा ॥ ११ ॥

ऊर्मिः । यः । ते । पवित्रे । आ । देवदुःखीः ।
परिदुःखरत् । सीदन् । ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ ११ ॥

हे सोम ते तव यो देवावीर्देवकामः ऊर्मिस्तरंगः ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं आसीदत् । पवित्रे पर्यक्षरत् परिक्षरति तमूर्मिं सृजतीति पूर्वत्र संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

स नो अर्पपवित्रा मदो यो देववीतमः । इन्दुविन्द्राय पीतये ॥ १२ ॥

सः । नः । अर्प । पवित्रे । आ । मदः । यः ।
देवदुःखीतमः । इन्दो इति । इन्द्राय । पीतये ॥ १२ ॥

हे इन्दो यस्त्वं देववीतमः अतिशयेन देवकामो मदो मदकरश्च भवति । सत्त्वं नोत्साकं पवित्रे इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानायार्पापवस्व ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

इपेपवस्व धारया मृज्यमानो मनीषिभिः । इन्दोरुचाग्निगा इहि ॥ १३ ॥

इपे । पवस्व । धारया । मृज्यमानः । मनीषिभिः ।
इन्दो इति । रुचा । अग्नि । गाः । इहि ॥ १३ ॥

हे इन्द्रो सोम मनीषिभिर्कृत्विभिः सृज्यमानः शोध्यमानस्त्वमिषेस्माकमनाय धारया पवस्व क्षर । रुचा रोचमानेनान्धसा गाः पशूनभीक्ष्णिगच्छ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

पुनानोवरिवस्कृष्यूर्जजनायगिर्वणः । हरेस्तृजानआशिरम् ॥ १४ ॥

पुनानः । वरिवः । कृधि । ऊर्जम् । जनाय । गिर्वणः ।
हरे । तृजानः । आशिरम् ॥ १४ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिवननीय हरे हरितवर्णो सोम आशिरं क्षीरं प्रतिस्तृजानो विसृज्यमानः पुनानः पूयमानस्त्वं जनाय यजमानार्थं वरिवो धनमूर्जमन्त्रं च कृधि कुरु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

पुनानोदेववीतियइन्द्रस्ययाहिनिष्कृतम् । द्युतानोवाजिभिर्यतः ॥ १५ ॥ ३८ ॥

पुनानः । देववीतये । इन्द्रस्य । याहि । निःस्कृतम् ।
द्युतानः । वाजिभिः । यतः ॥ १५ ॥ ३८ ॥

हे सोम द्युतानो दीप्यमानो वाजिभिः बलिभिर्यजमानैर्यतः संगृहीतो देववीतये यत्तार्थं पुनानः पूयमानस्त्वं इन्द्रस्य निष्कृतं स्थानं याहि गच्छ ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टविंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षोडशी-

प्रहिन्वानासइन्द्रवोच्छासमुद्रमाशवः । धियाजूताअसृक्षत ॥ १६ ॥

प्र । हिन्वानासः । इन्द्रवः । अच्छ । समुद्रम् ।
आशवः । धिया । जूता । असृक्षत ॥ १६ ॥

आशवो वेगवन्त इन्द्रवः सोमाः समुद्रमन्तरिक्षमच्छ प्रति हिन्वानासो हिन्वानाः मेर्यमाणाः धिया अंगुल्या जूताः कृषाश्च पासृक्षत सृज्यन्ते ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

मर्मृजानासंआयवोवृथासमुद्रमिन्दवः । अग्मन्मृतस्ययोनिमा ॥ १७ ॥

मर्मृजानासः । आयवः । वृथा । समुद्रम् । इन्दवः ।

अग्मन् । ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ १७ ॥

मर्मृजानासो मर्मृज्यमानाः आयवोगन्तार इन्दवः सोमाः वृथायासं विनैव समुद्रमन्तरिक्षं गच्छन्ति । एतदेव दर्शयति ऋतस्पोदकस्य योनिं स्थानं आग्मन् गच्छन्तीति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

परिणोयाह्यस्मयुर्विश्वावसूयोजंसा । पाहिःशर्मवीरवत् ॥ १८ ॥

परि । नः । याहि । अस्मद्युः । विश्वा । वसूनि ।

ओजंसा । पाहि । नः । शर्म । वीरवत् ॥ १८ ॥

हे सोमास्मयुरस्मत्कामस्त्वं नोस्माकं विश्वा विश्वानि वसूनि धनानि ओजसा बलेन सह परिमाहि रक्षार्थं परिगच्छ । अपिच नोस्माकं वीरवत् पुत्रवत् शर्म गृहं पाहि रक्ष ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

मिमातिवह्निरेतशःपदंयुजानऋकंभिः । प्रयत्समुद्रआहितः ॥ १९ ॥

मिमाति । वह्निः । एतशः । पदम् । युजानः ।

ऋकंभिः । प्र । यत् । समुद्रे । आहितः ॥ १९ ॥

हे सोम यद्यदा योवह्निर्वेहनशील एतशोश्वः मिमाति शर्चं करोति ऋकभिर्ऋत्विग्भिः स्तोत्रभिः पदं युजानो यत्ते युजानो निदधव स्तोत्रम्रवणाथंमागच्छति च । सप्तदा यज्ञवाहका-
श्वात्सा त्वं सपुत्रे उदके वसतीपरीपु माहितोभवसि ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

आययोनिहिरण्यपमाशुऋतस्यसीदति । जहात्यप्रचेतसः ॥ २० ॥ ३९ ॥

आ । यत् । योनिम् । हिरण्ययम् । आशुः । ऋतस्य ।
सीदति । जहाति । अप्रदचेतसः ॥ २० ॥ ३९ ॥

यद्यदाशुर्वेगवान् सोम ऋतस्य यज्ञस्य हिरण्ययं हिरण्ययं योनिं स्थानं हिरण्यपागिर-
भिपुणोतीत्युक्तमासीदति । तदानीमप्रचेतसो जहाति विसृजति अस्तोतृणां यज्ञं नाभिगच्छति ।
किंतु स्तोतृणामेव यज्ञमभिगच्छतीत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

अथैकाविंशी-

अभिवेनां अनूपतेर्यक्षन्ति प्रचेतसः । मज्जन्त्यविचेतसः ॥ २१ ॥

अभि । वेनाः । अनूपत् । इर्यक्षन्ति । प्रदचेतसः ।
मज्जन्ति । अविचेतसः ॥ २१ ॥

वेनाः कान्ताः स्तोतारोभ्यनूपत सोममभिष्टुवन्ति प्रचेतसः सुमतपः इर्यक्षन्ति यष्टुमिच्छ-
न्ति च । अविचेतसो विशिष्टमतयो विचेतसः अविचेतसोविपरीतमतयइत्यर्थः मज्जन्ति निमज्ज-
न्ति । येषोर्षं नाभिष्टुवन्ति न यजन्ति च ते नरके पतन्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

इन्द्रायेन्दोमरुत्वते पवस्व मधुमत्तमः । ऋतस्य योनिमासदम् ॥ २२ ॥

इन्द्राय । इन्दो इति । मरुत्वते । पवस्व ।

मधुमत्तमः । ऋतस्य । योनिम् । आसदम् ॥ २२ ॥

हे इन्दो सोम मधुमत्तमोतिशयेन मधुमात्त्वं ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमासदशुपवे-
ष्टुं मरुत्वते इन्द्रायेद्द्वार्थं पवस्व क्षर ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

तंत्वाविप्रावचोविद्परिंरुण्वन्ति वेधसः । सन्त्वामृजन्त्यायवः ॥ २३ ॥

तम् । त्वा । विप्राः । वचःऽविदः । परि । कृण्वन्ति ।

वेधसः । सम् । त्वा । मृजन्ति । आयवः ॥ २३ ॥

हे सोम तं पवमानं त्वा त्वां विपाः प्राज्ञा वेधसः कर्मणांकतारो वचोविदः स्तोतारः परिष्कृण्वन्ति धलंकुर्वन्ति । अपिच त्वा त्वामायवोमनुष्याः संमृजन्ति सम्यक् शोधयन्ति ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

रसंतेमित्रोअर्यमापिर्वन्तिवरुणःकवे । पवमानस्यमरुतः ॥ २४ ॥

रसम् । ते । मित्रः । अर्यमा । पिर्वन्ति । वरुणः ।

कवे । पवमानस्य । मरुतः ॥ २४ ॥

हे कवे क्रान्तकर्मन् सोम पवमानस्य क्षरतस्ते तव रसं मित्रःअर्यमा च वरुणश्च मरु-
तश्चैते सर्वेदेवाः पिबन्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

त्वंसोमविपश्चिर्त्तंपुनानोवाचमिष्यसि । इन्दोसहस्रंभर्णसम् ॥ २५ ॥ ४० ॥

त्वम् । सोम । विपःऽचितम् । पुनानः । वाचम् ।

इष्यसि । इन्दो इति । सहस्रंऽभर्णसम् ॥ २५ ॥ ४० ॥

हे इन्दो दीप्तसोम पुनानः पूयमानस्त्वं विपश्चितं प्रज्ञया पवित्रां सहस्रभर्णसं बहुभरणां
वाचमिष्यसि प्रेरयसि ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अथ षड्विंशी-

उतोसहस्रंभर्णसंवाचंसोममखस्पुवंम् । पुनानइन्दुवाभरं ॥ २६ ॥

उतो इति । सहस्रंऽभर्णसम् । वाचम् । सोम ।

मखस्पुवंम् । पुनानः । इन्दो इति । आ । भरं ॥ २६ ॥

उतो अपिच हे इन्द्रो दीप्तसोम पुनानः पूयमानस्त्वं सहस्रभर्णसं सहस्रभरणां मत्स्युवं
धनकामां यज्ञकामां वाचमस्मभ्यमाभराहर ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

पुना॒नइन्द्र॑वेपां॒पुरु॑हूत॒जनाना॑म् । प्रि॒यःसंमु॑द्रमाविश ॥ २७ ॥

पुना॒नः । इन्द्रो॑ इति । ए॒षाम् । पुरु॑हूत । जना॑नाम् ।

प्रि॒यः । संमु॑द्रम् । आ । वि॒श ॥ २७ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत इन्द्रो सोम पुनानः पूयमानस्त्वं एषामस्मिन् यागे स्तोत्रं कुर्व-
वां जनानां प्रियः सत्त्वं समुद्रं द्रोणकलशमाविश प्रविश ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

दवि॑द्युतत्या रु॒चापरि॑ष्टोभ॒न्त्यारू॒पा । सोमाः॑ शु॒क्रागवा॑शिरः ॥ २८ ॥

दवि॑द्युतत्या । रु॒चा । परि॑ष्टोभ॒न्त्या । रू॒पा ।

सोमाः॑ । शु॒क्राः । गो॑श्चाशिरः ॥ २८ ॥

शुक्रा उज्ज्वलाः दविद्युतत्या द्योतमानया रुचा दीप्त्या परिष्टोभन्त्या परितः शब्दायमानया
रूपा धारयाच युक्ताः सोमाः गवाशिरो भवन्ति गव्येन पयसा मिश्रिता भवन्तीत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

हि॒न्वा॒नोहे॒तृभि॑र्य॒तआवा॑जं वा॒ज्यं क॑मीत् । सीद॑न्तो व॒नुषो॑यथा ॥ २९ ॥

हि॒न्वा॒नः । हे॒तृभिः॑ । । य॒तः । आ । वा॒ज्यम् । वा॒जी ।

आ॒क॒मीत् । सीद॑न्तः । व॒नुषः॑ । य॒था ॥ २९ ॥

वाजी बलवान् सोमो हेतृभिः मेरुकैः स्तोत्रभिः हिन्वानः स्तोत्रैः प्रेर्यमाणो यतः संपतः
सन् वाजं यागारूपं युद्धमाक्रमीदाक्रमति । तत्रदृष्टान्तः-यथावनुषोहन्तारोभटाः सीदन्तोयुद्धं
मविशन्तः आक्रमन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

ऋधक्सोमस्वस्तयेसंजग्मानोदिवःकविः । पवस्वसूर्योदृशे ॥ ३० ॥ ४१ ॥

ऋधक् । सोम । स्वस्तये । सम्जग्मानः । दिवः ।

कविः । पवस्व । सूर्यः । दृशे ॥ ३० ॥ ४१ ॥

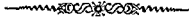
हे सोम कविः क्रान्तः सूर्यः सुवीर्यस्त्वं ऋधक् ऋधुवन् । तथाचयास्कः-ऋधगितिपृ-
थग्भावस्यानुपवचनं भवत्यथाप्युद्धोत्यर्थेदृश्यतर्द्धति । संजग्मानः संगच्छमानः स्वस्तये दृशे द-
र्शनायच दिवः द्युलोकात् पवस्व क्षर ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४१ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
याणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टकेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेऽयोत्तिलंजगत् । निर्ममे तमहंबन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥
 हिन्वन्तीति त्रिंशदृचं पञ्चमं सूक्तं वरुणपुत्रस्य भृगोरार्षं भार्गवस्य जमदग्नेर्वा । गायत्रं
 पवमानसोमदेवतार्कं । तथावानुक्रम्यते—हिन्वन्तिभृगुर्वारुणिर्जमदग्निर्वेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अम् हिन्वन्ति सूरमुत्स्रयः स्वसारोजामयस्पतिम् । महामिन्दुमहीयुवः ॥१॥

हिन्वन्ति । सूरम् । उत्स्रयः । स्वसारः । जामयः ।
 पतिम् । महाम् । इन्दुम् । महीयुवः ॥ १ ॥

अत्र सर्वत्र पवमानः सोमः स्तूयते । तत्रादावृषिः सोमं प्रत्याह मदीया अंगुलयः त्वामभि-
 पोतुं मेरयन्तीति । तदुच्यते—स्वसारः अंगुलिनामैतद सुष्ठु कर्मसु प्रेर्यन्ते ऋत्विग्भिरिति स्वसा-
 रः जामय एकस्मात्पाणेरुत्पन्नत्वात्परस्परं बन्धुभूताः उत्स्रयः कर्मार्थं निवसंत्यः सर्वत्र गन्त्य-
 इत्यर्थः । तादृशयोगलयः महीयुवः त्वदभिपर्वं कामयमानाः सत्यः सूरं सुवीर्यं सोमे पीते वीर्यं
 भवतीति शोभनवीर्यकारणं वा सर्वेषां कर्मणिमेरकं वा तादृशं पतिं सर्वस्य स्थावरजंगमजा-
 तस्य स्वामिनं यस्माद्देवार्थमिज्यते अतएव महान् देवेभ्योदीयमानत्वेन महान्तं मंहनीर्यं वा इदं
 ग्रहेषु स्पन्दमानं सोमं हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । हिवर्धनगत्योः स्वादिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पवमानरुचारुचादेवोदेवेभ्यस्परिं । विश्वावसुन्याविश ॥ २ ॥

पवमान । रुचाऽरुचा । देवः । देवेभ्यः ।
 परिं । विश्वा । वसूनि । आ । विश्वा ॥ २ ॥

हे पवमान दशापवित्रेण पूषमान यद्वा पुनान शुद्ध सोम रुचारुचा रुचदीप्तौ सर्वेषु ते-
 जसा देवोदीप्यमानस्त्वं देवेभ्यः परि देवेभ्यः सकाशात् विश्वा न्याप्तानि सर्वाणि बहूनि यस्त-

नि धनानि अस्माकमाविश प्रापय । यद्वा देवेभ्यस्त्वदर्थं सर्वाणि वस्तूनि निवासस्थानानि
ग्रहादीनि आविश समन्तात्प्रविश ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आपवमानसुष्टुतिवृष्टिदेवेभ्योदुवः । इपेपवस्वसंयतम् ॥ ३ ॥

आ । पवमान । सुष्टुतिम् । वृष्टिम् । देवेभ्यः ।

दुवः । इपे । पवस्व । समसंयतम् ॥ ३ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा सोम सुष्टुतिं शोभनस्तुतियुक्तां वृष्टिं देवेभ्यः देवानां दुवः
सुपांसुलुगिति चतुर्थ्यालुक् दुवसे परिचरणाय आपवस्व आगमय त्वं यथा मदीयया स्तुत्या
वृष्टिर्भविष्यति तथाकुर्वित्यर्थः । किंच अस्माकमिषे अन्नार्थं च संयतं सम्यगस्मान् संगच्छन्तीं
वृष्टिं कुरु । यद्वा दुवः परिचर्यामभिलक्ष्य क्रियमाणां सुष्टुतिं शोभनस्तुतिरूपां वृष्टिं बहुस्तुति-
मित्यर्थः एतां देवेभ्यः प्रापय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

वृषास्यसिंभानुनाद्युमन्तंत्वाहवामहे । पवमानस्वाध्यः ॥ ४ ॥

वृषा । हि । असिं । भानुना । द्युमन्तम् ।

त्वा । हवामहे । पवमान । सुआध्यः ॥ ४ ॥

पवमान पूयमान वृषा अभिमतफलानां वर्षितासि हि भवसि खलु । तस्मात् हे पवमान
पुनान वा सोम स्वाध्यः शोभनकर्माणः सुपुद्धानवन्तोवा वयं भानुना रश्मिना द्युमन्तं दीर्घि-
मन्तं अतिशयेन तेजस्विनं इत्यर्थः स्तुतिमन्तंवा त्वा त्वां हवामहे यज्ञेषु आह्वयामहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आपवस्वसुवीर्यमन्दमानःस्वायुध । इहोष्विन्द्रवार्गाहि ॥ ५ ॥ १ ॥

१ हे पवमान पूयमान सोम त्वाध्यः सुकर्माणोचयं भानुना रश्मिना द्युमन्तं द्युनिमन्तं त्वा
त्वां हवामहे आह्वयामः । हि यस्मात्त्वं वृषा कामानां वर्षयितासि ॥ इतिपुस्तकान्तरं ।

आ । प॒व॒स्व । सु॒ध्वी॒र्यम् । म॒न्द॒मानः । सु॒ह॒आ॒युधु ।
इ॒हो इ॒ति । सु । इ॒न्दो इ॒ति । आ । ग॒हि ॥ ५ ॥ १ ॥

हे स्वायुध यज्ञे स्फ्यकपालादीनि दशआयुधानीत्यभिधीयन्ते शोभनानि तानि यस्य सप्तथोकः । यद्वा धनुरादीन्यायुधानि यस्य सः तादृश हे सोम त्वं मन्दमानः मोदयानः सन्न यद्वा अन्तर्णीतण्यर्थः देवान् स्वयं मादयन् सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रादिकमस्माकं आपवस्व पवतिर्गत्यर्थः आपापय । किञ्च हे इन्दो ग्रहेषु चमसेषुच क्षरणशील सोम इहो इह उ पदद्वयं उदित्यवधारणे इहेवास्मदीये यज्ञे एव सुष्ठु आगहि आगच्छ ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ पद्ये—

यद॒ङ्घ्रिः॑ परि॒पि॒च्यसे॑ मृ॒ज्यमा॑नो॒ गभ॑स्त्योः । द्रु॒णास॒ध॒स्थम॑श्रुये ॥ ६ ॥
यत् । अ॒त्त॒ङ्घ्रिः । परि॒सि॒च्यसे॑ । मृ॒ज्यमा॑नः ।
गभ॑स्त्योः । द्रु॒णा । स॒ध॒स्थम् । अ॒श्रुये ॥ ६ ॥

हे सोम गभस्त्योर्बाहुनामैतत् गभसन्ति दीपयन्ति निर्मशंत्याभ्यां अग्निमिति गभस्ती बाहू तयोर्भृज्यमानस्ताभ्यां शोध्यमानः सन्न अङ्घ्रिः सोमसेचनार्थं चतुर्विधा आपस्ताभिर्व-
सतीवरीभिरेकधनाभिश्च यद्यदा परिपिच्यसे परितः सिच्यमानोभवसि । तदानीं द्रुणा द्रुममयेन परिह्वेन पात्रेण गृह्यमाणः सन्न सधस्थं सहतिष्ठन्त्येति सधस्थं स्थानं ग्रहचमसादिकं अ-
श्रुये प्राश्नोपि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रसो॒माय॑व्य॒श्वत्प॑र्व॒मानाय॑ गायत । म॒हेस॒हस्र॑क्ष॒क्षसे ॥ ७ ॥
प्र । सो॒माय॑ । व्य॒श्वत् । प॑र्व॒मानाय॑ ।
गा॒यत॑ । म॒हे । स॒हस्र॑क्ष॒क्षसे ॥ ७ ॥

हे स्तोतारः पवमानाय दशापवित्रेण पूयमानाय पुनानाय वा सोमाय प्रगायत प्रकर्षेण सापमानं कुरुत अभिष्टुत वा । कथमिव व्यश्ववत् यथापूर्वं व्यश्वोनामक्रपिः सोममगासीत्

तद्वत् यूयमपि । कीदृशाय महे महते देवेभ्यः स्वीयंक्रियमाणत्वेन गुणादिभिर्वा महत्त्वयु-
क्ताय सहस्रचक्षसे प्रयोगबाहुल्यापेक्षमेतद्वचनं सहस्रसंख्याकस्तोत्रयुक्ताय यद्वा नानाविधै-
र्देवैरनेकधाद्रष्टव्याय सोमायेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यस्यवर्णमधुश्रुतंहरिंहिन्वन्त्यद्रिभिः । इन्दुमिन्द्रायपीतये ॥ ८ ॥

यस्य । वर्णम् । मधुश्रुतम् । हरिम् । हिन्वन्ति ।

अद्रिभ्यः । इन्दुम् । इन्द्राय । पीतये ॥ ८ ॥

हे अध्वर्यादयः वर्णं शत्रूणां वारकं येन असौ पीयते तेन मत्तेन शत्रवः संपहार्यन्वद-
ति शत्रुनिवारणसमर्थं मधुश्रुतं मधुरसस्य च्यावयितारं हरिं हरितवर्णं इन्दुं इन्धेरेतद्रूपमत्रे-
प्यते सर्वतोदीप्यमानं । उन्दीक्रेदनइत्यस्माद्वा । अभिषवानंतरं पात्रेषु क्षरणशीलं यस्य सोमस्य
तव कारणमंशुं अद्रिभिर्हिन्वन्ति प्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीत्यर्थः । इन्द्राय पीतये इन्द्रस्य पानाय
तदर्थमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

तस्यतेवाजिनोव्यंविश्वाधनानिजिग्युषः । सखित्वमावृणीमहे ॥ ९ ॥

तस्य । ते । वाजिनः । व्यम् । विश्वा । धनानि ।

जिग्युषः । सखित्वम् । आ । वृणीमहे ॥ ९ ॥

हे सोम वाजिनः संभृषहविष्कावयं विश्वा विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि वा शत्रुधनानि
जिग्युषः जितवतस्तस्य पूर्वोक्तलक्षणस्य प्रसिद्धस्य वा ते तव सखित्वं स्तुत्यस्तोत्रलक्षणं तस्यं
आवृणीमहे संभ्रजामहे अस्मभ्यं धनं देहीति संभ्रजनं कुर्मइत्यर्थः । जिग्युषः जिजये लिटि क-
सौ वस्वेकाजादिति नियमादिदृग्भावः सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कवर्गादेशः जसिपरतो-
वसोःसंपत्तारणं क्तुप्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

दृषापवस्वधारयामुरुत्वतेचमत्सरः । विश्वादधानुजसा ॥१०॥२॥

वृषा । पवस्व । धारया । मरुत्वते । च । मत्सरः ।

विश्वा । दधानः । ओजसा ॥ १० ॥ २ ॥

हे सोम त्वं वृषा स्तोतृणामभिमत्तकलस्य वर्षकः सन् धारया त्वदीयया पवस्व द्रोणक-
लशमागच्छ । पवतिर्गतिकर्मा आगतस्त्वं यदा अस्माभिरिन्द्राय दीयसे तदा मरुत्वते सहाया-
मरुतोयस्यसन्ति तस्मै इन्द्राय मत्सरोमदकरश्च भव । कीदृशः विश्वा विश्वानि सर्वाणि
व्याप्तानि वा धनानि ओजसा आत्मीयेन बलेन युक्तः सन् स्तोतृभ्यस्तानि दधानः प्रयच्छन् त्वं
मादयिता भवेति सप्तम्यः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

तत्त्वाधृतरारंभोण्योऽःपवमानस्वदृशम् । हिन्वेवाजेपुवाजिनम् ॥ ११ ॥

तम् । त्वा । धृतरारम् । ओण्योः । पवमान ।

स्वःऽदृशम् । हिन्वे । वाजेपु । वाजिनम् ॥ ११ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा हे सोम ओण्योः । द्यावापृथिवीनामैतत् । तयोर्वतारं धा-
रकं अतएव स्वदृशं स्वर्गस्य सूर्यस्य वा दृष्टारं सर्वैर्देवैर्दृष्टव्यं वाजिनं बलवन्तं पूर्वोक्तगुणसिद्धं
त्वा त्वां वाजेपु संग्रामेषु हिन्वे प्रेरयामि । यद्वा वाजेपु अन्नेषु विषयेषु हिनोमि अन्नादिकं प्र-
यच्छेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अयाचित्तोविपानयाहरिःपवस्वधारया । युजंवाजेपुचोदय ॥ १२ ॥

अया । चित्तः । विपा । अनया । हरिः । पवस्व ।

धारया । युजंम् । वाजेपु । चोदय ॥ १२ ॥

हे पवमान अया अयपथगतौ कर्मार्थमितस्ततोगच्छन्तीभिरनया विपा विपप्रेरणे । ह-
वींषि अग्नौ प्रेरयन्तीति विषोऽणुलयः एकवचनं छान्दसं प्रत्येकविवक्षया वा । एताभिरमदीयाभि-
रंगुलिभिश्चित्तो ज्ञातः निर्गतोभिषुतोहरिर्हरितवर्णस्त्वं धारया सन्ततया पवस्व द्रोणकशं अर्हां-

श्रागच्छ त्वं । किंच युजं सखायमिन्द्रं वाजेषु संग्रामेषु चोदय मेरय । यदा अस्माभिरिन्द्रार्थं सोमोदीयते तदा तत्पानेन हृष्टःसत् शत्रून् हन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

आनइन्दोमहीमिषंपर्वस्वविश्वदर्शतः । अस्मभ्यंसोमगातुवित् ॥ १३ ॥

आ । नः । इन्दो इति । महीम् । इषम् । पर्वस्व ।

विश्वदर्शतः । अस्मभ्यम् । सोम । गातुवित् ॥ १३ ॥

हे इन्दो क्षरणशील दीपनशील हे सोम विश्वदर्शतः विश्वैः सर्वैः दर्शनीयः यद्वा विश्वं सर्वं वस्तुजातं दृश्यते ज्ञाप्यतेनेनेति सविश्वस्य प्रकाशकइत्यर्थः । तादृशस्त्वं महीमिषं महत्प्रभूतमन्नं मोस्मभ्यमापवस्व आगमय प्रयच्छेत्यर्थः । किंच हे सोमाभिपूयमाण पवमान अस्मभ्यं गातुवित् स्वर्गमार्गस्य लंभयिता ज्ञापयिता भव ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

आकलशाअनूपत्नेन्दोधाराभिरोजसा । इन्द्रस्यपीतयेविश ॥ १४ ॥

आ । कलशाः । अनूपत् । इन्दो इति । धाराभिः ।

ओजसा । आ । इन्द्रस्य । पीतये । विश ॥ १४ ॥

हे इन्दो क्षरणशील सोम ओजसा वलेन युक्तस्य तव धाराभिर्निरन्तराभिः सहिताः कलशाः प्रयोगबाहुल्पापेक्षमेतद्बहुवचनं । द्रोणकलशाः अनूपत स्तोत्रभिराग्निमुख्येन स्तूपन्वे । सोमाभिपवकालेहि ऋत्विजः स्तुवन्तिखलु । ततस्त्वमिन्द्रस्य पीतये पानाय आविश महांश्चमसांश्च पविश ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

यस्यनेमद्यंरसंतीवदुहन्त्यद्रिभिः । संपवस्वामिमात्तिहा ॥ १५ ॥ ३ ॥

यस्यं । ते । मद्यम् । रसंम् । तीव्रम् । दुहन्ति । अद्रिः ।

सः । पवस्व । अग्निमात्तिहा ॥ १५ ॥ ३ ॥

हे सोम यस्य ते तव मघं मदकरं तीव्रं क्षिप्रं मदकारिणं रसं अद्रिभिर्घावभिरध्वर्वाद्यो-
दुहन्ति अभिपुण्वन्ति । सतादृशस्त्वं अभिमाविहा अभितोपातिरभिमानं येषां ते शववः प्रापरूपा-
णां हन्ता सन्न पवस्व सर्वतो गच्छ । येषिपुण्वन्ति ते पापरहिताः सुखविनो भवन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी-

राजा मेधाभिरीयते पवमानो मनावधि । अन्तरिक्षेण यातवे ॥ १६ ॥

राजा । मेधाभिः । ईयते । पवमानः । मनौ ।

अधि । अन्तरिक्षेण । यातवे ॥ १६ ॥

मनौ मनुष्ये यागं कुर्वाणे सति । यद्वा मनावधि मनुर्मन्तव्योपज्ञः तस्मिन् पवमानः पूय-
मानः पुनानोवा राजा राजशब्देन सोमोभिधीयते । सोमं राजानमक्रीणन्वित्यादिषु दृष्टत्वात् ।
सराजा मेधाभिः स्तुतिभिः सह ईयते गच्छति । किमर्थं अन्तरिक्षेण आकाशमार्गेण द्रोणक-
लशं प्रति यातवे यातुं द्रोणाभिगमनकालेहि स्तोत्रभिः स्तूयते खलु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

आनं इन्दो शतग्विनं गवां पोपं स्वश्व्यम् । वहा भर्गत्तिमूतये ॥ १७ ॥

आ । नः । इन्दो इति । शतग्विनम् । गवाम् । पोपम् ।

सुष्टअश्व्यम् । वहं । भर्गत्तिम् । ऊतये ॥ १७ ॥

हे इन्दो पात्रेषु क्षरणशील दीपनशीलवा हे सोम शतग्विनं शतसहस्रसंख्याभिर्गोभिर्युक्तं
गवां पोपं गवादीनां पुष्टिवर्धनं स्वश्व्यं शोभनाश्वसंगसहितं भर्गत्तिं भगदत्तिं भजनीयधनदानं
च ऊतये रक्षणाय नेस्पाकं आवह प्रापय गवादींश्च । तेषां च वृद्धिं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

आनः सोमसहो जुवो रूपं नवर्चसे भर । सुध्वानो देवर्वातये ॥ १८ ॥

आ । नः । सोम । सहः । जुवः । रूपम् । न ।

वर्चसे । भर । सुध्वानः । देवर्वातये ॥ १८ ॥

हे सोम देववीतये देवपानाय देवानां कामाय वा सुष्वाणः अभिपूयमाणः अभिपुतो वा भव । त्वं सहः शत्रुभिर्भवनसमर्थं बलं जुवः जुरितिगत्यर्थः शत्रुन्प्रति शीघ्रगमनंच यद्वा सर्व-
तोगमनशीलं । किंच नेतिचार्थे । वर्चसे वर्चदीप्तौ दीप्त्यै सर्वत्र प्रकाशनाय रूपंच नोस्मभ्यं
आभराहर प्रयच्छ ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

अर्पासोमद्युमत्तमोभिद्रोणानिरोरुवत् । सीदञ्छ्येनोनयोनिमा ॥ १९ ॥

अर्प । सोम । द्युमत्तमः । अञ्जि । द्रोणानि ।

रोरुवत् । सीदन् । श्येनः । न । योनिम् । आ ॥ १९ ॥

हे सोम अभिपूयमाण पवमान द्युमत्तमः अतिशयेन दीप्तिमांस्त्वं द्रोणानि प्रयोगवाहु-
ल्यापेक्षमेतद्बहुवचनं द्रोणानभिलक्षीकृत्य रोरुवत् पुनःपुनर्भृशं वा शब्दं कुर्वन् अर्पं तानाग-
च्छ दशापवित्रमध्यान्निर्गतः सोमः अविच्छिन्नधारया द्रोणकलशे पतन् शब्दं करोति खलु ।
तत्रदृष्टान्तः—श्येनोन यथाआसीदन् सर्वतोगच्छन् श्येनः शंसनीयगतिः पक्षी योनिं स्वस्थानं
कुलार्यंप्रति भृशंशब्दायमानःतन् आगच्छति तद्वत् ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

अप्साइन्द्रायवायवेवरुणायमरुद्भ्यः । सोमोअर्पतिविष्णवे ॥ २० ॥ १ ॥

अप्साः । इन्द्राय । वायवे । वरुणाय ।

मरुद्भ्यः । सोमः । अर्पति । विष्णवे ॥ २० ॥ १ ॥

अप्साः वसतीवरीनामधेयानामर्पां संभक्ता । वनपणसंभक्तौ जनसनेतिरिद् विद्वनोरि-
त्यात्वं । तादृशः सोमः अर्पति द्रोणकलशमागच्छति । किमर्थं इन्द्राय सर्वदेवानां प्रथमएव
इन्द्रः सोमं पिबति तस्यात्पूर्वमेवाभिहितः तस्मै वायवे तत्सहायापच ऐन्द्रवायवे हि इन्द्रस्यान-
न्तरं वायुः सोमं पिबति तस्मात्तदनु वायुरुक्तः तस्मैच वरुणाय मरुद्भ्योमितं शब्दं कुर्वन्त्यः
एतन्नामकेभ्योदेवेभ्यः विष्णवे सर्वजगद्भापिने विष्णवेच एतेषां पातुं सोमः सप्ततीत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्थोऽङ्कः ॥ ४ ॥

अथैकविंशी-

इपंतोकार्यनोदधदस्मभ्यंसोसविश्वतः । आपंब्रह्मसहस्रिणाम् ॥ २१ ॥

इपंम् । तोकार्यं । नः । दधत् । अस्मभ्यम् । सोम ।

विश्वतः । आ । पवस्व । सहस्रिणाम् ॥ २१ ॥

हे सोम त्वं नोत्पाकं तोकाय पुत्राय इषमन्नं दधद्विदधत् प्रयच्छन् सहस्रिणं सहस्र-
संख्याकं धनं विश्वतः सर्वतोदिक्षु अस्मभ्यं वा पवस्व आपयच्छ अस्मभ्यं पुत्रायच अन्न-
धनादिकं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

येसोमांसःपरावतिप्रेअर्वावतिमुन्विरे । येवाद्ःशर्यणावति ॥ २२ ॥

ये । सोमांसः । परावति । ये । अर्वावति ।

मुन्विरे । ये । वा । अद्ः । शर्यणावति ॥ २२ ॥

एतदादिश्याश्यामिद्वार्थं सर्वत्र सोमाधिपवोस्तीत्याह । ये सोमांसः सोमाः परावति
पिप्लुष्टेतिदूरे देशे येवा अर्वावति अन्तिके देशे इद्वार्थं मुन्विरे अजिप्लुष्टे अजिप्लुष्टे । येवा
शर्यणावति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्थं शर्यणावत्संतकं मधुरसप्लुक्तं सोमवत्सरोस्ति अद्ः अस्मि-
न्तरसि सुरसाः येसोमा इन्द्रायाभिपूयन्ते तेषाकमभिप्रवफले प्रयच्छन्तु । इतिवक्ष्यमाणेन
संबन्धः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

यआर्जाकिपुरुत्वंसुयेमर्घ्येपस्त्यानाम् । येवाजनेपुपञ्चमुं ॥ २३ ॥

ये । आर्जाकिपु । रुत्वंसु । ये । मर्घ्ये । पस्त्यानाम् ।

ये । वा । जनेपु । पञ्चमुं ॥ २३ ॥

येवा सोमा आर्जाकिपु ऋजीकानामद्रभवाः आर्जाकादेश्याः तेषु तथा रुत्वंसु रुत्वा-
नइति देशाभिधानं तेषु कर्मवत्तु देशेषु किंच पस्त्यानां तरसत्यादीनां नदीनां मध्ये तप्तीयेषु

ये सोमाः अभिपूयन्ते । ऋपयोवैसरस्वत्यांसत्रमासतेत्यादिषु नदीतरे यज्ञकरणस्य श्रवणात् । किंच जनेषु पंचसु निपादपंचमाश्रत्वारोवर्णाः पंचजनाः तेषुच येवा सोमा अभिपुतास्तेसोमाः अस्माकमभिमत्तं प्रयच्छन्त्वित्युत्तरेणान्वयः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

तेनोवृष्टिद्विस्परिपर्वन्तामासुवीर्यम् । सुवानदेवासइन्द्रवः ॥२४॥

ते । नः । वृष्टिम् । द्विः । परिं । पर्वन्ताम् । आ ।

सुववीर्यम् । सुवानाः । देवासः । इन्द्रवः ॥ २४ ॥

सुवानास्तत्र चाभिपूयमाणा देवासः देवाः दीपनशीलाः स्तुत्यावा इन्द्रवः ग्रहेषु चमसेषुच क्षरन्वः तेसोमाः नोस्माकं दिवस्परि । परिशब्दः पंचमीद्योतकः । अन्तरिक्षादादित्याद्वा वृष्टिं । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायतेवृष्टिरिति वृष्टिकारणत्वात् । किंच सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रं च धनादिकंवा आपवन्तां प्रापयन्तु । मजमानः सोमेनाभिमत्तफला-
नि प्राप्नोति खलु ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

पर्वतेहृयतोहरिर्गृणानोजमदग्निना । हिन्वानोगोरधित्वचि ॥ २५॥५॥

पर्वते । हृयतः । हरिः । गृणानः । जमत्तदग्निना ।

हिन्वानः । गोः । अधि । त्वचि ॥ २५ ॥ ५ ॥

हृयतः देवान् कामयमानोहरिर्हरितवर्णः किंच गोस्त्वच्यधि आनडुहे चर्मणि हिन्वानः प्रेर्यमाणः ससोमः जमदग्निना मंत्रद्वद्वा ऋषिणा गृणानः स्तूपमानः सन् पर्वते दशापवित्रेण पूतो-
भवति यद्वा पात्राण्यभिगच्छति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी-

मशुक्रासोवयोजुवोहिन्वानासोनससयः । श्रीणानाअप्सुमृजत ॥२६॥

प्र । शुक्रासः । वयःऽजुवः । हिन्वानासः । न ।

सप्तमयः । श्रीणानाः । अप्सु । मृतञ्जत ॥ २६ ॥

शुक्रासः शुक्रा दीप्यमाना वयोजुवः अन्नपेरयन्तः यद्यदपेक्ष्य देवैर्युः सोमं प्रयच्छन्ति तत्तदपेक्षितं सोमोददाति । ते सोमाः श्रीणानाः दधिक्रीरादिभिः श्रीयमाणाः सन्तः अप्सु वसतीवरीष्वेकधनाहुच । संजत क्रत्विभिः प्रसृज्यन्ते शोष्यन्ते । तत्रदृष्टान्तः—हिन्वानासोन सप्तमयः अश्वनामैतत् । यथाश्वः हिन्वानासो हिन्वानाः सादिभिः प्रेर्यमाणाः सन्तः अप्सु तैरेव प्रशोधिताभवन्ति तद्वत् ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशती—

तन्त्वांसुतेष्वाम्भुवोहिन्विरेदेवतातये । सपवस्त्वा नयारुचा ॥ २७ ॥

तम् । त्वा । सुतेषु । आऽभुवः । हिन्विरे ।

देवऽतातये । सः । पवस्व । अनया । रुचा ॥ २७ ॥

अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे सोम आभुवः कर्मकरणार्थं सप्तमन्ताद्भवन्तीति आभुव क्रत्विजः ते सुतेषु सुतः अभिपुतः सोमः तद्वत्सु मत्तेषु देवतातये । सर्वदेवाचातिलितित्वार्थिकस्तातिल् । इन्द्रादिदेवैर्युः तं गृह्यं प्रतिच्छं त्वा त्वां हिन्विरे ग्रावभिः प्रेरयन्ति अभिपुण्वन्तीत्यर्थः । ततः सः अभिपुतः सत्त्वं अनया रुचा दीप्यमानधारया द्रोणकलशं प्रति पवस्व आगच्छ । पवतिर्गतिकर्मा । यद्वा अनया मदीयया रुचा स्तुत्या सह कलशमागच्छ । कलशाभियमनकाले हि सोमं स्तुवन्ति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशती—

आनेदक्षमयोभुवंहिमुद्यावृणीमहे । पान्तमार्पुरुस्पृहम् ॥ २८ ॥

आ । ते । दक्षम् । मयःऽभुवम् । वह्निम् । अय ।

वृणीमहे । पान्तम् । आ । पुरुस्पृहम् ॥ २८ ॥

हे सोम यदारोच्यं ते तव स्वभूतं दक्षं बलमद्यास्मिन्प्रागदिने आभिमुख्येन आवृणीमहे संभवामहे । कीदृशं मयोभुवं सुखस्य भापुकं वह्निं वनादीनां पापकं पान्तं शत्रुघ्नोरक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं काम्यमानं बलमिति ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

आमन्द्रमावरेण्यमाविप्रमामनीषिणम् । पान्तमापुरुस्पृहम् ॥२९॥

आ । मन्द्रम् । आ । वरेण्यम् । आ । विप्रम् । आ ।

मनीषिणम् । पान्तम् । आ । पुरुस्पृहम् ॥ २९ ॥

हे सोम मन्द्रं मंदकसं स्तुत्यंवा त्वामावृणीमहे वरेण्यं सर्वैर्वरेणीयं संभजनीयं च । किंच विप्रं मेधाविनं त्वां तथा मनीषिणं मनसईषा मनीषा तद्वन्तं स्तुतिमन्तंवा त्वामावृणीमहे । मन्त्येकं विशेषणापेक्षया आइत्युपसर्गः कृतः । किंच पान्तं सर्वेषां रक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं च त्वां संभजामहे ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

आरयिमासुचेतुनमासुक्रतोतनूष्वः । पान्तमापुरुस्पृहम् ॥३०॥६॥

आ । रयिम् । आ । सुचेतुनम् । आ । सुक्रतो इति

सुक्रतो । तनूषु । आ । पान्तम् । आ । पुरुस्पृहम् ॥ ३० ॥ ६ ॥

हे सुक्रतो शोभनयज्ञ सोमं त्वदीयं रयिं धनं वयमावृणीमहे । किंच सुचेतुनं चित्तिज्ञानं । भावे औणादिकजननप्रत्ययः । सुज्ञानं च तनूपु अस्मात्पुत्रेषु च धनं सुज्ञानं च त्वमाविधेहि । यद्वा पुत्रार्थं वयमावृणीमहे । तथा पान्तं सर्वस्य रक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिर्यष्टभिः काम्यमानं त्वां संभजामहे ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीयं पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

पवस्वेति विशदचं पद्यं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते-पवस्व शतवेदानसाः अष्टादशपनुदुष परास्तिस्राम्रेय्यइति । शतसंख्याका वैस्वानसाख्याः संहतारूपयः त्वंसोमस्तरक्ष्येषानुदुष शिष्टागायत्र्यः अग्रार्थुष्याद्याः तिस्रः पयमानविशिष्टाग्निदेवताकाः अन्यासां पयमानःसोमो-देवता गतःसुक्त्रविनियोगः ।

तत्र पथमा-

पवस्वविश्वचर्पणेभिविश्वानिकाव्या । सरवासास्विभ्यईदृचः ॥१॥

पर्वस्य । विश्वश्चर्षणे । अग्नि । विश्वानि ।
काव्या । सर्वा । सखिभ्यः । ईड्यः ॥ १ ॥

हे विश्वचर्षणे सर्वव्यापित्वेन सर्वस्यद्रष्टेः हे सोम सत्त्वा स्तुत्यः स्तोत्रयष्टुत्वलक्षणेन संबन्धेन सखिभूतस्त्वं ईड्यः स्तोत्रव्यःसन्, सखिभ्यः हविर्भदानेनोपकारकत्वान्मित्रभूतेभ्योस्मभ्यं विश्वानि सर्वाणि काव्या कवेःकर्माणि काव्यानि । ब्राह्मणादित्वाद् व्यञ् । सर्वाणि स्तोत्राण्यभिलक्षीकृत्यपवस्वागच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ताभ्यां विश्वस्य राजसिधे पवमान धामनी । प्रतीची सोम तस्थतुः ॥ २ ॥
ताभ्याम् । विश्वस्य । राजसि । ये इति । पवमान ।
धामनी इति । प्रतीची इति । सोम । तस्थतुः ॥ २ ॥

हे पवमान दशापवित्रेण पूयमानं पुनानं वा हे सोम ये धामनी पूर्वापक्षापरपक्षार्थोत्पत्तयस्य सोमस्य तव एकैकपर्णवृद्धिहासाभ्यां तव स्वभूतौ पूर्वादिपक्षौ । यद्वा ये धामनी नामनी अंशुसोमात्मके अपि प्रतीची त्वदभिमुखं गच्छन्तौ गच्छतीवा पक्षौ नामनी तस्थतुः उपजग्मतुः । ताभ्यां त्वं विश्वस्य सर्वस्य लोकस्य राजसि स्वामी भवसि । पूर्वादिपक्षाभ्यां सर्वलोकस्योपनायकत्वात् तव स्वामी भवसि । पृथिव्यां अंशुनाम्नां मनुष्याणां सर्वेषां अग्नीप्सितदानेन तस्य लोकस्य युलोकं देवेभ्यः स्वसुधामयकलादानेन तेषां प्रीणयिता भवति । देवाः त्वत्सु सोमस्य एकैकवृद्धिहासाभ्यां कलाः पिबन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिधामानियानिते त्वसोमासि विश्वतः । पवमान ऋतुभिः कवे ॥ ३ ॥
परि । धामानि । यानि । ते । त्वम् । सोम । असि ।
विश्वतः । पवमान । ऋतुभिः । कवे ॥ ३ ॥

हे सोम यस्मात्ते त्वदीपानि धामानि तेजांसि परितोर्वर्तते । अतएव हे पवमान पूयमान हे कवे क्रान्तकर्मन् हे सोम त्वद्युक्तिः वत्तन्वादिंकात्प्रविशेपैः सह विश्वतः सर्वतोसि भवसि ।

अहोरात्रौ यत्रयत्र व्यातौ तत्रतत्र वसन्तादिकालोपाधिकः सोमस्तिष्ठति तयोस्तदधीनत्वादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पवस्वजनयन्निपोभिविश्वानिवाय्या । सर्वासखिभ्यउतये ॥४॥

पवस्व । जनयन् । इपः । अग्नि । विश्वानि ।
वाय्या । सर्वा । सखिभ्यः । उतये ॥ ४ ॥

हे सोम सखा सखिभूतस्त्वं विश्वानि सर्वाणि वाय्या वरणीयानि अस्मद्गतानि स्तोत्राण्यभिलक्षीकृत्य सखिभ्योस्मभ्यं उतये रक्षणाय जीवनाय इपोन्नानि जनयन् प्रयच्छन् पवस्वागच्छ । पवतिर्गतिकर्मा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तवशुक्रासोअर्चयोदिवस्पृष्टेवितन्वते । पवित्रंसोमधामग्निः ॥५॥७॥

तव । शुक्रासः । अर्चयः । दिवः । पृष्टे । वि ।
तन्वते । पवित्रम् । सोम । धामग्निः ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे सोम शुक्रासः सर्वत्रज्वलनशीलाः धामभिस्तेजोभिः सहितस्य तव स्वभूता अर्चयः अर्चनीया रश्मयः दिवः द्योतमानस्यादित्यस्य द्यूलोकस्पवा पृष्टे अधरभागे पृथिव्यामित्यर्थः । पवित्रं पवमानसाधनमुदकं वितन्वते विशेषेण तन्वन्ति विस्तारयन्ति सर्वत्रकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

तवमेसससिन्धवःप्रशिपंसोमसिस्रते । तुभ्यंधावन्तिधेनवः ॥ ६ ॥

तव । इमे । सप्त । सिन्धवः । प्रशिपम् । सोम ।
सिस्रते । तुभ्यम् । धावन्ति । धेनवः ॥ ६ ॥

वृष्टिकर्तृत्वप्रसंगादाह हे सोम इमे इमास्त्वयासृष्टाः सप्त सप्तसंख्याकाः सिन्धवः स्य-
न्दमाना गंगाद्यानद्यः यद्वा सप्त सर्पेणशीलानद्यः तव प्रशिषं प्रशासनमाज्ञामभिसिद्धते अनुसर-
न्ति त्वदाज्ञामनुसृत्य समुद्रं गच्छन्तीत्यर्थः । किंच धेनवः नवप्रसूतिकाः देवानां हविःप्रदानेन
मीणयिच्योगावः तुभ्यं त्वदर्थमेव आशिरं प्रयच्छामइति धावन्ति आगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

प्रसौमयाहिधारयासुतइन्द्रायमत्सरः । दधानोअक्षितिश्रवः ॥ ७ ॥

प्र । सोम । याहि । धारया । सुतः । इन्द्राय ।

मत्सरः । दधानः । अक्षिति । श्रवः ॥ ७ ॥

हे सोम अभिषूयमाण देव मत्सरः इन्द्रस्पमदकरस्त्वं सुतोस्माभिरभिषुतःसन् इन्द्राय
इन्द्रार्थं दशापवित्रान्निर्गतया सन्ततया त्वदीयया धारया द्रोणकलशं प्रयाहि प्रकर्षेण प्राप्नुहि ।
यद्वा हे सोम सुतोभिषुतस्त्वं इन्द्राय मत्सरः मादयित्तमःसन् धारया अग्नौ स्वाहाकारेण पावा-
त्यतन्त्या धारया सह त्वमिन्द्रमुपयाहि । कीदृशः अक्षिति अक्षीर्ण श्रवः । श्रवइत्यचनाम ।
दधानोस्मभ्यं प्रयच्छन् प्रयाहीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

समुत्वाधीभिरस्वरन्हिन्वतीःसप्तजामयः । विप्रमाजाविवस्वतः॥८॥

सम् । ऊम् इति । त्वा । धीभिः । अस्वरन् । हिन्वतीः ।

सप्त । जामयः । विप्रम् । आज्ञा । विवस्वतः ॥ ८ ॥

हे सोम हिन्वतीः लिंगव्यत्ययः हिन्वन्वः स्तुतीः प्रेरयन्तः सप्त सप्तसंख्याका जामयः
एकस्मिन्यज्ञे कर्मकरणेन परस्परं बन्धुभूता होतृप्रभृतयः सप्तहोत्रकाः विवस्वतः देवानां हविः
प्रदानेन परिचरणवद्योपजमानस्य आज्ञा आजौ अजन्ति गच्छन्ति ऋत्विजोषेति आजियंज्ञः
तस्मिन् विपं मेधाविनं यवमानं त्वा त्वामेव धीभिः स्तुतिभिः सप्तस्वरन् अशब्दयन् अस्तुवन् ।
यद्वा हिन्वतीः गच्छन्त्यः सप्तजामयोगंगायाः सप्तनद्यः धीभिर्वर्णलोपश्छान्दसः धीतिभिरंगु-
त्तिभिर्विपं त्वां सप्तस्वरन् प्रेरयन्ति वसतीवरीभिरैकधनाभिश्च परिशोधनार्थं प्रेरयन्तीति ॥८॥

अथ नवमी-

सृजन्ति त्वा स मयुवो व्ये जीरा वधि म्वणि । रेभो यदुज्यसे वने ॥ ९ ॥

सृजन्ति । त्वा । स म् । अयुवः । अव्ये । जीरौ ।

अधि । स्वनि । रेजः । यत् । अज्यसे । वने ॥ ९ ॥

हे सोम अयुवः अंगुलिनामैतत् अजन्ति प्रक्षिपन्ति हवींष्यग्नाविति । यद्वा अगेर्मत्यर्थस्य कर्मकरणार्थं इतस्ततो गच्छन्तीति । अयुर्वेगुलयोस्मदीया जीरौ पापानामभिभावुके सिंप्रं कृते वा स्वनि अधि अधिकं शब्दायमान्ने अव्ये अत्रिवालेन कृते पवित्रे त्वा त्वां सदा संसृजन्ति सम्यक् शोधयन्ति । यद्यद्वा रेभो रेभश्च उद्गममध्ये प्रक्षेपेण शब्दायमानस्त्वं वने वननीये वसतीवर्याव्ये उदके अज्यसे अकः सिको भवसि तदा सृजन्तीत्यन्वयः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

पवमानस्य ते कवे वाजिन्सर्गा असृक्षत । अर्वन्तो न श्रवस्यवः ॥ १० ॥ ८ ॥

पवमानस्य । ते । कवे । वाजिन् । सर्गाः ।

असृक्षत । अर्वन्तः । न । श्रवस्यवः ॥ १० ॥ ८ ॥

मार्जनपसंगमाह हे कवे कान्तमज्ञ हे वाजिन्नवन् सोम पवमानस्य दशापवित्रेण पूयमानस्य ते तव सर्गाः सृज्यन्त इति सर्गाः धाराः । कीदृशाः श्रवस्यवः छन्दसि परेच्छायां क्यच् । यष्टूणामन्नं कामयमानास्त्वदीया धाराः असृक्षत सृजन्ति निर्गच्छन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—अर्वन्तो न यथा अश्वाः भङ्गुरातो निर्गच्छन्ति तद्वत् पत्रिवा निसरन्तीत्यर्थः । प्रयोगापेक्षं चात्र धारायाहुत्यम् ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये अष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी-

अच्छा क्रोशं मधुश्रुतमसृप्रं वारं अव्यये । अवावशान्तधीतयः ॥ ११ ॥

अच्छं । क्रोशं । मधुश्रुतम् । असृप्रम् ।

वारं । अव्यये । अवावशान्तः । धीतयः ॥ ११ ॥

धारानिर्गमनप्रसंगादभिधीयते मधुश्रुतं मधुररसस्य ध्यावयितारं क्षारयितारं कोशं द्रोण-
कलशं अच्छ अभिलक्ष्य अव्यये अविमये अविस्वभूते वा वारे वाळे दशापवित्रे असृग्रं सोमा
ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते । सृजेः कर्मणि तिङांतिङोभवन्तीति क्षेस्मादेशः । किंच धीतयः अंगुलिनामै-
तव धयन्ति पिबन्ति आभिरिति अस्मदीयाअंगुलयः अवावशन्त तान् सोमान् पुनःपुनः मा-
र्जनार्थं कामयन्ते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अच्छासमुद्रमिन्द्वोस्तंगावोनधेनवः । अगमन्तस्ययोनिमा ॥ १२ ॥

अच्छ । समुद्रम् । इन्द्वः । अस्तम् । गावः । न ।

धेनवः । अगमन् । ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ १२ ॥

इन्द्वः क्षरन्तः सोमाः समुद्रं सोमानामेकत्रैव संगमनस्थानं द्रोणकलशमभिगच्छन्ति ।
तत्रदृष्टान्तः—धेनवः पयःप्रदानेन जनानां प्रीणयिष्योन्वपत्तिकागावः अस्तं गृहं यथाभिग-
च्छन्ति तद्वत् । किंच ते सोमाः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमामन् आभिमुख्येन
गच्छन्ति । गमेर्लुङि सिचोलुकि उपधालोपः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

प्रणइन्दोमृहेरणआपोअर्पन्तिसिन्धवः । यद्गोभिर्वासयिष्यसे ॥ १३ ॥

प्र : नुः । इन्द्वो इति । मृहे । रणं । आपः । अर्पन्ति ।

सिन्धवः । यत् । गोभिः । वासयिष्यसे ॥ १३ ॥

हे इन्दो क्षरन् सोम नोस्माकं स्वभूताय रणे रणाय रणन्ति स्तुवन्ति देवानवेति रणोय-
ज्ञः । अधिकरणे अप् डेर्यइति नभवति सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पवत्त्वात् । महे महते रणाय
यज्ञाय तदर्थे सिन्धवः स्पन्दमाना आपः यस्ततोवर्षास्याः सोमसेकार्थं अर्पन्ति प्रगच्छन्ति ।
यद्यदा त्वं गोभिः गव्यैः दक्षिणीरादिभिः वासयिष्यसे आच्छाद्यसे मिश्रितोभवति तदा आ-
पोगच्छन्तीति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अस्यतेसख्येव्यमियक्षन्तस्त्वोतयः । इन्दोसखित्वमुश्मसि ॥ १४ ॥

अस्यं । ते । सख्ये । व्यम् । इयक्षन्तः । त्वाऽऽक्तयः ।

इन्दो इति । सखित्वम् । उश्मसि ॥ १४ ॥

हे इन्दो पवमान इयक्षन्तो यष्टुमिच्छन्तो पूजयितुमिच्छन्तो वा अस्य प्रसिद्धस्य ते तव सख्ये सखिकर्मणि स्थितावयं त्वोतयः त्वदायत्तरक्षणाः सन्तः सखित्वं सखिभावमेव उश्मसि उश्मः कामयामहे ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

आपवस्वगविष्टयेमहेसोमनृचक्षसे । इन्द्रस्यजठरेविश ॥ १५ ॥ १ ॥

आ । पवस्व । गोऽऽष्टये । महे । सोम । नृचक्षसे ।

आ । इन्द्रस्य । जठरे । विश ॥ १५ ॥ १ ॥

हे सोम पवमान गविष्टये अंगिरसां गवामन्वेष्ट्रे महे महते नृचक्षसे नृणां मनुष्याणां द्रष्टे कर्मनेतृणां फलं पश्यते वा इन्द्राय आपवस्व पात्रेषु दशापवित्रेण पूतो भव । किंच इन्द्रस्य जठरे उदरे उदरभूते द्रोणकलशे वा आविश प्रविश ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षोडशी—

महौअसिसोमज्येष्ठंउग्राणामिन्दुओजिष्ठः । युध्वासञ्छश्वंजिगेथ ॥ १६ ॥

महान् । असि । सोम । ज्येष्ठः । उग्राणाम् । इन्दो इति ।

ओजिष्ठः । युध्वा । सन् । शश्वत् । जिगेथ ॥ १६ ॥

हे सोम त्वं महानसि यतस्त्वं देवानां प्रीणयितासि खलु त्वं ज्येष्ठः प्रशस्यतमो भवसि । किंच हे इन्दो पवमान त्वमुग्राणामुद्रूणविलानामपि ओजस्वितमो भवसि त्वं युध्वासन् शत्रूभिः सह युद्धं कुर्वन् एव शश्वद सर्वदा जिगेथ तान् तेषां धनानि च जितवानसि । जिजये थडि सन्टिद्योर्जेरिति अश्यासादुत्तरस्य कवर्गादेशः ॥ १६ ॥

अथ साप्तदशी-

यउप्रेभ्यःश्चिदोजीयाञ्छूरेभ्यश्चिच्छूरतरः ।
भूरिदाभ्यश्चिन्महीयान् ॥ १७ ॥

यः । उप्रेभ्यः । चित् । ओजीयान् । शूरेभ्यः । चित् ।
शूरतरः । भूरिदाभ्यः । चित् । मंहीयान् ॥ १७ ॥

यः सोमः उप्रेभ्यश्चित् उदूर्णेश्योबलवद्भ्योपि ओजीयान् ओजस्वितमः । किञ्च यः शूरेभ्यश्चित् वीरेभ्योपि शूरतरः अत्यन्तसमर्थोभवति । तथा यः सोमः भूरिदाभ्यः दुदाञ् दाने अतोमनिबितिविच् । बहुधनानां दातृभ्योपि मंहीयान् दातृत्वमोभवति । तं त्वां वृणीमहे इति उत्तरेणसंबन्धः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

त्वंसोमसूरएपस्तोकस्यसातातनूनाम् ।
वृणीमहेसख्यायवृणीमहेयुज्याय ॥ १८ ॥

त्वम् । सोम । सूरः । आ । इपः । तोकस्य । साता । तनूनाम् ।
वृणीमहे । सख्याय । वृणीमहे । युज्याय ॥ १८ ॥

हे सोम सूः सुवीर्यः यद्वा सर्वस्य यागादिकर्मणि प्रेरकत्वं इषोन्नानि अस्माकमाधे-
हि । उपसर्गश्रुतेषोऽग्निक्रियाध्याहारः । किञ्च त्वं लोकस्य पुत्रस्य तनूनां तन्वन्ति विस्तारयन्ति
कुलमिति तन्वः पौत्राः । तेषांच साता दाता भव । पणुदाने जनसनेविविद् जनसनेत्यात्वं । वयं तं
त्वां सख्याय सखिभावाय कर्मणेवा वृणीमहे संभजामहे । तथा युज्याय युज् सहायः तस्य
भावे कर्मणि वा प्यञ् संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वादवृद्धिः । शत्रुवाधादिलक्षणसहायायच वयं
वृणीमहे ॥ १८ ॥

अग्निहोत्रे पूर्वस्यामाहुतौ हुतापामुपोपितेन यजमानेन प्रतिदिवसं प्रतिसंवत्सरंवा अनेन
एतेनाग्निरुपस्थेयः । सृत्रितंच-आग्नेपीभिश्चाग्नायुषिपवसदिति विसृभिः संवत्सरे संवत्सरइति ।
चौलादिकर्मसु चतस्राज्याहुतपोहोतव्यास्तत्रैवतिसः । सृत्रितंच-तेषांपुरस्ताच्चतस्राज्या-

हुतीर्जूहुयादग्नआयूंपिपवसइति तिसृभिरिति । आधाने पवमानेष्टे अग्नेःपवमानस्याग्नआयूंपी-
त्येपानुवाक्या अग्नेपवस्वेत्येपा याज्या । सूत्रितंच—पथमायांअग्निरग्निःपवमानोअग्नआयूंपिपवसे-
पवस्वस्वपाइति । पुनराधेये द्वितीयाज्यभागस्याग्नआयूंपीत्येपा वैकल्पिकानुवाक्या सूत्रितंच-
नित्यंपूर्वमनुब्राह्मणिनोअग्नआयूंपिपवसइत्युत्तरमिति ।

सैषा सूक्ते एकोनविंशी—

अग्न॒आयूं॑पिपवस॒आसु॒वोर्ज॒मिपंच॑नः । अ॒रेवा॑धस्व॒दुच्छु॑नाम् ॥१९॥

अग्ने॑ । आयूं॑पि । प॒व॒से । आ । सु॒व । ऊ॒र्जम् । इ॒पम् ।

च । नः । अ॒रे । वा॒ध॒स्व । दु॒च्छु॑नाम् ॥ १९ ॥

हे अग्ने पवमानरूप त्वमस्माकं आयूंपि जीवनानि पवसे रक्षसि । नोस्माकमूर्जमन्तरत्तं
इपमन्त्वा सुव आभिमुख्येन प्रेरय । किंच दुच्छुनां रक्षोनामैतव रक्षांसि आरे अस्मत्तोदूरे
एव वाधस्व संपीडय ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अ॒ग्निर्ऋ॑पिः॒पव॑मानः॒पाञ्च॑जन्यः॒पुरो॑हितः ।

त॒मी॒महे॑महा॒ग॒यम् ॥ २० ॥ १० ॥

अ॒ग्निः । ऋ॑पिः । प॒व॑मानः । पा॒ञ्च॑जन्यः । पुरः॑हितः ।

तम् । ई॒म॒हे । म॒हा॒ग॒यम् ॥ २० ॥ १० ॥

पांचजन्यः निपादपांचमाश्वत्वारोवर्णाः पांचजनाः । यद्वा गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा र-
क्षांसीत्येते पांचजनाः । अथवा देवमनुष्यागंधर्वाप्सरसः सर्पाः पितरइति ब्राह्मणोभिहिताः पांच-
जनाः । गभीराञ्जन्यइत्यत्र बहिर्देवपांचजनेभ्यइति वक्तव्यमिति वचनात् भवार्थेऽज्यः प्रत्ययः
तेषां सत्तदभीष्टदानेन स्वभूतऋपिः सर्वद्रष्टा पवमानस्तद्रूपोऽग्निः पुरोहितः कर्माथंमृत्विभिः पुरो-
निहितः तंपूर्वोक्तलक्षणं महागयं महद्भिर्देवादिभिरपि गीर्भिर्गातव्यं महान्तिप्रभूतानि यज्ञगृहा-
णि वा यस्य सतथोक्तः तं पवमानगुणविशिष्टमग्निमीमहे धनादीनि याचामहे ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकविंशी-

अग्नेपवस्वस्वपाअस्मेवर्चःसुवीर्यम् । दधद्रयिमयिपोपम् ॥ २१ ॥

अग्ने । पवस्व । सुअपाः । अस्मे इति । वर्चः । सुवीर्यम् ।
दधत् । रयिम् । मयि । पोपम् ॥ २१ ॥

हे अग्ने स्वपाः । सोमनसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । शोभनकर्मा त्वं अस्मे अस्मासु सुवी-
र्यं शोभनवीर्योपेतं वर्चः वर्चदीप्तौ तेजः पवस्व आगमय । तथा भवान् रयिं धनं पुत्रं वा पो-
पं । भावेकर्मणि वा घञ् । गवां पुष्टिं यद्वा गवादिकं मयि भवान् दधत् दधातु करोत्वित्यर्थः ।
दधानेलेटि अडागमोघोर्लोपोलेटिवेत्याकारलोपः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

पवमानोअतिसिधोभ्यर्पतिसुष्टुतिम् । सूरोनविश्वदर्शतः ॥ २२ ॥

पवमानः । अति । सिधः । अभि । अर्पति । सुस्तुतिम् ।
सूरः । न । विश्वदर्शतः ॥ २२ ॥

पवमानः सोमः अतिसिधः हिंसकान् शत्रून् अतिक्रम्य गच्छति । तथा सुष्टुतिं स्तोत्राणां
शोभनां स्तुतिं अभ्यर्पति आभिमुख्येन गच्छति । ऋषीगतौ तौदादिकः बहुलंछन्दसीतिशब्-
गुणः । किंच सूरोन सूर्यइव विश्वदर्शतः सर्वस्य द्रष्टा सर्वेषां दर्शनीयोगवति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

समर्मृजानआयुभिःप्रयस्वान्प्रयसेहितः । इन्दुरत्योविचक्षणः ॥ २३ ॥

सः । मर्मृजानः । आयुभिः । प्रयस्वान् । प्रयसे । हितः ।
इन्दुः । अत्यः । विचक्षणः ॥ २३ ॥

आयुभिः कर्मनेतृभिर्मनुष्यैः मर्मृजानः पुनःपुनर्मृज्यमानः शोष्यमानः सइन्दुः ससोमः
अत्योदेवान् सततं गन्ता भवति । कीदृशः प्रयस्वान् मीणनशीलान्भवान् । यद्वा स्तोत्रयोदेव-
त्वेनाज्ञयुक्तः अतएव प्रयसे हवोत्सपान्नाय हितः विचक्षणः सर्वस्यप्रदर्शनकारी सर्वस्यवि-
द्रष्टा वा सोमः देवानभिगन्ता भवति । वक्षिष्यकार्यावाचि अनुदानेन ब्रह्मदेरिति युञ् ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशती-

पर्वमानऋतंवृहच्छुक्रंज्योतिरजीजनत् । कृष्णातमांसिजंघनत् ॥२४॥

पर्वमानः । ऋतम् । वृहत् । शुक्रम् । ज्योतिः । अजीजनत् ।

कृष्णा । तमांसि । जंघनत् ॥ २४ ॥

पर्वमानः ऋतं सत्यं यथार्थभूतं बृहत् मभूतं सर्वदेशेषुन्यापकं शुक्रं दीप्यमानं श्वेतवर्णं ज्योतिस्तेजः अजीजनत् द्युलोके उदपादयत् । किंकुर्वन् कृष्णा कृष्णवर्णानि तमांसि जंघनत् भृशं विनाशयत् । हन्तेर्यद्भुक्ति शतरि रूपं अज्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशती-

पर्वमानस्पृजंघ्रतोहरेश्चन्द्राअसृक्षत । जीराअजिरशोचिपः ॥२५॥११॥

पर्वमानस्य । जंघ्रतः । हरैः । चन्द्राः । असृक्षत ।

जीराः । अजिरशोचिपः ॥ २५ ॥ ११ ॥

जङ्घ्रतः पुनःपुनस्तमांसि विनाशयतो हरैर्हरितवर्णस्य अजिरशोचिपः सर्वत्रगमनशील-
तेजसः पर्वमानस्य सोमस्य चन्द्राः चदिआह्लादने देवानामाह्लादयिष्यः जीराःक्षिप्रं
क्षरणशीलाधाराः असृक्षत सृजन्ति पवित्रानिर्गच्छन्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षड्विंशती-

पर्वमानोरथीतमःशुभ्रेभिःशुभ्रशस्तमः । हरिश्चन्द्रोमरुद्रणः ॥२६॥

पर्वमानः । रथिस्तमः । शुभ्रेभिः । शुभ्रशस्तमः ।

हरिश्चन्द्रः । मरुत्सृङ्गणः ॥ २६ ॥

पर्वमानोदेवः रथीतमः अतिशयेन रथवान् । ईदृथिनइतीकारः । तथा शुभ्रेभिः शोभायुक्ते-
भ्यस्तेजोभ्योपि शुभ्रशस्तमः अत्यन्तदीप्यमानश्च यद्वा निर्मलेभ्योपि निर्मलतमयशोयुक्तः ह-
रिश्चन्द्रः हस्वाच्चन्द्रोत्तरपदइति साहितिकःसुट् हरितवर्णदीविः हरितधारावान् वा मरुद्रणः

परुतोयस्य गणः सहायभूताः सतथोकः तादृशः सर्वांन् लोकान् स्वरश्मिभिः स्वदीप्तिभिः व्यश्र-
वत् व्यामोत्वित्युत्तरेण संबन्धः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

पवमानोव्यश्रवद्रश्मिभिर्वाजसातमः । दधत्स्तोत्रेसुवीर्यम् ॥ २७ ॥

पवमानः । वि । अश्रवत् । रश्मिदक्षिः । वाजसातमः ।

दधत् । स्तोत्रे । सुवीर्यम् ॥ २७ ॥

पवमानः सोमः रश्मिभिः स्वदीप्तिभिः व्यश्रवत् सर्वजगद्ग्रामोत्तु । कीदृशः वाजसातमः अ-
तिशयेन अन्नस्यदाता बलस्य संप्रकावा तथा स्तोत्रे पवमानः स्तोत्रं कुर्वते मनवे सुवीर्यं सुवी-
र्योपेतं पुत्रं धनंवा दधत् विदधत् प्रपच्छन् व्यामोत्तु अश्रोतेर्लेट्यडागमः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

प्रसुवानइन्द्रुरक्षाःपवित्रमत्यव्ययम् । पुनानइन्द्रुरिन्द्रमा ॥ २८ ॥

प्र । सुवानः । इन्द्रुः । अक्षरिति । पवित्रम् । अति ।

अव्ययम् । पुनानः । इन्द्रुः । इन्द्रम् । आ ॥ २८ ॥

सुवानः अभिपूयमाणः इन्द्रुः सोमः अव्ययमविमयं ऊर्णास्तुकेननिर्मितं दशापवित्रमती-
त्य प्राक्षाः कलशं मकर्येण क्षरति । क्षरतेर्लुङि तिप्ति सिचि छान्दसइडागमाभावः अतोऽत्रान्वस्ये-
तिवृद्धिः रात्सस्येतिस्त्रिचोत्तोरः रेफान्तं स्पष्टयितुमिति कारः बहुलं छन्दसीतीडभाषः हृत्स्व-
दिना तिल्लोपः अनित्यमागमशासनमितिसिचइआ ततः पुनानः पवित्रेण शुद्धः इन्द्रुः सोमः इ-
न्द्रमाविशति । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

एपसोमोअधित्वचिगर्वाक्रीळत्यद्रिभिः । इन्द्रमदापुजोर्हुवत् ॥ २९ ॥

एपः । सोमः । अधि । त्वचि । गर्वा । क्रीळति ।

अद्रिदक्षिः । इन्द्रम् । मदाय । जोर्हुवत् ॥ २९ ॥

एषः अंशुरूपः सोमः गवां त्वचि आनहुहे चर्मणि अधिशब्दउपर्यर्थघोतकः चर्मण्युपरि अद्रिभिर्ग्रावभिःसह क्रीळति भभिपवाय संक्रीडते । इन्द्रं परमेश्वरं मदाय मदार्थं जोडुवद् आह्वानं कृतवान् । एतेन तत्काले इन्द्रविषयां स्तुतिं करोतीत्यवगम्यते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशो—

यस्यतेद्युम्नवत्पर्यः पर्वमानाभृतं दिवः । तेन नो मृळजीवसे ॥ ३० ॥ १२ ॥

यस्य । ते । युम्नवत् । पर्यः । पर्वमान । आऽभृतम् ।

दिवः । तेन । नः । मृळ । जीवसे ॥ ३० ॥ १२ ॥

हे पवमान पूषमान हे सोम दिवो द्युलोकात् आभृतं श्येनरूपया गायत्र्या आहृतं द्युम्नवदन्ववचशोयुक्तंवा पर्यः सोमलक्षणमन्नं यस्य ते तव स्वभूतं विद्यते तस्मात् त्वं तेनात्नेन नोस्मान् जीवसे चिरजीवनाय मृळ मृळय सुखय ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

त्वंसोमासीति द्वात्रिंशदृचं सप्तमं सूक्तं आद्यतृचस्य बार्हस्पत्योभरद्वाजऋषिः । द्वितीयस्य मारीचः कश्यपः । तृतीयस्य राहूगणोगोतमः । चतुर्थस्य भौमोत्रिः । पंचमस्य गाथिनो विश्वामित्रः । षष्ठस्य भार्गवो जमदग्निः । सप्तमस्य मैत्रावरुणिर्वसिष्ठः । सूक्तशेषस्यांगिरसः पवित्रः वसिष्ठो वा उभौ वा समुदितावृषी । पवस्वसोममन्दयन्नित्याद्यास्तिस्रो नित्यद्विपदा गायत्र्यः । अवितानो अजाश्वइत्याद्यास्तिस्रः पवमानपूषदेवत्याः पवमानसोमदेवताका वा । यत्तेपवित्रमर्चिपीत्याद्याः पंचर्चः पवमानाग्निदेवत्याः आसां पंचानां मध्ये उभाभ्यां देवसवितरिति तृतीयापवमानसवितृदेवताका वा । चतुर्थी त्रिभिर्दृष्टेवसवितरित्येषा विकल्पेन पवमानाग्नि सवितृदेवताका । पुनन्तु मामित्येषा विकल्पेन वैश्वदेवी यः पावमानीरध्येतीत्यादिके द्वे पवमानमण्डलाध्येतुस्तु विप्रतिपादिके अतः सैव देवता शिष्टाः सर्वाः पवमानसोमदेवताकाः । तथा चानुक्रम्यते—त्वंसोमासिद्वात्रिंशद्भरवाजः कश्यपो गोतमोत्रिर्विश्वामित्रो जमदग्निर्वसिष्ठ इति तृचाः सप्तऋषयः शेषे पवित्रो वसिष्ठो बोभौवा पवस्व सोम तिस्रो नित्यद्विपदा गायत्र्यो वितानस्त्विस्रः षौण्यो वा यत्तेपवित्रं पंचाग्नेभ्यः सावित्र्यग्नि सावित्री वैश्वदेवी वा सापंत्याः त्रिंशोपुरजष्णिक् सप्तविंशद्यनुष्टुप् अन्त्ये च ते पावमान्यध्येतुस्तुतीति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

त्वंसोमासिधारयुर्मन्द्रओजिष्ठोअध्वरे । पर्वस्त्रमंहयद्रयिः ॥ १ ॥

त्वम् । सोम । असि । धारयुः । मन्द्रः । ओजिष्ठः ।

अध्वरे । पर्वस्व । मंहयत्सूरयिः ॥ १ ॥

हे सोमाभिपूयमाण पवमान मन्द्रः मोदयित्तमः ओजिष्ठः ओजस्वितमस्त्वं अध्वरे हिं-
सारहितेस्मदीयेयज्ञे धारयुः अभिषवणधाराकामोसि भवसि । अतस्त्वं मंहयद्रयिः स्तोत्रयः
प्रदीपमानधनः सन् पवस्व द्रोणकलशे ग्रहादिषु दशापवित्रेण पूतोभव । यद्वा धारयुः तद्द-
धैन्नाप्यतइति मत्वर्थायोयुः सः हे सोम त्वं धारावानिव । ततः पवस्वेति संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वंसुनोन्वृमार्दनोदधन्वान्मत्सरिन्तमः । इन्द्रायसूरिरन्धसा ॥ २ ॥

त्वम् । सुतः । नृमार्दनः । दधन्वान् । मत्सरिन्तमः ।

इन्द्राय । सूरिः । अन्धसा २ ॥

हे सोम नृमार्दनः नृणां कर्मणानेतृणासृत्विजां मादयिता अतएव दधन्वान् तेष्योधनानि
धारयन् प्रयच्छन् । यद्वा यज्ञस्य धारकः सूरिः प्रातः हुतोस्माभिरभिपुतस्त्वं अन्धसा हवी-
त्सेणानेन सहेन्द्राय मत्सरिन्तमः वस्यातिशयेन मदकारी भव । नादस्येति नकारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

त्वंसुध्याणोअद्रिभिर्भ्यर्षकानिक्रदत् । द्युमन्तंशुष्मंमुत्तमम् ॥ ३ ॥

त्वम् । सुध्यानः । अद्रिभ्रिः । अर्षि । अर्षि । कानिक्रदत् ।

द्युमन्तम् । शुष्मम् । उत्तमम् ॥ ३ ॥

हे पवमानसोम अद्रिभिर्गोवभिः सुध्यानः द्युवानः अभिपूयमाणस्त्वं कानिक्रदत् भृशं
शब्दं कुर्वन् अर्ष्यर्षं कदशं पात्राणिचाभिगच्छ । तथा द्युमन्तं दीमिमुकं उत्तमं शुष्मं शत्रूणां
शोषकं बलं च प्राप्नुहि । यद्वा एकवाक्यतया योजनीयः । स्तूपमानस्त्वं बलमभिगच्छेवि । क-

दिऋदिआह्वाने । ऋदेयंङ्लुकि तलोपः । अफ्यासस्यनिगागमश्च दाघतिदघंतीतिस्त्रेण सर्वं निपात्यते । तस्माच्छट्प्रत्ययः । अफ्यस्तानामादिरितिस्वरः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

इन्दुर्हिन्वानोअर्पतित्तिरोवाराण्यव्यया । हरिर्वाजमचिक्रदत् ॥ ४ ॥

इन्दुः । हिन्वानः । अर्पति । त्तिरः । वाराणि । अव्यया ।

हरिः । वाजम् । अचिक्रदत् ॥ ४ ॥

हिन्वानः श्रावभिः मेयमाणोभिपूयमाणइन्दुः सोमः अव्यया अविमयानि अवीनां स्वभूतानि वाराणि बालानि पवित्राणीत्यर्थः । तानि तिरः तिरस्कृत्य व्यवधाय अर्पति गच्छति प्रभूतं निर्गच्छतीत्यर्थः । सोमं हरिर्हरितवर्णः सोमः वाजमन्नं अचिक्रदत् शब्दयति । त्वया सह इन्द्रमहमाह्वयामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्दोव्यव्यमर्पसि विश्रवांसि विसौभगा । विवाजान्तसोमगोमतः ॥ ५ ॥ १ ३ ॥

इन्दो इति । वि । अव्यम् । अर्पसि । वि । श्रवांसि । वि ।

सौभगा । वि । वाजान् । सोम । गोमतः ॥ ५ ॥ १ ३ ॥

हे इन्दो सोम अव्यं अविवालेभवं पवित्रं व्यर्पसि विविधं धाराभिर्गच्छसि । किञ्च श्रवांसि हवीरूपाण्यन्नानि च विगच्छसि । तथा सौभगा सुभगस्य भावः सौभगं सुभगशब्दः उद्गात्रादिषु पठ्यते । तस्य उत्तरपदवृद्धिर्नैप्यते । सौभगानि धनानि विविधं प्राप्नोति । तथा हे सोम गोमतः पशुमन्ति वाजान् बालानि च विविधंमामुहि तानि सर्वाण्यस्माकं प्रापयेत्यभिप्रायः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी—

आनंइन्दोशतुग्विनैर्यिगोमन्तमश्विनम् । शरांसोमसहस्त्रिणम् ॥ ६ ॥

आ । नः । इन्द्रो इति । शत॒ऽश्विन॑म् । र॒यिम् । गो॒ऽर्मन्त॑म् ।
अ॒श्विन॑म् । भर॑ । सो॒म । स॒हस्रि॑णम् ॥ ६ ॥

हे इन्द्रो पात्रेषु क्षरन् हे सोम नोस्मभ्यमाभर संपादय देहि । किमिति उच्यते शतश्वि-
नं शतंगावोयस्य सशतगुः तद्वन्तं गोमन्तं प्रशस्तपशुमन्तं अश्विनं अश्वयुक्तं सहस्रिणं सह-
स्रसंख्याकं रयिं धनं पुत्रं वा आभर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

पव॑मानास॒इन्द्र॑वस्तिरःप॒वित्र॑मा॒शवः॑ । इन्द्रं॒यामे॑भिराशत ॥ ७ ॥

पव॑मानासः । इन्द्र॑वः । ति॒रः । प॒वित्र॑म् । आ॒शवः॑ ।
इन्द्रं॑म् । यामे॑भिः । आ॒शत॑ ॥ ७ ॥

पवित्रमूर्णास्तुकेननिर्मितं दशापवित्रं तिरस्कृत्य व्यवधायकं कृत्वा पवमानासः कलशं प्र-
ति बहुधाराः क्षरन्तः आशवः क्षिप्रं मदकारिणश्चमसादीन् व्यामुवन्तोवा इन्द्रवः सोमाः यामे-
भिः स्वीदैर्गमनैः इन्द्रमाशत व्यामुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

क॒कुहः॑ सो॒म्योरस॒इन्द्रु॑रिन्द्रा॒य पू॒र्व्यः॑ । आ॒युःप॑वत्तआ॒यवे॑ ॥ ८ ॥

क॒कुहः॑ । सो॒म्यः । रसः॑ । इन्द्रुः॑ । इन्द्रा॒य । पू॒र्व्यः॑ ।
आ॒युः । प॑वते । आ॒यवे॑ ॥ ८ ॥

ककुहः सोमः सर्वकर्मकारयितृत्वेन सर्वेषां समुच्छ्रितः अतिशयितोभवति । सोयं पूर्व्यः
पूर्वैः कृतोभिपुतः पूर्वं पातःकाले कृतोवा आयुः इन्द्रं पतिं गन्ता इन्द्रुः पात्रेषु क्षरन् सोम्यः म-
येचेति यः मत्पयः सोममयोरसः आयवे सर्वत्रगच्छे इन्द्राय पवते कलशेषु पवित्रेण पूतोभवति ।
पद्वा इन्द्रार्थमभिगच्छति । पवतिर्गतिकर्मा ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

हि॒न्वन्ति॒सूर॑मु॒स्रयः॒पव॑मानंमधु॒श्रुत॑म् । अ॒ग्नि॒गिरा॑सम॒स्वर॑न् ॥ ९ ॥

हिन्वन्ति । सूरम् । उल्लयः । पवमानम् । मधुश्चुतम् ।

अग्नि । गिरा । सम् । अस्वरन् ॥ ९ ॥

उल्लयः कर्मकरणार्थं इतस्ततो गच्छन्त्यो गुलयः मधुश्चुतं मदकरस्य रसस्य च्यावयितारं
सूरं सुवीर्यं सर्वस्य यागादिकर्मणि प्रेरकं पवमानं सोमं हिन्वन्ति अभिपवार्थं संप्रेरयन्ति । त-
तः स्तोतारोगिरा स्तुत्या तमेनमभिसमस्वरन् सम्पगभिद्युवन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अविता नो अजाश्वः पूपायामनियामनि । आभक्षत्कन्यासुनः ॥ १० ॥ १४ ॥

अविता । नः । अजःश्वः । पूपा । यामनिःश्यामनि ।

आ । भक्षत् । कन्यासु । नः ॥ १० ॥ १४ ॥

अजाश्वः अजाःपूष्ण इत्युक्त्वा दजा एव अश्वा वाहनानि यस्य सतथोकः सपूपा एत-
न्नामको देवः यामनियामनि सर्वस्मिन् गमने भौमदिव्यलक्षणे नोस्माकं अविता पाटयिता भव-
तु । किंच कन्यासु कमनीयासु अभिमतासु स्त्रीषु नोस्मानाभक्षत् आभजतां अस्माकं कन्याः
प्रयच्छत्वित्यर्थः । भजेःसेवार्थाल्लेटि सिपि अडागमे रूपं । यद्वा अजाश्वः अजवाहनः पूपा सर्वस्य
पोषयिता सोमः यामनियामनि याते प्राप्यते देवैरेति यामोयज्ञः तत्र यज्ञे नोस्माकं अविता
रक्षिता भवतु । तथा कन्यासु स्त्रीष्विष्टासु अस्मानामापयतु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी—

अयं सोमः कपर्दिने घृतं न पवते मधुं । आभक्षत्कन्यासुनः ॥ ११ ॥

अयम् । सोमः । कपर्दिने । घृतम् । न । पवते । मधुं ।

आ । भक्षत् । कन्यासु । नः ॥ ११ ॥

कपर्दिने कल्पाणमुकुटवते सोमाय पूष्णे वा तदर्थमयं मादयिताभिपुतोस्मदीयः सोमः
पवते च गच्छति तं प्राप्नोति । तत्र दृष्टान्तः—घृतं न मधु मादकं हवीरूपं घृतं यथा सोमं पूषणं
वा गच्छति तद्वत् । ततः सकन्यास्वस्मानागमयत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अ॒य॒न्त॒आ॒घृ॒णेषु॒तो॒घृ॒तं॒न॒प॒व॒ते॒शु॒चिं । आ॒र्ष॒क्ष॒त्क॒न्या॒सु॒नः ॥ १२ ॥

अ॒य॒म् । ते । आ॒घृ॒णे । सु॒तः । घृ॒तम् । न । प॒व॒ते । शु॒चिं ।

आ । ऋ॒क्ष॒त् । क॒न्या॒सु । नः ॥ १२ ॥

हे आघृणे घृक्षरणादीभ्योः सर्वतोदीप्यमान पवमान पूषन् वा ते त्वदर्थं सुतोभिपुतोयं सोमः पवते त्वदभिमुखमागच्छति । यद्वा त्वदर्थं पात्रेषु पवित्रेण पूतो भवति क्षरति वा । तत्र दृष्टान्तः— घृतं शुचि शुद्धं घृतं यथा त्वां प्राप्नोति तद्वत् ततस्त्वमभिलषितानि अस्माकं देहीति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

वा॒चो॒ज॒न्तुः॒क॒वी॒नां॒प॒व॒स्व॒सो॒म॒धा॒र॒या । दे॒वे॒पु॒र॒त्न॒धा॒अ॒सि ॥ १३ ॥

वा॒चः । ज॒न्तुः । क॒वी॒नाम् । प॒व॒स्व । सो॒म । धा॒र॒या ।

दे॒वे॒पुं । र॒त्न॒धाः । अ॒सि ॥ १३ ॥

हे सोम कवीनां क्रान्तप्रज्ञानां स्तोतृणां वाचो जन्तुः स्तुतेर्जनयिता । यद्वा मेधाविनां मध्ये वाचं जनयति । अत्यन्तं वाग्मी त्वं धारया पवस्व द्रोणकलशं ग्रहांश्च प्राप्नुहि । ततः इन्द्रादिदेवेषु रत्नधाः रमणशीलस्य सोमस्य निधातासि भवसि । अथवा देवेषु स्तोत्रकारिषु कर्मकुर्वाणेषु वास्मासु रत्नस्य कनकादेर्दाता भवसि ॥ १३ ॥

ग्रावस्तोत्रेणागारिमतेनाभिरूपकरणे कलशेषु सोमे आसिच्यमाने वक्रव्यस्य वृचस्य आकलशोऽपि त्वादिक् द्वितीयावृत्तये । सूत्रित्वं—आकलशेषु धावति श्येनो वर्म विगाहते इति ।

तयोः प्रथमा सक्ते चतुर्दशी-

आ॒क॒ल॒शेषु॒धा॒व॒ति॒श्ये॒नो॒व॒र्म॒वि॒गा॒ह॒ते । अ॒भि॒द्रो॒णा॒क॒र्नि॒क॒द॒त् ॥ १४ ॥

आ । क॒ल॒शेषु । धा॒व॒ति । श्ये॒नः । वर्म । वि । गा॒ह॒ते ।

अ॒भि । द्रो॒णा । क॒र्नि॒क॒द॒त् ॥ १४ ॥

कत्विग्भिरभिविच्यमानः कथित्सोमः कलशेषु सोमाधारेषु द्रोणकलशेषु आधावति सवैतोगच्छति श्येनः दृक्षोपमेतत् । यथा श्येनो वर्म वरणीयं कुटापं विगाहते प्रविशति तद्वत् ।

कनिक्रदत् अत्यन्तं शब्दं कुर्वन् द्रोणा द्रोणकलशानभिगच्छति च । यद्वा द्रोणाधवनीयपूतभृत्
संस्रकाभिप्रायं एकः सिच्यमानः सोमोद्गोणं प्रति शब्दायमानः पश्चात् प्रथमंगच्छति । ततः
पात्रद्वयमिति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

परिप्रसोमतेरसोसर्जिकलशैसुतः । श्येनोनतुक्तोअर्पति ॥ १५ ॥ १५ ॥

परि । प्र । सोम । ते । रसः । असर्जि । कलशै । सुतः ।

श्येनः । न । तुक्तः । अर्पति ॥ १५ ॥ १५ ॥

हे सोम कलशे द्रोणाभिधाने सुतोभिषुतस्ते तव रसः परिप्रासर्जि परिप्रसृज्यते परितोम्र-
हेषु चमसेषु च पसृष्टोविभक्तोभवति । कथमिव श्येनोनतुक्तः तकिर्गतिकर्मा गमनशीलः श्येनः
पक्षीयथा सर्वत्रार्पति गच्छति तद्वत् यद्वा यथा श्येनः सर्वतो गन्ता तद्वत्तुक्तः पात्रेषु गतः सोमः
अर्पति इन्द्रादिदेवानागच्छत् । अर्तेल्लेष्टि सिपि रूपं । पूर्वसृषीगतावित्यस्मात् लटि शपि रूप-
म् ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

पवस्वसोममन्दयन्निन्द्रायमधुमत्तमः ॥ १६ ॥

पवस्व । सोम । मन्दयन् । इन्द्राय । मधुमत्तमः ॥ १६ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेनमधुररसवांस्त्वं मन्दयन् मादयिता भवन् । यद्वा इन्द्राय
क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति संप्रदानं इन्द्रं मोदमानः सन् पवस्व इन्द्रार्थमागच्छ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

असृग्रन्देववीतयेवाजयन्तोरथाइव ॥ १७ ॥

असृग्रन् । देवः । देववीतये । वाजयन्तः । रथाः । इव ॥ १७ ॥

एतेभिषुताः सोमाः वाजयन्तः सन्तः देववीतये देवानांपानाय असृग्रन् विसृज्यन्ते ऋ-
त्विग्भिः प्रदीयन्ते । तत्रदृष्टान्तः—रथाइव वाजयन्तः शत्रुधनानि बलानिवा स्वामिनइच्छन्तो
रथा देववीतये देवानांगमनाय यथा विसृज्यन्ते तद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

तेसुतासोमदिन्तमाःशुक्रावायुमस्तक्षत ॥ १८ ॥

ते । सुतासः । मदिन्तमाः । शुक्राः । वायुम् ।

अस्तक्षत ॥ १८ ॥

मदिन्तमः अतिशयेन मादयितारः शुक्राः दीप्यमानाः सुतासः अभिपुतास्तेतोमाः वायुं शब्दमस्तक्षतासृजन्कार्पुः । यद्वा वायुमेवसोमपानार्थमसृजन् सोमेषु सस्तु वायुस्तत्पानार्थमागच्छति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

ग्राव्यातुन्नोअभिष्टुतःपवित्रंसोमगच्छसि । दधत्स्तोत्रेसुवीर्यम् ॥ १९ ॥

ग्राव्या । तुन्नः । अभिष्टुतः । पवित्रम् । सोमम् । गच्छसि ।

दधत् । स्तोत्रे । सुवीर्यम् ॥ १९ ॥

हे सोम त्वं ग्राव्यातुन्नः अभिपीडितोभिपुतस्त्वं स्तोत्रभिरभिष्टुतः सन् पवित्रं गच्छसि प्राप्स्यसि । किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तोत्रकारिणे जनाय सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनादिकं दधत् विधदत् प्रयच्छन् ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

एपतुन्नोअभिष्टुतःपवित्रमतिगाहते । रक्षोहावारमव्ययम् ॥ २० ॥ १६ ॥

एपः । तुन्नः । अभिष्टुतः । पवित्रम् । अति । गाहते ।

रक्षः । दहा । वारम् । अव्ययम् ॥ २० ॥ १६ ॥

तुन्नः तुदव्यथने ग्रावभिरभिव्यथितः स्तुतः अतएव सर्वैरभिष्टुतः एपोस्पदीपः सोमोरक्षोहा कर्मविघ्नकारिणां रक्षसां पापानां च हन्ता भवत् । अव्ययमविमयं अव्ययवभूतं वारं वारं तेनकृतं पवित्रं दशापवित्रमति अतिक्रम्य गाहते द्रोणकलशं प्रविशति ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये षोडशोऽर्गः ॥ १६ ॥

अथैकविंशी-

यदन्ति॒ यच्च॑दूर॒केभ्यं॑विन्दति॒ मामि॒ह । पर्व॑मान॒वितज्जा॑हि ॥२१॥

यत् । अन्ति । यत् । च । दूरके । भ्यम् । विन्दति । माम् ।

इह । पर्वमान । वि । तत् । ज्जहि ॥ २१ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा सोम यद्भयमन्ति अन्तिके तथा यच्च भयं दूरके अतिदूरे देशे अथवा इहास्मिन् प्रदेशेषु भयं मां विन्दति लभते प्राप्नोति । तद्भयं त्वं विजहि विशेषेण नाशय । यद्वा इहेति यज्ञोयंलोकोवा अस्मिन् क्रियमाणेयज्ञे अस्मिन् लोकेवा यद्भयं व्याप्नोति तन्नाशयेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

पर्व॑मानः॒ सोअ॒द्य नः॑प॒वित्रेण॑विच॒र्षणिः॑ । यःपो॒तास॑पु॒नानु॑नः ॥ २२ ॥

पर्वमानः । सः । अद्य । नः । पवित्रेण । विचर्षणिः ।

यः । पोता । सः । पुनातु । नः ॥ २२ ॥

सत्तादृशः प्रसिद्धोविचर्षणिः सर्वस्पर्द्धया पवमानः अघेदानीमेव पवित्रेण पापशोधकेन तेजसा यःपोता स्वयं पवित्रःसन् सनोस्मान् पुनातु पापरहितान् करोतु ॥ २२ ॥

पवित्रेष्ट्यां मथमाज्यभागस्य याज्या यत्तेपवित्रमित्येपा । सूत्रितंच-यत्तेपवित्रमर्चिव्याकलशेषुधावतीति पवित्रइत्येकइति ।

सैषा सूक्ते त्रयोविंशी-

यत्ते॑प॒वित्रं॑म॒र्चिष्य॑ग्ने॒वित॑तम॒न्तरा॑ । ब्रह्म॑तेन॒पुनी॑हिनः ॥ २३ ॥

यत् । ते । पवित्रम् । अर्चिषि । अग्ने । विदतम् ।

अन्तः । आ । ब्रह्म । तेन । पुनीहि । नः ॥ २३ ॥

हे पवमानगुणविशिष्टाग्ने ते त्वदीयं पवित्रं शोधकं यत्स्वतेजः अर्चिषि सौरवैद्युतादि-तेजसि अन्तर्मध्ये आविततं आविस्तृतं विद्यते । यद्वा हे अग्ने ते तव स्वभूतेर्चिषि तेजसि

अन्तर्मध्ये यत्पवित्रं शुद्ध्युत्पादकं सामर्थ्यमस्ति तेन तादृशेन तेजसा नोस्माकं ब्रह्म पुत्रादिव-
र्धनकारि शरीरं पुनीहि पापरहितं पूर्वं कुरु ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

यत्तैप्वित्रमर्चिवदग्नेतेनपुनीहिनः । ब्रह्मसवैःपुनीहिनः ॥ २४ ॥

यत् । ते । प्वित्रम् । अर्चिवत् । अग्ने । तेन । पुनीहि ।

नः । ब्रह्मसवैः । पुनीहि । नः ॥ २४ ॥

हे अग्ने पवित्रं शोधकमर्चिवदार्चिमत् छन्दसीरइविमतुपोवत्वं सौरादितेजोयुक्तं ते त्वदी-
यं यत्तेजः विद्यते तेन स्वीयेनैव तेजसा नोस्मान् पुनीहि पूतान् कुरु । किञ्च ब्रह्मसवैः ब्राह्मण-
कर्तृकसोमाभिपवैः यद्वा ब्रह्म सोमः तस्याभिपवैः नोस्मान् पुनीहि ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

उन्नाभ्यांदेवसवितःप्वित्रेणसुवेनच । मांपुनीहिविश्वतः ॥२५॥१७॥

उन्नाभ्याम् । देव । सवित् । रिति । प्वित्रेण । सुवेन ।

च । माम् । पुनीहि । विश्वतः ॥ २५ ॥ १७ ॥

हे सवितः सर्वस्य भ्ररक हे देव द्योतमान सोम त्वं प्वित्रेण पापशोधकेन त्वदीयेन ते-
जसा सवेन सोमाभिपवेनच एताभ्यामुन्नाभ्यां विश्वतः सर्वतोमां पुनीहि पूर्वं कुरु ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षड्विंशी-

त्रिमिषुंदेवसवितुर्वर्षिष्ठैःसोमधामग्निः । अग्नेदक्षैःपुनीहिनः ॥२६॥

त्रिदग्निः । त्वम् । देव । सवित् । वर्षिष्ठैः । सोम । धामग्निः ।

अग्ने । दक्षैः । पुनीहि । नः ॥ २६ ॥

हे देव स्तुत्य दीप्यमान वा हे सवितः सर्वस्य स्वस्वकर्माणि चोदयितः हे सोम प-
वमानगुणविशिष्ट हे अग्ने त्वं वीपिष्ठैः वृद्धतमैः अतएव दक्षैः सामर्थ्यवद्भित्तिभिर्धामभिः
शरीरैरग्निवायुसूर्यात्मकैस्त्रिभिः शरीरैः नोस्मान्पुनीहि परिशुद्धान् कुरु ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी—

पुनन्तुमादेवजनाःपुनन्तुवसवोधिया ।

विश्वेदेवाःपुनीतमाजातवेदःपुनीहिमां ॥ २७ ॥

पुनन्तु । माम् । देवःजनाः । पुनन्तु । वसवः । धिया । विश्वे ।

देवाः । पुनीत । मा । जातवेदः । पुनीहि । मा ॥ २७ ॥

देवजनाः देवानां जनःप्रादुर्भावोयेषां यज्ञेष्विति देवजनायजमानाः । यद्वा इन्द्रादिदेवग-
णाः मां पुनन्तु परिपूतं कुर्वन्तु । तथा वसवः वासकादेवाः धिया आत्मीयेनकर्मणा मां पुन-
न्तु । अथवा प्रत्यक्षः हे विश्वदेवाः सर्वदेवाः मा मां पुनीत पूतं कुरुत । हे जातवेदः जातानि
वेत्तीति यद्वा जातपन्न अग्ने मा मां पुनीहि ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

प्रप्यायस्वप्रस्यन्दस्वसोमविश्वेभिरंशुभिः । देवेभ्यउत्तमंहविः ॥२८॥

प्र । प्यायस्व । प्र । स्यन्दस्व । सोम । विश्वेभिः । अंशुभिः ।

देवेभ्यः । उत्तमम् । हविः ॥ २८ ॥

हे सोम प्रप्यायस्व अस्मान् प्रकर्षेण वर्धय । यद्वा देवान् सोमेन वर्धय । किंच विश्वे-
भिरंशुभिः सर्वैस्त्वदीयिरंशुभिः देवेभ्योदेवार्थमुत्तमं प्रशस्ततमंहविः सोमरूपं प्रस्यन्दस्व कल-
शादीन् प्रति प्रस्रव प्रयच्छेति यावत् ॥ २८ ॥

अग्नीषोमप्रणयने उपमियमित्येषा । सूत्रितंच—उपमियंपनिमतमित्यर्धर्चआरमेदिति ।

सैषा सक्ते एकोनत्रिंशी—

उपमियंपनिभ्रतंयुवानमाहुतीवृधम् । अगंन्मविभ्रतोनमः ॥२९॥

उपं । प्रियम् । पनिमतम् । युवानम् । आहुतिर्दृष्टम् ।

अगन्म । विश्रतः । नमः ॥ २९ ॥

प्रियं सर्वस्य प्रीणयितारं पनिमतमत्यन्तं शब्दायमानं युवानं तरुणमाहुवीवृधं आ-
हुतिभिर्वैधेनीयं पवमानं वयं नमोहविर्नमस्कारंवा विभ्रतोधारयन्तःसन्तः उपागन्म उपगच्छेम ।
गमेल्लुङि मंत्रेषसेतिचेल्लुङि सति म्वोश्चेतिनकारः । पनिमतं पनेःस्तुत्यर्थस्य यद्भुक्तिरूपं
दाधर्तिर्दधर्तिर्इतिस्त्रे इतिकरणस्य प्रदर्शनार्थत्वाद्वाङ्मास्यासस्य निगागमउपधात्तोपश्च नि-
पात्यते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

अलाय्यस्यपरशुर्ननाशतमापवस्वदेवसोम । आखुंचिदेवदेवसोम ॥३०॥

अलाय्यस्य । परशुः । ननाश । तम् । आ । पवस्व । देव ।

सोम । आखुम् । चित् । एव । देव । सोम ॥ ३० ॥

अलाय्यस्य अंतरौणादिकआय्यप्रत्ययः कपिलकादित्वात्तन्वं अभिगमनशीलस्य शत्रोः
परशुः छेदकः पवमानस्तमेवशत्रुं ननाश नाशयतु । अस्मानपापान् तवोहे देव दीप्यमान
सोम आपवस्व अस्मदाभिमुख्येन गच्छ । किंच हे देव द्योतमान स्तुत्य वा हे सोम आ-
खुंचित् खनु अवदारणे सर्वस्याहन्तारमपि तं शत्रुमेव वाधस्व नास्मानपापानिति ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशी-

यःपावमानीरुध्येत्यृपिभिःसंश्रुंतरसम् ।

सर्वसपूतमश्रातिस्वदितंमात्रिश्वना ॥ ३१ ॥

यः । पावमानीः । अधिःएति । ऋपिभिः । सम्ःश्रुतम् । रसम् ।

सर्वम् । सः । पूतम् । अश्राति । स्वदितम् । मात्रिश्वना ॥ ३१ ॥

योजनः पावमानीः पवमानदेवताकाः सर्वाऋचः तद्रूपं ऋपिभिः सूक्तद्रष्टृभिर्मधुच्छन्दः
प्रभृतिभिः संभृतं संपादितं रसं वेदरसभूतं सारं सूक्तसंघं अभ्येति अधीते । सजनः सर्वभोज्य-
जातं पूतं परिशुद्धमेवाभाति परिपूतं पापरहितं अन्नं प्रक्षयति । कथमस्यपूतत्वं वजाह-स्वस्पा-

शनात्प्रागेव मातरिश्वना मातरि अन्तरिक्षे श्वसितीति मातरिश्वा वायुः सचवायुःपवित्रमेव ।
पवित्रेण वायुना स्वदितं स्वादूकृतं । परिपूतमेवान्नं पश्चात् सनरोश्नाति ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

पावमानीर्योअध्येत्यृषिभिःसंभृतरसम् ।

तस्मैसरस्वतीदुहेक्षीरंसर्पिर्मधुदकम् ॥ ३२ ॥ १८ ॥

पावमानीः । यः । अधिऽएति । ऋषिऽभिः । सम्ऽभृत्तम् । रसम् ।

तस्मै । सरस्वती । दुहे । क्षीरम् । सर्पिः । मधु । उदकम् ॥ ३२ ॥ १८ ॥

योत्रालणः पावमानीः पवमानेदेवताकाऋचः तदात्मकं ऋषिभिर्मधुच्छन्दआदिभिः सं-
भृतरसं वेदसारं सूक्तसंघं अध्येति अधीते । तस्मै पवमानाध्ययनं कुर्वते जनाय सरस्वतीसर्व-
त्रसरणवती वाग्देवता क्षीरं यज्ञसाधनभूतं पयः सर्पिस्तादृशं घृतं मधु मदकरमुदकं सोमं दुहे
स्वयमेव दोग्धि एनं नरं यागादिपरं वेदशास्त्रविदं करोतीत्यर्थः । दुहप्रपूरणे कर्मकर्तारि नदुह-
स्त्रुनमायकूचिणावितियकः प्रतिषेधः । लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ ३२ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीयेष्टादशीवर्गः ॥ १८ ॥

॥ इति नवमे मण्डले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाके अष्टादशासृक्तानि तत्र प्रदेवमितिदशर्चं प्रथमं सूक्तं भलंदनपुत्रस्य वत्सप्रेरा-
र्षे पवमानसोमदेवतार्कं दशमी त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रम्यते-प्रदेवंदशवत्सपिर्भालंद-
नः त्रिष्टुबन्तंहेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

प्रदेवमच्छामधुमन्तइन्द्वोसिष्यदन्तगावआनधेनवः ।

वर्हिषदोवचनावन्तऊर्धभिःपरिस्त्रुतमुस्त्रियानिर्णिर्जधिरे ॥ १ ॥

प्र । देवम् । अच्छ । मधुऽमन्तः । इन्द्वः । असिऽस्यदन्त । गावः ।

आ । न । धेनवः । वर्हिऽसदः । वचनाऽवन्तः । ऊर्धऽभिः ।

परिऽस्त्रुतम् । उस्त्रियाः । निऽनिर्जम् । धिरे ॥ १ ॥

मधुमन्तो मादकरससंयुक्ता इन्दवः सोमाः देवं द्योतमानं सोमात्मकमिद्रं अच्छ प्रति प्रा-
सिष्यदन्त प्रस्यन्दन्ते ग्रहादिपु क्षरन्ति । स्यन्दतेर्लुङि चङि रूपं । तत्रह्रदान्तः—गावआनघेनवः
पयस्विन्मयः प्रीणयिन्योगावोयथावत्संप्रतियांतिप्रस्रवन्ति तद्वत् । किंच बार्हिपदः बार्हिपि सीदन्तः
वचनावन्तः हंभारवादिशब्दवन्तः उस्त्रियाः गोनामैवत् तादृशयोगावः ऊधभिः पयोधारकैः स्वैः
स्वैरूधभिः ताम्भ्यः परिस्रुतं परितःस्रवणशीलं निर्णिजं शुद्धं पयोभूतं सोमरसं धिरे दधिरे इं-
द्रार्थं धारयन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सरोरुवद्भिपूर्वाअचिक्रददुपारुहःश्रथयन्त्स्वादतेहरिः ।
तिरःपवित्रंपरियञ्जुरुञ्जयोनिशर्याणिदधतेदेवआवरम् ॥२॥

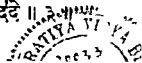
सः । सरोरुवत् । अञ्जि । पूर्वाः । अचिक्रदत् । उपद्आरुहः । श्रथयन् ।
स्वादते । हरिः । तिरः । पवित्रम् । परिञ्जन् । उरु । ज्वयः । नि ।
शर्याणि । दधते । देवः । आ । वरम् ॥ २ ॥

सरोरुवत् कलशादिकंप्रति अत्यन्तं शब्दकुर्वन् ससोमः पूर्वामुख्याः स्तोत्राणां स्तुतीः अ-
च्यचिक्रदत् अभिमुखं अध्वनयत् स्तुतयः साधीयस्यइति प्रतिध्वनिपंगीकारमकापीदित्यर्थः ।
किंच हरिः हरितवर्णः उपारुहः रोहतेस्ताच्छीलिकःकिप् । उपारोहणशीलाःउर्ध्वमादुर्भवनशीला
ओपधोः श्रथयन् अग्रे पिश्लेपयन् स्वादते स्वादूकरोति ताः फन्िनीःकुर्वन् स्वादुयुक्ता विद-
धातीत्यर्थः । तथा पवित्रं अविवालात्मकं दशापवित्रं विरस्विरररुत्त्य पात्राणि प्रति आत्मनः
क्षरणकाले पवित्रं व्यवधायकं कृत्वा परियन् परितोगच्छन् सोमः उरु महान्तं ज्योवेगं करो-
ति । ततः सशर्याणि शूर्हिंसायां हिंसितव्यानि यद्वा शरेण हंतव्यानि रक्षांसि निदधते निक्षिपति
न्यक्करोति हिनस्वीतिवावत् । पश्चाद्देवोदीप्पमानः सोमः वरं वरणीयं धनं सोमं दादृशप्योजमाने-
भ्यः आदधते आधारयति प्रयच्छतीत्यर्थः । दधातेर्लेट्यडागमे घोटोपोलेटिवेत्याकारटोपः ॥२॥

अथ तृतीया—

वियोममेयम्यांसंयतीमदःसाकंष्टथापयसापिन्वदक्षिता ।

मूहीअंपारेरजंसीविवेविददमिन्नजक्षितंपाजआददे ॥ ३ ॥

वि । यः । म॒मे । य॒म्या । सं॒यती इति॑ स॒म॒य॒ती । म॒दः । सा॒क॒म॒ष्ट॒धा ।
प॒र्य॒सा । पि॒न्व॒त् । अ॒क्षि॒ता । म॒ही इति॑ । अ॒पा॒रे इति॑ । र॒ज॒सी इति॑ ।
वि॒द्वे॒वि॒द॒त् । अ॒ग्नि॒द्व॒र्ज॒न् । अ॒क्षि॒त॒म् । पा॒जः । आ । दे॒ ॥ ३ ॥

धोमदः माघत्यनेनेति मदः सोमरसः यम्या युगलभूते संयती परस्परसंगच्छमाने द्यावा-
पृथिव्यौ विममे विशेषेणनिर्मितवान् ततः ते साकंब्रुधा संहैववर्धनशोले तथा अक्षिता अक्षीणे
सामर्थ्यवत्यौ यथा भविष्यतः तथा ससोमः पयसा पयोरूपेण स्वीयरसेन पिन्वदसिचत् अवर्ध
यदितियावत् । किंच मही महत्यौ अतएव अपारे पर्यंतरहिते रजसी द्यावापृथिवीनामैतव
ते द्यावापृथिव्यौ विवेविदत् विदज्ञाने यद्भुक्ति शतरि रूपं । अग्न्यासस्वरः । इयंपृथिवी
इयंघौरिति सर्वेषां विविच्य तेजसाप्रज्ञापयन् अभिन्नजन् अभितः सर्वातो गच्छन् सोमः अक्षितं
अक्षीणं अविनश्वरं पाजोबलं आददे स्वीकृतवान् अत्यन्तंबलवानभवदित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒मा॒तरां॑ वि॒चरं॑न्वा॒ज॒यन्॑अ॒पः॒प्र॒मे॒धि॒रः॒स्व॒ध॒या॑पि॒न्व॒ते॒प॒द्म॑ ।
अं॒शु॒र्य॒वे॒ना॒पि॒पि॒शे॒य॒तो॒नृ॒भिः॑सं॒जा॒मि॒भि॒र्न॒स॒ते॒र॒क्ष॒ते॒शि॒रः॑ ॥ ४ ॥

सः । मा॒तरां । वि॒च॒रन् । वा॒ज॒यन् । अ॒पः । प्र । मे॒धि॒रः । स्व॒ध॒या ।
पि॒न्व॒ते । प॒द्म॑ । अं॒शुः । य॒वे॒न । पि॒पि॒शे । य॒तः । नृ॒भिः । स॒म् ।
जा॒मि॒भिः । न॒स॒ते । र॒क्ष॒ते । शि॒रः ॥ ४ ॥

मेधिरः मेधारथाभ्यामिरन्जिरचावितीरन्प्रत्ययोमत्वर्थीयः । मेधावान् प्राज्ञः ससोमः मा-
तरा मातरौ जगतोनिर्मात्र्यौ द्याव्यापृथिव्यौ विचरन् अन्तरेणात्यन्तं चरन् । तथा अपः अन्त-
रिक्षस्थितान्युदकानि वाजयन् प्रेरयन् । वजेण्यन्तस्य शतरि रूपं । सादृशः स्वधया सक्तु-
लक्षणेनाज्ञेन सह पदं स्वस्थानं उत्तरवेदिरूपं प्रपिन्वते प्रकर्षेणाप्याययति । ततः नृभिः कर्म-
नेतृभिः ऋत्विग्भिर्यतः संयतः अंशुः सोमः यवेन पिपिशे पिश अवयवे अवयवत्वेन कृतः
मिश्रितइत्यर्थः । सोमस्तु यवसक्तुभिः श्रियतेखलु । सोयं जामिभिः एकस्मात्पाणोरुपन्नाभिरं-
गुलीभिः सन्नसतेसंगच्छतेच । शिरः शीर्णं भूतजातं रक्षतेच स्वीयरसेन रक्षति पोषयति ।
नसतिर्गतिकर्मां चादिलोपेविभाषेति न निघातः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

संदक्षेणमनसाजायतेकविऋतस्यगर्भोनिहितोयमापरः ।

यूनाहसन्ताप्रथमंविजज्ञतुर्गुहाहितंजनिमनेममुद्यंतम् ॥५॥१९॥

सम् । दक्षेण । मनसा । जायते । कविः । ऋतस्य । गर्भः । निहितः ।

यूमा । परः । यूना । ह । सन्ता । प्रथमम् । वि । जज्ञतुः । गुहा ।

हितम् । जनिम् । नेमम् । उद्यंतम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

प्रसंगात्सोमसूर्ययोरविर्भावमाह । कविः दक्षेण पृथ्वेन मनसा सह संजायते पृथिव्याः सम्यक् जायते । तथा ऋतस्योदकस्येव गर्भो गर्भस्थानीयः । यद्वा सत्यस्य यज्ञस्य मध्ये गर्भः शब्दनीयः स्तुत्यः स एव सोमः परः परस्तादन्तरिक्षे यमोयमेन नियमेन देवैर्निहितः सः सूर्याद्धि वृष्टिर्भवति तस्मात्सोमः सूर्यात्मकतयावस्थितइत्यर्थः । एवं यूना । हेत्यवधारणे । युवानवेव सन्तौ तौ प्रथमं जननकाले विजज्ञतुः अयंसोमोयंसूर्यइति विशेषेण ज्ञायते । तयोश्चार्धं जनिम जन्म गुहा गुहायां हितं निहितं भवति । तयोर्नेममर्धंचोद्यतं प्रकाशितं भवति । दिवा सूर्यः प्रादुर्भवति रात्रौ चन्द्रमाइति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षष्ठी-

मन्द्रस्यरूपंविदुर्मनीषिणःश्वेनोयदन्धोअभरत्परावतः।

तमर्जयन्तसुवृधंनदीपुंउशान्तंमंशुंपरिच्यन्तमृग्मिथम् ॥६॥

मन्द्रस्य । रूपम् । विदुः । मनीषिणः । श्वेनः । यत् । अन्धः ।

अभरत् । परावतः । तम् । मर्जयन्त । सुवृधम् । नदीपुं । आ ।

उशान्तम् । अंशुम् । परिच्यन्तम् । ऋग्मिथम् ॥ ६ ॥

मनीषिणः प्राज्ञा यद्धारः मन्द्रस्य मदकरस्य रसस्य सोमस्य रूपं विदुः जानन्ति यदन्धः यत्सोमलक्षणमर्जं श्वेनो गायत्रीरूपः पक्षी परावतो दूरात् घुलोकात् आभरद्भ्रजहार । ह्रमहोर्भश्चन्दसीति भकारः । तं तादृशं सुवृधं सुवृधमर्मानं सुवर्धपितारंवा अंशुं सोमं नदीपु

नदमानासु वसतीवर्याख्यास्वप्सु आमर्जयन्त ऋत्विजः आशोधयन्ति अलंकुर्वन्ति वा । की-
दृशं उशन्तं देवान् कामयमानं परियन्तं परितोगच्छन्तं ऋग्मियं ऋगर्हं स्तुत्यं सोममामर्ज-
यन्तीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

त्वांमृजन्ति दशयोपणः सुतसोमं ऋपिभिर्मतिभिर्धीतिभिर्हितम् ।
अव्योवारेभिरुत देवहूतिभिर्नृभिर्यतो वाजमादर्पिसातये ॥ ७ ॥

त्वाम् । मृजन्ति । दश । योपणः । सुतम् । सोमम् । ऋपिभ्यः ।
मतिभ्यः । धीतिभ्यः । हितम् । अव्यः । वारेभ्यः । उत । देवहूतिभ्यः ।
नृभ्यः । यतः । वाजम् । आ । दर्पि । सातये ॥ ७ ॥

हे सोम योपणः द्वाभ्यां पाणिभ्यां विभज्योत्पन्ना दश दशसंख्याका अंगुलयः । ऋपिभि-
र्मधुच्छन्दः प्रभृतिभिः सुतमभिपुत्रं हितं पात्रेषु निहितं त्वा त्वां मतिभिः स्तुतिभिः धीतिभिः
कर्मभिश्च अव्योवारेभिः अविवाटैः पवित्रैः मृजन्ति शोधयन्ति । उतापि च देवहूतिभिः ।
देवाह्वानयुक्तैः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः यतः गृहेषु संपमितः संगृहीतस्त्वं सातये दानाय
वाजमन्मादर्पि आविदारयसि विवृतं करोषि स्तोतृभ्यः अन्नादिकं प्रयच्छसीति यावत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

परिप्रयन्तं वच्यं सुपंसदं सोमं मनीषा अभ्यनूपतस्तुभः ।
यो धारंया मधुमां ऊर्मिणां दिव इर्यति वाचं रयिषाळमर्त्यः ॥ ८ ॥

परिप्रयन्तम् । वच्यम् । सुसंसदम् । सोमम् । मनीषाः । अग्निः ।
अनूपत । तुभः । यः । धारंया । मधुमान् । ऊर्मिणां । दिवः ।
इर्यति । वाचम् । रयिषाट् । अमर्त्यः ॥ ८ ॥

परिप्रयन्तं पात्राणि परितः प्रगच्छन्तं वच्यं देवैः काम्यमानं सुपंसदं शोभनं संसदनं
सोमं मनीषा मनसईशिश्यः स्तुभः स्तुतयः अभ्यनूपत अग्निपुवन्ति । वच्यं वीगत्यादिपुं
इत्यस्मात् वयंति भ्यप्रवच्ये चच्छन्दसीति निपातितः अत्रानुपसर्गस्यापि निपातनं भवति

मधुमान् मदकररसवान् यः सोमः धारया स्वीयया ऊर्मिणा वसतीवर्याख्यानेदकेन सह
दिवआकाशात् द्रोणकलशे आपतति रथिपाट् शत्रुधनानामभिभविता अमर्त्यः मनुष्यवर्मर-
हितः ससोमः वाचमियति प्रेरयति तदाहि स्तोतारः स्तुवन्तीति उच्यन्ते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अयं दिव ईयति विश्वमारजः सोमः पुनानः कलशेषु सीदति ।
अद्रिर्गोभिर्मृज्यते अद्रिभिः सुतः पुनान इन्दुर्वरिवो विदत्प्रियम् ॥ ९ ॥
अयम् । दिवः । इयति । विश्वम् । आ । रजः । सोमः ।
पुनानः । कलशेषु । सीदति । अत्सृजिः । गोभिः । मृज्यते ।
अद्रिंसृजिः । सुतः । पुनानः । इन्दुः । वरिवः । विदत् । प्रियम् ॥ ९ ॥

अयंसोमो दिवोद्युलोकाद्विश्वं रजउदकनामैतत् सर्वमुदकमियति अग्निप्रापयति । किंच
पुनानः दशापवित्रेण पूषमानः सोमः कलशेषु द्रोणनामसु सीदति । तथा अद्रिभिर्गोभिः अ-
द्रिर्वसतीवर्याख्याभिर्गोभिर्गोविकारैः क्षीरदध्यादिभिश्च मृज्यते शोध्यते अलंकियते । ततः
सुतोभिपुतः पुनानः पूतइन्दुः सोमः प्रियं प्रियतरं प्रीणनकारिवा वरिवोवरणीयं धनं विदत्
स्तोतृभ्योर्लभयति प्रयच्छतीतियावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

एवानः सोमपरिपिच्यमानो वयोदधं चित्रतमं पवस्व ।
अद्वेपेद्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयि मस्मे सुवीरम् ॥ १० ॥ २० ॥
एव । नः । सोम । परिंसिच्यमानः । वयः । दधत् । चित्रतमम् ।
पवस्व । अद्वेपे इति । द्यावापृथिवी इति । हुवेम । देवाः ।
धत्त । रयिम् । अस्मे इति । सुवीरम् ॥ १० ॥ २० ॥

अयं प्रत्यक्षरुतः हे सोम दधत् प्रयच्छंस्त्वं परिपिच्यमानः परितोऽद्रिर्गोभिर्वासिच्यमा-
नः एव एवं चित्रतमं नानाविधं चापनीयतमं वा वयोर्न नोस्मर्ष्यं पवस्व प्रापय प्रयच्छेति

यावत् । किञ्च अद्वेषे द्वेषरहिते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ हुवेम हविःप्रदानार्थं वयमाहुषेम ।
हेदेवाः यूयंच सुवीरं । वीरः कर्मणि समर्थः पुत्रः । तादृशपुत्रोपेतं रयिं धनमस्मे अस्माह्य धत्त
निधत्त ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

इपुर्नेतिदशचं द्वितीयं सूक्तं आंगिरसस्य हिरण्यस्तूपस्थार्पं पवमानसोमदेवताकं । नवमी
दशम्यौ त्रिष्टुभौ । शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—इपुर्नेहिरण्यस्तूपोत्येत्रिष्टुभाविती । गतोवि-
नियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इपुर्नधन्वन्प्रतिधीयतेमतिर्वत्सोनमातुरुपंसृज्यूर्धनि ।
उरुधारेवदुहेअग्रंआयत्यस्यव्रतेष्वपिसोमंइष्यते ॥ १ ॥

इपुः । न । धन्वन् । प्रति । धीयते । मतिः । वत्सः । न । मातुः ।
उप । सृजि । ऊर्धनि । उरुधाराइव । दुहे । अग्रं ।
आइयती । अस्य । व्रतेषु । अपि । सोमः । इष्यते ॥ १ ॥

अस्मिन्पवमानरूपे इन्द्रे मतिर्मननीयास्मदीयास्तुतिः प्रतिधीयते अस्माभिर्निधीयते वा ।
दधातेरूपं । तत्रदृष्टान्तः—इपुर्नं यथा इपुः शरः धन्वन् धनुषि प्रतिधीयते तद्वत् । किञ्च ऊर्धनि
सर्वस्य पोषयित्वेन ऊर्धःस्थानीये इन्द्रे सोमो मदार्थं अस्माभिरुपसृजि उपसृज्यते । कथमि-
व मातुर्गौरूधनि पयोधारके वत्सोन वत्सोयथा पयःपानार्थं सृज्यते तद्वत् । उरुधारेव ब-
हुविधपयोधारारौरिव । अग्रे वत्सस्य पुरतः आयती गच्छती सती पयोदुहे दुग्धे । तथा सोय-
मिन्द्रः वत्सभूतेभ्यः स्तोतृभ्यः पुरतो गच्छन् बहुविधान् कामान् दुग्धे । किञ्च अस्यैतादृशस्यव्रते
ष्वपिच सोमइष्यते यष्टुभिः प्रेर्यते खलु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उपोमतिःपृच्यतेसिच्यतेमधुमन्द्राजनीचोदतेअन्तरासानि ।
पवमानःसन्निःप्रंघ्रतामिवमधुमान्द्रप्सःपरिवारंमर्षति ॥ २ ॥

उपो इति । मतिः । पृच्यते । सिच्यते । मधु । मन्द्राजनी ।
चोदते । अन्तः । आसनि । पवमानः । समुत्तनिः । प्रघ्नतामृद्भव ।
मधुंइमान् । द्रप्सः । परि । वारम् । अर्पति ॥ २ ॥

अस्मिन् पवमानरूपे स्तोत्रे इन्द्रे मतिः स्तुतिरूपोपृच्यते उपपृच्यते स्तोत्रभिः संपोष्यते
पृचीसंपर्के । तथा मधु मदकरः सोमः इन्द्रार्थं सिच्यते । अद्भिर्धवसक्तुभिश्च सिकोभवति ।
ततश्च मन्द्राजनी अजगतिक्षेपणयोरित्यस्य ल्युटि ङीपि रूपं । मदकरस्य रसस्य पेरपित्री
सोमधारा तस्येन्द्रस्य आसनि आस्येन्तर्मध्ये चोदते यद्भिः प्रेर्यते । आस्यशब्दस्य पद्भ्यो-
मासित्यादिना आसन्नित्यादेशः । किञ्च संतनिः गृहादिषु सम्पक्विस्तृतः मधुमान् ।
मदकररसवान् पवमानः पूयमानः सोमः द्रप्सः द्रुतगमनशीलः । यद्वा क्षिप्रं हननशीलः सन्
वारं अविवालयमयं पवित्रं परितः अर्पति आगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—प्रघ्नतामिव, प्रकर्षेणहं-
तृषां योद्धृणां संतनिः सम्पक्विस्तृतः शरो यथा शीघ्रं प्राप्य मभितोगच्छति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अव्येवधूयुः पवते परित्वचि श्रद्धीते नम्रीदिते ऋतं यते ।
हरि रक्रान्यजतः संयतो मदी नृम्णा शिशानो महिपो नशो मते ॥ ३ ॥
अव्ये । वधूयुः । पवते । परि । त्वचि । श्रद्धीते । नम्रीः ।
अदितेः । ऋतम् । यते । हरिः । अक्रान् । यजतः । समुद्यतः ।
मदः । नृम्णा । शिशानः । महिपः । न । शोभते ॥ ३ ॥

वधूयुः वधूमृता वसवीवर्षेण कथनासहिता आपः तद्वान् सोमः अव्ये अवेः स्वभूते त्वचि
चर्मणि परिपवते परितो वर्तते पूतो भवति वा किञ्च नम्रीः नम्रीः नमृशब्दश्चतुर्थापत्यवाची सोम-
स्य नम्रीः सोमो ह्योपधीनामधरेतो निर्दिचति । मजापतेरेतो देवा देवाना रेवो वर्षे वर्षस्येरेत ओपधयः
इति श्रुतेः । यद्वा नमृशब्दोपत्यवाची तस्यापत्यानि सोमः सुग्रामयैः स्वकिरणैरोपधीवर्षयति त-
स्मादुपत्यभूता अदितेः पृथिवीनामेतत् अदीनायाः पृथिव्या उपत्याना ओपधीः ऋतं सत्यरूपं यत्

यते गच्छति यजमानाय श्रद्धीति अग्रभागे फलिनीः कर्तुं विश्लेषयति । किंच हरिर्हरितवर्णः य-
जतः सर्वैर्यष्टव्यः अतएव संयतः ग्रहादिषु संगृहीतोमदः माघत्यनेनेतिमदः सोमः तादृशः अ-
क्रानक्रामति पात्रेष्ववतिष्ठते यद्वा शत्रून्तिक्रामति क्रमेर्लुङि तिपि बहुलंछन्दसीति इडागमाभा-
वात् वृद्धौकृतायां सिज्जोपेसति हल्ङ्यादिना तिपोलोपे मोनोधातोरिति नत्वेकतेरूपं । अतएव
सोमः नृम्णा स्वबलानि शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् अथवा शत्रुबलानि तनूकुर्वन् महिपोन महन्नामैत-
त् महानिव सर्वत्रव्याप्तइव शोभते स्वतेजसा सर्वत्र दीप्यते । यद्वा नः संप्रत्यर्थे इदानीमेवं-
गुणयुक्तः महान् सोमः शोभतइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उक्षाभिमातिप्रतियन्तिधेनवोदेवस्यदेवीरुपयन्तिनिष्कृतम् ।
अत्यंक्रमीदर्जुनंवारंमव्ययमत्कंननित्तंपरिसोमोअव्यत ॥ ४ ॥

उक्षा । मिमाति । प्रति । यन्ति । धेनवः । देवस्य । देवीः ।
उप । यन्ति । निःस्कृतम् । अति । अक्रमीत् । अर्जुनम् । वारम् ।
अव्ययम् । अत्कम् । न । नित्तम् । परि । सोमः । अव्यत ॥ ४ ॥

उक्षा रेतसःसेका वृषभः पुरतोमिमाति शब्दायते माङ्माने शब्देच तं वृषभं धेनवोगावः
प्रतियन्ति अनुगच्छन्ति तथा देवस्य द्योतमानस्य निःकृतं संस्कृतं स्थानं देवीः देव्युपयन्ति
उपगच्छन्ति । अनेनार्धेन सोमस्तुतिश्चाभिधीयते सोमःसन्न द्रोणकलशाभिगमनकाले शब्दं करोति
तमनुधेनवः प्रीणयिष्यः स्तुतयःपरियन्ति देवस्थानं स्तुतयोभिगच्छन्ति । तथा सोयंसोमः अ-
र्जेनं श्वेतवर्णं अव्ययमविमयमविस्वभूतं वारं बालं पवित्रमत्यक्रमीत् अतिक्रामति अतिक्रम्य
पात्राणिगच्छतीत्यर्थः । किंच सोमः अत्कंन आत्मीयं कवचमिव । नित्तमुज्वलं श्रयणद्रव्यं प-
र्यव्यत परितः संवृणोति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अमृक्तेनरुशंतावासंसाहरिरमंत्योनिर्णिजानःपरिव्यत ।
दिवस्पृष्टं वृहणानिर्णिजेकतोपस्तरं चम्बोर्निभस्मयम् ॥ ५ ॥ २ ॥ १ ॥

अमृत्केन । रुशता । वाससा । हरिः । अमर्त्यः । निःऽनिजानः ।
परि । व्युत् । दिवः । पृष्ठम् । बर्हणा । निःऽनिजे । कृत ।
उपऽस्तरणम् । चम्बोः । नभस्मयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

अमर्त्यो मनुष्यधर्मरहितो हरिर्हरितवर्णः सोमः निर्णिजानः उदकेन शोध्यमानः सन् अमृ-
त्केन । मृजीशौचालंकारयोः । अनिर्णिकेनापि रुशता स्वतः शुक्लवर्णेन पयोरूपेण वाससा प-
रिव्यत परित आच्छादयति । सोमेपरिपुते गब्जेन पयसा मिश्रीकुर्वन्ति खलु । तदुच्यते ततः
सोयंसोमः दिवोद्युलोकस्य पृष्ठं पृष्ठभागेतिष्ठन्तमादित्यं बर्हणा बर्हणाय पापानामुघमनकारिणे
पापनाशिने निर्निजे निर्निजनाय परिपवनाय कृत द्युलोके अकार्पाद्वि । सहि स्वदीप्त्या सर्वनि-
र्णक्ति । कृत कृणोतेर्लुङि ह्रस्वादिति सिचोलोपः । तदेवाह चम्बोः घावापृथिवीनामैतत् चमन्ति
भक्षयन्ति अत्रदेवामनुष्याइति तयोरुपस्तरणं आच्छादनशीलं नभस्मयमादित्यमयं आदित्य-
स्य स्वभूतं तेजश्च सर्वेषां निर्णेजनायाकार्पाद्वि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षष्ठी-

सूर्यस्येव रश्मयो द्रावयित्त्ववो मत्सरासः प्रसुपः साकमीरते ।
तन्तुं ततं परिसर्गास आशवो नेन्द्रादृते पवते धाम किंचन ॥ ६ ॥

सूर्यस्येव रश्मयः । द्रावयित्त्ववः । मत्सरासः । प्रसुपः ।
साकम् । ईरते । तन्तुम् । ततम् । परि । सर्गासः । आशवः ।
न । इन्द्रात् । ऋते । पवते । धाम । किम् । चन ॥ ६ ॥

सूर्यस्य रश्मयः सर्वस्यमेरकस्य सुवीर्यस्य वादित्यस्य रश्मयः सर्वतोव्यापकाः क्रिणाइ-
व द्रावयित्त्ववः सर्वत्रद्रवणशीलाः मत्सरासोमदकराः प्रसुपः शत्रूणां प्रत्यापकाः हन्तार आश-
वोग्रहेपुचमसेपुच व्यासाः सर्गासः मृज्यमानाः सोमाः ततं विस्तरतं तन्तुं तन्तुभिः कृतं वस्त्रं सा-
कंसह युगपत् परिरंरते परितोगच्छन्ति तेषोमा इन्द्रादृते इन्द्रवर्जपित्वान्याकिंचन धाम देवशरीरं

लक्षीकृत्य नपवते नगच्छति । एकवचनं छान्दसं नगच्छन्ति किंतु इन्द्रस्यैव धाम प्रति गच्छन्ति । इन्द्रस्य धाम्नोऽप्यत्यंतं च—अयाळिन्द्रस्यमियाधामानीति । मंत्रवर्णादवगम्यते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सिन्धोरिव प्रवणे निम्ने आशवो वृषं च्युता मदासो गातुमाशत ।

शंनो निवेशे द्विपदे चतुष्पदे स्मेवाजाः सोमतिष्ठन्तु कृष्टयः ॥ ७ ॥

सिन्धोः इव । प्रवणे । निम्ने । आशवः । वृषं च्युताः । मदासः ।

गातुम् । आशत । शम् । नः । निवेशे । द्विपदे । चतुष्पदे ।

अस्मे इति । वाजाः । सोम । तिष्ठन्तु । कृष्टयः ॥ ७ ॥

वृषच्युताः । वृषहिंसासंक्लेशानदानेष्वपि । वृषभिः सोमस्यदातृभिः ऋत्विग्भिश्च्युताः परिलुता मदासोमादकाः सोमाः स्तुतिभिः प्राप्तव्ये इन्द्रे गातुं गमनमाशत व्यामुवन्ति । तत्र दृष्टान्तः—सिन्धोरिव प्रवणे गच्छन्त्युदकानि घञेति तत्प्रवणं तस्मिन्निम्नेस्थले सिन्धोर्नद्या आशवो व्यासा आपो यथा गच्छन्ति तद्वत् । अथपत्यक्षः । हे सोम नोस्माकं निवेशे स्वगृहं प्रति प्रवेशने निर्गमने वा द्विपदे पुत्रादिकाय चतुष्पदे गवादिकाय पशवे शं सुखं कुरु । किंच हे सोम अस्मे अस्मात्तु वाजाअन्नानि कृष्टयः पुत्रादिकाः प्रजाश्च तिष्ठन्तु अन्नादिकं देहीत्यर्थः ॥७॥

अथाष्टमी—

आनः पवस्व वसुमद्विरण्यवदश्वावद्गोमद्यवमत्सुवीर्यम् ।

यूयं हि सोमपितरो मम स्थनं दिवो मूर्धानः प्रस्थिता वयस्कृतः ॥ ८ ॥

आ । नः । पवस्व । वसुमत् । हिरण्यवत् । अश्ववत् । गोमत् ।

यवमत् । सुवीर्यम् । यूयम् । हि । सोम । पितरः । मम । स्थनं ।

दिवः । मूर्धानः । प्रस्थिताः । वयःस्कृतः ॥ ८ ॥

हे सोम वसुमत् वसुयुक्तं हिरण्यवत् कनकादिसहितं अश्ववत् गोमत् गवाश्वसहितं यवमत् यवोनामधान्यविशेषः धान्यविशिष्टं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोस्मभ्यमापवस्व आ-

प्रापय प्रयच्छेति यावत् । किंच हेसोम यतस्त्वं ममपितृणामंगिसामपि पितासि ततोयूयमेव म-
मपितरःस्थान भवथ पितृबहुत्वमस्यसोमस्याभिधीयते । कौदशाः दिवोद्युलोकस्यमूर्धनः मूर्धव-
दुच्छ्रिताः कर्मभिः स्वर्गादिकं अलभन्तेत्यर्थः । प्रस्थिताः सर्वदाकर्मकरणार्थंस्थिता वयस्कृतः
हवीरूपस्यान्नस्य कर्तारः तादृशामपितरः त्वं भवसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एतेसोमाःपर्वमानासुइन्द्रंरथाइवप्रययुःसातिमच्छ ।
सुताःपवित्रमतिंयन्त्यव्यंहित्वीवृत्रिहरितोदृष्टिमच्छ ॥ ९ ॥

एते । सोमाः । पर्वमानासः । इन्द्रम् । रथाःइव । प्र । ययुः ।
सातिम् । अच्छ । सुताः । पवित्रम् । अतिं । यन्ति ।
अव्यम् । हित्वी । वृत्रिम् । हरितः । दृष्टिम् । अच्छ ॥ ९ ॥

पर्वमानासः पवित्रेणपूयमाना एतेस्मदीयाःसोमाः सातिं पणसंभक्तौ कर्मणिक्त्विन् सर्वैः
संभजनीयमिन्द्रं अच्छ प्रययुः प्रकर्षेणगच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—रथाइव इन्द्रस्परथाः यथासा-
तिं । पोन्तकर्मणि ऊतियूतीत्यादिनानिपातितः । सीयते त्रियते अस्मिन्निति सातिः संग्रायः त-
मच्छ तं प्रतिप्रगच्छन्ति तद्वत् । किंच सुताः ग्रावभिरभिपुताः सोमाः अव्यमविवालभवं पवि-
त्रमतियन्ति अतीत्यगच्छन्ति । तेमी हरितः हरितवर्णाश्वाः । यद्वा हरितः ते आदित्यवाहन-
रूपाश्वाः भूत्वा वृत्रिं वृणोति शरीरमिति वृत्रिजरा आदृगमहनेति किमत्ययः सर्वागव्या-
पिनीं जरां हित्वी हित्वा तरुणाः सन्तः वृष्टिमच्छ वृष्टिगमयितुं गच्छन्ति । हित्वी जहावेश्च-
क्रीति ह्यदेशः स्नात्याद्यथेविच्छन्दसि निपातितं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्द्रविन्द्रायबृहतेपवस्वसुमृळीकोअनवद्योरिशिदाः ।
जरांचन्द्राणिगृणतेवसूनिदेवैर्यावापृथिवीप्रावतंनः ॥ १० ॥ २२ ॥
इन्द्रो इति । इन्द्राय । बृहते । पवस्व । सुमृळीकः । अनवद्यः ।
रिशिदाः । जरां । चन्द्राणि । गृणते । वसूनि । देवैः ।
यावापृथिवी इति । प्र । अवतम् । नः ॥ १० ॥ २२ ॥

हे इन्द्रो सोम त्वं बृहते महते इन्द्राय तदर्थं पवस्व पात्रेपुक्षर इन्द्रं प्रत्यागच्छ वा । की-
दृशः सुघृळीकः इन्द्रस्य सुमुसुस्रियिता अतएव अनवद्यः गह्वरहितः रिशादा रिशतां वाधका-
नां असिता एतादृशस्त्वं इन्द्राय पवस्व । किंच गृणते स्तुवते मशं चंद्राणि आह्लादकानि वस्त-
नि धनानि भर प्रयच्छ । किंच हे द्यावापृथिवी युवांच पवमानेन परिष्टुते सत्यौ देवैः सुभ-
गैर्धनैः सह नोस्मान्पावतं परक्षतम् ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

त्रिरस्माइति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वैश्वामित्रस्यरेणोरार्थं दशमीत्रिटुप् शिष्टाजगत्यः पवमा-
नःसोमोदेवता । त्रिरस्मैरेणुरित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

त्रिरस्मैसप्तधेनवोदुदुहेसत्यामाशिरंपूर्व्योमनि ।

चत्वार्यन्याभुवनानिनिर्णिजेचारूणिचक्रेयत्तैरवर्धत ॥ १ ॥

त्रिः । अस्मै । सप्त । धेनवः । दुदुहे । सत्याम् । आशिरम् । पूर्व्ये ।

विःओमनि । चत्वारि । अन्या । भुवनानि । निःऽनिजे ।

चारूणि । चक्रे । यत् । च्चैः । अवर्धत ॥ १ ॥

अस्मे पवमानाय पूर्व्ये पूर्वैःरुते व्योमनि विविधंओम अवनं गमनं देवानामत्रेति
व्योम यज्ञः तस्मिन्स्थिताय यद्वा प्रत्ने व्योमन्यन्तरिक्षे वर्तमानाय त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्या-
काधेनवःप्रीणयिन्योगावः सत्यां यथार्थंभूतामाशिरमाश्रयणसाधनं क्षीरादिदुदुहे दुहन्ति । यद्वा-
त्रिःसप्त—द्वादशमासाः पंचतंत्रयज्ञमेलोकाअसावादित्यएकविंशदिति । एतैः सर्वैःसह गोषु
पमउत्पाद्यते तत् गावोदुहन्तइति । किंच अयं सोमः अन्या अन्यानि चत्वारिभुवनानि उदकानि
वसतीवरीस्तिस्रश्चैकधनाइति तानि चतुःसंख्याकानि चारूणि कल्याणानि उदकानि
निर्णिजे निर्णेजनाय परिशोधनाय परिपोषणाय वा चक्रे कदा करोति मयदा अयच्चैतैर्यज्ञैरव-
र्धत वर्धितवान् तदाकरोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सभिक्षमाणोअमृतस्यचारुणउभेद्यावाकाव्येनाविशश्रथे ।
तेजिष्ठाअपोमंहनापरिव्यतयदीदेवस्यश्रवसासदोविदुः ॥ २ ॥

सः । भिक्षमाणः । अमृतस्य । चारुणः । उभे इति । द्यावा ।
काव्येन । वि । शश्रथे । तेजिष्ठाः । अपः । मंहना । परि । व्यत ।
यदि । देवस्य । श्रवसा । सदः । विदुः ॥ २ ॥

सपवमानः चारुणः कल्याणस्यामृतस्य उदकस्य क्रियाग्रहणकर्तव्यमिति कर्मणः संपादन-
संज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति पठ्यते । चारुदकं भिक्षमाणः यद्गृभिर्याच्यमानः सन्न उभे । द्यावादेशस्य
द्वंद्वविहितत्वाद् उत्तरपदाभावे द्वंद्वः प्रतीयते । उभे द्यावापृथिव्यौ काव्येन कविकर्मणा विश-
श्रथे विवृतेकरोति । यज्ञेन निमित्तेन उदकेन संपूरयतीत्यर्थः । किंच तेजिष्ठाः अतिशयेन दी-
प्तानि अपउदकानि मंहना महत्त्वेन परिव्यत वर्णार्थं परित आच्छादयति । यदि यदा ऋत्विजः
देवस्य द्योतमानस्य सोमस्य सदः स्थानं श्रवसा हविषा युक्ताः सन्तः विदुः यागार्थं जानन्ति
लभन्ति तदा परित आवृणोतीति । विदज्ञाने सिजभ्यस्तेति श्लेषसादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेअस्यसन्तुकेतवोमृत्यवोदाभ्यासोजनुपीउभेअनु ।
येभिर्नृम्णाचदेव्याचपुनतआदिद्राजानंमननाअगृभ्णत ॥ ३ ॥
ते । अस्य । सन्तु । केतवः । अमृत्यवः । अदाभ्यासः । जनुपी इति ।
उभे इति । अनु । येभिः । नृम्णा । च । देव्या । च । पुनते ।
आत् । इत् । राजानम् । मननाः । अगृभ्णत ॥ ३ ॥

अस्यैतादृशस्य सोमस्य केतवः प्रज्ञापकाः सर्वथायनीयाः अमृत्यवो मरणघर्मरहिताः
अतएव अदाभ्यासः । दग्धैतिवक्तव्यमिति ण्यत् । परैरहिंस्यास्ते तादृशा अस्परश्मयः उभे
जनुपी जन्मनी स्थावरजंगमात्मके द्वेअनुलक्षीकृत्य संतु रक्षन्तु । ओपधीनामयं सोमेरेतो-
निर्विचति यज्ञे मनुष्याणां च धाराः स्रवन्ति खलु । सोमं येभिर्नृः केतुभिर्नृम्णा नृम्णानि व-

लानि देव्या देवार्हाणि चान्नानि पुनते मेरयति । आदिदधिपवानन्तरमेव राजानं सोमं मननाः
मननीयाः स्तुतयः अगृणत परिगृह्णन्ति प्रामुवन्तीत्यर्थः । ह्यहोरिति भकारः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समृज्यमानोदशभिःसुकर्मभिःप्रमध्यमासुमातृपुप्रमेसचा ।
व्रतानिपानोअमृतस्यचारुणउभेनृचक्षाअनुपश्यतेविशौ ॥ ४ ॥

सः । मृज्यमानः । दशभिः । सुकर्मभिः । प्र । मध्यमासु ।
मातृपु । प्रमे । सचा । व्रतानि । पानः । अमृतस्य । चारुणः ।
उभे इति । नृचक्षाः । अनु । पश्यते । विशौ ॥ ४ ॥

सपवमानः सुकर्मभिः शोभनकर्मयुक्ताभिर्दशभिर्दशसंख्याकाभिरंगुलिभिर्मृज्यमानः सः
सचा अग्नौमास्ताहुतिरित्यादिक्रमेणापांसहायः प्रमे लोकान् प्रमातुं मध्यमासु अन्तरिक्षस्थि-
तास्ववतिष्ठते । प्रमे प्रपूर्वान्मातेः क्षिपि इयि आवइति योगविभागादाकारलोपः । किंच नृच-
क्षाः नृणांद्रष्टा पवमानः चारुणः कल्याणस्यामृतस्योदकस्य वृष्ट्यर्थं व्रतानि यामादिकर्माणि
पानोरक्षन् उभे विशौ मनुष्यान् देवांश्चांतरिक्षेण गच्छन् अनुपश्यते अनुपश्यति मनुष्यान्भिमत-
दानेन देवान् हविःप्रदानेनेति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

समर्मृजानइन्द्रियायधायसओभेअन्तरोदसीहर्षतेहितः ।
वृषाशुष्मेणवाधतेविदुर्मतीरादेदिशानःशर्यहेवशुरुधः ॥ ५ ॥ २ ३ ॥

सः । मर्मृजानः । इन्द्रियाय । धायसे । आ । उभे इति । अन्तरिति ।
रोदसी इति । हर्षते । हितः । वृषा । शुष्मेण । वाधते । वि ।
दुःधमतीः । आइदेदिशानः । शर्यहाइद्व । शुरुधः ॥ ५ ॥ २ ३ ॥

मर्मृजानः पवित्रेणमृज्यमानः सपवमानः धामसे जगतोधारकाय इन्द्रियाय इन्द्रस्यपर्या-
माय बलाय तदर्थं उभे रोदसी कालाध्वनोरिति द्वितीया उभयोर्वावापृथिव्योरन्तर्हितः मध्ये-
वर्तमानःसन् आहर्षत । सर्वतोगच्छति । इन्द्रस्यहिसोमेन बलं भवति । वृषा कामानामुदका-
मां वा वर्षकः सोयं शुष्मेण शोषकेण बलेन दुर्मतीः दुष्टबुद्धीनसुरान् विवाधते विशेषेण पीड-

यति । किंकुर्वन् शुरुधः शुचा रुंधन्ति परानिति पृषोदरादिः दुःखकारिणोसुरानादेदिशानः पुनः पुनराह्वयन् हन्ति । तत्रदृष्टान्तः—शर्यहेव हननसाधनैरिपुभिः हन्ता वीरः प्रतिभ्रदान् यथा हिनस्ति तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

समातरानददृशानउस्त्रियोनानंदेतिमरुतामिवस्वनः ।
जानन्तृतं प्रथमं यत्स्वर्णं प्रशस्तयेकमदृणीतसुकृतुः ॥ ६ ॥

सः । मातरा । न । ददृशानः । उस्त्रियः । नानंदत् । एति ।
मरुतामइव । स्वनः । जानन् । ऋतम् । प्रथमम् । यत् ।
स्वःऽनरम् । प्रशस्तये । कम् । अदृणीत् । सुकृतुः ॥ ६ ॥

सपवमानः मातरा मातरौ द्यावापृथिव्यौ ददृशानः पुनः पुनः पश्यन् ततो नानदत् भ्रशंशब्दं कुर्वन् एति सर्वत्रगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—उस्त्रियोन उस्त्रियेति गोनाम तस्य स्वरूपतोवत्सः यथा मातरं गां पश्यन् शब्दं करोति तद्वत् । किंच मरुतामिव यथा मरुतांगणः स्वनः पचाद्यजन्तः स्वनं कुर्वन् सर्वतोगच्छति तद्वत् । यदुदकं स्वर्णं स्वरिति सर्वपर्यायः सर्वमनुष्यहितं भवति सर्वं हि मनुष्या उदकेसंगच्छन्ते तत्कार्यत्वात् तादृशं प्रथमं मुख्यं ऋतमुदकं जानन् विद्वान् सुकृतुः शोभनकर्मा सुमज्ञोवा सपवमानः प्रशस्तये प्रशंसनाय आत्मस्तोत्रकरणाय कं मनुष्यमवृणीत समभजत नान्यमस्मद्व्यतिरिक्तमित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

रुवतिमीमोदृपभस्तविष्ययाशृङ्गेशिशानोहरिणीविचक्षणः ।
आयोनिंसोमःसुकृतंनिर्पादतिगव्ययीत्वग्मवतिनिर्णिगव्ययी ॥ ७ ॥

रुवति । मीमः । दृपभः । तविष्यया । शृङ्गे इति । शिशानः ।
हरिणी इति । विचक्षणः । आ । योनिम् । सोमः । सुकृतम् ।
नि । सीदति । गव्ययी । त्वक् । भवति । निःऽनिक् । अव्ययी ॥ ७ ॥

भीमः शत्रूणांभयंकरः वृषभः कामानांउदकानां वा वर्षणः विचक्षणः सर्वस्यविदर्शन-
शीलः सप्तवमानः तविष्यया तुइतिवृध्यर्थः अस्मादचइरितीमत्ययः तस्मादिच्छायामर्थेक्यच्
सर्वमातिपदिकेभ्यइति सुगागमः आत्मनोवलेच्छया हरिणी हरितवर्णं द्वे शृंगे शिशानः ती-
क्ष्णीकुर्वन् प्रतिद्रोणकलशंप्रति द्वाभ्यांधाराभ्यां स्थाल्याग्रयणं गृह्णाति । तदुच्यतेते धारात्प-
शृंगे तीक्ष्णीकुर्वन् रुवति शब्दायते । रुशब्दे बहुलंछन्दसीतिशः । ततः ससोमः सुकृतं सुष्टु
कृतं योनिं स्वस्थानं द्रोणकलशमानीपीदति समन्तात्तिष्ठति । सोमस्य निर्णिक् निनेंक्नी परि-
शोधयित्री गव्ययी गोमयी त्वक्भवति । आनहुहे हि चर्मणि सोमाभियवः । एवमव्ययी अ-
विमयी त्वक्च निनेंक्नीभवति तद्धि दशापवित्रापेक्ष्यमभिहितं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शुचिःपुनानस्तन्वमरेपसमव्येहरिर्न्यधाविष्टसानवि ।
जुष्टोमित्रायवरुणायवायवेत्रिधातुमधुक्रियतेसुकर्मभिः ॥ ८ ॥
शुचिः । पुनानः । तन्वम् । अरेपसम् । अव्ये । हरिः । नि ।
अधाविष्ट । सानवि । जुष्टः । मित्राय । वरुणाय । वायवे ।
त्रिधातु । मधु । क्रियते । सुकर्मभिः ॥ ८ ॥

अरेपसं पापरहितं । यद्वा रिपिगतौ गतिरहितं पात्रेस्थितं इत्यर्थः तादृशं तन्वात्मी-
यं शरीरं पुनानः शोधयन् अतएव शुचिः पूतः दीप्यमानोवा हरिः हरितवर्णःसोमः सान-
नवि सानुनि समुच्छ्रितः अव्ये अविवालकृते दशापवित्रे न्यधाविष्ट ऋविग्भिर्निधीयते ।
धूञ्कंपने स्पसिचूसीयुट्तासिष्विति कर्मणिस्तुडि चिण्वदिटिण् णित्वाद्दृद्धिः । ततः मित्रा-
य वरुणाय वायवे एतेभ्योजुष्टः पर्याप्तः त्रिधातु त्रिसंधानः । वसतीवरीभिः दधा पय-
सा संस्पृष्टः सोमः त्रिधातु तादृशं मधु मदकरः सोमः सुकर्मभिः शोभनकर्मयुक्कैःकैःत्विकभिः
क्रियते मित्रादिदेवार्थं प्रदीयते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

पवंस्वसोमदेववीतयेष्टेन्द्रस्यहादिसोमधानुमार्विश ।
पुरानोवाधाहुरितानिपारयक्षेत्रविद्धिदिशआहाविष्टच्छते ॥ ९ ॥

पवस्व । सोम । देवदधीतये । वृषा । इन्द्रस्य । हार्दि ।
 सोमदधानम् । आ । विश । पुरा । नः । वाधात् । दुःइता । अति ।
 पारय । क्षेत्रद्वित् । हि । दिशः । आह । विदृष्टच्छते ॥ ९ ॥

हे सोम वृषा कामानामुदकानांवा सेचकस्त्वं देववीतये देवानांपानाय पवस्व कलशा-
 दिपु क्षर । अथ हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं प्रियं सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति
 सोमधानं पात्रं तदाविश प्राविश । किंच नोस्माकं वाधात् वाधनात् पीडनात् पुरा पूर्वमेव दु-
 रिता दुरितानि दुर्गमनानि रक्षांसि अतिपारय अतीत्य पारंगमय । अपिच क्षेत्रद्विद मार्गज्ञः
 पुरुषः विदृष्टच्छते विविधं पंथानं पृच्छते जनाय दिशोमार्गानाह हि ब्रूते खलु । उक्तान्तं यथा
 रक्षति तथा यज्ञमार्गवेत्ता त्वं अस्मभ्यं यज्ञपथं उक्त्वास्मान् पालयेति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हितो न स सिं र्भिवाजं मर्पेन्द्रस्येन्द्रो जठरं मापवस्व ।

नावानसिन्धुमतिपार्षि विद्वाञ्छूरो न युध्यन् नवनो निदस्यः ॥ १० ॥ २४ ॥

हितः । न । सतिः । अग्नि । वाजंम् । अर्प । इन्द्रस्य । इन्द्रो इति ।
 जठरंम् । आ । पवस्व । नावा । न । सिन्धुम् । अति । पार्षि ।
 विद्वान् । शूरः । न । युध्यन् । अबं । नः । निदः । स्परिति स्पः ॥ १० ॥ २४ ॥

हेसोम ऋत्विभिः प्रेषमाणः सन् वाजं सोमनिधानं द्रोणकलशमर्प्य अग्निगच्छ । त-
 त्रदृष्टान्तः—हितो न सतिः अश्वः हितः प्रेषमाणः सन् वाजं संग्राममभिलक्ष्य यथा याति तद्वत् ।
 ततः हे इन्द्रो इन्द्रस्य जठरं जठरभूतं द्रोणकलशं वा आपवस्व आग्निमुख्येन प्रविश । किं-
 च विद्वान् सर्वजानंस्त्वं अस्मानतिपार्षि दुरितानवीत्य पारय । तत्रदृष्टान्तः—नावान यथा ना-
 विकाः सिन्धुं नदीं नावा मनुष्यान् पारयन्ति तद्वत् । किंच हेसोम त्वं शूरो न शूरो वीरइव यु-
 ध्यन् शत्रून् संपहरन् निदो निन्दकाच्छत्रोः नोस्मानवस्यः अवपारय वाधां विनाशय पाटय ।
 यद्वा नोस्माकं निदो निन्दकान् शत्रून् अवस्यः अवाङ्मुखं जहि । सृष्टिसायां बहुलं छन्दसीति
 श्रामत्यस्य लुक् तिपि गुणे हल्च्चादिना तिलोपः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आदक्षिणोतिनवर्चं चतुर्थसूक्तं वैश्वामित्रस्य वृषभस्यापि पवमानसोमदेवताकं नवमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथा चानुक्रान्तं—आदक्षिणानव ऋषभस्तौ वैश्वामित्राविति । तादित्यनेन परु-
तोरेणुः ऋषभश्चोभे पराग्रयेते । श्रूयतेहि—अथहविश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयामासमधुच्छन्दाः शृ-
णोतनऋषभोरेणुरष्टकईति । गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आदक्षिणासूज्यतेशुष्म्याऽसद्वेतिद्रुहोरक्षसःपातिजागृविः ।
हरिरोपशंरुणुतेनभस्पयउपस्तिरेचम्बोऽब्रह्मनिर्णिजे ॥ १ ॥

आ । दक्षिणा । सूज्यते । शुष्मी । आऽसदम् । वेति । द्रुहः ।
रक्षसः । पाति । जागृविः । हरिः । ओपशम् । रुणुते । नभः ।
पयः । उपऽस्तिरे । चम्बोः । ब्रह्म । निःऽनिजे ॥ १ ॥

सोमस्य स्वभूतेयज्ञे ऋत्विग्भ्योदक्षिणा आसृज्यते अस्माभिः पदीयते शुष्मी बलवान् सो-
मः आसदमास्थानं द्रोणाख्यं वेति प्रविशति । किंच जागृविः जागरणशीलः सोमः द्रुहः द्रो-
हकारिणोरक्षसो राक्षसात्पाति स्तोत्रं रक्षति । अपिच हरिर्हरितवर्णः सोमः ओपशं आसम-
न्ताद्रुपशेतेइत्योपशः सर्वस्य धारकं नभो नभसआदित्यस्य स्वभूतं पयः उदकं रुणुते सर्व-
वकरोति । अग्नौमास्ताहुतिरित्यादिक्रमेण करोतीत्यर्थः । यद्वा नभोन्तरिक्षं पयः पयसोधारकं
करोति । किंच अयंसोमश्चम्बोर्घावापृथिवीनामैतत् चमन्ति भक्षयन्ति मनुष्यदेवाअत्रेति त-
योरुपस्तिरे उपस्तरणाय आच्छादनाय ब्रह्मबृहदुदयत्तमांसि विनाशयन्तं । यद्वा परिवृढं सूर्यं
द्युलोके करोति तथा तमेवसूर्यं निर्निजे पदार्थानां निर्मेजनाय परिशोधनायच करोति आ-
दित्योहि द्यावापृथिव्यौ स्वतेजसोपस्पृणाति सहि स्वभासा सर्वनिर्मेकच ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रहृष्टिहेवंशुपएतिरोरुवदसूर्यैर्वर्णनिरिणीतेअस्युतम् ।
जहातिवृषिपितुरैतिनिष्कृतमुपप्रुतंरुणुतेनिर्णिजंतानां ॥ २ ॥

प्र । कृट्टिहाडइव । शूपः । एति । रोरुवत् । असुर्यम् । वर्णम् ।
नि । रिणीते । अस्य । तम् । जहाति । वृत्रिम् । पितुः । एति ।
निःःकृतम् । उपप्रुतम् । कृणुते । निःःनिर्जम् । तनां ॥ २ ॥

शूपः शत्रूणांशोपकः बलवान् सोमः रोरुवत् अत्यन्तं शब्दं कुर्वन् कृष्टिहेव मनुष्याणांह-
न्ता योद्धेव पैति प्रगच्छति । किंच असुर्यं असुराणां बाधकं अस्यात्मनोवर्णं हरितं आवार-
कं बलंवा निरिणीत निर्गमयति । ततः ससोमः वृत्रिं वृणोति शरीरमिति वृत्रिर्जरा तां जहाति
त्यजति । कथमिति चेत् तदुच्यते पितुरन्नं सोमः निष्कृतं संस्कृतं द्रोणकलशं दिवं वा इदा-
नीमिति गच्छति । किंच सोमः तनाविवालेन तते विस्तृते दशापवित्रे निर्निर्जं निर्निगितिरूपना-
म आत्मीयं रूपं उपप्रुतं उपगमनशीलं कृणुते करोति तस्माज्जरां त्यजतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अद्रिभिःसुतःपवतेगभस्त्योर्षपायतेनभंसावेपतेमती ।
समोदतेनसतेसार्धतेगिरानेनिकेअप्सुयजतेपरीमणि ॥ ३ ॥

अद्रिंहभिः । सुतः । पवते । गभस्त्योः । ह्यप्ययते । नभंसा ।
वेपते । मती । सः । मोदते । नसते । सार्धते । गिरा । नेनिके ।
अप्सु । यजते । परीमणि ॥ ३ ॥

अद्रिभिर्वावभिः गभस्त्योर्बाहोः बाहुभ्यांच सुतोभिपुतः ससोमः पवते पात्राणि प्रतिग-
च्छति । यःसोमः वृषायते वृषवदाचरति । किंच योमती मत्या स्तुत्याभिपुतःसन् नभसान्तरि-
क्षेण वेपते सर्वत्र गच्छति ससोमः मोदते हृष्टोभवति । तथा नसते ग्रहादिषु संश्लिष्टोभवति ।
किंच गिरा स्तुत्या स्तुतः सन् । सार्धते स्तोत्राणां धनादिकं साधयति । अपिच अप्सु वसती-
वर्षाख्यासु नेनिके शुद्धोभवति तथा परीमणि देवैरक्षयमाणे यज्ञे देवानां हविःप्रदानेन पोष-
के वा यज्ञे यजते पूजितोभवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

परिद्युक्षंसहंतःपर्वतादृधंमध्वंसिञ्चन्तिहर्म्यस्यंसंज्ञाणिम् ।
आयस्मिन्गावःसुहुतादृधनिमूर्धच्छ्रीणन्त्यपियंवरीमभिः ॥ ४ ॥

परि । द्युक्षम् । सहसः । पर्वतदृधम् । मध्वः । सिञ्चन्ति ।
हर्म्यस्य । सक्षणिम् । आ । यस्मिन् । गावः । सुहुतददः ।
ऊधनि । मूर्धन् । श्रीणन्ति । अप्रियम् । वरीमभिः ॥ ४ ॥

सहसः सहस्विनोमध्वोमदकराः सोमाः द्युक्षं दीप्यमाने द्युलोके क्षियन्तं निवसन्तं पर्व-
तावृधं मेघानां पर्वतानां वा वर्धयितारं हर्म्यस्य शत्रुपुरस्य सक्षणिमभिभवितारमिन्द्रं परिपि-
चति । तथा सुहुतादः सुहुतानां हविषां भक्षयितारोगावो मूर्धन् मूर्धनि समुच्छ्रिते ऊधनि प-
योधारकेस्थाने स्थितमप्रियं मुख्यं पयः वरीमभिरुरुत्वैः महत्वैर्यस्मिन्पवमानगुणविशिष्टइन्द्रे
आश्रीणन्ति आमिश्रयन्ति दध्ना पयसाच सोमंश्रीणन्ति खलु तदुच्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

समीरथंनभुरिजोरहेपतदशस्वसारोअदितेरुपस्थआ ।

जिगादुपञ्चयतिगोरपीच्यंपदंयदस्यमनुथाअर्जीजनन् ॥५॥२५॥

सम् । ईमिति । रथम् । न । भुरिजोः । अहेपत् । दश । स्वसारः ।

अदितिः । उपस्थे । आ । जिगात् । उप । ज्ञयति । गोः ।

अपीच्यम् । पदम् । यत् । अस्य । मनुथाः । अर्जीजनन् ॥ ५ ॥ २५ ॥

भुरिजोर्बाहुनामैतत् । विभ्रति पदार्थानाभ्यामिति । तयोर्बाहोः दश दशसंख्याकाः स्व-
सारः सर्वत्र सरणशीलाः अंगुलयः अदितेभूमेरुपस्थे समीपे देवयजनदेशे ईमेनं सोममाग्निमु-
रूपेण समहेपत संपेरयन्ति । हिवर्धनगत्योः लुङ्गिरूपं । कथमिव रथंन रथं यथांगुलयः प्रेर-
यन्ति तद्वत् ससोमः जिगात् पात्राणि गच्छति । किञ्च गोर्धेनोरपीच्यमन्तार्हितं पथ उपज्ञयति
तदानीं उपगच्छति यद्यदा मनुथा मननीयगाथावन्तः स्तोतारः अस्य सोमस्य पदं स्थानं
अर्जीजनन् जनयन्ति तदानीमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अभिष्टवे श्येनोनयोनमित्येवा । सूत्रितंच-संप्रेषितःश्येनोनयोर्निसदनंधियाकृतमिति ।
अशीपोमपणयनेष्येवा । सूत्रितंच-अन्तश्चमागाअदितिर्भासि श्येनोनयोर्निसदनंधियाकृतमिति

सैषा पृष्ठी-

श्येनोनयोनिंसर्दनंधियाकृतंहिरण्ययमासददेवर्पति ।
एरिणन्तिवर्हिर्पिप्रियंगिराश्वोनदेवाँअप्येतिप्रज्ञियः ॥ ६ ॥

श्येनः । न । योनिम् । सर्दनम् । धिया । कृतम् । हिरण्ययम् ।
आसदम् । देवः । आ । ईपति । आ । ईमिति । रिणन्ति ।
वर्हिर्पि । प्रियम् । गिरा । अश्वः । न । देवान् । अपि ।
एति । प्रज्ञियः ॥ ६ ॥

देवोद्योतमानः पवमानः धिया स्वकर्मणा कृतं संपादितं हिरण्ययं हिरण्ययमासदमासं-
द्यभिधानं सर्दनं गृहमेपति अभिमुखं गच्छति । ईपतेर्गत्यर्थस्य व्यत्ययेन परस्मैपदं । तत्रष्टट्टा-
न्तः-श्येनोन योनिं कुलायं यथा श्येनः पक्षी प्रविशति तद्वत् । तत्र ईमेनं प्रियं प्रीणयितारं सो-
मं गिरा स्तुत्या वर्हिर्पि यज्ञे आरिणन्ति स्तोतारोभिमुखं प्रेरयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः । अनन्तरं य-
ज्ञियो यज्ञार्हो यष्टव्योयं सोमः अश्वोन अश्वइव त्वरया देवानप्येति अभिगच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

परव्यक्तोअरुपोदिवःकृविष्टपात्रिष्टृष्टोअनविष्टगाअभि ।
सहस्रणीतिर्यतिःपरायतीरिभोनपूर्वोरुपसोविरांजति ॥ ७ ॥

परां । विष्टअक्तः । अरुपः । दिवः । कृविः । ष्टपां । त्रिष्टृष्टः ।
अनविष्ट । गाः । अभि । सहस्रंऽनीतिः । यतिः । पराऽयतिः ।
रेभः । न । पूर्वीः । उपसः । वि । राजति ॥ ७ ॥

अरुप आरोचमानः कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः व्यक्तः विस्पष्टधारायुक्तः यद्वा वसतीवरी-
भिर्विशेषेणसिक्तःसन् दिवोन्तरिक्षात् परा पराङ्मुखमागच्छति पवित्रात् द्रोणकलशं पराग-
च्छतीत्यर्थः । वृषा वृषभस्त्रिष्टृष्टः व्रीणि सवनानि ष्टट्टानि अस्पेति त्रिष्टृष्टः सोमस्य सर्वेषु
विद्यमानत्वात् तस्मात्त्रिष्टृष्टः सोमः गाः स्तोत्रभिः क्रियमाणाः स्तुतीरभिलक्ष्य अनविष्ट शब्दा-
यते । नुशब्दे । किंच सहस्रनीतिः सहस्रनयनः मयोगवाहुत्यापेक्षं ग्रहेषु चमतेषुच सहस्रनि-

धनयनत्वं अतएव यतिः पात्रादीनि प्रत्यागंता परायति कलशान् प्रति परागंता भवति सोयं
पूर्वाधिहीरुपसः कालाध्वनोरितिद्वितीया बहुषूषःकालेषु रेभोन रेभशब्दे शब्दायमानः स्तोत्रेव
विराजति विशेषेण दीप्यते । तेषु सोमस्याभिपूयमाणत्वात् स्तोता खलु देवानां स्तुतिकरणेन
राजति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वेपंरूपंरुणुतेवर्णोअस्यसयत्राशयत्समृतासेधतिस्त्रिधः ।
अप्सायातिस्वधयादैव्यंजनंसमुष्टुतीनसतेसंगोअग्रया ॥ ८ ॥

त्वेपम् । रूपम् । कृणुते । वर्णः । अस्य । सः । यत्र । अशयत् ।
समृक्ता । सेधति । स्त्रिधः । अप्साः । याति । स्वधया । दैव्यम् ।
जनम् । सम् । सुष्टुती । नसते । सम् । गोऽग्रया ॥ ८ ॥

अस्यान्वादेशे शादेशः । अस्य सोमस्य स्वभूतोवर्णः शत्रूणांनिवारकोरश्मिः त्वेपं दी-
प्यमानं रूपं कृणुते करोति । सरश्मिः यत्र समृता अर्तःकिनिरूपं सम्यक् प्राप्यते योद्धृभिर-
त्रेति संग्रामः अस्मिन् समृता युद्धे अशयत् शेते तिष्ठति । शीडोलडि बहुलंछन्दसीति श-
पोलुगभावः । वत्रयुद्धे सरश्मिः स्त्रिधः शोपकान् शत्रून् सेधति निषेधति हिनस्तीतियावत् ।
वाक्यभेदादनिघातः । किंच अप्साः सनोतेर्विदि आत्वे च छते रूपं । अपामुदकानां दाता ।
यद्वा वसतीवर्याख्यानामपां संभक्ता सोयं स्वधया हवीरूपेणाग्नेन सह देव्यं देवानांसं-
न्धिनं जनं प्रतिघाति गच्छति । अपिच सोयं सुष्टुती स्तुत्या संगच्छते उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रि-
याध्याहारः । किंच ससोमः गोअग्रया गवादिमुख्यया यथा वाचा स्तोतारः पशून् याचन्ते
तथा वाचा संनसते संगतोभवति । नसतिर्गत्यर्थः भिन्नवाक्यत्वादनिघातः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उक्षेवंपूथापरियन्नरावीदधित्विपीरधितसूर्यस्य ।
दिव्यःसुपुर्णोवचक्षतक्षांसोमःपरिऋतुनापश्यतेजाः ॥ ९ ॥ २६ ॥
उक्षाऽइव । पूथा । परिऽघन् । अग्रावीत् । अधि । त्विपीः ।
अधित् । सूर्यस्य । दिव्यः । सुष्टुर्णः । अवं । चक्षत् । क्षाम् ।
सोमः । परि । ऋतुना । पश्यते । जाः ॥ ९ ॥ २६ ॥

उक्षेव वृषभइव यूथा गोयूथानि प्रत्यागच्छन् शब्दं करोति तद्ददयं सोमः स्तुतीः परियन् परिगच्छत् । अरावीत् शब्दापते ततः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य त्विषीर्द्विषीरध्यधित अधिदधाति सूर्यात्मनाद्युलोकेवतिप्रतइत्यर्थः । दधातेर्लुङि स्थाध्वोरिञ्चेतीत्वकित्वे । किञ्च दिव्यः दिविभवः सुपर्णः सुपतनः श्येनरूपया गायत्र्या हतत्वात् शोभनगमनः सोमः क्षां पृथिवीना-
मैतत् क्षियन्ति निवसन्त्यत्रेति क्षां पृथिवीमवचक्षत अवपश्यति चष्टेर्लुङि बहुलं छन्दसीति शपो-
लुगभावः ततः सोमः जाः जाताः प्रजाः ऋतुना प्रज्ञानेन परिपश्यते परितः पश्यति व्यत्ययेना-
त्मनेपदं ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

हरिंभृजंतीतिनवर्चं पंचमं सूक्तं आंगिरसस्य हरिमन्तस्यार्पं पवमानसोमदेवताकं जागत-
मूर्ध्वैप्रागुशनसइति परिभाषया जागतं । तथाचानुक्रान्तं—हरिंहरिमन्तइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

हरिंभृजन्त्यरूपोनयुज्यतेसंधेनुभिःकलशेसोमोअज्यते ।
उदाचंभीरयतिहिन्वतेमतीपुरुष्टुतस्यकर्तचित्परिप्रियः ॥ १ ॥

हरिम् । भृजन्ति । अरूपः । न । युज्यते । सम् । धेनुङ्भिः ।
कलशे । सोमः । अज्यते । उत् । वाचम् । ईरयति । हिन्वते ।
मती । पुरुष्टुतस्य । कर्त । चित् । परिप्रियः ॥ १ ॥

हरिं हरितवर्णं सोमं ऋत्विजोभृजन्ति मार्जयन्ति । भृजेरजादौ संक्रमे विभाषा वृद्धिरिष्यतइति
तत्रवृद्धेरभावः । सोममरूपो न अतैरुपव प्रत्ययः गमनशीलोत्वइव युज्यते इन्द्रादिभिः संयुज्यते ।
किञ्च कलशे कलशोद्गोणाभिधानः स्थितःसोमः धेनुभिः गोविकारैः दध्यादिभिः समज्यते समकः
सिक्तोभवति । अपिच सोमोषदा वाचंशब्दमुदीरयति उद्धमयति शब्दं करोतीत्यर्थः तदा स्तोत्रा
रश्च मती सुपां सुलुगिनि द्वितीयायाःपूर्वसमर्णदीर्घः स्तुतिं हिन्वते प्रेरयन्ति हिंगतो वृद्धोचेति
स्वादिःआत्मनेपदी ततः स्तोत्राभिष्टुतः सपुरुष्टुतस्य बहुस्तोत्रयुकस्य स्तोत्रुःपरिमियः प्रीङ्त्तर्प-
णे किप् शसि इयडादेश.लुदुत्तरपदमरुतिस्वरत्वं परितः प्रीणयितृणि कनिचिच् कियन्ति
धनानि प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

साकंवदन्तिवृहवोमनीपिण्डस्यसोमंजठरेयदादुहुः ।
यदीमृजन्तिसुगभस्तयो नरःसमीळाभिर्दशभिःकाम्यमधु ॥ २ ॥

साकम् । वदन्ति । वृहवः । मनीपिणः । इन्द्रस्य । सोमम् ।
जठरैः । यत् । आदुहुः । यद्दि । मृजन्ति । सुगभस्तयः ।
नरः । सद्नीळाभिः । दशशभिः । काम्यम् । मधु ॥ २ ॥

मनीपिणः मनसईशितारः प्राज्ञा बहवःस्तोतारः साकं सहैव युगपत् मंत्रान् वदन्ति तदा
स्तुवन्ति यदा इन्द्रस्य जठरे द्रोणकलशे सोममादुहुः ऋत्विजोदुहुः तदाभिपुवन्तीति । दुहेर्लि-
टि उत्ति रूपं । द्विवचनस्यछन्दसि विकल्पितत्वादत्रद्विवचनाभावः । किंच यदि यदा सुगभ-
स्तयः शोभनबाहुकानरः कर्मनेतारोमनुष्याः काम्यं काम्यमानं मधु मदकरं सोमं सनीळाभि-
र्दशभिः दशसंख्याकाभिरंगुलीभिर्मृजन्ति सोममभिपुवन्ति तदा वदन्तीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अरममाणोअत्येतिगाअभिसूर्यस्यप्रियंदुहितुस्तिरोरवम् ।
अन्वस्मैजोषमभरद्दिनंगृसःसंहृयीभिःस्वसृभिःक्षेतिजामिभिः ॥ ३ ॥

अरममाणः । अति । एति । गाः । अजि । सूर्यस्य । प्रियम् ।
दुहितुः । तिरः । रवम् । अनु । अस्मै । जोषम् । अभरत् । विनमृगृसः ।
सम् । हृयीभिः । स्वसृभिः । क्षेति । जामिभिः ॥ ३ ॥

ससोमः अरममाणः अनुपरतःसन् पुनःपुनः देवानांपीणनाय ग्रहादीनि पविशन्नित्यर्थः ।
गा गोविकारानाश्रयणानभिलक्ष्य अत्येति अतिक्रम्य गच्छति । ततः शब्दापमानःसोमः
सूर्यस्यादित्यस्य दुहितुरुपसः प्रियं रवं शब्दं तिरः तिरस्करोति । तस्मिन्काले सोमाभिपवध्व-
निर्महान् भवतीत्यर्थः । विनंगृसः विनं कमनीयं स्तोत्रं गृह्णातीतिविनंगृसः स्तोता जोषं जुषे-
र्घञित्त्वं । पर्याप्तं स्तोत्रं तस्मै सोमाय अन्वभरत् अनुभरति । करोतीतिपावत् । सोषंसोमः
द्वयीभिः द्वाभ्यांपाणिभ्यामुत्पन्नाभिः जामिभिः परस्परबन्धुभिः स्वसृभिः कर्मकरणार्थमितस्त-
तोगच्छन्तीभिरंगुलिभिः संक्षेति संगच्छते क्षिनिवासगत्योः छात्सोविकरणस्य लुक् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

नृधूतो अद्रिपुतो बर्हिर्पि प्रियः पतिर्गवां प्रदिव इन्दुं ऋत्विग्यः ।
पुरन्धिवान्मनुषो यज्ञसाधनः शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्रते ॥ ४ ॥

नृधूतः । अद्रिः सुतः । बर्हिर्पि । प्रियः । पतिः । गवांम् ।
प्रदिवः । इन्दुः । ऋत्विग्यः । पुरन्धिवान् । मनुष्यः । यज्ञसाधनः ।
शुचिः । धिया । पवते । सोमः । इन्द्र । ते ॥ ४ ॥

हे इन्द्र पवमानगुणविशिष्टेन्द्र ते त्वदर्थं बर्हिषि यज्ञे अयं सोमः धिया स्वेनकर्मणा धारया वा पवते पात्रेषु स्पन्दते । कीदृशः नृधूतः कर्मनेतृभिर्मनुष्यैः शोधितः अद्रिपुतः तथा ग्रावभिरभिपुतः प्रियः देवानां प्रीणयिता गवांपतिः स्वामी इन्द्रो ग्वा अलभत । तस्माद्गवांस्वामी । प्रदिवः पुराणनामैतत् पुराणः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् ऋत्विग्यः ऋतौ जातः ऋतोरणुं छन्दसि घतितिघसः सित्वेन पदसंज्ञायां भसंज्ञानिमित्तोर्गुणो न भवति । पुरन्धिवान् पुरन्धिर्यद्बहुधीरिवियार्स्कः । बहुकर्मवान् मनुषो मनुष्यस्य यज्ञसाधनः शुचिर्दीप्यमानः यद्वा दशापवित्रेण शुद्धः एवंगुणः सोमः इन्द्रार्थं पवते इतिसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

नृवाहुभ्यां चोदितो धारया सुतो नुष्वधं पवते सोम इन्द्रते ।
आप्राः ऋतून्समजैरध्वरे मतीर्वेन द्रुपञ्चम्वो ईरासं दृद्धरिः ॥ ५ ॥ २ ७ ॥

नृवाहुभ्याम् । चोदितः । धारया । सुतः । अनुस्वधम् । पवते ।
सोमः । इन्द्र । ते । आ । अप्राः । ऋतून् । सम् । अजैः । अध्वरे ।
मतीः । वेः । न । द्रुपसत् । चम्वोः । आ । असदत् । हरिः ॥ ५ ॥ २ ७ ॥

हे इन्द्र पवमानगुणविशिष्ट नृवाहुभ्यां कर्मनेतृणां ऋत्विजां वाहुभ्यां चोदितः प्रेरितः धारया सुतोभिपुतः यथा धारा भवति तथाभिपुत इत्यर्थः । तादृशः सोमः ते तवानुष्वधं यत्तमनु बलार्थं यद्वा स्वधेत्यन्ननाम अन्नार्थं पवते आगच्छति । ततः सत्त्वं सोमपानेन ऋतून् कर्माणि

आमाः आपूरयसि । किञ्च अध्वरे यज्ञे मतीः अभिमानान् शत्रून् समजै सम्यक्जितवानसि ।
जिजये । लुङि सिपि सिचोबहुलं छन्दसीतीडभावः । सिचिवृद्धिरिति वृद्धिः । सोयं हरिर्हरिव-
वर्णः सोमः चम्बोरधिषवणफलकपोः आसददासीददति । तत्रदृष्टान्तः—वेर्न वीगत्यादिषु अन्ये-
भ्योपि दृश्यतइति विच् सार्वधातुकार्धधातुकयोरितिगुणः । यथा वेः पक्षी द्रुपत् द्रुमेसीदतीति
तद्वत् द्रुषदिति पूर्वपदादितिपत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षष्ठी—

अंशुं दुहन्ति स्तनयन्त मक्षितं कविं कवयोपसोमनीपिणः ।
समीगावोमतयोयन्ति संयतं ऋतस्य योनासदने पुनर्भुवः ॥ ६ ॥

अंशुम् । दुहन्ति । स्तनयन्तम् । अक्षितम् । कविम् । कवयः ।
अपसः । मनीपिणः । सम् । ईमिति । गावः । मतयः । यन्ति ।
संयतः । ऋतस्य । योना । सदने । पुनः ऽभुवः ॥ ६ ॥

कवयः क्रान्तपज्ञाः अपसः कर्मवन्तः मनीपिणः मनसईशा मनीषा बुद्धिः तद्वन्तः ऋ-
त्विजः स्तनयन्तं शब्दायमानं अक्षितमक्षीणं कविं क्रान्तदर्शिनं अश्रुं सोमं दुहन्ति अभिपुण्व-
न्ति । ततः पुनर्भुवः पुनर्भवनशीलाः गावः पशवः मतयोमननीयाः स्तुतयश्च संयतः परस्परं
संगताः सत्यः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योना योनौ योनिस्थानीये उत्पत्तिभूते सदने उत्त-
रवेद्याख्ये ईमेनं सोमं संयन्ति संगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नाभां पृथिव्या धरुणो महोदिवोऽपामूर्त्सिन्धुष्वन्तरिक्षितः ।
इन्द्रस्पवज्रो हृत्सोविभूवसुः सोमो हृदे पवते चारुमत्सरः ॥ ७ ॥
नाभां । पृथिव्याः । धरुणः । महः । दिवः । अपाम् । ऊर्म् ।
सिन्धुषु । अन्तः । उक्षितः । इन्द्रस्य । वज्रः । हृत्पत्तः ।
विभुऽवसुः । सोमः । हृदे । पवते । चारुं । मत्सरः ॥ ७ ॥

महोमहतो दिवोद्युलोकस्य धरुणोधारकोयं सोमः पृथिव्याः विस्तीर्णायाभूमेः नाभाना-
भौ नाभिस्थानीये उच्छ्रितेपदेशे—यदुत्तरवेदीनाभिरित्याघ्नानां । उत्तरवेदिस्थाने ऋत्विग्भिः नि-
हितः सिंधुपु स्यन्दमानासु नदीपु अपामुदकानां उर्वी संघे अन्तर्मध्ये उक्षितः सिकः अन्त-
रिक्षस्थानमध्येवर्तमानइत्यर्थः । तादृशइन्द्रस्य वज्रोवज्रस्थानीयोवृषभः कामानां वर्षिता अत-
एव विभूवसुः व्याप्तधनः सोमः चारु कल्याणं यथाभवति तथा इन्द्रस्य मत्सरः मादयिता स-
न् हृदे मनसे सुरत्राय पवते आगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सतूपवस्त्रपरिपार्थिवं रजःस्तोत्रेशिक्षन्नाधून्वते च सुक्रतो ।
मानो निर्भाक् वसुनः सदनस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं वसीमहि ॥ ८ ॥

सः । तु । पवस्व । परि । पार्थिवम् । रजः । स्तोत्रे । शिक्षन् ।

आधून्वते । च । सुक्रतो इति सुक्रतो । मा । नुः । निः ।

भाक् । वसुनः । सदनस्पृशः । रयिम् । पिशङ्गम् ।

बहुलम् । वसीमहि ॥ ८ ॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मन् सुप्रज्ञा सोम तादृशस्त्वं पार्थिवं रजः लोकं लक्ष्मीकृत्य तु क्षिप्रं
परिपवस्व परितः सर्वतः क्षर । किंकुर्वन् आधून्वते अदाभ्यग्रहाच्चिभिरंशुभिराघावनं कुर्वते ।
तथा भगवतापस्तवेन सूत्रितं—तैरेनंचतुराधुनोति पंचकत्वः सः कृत्वोवेति । तस्मै स्तोत्रे धनादि-
केशिक्षन् प्रयच्छन् परिपवस्वेति समन्वयः । वतस्त्वं नोस्मान् वसुनोधनान् मानिभाक् मानि-
भाक्षीः । कीदृशान् सदनस्पृशः येन ज्ञूनेन वसुना सदनानि सदनानि गृहान् पुत्रादीन् स्पृशन्ति
तादृशान् ग्रहादिकस्य प्रदातुः धनान्भावियुजः । भाक् भ्रजसेवायां लुङि सिषि सिषि बहुलं उ-
न्दसीतीडागमाभावः । एकाचइतीदृमतिपेधः हलन्तलक्षणावृद्धिः सितोलोपः । यस्मादेवं तस्मा-
द्वयं पिशंगं नानारूपं कनकादिना अतएव बहुलं प्रभूतं रयिं धनं वसीमहि आच्छादयेम बहु-
धनवन्तो भवेमेत्यर्थः वसुआच्छादने आदादिकः लिङ्गिरूपं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आतूनं इन्द्रो शतदात्त्वभ्यं सुहृस्त्रं दातुपशुमद्विरण्यवत् ।

उर्वमास्वदृहतीरिवतीरियोधेस्तोत्रस्यंपवमाननोगाहि ॥ ९ ॥ २ ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्रो इति । शतददातु । अश्व्यम् । सहस्रददातु ।
पशुदमत् । हिरण्यद्वत् । उष । मास्व । बृहतीः । रेवतीः । इषः ।
अधि । स्तोत्रस्य । पवमान । नः । गृहि ॥ ९ ॥ २८ ॥

हे इन्द्रो पवमान नोस्मभ्यं तु क्षिप्रं धनमायच्छ । कीदृशं शतदातु दातुदानं बहुदानं
अश्व्यं अश्वसहितं सहस्रदातु सहस्रदानोपेतं पशुमत्, पश्वादियुक्तं हिरण्यवत् हिरण्ययुक्तं
च धनं देहि । तथा हे सोम बृहतीः प्रभूतानि रेवतीर्धनवन्ति यद्वा पयसोदातारः पशवः तद्वन्ति
इषोन्वानिचास्मभ्यमुपमास्व उपमिमीष्व कुर्वितियावत् । किंच हे पवमान नोस्माकं एवंभूतस्य
स्तोत्रस्य श्रवणाय अधिगृहि आगच्छ । क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी चतुर्थर्थे बहुलंछन्दसी-
ति षष्ठी ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥२८॥

सक्रे इति नवर्चे षष्ठं सूक्तं आंगिरसस्य पवित्रस्वार्पं जागतं पवमानसोमदेवताकं तथाचा-
नुक्रम्यते—सक्रेपवित्रइति । प्रवर्ग्येभिष्टवे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सक्रेद्रूपस्यार्धवेनश्वोदपृ-
थिगर्भाइति ।

तत्र प्रथमा—

सक्रेद्रूपस्यधर्मतःसमस्वरन्नृतस्ययोनान्नामभयः ।
त्रीन्त्समूर्ध्नाअसुरश्चक्रआरभेत्सत्यस्यनावःसुकृतमपीपरन् ॥ १ ॥
सक्रे । रूपस्य । धर्मतः । सम् । अस्वरन् । नृतस्य । योनां ।
सम् । अरन्त । नाभयः । त्रीन् । सः । मूर्ध्नाः । असुरः । चक्रे ।
आरभे । सत्यस्य । नावः । सुकृतम् । अपीपरन् ॥ १ ॥

सक्रे यज्ञस्य ह्यनुस्थाभीये सक्रे ओष्ठमान्ते ह्यनुरुच्यते । अधिपवणफलके धमतोभि-
पूयमाणस्य द्रुप्तस्य सोमस्यांशवःसमस्वरन् संगच्छन्ते । तदास्यशब्दयत्रा ऋतस्य सत्यभूत-
स्य यज्ञस्य योना योनौ उत्पत्तिस्थाने नाभयः सोमरसाः समरन्त संगच्छन्ते । अतःसमोगमी-
त्यादिनाम्नेपदं सर्विशास्तमतिभ्यश्चेतिच्चेरद् । अथ अहुरोबलवान् सर्वेषांपीणान् प्राणदा-
ता वा ससोमः मूर्धः समुच्छ्रितान् त्रीन्लोकान् आरभे आरभणाय मनुष्यदेवादीनां संवरणाय

चक्रे करोति । किंच सत्यस्य सत्यभूतस्य सोमस्य नावः नौकाइव स्थिताः चतस्रः स्थात्यः
आदित्याग्रयणोऽथ्यधुवस्थात्यइति ताः स्थात्यः सुकृतं सुष्टु कर्माणि कुर्वन्तं यजमानमपीपरन्
अभिपतदानेन पूजयन्ति वा । पारपतेलुंडि चडि सन्वद्वावाभ्यारोतवदीर्वाः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सम्यक्सम्यञ्चोमहिषाअहेपतसिन्धोःरुर्मावधिवेनाअवीविपन् ।
मधोधाराभिर्जनयन्तोअर्कमिप्रियामिन्द्रस्यतन्वमवीवधन् ॥ २ ॥

सम्यक् । सम्यञ्चः । महिषाः । अहेपत । सिन्धोः । उर्मौ । अधि ।
वेनाः । अवीविपन् । मधोः । धाराभिः । जनयन्तः । अर्कम् ।
इत् । प्रियाम् । इन्द्रस्य । तन्वम् । अवीवधन् ॥ २ ॥

महिषाः पूज्याः महान्त्वा कृत्विजः सम्यंचः परस्परसंगताः सन्तः सम्यगहेपत सोमं स-
म्यक्पेरयन्ति अभिपुष्यन्तीतिषावद् । हिगतौ वृद्धौच लुडि सिचि रूपं ततः वेनाः वेनतेःका-
न्तिकर्मणइतिर्पास्कः । स्वर्गादिफलकामयमानाकृत्विजः सिन्धोः स्यन्द्यानस्योदकस्य ऊर्मावधि
सवे वसतीवयादिषु जलेषु सोममवीविपन् कर्षयति तत्र प्रेरयन्तीत्यर्थः । वपतेर्ष्यन्तस्थ लुडि
चडि णीचडन्नुपधायामहस्वइतिह्रस्वः । किंच अर्कमर्चनीयस्तोत्रं जनयन्तः कुर्वन्तः ते मियां
मियतमां इन्द्रस्य तन्वं धाम च मधोर्भदकरस्य सोमस्य धाराभिः अवीवधन् वर्धितवन्तः । वर्ध-
तेलुंडि चडि रूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पुवित्रंभवन्तःपरिवाचंमासतेपितैर्पाप्रत्नोअभिरंक्षतिव्रतम् ।
महःसंमुद्रंवरुणस्तिरोदधेधोराइच्छेकुर्धरुणेष्वारजम् ॥ ३ ॥
पुवित्रंभवन्तः । परि । वाचंम् । आसते । पिता । एयाम् । प्रत्नः ।
अभि । रक्षति । व्रतम् । महः । समुद्रम् । वरुणः । तिरः । दधे ।
धीराः । इत् । शेकुः । धरुणेषु । आरजम् ॥ ३ ॥

तान् रश्मीन् अनक्षासः चक्षुर्वर्जिताः साधुपदार्थानामद्रष्टारोनराः बधिराः देवतास्तुतिश्रवणव-
र्जिताः पापकृतोनरश्च अपहासत तान्परित्यजन्ति । दर्शिनः श्रवणवन्तोमेधाविनस्तु नपरिज-
हति किंतु स्तुवन्ति । तदेवाह—ऋतस्य सत्यस्य पंथां मार्गभूतमेपां गणं दुष्कृतः पापकृतोनरा-
न्तरन्ति नोत्तारयन्ति सुकृतिनस्तु तरन्तीत्यभिप्रायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहस्रधारेविततेपवित्रआवाचंपुनन्तिकवयोमनीपिणः ।
रुद्रासंपामिपिरासोअद्बुहःस्पशस्त्रश्चःसुदृशोनृचक्षंसः ॥ ७ ॥
सहस्रधारे । विस्तते । पवित्रे । आ । वाचम् । पुनन्ति ।
कवयः । मनीपिणः । रुद्रासः । एपाम् । इपिरासः । अद्बुहः ।
स्पशः । सुदृशः । सुदृशः । नृचक्षंसः ॥ ७ ॥

कवयः ऋन्तकर्माणः अतएव मनीपिणः पाज्ञाऋत्विजः सहस्रधारे अनेकधारेपेते वि-
तते कर्मणि विस्तृते पवित्रे शुध्युत्पादकेसोमे वर्तमानां वाचं माध्यमिकां सोमःखलु विश्वाव-
सुप्रभृतिगंधर्वाश्चान्तरिक्षेतिष्ठन् । सोमेवैराजागंधर्वेष्व्वासीदिति श्रवणात् । तत्र वर्तमानं सोमं देवा-
गोपया वाचा क्रीतवन्तः तदासोमोवाकृतिष्ठतीति शक्यते वक्तुं । तस्मात् सोमेस्थितां माध्यमि-
कांवाचमापुनन्ति संस्कुर्वन्ति स्तुवन्तीति यावत् । यउक्तगुणां मरुतांमातरं माध्यमिकां वाचं स्तु-
वन्ति तेषां रुद्रासोरुद्रपुत्रा मध्यमवाचापुत्रामरुतः स्पशः वाचावशिनोभवन्ति । कीदृशा इपिरा-
सः इपिरागमनशीलाः अद्बुहः स्तोतृणामद्रोग्यारः । कर्मणिक्रिवौणादिकः । परैरहिंस्याः स्वंचः
शोभनाश्चनाः अतएव सुदृशः सुदर्शनाः नृचक्षसोनृपांकर्मनेतृणां द्रष्टारः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋतस्यगोपानदमायसुकृतुस्त्रीपपवित्राद्व्यधुन्तरादधि ।
विद्वान्तसविश्वामुर्वनाभिपश्यत्यवाजुष्टान्विध्यतिकर्तेअमृतान् ॥ ८ ॥
ऋतस्य । गोपाः । न । दमाय । सुकृतुः । स्त्री । सः । पवित्रां ।
हृदि । अन्तः । आ । द्वधे । विद्वान् । सः । विश्वां । मुर्वना । अग्नि ।
पश्यति । अर्ध । अजुष्टान् । विध्यति । कर्ते । अमृतान् ॥ ८ ॥

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य गोपा गोपायिता अतएव सुक्रतुः शोभनकर्मा सोमः नद-
 भाय दंभाय स्तंभनाय न भवति परैर्दंभयितुं न शक्यत इत्यर्थः । किंच ससोमः त्री शोश्छन्दसि ब-
 हुलमिति लुक् त्रीणि पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि त्रीणि पवित्राणि ह्यन्तः हृदयस्थान्तः
 आददे आदधाति स्वस्मिन् संगमयतीत्यर्थः । अपिच विद्वान् सर्वज्ञानानः ससोमः विश्वा भुवना
 सर्वाणि भुवनानि अभिपश्यति ततः कर्तं करोतेरौणादिकस्तप्रत्ययः कर्मण्यजुष्टानमियान् अ-
 तएवान्नतानयजमानान् अवविध्यति अवाङ्मुखात् कृत्वा ताडयति हिनस्तीति धावत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ऋतस्य तन्तुर्वितंतः पवित्रं आजिह्वाया अग्रे वरुणस्य मायया ।
 धीरांश्चित्तस्मिन्क्षन्त आशतात्रा कर्तमवपदात्प्रभुः ॥ ९ ॥ ३० ॥

ऋतस्य । तन्तुः । विदंततः । पवित्रे । आ । जिह्वायाः । अग्रे ।

वरुणस्य । मायया । धीराः । चित् । तत् । स्मृद्विदक्षन्तः ।

आशत् । अत्र । कर्तम् । अव । पदाति । अप्रभुः ॥ ९ ॥ ३० ॥

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य तन्तुस्तनिता पवित्रे अविवालयमे दशापवित्रे विततो विस्तृतः ।
 यद्वा पवित्रे अन्तरिक्षे विस्तृतः सोमः वरुणस्य जिह्वाया अग्रे मायया कर्मणा आस्थित वरुण-
 जिह्वायामे आपस्विष्ठन्ति तासु सोमो वसतीति वसतीवर्षाद्युदके स्थित इत्यर्थः । ततः धीराश्चित्
 कर्मणि प्राज्ञाएव तत् वरुणजिह्वाग्रस्थानं स्मिन्क्षन्तः इति क्षतिर्गतिकर्मा । संव्यामुवन्दः सन्त-
 आशत । स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा प्रामुवन् यः पुनः कर्तं कालाध्वनोरिव द्वितीया । कर्मणि अप्रभुः
 समर्थो न भवति सोममन्नास्मिन्नेव लोके अवपदाति अवस्तान्नरके गति नोपरि गच्छति । पदगतौ
 लेट्यडागमः वस्मात् । सर्वैः अग्निष्टोमादिकर्म कर्तव्यमित्येयोर्थो भिहितो भवति ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये विशोवर्गः ॥ ३० ॥

शिशुर्नेति नवर्चं सप्तमं स्तुतं दैर्घ्यतमस्यस्य कक्षीवत्त आर्षपवमानसोमदेवताकं अष्टमो त्रिष्टुप्
 शिष्टाजगत्यः । तथा चानुक्रम्यते-शिशुर्न कक्षीवांस्त्रिष्टुपष्टमोति । गतः सुक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

शिशुर्न जातो वचक्रददने स्वर्ग्यर्ह्याज्यं रूपः सिपांसति ।

दिवोरेतं सासचते पयो वृध्वा तमीमहे सुमती शर्मसु प्रथः ॥ १ ॥

पवित्रवन्तः पवित्रेण शोधकेन सामर्थ्येनयुक्ताः सोमस्य रश्मयः वाचं सोमस्थितां मा-
ध्यमिकां वाचं पर्यासते पर्युपविशन्ति । सोमः अन्तरिक्षेतिष्ठतिखलु । सोमोवैराजागंधर्वेष्ववासी-
दित्यांघ्रानात् । ततः प्रत्नः पुराणः एषां रश्मीनां पितायंसोमश्च व्रतं प्रकाशनात्मकं कर्माभिरक्ष-
ति अवितं करोति । किंच वरुणः सर्वस्य स्वतेजसाच्छादकः सोयं सोमः महोमहत् समुद्रमन्त-
रिक्षनामैतत् महदन्तरिक्षं तैरशिमभिः तिरोदधे, अन्तर्हितमकरोत् सर्वव्यामोदितिपावत् । तमिमं
सोमं धीराः इव इदवधारणे कर्मणि कुशलाः प्राज्ञाएव ऋत्विजः धरुणेषु सर्वस्य धारकेषु
वसतीवर्षारूपेपूदकेषु आरभं आरब्धुं शोकुः शक्नुवन्ति च रभेस्तुमर्थे शक्तिणमुत्कमुत्तौइति
कमुल् लिस्त्वरणे मध्योदानः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था-

सहस्रधारेवतेसमस्वरन्दिवोनाकेमधुजिह्वाअसश्चतः ।
अस्यंस्पर्शो नानिमिपन्तिभूर्णयःपदेपदेपाशिनःसन्तिसेतवः ॥ ४ ॥

सहस्रधारे । अव । ते । सम् । अस्वरन् । दिवः । नाके ।
मधुजिह्वाः । असश्चतः । अस्यं । स्पर्शः । न । नि । मिपन्ति ।
भूर्णयः । पदेपदे । पाशिनः । सन्ति । सेतवः ॥ ४ ॥

सहस्रधारे बहूदकधारा यस्मात् द्रवन्ति तत्तथोक्तमन्तरिक्षं तस्मिन्वर्तमानास्ते सोमरश्मयः
अव अवस्तात् स्थितां पृथिवीं समस्वरन् वृष्ट्यासंयोजयन्तीत्यर्थः । किंच दिवोद्युलोकस्य नाके
समुच्छ्रितेश्चो वर्तमानाः मधुजिह्वाः मध्वग्राः सोमतेजसा अग्रेभ्योहि मधूत्पन्नभवति । अतोम-
धुजिह्वाः असश्चतः संगतवर्जिताः पृथक्पृथक् दिवि अवस्थिताः । अस्पसोमस्य स्वभूताःस्पर्-
शः चारभूताः रश्मयः भूर्णयः क्षिप्रगामिनः सन्तो न निमिपन्ति निमेषं न कुर्वन्ति । किंतु पा-
शिनः सुखतिनश्च ज्ञानुं सर्वदा जाग्रतीत्यर्थः । अथवा राजानोदुष्टान् विवारयितुं सर्वदा जा-
गरणं कुर्वन्ति तद्वत् । एवं ते रश्मयः पदेपदे स्थानेस्थाने सेतवः संबद्धाःसन्तः पाशिनः पापकृतां
बाधकाः सन्ति भवन्ति ॥ ४ ॥

दाधार धारयांचकार । तुजादीनामित्यभ्यासस्यदीर्घः । अनन्तरं कविः क्रान्तकर्मा इषोन्नानि
स्तोतृभ्यः संप्रयच्छतु । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

महिप्सरःसुकृतंसोम्यंमधूर्वागव्यूतिरदितेऋतंयते ।

ईशोवृष्टेरितउल्लियोवृषापानेनायइतऋतिऋग्मियः ॥ ३ ॥

महि । प्सरः । सुकृतम् । सोम्यम् । मधु । उर्वा । गव्यूतिः ।

अदितेः । ऋतम् । यते । ईशे । यः । वृष्टेः । इतः । उल्लियः ।

वृषा । अपाम् । नेता । यः । इतःऋतिः । ऋग्मियः ॥ ३ ॥

ऋतं सत्यभूतं यज्ञं यते गच्छते तस्माइन्द्राय सुकृतं सुदुसंस्कृतं सोम्यं सोममयं महिमहत्
प्रभूतं मधु मधुररसं प्सरः भक्षणं पानीयं भवति । प्साभक्षणे । किंच तस्माद्यज्ञं प्रत्यागच्छतां इ-
न्द्रादीनां अदितेरदीनायाः पृथिव्याः गव्यूतिर्मागंश्च उर्वा विस्तीर्णोभवति इन्द्रः शतस-
हस्रसंख्याकैर्हरिभिः सह गन्तुं मागंविस्तीर्णोभवदित्यर्थः । यइन्द्रः इतः इमं लोकं प्रत्यापत-
न्त्या वृष्टेः ईशे ईश्वरोभवति । तथा उल्लियः उल्लियोगोनाम गोभ्योहितः अपामुदकानां वृषा
वर्षको यज्ञस्य नेता नायकः इतऋतीः इममस्मदीयं यज्ञं प्रवि ऊतिर्गमनं यस्यसतथोक्तः इतो-
गच्छन्न यइन्द्रः ऋग्मियः ऋगर्हःस्तोतव्योभवति । तस्माअयंसोमः पातव्योभवतीति ॥ ३ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे आत्मन्वन्नभइत्येपा । सूत्रितंच—तदुपयक्षतममस्यकर्मात्मन्वन्नभोदुस्रतेघृतं-
पयइति ।

सैषा सूक्ते चतुर्था—

आत्मन्वन्नभोदुस्रतेघृतंपयंऋतस्यनाभिरमृतंविजायते ।

समीचीनाःसुदानं वःप्रीणन्तितन्नरोहितमवमेहन्तिपेरंवः ॥ ४ ॥

आत्मन्इवत् । नभः । दुस्रते । घृतम् । पयः । ऋतस्य । नाभिः ।

अमृतम् । वि । जायते । समइचीनाः । सुदानं वः । प्रीणन्ति ।

तम् । नरः । हितम् । अव । मेहन्ति । पेरंवः ॥ ४ ॥

शिशुः । न । जातः । अव । चक्रदत् । वने । स्वः । यत् । वाजी ।
 अरुपः । सिसांसति । दिवः । रेतसा । सचते । पयःऽवृथा ।
 तम् । ईमहे । सुहृती । शर्म । सप्रथः ॥ १ ॥

सपवमानसोमोवने वननीये वसतीवर्याख्येउदके जातउत्पन्नः शिशुर्न शिशुरिव अवचक्रदत्
 अवाङ्मुखंक्रन्दति उदकमध्ये शब्दं करोतिस्वल् । यद्यदा वाजी बलवानन्नवान्वा अरुपआरोचमा-
 नः यद्वा वाजी अश्वइव अरुपः अर्तेरुपच् । गमनशीलः सोमः स्वः स्वर्गलोकं सिपासति सं-
 भ्रकुमिच्छति । सनोतेः सनीडभावे आत्वं सनोतेरिति सांहितिकं पत्वं । सोयं पयोवृधा ग-
 वामोपधीनां च क्षीरस्यवर्धकेन रेतसोदकेन सह दिवोद्युलोकाद् सचतेपार्थिवलोकं समवेति ।
 तं तादृशं प्रसिद्धं सोमं सप्रथः सर्वतः पृथुतरं घनादिना युक्तं शर्मगृहं तद्वयं सुमती । सुपां-
 सुलुगिति तृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । सुमत्या शोभनया स्तुत्या ईमहे याचामहे । ईमहृति-
 याञ्जाकर्मा । ईङ्गतौ दैवादिकश्छान्दसः श्यनोलुक् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

दिवोयःस्कम्भोधरुणःस्वाततआपूर्णांशुःपर्येतिविश्वतः ।
 सेमेमहीरोदसीयक्षदावृतासमीचीनेदाधारसमिपःकृविः ॥ २ ॥
 दिवः । यः । स्कम्भः । धरुणः । सुहृताततः । आऽपूर्णः । अंशुः ।
 परिऽएति । विश्वतः । सः । इमे इति । मही इति । रोदसी इति ।
 यक्षत् । आऽवृता । समीचीने इति समऽईचीने । दाधार ।
 सम् । इपः । कृविः ॥ २ ॥

दिवोद्युलोकस्य स्कंभः विष्कंभयिता संरोद्धा धरुणः सर्वस्यधारकः यद्वा पृथिव्याधार-
 कः । विष्भोदिवोधरुणःपृथिव्याइत्याप्नानौव । तादृशः स्वाततः सुष्टुसर्वत्र विततो विस्तृतः
 अतएवापूर्णः पात्रेषु संपूर्णोऽंशुः सोमात्मकः विश्वतः सर्वतः पर्येति । तिङिचोदात्तवतीति
 गतेर्निघातः ससोम इमे मही महृयौ रोदसी यावापृथिव्यौ आवृता आसंभजनीयेन कर्मणा
 यक्षत् मजतु स्ववलेन संयोजयवित्यर्थः ततः सोयं समीचीने परस्परं संगते यावापृथिव्यौ

सहस्रंधारे । अवं । ताः । असश्वतः । तृतीये । सन्तु । रजसि ।
प्रजाध्वतीः । चतस्रः । नार्जः । निहृताः । अवः । दिवः । हविः ।
भरन्ति । अमृतम् । घृतश्चतः ॥ ६ ॥

सहस्रधारे बहूदकधारे तृतीये रजसि लोके स्वर्गे वर्तमाना असश्वतः परस्परमशकाः प्र-
जावतीः उत्पादित प्रजावत्यः सोमस्यस्वभूतास्ताः अवसन्तु अवस्तात् पृथिव्यां पतन्तु । का-
स्ताइत्याह चतस्रोनाभो नभसोवाधिकाः सोमस्य संबन्धिन्यश्वतस्रोदीप्तयः कलाः दिवो घुलो-
कादयः अवस्तात् निहृताः सोमेन स्थापितास्ताः घृतश्चतः घृतस्य उदकस्य च्यावमिन्यः स-
त्यः हविः सोमादिलक्षणं भरन्ति देवानां प्रयच्छन्ति । तथा अमृतं गोप्योषधीपुत्र पयोर्ह्यं सु-
धारूपं च भरन्ति प्रक्षिपन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

श्वेतरूपं कृणुते यत्सिपासति सोमो मीढ्वान् असुरो वेद् भूमनः ।
धिया शर्मा स च ते से मभि प्रवद्वि वस्कवन्धमवदर्पदुद्रिणम् ॥ ७ ॥

श्वेतम् । रूपम् । कृणुते । यत् । सिपासति । सोमः । मीढ्वान् ।
असुरः । वेद् । भूमनः । धिया । शर्मा । स च ते । सः । ईम् ।
अभि । प्रवद्वत् । दिवः । कवन्धम् । अवं । दर्पत् । उद्रिणम् ॥ ७ ॥

श्वेतं दीप्यमानं शुक्लं रूपं कृणुते तदाकरोति । यद्यदा सिपासति स्वर्गं संभ्रुकुमिच्छति
सोमेपात्राण्यमागते सति तत्तेजसानुरंजितानां तेषां श्वेतं रूपं भवति । ततो मीढ्वान् मिहसेचने अ-
स्मात् कसौ दाश्वान् साह्वान् मोढ्वान् धेति निपातनाद्भिततरूपसिद्धिः । कामानां सेका असुरः
प्राप्तः बलवान्वा सोमः भूमनः बहुधनानि वेद स्तोत्रभ्योदातुं जानाति प्रयच्छतीति यावत् । स-
ई सोचिदोपेचेदिति सुदोपः सोयं धिया प्रज्ञानेन प्रवत् प्रकृतानि शर्मा द्वितीयायाः पूर्वसवर्ण-
दीर्घः कर्माणि अभिसचते अभितः समवैति । किंच दिवोन्तरिक्षात् उद्रिणं उदकवन्तं कव-
न्धं मेघं कवंधशब्देन मेघोभिधीयते । तात्स्थयान्ताच्छब्दमिति । मेघं अवदर्पत् अवदारयति
विघृतद्वारं करोति । मेघं विदार्यान्तरिक्षाद्दृष्टिं करोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

आत्मन्वत् अनोनुडितितुडागमः । आत्मन्वत् सारवत् घृतं पयश्च नभोनभस आदित्य-
रूपात् सोमोदुहते । किञ्च ऋतस्य यज्ञस्य नाभिः णहवन्धने स्वमोर्नपुंसकादिति सोलुङ्ग न भ-
वति सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वात् । नाभिर्यज्ञस्यबन्धकं अमृतमुदकं च विजायते त-
स्मादेवपादुर्भवति । ततः सुदानवः शोभनस्तुतिहविर्दानवन्तोयजमानाः समीचीनाः परस्परसं-
गताः सन्तः तमिमंसोमं प्रीणन्ति प्रीणयन्ति स्तुतिभिस्त्वर्षयन्ति । अथ नरोनेवारः पेरवः । पारक्षणे
मापोरित्वेरुन्नितिरुन्नप्रत्ययः सर्वेस्परक्षकाः सोमरश्मयः हितं निहितं अवावस्तात् वर्तमानं
पार्थिकमुदकं मेहन्ति वर्षन्ति । मिहसेचने भौवादिकः । यद्वा हितमुदकं पृथिवीं प्रति मेहन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

अरावीदंशुः सचमान ऊर्मिणा देवाव्यं मनुपे पिन्वति त्वचम् ।

दधाति गर्भमादितेरुपस्थे आयेन तोकं च तनयं च धामहे ॥ ५ ॥ ३१ ॥

अरावीत् । अंशुः । सचमानः । ऊर्मिणां । देवः अव्यंम् । मनुपे ।

पिन्वति । त्वचम् । दधाति । गर्भम् । आदितेः । उपस्थे । आ ।

येन । तोकम् । च । तनयम् । च । धामहे ॥ ५ ॥ ३१ ॥

ऊर्मिणा वसतीवर्षादीनामुदकानां संघेन सचमानः ऋत्विभिः सेचमानः अंशुः सोमः
अरावीत् शब्दं करोति । किञ्च ससोमः देवाव्यं अवरक्षणे अवितृस्तृतं त्रिभ्य ईरिति ईप्रत्ययः ।
देवानां पालयित्रीं त्वचं आत्मनः शरीरं मनुपे मनुष्याय यजमानाय पिन्वति सिञ्चति पात्रेषु
क्षरतीति यावत् । अपिच आदितेरदीनायाः पृथिव्या उपस्थे समीपे ओपधीषु तं गर्भमादधाति
सुधामयैः किरणैर्विदधाति । येन गर्भेण वयं तोकं दुःखनाशकं पुत्रं च तनयं तनोतिकुलमिति
तनयः पौत्रः तं च धामहे दध्महे धारयामः । दधातेर्लटिवहुलं छन्दसीति शपोलुक् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ षष्ठी-

सहस्रधारेवता असृश्वतस्तृतीयसन्नुरजसि प्रजावतीः ।

चतस्रो नामोनिर्हिता अवादिवो हविर्भरन्त्यमृतं घृतं श्रुतः ॥ ६ ॥

मादयित्वतम हे पवमानसोम त्वं कविभिः क्रान्तकर्मभिः ऋत्विग्भिर्भृज्यमानः पूयमानः
सन् इन्द्राय पीतये इन्द्रस्य पानार्थं स्वदस्व प्रियरसोभव ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अभिप्रियाणीतिपंचर्चं अष्टमं सूक्तं भागवस्यकवेरार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं । त-
थानुक्रम्यते—अभिप्रियाणिपंचकविरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभिप्रियाणिपवतेचनोहितोनामानियुहोअधियेपुवर्धते ।
आसूर्यस्यबृहतोबृहन्नधिरथंविष्वञ्चमरुहद्विचक्षणः ॥ १ ॥

अभि । प्रियाणि । पवते । चनःऽहितः । नामानि । युहः । अधि ।
येषु । वर्धते । आ । सूर्यस्य । बृहतः । बृहन् । अधि । रथम् ।
विष्वञ्चम् । अरुहत् । विद्वचक्षणः ॥ १ ॥

चनोहितः चनइत्यन्ननाम चायतेरसुनि चनइत्यौणादिकसूत्रेण निपातितः चनसेन्नाय
हितः । यद्वा हितान्नः सोमः प्रियाणि जगतः प्रीणयितृणि नामानि नमनशीलानि तान्युदका-
न्यभिपवते अभितःकरोति येष्वन्तरिक्षस्थितेषुदकेषु युहोमहानयंसोमोधिबर्धते अधिकंप्रवृद्धो-
भवति अपांमध्येसोमोवसति ततोबृहन् महान् सोमः बृहतोमहवः परिवृढस्यसूर्यस्य विष्वञ्चं
विष्वग्गमनं अधि उपरिरथं विचक्षणः सर्वस्यविद्रष्टा सन् आरुहत् आरोहति अग्नौप्रास्ताहु-
तिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठतेइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतस्यजिह्वापवतेमधुप्रियंवक्तापतिर्धियोअस्याअदाभ्यः ।
दधातिपुत्रःपित्रोरपीच्यंनामंतृतीयमधिरोचनेदिवः ॥ २ ॥

ऋतस्यं । जिह्वा । पवते । मधुं । प्रियम् । वक्ता । पतिः ।
धियः । अस्याः । अदाभ्यः । दधाति । पुत्रः । पित्रोः । अपीच्यम् ।
नामं । तृतीयम् । अधि । रोचने । दिवः ॥ २ ॥

अथाष्टमी-

अधश्चेतं कलशंगोभिर्क्तं कार्पम्नावाज्यक्रमीत्ससवान् ।
आहिन्विरे मनसा देव्यन्तः कक्षीवन्तेशतहिमायगोनाम् ॥ ८ ॥

अध । श्वेतम् । कलशम् । गोभिः । अक्तम् । कार्पम्नम् । आ ।
वाजी । अक्रभीत् । ससृष्टवान् । आ । हिन्विरे । मनसा ।
देव्यन्तः । कक्षीवन्ते । शतहिमाय । गोनाम् ॥ ८ ॥

अध अथानन्तरं श्वेतं संप्रतिसोमसंस्पर्शात् श्वेतवर्णं गोभिरुदकैः अक्तं संपृक्तं द्रोणक-
लशं ससवान् संभजन् सोम आक्रमीत् आक्रमते कार्पम्नं कार्पम्नशब्दः काष्ठावचनः आर्जिषा-
वन्तो योद्धारोयांगन्तुमिच्छन्ति तस्यां काष्ठायां वाजी कश्चिदश्वो युद्धं भजमानः आक्रमीत्
आक्रमते सोमः काष्ठायां द्रोणकलशे पततीत्यर्थः । ततस्तस्मै सोमाय देव्यन्तः देवानिच्छन्तः
ऋत्विजः मनसा आहिन्विरे स्तुतीराभिमुख्येन प्रेरयन्ति । तत्र शतहिमाय बहुगमनाय कक्षी-
वन्ते स्तोत्रकारिणे एतन्नामकाय ऋषये सोमः गोनां गाः पशून् प्रेरयति गोः पादान्त इति नुडाग-
मः क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे पठ्यते ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अद्भिः सोमपृचानस्य ते रसोऽव्यो वारं विपवमानधावति ।
समृज्यमानः कविभिर्मदिन्तमः स्वदस्वेन्द्राय पवमानपीतये ॥ १ ॥ ३ ॥

अद्भिः । सोमम् । पृचानस्य । ते । रसः । अव्यः । वारम् ।
वि । पवमानम् । धावति । सः । मृज्यमानः । कविभिः ।
मदिन्तम् । स्वदस्व । इन्द्राय । पवमानम् । पीतये ॥ १ ॥ ३ ॥

हे पवमान पवित्रेण पूयमान हे सोम अद्भिर्वसतीवर्यादिभिरुदकैः पृचानस्य संपृच्यमा-
मस्य से तव रसोऽव्ययः अवेवारं वालं दशापवित्रं विधावति विविधं प्राप्नोति । ततः हे मदिन्तम

अथ चतुर्थी-

आर्द्रिभिःसुतोमुतिभिश्चनोहितःप्ररोचयुत्रोदसीमातराशुर्चिः ।
रोमाण्यव्यासमयाविधावतिमधोर्धारापिन्वमानादिवेदिवे ॥ ४ ॥

आर्द्रिःभिः । सुतः । मुतिःभिः । चनःऽहितः । प्र॒रोचयन् ।
रोद॑सी इति । मा॒तरा । शु॒र्चिः । रोमा॑णि । अव्या । स॒मया ।
वि । धा॒वति । म॒धोः । धा॒रा । पिन्व॑माना । दि॒वेऽदि॒वे ॥ ४ ॥

मतिभिः । मनज्ञाने मंत्रवृषेपपचमनेतिकिन्नुदात्तः । स्तुतिभिरर्द्रिभिर्ग्रावभिश्च सुतोभिपु-
तोचनोहितः चनसेनायहितः हितान्नोवा मातरा जगतोनिर्माण्यौ रोदसी यावापृथिव्यौ प्ररो-
चयन् स्वतेजसा प्रकाशयन् अतएव शुचिर्दीप्यमानः एवंविधः सोमः अव्यानि अविभवानि
रोमाणि तेःकृतानिपवित्राणि समया अभिवः समीपे विधावति विशेषेण रक्षति किंच पिन्वमा-
ना अद्भिः सिच्यमाना मधोर्मदकरस्य सोमस्य धारा दिवेदिवे अन्वहं दीर्घसत्रेषु पवित्रा-
ण्युभयतः पवते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

परिसोमप्रधन्वास्त्रस्तयेनृभिःपुनानोअभिवांसयाशिरम् ।
येतेमदांआहनसोविहायसस्तेभिरिन्द्रंचोदयदातवेमघम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
परि॑ । सो॒म । प्र । ध॒न्व । स्त्रस्त॑ये । नृ॒भिः । पु॒ना॒नः । अ॒भि ।
वा॒स॒य । आ॒ऽशिर॑म् । ये । ते । म॒दाः । आ॒ऽह॒न॒सः । वि॒ऽहा॑यसः ।
ते॒भिः । इ॒न्द्रं । चो॒द॒य । दा॒त॒वे । म॒घम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे सोम स्वस्तये अविनाशाय परिप्रधन्व पात्राणि परितः प्रगच्छ धविर्गत्यर्थः । किंच नृभिः
कर्मनेनृभिर्कृत्विभिः पुनानः पूषमानस्त्वं आशिरमाश्रयणं क्षीरादिकमभिवांसय आच्छादय
संयोजयेतियावत् । आहनसः आहनवन्तोषचमवन्तइतियास्कं । शत्रूणामाभिमुखेन हन्तारः

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य जिह्वा मुख्यत्वेन जिह्वास्थानीयः सोमः मिथं प्रियकरं मधु मदकरं रसं पवते क्षरति । कीदृशः वक्त्रा शब्दकृत यद्वा स्तोतृभिः क्रियमाणाः स्तुतयः साधीयस्य इति प्रतिश्रवणस्य कर्ता अस्याः धियः एतस्य कर्मणः पतिः पालयिता अदाभ्योरक्षोभिर्हिंसितुमशक्यः पुत्रोयजमानः पित्रोर्मातापित्रोरपीच्यं अन्तर्हितं यन्नाम तौ नजानीतः नामकरणवेलायां । तस्मात्तयोरपरिज्ञापमानं तत्तृतीयं नाम दिवोद्युलोकस्य रोचने दीप्यमाने सोमेभिपूयमाणेसति अधि दधाति अत्यन्तं धारयति । नक्षत्रव्यावहारिकनाम्नी प्रभाष्य सोमयाजीति तृतीयमस्पनामेति भगवताबोधायनेनोक्तं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अवद्युतानः कलशाँ अचिऋदत् नृभिर्येमानः कोश आहिरण्यये ।
अभीमृतस्य दोहना अनूपता र्धि त्रिपृष्ठ उपसो विराजति ॥ ३ ॥

अव । युतानः । कलशान् । अचिऋदत् । नृभिः । येमानः ।
कोशे । आ । हिरण्यये । अभि । र्धम् । ऋतस्य । दोहनाः ।
अनूपत् । अर्धि । त्रिपृष्ठः । उपसः । वि । राजति ॥ ३ ॥

युतानः युतदीप्तौ दीप्यमानः नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः हिरण्यये हिरण्यये कोशे अधिप-
वणचर्मणि तस्य हिरण्यमयत्वं हिरण्यपाणि रभिपुणोतीति हिरण्यसंबन्धात् तादृशकोशे येमानः
छान्दसे कर्मणि लिति कानचि रूपं नियम्यमानः सोमः ततः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य दोहना-
दोग्धारः ऋत्विजर्धमेनं सोममभ्यनूपत अभिष्टुवन्ति । ग्रावाणो वत्सा ऋत्विजो दुहन्तीति । तैत्तिरी-
यब्राह्मणे एषां दोग्धृत्वमभिहितं सोमः कलशान् द्रोणाभिधानान् प्रति अवाचिऋदत् अवऋन्दति
शब्दायते । ततः त्रिपृष्ठः त्रीणिसवनान्येव पृष्ठानि यस्य सतथोक्तः त्रिषु सवनेषु सोमस्य विद्य-
मानत्वात् त्रिचक्रादित्वात् उत्तरपदान्तोदात्तत्वं । तादृशः सोमः उपसोधि यागाहनि विराजति
अधिशीङ्स्थासामिति द्वितीया । तेषु अहस्तु विशेषेण दीप्यते । यद्वा राजतिरन्तर्णीतण्यर्थः
अहानि प्रकाशयति ॥ ३ ॥

विश्वस्य जगतोराजा स्वामी सोमः पवते पूयते । स्वर्दशः स्वर्गद्रष्टुः सर्वद्रष्टुर्वा ऋतस्य सत्यभूतस्येन्द्रस्य मनुष्यवाच्यनृतशब्दप्रतियोगिकस्य ऋतशब्दस्य देवार्थः तत्राप्यौचित्येनेन्द्रः प्रतिगृह्यते । तस्य धीतिं मतिं कर्मवा ऋषिपाट् ऋषीणामतीन्द्रियद्रष्टृणां अभिभविता समहत्त्वेन स्वयमप्यृषिभ्रेष्ठत्वादिविभावः । तथाचमंत्रान्तरं—ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामिति । ईदृशःसोमः अवीवशत् अकामयतेन्द्रस्यकर्म । यःसोमः सूर्यस्य देवस्यासिरेण क्षेपकेण रश्मिना घृज्यते असमष्टकाव्यः अन्यैःकविभिरव्याप्तकर्मा सोमोमतीनां अस्मदीयानां स्तुतीनां पिता पातकः स्वामी भवतीतिशेषः । यद्वा योमतीनां पिता असमष्टकाव्यश्चसन् घृज्यते सपवत्इतिसंबन्धः ॥४॥

अथ पंचमी—

वृषेवयूथापरिकोशमर्पस्युपामुपस्थेवृषभःकनिःक्रदत् ।

सद्न्द्रायपवसेमत्सरिन्तमोयथाजेपामसमिथेत्योतयः ॥ ५ ॥ १ ॥

वृषाऽइव । यूथा । परि । कोशम् । अर्पसि । उपाम् । उपस्थे ।

वृषभः । कनिःक्रदत् । सः । इन्द्राय । पवसे । मत्सरिन्तमः ।

यथा । जेषाम् । सम्ऽइथे । त्वाऽऊतयः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे सोम त्वं वृषेव यूथा यूथानि वृषभइव सयथा तानि प्रविशति तद्वत् कोशं कोशवद्द्र-सधारकं कलशं पर्यर्पसि परिगच्छसि । कुत्र स्थः सन् अपामुपस्थे अन्तरिक्षे कीदृशः सन् वृष-भोवर्षिता कनिःक्रदच्छब्दं कुर्वन् । सत्वं हे सोम इन्द्रायेदार्थं पवसे पूयसे मत्सरिन्तमोमादयित्-तमस्त्वं यथा वयं जेषाम् जयेम समिथे संग्रामे त्योतयस्त्वयारक्षिताः सन्तः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीयं पथमोवर्गः ॥ १ ॥

एपप्रकोशइति पंचर्षदशमंस्तुं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । एपइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

एपप्रकोशेमधुर्माँअचिक्रद्विन्द्रस्यवज्रोवपुपोवपुष्टरः ।

अभीमृतस्यंसुदुधाघृतश्रुतोवाश्राअर्पन्तिपर्यसेवधेनवः ॥ १ ॥

शूरः । न । धत्ते । आयुधा । गभ्रस्योः । स्व१रिति स्वः ।
 सिसासन् । रथिरः । गोऽईष्टिपु । इन्द्रस्य । शुष्मम् । ईर्यन् ।
 अपस्युभिः । इन्दुः । हिन्वानः । अज्यते । मनीषिभिः ॥ २ ॥

अयं सोमोगभ्रस्त्योर्हस्तयोः आयुधा आयुधानि शूरोन शूरइव धत्ते धारयति स्वः
 स्वर्गं सुखसाधनं यज्ञंवा सिपासन् संभक्तुमिच्छन् रथिरोरथवान् । रथादिरत्प्रत्ययः । गविष्टि-
 पु यजमानस्यगवामेपणेषु सत्सु यजमानार्थं गोसंभजनाय रथवानित्यर्थः । इन्द्रस्य शुष्मं बलं
 ईर्यन् प्रेरयन्निन्दुः सोमोदेवः अपस्युभिः कर्मच्छुभिः मनीषिभिः मेधाविभिर्कृत्विभिः हि-
 न्वानः प्रेरमाणः अज्यते गोभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रस्यसोमपवमानऊर्मिणांतविष्यमाणोजठरेष्वाविश ।
 प्रणःपिन्वविद्युदभ्रेवरोदसीधियानवाजाँउपमासिशश्वतः ॥ ३ ॥
 इन्द्रस्य । सोम । पवमानः । ऊर्मिणां । तविष्यमाणः । जठरेषु ।
 आ । विश । प्र । नः । पिन्व । विद्युत् । अभाऽइव । रोदसी
 इति । धिया । न । वाजान् । उप । मासि । शश्वतः ॥ ३ ॥

हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं तविष्यमाणो वर्धयिष्यमाणःसन् इन्द्रस्य जठरेषु ऊर्मिणा
 प्रभूतयाधारया विश जठरमदेशस्य बाहुल्यात् बहुवचनं । नोस्मदर्थं विद्युदभ्रेव अघ्राणीव सा
 यया दोग्धि अघ्राणि तद्वत् प्रपिन्व धुक्ष रोदसी घावापृथिव्यौ । किंच धिया कमर्णान् इदानीं
 नेतिरूपस्यर्थं शश्वतः बहुनामैव बहून् वाजान् अज्यानि उपसमीपे मासि निर्मासि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्वस्यराजापवतेस्वदृशांऋतस्यंधीतिमृपिपाळवीवशात् ।
 यःसूर्यस्यासिरेणमृज्यतेपितामतीनामसंमष्टकाव्यः ॥ ४ ॥
 विश्वस्य । राजा । पवते । स्वःऽदृशाः । ऋतस्यं । धीतिम् ।
 ऋपिपाट् । अवीवशात् । यः । सूर्यस्य । असिरेण । मृज्यते ।
 पिता । मतीनाम् । असंमष्टकाव्यः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा घोषेदेमोरिवलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

व्याख्यायाव्यहत्प्रज्ञः सप्तमस्यद्वितीयकं । अध्यायंसायणामात्यस्तृतीयं व्याकरोत्यथ ॥ २ ॥

तत्र धर्तेतिषंभवं नवमंस्तुक्तं भार्गवस्यकवेरायं जागवं पवमानसोमदेवताकं । धर्तेत्यनुकान्तं । गतोविनिमोगः ।

तत्र पथमा—

अम् धृतादिवःपवतेकृत्योरसोदक्षोद्देवानामनुमाद्यो नृभिः ।

हरिःसृजानोअत्योनसत्त्वभिर्दृथापार्जांसिरुणुतेनदीपवा ॥ १ ॥

धृता । दिवः । पवते । कृत्यः । रसः । दक्षः । देवानाम् ।

अनुमाद्यः । नृभिः । हरिः । सृजानः । अत्यः । न । सत्त्वभिः ।

दृथा । पार्जांसि । रुणुते । नदीपु । आ ॥ १ ॥

धर्ता सर्वस्यधारकः सोमोदिवोन्तरिक्षादन्तरिक्षस्थिताद्दशापवित्रात् पवते पूयते । कीदृशः सोमः कृत्यः कर्तव्यः शोध्यइत्यर्थः रसोरसात्मकः देवानां दक्षः बलप्रदः यद्वा दक्षः पवर्धनीयो देवानामर्थाय तथा नृभिर्नृभिर्ऋत्विभिः अनुमाद्यः अनुमदनीयः स्तुत्योवा हरिर्हरितवर्णः सत्त्वभिः प्राणिभिः सृजानः सृज्यमानः अत्योन अश्वइव सयथा शिक्षितो वृथाअनायासेन गच्छति तद्वत् वृथा अयत्नेन पार्जांसि यत्नानि स्वीयान्वेगान् रुणुते कुरुते नदीपु वसतीवरीपु ताभिरित्यर्थः । आत्तिकइतिशेषः अयमग्निपवस्तमयाभिप्रायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शूरोनधत्त आयुधागमस्तयोःस्वः१ःसिपांसत्रथिरोगविष्टिपु ।
इन्द्रस्यशुष्ममीरयंअपस्पुभिरिन्दुर्हिन्वानोअज्यतेमनीभिपिः॥२॥

एषः । प्र । कोशे । मधुधमान् । अन्विक्रवत् । इन्द्रस्य । वज्रः ।
 वपुषः । वपुःऽतरः । अग्नि । ईम् । ऋतस्य । सुदुधाः ।
 घृतश्श्रुतः । वाश्राः । अर्पन्ति । पर्यसाद्भव । धेनवः ॥ १ ॥

एषोयं सोमोमधुमान् मधुररसः कोशे द्रोणकलशे माचिक्रवत् प्रकर्षेणशब्दायते कीदृश-
 एषः इन्द्रस्यवज्रो वज्रस्थानीयः बलकरत्वेन वज्रवत् प्रहरणसाधनत्वात् वज्रत्वोपचारः एष-
 एवहिंसोमः वज्रे इन्द्रस्यसाधने तथा वपुषो बीजानांविमुरग्यस्माद्गुह्यः अतिशयेन वक्ता बी-
 जावापस्य सोमकर्तृकत्वात् । सोमैवैरेतोधाइतिश्रुतेः । ईमस्य ऋतस्य सत्यफलस्य सोमस्य धा-
 राइतिशेषः । अग्निर्पन्ति अग्निगच्छन्ति । कीदृश्यस्ताः सुदुधाः सुष्ठुदोग्ध्यः फलानां । घृतश्श्रुतः
 उदकस्य रसस्य वा क्षरयिष्यः वाश्राः शब्दयन्त्यः किमिव पयसेव पयसायुक्ता वाश्राः धेन-
 वइवेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

सपूर्व्यःपवतेयंदिवस्परिश्येनोमंथायद्विपितस्तिरोरजः ।
 समध्वंआयुवतेवेविजानइत्कृशानोस्तुर्मनसाहंविभ्युपा ॥ २ ॥
 सः । पूर्व्यः । पवते । यम् । दिवः । परि । श्येनः । म्थायत् ।
 द्विपितः । तिरः । रजः । सः । मध्वः । आ । युवते । वेविजानः ।
 इत् । कृशानोः । अस्तुः । मनसा । अहं । विभ्युपा ॥ २ ॥

सः सोमः पूर्व्यः मलः पवते पूयतेभिपूयतइत्यर्थः । यंसोमंदिवोद्युलोकात् श्येनद्विपितः
 स्वमात्रोपेपितःसन्न परिमथायव पर्यमन्नात् तिरस्तीर्णं तिरस्कुर्वन् । किंच रजः तृतीयंलोकं सद्-
 य सोमो मध्वो मधुररसं सोमं आयुवते यौति पृथक्करोति द्युलोकात् स्वयं वेविजानइव चल्-
 न्नवोगच्छन् कृशानोः सोमपाठस्य अस्तुः शरक्षेभुः सकाशाद्विभ्युपा भित्तिमनसा अह
 सह मध्वंआयुवतइतिसंबंधः । कृशानोः सोमपाठत्वं ब्राह्मणेस्पष्टमुक्तं—कृशानुःसोमपाठःसव्य-
 स्पर्षदः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेनःपूर्वासिउपरामइन्दवोमहेवाजायधन्वन्तुगोमते ।

ईक्षेण्यासोअस्योइनचारवोब्रह्मब्रह्मयेजुजुपुर्हविर्हविः ॥ ३ ॥

ते । नः । पूर्वासः । उपरासः । इन्दवः । महे । वाजाय । धन्वन्तु ।

गोऽमते । ईक्षेण्यासः । अस्यः । न । चारवः । ब्रह्मब्रह्म ।

ये । जुजुपुः । हविःऽहविः ॥ ३ ॥

ते वक्ष्यमाणाः पूर्वासः पूर्वं उपरासः उपरता अत्रेत्युपराः तादृशाइन्दवः सोमाः महे महते गोमते नोमसं वाजायान्नायान्नाभार्थं धन्वन्तु गच्छन्तु मामुवन्तु । कीदृशाइन्दवः ईक्षेण्यासः ईक्षणीयाः संदर्शनीयाः अस्योन अस्यः स्त्रियः आहननाव ताइव सुवेपाःस्त्रियइव चारवोरमणीयाः । तेइत्युक्तं केइत्याह येइन्दवोब्रह्मब्रह्म सर्वमपिस्तावकंमंत्रजातं हविर्हविः सर्वमपिहविर्जातंच जुजुपुः सेवन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयनोविद्वान्वनवहनुप्यतइन्दुःसत्राचामनसापुरुष्टुतः ।

इनस्ययःसदनेगर्भमादधेगवांमुरुञ्जमभ्यर्षतिव्रजम् ॥ ४ ॥

अयम् । नः । विद्वान् । वनवत् । वनुप्यतः । इन्दुः । सत्राचा ।

मनसा । पुरुष्टुतः । इनस्य । यः । सदने । गर्भम् । आऽदधे ।

गवांम् । उरुञ्जम् । अर्षि । अर्षति । व्रजम् ॥ ४ ॥

अयमिन्दुः सोमोनोस्मान् वनुप्यतोहन्तुमिच्छतः शत्रून् विद्वान् जानन् हन्तुं वनवत् हन्तु वान् । केनसाधनेन सत्राचा सहाचता मनसा कीदृशः पुरुष्टुतः बहुभिःस्तुतः यः सोमोइनस्येश्वरस्याग्नेः सदनेस्थाने भूमौ वेद्यांवा वर्तमानोगर्भमादधे धारयत्योषधीषु यश्चगवामस्पदीयानां शत्रुभिरपहतानामुरुञ्जं प्रभूतानामपांपयसां जनकं व्रजमभ्यर्षति गच्छति सवनवदिति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

चार्किर्दिवःपवतेकृत्वोरसोमहौअदब्धोवरुणोहुरुग्यते ।

असाविमित्रोवृजनेपुयज्ञियोत्योनयूथेष्टप्युःकर्निऋदत् ॥ ५ ॥ २ ॥

चक्रिः । दिवः । पवते । कृत्व्यः । रसः । महान् । अदब्धः । वरुणः ।
 हुरुक् । युते । असावि । मित्रः । वृजनेषु । यज्ञिधः । अत्यः ।
 न । यूथे । वृषधुः । कर्निकदत् ॥ ५ ॥ २ ॥

चक्रिः सर्वस्यकर्ता कृत्व्यः कर्मण्योरसोरसात्मको महान् गुणैरधिकः अदब्धः अहिंस्यः
 वरुणः हुरुक् कुटिलं यते गच्छते इतस्ततः परिचरत इत्यर्थः । तदर्थं दिवःसकाशात् पवते पूयते
 अन्तरिक्षस्थाद्दशापवित्रादित्यर्थः । किंच सोमः असावि स्रूयते कदा वृजनेषु अरिष्टेषु सत्सु
 तत्परिहारार्थं । कीदृशः समित्रः सर्वेषामित्रभूतः यज्ञियो यद्युः अत्योन् अश्वइव यूथे वडवायूथे
 सयथावृषयुः सन् शब्दं करोति तद्वदसौ वृषभोरसस्यवार्थिता कर्निकदच्छब्दं कुर्वन् असावि
 इति ॥ ५ ॥

॥ इति सामस्य तृतीये द्वितीयेवर्गः ॥ २ ॥

प्रराजावाचमिति पंचर्चमेकादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रराजेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रराजावाचं जनयन् असिष्यदत्तपोवसानो अभिगादं यक्षति ।
 गृभ्णाति रिप्रमवि रस्य तान्वा शुद्धो देवानामुपयाति निष्कृतम् ॥ १ ॥

प्र । राजा । वाचंम् । जनयन् । असिष्यदत् । अपः । वसानः ।
 अत्ति । गाः । इयक्षति । गृभ्णाति । रिप्रम् । अविः । अस्य ।
 तान्वा । शुद्धः । देवानाम् । उप । याति । निःस्कृतम् ॥ १ ॥

राजा राजमानोपं सोमोभिपूयमाणः सन् वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत्त-
 स्यन्दते । तथा अपोवसतीवरीर्वसानः आच्छादयन् गाः स्तुवीः अभि इषक्षति अभिगच्छति
 इषक्षतिर्गतिकर्मसृष्टितः अस्यसोमस्य रिप्रं अनुपादेयत्वेन पापस्त्वं अभिपुतवह्नीशकलादिरूपं
 अविरविरोमनिर्मितं दशापवित्रं तान्वा स्वयमेव वस्त्रेण गृभ्णाति गृह्णाति शोधनसमये पश्चात्
 शुद्धो देवानां निष्कृतं संस्कृतं स्थानं उपयाति उपगच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

इन्द्राय सोमपरिपिच्यसे नृभिर्नृचक्षा ऊर्मिः कविरंज्यसे वने ।
पूर्वाहिते स्तुतयः सन्ति यातवे सहस्रमश्वहरंयश्चमूपदः ॥ २ ॥

इन्द्राय । सोम । परि । पिच्यसे । नृभिः । नृचक्षाः ।
ऊर्मिः । कविः । अज्यसे । वने । पूर्वाः । हि । ते । स्तुतयः ।
सन्ति । यातवे । सहस्रम् । अश्वाः । हरंयः । चमूपदः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रायेन्द्रार्थं नृभिर्नेतृभिर्कृत्विभिः परिपिच्यसे अभिपूयसे । तथा हे सोम नृचक्षाः नृणां यष्टूणामनुग्रहेण दृष्टा ऊर्मिः प्रेर्यमाणः प्रवृद्धो वा कविर्मेधावी च त्वं वने उदके अज्यसे प्रेर्यसे पूर्वाविद्ब्रोहि ते स्तुतयो मार्गाः छिद्राणि सन्ति यातवे यातुं । अल्पस्य सोमस्यापरिमितस्तुतिगमनासंभवात्तस्य बाहुत्यमाह चमूपदः अभिपवणफलकयोः सीदतः सहस्रं अपरिमिता अश्वा व्याघ्रा हरयो हरितवर्णाः अंशवः सन्ति अथचेन्द्राय परिपिच्यस इत्युक्त्वादिन्द्रप्राप्तौ मार्गसाधनयोः सद्भावं उत्तरार्धेन प्रतिपादितः । तेषुरातन्यः सरण्यः सन्तीन्द्रं प्रति यातुं । तथा सहस्रसंख्याका हरितवर्णाः अश्वाश्च सन्ति अथचेन्द्राय चमूपदस्तवेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

समुद्रिया अप्सरसो मनीषिणा आसीना अन्तरिक्षो ममक्षरन् ।
तार्द्धिन्वन्ति हर्म्यस्य सक्षणिं याचन्ते सुभ्रं पर्वमानमाक्षितम् ॥ ३ ॥

समुद्रियाः । अप्सरसः । मनीषिणम् । आसीनाः । अन्तः ।
अभि । सोमम् । अक्षरन् । ताः । र्द्धम् । हिन्वन्ति । हर्म्यस्य ।
सक्षणिम् । याचन्ते । सुभ्रम् । पर्वमानम् । अक्षितम् ॥ ३ ॥

समुद्रियाः समुद्रसाधनत्वात्समुद्रमन्तरिक्षं तत्संरन्धिन्यः अप्सरसः काश्चन अंतर्पक्षमध्ये आसीनाः प्राप्तेषु वर्तमानाः वसतीवर्षो मनीषिणं मेधाविनं सोममभ्यक्षरन् अभिपूयमाणं सोममभ्यक्षरन्ति तार्द्धं एनं पयमानं हर्म्यस्य हर्म्यवास्तुतकरस्य यागगृहस्य सक्षणिं चेतनशीलं हिन्वन्ति वर्धयन्ति पोषयन्ति तेषु स्तोतारो वा पयमानं सोमं अक्षितमक्षिणं सुभ्रं सुखं याचन्ते

चक्रिः । दिवः । पवते । कृत्यः । रसः । महान् । अदब्धः । वरुणः ।
 हुरुक् । यते । असावि । मित्रः । वृजनेषु । यज्ञियः । अत्यः ।
 न । यूथे । वृष्युः । कनिक्कदत् ॥ ५ ॥ २ ॥

चक्रिः सर्वस्यकर्ता कृत्यः कर्मण्योरसोरसात्मकोमहान् गुणैरधिकः अदब्धः अर्हिस्यः
 वरुणः हुरुक् कुटिलं यते गच्छते इतस्ततः परिचरतइत्यर्थः । तदर्थं दिवःसकाशाव पवते पुयते
 अन्तरिक्षस्थाद्दशापवित्रादित्यर्थः । किंच सोमः असावि सूयते कदा वृजनेषु अरिष्टेषुसत्सु
 तत्परिहारार्थं । कीदृशः समित्रः सर्वेषामित्रभूतः यज्ञियोपष्टव्यः अत्योन अश्वइव यूथे वडवायूथे
 सयथावृषयुःसन् शब्दं करोति तद्वदसौ वृषभोरसस्यवर्षिता कनिक्कदच्छब्दं कुर्वन् असावि
 इति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रराजावाचमिति पंचर्वषेकादशंस्तुक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रराजेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रराजावाचं जनयन्नसिष्यददपोवसानो अभिगाइयक्षति ।
 गृभ्णार्तिरिप्रमर्विरस्यतान्वाशुद्धो देवानामुपयाति निष्कृतम् ॥ १ ॥

प्र । राजा । वाचं । जनयन् । असिष्यदत् । अपः । वसानः ।
 अभि । गाः । इयक्षति । गृभ्णार्ति । रिप्रम् । अर्विः । अस्य ।
 तान्वा । शुद्धः । देवानाम् । उप । याति । निःस्कृतम् ॥ १ ॥

राजा राजमानोर्यं सोमोभिपूयमाणः सन् वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत्त-
 स्पन्दते । तथा अपोवसतीवरीवंसानः आच्छादयन् गाः स्तुतीः अभि इयक्षति अभिगच्छति
 इपक्षतिर्गतिकर्मण्युपठितः अस्यसोमस्य रिप्रं अनुपादेयत्वेन पापरूपं अभिपुतवल्लीशकलादिरूपं
 अविरविरोमनिर्मितं दशापवित्रं तान्वा स्वीयेन वस्त्रेण गृभ्णाति गृह्णाति शोधनसमये पश्चात्
 शुद्धो देवानां निष्कृतं संस्कृतंस्थानं उपयाति उपगच्छति ॥ १ ॥

अथ पञ्चमी-

ए॒वान्त॑इ॒न्दोमु॒भ्वंसु॑पेश॑सं॒रसं॑तु॒ञ्जन्ति॑प्रथ॒माअ॑भि॒श्रियः॑ ।
नि॒दंनि॑दं॒पव॑मान॒नितारि॑प॒आवि॑स्ते॒शुष्मो॑भवतु॒प्रियो॑मदः ॥५॥४॥

ए॒व । ते । इ॒न्दो इति॑ । सु॒भ्वम् । सु॒पेश॑सम् । र॒सम् । तु॒ञ्जन्ति॑ ।
प्रथ॒माः । अ॒भि॒श्रियः॑ । नि॒दम् । नि॒दम् । प॒व॒मान् । नि । ता॒रि॒पः ।
आ॒विः । ते । शु॒ष्मः । भ॒वतु॑ । प्रि॒यः । म॒दः ॥ ५ ॥ ४ ॥

पूर्वनाद्रपस्त्वांबपसतीत्युक्तं तदेवोच्यते हे इन्दो सोम एव एवं इदानीं क्रियमाणप्रकारेण ते तव सुभवं शोभनभवनं सुपेशसं पेशइतिरूपनाम सुरूपं रसं प्रथमाः प्रथममेव यद्वा प्रथम- इतिमुख्यनाम प्रथमामुख्याः घ्रावाणः अध्वर्यवोवा अभिश्रियः अभिश्रयन्तःसन्तः तुञ्जन्ति भेरयन्ति । हे पवमान निदंनिदं अस्मन्निन्दकं सर्वमपिशक्तुं नितारिपः विनाशय । ते तव शुष्मो- बलकरः प्रियः प्रियभूतोमदः मदकरोरसः आविर्भवतु ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्थोर्वर्गः ॥ ४ ॥

सोमस्यधारेति पञ्चचैवयोदशसूक्तं भरद्वाजस्य वसुनाम्नआर्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं-सोमस्यवसुभारद्वाजइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

सोम॑स्य॒धारा॑प॒वते॑नृ॒चक्ष॑स॒ऋते॑न॒देवान्॑ह॒वते॑द्वि॒वस्परि॑ ।
वृ॒हस्प॑ते॒रुवथे॑ना॒विदि॑द्युते॒समु॑द्रासो॒नसर्व॑नानि॒वि॒व्यचुः॑ ॥ १ ॥

सोम॑स्य । धारा॑ । प॒वते॑ । नृ॒चक्ष॑सः । ऋ॒तेन॑ । दे॒वान् । ह॒वते॑ ।
द्वि॒वः । परि॑ । वृ॒हस्प॑तेः । रु॒वथे॑न । वि । दि॒द्युते॑ । स॒मु॒द्रासः॑ । न ।
सर्व॑नानि । वि॒व्यचुः॑ ॥ १ ॥

सोमस्याभिपूयमाणस्य सा धारा पवते भोवते । कोदशस्यसोमस्य नृचक्षसः नृणां यज- मानानांद्रष्टुः सच ऋतेन यज्ञेन देवान् सोमभाजइन्द्रादीन् हवते कुशदिवस्परि घुलोकस्थोपरि

उत । स्वस्याः । अरात्याः । अरिः । हि । सः । उत । अन्यस्याः ।
 अरात्याः । वृकः । हि । सः । धन्वन् । न । तृष्णा । सम् । अरीत ।
 तान् । अभि । सोम । जहि । पवमान । दुः६आध्यः ॥ ३ ॥

उतापिच ससोमः स्वस्या अरात्याः स्वीयस्यशत्रोः समीपं अरिः अभिगन्ताहननाय ।
 उतापिच ससोमोन्यस्या अस्मदीयायाअरात्या अस्मच्छत्रेर्वृकोहि हिंसकः खलु । अराति-
 शब्दः स्त्रीलिंगोप्यस्ति । अथप्रत्यक्षरुतः धन्वन्तृष्णा धन्व निरुदकोदेशः तस्मिंस्थितस्य
 तृष्णैव सायथा तंसमरीत प्राप्नोति तद्वद् तानुभयविधानशत्रून् जहि । किंच हे सोम पवमान
 दुराध्यः शत्रुभिः दुःसाध्यस्त्वं जहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दिवितेनाभांपरमोयआददेपृथिव्यास्तेरुरुहुःसान्विक्षिपः ।
 अद्रयस्त्वावप्सतिगोरधित्वच्यप्सुत्वाहस्तैर्दुदुहुर्मनीपिणः ॥४॥

दिवि । ते । नाभा । परमः । यः । आददे । पृथिव्याः । ते ।
 रुरुहुः । सान्वि । क्षिपः । अद्रयः । त्वा । वप्सति । गोः । अधि ।
 त्वचि । अप्सु । त्वा । हस्तैः । दुदुहुः । मनीपिणः ॥ ४ ॥

हेसोम ते तव सपरमः उत्तरोंशो दिवि दिवः नाभा नाभौ द्युलोकस्य नाभिस्थानीयेदेशे अथ-
 वा नाभौ वृष्ट्यादेर्वंधके दिवि द्युलोकैवर्तते यआददे आदत्ते हविर्देवतारूपःसन् ते तव द्युलो-
 कस्थांशस्यावयवाः पृथिव्याः सान्वि समुच्छ्रितेदेशे पर्वतादिपदेशे क्षिपः क्षिप्ताः संतोरुरुहुः
 रोहन्ति त्वा त्वां द्युलोकस्थसोमांशभूतं अद्रयोग्रावाणोवप्सति भक्षयन्ति वप्सतिरत्तिकर्मा । कुत्र
 गोरधित्वचि । अधीतिसप्तम्यर्थानुवादी । आनदुहे अधिपवणचर्मणीत्यर्थः । यद्यपीदानींतनाः
 कृष्णाजिनेभिपुण्वन्ति नगोचर्मणि तथापि तस्मिन् सोमोमीयते क्रयार्थं । तथाचसति यस्मिन्मि-
 मीते तस्याधिपवणचर्मणि सूत्राद् मानसाधनस्यैव गोचर्मणोधिपवणचर्मत्वाभिधानादविरोधः ।
 त्वा त्वां तथा अप्सु वसतीवरीषु दुदुहुर्दुहन्ति अन्द्रिराष्ट्राव्यदुहन्तीत्यर्थः । यद्वा अप्सुदकेषु रसे-
 पुनिमित्तेषु दुदुहुः कैः साधनैः हस्तैर्हस्तोहन्तेरिति निरुक्तं । केमनीपिणोमेधाविनोध्वय्वां दयः ॥४॥

तत्र प्रथमा—

अ॒चो॒दसो॑नो॒धन्व॑न्त्वि॒न्दवः॑प्र॒सुवा॑नासो॒बृह॑द्वि॒वेषु॑हर॒यः ।
वि॒च॒न॒श॒न्नि॒डुपो॑अ॒रा॒तयो॑र्या॒न॒श॒न्त॒सनि॑प॒न्तनो॒धियः॑ ॥ १ ॥

अ॒चो॒दसः॑ । नः । ध॒न्व॒न्तु । इ॒न्द॒वः । प्र । सु॒वा॒नासः॑ ।
बृ॒ह॒त॒इ॒द्विवेषु॑ । हर॒यः । वि । च । न॒श॒न् । नः । इ॒डुषः॑ ।
अ॒रा॒तयः॑ । अ॒र्यः॑ । न॒श॒न्त॒ । स॒नि॑प॒न्त । नः । धि॒यः॑ ॥ १ ॥

अचोदसः अचोदनाः अनन्यपेरिताइन्दवः सोमाः नोस्माकं प्रधन्वंतु प्रगच्छन्तु धन्वति-
गतिकर्मा कुत्र बृहद्विवेषु प्रभूवशीतिषु यागेषु निमित्तेषु अथवा बृहद्विवकुलजेषु मध्ये । नइतिसं-
बन्धः । कीदृशाइन्दवः सुवानासः सूयमाना हरयोहरितवर्णाः । किंच नोस्मक्यं येच इपोन्न-
स्यभरातयः अदातारःसन्ति तेच विनशन् विनश्यन्तु । तथा अर्यः अरयोपि नशन्त विनश्यन्तु
सनिपंत संभजन्तुच नोधियोस्मदीयानि कर्माणि देवा अस्मत्प्रियभूतावा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒णो॑धन्व॒न्त्वि॒न्दवो॑म॒द॒च्युतो॑ध॒ना॒वा॒येभि॑र॒र्वतो॑जुनी॒मसि॑ ।
ति॒रोम॑र्त॒स्य॒कस्य॑चित्प॒रि॒हृति॑व्यं॒धना॑नि॒विश्व॑धा॒भरे॑महि ॥ २ ॥

प्र । नः । ध॒न्व॒न्तु । इ॒न्द॒वः । म॒द॒इ॒च्युतः॑ । ध॒ना॒ । वा॒ । येभिः॑ ।
अ॒र्वतः॑ । जु॒नी॒मसि॑ । ति॒रः । म॒र्त॒स्य । क॒स्य॑ । चि॒त् ।
प॒रि॑इ॒हृति॑म् । व॒यम् । ध॒ना॑नि । वि॒श्व॑धा । भ॒रे॑म॒हि ॥ २ ॥

धन्वन्तु प्रगच्छन्तु नोस्माकमिन्दवः सोमाः मदच्युतो मदस्त्राविणोवा अथवा किंचिदि-
त्यर्थः धना धनान्यपि प्रधन्वन्तु येभिर्त्यैःसोमैः अर्वतोबलवतः शत्रोःसमापं जुनीमसि जुनीमः
मामुमः कस्यचित् कस्यापिमर्तस्य मनुष्यस्य प्रबलस्य परिहृतिं परितोवाधाविरस्तिरस्कुर्वन्तो-
वयंधनानि गवादिरूपाणि विश्वधा सर्वदा भरेमहि चिभयाम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒त॒स्त्र॒स्या॒अ॒रा॒त्या॒अ॒रि॑र्हि॒प॒उ॒तान्य॒स्या॒अ॒रा॒त्या॒ष्टको॑हिपः ।
ध॒न्व॒न्न॒तृ॒ष्णा॒सम॑री॒त॒नो॑अ॒भिसो॑म॒ज॒हि॑प॒वमान॑दुरा॒च्यः॑ ॥ ३ ॥

वर्तमानान् बृहस्पतेः मंत्रपालकस्य स्तोतुः रवथेन शब्देन स्तोत्रेण विद्विद्युते विद्योतते समुद्रा-
सोन समुद्राद्भव पृथिवीं सवनानि यज्ञसंबन्धीनि विव्यचुः न्यामुवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यंत्वावाजिन्ऋद्र्याअभ्यनूपतायोहन्ंयोनिमारोहसिद्युमान् ।
मघोनामार्युःप्रतिरन्महिश्रवइन्द्रायसोमपवसेवृषामर्दः ॥ २ ॥

यम् । त्वा । वाजिन् । अद्र्याः । अभि । अनूपत । अयःऽहतम् ।
योनिम् । आ । रोहसि । द्युमान् । मघोनाम् । आयुः । प्रदतिरन् ।
महि । श्रवः । इन्द्राय । सोम । पवसे । वृषा । मर्दः ॥ २ ॥

हे वाजिन् अनवद सोम यं त्वा त्वां अद्र्या अहननीयागावो अभ्यनूपत अभिष्टुवन्ति
आशिरार्थस्थिताः शब्दायन्तइत्यर्थः । सत्वं अयोहतं अयइतिहिरण्यनाम तेन तद्वात् पाणि-
र्त्स्यते हिरण्यमेनपाणिनाहतं संस्कृतं योनिं स्थानमारोहसि । द्युमान् दीप्तः सन् । अभियोनिमयो-
हर्वमिति सुक्तं । किंच हे सोम मघोनां हविष्मतां यजमानानां आयुरायुष्यं महिमहत् श्रवोन्नं
यशोवा प्रतिरन् वर्षयन्निन्द्रायेन्द्रार्थं पवसे पूयसे । वृषा वर्षको मदेमदकरश्च त्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एन्द्रंस्यकुक्षापवतेमदिन्तमुर्ज्वसानःश्रवसेसुमृङ्गलः ।
प्रत्यङ्सविश्वाभुवनाभिपप्रथेक्रीळ्हरिस्त्यःस्यन्दतेवृषा ॥ ३ ॥

आ । इन्द्रंस्य । कुक्षा । पवते । मदिन्तम् । उर्ज्वम् । वसानः ।
श्रवसे । सुमृङ्गलः । प्रत्यङ् । सः । विश्वा । भुवना । अभि ।
पप्रथे । क्रीळ् । हरिः । अत्यः । स्यन्दते । वृषा ॥ ३ ॥

अयं सोमः इन्द्रस्यकुक्षा कुक्षी आपवते आसिच्यते क्रिमर्थं श्रवसे तस्यान्नाय यदुर्धा-
न्नसिभ्यर्थं सोमोविशेष्यते—मदिन्तमः मादधितृतमः उर्ज्वसानः बलकरं रसमाच्छादयन् । अ-
पोवसानइतिसुक्तं । सुमंगलः शोभनमंगलमर्दः ससोमः प्रत्यङ् विश्वाभुवना सर्वाणिभूतजातानि

अभिपप्रथे अभिप्रथयति दिव्युदितः सन्न क्रीळन् वेधां संक्रीडमानो हरिर्हरितवर्णः अत्यः अत-
नकुशलः वृषावर्षकः स्पन्दते रसरूपेण ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तंत्वादेिवेभ्योमधुमत्तमंनरःसहस्रंधारंदुहतेदशक्षिपः ।
नृभिःसोमप्रच्युतोग्रावभिःसुतोविश्वान्देवाँआपवस्वासहस्रजित् ॥ १ ॥

तम् । त्वा । देवेभ्यः । मधुमत्सुतम् । नरः । सहस्रंधारम् ।
दुहते । दश । क्षिपः । नृभिः । सोम । प्रच्युतः । ग्रावक्षिभिः ।
सुतः । विश्वान् । देवान् । आ । पवस्व । सहस्रजित् ॥ ४ ॥

हे सोम तं तादृशं त्वा त्वां देवेभ्यः इन्द्राद्यर्थं मधुमत्तमं अतिशयेन मधुमत्तं सहस्रधारं
बहुधारायुक्तं दुहते दुहन्ति । के नरोनेतारः ऋत्विजोदशक्षिपः तेषां दशसंख्याका अंगुलयश्च हे
सोम नृभिर्मनुष्यैः प्रच्युतो ग्रावभिः सुतोभिपुत्रस्त्वं सहस्रजित् सहस्रसंख्याकस्य धनस्य जेता
सन्न विश्वान् देवान् आपवस्व ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तंत्वाहस्तिनोमधुमन्तमाद्रिभिर्दुहन्त्यप्सुवृषभंदशक्षिपः ।
इन्द्रंसोममादयन्देव्यंजनंसिन्धोरिवोभिःपवमानोअर्पसि ॥ ५ ॥ ५ ॥

तम् । त्वा । हस्तिनः । मधुमन्तम् । आद्रिभिः । दुहन्ति ।
अप्सु । वृषभम् । दश । क्षिपः । इन्द्रम् । सोम । मादयन् ।
देव्यम् । जनम् । सिन्धोः । इव । ऊभिः । पवमानः । अर्पसि ॥ ५ ॥ ५ ॥

तं तादृशं मधुमन्तं मधुररसं वृषभं कामानां वर्षकं त्वा त्वां हस्तिनः सुहस्तस्य दशक्षिपों-
गुलयः आद्रिभिर्मावभिरप्सु दुहन्ति । तादृश हेसोम इन्द्रं अन्यं देव्यं जनं देवसंबन्धिनं संघं
मादयन् सिन्धोस्तूर्मिरिव पवमानः पूषमानः सन्नर्पसि गच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसोमस्येति पंचचैचतुर्दशंस्तृकं ऋषिदैवतेपूर्ववत् अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । प्रसोम-
स्येत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसोमस्यपवमानस्योर्मयइन्द्रस्ययन्तिजठरंसुपेशसः ।
दधायदीमुर्नीतायशसागवांदानायशूरंमुदमन्दिपुःसुताः ॥ १ ॥
प्र । सोमस्य । पवमानस्य । ऊर्मयः । इन्द्रस्य । यन्ति ।
जठरम् । सुष्टपेशसः । दध्ना । यत् । ईम् । उत्इनीताः । यशसा ।
गवाम् । दानाय । शूरम् । उत्इअमन्दिपुः । सुताः ॥ १ ॥

सोमस्य पवमानस्य पूयमानस्य ऊर्मयोरसप्रवाहः इन्द्रस्य जठरं प्रयन्ति प्रगच्छन्ति सु-
पेशसः स्वरूपाऊर्मयइतिसंबंधः यद्यदा ईमतेसुताअभिपुताः सोमाः गवां यशसा बलभूतेन द-
ध्नासदोनीताः सन्तोदानाय यजमानविषयाभिमतदानाय शूरं विक्रान्तमिन्द्रं उदमन्दिपुः उ-
न्मादयन्ति तदा जठरंयन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अच्छाहिसोमःकलशाँअसिष्यददत्येनवोह्कार्घुवर्तनिर्दृषा ।
अथादेवानामुभयस्यजन्मनोविद्वाँअश्रोत्यमुतंइतश्चयत् ॥ २ ॥
अच्छं । हि । सोमः । कलशान् । असिष्यदत् । अत्यः । न ।
वोह्वा । रघुवर्तनिः । दृषा । अर्थ । देवानाम् । उभयस्य ।
जन्मनः । विद्वान् । अश्रोति । अमुतः । इतः । च । यत् ॥ २ ॥

असौसोमः कलशानच्छाभिमुखं असिष्यदत् स्यन्दते कइव अत्योनवोह्वा रथस्यवा-
हकःअश्वइव सयथा स्वर्गतव्यमभिगच्छतितद्वत् । यद्वायमुत्तरवदृष्टान्तः—वोह्वाश्वइव रघुवर्तनिः
रघुगमनः वृषावर्षकश्च । अथापिच देवानां सोमसजोषामुभयस्योभयविधं जन्मनोजातं विद्वा-
न् जानन् असिष्यदत् कलशान् । किं तदुभयं जन्मेति उच्यते यद्देवजातं अमुतोद्युलोकाव इ-
तश्चास्मान्दुलोकाद्वाभोतिव्यामोति यज्ञं तस्योभयस्यजातं विद्वानितिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

आनःसोमपर्वमानःकिरावस्विन्द्रोभवंमघवाराधसोमहः ।
शिक्षावयोधोवसविसुचेतुनामानोगर्यमारेअस्मत्परासिचः ॥ ३ ॥

आ । नः । सोम् । पर्वमानः । किर । वसु । इन्द्रो इति । भवं ।
मघवर्वा । राधसः । महः । शिक्ष । वयःऽधाः । वसवे । सु । चेतुना ।
मा । नः । गर्यम् । आरे । अस्मत् । परा । सिचः ॥ ३ ॥

आकिर सर्वतोविक्षिप नोस्मभ्यं । हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं । किंच वसुवातकंधनं गवादिरूपं । किंच हे इन्द्रो दीप्तसोम मघवा धनवर्वास्त्वं महोमहतो राधसोधनस्यभव । दाते-
नित्येपः । तथा हे वयोधाः अन्नस्यधातः सोम वसवे वासकाय परिचरतेमसं चेतुना कष्टेन प्रज्ञानेन सु सुखं कल्याणं शिक्ष देहि । नोस्मभ्यं प्रदेयं गर्यं धनं अस्मदारे अस्मत्पारं माप-
रासिचः मापेरय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

आनःपूपापर्वमानःसुरातयोमित्रोर्गच्छन्तुवरुणःसृजोर्पसः ।
वृहस्पतिर्मरुतोवायुरश्विनात्वष्टासवितासुद्यमासरस्वती ॥ ४ ॥

आ । नः । पूपा । पर्वमानः । सुरातयः । मित्रः । गच्छन्तु ।
वरुणः । सृजोर्पसः । वृहस्पतिः । मरुतः । वायुः । अश्विना ।
त्वष्टा । सविता । सुद्यमा । सरस्वती ॥ ४ ॥

सुरातयः सुदानाः सजोपसः संगताः पूषादयोदेवा आगच्छन्तु नोऽस्मान्माकांयज्ञवा ।
तथा सुपमा यम्यते नियम्यतइति यमोविग्रहः सुविग्रहा सरस्वती चागच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

उभेद्यावापृथिवीविश्वमिन्वेअर्पुमादेवोअर्दिनिर्विधाता ।
भगोचृशंसउर्वर्णन्तरिंशंविश्वेदेवाःपर्वमानंजुपन्त ॥ ५ ॥ ६ ॥

उ॒मे इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । वि॒श्व॒मि॒न्वे इति॑ वि॒श्व॒म॒इ॒न्वे ।
 अ॒र्य॒मा । दे॒वः । अ॒दि॒तिः । वि॒द्धा॒ता । भ॒गः । नृ॒शं॒सः । उ॒रु ।
 अ॒न्तरि॑क्षम् । वि॒श्वे । दे॒वाः । प॒वे॒मान॑म् । जु॒प॒न्त ॥ ५ ॥ ६ ॥

विश्वमिन्वे । इन्वतिव्याप्तिकर्मा । सर्वव्यापिन्यावुभेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अर्यमा-
 दयस्त्रयश्च भगश्च नृशंसो नृभिः शंसनीयः उर्वन्तरिक्षं च विश्वेदेवाश्च पवमानं पूयमानं सोमं
 जुपन्त सेवन्ते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

असावीतिषंचर्चं पंचदशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । अस्यानुक्रमणिका—असावीतिविष्टु-
 वन्तइति । अनेनद्विवचनेन प्रकृतयोः प्रसोमस्येत्यादिकयोर्द्वयोरपि विष्टुन्तता प्रतिपादिता । ग-
 तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

असा॑वि॒सोमो॑अ॒रु॒पो॒ष्टपा॑ह॒रि॒राजे॑व॒द॒स्मोअ॒भिगा॑अ॒चि॒क्र॒दत् ।

पु॒ना॒नो॒वा॒रं॒पर्ये॑त्य॒व्ययं॑श्ये॒नो॒नयो॑नि॒घृत॑वन्त॒मा॒स॒दंम् ॥ १ ॥

असा॑वि । सोमः । अ॒रु॒पः । ष्ट॒पा । हरिः । राजा॑इ॒व । द॒स्मः ।

अ॒भि । गाः । अ॒चि॒क्र॒दत् । पु॒ना॒नः । वा॒रंम् । परि॑ । ए॒ति ।

अ॒व्यय॑म् । श्ये॒नः । न । यो॒नि॑म् । घृ॒त॑वन्त॒म् । आ॒स॒दंम् ॥ १ ॥

सोम । असावि अभिपुतोभूत् कीदृशः सोमः अरुप आरोचमानः ष्टपावर्षको हरिर्हरित-
 वणः । सच राजेव दस्मोदर्शनीयः सन् गाजदकानि अभिलक्ष्य अचिक्रदच्छब्दं करोति स्वरसनि-
 मांसकसमये । पश्चात्पुनानः पूयमानः अव्ययंवारं वालं दशापवित्रं पर्येति श्येनो न श्येनइव यो-
 निं स्वकीयंस्थानं घृतवन्तमुदकवन्तं आसदं आसदनाय पवतइतिशेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

क॒विर्वे॑ध॒स्याप॑र्षे॒पि॒माहि॑न्म॒त्पो॒नमृ॑ष्टोअ॒भिया॑र्ज॒मर्ष॑ति ।

अ॒प॒सेध॑न्दुरि॒तासो॑ममृ॒ळय॑धृ॒तं व॑सानुः॒परि॑या॒सिनि॑र्ण॒जम् ॥ २ ॥

कविः । वेधस्या । परिं । एपि । माहिंनम् । अत्यः । न । सृष्टः ।
अभि । वाजम् । अर्पसि । अपइसेधन् । दुःइता । सोम् ।
सृळ्य । घृतम् । वसानः । परिं । यासि । निःइनिर्जम् ॥ २ ॥

हे सोम कविः क्रान्तदर्शी सन् वेधस्या यागविधानेच्छया माहिंनं मंहनीयं पवित्रं पर्येपि परिगच्छति पथान्मृष्टः प्रक्षालितः अत्येन अश्वइव वाजं संग्राममभ्यर्षति । हे सोम दुरिता अस्माकं दुरितानि अपसेधन् परिहरन् घृळ्य सुखम् । घृतमुदकं वसानआच्छादयन् परियासि अभिगच्छति । किं निर्णिजं निर्णेजकं पवित्रं ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

पर्जन्यः पिता महिपस्य पर्णिनाभापृथिव्यागिरिपुक्षयंदधे ।
स्वसारं आपो अभिगा उतासरं न्तसंघ्रावं भिनसते वीते अध्वरे ॥ ३ ॥

पर्जन्यः । पिता । महिपस्य । पर्णिनः । नाभा । पृथिव्याः ।
गिरिपु । क्षयम् । दधे । स्वसारः । आपः । अभि । गाः । उता ।
असरन् । सम् । घ्रावंइभिः । नसते । वीते । अध्वरे ॥ ३ ॥

यस्य महिपस्य महतः पर्णिनः पर्णवतः पतनववोवा सोमस्य पर्जन्यः पिता जनकः ससोमः पृथिव्या नाभा नाभौ नाभिस्थानीये हविर्धानीये गिरिपु गिरिसंबन्धिभावनु क्षयं निवासं दधे धारयत्यभिपवसमये । उतापि स्वसारंगुलय आपोवसतीवर्षांगाः आशिरार्थाः सूतयोवाअस्यसरन् अभिसरन्ति संनसते संगच्छतेच भावभिः साकं । कुत्र वीते कान्ते अध्वरे यज्ञे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

जायेवुपत्यावधिशेवंमहसेपज्वायागमशृणुहिब्रवीमि ते ।
अन्तर्वाणीपुप्रचरासुजीवसेनिन्द्योदृजनैसोमजागृहि ॥ ४ ॥
जायाइव । पत्यौ । अधि । शेवं । महसे । पज्वायाः । गृह्ण ।
शृणुहि । ब्रवीमि । ते । अन्तः । वाणीपु । प्र । चर ।
सु । जीवसे । अनिन्द्यः । दृजनै । सोम् । जागृहि ॥ ४ ॥

जायेवपत्यौ जाया यथा स्वभायां भर्तोरि सुखं प्रयच्छति तद्वत् । शेव शेवं द्वितीयाया-
 आम् भावाभावश्छान्दसः सुखं मंहसे प्रयच्छसि यजमाने । हे पञ्जायाः गर्भं सोम शृणुहि शृणु
 स्तुतीः यास्तेतुभ्यं ब्रवीमि । पजिर्गतिकर्मा । पञ्जापृथिवीत्याहुः अपिवा माध्यमिकावाक् पञ्जा
 भूमावोपधिरूपेण जातत्वाद्गर्भत्वं माध्यमिकायावाचोपि वृष्टिसाधनत्वात्तत्पुत्रत्वं । सत्वं वाणीषु
 वाक्षु स्तुतिष्वन्तर्मध्ये सुसुष्टु प्रचर जीवसेस्माकं जीवनाय हे सोम अनिन्धः स्तुत्यस्त्वं वृज-
 नेस्माकं शत्रुबले जागृहि बुद्धोभव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यथापूर्वेभ्यःशतसा अमृध्रःसहस्रसाःपर्यया वाजमिन्दो ।

एवापवस्वसुविताय नव्यसे तव ब्रतमन्वारपः सचन्ते ॥ ५ ॥ ७ ॥

यथा । पूर्वेभ्यः । शतसाः । अमृध्रः । सहस्रसाः । परिअयाः ।

वाजम् । इन्दो इति । एव । पवस्व । सुविताय । नव्यसे ।

तव । ब्रतम् । अनु । आपः । सचन्ते ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे इन्दोसोम यथापूर्वेभ्योमर्हर्षिभ्यः स्तोत्रभ्यः शतसाः शतसंख्याकस्यधनस्पदाता अ-
 मृध्रः अभवः तथा सहस्रसाश्च वाजमन्त्रं तस्यदाताचसन्न पर्ययाः परिगच्छेः एवमेवमिदानी-
 मपि नव्यसे नवतराय सुवितायाभ्युदयाय पवस्व क्षर । तव ब्रतं कर्म अन्वारपोवसतीवर्यः सच-
 न्ते अतः पवस्व ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

पवित्रं तदिति पंचर्षोडशं सूक्तं आंगिरसस्य पवित्रस्यापि जागतं पवमानसोमदेवताकं त-
 थाचानुक्रान्तं—पवित्रं तदिति । अग्निष्टवे आद्येऋचौ वक्तव्ये । सूत्रितं च—पवित्रं तदिति तत्तं ब्रह्म-
 णस्पत इति द्वे विद्यतपवित्रं धिपणा अतन्वतेति ।

तत्र मथमा—

पवित्रं तदिति तत्तं ब्रह्मणस्पतेभ्युर्गात्राणि पर्येपि विश्वतः ।

अतंसतनूर्नतदाभोअंश्रुतेशृतासुइद्वहन्तुस्तत्समाशत ॥ १ ॥

पुवित्रंम् । ते । विदतंम् । ब्रह्मणः । पुते । प्रदुः । गात्राणि ।
परि । एपि । विश्वतः । अतंमदतनूः । न । तत् । आमः ।
अश्रुते । शूतासः । इत् । वहन्तः । तत् । सम् । आशत ॥ १ ॥

हे ब्रह्मणस्पते मंत्रस्यस्वामिन् सोम ते पवित्रं शोधकं अंगं विततं सर्वत्र विस्तृतं सप्तभुः
प्रभविता त्वं गात्राणि पानुरंगानि पर्येपि परिगच्छसि । विश्वतः सर्वतः तव तत्पवित्रं अतस्रतनूः
पयोव्रतादिना असंतप्तमात्रः आमः अपरिपक्वोनाश्रुते नव्यामोति । श्रुतासइव श्रुताएव परिप-
काएव वहन्तोयागं निर्वहन्तः तत्पवित्रं समाशत व्यामुवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

तपोष्पुवित्रं विततं दिवस्पुदेशो चन्तो अस्पृतन्तवो व्यस्थिरन् ।
अवन्त्यस्य पवितारं माशर्वो दिवस्पृष्टमधि तिष्ठन्ति चेतसा ॥ २ ॥

तपोः । पुवित्रंम् । विदतंम् । दिवः । पुदे । शोचन्तः । अस्थि ।
तन्तवः । वि । अस्थिरन् । अवन्ति । अस्थि । पवितारंम् ।
आशर्वः । दिवः । पृष्टम् । अधि । तिष्ठन्ति । चेतसा ॥ २ ॥

तपोः शत्रूणां तापकस्य सोमस्य पवित्रं शोधकमंगं तेजोवादिवस्पदे द्युलोकस्योच्छ्रि-
ते स्थाने विततं विस्तृतं । तृतीयस्यामितो दिविसोम आसीदिति ब्राह्मणं । अस्पृतन्तवोशर्वः शोच-
न्तो दीप्यमाना व्यस्थिरन् विविधं तिष्ठन्ति पृथिव्यां हविर्धाने वा अस्य सोमस्य आशर्वः शीघ्रगा-
मिनोरसा अधन्ति रक्षन्ति । कं पवितारं पावयितारं यजमानमवन्ति रक्षन्ति होमद्वारा । पश्चात्
हुताः दिवो द्युलोकस्य पृष्टं पृष्टभागमुन्नतदेशं चेतसानुध्यादेव गमनेच्छावत्या अधितिष्ठन्ति आ-
श्रयन्ते ॥ २ ॥

अभिष्टवे अरूरुचदित्येपा आवपनीया । सूवितंच-ईळेघावापृथिवीइति प्रागुत्तमाया-
अरूरुचदुपसःपृथिरधियदत्यावपेवेति ।

सैपासूक्ते तृतीया-

अरु॑रुच॒दुप॑सः॒ पृश्नि॑र॒ग्रिय॑ उ॒क्षा वि॑भर्ति॒ भुव॑नानि वा ज॒युः ।
मा॒या वि॒नो॑ममिरे॒ अस्य॑ मा॒यया॑ नृ॒चक्ष॑सः॒ पित॑रोग॒र्भमा॑दधुः ॥ ३ ॥

अरु॑रुचत् । उ॒षसः॑ । पृ॒श्निः । अ॒ग्रि॒यः । उ॒क्षा । वि॒भर्ति॑ ।
भुव॑नानि । वा॒ज॒युः । मा॒या॒वि॒नः । म॒मि॒रे । अ॒स्य॒ ।
मा॒यया॑ । नृ॒चक्ष॑सः । पि॒तरः॑ । ग॒र्भम् । आ । द॒धुः ॥ ३ ॥

उपसःसंबन्धी पृश्निरादित्यः । पृश्निरादित्यो भवति प्राश्रुतएनवर्णइति निर्हकं । अग्रियो मुख्यः सोयंसोमः अरुरुचत् रोचयति सउक्षा जलस्यसेका विभर्ति पुष्पात्युदकेन भुवनानि भूतजातानि वाजयुः तेषामन्मिच्छन् मायाविनः मायापज्ञा प्रज्ञावन्तः अस्यसोमस्य मायया प्रज्ञया ममिरे निर्माति सोमस्यैकैकांशपानेन जातबला अग्नयादयः स्वस्वव्यापारेण जगत्सृजंतीत्यर्थः । तथास्यमायया नृचक्षसो नृणां द्रष्टारः पालका देवाः अंगिरसः पितरो वा गर्भमादधुः धारयन्ति ओषधीषु वा अन्नसूर्यात्मासोमःस्तु यते सूर्यरश्म्यनुगमाधीनवर्धनाच्चन्द्रस्य । अयमुपसः पृश्निः सविता अरुरुचत् रोचयति सर्वरोचतेवा शिष्टंसमानं । तत्संबन्धिनः नृचक्षसः नृणां द्रष्टारः पितरो जगद्रक्षकारसमयोगर्भमादधुः वृष्ट्यर्थम् ॥ ३ ॥

अभिष्टवे खरमवेक्ष्यमाणो गंधर्वइत्येतेतांपठेव । सूत्रितंच-गंधर्वइत्यापदमस्परक्षतीति खरमवेक्ष्येति ।

सैपा चतुर्थी-

ग॒न्ध॒र्व इ॒त्थाप॑द॒र्मस्य॑ रक्षति॒ पाति॑ दे॒वानां॑ ज॒निमा॑न्य॒द्भुनः॑ ।
गृ॒भ्णाति॑ रि॒पुंनि॒धया॑नि॒धाप॑तिः सु॒कृत्त॑मा॒मधु॑नो॒भक्ष॑मा॒शत॑ ॥ ४ ॥

ग॒न्ध॒र्वः । इ॒त्था । प॒दम् । अ॒स्य॒ । र॒क्षति॑ । पाति॑ । दे॒वाना॑म् ।
ज॒निमा॑नि । अ॒द्भुतः॑ । गृ॒भ्णाति॑ । रि॒पुम् । नि॒धया॑ । नि॒धाप॑तिः ।
सु॒कृत्त॑माः । म॒धुनः॑ । भ॒क्षम् । आ॒शत॑ ॥ ४ ॥

गंधर्वः उदकानांस्तुतीनांवाधारक आदित्यः अस्य सोमस्यपदं स्थानं द्युसंबन्धिनं इ-
त्थासत्यं रक्षति । सोमंसोमोदेवानां जनिमानि जन्मानि देवानित्यर्थः पातिरक्षति । अद्भुतोम-
हान् । किंचार्थंरिपुं अस्मद्वैरिणं निधया निधा पाश्या पाशसमूहेन गृह्णाति गृह्णाति निधापतिः
पशुसमूहस्वामी तस्यास्यमधुनः मधुरसस्यभक्षं सुकृतमाः अतिशयेनसुकृतकर्तारः एवआश-
त्त प्राप्नुवन्ति ॥ ४ ॥

अन्तिमेप्रवर्यं परिधानीयायाःपूर्वं हविर्हविष्मइत्येपावपनीया । सृजितंच—उत्तमेमागुत्तमा-
याहविर्हविष्मोमहिसद्मदैव्यमित्यावपेतेति ।

सैषा पंचमी—

हविर्हविष्मोमहिसद्मदैव्यंनभोवसान्परिधास्यध्वरम् ।
राजापवित्रंरथोवाजमारुहःसहस्रंभृष्टिर्जयसिश्रवोबृहत् ॥५॥८॥

हविः । हविष्मः । महि । सद्मं । दैव्यम् । नभः । वसानः ।
परि । यासि । अध्वरम् । राजा । पवित्रंरथः । वाजम् । आ ।
अरुहः । सहस्रंभृष्टिः । जयसि । श्रवः । बृहत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे हविष्मः हविरित्युदकनाम उदकवन् सोम हविर्भूतं नभ उदकनामैतत् उदकरसमि-
त्यर्थः वसानः आच्छादयन् महि महत् दैव्यंसद्म यागगृहं परियासि परिगच्छस्यध्वरंनि-
योक्तुं । किंच हे सोम राजा पवित्ररथश्च वाजं संग्रामं आरुहः आरोहसि यद्वा तत्रतत्र संग्राम-
वाचकेनशब्देन यज्ञव्यवहारदर्शनाद्वा वाजोयज्ञाख्यसंग्रामः तमारुहः यथाकश्चिद्राजा रथमा-
रुह स्वस्थानंप्रविशति तद्वदितिभावः । किंच सहस्रभृष्टिः बहुभ्रंशः अपरिमितगमनहर्यर्थः ।
अथवा भृष्टिरायुधं असंख्यातायुधःसन् बृहत्श्रवः महदन्नं जयसि अस्माकं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

पवस्वदेवमादन्नइति पंचर्चंसहदर्शंस्त्रकं याचापुत्रस्म प्रजापतेरार्थं जागतं पवमानसोमदेव-
साकं । तथाचानुक्रान्तं—पवस्ववाच्यः प्रजापतिरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पवस्वदेवमादन्नोविचर्पणिरप्साइन्द्रापवरुणापवायवै ।
रुधीनोअद्यवरिवःस्वस्तिमदुरुक्षितौगृणीहिदैव्यंजनम् ॥ १ ॥

पवस्व । देवमादनः । विश्वर्षणिः । अप्साः । इन्द्राय । वरुणाय ।
वायवे । रुधि । नः । अद्य । वरिवः । स्वस्तिमत् । उरुक्षितौ ।
गृणीहि । देव्यम् । जनम् ॥ १ ॥

हे सोम देवमादनो देवानामादयिता विश्वर्षणिः विद्वष्टा अप्साः अपांदातात्वं पवस्व क्ष-
र । कस्यै इन्द्राय वरुणाय वायवे नोस्माकं वरिवोधनं स्वस्तिमत् । स्वस्तीत्यविनाशनाम ।
तद्वद्धनं अद्य इदानीं रुधि कुरु । उरुक्षितौ विस्तीर्णायाम्भूमौ यज्ञसंबन्धिन्यां देव्यंजनं देव-
संबन्धिनंसंघं जनशब्दःसंघवाची तंगृणीहि गृणातिःशब्दकर्मा शब्दय यथा त्वदीयाभिपवश-
ब्दंश्रुत्वा देवाभागच्छन्ति तथागृणीहीत्यर्थः । अथवा देव्यंजनमित्यृषिः स्वात्मानमाह देवसं-
बन्धिनंजनं मांगृणीहि साधुसंभक्तेति शब्दय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आपस्तुस्थौभुवनान्यमर्त्योविश्वानिसोमःपरितान्यर्षति ।
रुण्वन्त्संचृतंविचृतमभिष्टयइन्दुःसिपत्तयुपसंनसूर्यः ॥ २ ॥

आ । यः । तस्थौ । भुवनानि । अमर्त्यः । विश्वानि । सोमः ।
परि । तानि । अर्षति । रुण्वन् । समश्चृतम् । विश्चृतम् ।
अभिष्टये । इन्दुः । सिपत्ति । उपसम् । न । सूर्यः ॥ २ ॥

यः अमर्त्येदिवः सोमोभुवनानि लोकानातस्थौ आस्थितवान् तानि विश्वानि सर्वाणि
भुवनानि पर्षति परितोगच्छति परितोरक्षतीत्यर्थः । सोयमिन्दुः यज्ञं यजमानंवा संवृतं देवैःफ-
टैर्वा संपदं रुण्वन् कुर्वन् विचृतं असुरादिभिः दुःखिवाविमुक्तं रुण्वन् अभितोयागाय सिपक्ति
सेवते यज्ञं । उपसंनसूर्यः सूर्येउपसमिव । यथा । अभिष्टये अभितोगमनाय प्राणिनां संवृतं
मकारौःसंयुक्तं विचृतं तमोभिर्विमुक्तंच लोकंकुर्वन्नुपसं सेवते तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयोगोभिःसृज्यन्तुओषधीष्वदेवानांसुभ्रद्रुपयन्नुर्षावसुः ।
आविद्युतापवन्तेधारयासुतइन्द्रंसोमोमादयन्दैव्यंजनम् ॥ ३ ॥

आ । यः । गोभिः । सृज्यते । ओषधीषु । आ । देवानाम् ।
सुम्ने । इपर्यन् । उपंश्वसुः । आ । विद्युत् । पवते । धारया ।
सुतः । इन्द्रम् । सोमः । मादयन् । दैव्यम् । जनम् । ॥ ३ ॥

यः सोमोगोभिः रश्मिभिः आसृज्यते ओषधीषु यंसोमं स्थापयन्तीत्यर्थः । किमर्थं
देवानां सुम्ने सुम्ने निमित्तेसति कीदृशोयः इपर्यन् देवान् प्राप्तमिच्छन् इपगतौ । धनमिच्छन्वा
तथा उपादसुः शत्रुभ्यः सकाशात्प्राप्तधनः सप्तमो विद्युता विद्योतमानया धारया आपवते
सुतःसन् । किं कुर्वन् दैव्यं देवस्वामिनं इन्द्रं जनं देवसंबन्धिसंबन्धं मादयन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒पस्य॑सोमः॒पवते॑सहस्र॒जिद्धि॑न्वा॒नोवा॑चमि॒पिरामु॑प॒वृध॑म् ।
इन्द्रुः॑समु॒द्रमु॑दि॒यति॑वा॒युभिरेन्द्र॑स्य॒हादि॑कलशेषु॒सीदति॑ ॥ ४ ॥
ए॒पः । स्यः । सोमः । प॒वते । सह॒स्र॒जिद् । हि॒न्वानः । वा॒चम् ।
इ॒पिराम् । उ॒पः॒श्वसु॑धम् । इन्द्रुः । स॒मुद्रम् । उ॒त् । द्य॒यति॑ ।
वा॒यु॒जिः । आ । इन्द्र॑स्य । हा॒दि । क॒लशेषु॑ । सी॒दति॑ ॥ ४ ॥

एपः स्यः सः सोमः पवते पूयते । कीदृशएपः सहस्रजिद् सहस्रजेता किं कुर्वन् वाचं क-
विजां स्तुतिरूपांवाचं हिन्वानः पेरयन् कीदृशींवाचं इपिरां गमनशीलां सुत्यंपतिगन्त्रीं उप-
वृधं उपसिपयुद्धं सोममिन्द्रुः सोमः समुद्रं समुद्रियंसं उदियति उद्गमयति । वायुभिर्गत्वभिर-
ध्वज्यादिभिः वायुरेववापेर्यमाणः सन् तथेन्द्रस्यहादिं हादिं मियं तद्वादीन्द्रस्य मियवपयाप्रव-
ति तथा कलशेषु द्रोणकलशप्रभृतिष्वसीदति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अ॒भित्प॑ंगवः॒पर्य॑सापयो॒हृध॑सोमंश्रीणांतिम॒तिभिः॑स्त्र॒विद॑म् ।
ध॒नंज॒यः॒पवते॑ऋत्प॒रोरसो॒विप्रः॑क॒विःका॒व्येना॒स्वर्च॑नाः ॥ ५ ॥ ९ ॥
अ॒भि । त्पम् । गा॒वः । पर्य॑सा । प॒यः॒श्वध॑म् । सोम॑म् । श्री॒णन्ति॑ ।
म॒ति॒भिः । स्त्रः॒विद॑म् । ध॒नम॑ज॒यः । प॒वते॑ । ऋ॒त्प॒यः । रसः॑ ।
वि॒प्रः । क॒विः । का॒व्येन॑ । स्वः॒श्च॑नाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

त्यं तं पयोवृधं पयसोवर्धकं सोमं गावः पयसा स्वकीयेन क्षीरेण अभिश्रीणन्ति श्रयणं कुर्वन्ति । योमतिभिः स्तुतिभिः सर्वप्रथच्छति वं स्वर्दिदं सोमं श्रीणन्ति सधनंजयः शत्रुधनानां जेतासोमः काव्येन कर्मणापवते पूयते । कीदृशः सकृत्व्यः कर्मण्यः रसोरसरूपः विप्रोमेधावी कविःकांतप्रज्ञः स्वर्चनाः सर्वाभिः चनइत्यन्ननाम ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

इन्द्रायइति द्वादशर्चअष्टादशस्तुक्तं भृगुगोत्रस्य वेनस्यार्थं पवमानसोमदेवताकं एकादशी-
द्वादशयौत्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रायद्वादश वेनोभार्गवोद्वित्रिष्टुबन्तमिति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रायसोमसुपुतःपरिस्रवापामीवाभवतुरक्षंसासह ।
मातेरसंस्यमत्सतद्वयाविनोद्रविणस्वन्तइहसन्त्विन्दवः ॥ १ ॥
इन्द्राय । सोम । सुसुतः । परि । स्रव । अप । अमीवा । भवतु ।
रक्षंसा । सह । मा । ते । रसंस्य । मत्सत । द्वयाविनः ।
द्रविणस्वन्तः । इह । सन्तु । इन्दवः ॥ १ ॥

हे सोम त्वं सुपुतः सुष्ठु अभिपुतःसन् इन्द्राय इन्द्रार्थं परिस्रव परितःस्रव गच्छ रसंमुंच ।
अमीवारोगः रक्षसासह अपभवतु अपगतोवियुक्तोभवतु ते तव रसस्य स्वांशंरसंपीत्वा माम-
त्सत मामाद्यन्तु के द्वयाविनः द्वयं सत्यानृतं तेनयुक्ताः पापिनइत्यर्थः किंच इन्दवस्तेरसाः इ-
हास्मिन्पक्षे द्रविणस्वन्तः धनचंतः सन्तु भवन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अस्मान्तंसमर्थेपवमानचोदयदक्षोदेवानामसिहिप्रियोमदः ।
जहिशत्रूरभ्यामन्दनायतःपिवेन्द्रसोममवंनोमृधोजहि ॥ २ ॥
अस्मान् । सहमर्थे । पवमान् । चोदय । दक्षः । देवानाम् । असि ।
हि । प्रियः । मदः । जहि । शत्रून् । अग्नि । आ । भुन्दनाइत्यतः ।
पिवं । इन्द्र । सोमम् । अवं । नुः । मृधः । जहि ॥ २ ॥

हे पवमानसोम अस्मान्समये संग्रामे चोदय मेरय दक्षोहसि सपर्यः खलु भवसि देवानामध्ये । यद्वा देवानां प्रीणनाय दक्षोसि यद्वा दक्षस्त्वं देवानामियः मियकरोमदोमादयितासि हि । जहि चशत्रूनस्माकं अश्यागच्छ चास्मानप्रति । भंदनायतः भंदनाःस्तुतयः भंदतेःस्तुतिकर्मणः वाइच्छतः पिव हे इन्द्र सोमं अवजहि नोस्माकं संग्रामकारिणो जहि मृधः संग्रामाव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अदब्धइन्दोपवसेमदिन्तमआत्मेन्द्रस्यभवसिधासिरुत्तमः ।
अभिस्वरन्तिबहवोमनीपिणोराजानमस्यभुवनस्यनिसते ॥ ३ ॥

अदब्धः । इन्दो इति । पवसे । मदिन्तमः । आत्मा । इन्द्रस्य ।
भवसि । धासिः । उत्तमः । अग्नि । स्वरन्ति । बहवः ।
मनीपिणः । राजानम् । अस्य । भुवनस्य । निसते ॥ ३ ॥

हे इन्दो क्लिद्यमानसोम अदब्धः अहिंसितोमदिन्तमोमादयित्तमस्त्वं पवसे पूयसे आत्मास्वयमेव उत्तमस्त्वं इन्द्रस्यधासिः अन्नंभवसि अस्यभुवनस्यराजानंसोमं बहवोमनीपिणः स्तोवारोभिस्वरन्ति अभिष्टुवन्ति निसते गच्छन्तिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सहस्रणीथःशतधारोअद्भुतइन्द्रायेदुःपवतेकाम्यंमधु ।
जयक्षेत्रमभ्यर्षाजयन्नपउरुंनोगातुंरुंणुसोममीदुः ॥ ४ ॥

सहस्रंऽनीथः । शतधारः । अद्भुतः । इन्द्राय । इन्दुः । पवते ।
काम्यम् । मधु । जयन् । क्षेत्रम् । अग्नि । अर्ष । जयन् ।
अपः । उरुम् । नः । गातुम् । रुणु । सोम् । मीदुः ॥ ४ ॥

सहस्रनीथो बहुप्रकारनयनः शतधारः अपरिमितधारोपेवः अद्भुतः आभ्यर्षकरोमहानिन्दुः इन्द्राय काम्यं मधुपवते । किंच क्षेत्रमभ्यर्षं जयन् अपस्वजयन् अभ्यर्षं अग्निगच्छपवित्रं । हेसोम मीदुः सेकः गातुं मार्गं नोस्माकं उरुंविस्तीर्णं रुणु कुरु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

कनि॒क॒दत्क॒लशे॒गोभि॑रज्यसे॒व्यं॒ व्ययं॑स॒मया॒ वारं॑म॒र्पसि॑ ।
 म॒र्मृ॒ज्यमा॑नो॒ अत्यो॑न॒सान॒सि॒रिन्द्र॑स्यसोम॒ज॒ठरे॒सम॑क्षरः ॥ ५ ॥
 कनि॒क॒दत् । क॒लशे॑ । गोभिः । अ॒ज्यसे॑ । वि । अ॒व्ययं॑म् ।
 स॒मया॑ । वारं॑म् । अ॒र्पसि॑ । म॒र्मृ॒ज्यमा॑नः । अत्यः । न ।
 सा॒न॒सिः । इन्द्र॑स्य । सो॒म । ज॒ठरे॑ । स॒म् । अ॒क्षरः॑ ॥ ५ ॥

हेसोम कनि॒क॒दत्क॒लशे॒वर्त॑मानो गोभिः पयोभिः अन्यसे सिकोभवसि ।
 अव्ययं अविमयं वारं वारं दशापवित्रं समया तत्तमीपे व्यर्पसि विविधंगच्छसि मर्मृज्यमानः
 शोध्यमानः अत्यो॒न अश्व॑इव सानसिः संभजनशीलस्त्वं हेसोम इन्द्रस्यजठरे समक्षरः सम्य-
 क्क्षरसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

स्वा॒द्दुःप॑वस्व॒द्वि॒व्याय॑जन्मने॒स्वा॒दु॒रिन्द्रा॑यसु॒हृवी॑तुना॒म्ने ।
 स्वा॒दु॒मि॒त्राय॑व॒रु॒णाय॑वा॒यवे॑वृ॒हस्प॑तये॒मधु॑माँ॒ अदा॑भ्यः ॥ ६ ॥ १० ॥
 स्वा॒द्दुः । प॒वस्व॑ । दि॒व्याय॑ । जन्मने । स्वा॒द्दुः । इन्द्रा॑य ।
 सु॒हृवी॑तु॒ना॒म्ने । स्वा॒द्दुः । मि॒त्राय॑ । व॒रु॒णाय॑ । वा॒यवे॑ । वृ॒हस्प॑तये ।
 मधु॑मान् । अदा॑भ्यः ॥ ६ ॥ १० ॥

हेसोम स्वा॒द्दुस्त्वं॑ दि॒व्याय॑ जन्मने देवगणाय पवस्व तथा सु॒हृवी॑तुना॒म्ने शो॒भना॑ह्वानना-
 मधेयापेन्द्रायत्वंपवस्व मित्राय वरुणाय वायवे वृ॒हस्प॑तयेच पवस्व मधुमान् मधुररसः अदा-
 भ्यः अन्यैरहिंस्यस्त्वं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ सप्तमी-

अ॒त्यै॑मृ॒जन्ति॑क॒लशे॒दश॑क्षिपुःप्रवि॒प्राणां॑म॒तयो॑वाचं॒र्दस्ते॑ ।
 प॒र्वमा॑नाअ॒भ्यर्प॑न्ति॒सु॒ष्टुति॑मेन्द्रं॒विश॑न्ति॒मदि॑रासु॒इन्द्र॑वः ॥ ७ ॥

अत्यम् । सृजन्ति । कलशे । दश । क्षिपः । प्र । विप्राणाम् ।
 मतयः । वाचः । ईरते । पवमानाः । अग्नि । अर्षन्ति ।
 सुदस्तुतिम् । आ । इन्द्रम् । विशन्ति । मदिरासः । इन्द्रवः ॥ ७ ॥

अत्यमतनवन्तमश्वस्थानीयंवा सोमं कलशे दशक्षिपोदशांगुलयः अध्वर्युसंबन्धिग्यो-
 सृजन्ति शोधयन्ति । तथा विप्राणामध्ये मतयः स्तोतारोवाचः स्तुतीरीरते प्रेरयन्ति । पवमा-
 नाः सोमाः अर्षयन्ति । अग्निगच्छन्ति । सुष्टुतिं शोभनस्तुतिं इन्द्रं मदिरासोमदकराइन्द्रवः
 सोमाः आविशन्ति पविशन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पवमानोअभ्यर्षासुवीर्यमूर्वीगव्यूतिंमहिशर्मसुप्रथः ।
 मार्किर्नोअस्यपरिपूतिरीशतेन्दोजयेमत्वयाधनंधनम् ॥ ८ ॥
 पवमानः । अग्नि । अर्ष । सुदवीर्यम् । उर्वाम् । गव्यूतिम् । महि ।
 शर्म । सुप्रथः । मार्किः । नुः । अस्य । परिदस्तुतिः । ईशत ।
 इन्द्रो इति । जयेम । त्वया । धनंमदधनम् ॥ ८ ॥

हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं सुवीर्यं उर्वीं महतीं गव्यूतिं गोमार्गच महि महत् सप्रथः
 सर्वतः पृथु शर्मं गृहं गृहंवा अर्षयर्षं अग्निगमय नोस्माकमस्यकर्मणः परिपूतिः हिंसायाः
 परिप्रेरकोद्वेषी मार्किरीशत मेश्वरोभवतु हेइन्द्रो सोम त्वया साधनेन धनंधनं सर्वम-
 पिधनं जयेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अधिद्यामस्थाहृपभोर्विचक्षुणोरुरुचद्विदिवोरोचुनाकृविः ।
 राजापुवित्रमत्येतिरोरुवद्विवःपीयूपंदुहतेनृचक्षंसः ॥ ९ ॥
 आधि । द्याम् । अस्थात् । हृपभः । विद्वक्षुणः । अरुरुचत् ।
 वि । द्विवः । रोचुना । कृविः । राजा । पुवित्रम् । अति । एति ।
 रोरुवत् । द्विवः । पीयूपम् । दुहते । नृचक्षंसः ॥ ९ ॥

अधि उपरि अस्थाव अवस्थाव द्यां द्युलोकं वृषभोवर्षिता विचक्षणो विद्रष्टायं सोमः
 तथाकृत्वा दिवोद्युलोकसंबंधीनि रोचना रोचमानानि नक्षत्रादीनि व्यरुरुचव विविधं रोचय-
 ति । कविः क्रान्तमन्नः सन्न राजासोमः पवित्रं दशापवित्रं अत्येवि अतिक्रम्यगच्छति । रोरुवव
 शब्दकुर्वन्न दिवोद्युलोकस्य पीयूषं सारं रसं नृचक्षसः नृणांदिष्टारः सोमा दुहते सवन्ति स्वकी-
 यंरसमान्तरिक्षपमुदकंवा दुहन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

दिवोनाकेमधुजिह्वाअसश्वतोवेनादुहन्त्युक्षणं गिरिष्ठाम् ।
 अप्सुद्रप्संवावृधानंसमुद्रआसिन्धोरूर्मामधुमन्तंपवित्रंआ ॥ १० ॥
 दिवः । नाके । मधुजिह्वाः । असश्वतः । वेनाः । दुहन्ति ।
 उक्षणम् । गिरिष्ठस्थाम् । अप्सु । द्रप्सम् । वृधानम् । समुद्रे ।
 आ । सिन्धोः । ऊर्मा । मधुमन्तम् । पवित्रे । आ ॥ १० ॥

दिवोपोतमानस्मयज्ञस्य संबंधिनि नाके दुःस्वरहिते हविर्धानारूप्येस्थाने मधुजिह्वाः
 मधुरवाचः असश्वतः असंसक्तः पृथक्पृथगित्यर्थः । यद्वा चिरमकृत्वा शीघ्रमभिपुण्वन्तोवे-
 ना एतन्नामकामहर्षयो दुहन्ति अभिपुण्वन्ति । यद्वा द्युलोकएव वेनाः कांदाः देवादुहन्ति तंसो-
 मं उक्षणं सेकारं गिरिष्ठां गिरौजन्तदेशे वर्तमानं अप्सुद्रकेषु वसतीवरीषु अन्तर्वृधानं वर्ध-
 मानं द्रप्सं रसरूपं समुद्रे समुद्रवव प्रवृद्धेद्रोगकलरो सिन्धोरुद्रकस्य ऊर्मा ऊर्मौ पूरेआसिंच-
 तीतिशेषः तदर्थं मधुमन्तं माधुर्योपेतंरसं पवित्रे दशापवित्रे आसिंचन्तीतिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

नाकेसुपर्णमुपपत्तिवासुगिरेवेनानांमरुपन्तपूर्वाः ।
 शिशुरिहन्तिमतयःपनिमतंहिरण्ययंशकुनक्षामणिस्थाम् ॥ ११ ॥
 नाके । सुपर्णम् । उपपत्तिश्चत्सम् । गिरेः । वेनानाम् । अरुपन्त ।
 पूर्वाः । शिशुम् । रिहन्ति । मतयः । पनिमतम् । हिरण्ययम् ।
 शकुनम् । क्षामणि । स्थाम् ॥ ११ ॥

नाके चुलोके वर्तमानं सुपर्णं शोभनपर्णोपेतं पश्चात् उपपत्तिवासं उपपतयन्तंसोमं वेनानां
स्तोतृणामस्माकं संबन्धिन्यः पूर्वीवेन्द्रोगिरः स्तुतयः उपाकल्पन्त उपकल्पन्ते अभिष्टुवन्तीत्यर्थः ।
तं शिशुं शिशुवत्संस्कर्तव्यंसोमं मतपः स्तुतयः रिहन्ति लिहन्ति । संस्पृशन्ति प्रामुख्यवन्तीत्यर्थः ।
कीदृशं शिशुं पनिमतं शब्दाद्यन्तं पनतेर्यद्भ्रुगन्नावशातरि अङ्घ्रासस्यनिगागमउपधालोपश्च ।
हिरण्यमं हिरण्यमं शकुनं पक्षिणं क्षामणि क्षामयां स्थां हविधानिस्थां वर्तमानं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

ऊर्ध्वोर्गन्धर्वोअधिनाकेअस्थान्द्विश्वांरूपाप्रतिचक्षाणोअस्य ।
भानुःशुक्रेणशोचिपाव्यद्यौत्प्राहूरुचद्रोदसीमातराशुचिः ॥ १२ ॥ ११ ॥

ऊर्ध्वः । गन्धर्वः । अधि । नाके । अस्थान् । विश्वा । रूपा ।
प्रतिचक्षाणः । अस्य । भानुः । शुक्रेण । शोचिपा । वि । अद्यौत् ।
प्र । अहूरुचत् । रोदसी इति । मातरा । शुचिः ॥ १२ ॥ ११ ॥

ऊर्ध्वउन्नतोर्गंधर्वोर्भीनांधारकः सोमोनाके आदित्ये अध्यक्ष्यात् अधितिष्ठति किंकुर्वन्
अस्यादित्यस्य विश्वा विश्वानि रूपा रूपाणि प्रतिचक्षाणः प्रतिपश्यन् भानुरादित्यः सोमाधि-
ष्ठितः सन् शुक्रेण दीप्तेन शोचिपा तेजसा व्यद्यौत् विद्योतते नकेवलंस्वयमेव अपितु मातरा-
निर्मान्यौ रोदसी यावापृथिव्यौ प्राहूरुचत् परोचयति शुचिर्दत्तः सूर्यः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इति नवमे मंडले चतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

इत्थंदाशतयीमध्ये नवमेमंडलेस्फुटम् । अनुवाकश्चतुर्थोयं संगमेनप्रदाशितः ॥ १ ॥

अथपंचमेचानुवाके एकादशसूक्तानि तत्र प्रतइत्यष्टाचत्वारिंशद्वचं प्रथमंसूक्तं, प्रथम-
दशर्चस्य आरुष्टाइतिमापाइतिच द्विनामानऋषिगणाद्रष्टारः । द्वितीयस्यदशर्चस्य सिकताइति
निवावरीइति द्विनामानऋषिगणाः । तृतीयस्यदशर्चस्य पृथयइतिअजाइतिचनामद्वयोपेताऋ-
षिगणाः । अष्टाथमेपांदिनामत्वमवगंतव्यं । चतुर्थस्यदशर्चस्य आरुष्टामापाइत्यादिद्विनामा-
नस्रयोगणाः द्रष्टारः । आत्रेयइतिनामानमुनयोगणद्रष्टारः । एवंचत्वारिंशद्वाः अथपंचानांभौमो-

अथ पञ्चमी-

विश्वाधामानिविश्वचक्षऋभ्वंसःप्रभोस्तेसतःपरियन्तिकेतवः ।
व्यानशिःपवसेसोमधर्मभिःपतिर्विश्वस्यभुवनस्यराजसि ॥ ५ ॥ १२ ॥

विश्वा । धामानि । विश्वचक्षः । ऋभ्वंसः । प्रभोः । ते ।
सतः । परि । यन्ति । केतवः । विद्वान्शिशिः । पवसे । सोम ।
धर्मभिः । पतिः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजसि ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे विश्वचक्षः सर्वस्यद्रष्टः सोम प्रभोः परिवृद्धस्य सतस्ते तव ऋभ्वंसः ऋभवाइति मह-
न्नाम महान्तः केतवोरभ्यमोविश्वा सर्वाणि धामानि तेजःस्थानानि देवशरीराणि परियन्ति प-
रिगच्छन्ति प्रकाशयन्तीत्यर्थः । हे सोम व्यानशिः व्यापनशीलश्चत्वं धर्मभिर्धारकैः रसनिर्णयैः
पवसे पूयसे । विश्वस्य भुवनस्यचपतिः स्वामी त्वं राजसि ईश्वरोभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी-

उभयतःपवमानस्यरश्मयोध्रुवस्यंसतःपरियन्तिकेतवः ।
यदिपवित्रेअधिमृज्यतेहरिःसत्तानियोनांकलशेषुसीदति ॥ ६ ॥

उभयतः । पवमानस्य । रश्मयः । ध्रुवस्य । सतः । परि । यन्ति ।
केतवः । यदि । पवित्रे । अधि । मृज्यते । हरिः ।
सत्ता । नि । योना । कलशेषु । सीदति ॥ ६ ॥

पवमानस्य पूयमानस्य ध्रुवस्य स्वयमविचलितस्य सतः विद्यमानस्य सोमस्य केतवः
प्रज्ञापका रश्मयः उभयत इतश्चामुतश्च परियन्ति परिगच्छन्ति अभिपवसामयएवंभवति । यदि
यदा पवित्रे दशापवित्रे हरिर्हरितवर्णोऽयं अधिमृज्यते तदानीं सत्ता सदनशीलोऽयं योना योनौ
स्वीयेस्थाने कलशेषु द्रोणकलशादिषु निपीदति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

यज्ञस्यकेतुःपवतेस्वध्वरःसोमोदेवानामुपयातिनिष्कृतम् ।
सहस्रधारःपरिकोशमर्पतिवृषापवित्रमत्येतिरोरुवत् ॥ ७ ॥

यज्ञस्य । केतुः । पवते । सुध्वरः । सोमः । देवानाम् । उप ।
याति । निःकृतम् । सहस्रधारः । परि । कोशम् ।
अर्पति । वृषा । पवित्रम् । अति । एति । रोरुवत् ॥ ७ ॥

यज्ञस्यकेतुः प्रजापकः स्वध्वरः शोभनयागः सोमः पवते पूयतेभिपूयते । तादृशः सोमोदे-
वानांनिष्कृतं संस्कृतं स्थानमुपयाति उपगच्छति । तदर्थं सहस्रधारः कोशं द्रोणकलशं पर्प-
यति ततः तदर्थं वृषा सेकायं रोरुवत् शब्दयन् पवित्रमत्येति अतिक्रम्य गच्छत्यधोदेशम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

राजासमुद्रंनद्योश्चिगाहतेपामूर्मिसंचतेसिन्धुपश्रितः ।
अध्यस्थात्सानुपवमानोअव्ययनाभापृथिव्याधरुणोमहोदिवः ॥ ८ ॥

राजा । समुद्रम् । नद्यः । वि । गाहते । अपाम् । ऊर्मिम् । संचते ।
सिन्धुपु । श्रितः । अधि । अस्थात् । सानुं । पवमानः । अव्ययम् ।
नाभा । पृथिव्याः । धरुणः । महः । दिवः ॥ ८ ॥

अयं सोमोराजा समुद्रमन्तरिक्षं नद्यस्तत्रत्यापपश्च विगाहते विगाहत्वापामूर्मिं संचते उ-
दकपूरंस्वति सिन्धुपु उदकेपु ग्रहेपुचाश्रितःसन् हूयमानःसन् रश्मिद्वारा सूर्यमाप्यान्तरिक्षे मे-
घेषुवर्ततइत्यर्थः । अस्यैव वृष्टिसाधनत्वात् । यद्वा लुप्तोपममेतत् समुद्रंनद्यश्च सिन्धुपुवसतीवरीपु
श्रितआश्रितःसन् समुद्रमभिपुतसोमरसाधारपात्रं विगाहते अभिपवात्पूर्वं । पश्चात्पवमानः पूय-
मानोव्ययं सानु समुच्छ्रितं दशापवित्रं अध्यस्थात् अधितिष्ठति कुत्रदेशे नाभापृथिव्या नाभि-
स्थानीयेयते तत्संबन्धिनि हविर्धानइत्यर्थः । यज्ञमाहुर्भुवनस्पनाभिर्मितिश्रुतेः । कीदृशः म-
होदिवो घुलोकस्य धरुणोघर्ता ॥ ८ ॥

विक्रैषिः तवस्तिमृषांगृत्समदः । जगतीछन्दः पवमानसोमोदेवता । तथाचानुकान्तं—पवेष्टाच-
त्वारिंशदपिगणादशर्चा आकृष्टामापाःप्रथमे सिकतानिवावरीद्वितीये भृशयोऽजास्तृतीये त्रय-
श्वतुर्येनिःपंचान्यास्तिस्रो गृत्समदइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रतंआशर्वःपवमानधीजवोमदाअर्पन्तिरघुजाइवत्मना ।
दिव्याःसुपर्णामधुमन्तइन्दवोमदिन्तमासःपरिकोशमासते ॥ १ ॥
प्र । ते । आशर्वः । पवमान । धीऽज्वः । मदाः । अर्पन्ति ।
रघुजाःइव । त्मना । दिव्याः । सुपर्णाः । मधुमन्तः । इन्दवः ।
मदिन्तमासः । परि । कोशम् । आसते ॥ १ ॥

हे पवमान पूयमान सोम ते तव आशवोव्यावाः धीजवोमनोवेगामदाः मदकरारसाः
अर्पन्ति गच्छन्ति त्मना आत्मनैव अनायासेनइत्यर्थः । कइव रघुजाइव रघुःशीप्रगावडवा
तत्रजाता रघुजास्तेइव निर्गलास्तेदिव्याः दिविभवाः अन्तरिक्षे दशापवित्रे धार्यमाणाइत्यर्थः ।
सुपर्णाः सुपतनाः मधुमन्तोमाधुर्येपिताः मदिन्तमासः अतिशयेनमादयितवताः इन्दवोदीतारसाः
कोशद्रोणकलरा पर्यासते पर्युपविशन्ति ॥१॥

अथ द्वितीया—

प्रतमदासोमदिरासंआशवोसृक्षतरथ्यासोयथापृथक् ।
धेनुनवृत्संपयंसाभिवञ्जिणमिन्द्रमिन्दवोमधुमन्तऊर्मयः ॥ २ ॥
प्र । ते । मदासः । मदिरासः । आशर्वः । असृक्षत । रथ्यासः ।
यथा । पृथक् । धेनुः । न । वृत्सम् । पयंसा । अञ्जि । वञ्जिणम् ।
इन्द्रम् । इन्दवः । मधुमन्तः । ऊर्मयः ॥ २ ॥

प्राक्षसव प्रसृग्यन्ते ते तव मदिरासोमदकरा आशवोव्यावा मदासः सोमरसाः । कइव
रथ्यासोरथ्याअभ्यास्तेयथा तथापृथक् प्रसृग्यन्ते तेमधुमन्तोमाधुर्येपिताऊर्मयः मवृन्दरसाः
इन्दवः सोमाः धेनुः पयसा यत्सपिव स्वरसेन वञ्जिणमिन्द्रमभिगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अत्योनहियानोअभिवाजमर्पस्वर्वित्कोशंदिवोअद्रिमातरम् ।
 वृषापवित्रैअधिसानोअव्ययेसोमःपुनानइन्द्रियायधायसे ॥ ३ ॥

अत्यः । न । हियानः । अभि । वाजम् । अर्प । स्वःऽवित् ।
 कोशम् । दिवः । अद्रिऽमातरम् । वृषा । पवित्रे । अधि ।
 सानौ । अव्यये । सोमः । पुनानः । इन्द्रियं । धायसे ॥ ३ ॥

अत्यो न अश्वइव हियानः प्रेर्यमाणो वाजं संग्रामं अप्यर्पं अभिगच्छ । तथा स्वर्वित् सर्ववित्
 कोशं द्रोणकलशं दिवोद्युलोकात् अद्रिमातरं अद्रिभेधः तेन तज्जन्यमुदकं लक्ष्यते तस्य निर्वावा-
 रमभ्यर्षं । अथ प्रत्यक्षरुतः वृषा वर्षकः सोमः अव्यये अविमये पवित्रे दशापवित्रे अधिसानौ
 अधीविस्तम्यर्थानुवादी समुच्छ्रिते तस्मिन् पुनानः पूयमानो भवति । किमर्थं धायसे धारकाय
 इन्द्रियाय तदर्थम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

प्रत्आश्विनीःपवमानधीजुवोद्व्याअस्तग्रन्पयसाधरीमणि ।
 प्रान्तर्कपयस्थाविरीरस्तक्षतयेत्वामृजन्वृपिपाणवेधसः ॥ ४ ॥

प्र । ते आश्विनीः । पवमान । धीऽजुर्वः । द्विऽव्याः । अस्तग्रन् ।
 पयसा । धरीमणि । प्र । अन्तः । ऋपयः । स्थाविरीः ।
 अस्तक्षत । ये । त्वा । मृजन्ति । ऋपिऽसान । वेधसः ॥ ४ ॥

हे पवमानसोम ते तव आश्विनीः व्याधाः अश्रूष्वासावित्पस्मादीणादिकोविनिः । ततः
 अण् व्यत्ययेनायुदात्तः धीजुवोमनोवेगाः दैव्याः दिविभवाः दिवःपतंत्यो धाराः पयसायुक्ताः
 धरीमणि धारके द्रोणकलशे प्रास्तग्रन् गच्छन्ति येवेधसः विधावारः ऋपयः हेसोम ऋपिपाण
 ऋपिभिःसंभक्त त्वा त्वां मृजन्ति अभिपुण्वन्ति ते ऋपयः । स्थाविरीः स्थविराधाराः अन्त-
 र्मध्ये पात्रस्यान्तः प्रास्तक्षत प्रस्तजन्ति ॥ ४ ॥

अथ नवमी-

दिवोनसानुस्तनयन् अचिक्रदद्यौश्चयस्यपृथिवीचधर्मभिः ।
इन्द्रस्यसख्यंपवते विवेविदत्सोमः पुनानः कलशेषु सीदति ॥ ९ ॥

दिवः । न । सानु । स्तनयन् । अचिक्रदत् । द्यौः । च । यस्य ।
पृथिवी । च । धर्मभिः । इन्द्रस्य । सख्यम् । पवते । विवेविदत् ।
सोमः । पुनानः । कलशेषु । सीदति ॥ ९ ॥

दिवोन सानु स्तनयन् द्युलोकस्य समुच्छ्रितस्थानं शब्दयन्निवाचिक्रदत् क्रन्दते यस्य
सोमस्य धर्मभिः धारणैर्द्यौःपृथिवीच धृते स्यातां वृष्टिमदानद्वारौषध्याद्युत्पादनेन देवानां हविर्भा-
गेन चोभयधारकत्वं प्रसिद्धं । तादृशः सोमो महानुभावः पुनानः पूयमानः इन्द्रस्य सख्यं विवेविद-
त् पवते पूयते पवित्रे । सपुनानः सोमः कलशेषु सीदति निवसति ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

ज्योतिर्यज्ञस्यंपवते मधुं प्रियं पिता देवानां जनिता विभुवसुः ।
दधाति रत्नं स्वधयोरपीच्यं मदिन्तमो मत्सर इन्द्रियोरसः ॥ १० ॥ १३ ॥

ज्योतिः । यज्ञस्यं । पवते । मधुं । प्रियम् । पिता । देवानाम् ।
जनिता । विभुवसुः । दधाति । रत्नम् । स्वधयोः । अपीच्यम् ।
मदिन्तमः । मत्सरः । इन्द्रियः । रसः । १० ॥ १३ ॥

यज्ञस्य ज्योतिः प्रकाशकः सोमः प्रियं देवानां मधु मधुरं रसं पवते क्षरति । यद्वा ज्योतिर्य-
ज्ञस्येत्येतदपि मधु विशेषणं । तथा सत्युक्तलक्षणं मधु पवते पूयत इत्यर्थः । सोमसो विशेष्यते पि-
ता रक्षिता देवानां । उत्पादयिता सर्वस्य । विभुवसुः प्रभूतधनः ईदृशः स स्वधयोर्वावापृथि-
व्योः । स्वधे पुरंधी इति द्यावापृथिवीनामसुपठितः । तयोरपीच्यमन्तर्हितं रत्नं मणीयं धनं दधाति
स्थापयति स्तोत्रेषु । पुनः स एव विशेष्यते मदिन्तमः मादमित्यतः मत्सरः सोमः इन्द्रियः इन्द्रेण
जुष्ट इन्द्रस्य वर्धको वा रसो रत्नरूपः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य वृत्तये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी-

अभिःक्रन्दन्कलशंवाज्यर्पतिपतिर्दिवःशतधारोविचक्षणः ।
हरिर्मित्रस्यसदनेपुसीदतिमर्मृजानोर्विभिःसिन्धुमिर्हृषा ॥ ११ ॥

अभिःक्रन्दन् । कलशम् । वाजी । अर्पति । पतिः । दिवः ।
शतधारः । विचक्षणः । हरिः । मित्रस्य । सदनेषु । सीदति ।
मर्मृजानः । अविभिः । सिन्धुभिः । हृषा ॥ ११ ॥

वाजी वेजनवान् गमनवान् अश्वसदशोवा सोमः अभिक्रन्दन् शब्दं कुर्वन् कलशमर्पयति गच्छति । कीदृशोवाजो दिवःपतिः युलोकस्य स्वामी शतधारः शतसंख्याकधारः विचक्षणो विद्व-
ष्टा हरिर्हरितवर्णो रसात्मकः सोमो मित्रस्य देवानां मित्रभूतस्य यज्ञस्य वा सदनेषु स्थानेषु
सीदति पात्रेषु धृतः सन् । कीदृशो हरिः सिन्धुभिः स्पन्दनसाधनैः अविभिर्दशापवित्रच्छिद्रैर्मर्मृ-
जानः शोधमानो वृषा वर्षकः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अग्नेसिन्धूनांपवमानो अर्पत्यग्नेवाचो अग्नियोगोपुंगच्छति ।
अग्नेवाजस्य भजते महाधनं स्वायुधः सोतृभिः पूयते हृषा ॥ १२ ॥

अग्ने । सिन्धूनाम् । पवमानः । अर्पति । अग्ने । वाचः । अग्निः ।
गोपुं । गच्छति । अग्ने । वाजस्य । भजते । महाधनम् ।
सुहृद्वायुधः । सोतृभिः । पूयते । हृषा ॥ १२ ॥

यः सोमः पवमानः सिन्धूनां स्पन्दमानानामुदकानां अग्ने अर्पति गच्छति तथा अग्निः
अग्राहः श्रेष्ठो मेवाचो माध्यमिकाया अग्ने अर्पति । तथा गोपु रश्मिषु गच्छति तथा वाजस्यान्वस्य
बलस्यवालाभाय महाधनं संमानं भजते स स्वायुधः वृषा वर्षकः सोमः सोतृभिः अभिपवकर्तृ-
भिः पूयते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अयं म॒तवाञ्छकु॒नोयथा॑ हितो॒व्यैस॒सार॒पर्व॑मान॒ऊर्मि॑णा ।
तव॒ऋत्वा॒रोद॑सी अ॒न्तरा॒कवे॑ शु॒चिर्धिया॑ प॒वते॒ सोम॑ इन्द्र॒ते ॥ १३ ॥

अ॒यम् । म॒त॒इवा॑न् । श॒कुनः॑ । यथा॑ । हि॒तः । अ॒व्यै । स॒सार॒ ।
पर्व॑मानः । ऊ॒र्मि॑णा । तव॑ । ऋ॒त्वा । रोद॑सी इति॑ । अ॒न्तरा॒ ।
क॒वे । शु॒चिः । धि॒या । प॒व॒ते । सोमः॑ । इन्द्र॒ । ते ॥ १३ ॥

अयं सोमोमतवान् मत्वं संमत्तं पियं स्तोत्रं तद्वान् पवमानः पूयमानः शोध्यमानश्च सन् हितः प्रेरितः शकुनः पक्षी यथा शीघ्रं गच्छति तथा अव्येपवित्रे ऊर्मिणारसेन ससार गच्छति । हेकवे क्रान्तमज्ञ अनूचानवा । येष्वानूचानास्ते कवय इति श्रुतेः । तादृशेन्द्रयजमान यद्वा उक्कलक्षणोन्द्रते तव ऋत्वा कर्मणा धियापन्नयाच यद्वा विशेषणविशेष्यभावः धियाधारकेण ऋत्वाकर्मणा रोदसी अंवरा रोदस्पोर्घावापृथिव्योर्मध्ये शुचिः सोमः पवते पूयते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

द्रा॒पि॒वसा॑नो य॒ज॒तो दि॒वि॒स्पृ॒शं॒मन्तरि॑क्ष॒प्राभु॑व॒नेष्व॑र्पितः ।
स्व॒र्ज॒ज्ञानो॑ नभ॒साभ्य॑ऋ॒मीत्प्र॒त्नम॑स्य॒पित॑र॒मा वि॑वासति ॥ १४ ॥

द्रा॒पि॒म् । वसा॑नः । य॒ज॒तः । दि॒वि॒स्पृ॒शम् । अ॒न्तरि॑क्ष॒ऽप्राः ।
भु॒व॒नेषु॑ । अ॒र्पितः॑ । स्वः॑ । ज॒ज्ञानः॑ । नभ॑सा । अ॒भि । अ॒ऋ॒मीत् ।
प्र॒त्नम् । अ॒स्य॒ । पि॒तर॑म् । आ । वि॒वा॒स॒ति ॥ १४ ॥

दिविस्पृशं दिवःस्पृष्टारं द्रापिं कवचं तेजोरूपं वसानः आच्छादयन् यजतो यष्टव्योन्तरिक्षमाः अन्तरिक्षस्पृष्टारः उदकेन तादृशः सोमो भुवनेषु उदकेष्वर्पितः स्वः सर्वस्वनयामिनव्यं देवसंघं स्वर्गवा जज्ञानः जनयन् अथवा स्वरुदकं तज्जनयन् नभसा उदकेन अभ्यऋमीत् अभिक्रामति अस्मोदकस्य पितरं पालकं प्रत्नं पुराणं इन्द्रं आविवासति परिचरति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

सोअस्यविशेमहिशर्मयच्छतिपोअस्यधामप्रथमंव्यानशे ।
पदंयदंस्यपरमेव्योमन्यतोविश्वाअभिसंयातिसंयतः ॥ १५ ॥ १४ ॥

सः । अस्य । विशे । महि । शर्म । यच्छति । यः । अस्य ।
धाम । प्रथमम् । विद्वान्शे । पदम् । यत् । अस्य । परमे ।
विद्वान्मनि । अतः । विश्वाः । अभि । सम् ।
याति । सम्प्रयतः ॥ १५ ॥ १४ ॥

सप्तमः अस्मिन्स्यविशे प्रवेशनाय महिमहत् शर्म सुखं यच्छति यःसोमोस्येन्द्रस्यधाम
तेजोयुक्तंशरीरं प्रथमं इतरदेवपातेः पूर्वं व्यानशे प्राप्तवान् यत् यस्यास्यसोमस्य परमेउत्कृष्टे
व्योमन् व्योमनि द्युलोकं वेद्यांवा पदंस्थानं भवति यतोयस्मात् सोमात् तृप्तइन्द्रः सोमःस्वयं वा
विश्वः संयतः सर्वान् संग्रामान् अभिसंयाति सम्यगभिगच्छति सप्तमोमहिशर्मयच्छती-
तिसंयन्धः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी-

प्रोअयासीद्विन्दुरिन्द्रस्यनिष्कृतंसखासस्युर्नप्रमिनातिसंगिरम् ।
मर्यइवयुवतिभिःसमर्पतिसोमःकलशेशतयाम्नापथा ॥ १६ ॥

प्रो इति । अयासीत् । इन्दुः । इन्द्रस्य । निःस्कृतम् । सखा ।
सख्युः । न । प्र । मिनाति । सम्प्रगिरम् । मर्यःइव । युवतिर्भिः ।
सम् । अर्पति । सोमः । कलशै । शतयाम्ना । पथा ॥ १६ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्रस्यनिष्कृतं स्थानमुदरं प्रोअयासीत् प्रैवगच्छति गत्वाच सखा सखि-
भूतः सोमः सख्युरिन्द्रस्य संगिरं सम्यग्विगणाधारभूतं उदरं नप्रमिनाति नहिनस्ति । किंच म-
र्यइवयुवतिभिः मर्योयथा युवतिभिः सहसंगतोभवति तद्वदपमपि सोमोयुवतिभिर्निभ्रणशी
त्वाभिर्वसतीवरीभिरङ्घ्रिः सह समर्पति संगच्छते अभिपवकाळे पश्चात्सोमः शतयाम्ना अनेक-
यावनसाधनच्छिद्रोपेनेन पथामागेण दशापवित्रसंयन्धिनि कलशे दोगकलशे गच्छतीतिशेषः

यद्वैकमेववाक्यं । यथा मर्योयुवतिभिः सहसंगच्छते एवं कलशे शतयान्नापथा संगच्छ-
तेन्द्रिः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

प्रवो॒धियो॑मन्द्र॒युवो॑विप॒न्युवः॑पन॒स्युवः॑सं॒वस॑नेष्व॒ऋमुः॑ ।
सोमं॑मनी॒पाअ॒भ्यनू॑पत॒स्तुभो॑भि॒धेनवः॑पर्य॒सेम॑शि॒श्रयुः॑ ॥ १७ ॥
प्र । वः । धियेः । मन्द्र॒इयुवः॑ । वि॒प॒न्युवः॑ । प॒न॒स्युवः॑ ।
स॒म॒इव॑स॒नेषु॑ । अ॒ऋ॒मुः । सोमं॑ । म॒नी॒पाः । अ॒भि । अ॒नू॒पत॑ ।
स्तु॒भः । अ॒भि । धे॒नवः॑ । पर्य॑सा । ई॒म् । अ॒शि॒श्रयुः॑ ॥ १७ ॥

हे सोम वीर्युष्माकं धियोध्यातारः मन्द्रयुवः मदकरं शब्दं कामयमानाः पनस्युवः स्तुतिं
कामयमानाः विपन्युवः स्तोतृनामैतव स्तोतारः संवसनेषु संवासयोग्येषु यागगृहेषु ऋकमुः प्र-
क्रमन्ते । तदेवाह सोमं मनीपाः मनसईशाः ईश्वराः स्तोतारः अज्यनूपत अभिष्टुवन्ति धेनवोपि
पयसा स्वीयेन ईमेनंसोममज्यशिश्रयुः अभिश्रीणोन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

आनः॑सोमसं॒यतं॑पि॒प्युपी॑मि॒पमि॒न्दो॑पव॒स्त्रप॑व॒मानो॑अ॒स्त्रिध॑म् ।
यानो॑दो॒हते॑त्रि॒रह॑न्संश्रु॒पीक्षु॑महा॒जव॑न्मधु॒मत्सु॑वीर्यम् ॥ १८ ॥
आ । नः । सोम॑ । स॒म॒इय॑तम् । पि॒प्युपी॑म् । इ॒पम् । इ॒न्दो इति॑ ।
पव॑स्त्र । पव॒मानः॑ । अ॒स्त्रिध॑म् । या । नः । दो॒हते॑ । त्रिः ।
अ॒हन् । अ॒संश्रु॑पी । क्षु॒इमत् । वा॒ज॒इवत् । मधु॑इमत् ।
सु॒इवी॑र्यम् ॥ १८ ॥

हेइन्दो दीप्तसोम पवमानस्त्वं नोस्माकं संयतं संगृहीतं पिप्युपीं प्रवृद्धमिपमजं अस्त्रिधं
अक्षीणं आपवस्व प्रयच्छेत्पथं । या यादशी नोस्माकं अहन् अहनि अह्नः त्रिः त्रिपुसव-
नेषु असंश्रुपी अमतिपंधादोहते क्षरति । किं क्षुमव शत्रोपेतं सर्वत्रश्रूयमाणं वाजवत् मधुमत्
माधुर्यपितं सुवीर्यं शोभनसामर्थ्यं पुत्रं दोहते तां इधं पवस्वेति समन्वयः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

वृषामतीनांपवतेविचक्षणःसोमोअह्नःप्रतरितोपसोदिवः ।

क्राणासिन्धूनांकलशाँअवीवशदिन्द्रस्यहाद्याँविशन्मनीपिभिः॥१९॥

वृषा । मतीनाम् । पवते । विचक्षणः । सोमः । अह्नः । प्रतरिता ।

उपसः । दिवः । क्राणा । सिन्धूनाम् । कलशान् । अवीवशत् ।

इन्द्रस्य । हार्दि । आद्विशन् । मनीपिभिः ॥ १९ ॥

अयंसोमः पवते अभिपूयते । कीदृशःसोमः मतीनां मतयः स्तोतारः तेषां वृषा वर्षकः कामानां विचक्षणोविद्वष्टा अह्नः उपसोदिवोद्युलोकस्यादित्यस्यवा पतरिता वर्षयिता । किंच सिन्धूनां स्यंदमानानां उदकानां क्राणा कर्ता करोतेः शानचि बहुलंछन्दसीति विकरणस्पलुक् । सुषांसुलुगित्याकारः कलशानवीवशत् कामयते प्रवेष्टुं । किंकुर्वन् इन्द्रस्यहार्दि हृदयमाविशन् प्रविशन् मनीपिभिः स्तुतइतिशेषः । यद्वा व्यवहितमपि मनीपिभिरित्येतत्पवतइत्यनेन संबध्यते ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

मनीपिभिःपवतेपूर्यःकविर्नृभिर्घृतःपरिकोशाँअचिक्रदत् ।

त्रितस्यनामजनयन्मधुक्षरदिन्द्रस्यवायोःसरुव्यायुकर्तवे॥२०॥१५॥

मनीपिभिः । पवते । पूर्यः । कविः । नृभिः । घृतः । परि ।

कोशान् । अचिक्रदत् । त्रितस्य । नाम । जनयन् । मधु ।

क्षरत् । इन्द्रस्य । वायोः । सरुव्यायुः । कर्तवे ॥ २० ॥ १५ ॥

अयंसोमोमनीपिभिर्मैधाविभिरध्वर्षादिभिः पवतेपूयते यद्वायं मनीपिभिः मनीपिणीभिः धाराभिः पवते क्षरति । कीदृशोयं पूर्यः पुराणः कविर्मैधावी नृभिर्नैतृभिरध्वर्षादिभिः यतः नियमितः सन् कोशान् कलशान्नाम् पयंचिक्रदत् परिक्रन्दते शब्दं करोति त्रितस्य त्रिपुस्त्यानेषु विस्तृतस्येन्द्रस्य यजमानस्यसंबन्धि नाम नामकमुदकं जनयन् उत्पादयन् मधु मधुरंसं क्षरत् क्षरति किमर्थं इन्द्रस्य वायोश्च सरुव्यायु कर्तवे सरुयं कर्तुं ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकविंशी-

अयंपुनानउपसोविरोचयदयंसिंधुभ्योअभवदुलोककृत् ।
अयंत्रिःसप्तदुहानआशिरंसोमोहृदेपवतेचारुमत्सरः ॥२१॥

अयम् । पुनानः । उपसः । वि । रोचयत् । अयम् । सिंधुभ्यः ।
अभवत् । ऊँ इति । लोककृत् । अयम् । त्रिः । सप्त । दुहानः ।
आशिरम् । सोमः । हृदे । पवते । चारु । मत्सरः ॥ २१ ॥

अयं सोमः पुनानः पूयमानः उपसो विरोचयत् विविधं रोचयति । अयं सिंधुभ्यः स्पन्दमानेष्वोत्थो वसतीवरीभ्यः अभवत् सप्तद्वोभवति उद्विपूरणः कीदृशोयं लोककृत् लोकानां कर्ता वर्षकत्वाद्देवोधारकत्वाद्वास्यालोककृत्वं । अयं सोमः त्रिःसप्त एकविंशतिवा ऋत्विङ्गत्वेन आशिरं दुहानः दुहानः दोहस्यप्रयोजकत्वात्कर्तुरूपचारः मत्सरोमदकरः चारु रमणीयं पवते क्षरति । किमर्थं हृदे हृदयाय हृदयगमनाय ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

पवस्वसोमदिव्येषुधामसृजानइन्द्रोक्लरोपवित्रआ ।
सीदन्निन्द्रस्यजठरेकनिकदन्नृभिर्यतःसूर्यमारोहयोदिवि ॥२२॥

पवस्व । सोम । दिव्येषु । धामसृ । सृजानः । इन्द्रो इति ।
क्लरो । पवित्रे । आ । सीदन् । इन्द्रस्य । जठरे । कनिकदत् ।
नृभिः । यतः । सूर्यम् । आ । आरोहयः । दिवि ॥ २२ ॥

हे सोम दिव्येषु धामसु स्थानेषु देवानांसंबन्धिपुत्ररेवित्यर्थः तेषु पवस्व क्षर । कीदृशान् हे इन्द्रो दीम सोम कठरो पवित्रे आ दशापवित्रे च । आइतिचार्थे । सृजानः सृजमानः । अर्वाग्रिहोत्रं जुहोति यवाग्रं पचतीतिवदार्थिकः क्रमोवगंतव्यः । किंचेन्द्रस्य जठरे सीदन् जठरं गच्छन् कनिकदत् शब्दं कुर्वन् नृभिर्नृभिर्भक्तिभिः यतः परिगृहीतः हुतइत्यर्थः । तथाभूतः सन् दिवि सूर्यमारोहयः प्रादुर्भूतमकरोः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अद्रिभिःसुतःपवसेपवित्रंआँइन्द्रविन्द्रस्यजठरेष्वविशन् ।
त्वनृचक्षाअभवोविचक्षणसोमगोत्रमङ्गिरोभ्योऽष्टणोरप ॥ २३ ॥

अद्रिभिः । सुतः । पवसे । पवित्रे । आ । इन्द्रो इति । इन्द्रस्य ।
जठरेषु । आँऽविशन् । त्वम् । नृचक्षाः । अभवः । विचक्षण ।
सोम । गोत्रम् । अङ्गिरःभ्यः । अष्टणोः । अप ॥ २३ ॥

हे इन्द्रो सोम अद्रिभिः ग्रावभिः सुतोभिपुतस्त्वं पवसे क्षरसि पूयसेवा पवित्रे आ दशाप-
वित्रे । आइतिपूरणः । यद्वा अभिपुतोभवसि पवसेचेति चार्थआकारः । किंकुर्वन् इन्द्रस्य जठरेषु
जठरप्रदेशेषु आविशन् जठरप्रदेशायेत्यर्थः । किंच हे विचक्षण विदष्टः सोम त्वं नृचक्षाः अभवः
नृणां मनुष्याणामनुग्रहेण द्रष्टाभवसि । किंच हे सोम त्वं अङ्गिरोभ्योगोत्रं मेघमुदकं क्षारयितुं
पणिभिरपहतानां गवामावरकं पर्वतंवा अपावृणोः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

त्वांसोमपवमानंस्वाध्योनुविप्रांसोअमदन्नवस्यवः ।
त्वांसुपर्णआभरद्विवस्परौन्द्रोविश्वाभिर्मतिभिःपरिष्कृतम् ॥ २४ ॥
त्वाम् । सोम । पवमानम् । सुद्युआध्यः । अनुं । विप्रांसः । अमदन् ।
अवस्यवः । त्वाम् । सुद्युपर्णः । आ । अभरत् । दिवः । परि । इन्द्रो
इति । विश्वाभिः । मतिभिः । परिष्कृतम् ॥ २४ ॥

हे सोम पवमानं त्वां स्वाध्यः सुमतयः सुकर्माणोवा विप्रासोविप्रा मेधाविनः स्तोतारः
अवस्यवोरक्षाकामा अन्वमदन् अनुद्युवन्ति । हे इन्द्रो त्वां सुपर्णः श्येन आभरत् आहरत् दि-
वस्परि द्युलोकरस्योपरि द्युलोकादित्यर्थः । कीदृशं त्वां विश्वाभिर्मतिभिः सर्वाभिः स्तुतिभिः
परिष्कृतमलंछतं ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

अव्येषुनानपरिवारंऊर्मिणाहरिनवन्तेअभिसप्तधेनवः ।
अप्रामुपस्येअध्यायवःकविमृतस्यपोर्नामाहिपाअहेपत ॥ २५ ॥ १६ ॥

अव्ये । पुना॒नम् । परि॑ । वारे॑ । ऊ॒र्मिणा॑ । हरि॑म् । न॒वन्ते॑ । अ॒भि ।
स॒प्त । धे॒नवः॑ । अ॒पाम् । उ॒प॒इ॒स्थे॑ । अधि॑ । आ॒यवः॑ । क॒विम् ।
ऋ॒तस्य॑ । यो॒ना॑ । म॒हि॒पाः । अ॒हे॒प॒त ॥ २५ ॥ १६ ॥

अव्ये अविमये वारे वाळे दशापवित्रे ऊर्मिणा रसेन परि परितः पुनानं पवमानं हरिं हरितवर्णं सोमं अभिनवन्ते अभिगच्छन्ति सप्तधेनवः प्रीणयिष्यः सप्त गायत्र्याद्याःसप्त गंगाद्या नद्योवा नवते क्षोदते इतिगतिकर्मसुपठितः । किंच कविंत्वां अपामुपस्थे अन्तरिक्षस्योत्संगे ऋतस्य योना योनौ उदकनामैतत् ऋतयोनिः ऋतस्ययोनिरिति तन्नामसुपाठाद् उदके महिपाः महान्तआयवोमनुष्याः अभ्यहेपत अधिकं प्रेरयन्ति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ पद्विंशी-

इ॒न्दुःपु॒ना॒नो॒अ॒ति॒गा॒ह॒ते॒मृ॒धो॒वि॒श्वानि॑रु॒ण्वन्त्सु॒प॒थानि॒य॒ज्य॒वे ।
गाःरु॒ण्वानो॒नि॒र्णि॒जं॒ह॒र्य॒तःक॒वि॒र॒त्यो॒न॒क्री॒ळन्॒परि॒वारं॒म॒र्प॒ति ॥ २६ ॥
इ॒न्दुः । पु॒ना॒नः । अ॒ति॑ । गा॒ह॒ते॑ । मृ॒धः । वि॒श्वानि॑ । रु॒ण्वन् ।
सु॒प॒थानि॑ । य॒ज्य॒वे॑ । गाः । रु॒ण्वानः॑ । निः॒ऽनि॒जम् । ह॒र्य॒तः ।
क॒विः । अ॒त्यः॑ । न । क्री॒ळन् । परि॑ । वारं॒म् । अ॒र्प॒ति ॥ २६ ॥

अयमिन्दुः दीप्तः सोमः पुनानः पूयमानःअतिगाहते अतिक्रम्य गच्छति । मृधः शत्रून् । किंकुर्वन् विश्वानि गंतव्यानि सुवर्तमानि वैदिकानि लौकिकानिच सुपथानि रुण्वन् कुर्वन् कस्मै यज्यवे यागकर्त्रे यजमानाय शत्रून् परिहरन् मार्गान् सुपथान् कुर्वन् कलशं प्रविशतीत्यर्थः । किंच निर्निजं आत्मीयं रूपं गाः रुण्वानोरसमयान् कुर्वाणइत्यर्थः हर्षतः कान्तः हर्षगतिकांत्योः औणादिकःअतच् कविः क्रान्तप्रज्ञः एवञ्जुतः सोमः अत्योन अश्वइव क्रीळन् वारं दशापवित्रं पर्यर्पति परिगच्छति ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

अ॒स॒श्र॒वतः॑श॒त॒धारा॑अ॒भि॒श्रियो॒हरि॑न्वन्ते॒व॒ता॒उ॒द॒न्यु॒वः ।
क्षि॒पो॒मृ॒ज॒न्ति॒परि॒गो॒भिरा॒रु॒तं॒तृ॒तीये॑पृ॒ष्ठेअ॒धि॒रो॒च॒ने॒दिवः॑ ॥ २७ ॥

असश्वतः । शतधाराः । अभिश्रियः । हरिम् । नवन्ते । अब ।
ताः । उदन्युवः । क्षिपः । मृजन्ति । परि । गोभिः । आद्वृतम् ।
तृतीयै । पृष्ठे । अधि । रोचने । दिवः ॥ २७ ॥

असश्वतः परस्परमसंगताः शतधाराः अभिश्रियः अभितः सोमश्रयन्त्यः ताः प्रसिद्धाः
सूर्यस्य रश्मयो हरिं अवनवन्ते गच्छन्ति । उदन्युवः उदकेच्छावत्यः यद्वा धाराशब्देनात्र सो-
मधारा अभिप्रेताः असश्वतोसंबद्धाः अभिश्रियःअभितोगाः श्रयंत्यः गोभिः श्रिताः ताः प्र-
सिद्धा उदन्युव इन्द्रसंबन्धि वृष्टिकामा हरिमिन्द्रं अवनवन्ते संगच्छन्ते क्षिपोगुल्योपि गोभिः
दीक्षिपक्षे गोभीरश्मिभिरावृतं सोमधारापक्षे गोभिः पर्यावृतं व्याहृतं सोमं मृजन्ति अवशोधयन्ति ।
दिव आदित्याद्गोचने रोचमाने यमादित्योरोवपति तस्मिन् तृतीयेपृष्ठे क्षित्यपेक्षायां तृतीयभू-
ते द्युलोके अधिवसन्तं सोमंमृजन्ति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

तवेमाःप्रजादिव्यस्यरेतंसस्त्वंविश्वस्यभुवनस्यराजसि ।
अथेदंविश्वंपवमानतेवशोत्वमिन्द्रोप्रथमोधामुधाअसि ॥ २८ ॥

तवे । इमाः । प्रजाः । दिव्यस्य । रेतसः । त्वम् । विश्वस्य । भुवनस्य ।
राजसि । अर्थ । इदम् । विश्वम् । पवमान् । ते । वशो । त्वम् ।
इन्द्रो इति । प्रथमः । धामुधाः । असि ॥ २८ ॥

तव दिव्यस्य रेतसःसकाशादिमाःप्रजा उत्पद्यमानाः प्राग्निउत्पन्नाः । सोमेवैरेवोधाइ-
ति श्रुतेः । त्वं विश्वस्य भुवनस्य राजसि ईश्वरोभवसि । अथापिचेदंविश्वं हे पवमान ते वशो
त्वदधीनं वर्तते । हे इन्द्रो प्रथमोमुख्यस्त्वं धामुधाः धाम्नोघर्ता असि भवसि ॥ २८ ॥

अथेकोनविंशी-

त्वंसमुद्रोअसिविश्ववित्कवेतवेमाःपञ्चप्रदिशोविधर्मणि ।
त्वंद्यांचपृथिवींचार्तिजभ्रिपेतवृज्योर्तापिपवमानसूर्यः ॥ २९ ॥

त्वम् । समुद्रः । असि । विश्वद्वित् । कवे । तवं । इमाः । पञ्च ।
 प्रदशः । विधर्मणि । त्वम् । द्याम् । च । पृथिवीम् । च । अति ।
 जभिपे । तवं । ज्योतींषि । पवमान । सूर्यः ॥ २९ ॥

हे कवे क्रान्तप्रज्ञ त्वं यस्मात्समुद्रः वर्षसाधनोपां अतोविश्वविदसि । यद्वा समुद्रोद्गवात्म-
 कोसि विश्वविद्यासि । किञ्च तव विधर्मणि विधारणे इमाः पञ्चमदिशः प्रकृष्टादिशोभवन्ती-
 तिशेषः । त्वं द्यां च दिवं च पृथिवीं च अतिजभिपे विभिर्पि । हे पवमान सूर्योदेवस्तवज्योतीं-
 षि आप्यापयति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी-

त्वंपवित्रेरजसोविधर्मणिदेवेभ्यःसोमपवमानपूयसे ।
 त्वामुशिजःप्रथमाअगृभ्णतनुभ्येमाविश्वान्भुवनानियेमिरे ॥३०॥१७॥

त्वम् । पवित्रे । रजसः । विधर्मणि । देवेभ्यः । सोम ।
 पवमान । पूयसे । त्वाम् । उशिजः । प्रथमाः । अगृभ्णत ।
 तुभ्यं । इमा । विश्वा । भुवनानि । येमिरे ॥ ३० ॥ १७ ॥

हे सोम पवमान त्वं रजसोलोकस्य रसस्यवा विधर्मणि विधारके दशापवित्रे देवेभ्यः
 देवार्थं पूयसे । त्वामुशिजः कामयमाना ऋत्विजः प्रथमाः प्रतमामुख्याः अगृभ्णत गृह्णन्ति ।
 तुभ्यं तुभ्यं इमा इमानि विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि येमिरे यच्छन्त्यात्मानं ॥३०॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकत्रिंशी-

प्रोमएत्यतिवारंमन्ययंष्टपावनेष्ववचक्रदद्धरिः ।
 संधीतयोवावशानानानूपतशिशुरिहन्तिमतयःपनिमतम् ॥ ३१ ॥

प्र । रेभः । एति । अति । वारंम् । अव्ययम् । ष्टपा । वनेषु ।
 अव । चक्रदत् । हरिः । सम् । धीतर्यः । वावशानाः । अनूपत ।
 शिशुम् । रिहन्ति । मतयः । पनिमतम् ॥ ३१ ॥

रेभः शब्दपिता । रेभृशब्दे । सोमः अव्ययं अविमयं वारं बालं प्रत्येति प्रकर्षेणातिगच्छति । वृषा सेका सोमोवनेपूदकेषु अवचक्रदत् अवक्रंदत् । हरिर्हरितवर्णः सोमः । समनूपत संस्तुवन्ति । के धीतयोध्यातारो वावशाना यागं सोमंवाकामयमानाः शिशुं शिशुवत्तंस्कर्तव्यं सोमं मतयः स्तुतयोरिहन्ति लिहन्ति स्पृशन्ति स्वविपयीकुर्वन्तीत्यर्थः । कीदृशं पनिमतं शब्दयंतं ॥ ३१ ॥

अथ द्वाविंशी-

ससूर्यस्यरश्मिभिःपरिव्यतन्तुतन्वानस्त्रिदृतंयथाविदे ।
नयन्तृतस्यप्रशिपोनवीयसीःपतिर्जनीनामुपयातिनिष्कृतम् ॥ ३२ ॥

सः । सूर्यस्य । रश्मिभ्यः । परि । व्यत । तन्तुम् । तन्वानः ।
त्रिदृतम् । यथा । विदे । नयन् । ऋतस्य । प्रशिपयः । नवीयसीः ।
पतिः । जनीनाम् । उप । याति । निःस्कृतम् ॥ ३२ ॥

ससोमः सूर्यस्यरश्मिभिः परिव्यत परिवेष्टयत्यात्मानं । किंकुर्वन् विवृतं सवनेदेवैर्वात्रिवृतं संतुं यज्ञं तन्वानः विस्तारयन् । यथा विदे जानाति येनपकारेण संपूर्णमवगच्छति तस्मात्पवं जनीनांपतिः पालकः स्वामी निष्कृतं संस्कृतं पात्रं उपयाति गच्छति ॥ ३२ ॥

अथ त्रयास्त्रिंशी-

राजासिन्धूनांपवतेपतिर्दिवःऋतस्ययातिपृथिभिःकनिक्रदत् ।
सहस्रंधारःपरिपिच्यतेहरिःपुनानोवाचंजनयन्नुपावसुः ॥ ३३ ॥

राजा । सिन्धूनाम् । पवते । पतिः । दिवः । ऋतस्य । याति ।
पृथिभ्यः । कनिक्रदत् । सहस्रंधारः । परि । पिच्यते । हरिः ।
पुनानः । वाचम् । जनयन् । उपवसुः ॥ ३३ ॥

सिन्धूनां नदीनामुदकानां राजा ईश्वरः दिवः पतिः युलोकस्यस्वामीसोमः पवते पूयते । ऋतस्य यज्ञस्य पृथिभिः मार्गैः कनिक्रदच्छब्दं कुर्वन् याति सहस्रधारोपहृधारामुकः सोमो नृभिर्नैर्दृभिः परिपिच्यते पात्रेषु । पुनानः पूयमानोवाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् उपावसुः उपगच्छद्जनः परिपिच्यतइति समन्वयः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी-

पर्वमानमह्यर्णो विधावसि सूरोन चित्रो अव्ययानि पव्यया ।
 गर्भस्तिपूतो नृभिरद्रिभिः सुतो महेवाजा यधन्या यधन्वसि ॥ ३४ ॥
 पर्वमान । महि । अर्णः । वि । धावसि । सूरः । न । चित्रः ।
 अव्ययानि । पव्यया । गर्भस्तिपूतः । नृभिः । अद्रिभिः ।
 सुतः । महे । वाजाय । धन्याय । धन्वसि ॥ ३४ ॥

हे पवमानसोम मह्यर्णोवहृदकं अर्णो इत्युदकनाम रसं वा विधावसि गमयसि । धावुग-
 तिशुभ्योः । किंच सूरोन चित्रः सूर्ये इव चित्रः चायनीयः पूज्यः सन् अव्ययानि अविमयानि
 पव्यया पात्राणि गच्छसि । किंच गर्भस्तिपूतो यहुभिरभिशोधितः नृभिर्क्रान्तिभिः द्रावभिश्च
 सुतोभिषुतो महेमहते वाजाम संग्रामाय धन्याय धनेभ्यो हिताय धन्वसि गच्छसि । धन्वनिर्ग-
 तिकर्मा ॥ ३४ ॥

अथ पंचविंशी-

इपमूर्जपवमानाभ्यर्षसि श्येनो नवंसु कलशेषु सीदसि ।
 इन्द्राय महामद्यो मदः सुतो दिवो विष्टम्भ उपमो विचक्षणः ॥ ३५ ॥ १८ ॥
 इपम् । ऊर्जम् । पवमान । अग्नि । अर्षसि । श्येनः । न । वंसु ।
 कलशेषु । सीदसि । इन्द्राय । मद्वा । मद्यः । मदः । सुतः । दिवः ।
 विष्टम्भः । उपमः । विचक्षणः ॥ ३५ ॥ १८ ॥

हे पवमान पूयमानसोम इपमर्ज ऊर्जं बलं चाभ्यर्षसि । श्येनो न श्येन इव वंसु वननीयेषु
 कुलायेषु कलशेषु सीदसि निषण्णो भवसि । अथ परोक्षरुतः । इन्द्राय मद्वा मदकरोमद्योमदहेतुः
 मदोरसः सुतोभिषुतः । कीदृशः दिवोद्युलोकस्योपमः उपमीयमानो विष्टंभो विशेषेण स्तंभपिता
 स्थूणा मथागृहं तथा तद्वद् विचक्षणो विद्रष्टा । स्थूणेव जनोऽपमिदित्युक्तं ॥ ३५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतायेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षट्त्रिंशी-

सप्तस्वसारोअभिमातरःशिशुंनवजज्ञानंजेन्यंविपश्चितम् ।
अपांगन्धर्वदिव्यंनृचक्षसंसोमंविश्वस्यभुवनस्यराजसे ॥ ३६ ॥

सप्त । स्वसारः । अभि । मातरः । शिशुम् । नवम् । जज्ञानम् ।
जेन्यम् । विपःश्चितम् । अपाम् । गन्धर्वम् । दिव्यम् ।
नृचक्षसम् । सोमम् । विश्वस्य । भुवनस्य । राजसे ॥ ३६ ॥

सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्याकावा स्वसारः भारो मातृस्थानीया गंगायमुनाद्याः
शिशुं शिशुस्थानीयं अभिगच्छन्तीतिशेषः । स्वकीयैः पयोभिराच्छादयन्तीतिशेषः । कीदृशं
शिशुं नवं जज्ञानं जायमानं जेन्यं जपशीलंविपश्चितं विद्रांसं अपांजनकं तेषामध्ये वर्तमानं
वा गन्धर्वं उदकस्यधातारं दिव्यं दिविभवं नृचक्षसं नृणांद्रष्टारंसोमं अभिगच्छन्ति किमर्थं
विश्वस्य भुवनस्य राजसे विराजनार्थं ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी-

ईशानइमाम्भुवनानिवीयसेयुजानइन्दोहरितःसुपर्ण्यः ।
तास्तेक्षरन्तुमधुमहृतंपयस्तवव्रतेसोमतिष्ठन्तुरुष्टयः ॥ ३७ ॥

ईशानः । इमा । भुवनानि । वि । ईयसे । युजानः । इन्दो इति ।
हरितः । सुष्टुपर्ण्यः । ताः । ते । क्षरन्तु । मधुमत् । घृतम् ।
पर्यः । तव । व्रते । सोम । तिष्ठन्तु । रुष्टयः ॥ ३७ ॥

हे इन्दो सोम ईशानः सर्वस्य स्वामी त्वं इमा इमानि भुवनानि भूतजातानि वीयसे ग-
च्छसि वीगत्यादिषु । किंकुर्वन् हरितोहरितवर्णः सुपर्ण्यः सुपतनाश्वाश्वाः रथे युजानो योजय-
न् ताः सुपर्ण्यः ते तव संबन्धिन्यः मधुमत् माधुर्योपिवं घृतं दीप्तं पयउदकं क्षरन्तु । हेसोम
तव व्रते कर्मणि तिष्ठन्तु रुष्टयोमनुष्पाःसर्वे ॥ ३७ ॥

अथाष्टात्रिंशी-

त्वंनृचक्षांअसिसोमविश्वलःपवमानवृषमृताविधावसि ।
सर्नःपवस्त्ववसुंमृद्धिरण्यवहृयंस्यामभुवनेपुजिवसे ॥ ३८ ॥

त्वम् । नृश्चक्षाः । असि । सोम । विश्वतः । पवमान । वृषभ ।
ता । वि । धावसि । सः । नः । पवस्व । वसुधमत् । हिरण्यवत् ।
वयम् । स्याम् । भुवनेषु । जीवसे ॥ ३८ ॥

हे सोम त्वं विश्वतः सर्वतः सर्वेषु भुवनेषु नृचक्षाः नृणां दृष्टा असि भवसि । हे पवमान वृषभ अपां वर्षक ता अपो विधावसि विविधंगच्छसि सत्त्वं नोस्माकं पवस्व क्षर । किं वसुधमत् बहुभिर्वसुभिर्वासकैर्गवादिद्रव्यैर्युक्तं तथा हिरण्यवत् बहुभिर्हिरण्यैर्युक्तं धनं वयंच वसुभिर्हिरण्यैर्युक्ताः भुवनेषु लोकेषु जीवसे जीवितुं प्रभवः स्याम भवेम ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी-

गोवित्पवस्ववसुविद्विरण्यविद्रेतोधाइन्दोभुवनेष्वर्पितः ।
त्वंसुवीरोअसिसोमविश्ववित्तत्वाविप्राउपगिरेमआसते ॥ ३९ ॥
गोवित् । पवस्व । वसुधवित् । हिरण्यवित् । रेतःधाः । इन्दो
इति । भुवनेषु । अर्पितः । त्वम् । सुवीरः । असि । सोम ।
विश्ववित् । तम् । त्वा । विप्राः । उप । गिरा । इमे । आसते ॥ ३९ ॥

हे सोम त्वं पवस्व क्षर । कीदृशः गोविद गवांलंभकः वसुवित् धनस्य लंभकः हिरण्यवित् हिरण्यस्य लंभकः रेतोधाः रेतउदकं तस्य धाता ओपधीनां यद्वा रेतः प्रजननसामर्थ्यं तस्य धारयिता भुवनेषु उदकेष्वर्पितः । हे इन्दो सोम त्वं सुवीरः सुवीर्योसि भवसि । विश्ववित्सर्वस्यवेत्ता तं त्वा त्वां इमेविप्रागिरास्तुत्याउपासते ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी-

उन्मध्वंऊर्मिर्वननाअतिष्ठिपदपोवसानोमहियोविगाहते ।
राजापवित्ररथोवाज्मारुहत्सहस्रंशृष्टिर्जयतिश्रवोबृहत् ॥ ४० ॥ १९ ॥

उत् । मध्वः । ऊर्मिः । वननाः । अतिस्थिपत् । अपः । वसानः ।
महियः । वि । गाहते । राजा । पवित्ररथः । वाजम् । आ ।
अरुहत् । सहस्रंशृष्टिः । जयति । श्रवः । बृहत् ॥ ४० ॥ १९ ॥

मध्वः मधुरस्योर्मीरसः वननाः वननीयावाचः उदतिष्ठिपद् उत्थापयति । सोमाभिषव-
काले स्तुतिवाचः प्रवृत्तेः । अपोवसानः आच्छादयन् महिषोमहान् विगाहते प्रविशति क-
लशं । राजा सोमः पवित्ररथः दशापवित्रं एवरथोयस्य सतथोक्तः तादृशः सोमोवाजं संग्राम-
मारुह्य आरोहति । सहस्रभृष्टिः बहुभ्रंशः अपरिमितगमनो बृहच्छ्रवः महदनंजयति अस्म-
दर्थं ॥ ४० ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकचत्वारिंशी-

सभ्रन्दनाउदियर्तिप्रजावतीविश्वायुर्विश्वाःसुभराअहर्दिवि ।
ब्रह्मप्रजावद्भ्रियमश्वपस्यंपीतइन्द्रविन्द्रमस्मभ्यंयाचतात् ॥४१॥

सः । भ्रन्दनाः । उत् । इयुर्ति । प्रजावती । विश्वऽआयुः । विश्वाः ।
सुभराः । अहःऽदिवि । ब्रह्म । प्रजावत् । रयिम् । अश्वऽपस्यम् ।
पीतः । इन्द्रो इति । इन्द्रम् । अस्मभ्यम् । याचतात् ॥ ४१ ॥

सप्तमः विश्वायुः सर्वस्यगन्ता सोमः प्रजावतीः प्रजास्वरूपफलदान्यः सुभराः
सुष्ठु ह्यियमाणा विश्वाः सर्वाभ्रन्दनाः स्तुतीः उदियर्ति उत्कृष्टं प्रेरयति । कस्मिन्काले उच्यते ।
अहर्दिवि अहोरात्रयोश्च । अथ प्रत्यक्षकृतः । ब्रह्मपरिवृढं कर्म प्रजावत् प्रजाभिर्युक्तं प्रजाफल-
कमित्यर्थः । यद्वा ब्रह्मअन्नं तच्च प्रजावत् प्रजाद्युपेतं तथा रयिघनं क्रीदशं अश्वपस्यं व्याप्त-
गृहं तदुभयं हे इन्द्रो दीप्तसोम पीत इन्द्रेण पीतस्त्वं त्वमेवेन्द्रमस्मभ्यं याचतात् याचस्व ॥४१॥

अथ द्विचत्वारिंशी-

सोअग्नेअह्वंहरिर्हृषतोमदःप्रचेतसाचेतयतेअनुद्युभिः ।
द्वाजनाप्रातयन्नन्तरीपतेनराचुरांसदैर्व्यंचधर्तरी ॥ ४२ ॥

सः । अग्ने । अह्वाम् । हरिः । हृषतः । मदः । प्र । चेतसा ।
चेतयते । अनु । द्युभिः । द्वा । जना । यातयन् । अन्तः ।
इयते । नराशंसम् । च । दैर्व्यम् । च । धर्तरी ॥ ४२ ॥

ससोमोमे सर्वेषां संमुखं चेतसा प्राणिनां चेतनेनसह अह्नां द्युभिर्दीप्तिभिः अनुपचेतयते अनुपज्ञापयते यद्वा अह्नाममे अग्रभागे पातरित्यर्थः स्तोतॄणां चेतसा मज्ञानेन द्युभिर्दीप्तिभिः स्तुतिभिश्चानु पचेतयते । कीदृशः सहरिर्हरितवर्णः हर्यतः कान्तः मद्योमदकरः । किंच द्वाजना द्वौजनौ स्तोतारं यष्टारं च याचयन् प्रापयन् स्वविहितेनकर्मणा लौकिकवैदिकौ द्वौजनौ द्रष्टव्यौ एवंकुर्वन्तन्तर्धावापृथिव्योर्मध्ये ईयते गच्छति । ईद्गत्तौ । किं कुर्वन् नराशंसैः नरैः शंसनीयं मानुषमित्यर्थः दैव्यंचोभयविधं धनं धर्तारि धारके यजमाने प्रेरयन्नितिशेषः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशी-

अञ्जतेऽप्यञ्जतेसमञ्जतेऽक्रतुंरिहन्तिमधुनाभ्यञ्जते ।

सिन्धोरुच्छ्वासेपतयन्तमुक्षणं हिरण्यपावाः पशुमासुगृभ्णते ॥ ४३ ॥

अञ्जते । वि । अञ्जते । सम् । अञ्जते । क्रतुम् । रिहन्ति । मधुना ।

अभि । अञ्जते । सिन्धोः । उत्श्वासे । पतयन्तम् । उक्षणम् ।

हिरण्यपावाः । पशुम् । आसु । गृभ्णते ॥ ४३ ॥

सोममृत्विजः अंजते गोभिः तथा व्यंजते विविधमञ्जन्ति समंजते सम्यगंजन्ति स्तुत्यर्थ-त्वादपुनरुक्तिः । तथा क्रतुं बलकर्तारं रिहन्ति लिहन्ति आस्वादयन्ति देवाः तथा पुनर्मधुना गव्येन अभ्यंजते तमेव सोमं सिंधोरुदकस्परसस्याधारभूते उच्छ्वासे उच्छ्रितदेशे पतयन्तं गच्छन्तं पतृगतावित्यस्मात्स्वार्थेणचि वृद्ध्यभावश्छान्दसः । उक्षणं सेकारं हिरण्यपावाः हिरण्येन पुनन्तः पशुं द्रष्टारं । पशुः पश्यतेरिति निरुक्तं । आसु वसतीवरीषु गृभ्णते गृह्णन्ति ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी-

विपश्चितेपवंमानायगायतमहीनधारात्यन्धोऽर्पति ।

अहिर्नजूर्णामर्तिसर्पतित्वचमत्योनक्रीळनसरृहृपाहरिः ॥ ४४ ॥

विपःऽचिते । पवंमानाय । गायत । मही । न । धारा ।

अर्ति । अन्धः । अर्पति । अहिः । न । जूर्णाम् । अर्ति । सर्पति ।

त्वचम् । अत्यः । न । क्रीळन् । असरत् । दृषा । हरिः ॥ ४४ ॥

हे ऋत्विजः विपश्चिते मेधाविने पवमानाय पूयमानाय गायत स्तुतिं कुरुत । स च विपश्चि-
त्सोमः महीनधारा महतीवर्षधारेव अन्धोऽन्तरसात्मकं अत्यर्पति अहिर्न अहिरिव जूणां जीणां
त्वचमविसर्पति अतिमुंचति अभिपवादि कर्मणा त्वचमुंचतीत्यर्थः । तद्वदविसर्पति धारा दशाप-
वित्रात् अत्योन अश्वइव क्रीळन् अस्तरत् सरति गच्छति द्रोणकलशं । वृषा वर्षकः कामानां
हरिर्हरितवर्णोरसः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चत्वारिंशी-

अप्रेगोराजाप्यस्तविष्यते विमानो अह्नां भुवनेष्वर्पितः ।

हरिर्घृतस्रुः सुदृशीको अर्णवो ज्योतीरथः पवते राये ओक्थः ॥ ४५ ॥ २० ॥

अप्रेऽगः । राजा । अप्यः । त्विष्यते । विमानः । अह्नाम् ।

भुवनेषु । अर्पितः । हरिः । घृतस्रुः । सुदृशीकः । अर्णवः ।

ज्योतिः इरथः । पवते । राये । ओक्थः ॥ ४५ ॥ २० ॥

अप्रेगः अप्रेगन्ता राजा राजमानः अप्यः अप्पुसंस्कृतः सोमः त्विष्यते स्तूयते योह्नां
दिनानां विमानो विमाता । चन्द्रकलाहासवृद्धधीनत्वादहर्व्यवहारस्य भुवनेषु दकेषु वसतीवरी-
संबधिष्वर्पितः स्थापितः सराजा त्विष्यते । किंच हरिर्हरितवर्णः घृतस्रुः प्रसृतोदकः सुदृशी-
कः शोभनदर्शनः अर्णवः उदकवान् अर्णइत्युदकनाम । ज्योतीरथः ज्योतिर्मयरथः राये ध-
नस्य प्रापयिता ओक्थः ओक्थइतिनिवासनाम तस्यहितः एतादृशः सोमः पवते गच्छति ॥ ४५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ पञ्चत्वारिंशी-

असंजिस्क्रम्भोद्विउद्यतो मदः परित्रिधातुर्भुवनान्यर्पति ।

अंशुरिहन्ति मतर्यः पनिमतं गिरायदिनिर्णिजं मृग्मिणो ययुः ॥ ४६ ॥

असंजि । स्क्रम्भः । द्विः । उद्यतः । मदः । परि । त्रिधातुः ।

भुवनानि । अर्पति । अंशुम् । रिहन्ति । मतर्यः । पनिमतम् । गिरा ।

यदि । निर्णिजम् । मृग्मिणः । ययुः ॥ ४६ ॥

दिवोद्युलोकस्य स्कंभः स्कंभयिता धारक उद्यतः मदः मादकः सोमः असर्जि सृज्यते अभिपूयतेइत्यर्थः । किंच त्रिधातुः द्रोणलकशाधवनीयपूतभदाख्यास्त्रयोधातवोयस्य सतथोक्तः तादृशोभुवनानि उदकानि पर्यर्षति गच्छति अंशुं सोमं पनिमतं शब्दायमानं मतयः पूजकारि- हन्वि लिहंति आस्वादयन्ति कदा यदि यदा निर्निजं निर्निकं यद्वा निर्निगितिरूपनाम रूपव- न्तमित्यर्थः तं ऋग्मिणः स्तोतारोगिरास्तुत्या ययुर्गच्छन्ति तदा ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी-

प्रतेधाराअत्यण्वानिमेष्यःपुनानस्यसंयतोयन्तिरंहयः ।

यद्गोभिरिन्दोचम्बोःसमज्यसआसुवानःसोमकलशेषुसीदसि ॥४७॥

प्र । ते । धाराः । अति । अण्वानि । मेष्यः । पुनानस्य । समुद्यतः ।

यन्ति । रंहयः । यत् । गोभिः । इन्दो इति । चम्बोः ।

समुद्यज्यसे । आ । सुवानः । सोम । कलशेषु । सीदसि ॥ ४७ ॥

पुनानस्य पूयमानस्य ते तव संयतः संगृह्यमाणाः रंहयोरंहणस्वभावा धाराः मेष्यःअ- ण्वानि अणूनि लोमानि प्रतियन्ति अतिक्रम्यगच्छन्ति हे इन्दो सोम यद्यदा गोभिरुदकैः चम्बोः अधिपवणफलकयोरुपरि समज्यते तदानीं हे सोम सुवानः स्यमानस्त्वं कलशेष्वा- सीदसि ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी-

पवस्वसोमऋतुविन्नउक्थ्योव्योवारेपरिधावमधुप्रियम् ।

जृहिविश्वान्क्षसंइन्दोअत्रिणोबृहद्देमविदथेसुवीराः॥४८॥२१॥

पवस्व । सोम । ऋतुद्वित् । नः । उक्थ्यः । अव्यः । वारे । परि ।

धाव । मधु । प्रियम् । जृहि । विश्वान् । रक्षसः । इन्दो इति ।

अत्रिणः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ४८ ॥ २१ ॥

हे सोम नोस्माकं ऋतुवित् कर्मतःस्तुतिज्ञइत्यर्थः उक्थ्यः स्तुत्यः यतः स्तुत्यः अतः ऋ- तुविदित्यभिप्रायः इदंशस्त्वं नोस्माकं यागाय पवस्व स्रव रसं अव्योवारे दशापवित्रे विषं

-मधु परिधाव परिक्षर हे इन्द्रो दीप्त सोम अविणो भक्षकान् विश्वान् रक्षसोजहि सुवीराः सुपु-
त्रावयं विदधे यज्ञे बृहन्महद्गनं वदेम उच्चारयेम याचेमेत्यर्थः । यद्वा प्रभूतं स्तोत्रं वदेम ॥४८॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रतुद्रवेतिनवर्चं द्वितीयंस्तुक्तं काव्यस्योशनसार्थं अनादेशपरिभाषया त्रेष्टुभं पवमान-
सोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—प्रतुनवोशनाइति । जागतमूर्ध्वं मागुशनसइतिवचनाज्जगत्यधि-
कारोनिवृत्तः । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रतुद्रवपरिकोशानिर्षोदन्वृभिः पुनानोअभिवाजमर्ष ।
अश्वंनत्वावाजिनमर्जयन्तोच्छावर्हीरशनाभिर्नयन्ति ॥ १ ॥

प्र । तु । द्रव । परि । कोशम् । नि । सीद । नृक्षभिः । पुनानः ।
अभि । वाजम् । अर्ष । अश्वम् । न । त्वा । वाजिनम् ।
मर्जयन्तः । अच्छ । वर्हिः । रशनाभिः । नयन्ति ॥ १ ॥

हे सोम तु क्षिप्तं मद्रव गच्छ गत्वाच कोशं द्रोणकलशं परिनिषीद निपण्णोभव । वृभि-
र्नेष्टभिः पुनानः प्यमानः वाजमर्जं यजमानार्थं उद्दिश्यात्पर्यं अभिगच्छ । वाजिनं पलवन्त-
मश्वंनं अश्वमिव तं यथा मार्जयन्ति तद्वाजिनं त्वां मर्जयन्तः मार्जयन्तः शोषयन्तोवर्हीर्यज्ञ-
मच्छ प्रति रशनाभीरशनावदायताभिरंगुलिभिर्नयन्ति अध्वर्युप्रमुखाः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वायुधः पवनेदेव इन्द्रुशस्तिहा वृजनं रक्षमाणः ।
पितादेवानां जनिता सुदक्षो विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्याः ॥ २ ॥

सु६ आ० यु० धः । पवते । देवः । इन्द्रुः । अशस्तिहा ।
वृजनम् । रक्षमाणः । पिता । देवानाम् । जनिता ।
सु३ दक्षाः । विष्टम्भः । दिवः । धरुणः । पृथिव्याः ॥ २ ॥

स्वायुधः शोभनायुधः इन्द्रुः सोमोदेवः पवते । सचदेवोशस्तिहा रक्षोहा वृजनं उपद्रवं रक्ष-
माणः पिता पादकोदेवानां तथा जनिताउत्पादकः । सुदक्षः सुचलः दिवोविष्टंभः विशेषेणस्तं-
भयिता पृथिव्याश्च धरुणोधारकः एवं महानुभावः पवते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऋपिर्विप्रः पुरएताजनानामृभुर्धीरंउशनाकाव्येन ।
सचिद्विवेदनिहितंयदांसांमपीच्यं गुह्यं नामगोनाम् ॥ ३ ॥

ऋपिः । विप्रः । पुरःएता । जनानाम् । ऋभुः । धीरः ।
उशनां । काव्येन । सः । चित् । विवेद । निदहितम् ।
यत् । आसाम् । अपीच्यम् । गुह्यम् । नामं । गोनाम् ॥ ३ ॥

ऋपिरतीन्द्रियद्रष्टा विप्रमेधावी पुरएता पुरतोयन्ता जनानां मनुष्याणां ऋभुः उरुभास-
मानः धीरोधीमान् उशना एतन्नामाऋपिः यः सचित् सएव काव्येन कवित्वेन स्तोत्रेण विवेद
लभते । किं यदासां गोनां गवां अपीच्यंअंतर्हितनामितत् अंतर्हितं गुह्यं गोपनीयं नाम नामक-
मुदकं पयोऽलक्षणं निहितं स्थापितं लभतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एपस्यतेमधुमँइन्द्रसोमोवृषावृष्णेपरिपवित्रेअक्षाः ।
सहस्रसाःशतसाभूरिदावांशश्वत्तमं बृहिरावाज्यंस्थात् ॥ ४ ॥
एपः । स्यः । ते । मधुंइमान् । इन्द्र । सोमः । वृषां । वृष्णे ।
परि । पवित्रे । अक्षारिति । सहस्रसाः । शतसाः । भूरिदावां ।
शश्वत्तमम् । बृहिः । आ । वाजी । अस्थात् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र वृष्णे वर्षकाय ते तुभ्यं एपस्यः ससोमोमधुमान् माधुर्योपेतोवृषा वर्षकः पवित्रे
पर्यक्षाः परिक्षरति क्षरतेऽल्लेडिरूपं । सएव सहस्रसाः सहस्रसंख्याकधनस्यदाता शतसाः शत-
संख्याकस्य दाता भूरिदावा ततोपि भूरेदाता वाजी बलवान् शश्वत्तमं नित्यं बर्हिर्यज्ञं आ अ-
स्थात् आविष्टति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

ए॒ते सो॒मा अ॒भि ग॒व्या स॒हस्रा॑ म॒हे वा॒जा यामृ॒ताय॑ श्रवा॒ंसि ।
प॒वित्रे॑भिः प॒र्वमा॒ना अ॒सृग्र॑च्छ्र॒वस्य॑वो न॒पृत॑नाजो अ॒त्याः ॥ ५ ॥ २२ ॥

ए॒ते । सो॒माः । अ॒भि । ग॒व्या । स॒हस्रा॑ । म॒हे । वा॒जा य ।
अ॒मृता॑य । श्रवा॒ंसि । प॒वित्रे॑भिः । प॒र्वमा॒नाः । अ॒सृग्र॑न् ।
श्र॒वस्य॑वः । न । पृत॑नाजः । अ॒त्याः ॥ ५ ॥ २२ ॥

एते सोमाः गव्या गव्यानि सहस्रा सहस्राणि श्रवांस्यन्तानि आशिरलक्षणानि लक्ष्मी-
त्य पवित्रेभिः पवित्रच्छिद्रैः पर्वमानाः पूयमानाः महे महते वाजायानाय अमृताय अमृतत्वाय
अभ्यसृग्रन् सृज्यन्ते । किमिच्छवः श्रवस्यवः अनेच्छवः पृतनाजः सेनाजेतारः अत्यान अ-
श्वाइव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी-

परि॒हिष्मा॑ पुरु॒हूतो॒ जनानां॑ विश्वा॒सं र॒द्भोर्ज॑ना पू॒यमा॑नः ।
अथाभ॑र॒श्येन॑भृ॒तप्र॑या॒ंसि र॒यितु॑जानो अ॒भिवा॑र्जम॒र्ष ॥ ६ ॥

परि॑ । हि । स्म । पुरु॑हूतः । जनानाम् । विश्वा॑ । असंरत् ।
भोर्ज॑ना । पूयमानः । अर्थ । आ । भर॑ । श्येन॑भृ॒त । प्रया॑ंसि ।
र॒यिम् । तु॒जानः । अ॒भि । वा॒र्जम् । अ॒र्ष ॥ ६ ॥

अयं पर्यसरत् परिसरति जनानां अर्थाय । विश्वा सर्वाणि भोजना भोजनानि अन्ना-
नि धनानिवा । कीदृशः पुरुहूतः बहुभिराहूतः पूयमानः शोष्यमानः । अथपत्यक्षरुतः अघे-
दानीं हे श्येनभृत् श्येनेनाहत् सोम त्वं प्रयांस्यन्तानि आभर आहर रथं धनं तुंगानः ददानः
वाजमन्नरसं अभ्यर्ष अभिगच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

ए॒पसु॒वानः॑ परि॒सोमः॑ प॒वित्रे॑सर्गो॒नसृ॒ष्टो अ॒दधाव॑दवा ।
ति॒ग्मेशि॑शानोमहि॒षोनशृ॑ङ्गेगा॒ग्व्यन् अ॒भिशू॒रोन॑सत्वा ॥ ७ ॥

ए॒पः । सु॒वा॒नः । परि॑ । सोमः॑ । प॒वित्रे॑ । सर्गः॑ । न । सृ॒ष्टः ।
अ॒दधा॑वत् । अ॒वा । ति॒ग्मे इति॑ । शि॒शानः॑ । म॒हिषः॑ । न ।
शृ॒ङ्गे इति॑ । गाः । ग॒व्यन् । अ॒भि । शू॒रः । न । स॒त्वा ॥ ७ ॥

ए॒पसु॒वानः स्य॒मानः अ॒वा अ॒रणकु॑शलः सोमः सर्गो॒नसृ॒ष्टः वि॒सृष्टो॑श्वइव पवित्रे पर्य-
दधावत् परिधावति । किंच तिग्मे वीक्षणे शृंगे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् महिषोन महान् महिषा-
स्वोष्टगंइव । तथान्यदृष्टान्तः—गा ग्व्यन् प्रभृतागाइच्छन् शूरोन शूरइव एतौ महिषशूरौ यथा
प्रतिबुद्धौ शीघ्रं धावतः तद्वत् सत्वा सदनशीतोयं अभिगच्छतीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ए॒पाय॑यौपर॒माद॑न्तर॒द्रेः कू॒चि॒त्स॒तीरु॒र्वेगा॑ वि॒वेद॑ ।
दि॒वो न॒विद्यु॑त्स्त॒नय॑न्त्य॒श्रैः सोम॑स्यतेपवत इन्द्र॒धारा॑ ॥ ८ ॥

ए॒पा । आ । य॒यौ । पर॒मात् । अ॒न्तः । अ॒द्रेः । कू॒चि॒त् । स॒तीः ।
रु॒र्वे । गाः । वि॒वेद॑ । दि॒वः । न । वि॒द्युत् । स्त॒नय॑न्ती । अ॒श्रैः ।
सोम॑स्य । ते । प॒वते॑ । इन्द्र॑ । धारा॑ ॥ ८ ॥

ए॒पा सोम॑धारा परमात् उच्छ्रितात् स्थानात् ययौ जगाम पात्रं तयामाप्तव्यदेशंवा । किंच
अद्रेः पणीनां निवासस्थानस्य पर्वतस्यान्तः कूचिच्च क्वचिच्च कुत्रचिद्दे ऊर्वे देशे सतीः वर्तमा-
नाः पणिभिरपहताः गाः विवेदलञ्चवती । यत्र पणयोगाअपहत्यस्थापितवन्तः सदेशऊर्वः ।
ऊर्वेगव्यंमहिगृणानवति हिमंत्रान्तरं । दिवोनविद्युत् दिवःसकाशाद्विद्युदिव स्तनयन्ती शब्द-
यन्ती विद्युद्विशेष्यते अश्रैः मेरितेतिशेषः सायथाशब्दं करोति तद्वच्छब्दं कुर्वन्ती सोमस्य सं-
बन्धिनी सेयं धारा हे इन्द्र ते त्वदर्थं त्वत्पानाय पवते पूयते क्षरति वा ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

उ॒तस्म॑राशि॒परि॑यासि॒गोना॑मिन्द्रेणसोमसुरथं॒पुना॑नः ।

पूर्वा॑रिपो॒वृह॒तीर्जी॑रदानो॒शिक्षा॑शचीव॒स्तव॑ताउ॒प॒ष्टुत् ॥ ९ ॥ २३ ॥

उ॒त । स्म॒ । रा॒शिम् । परि॑ । या॒सि । गो॒नाम् । इन्द्रे॑ण । सो॒म॒ ।

स॒ह॒रथं॑म् । पु॒ना॒नः । पूर्वा॑ः । इ॒र्षः । वृ॒ह॒तीः । जी॒र॒दा॒नो॒ इति॑

जी॒र॒दा॒नो । शि॒क्ष॑ । श॒ची॒वः । तव॑ । ताः । उ॒प॒ष्टुत् ॥ ९ ॥ २३ ॥

उतस्म अपिच खलु हेसोम पुनानः पूयमानोगोनां गवांराशिसमूहं पणिभिरपहतं परि-
यासि परिगच्छसि । कथंभूतःसन् उच्यते इन्द्रेणसह रथमेकमेवरथं आस्थाय । हे जीरदानो
क्षिप्रदानसोम उपस्तुत् उपस्तूयमानस्त्वं पूर्वीर्ब्रह्मीः वृहतीर्भृहतीरिपः उक्तलक्षणान्यन्नानि शिक्ष
देहि । हे शचीवः अन्नवन् ताइपःतवस्वभूता इतिशेषः ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अयं सोमइत्यष्टचं तृतीयसूक्तं ऋष्यायाःपूर्ववत् । अयं सोमोष्ठावित्यनुक्रान्तं । गतोवि-
नियोगः ।

तत्र प्रथमा-

अ॒यं॒सोमं॑इन्द्र॒तुभ्यं॑सु॒न्वे॒तुभ्यं॑पवते॒त्वम॑स्यपाहि ।

त्वंह॒यं॑च॒रु॒पे॒त्वंव॑ष्टुपइ॒दुंम॑दाय॒यु॒ज्याय॑सोमम् ॥ १ ॥

अ॒यम् । सोमः॑ । इन्द्र॒ । तुभ्यं॑म् । सु॒न्वे॒ । तुभ्यं॑म् । प॒व॒ते॒ । त्वम् ।

अ॒स्य॒ । पा॒हि॒ । त्वम् । ह॒ । यम् । च॒रु॒पे॒ । त्वम् । व॒ष्टु॒पे॒ ।

इ॒दुंम् । म॑दाय । यु॒ज्याय॑ । सोम॑म् ॥ १ ॥

हे इन्द्रअयं सोमः तुभ्यं त्वदर्थं सुन्वे स्रपते सुनोतेः कर्मार्थं उटि लोपस्तआत्मनेपदेध्वि-
ति तलोपः तुभ्यं त्वदर्थमेव पवते पूयते त्वं चास्य अमुं पाहि पिच त्वं ह यं इदुं सोमं चरुपे करोषि
त्वं च यं वष्टुपे वृत्तपानसि किमर्थं मदाय युज्याय सहायाय सोमं इन्द्राय वटकरत्वात् सहाय-
इतिप्रसिद्धं यमेवंकरोषित्वं तं पाहीविसमन्वयः ॥ १ ॥

एते । सोमाः । अति । वाराणि । अव्या । दिव्याः । न ।
 कोशासः । अ॒भ्र॒वर्षाः । वृथा । स॒मुद्र॒म् । सिन्ध॒वः ।
 न । नीचीः । सुतासः । अ॒भि । क॒लशा॒न् । अ॒सृ॒यन् ॥ ६ ॥

एते पूयमानाः सोमाः अव्या अविमयानि वाराणि वालानि अतिगच्छन्तीतिशेषः । तत्र दृष्टान्तः—दिव्यान कोशासः दिविभवाः कोशाः आपइव ताविशेष्यन्ते अभ्रवर्षाः अभ्रैर्वृष्यमाणाः । किंच वृथा अनायासेन समुद्रं सिंधवो नद्यइव नीचीः नीचीनायाः सुतासोभिपुताः सोमाः कलशान्पयसृयन् अभिगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शु॒ष्मीश॒र्धो॒न॒मारु॑तं॒पव॒स्वान॑मि॒शस्ता॑दिव्या॒यथा॒विट् ।
 आपो॒न॒म॒क्षु॒सु॒म॒ति॒र्भवानः॑स॒हस्रा॑प्ताः॒पृत॒ना॒पा॒ण्ण॒य॒ज्ञः ॥ ७ ॥
 शु॒ष्मी । श॒र्धः । न । मारु॑तम् । प॒व॒स्व । अ॒न॑मि॒शस्ता ।
 दि॒व्या । यथा॑ । विट् । आ॒र्षः । न । म॒क्षु । सु॒म॒तिः । भ॒व ।
 नः । स॒हस्रा॑ऽअ॒प्ताः । पृ॒त॒ना॒पाट् । न । य॒ज्ञः ॥ ७ ॥

हे सोम शुष्मी शुष्मं बलं शोषणात् बलवांस्त्वं मारुतं शर्धो न मरुतां बलमिव पवस्व । तत्रदृष्टान्तमेव स्पष्टयति—यथा दिव्याविट् प्रजा अनभिशास्ता अभिशासोनिंदा अनिंदिता पवते । मरुतोवैदेवानां विशर्दतिहिब्राह्मणं । किंच आपोन उदकानीव मक्षु क्षिप्रं पवमानस्त्वं सुमतिर्भव नोस्माकं । किंच सहस्राप्ताः अप्सइतिरूपनाम बहुरूपस्त्वं पृतनापाट् न पृतनानामभिभवितेन्द्रइव यज्ञो यष्टव्योभवसीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

राज्ञो॒नु॒ते॒वरु॑णस्य॒व्र॒तानि॑वृ॒हद्ग॑भी॒रंत॑र्वसो॒म॒धाम॑ ।
 शु॒चि॒ष्टु॒म॒सि॒प्रियो॒न॒मि॒त्रो॒द॒क्षा॒य्यो॑अ॒र्य॒मेवा॑सिसोम ॥ ८ ॥ २४ ॥
 राज्ञः । नु । ते । वरु॑णस्य । व्र॒तानि॑ । वृ॒हत् । ग॒भी॒रम् । त॒र्व ।
 सो॒म॒ । धाम॑ । शु॒चिः । त्वम् । अ॒सि॒ । प्रि॒यः । न । मि॒त्रः ।
 द॒क्षा॒य्यः । अ॒र्य॒मा॒इ॒व । अ॒सि॒ । सो॒म ॥ ८ ॥ २४ ॥

हे सोम वरुणस्य वारकस्य राज्ञः ते तव व्रतानि कर्माणि नुक्षिपं करोमीतिशेषः । हे सोम तव धाम तेजःस्थानं बृहन्महद् गभीरं च मियोन मित्रइव त्वं शुचिर्दीप्तः शुद्धोवासि अ-
यमेव अयमादेवइव त्वं दक्षाप्योसि ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

प्रोस्यवह्निरिति सप्तर्चचतुर्थसूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । प्रोस्यसमेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः

तत्र प्रथमा—

प्रोस्यवह्निःपृथ्याभिरस्यान्दिवोनवृष्टिःपर्वमानोअक्षाः ।

सहस्रंधारोअसदन्यःस्मेमातुरुपस्थेवनआचसोमः ॥ १ ॥

प्रो इति । स्यः । वह्निः । पृथ्याभिः । अस्यान् । दिवः । न । वृष्टिः ।

पर्वमानः । अक्षारिति । सहस्रंधारः । असदत् । नि । अस्मे

इति । मातुः । उपस्थे । वने । आ । च । सोमः ॥ १ ॥

प्र उ इति निपातद्वयसमुदायएकोनिपातः । प्रो अस्यान् प्रस्यन्दते स्यः सवह्निः वोढा
पृथ्याभिः यज्ञमार्गैः दिवोनवृष्टिः दिवः सकाशात् वृष्टिरिव पवमानःसन् अक्षाः व्याप्तोपि ।
सौर्यंसोमः सहस्रंधारोनुधुधारःसन् अस्मे अस्मास्तु न्यसदद् निसीदति मातुः दशापवित्रस्य उ-
पस्थे द्युलोकस्यवा उपस्थे अथवा वने सोमः आनिपीदति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

राजासिन्धूनामवसिष्ट्वासंऋतस्युनावमारुहद्राजिष्ठाम् ।

अप्सुद्रप्सोवावृधेश्येनर्जूतोदुहईपितादुहईपितुर्जाम् ॥ २ ॥

राजा । सिन्धूनाम् । अवसिष्ट्वा । वासः । ऋतस्य । नावम् । आ ।

अरुहत् । राजिष्ठाम् । अप्सु । द्रप्सः । वृधे । श्येनर्जूतः ।

दुहे । ईम् । पिता । दुहे । ईम् । पितुः । जाम् ॥ २ ॥

अयं राजा सोमः सिन्धूनामुदकानां क्षीरादिस्वंपिनीनां गवांवासो वसनस्थानीयं क्षीरा-
ख्यं श्रयणद्रव्यं अवसिष्ट आच्छादयति तथाकृत्वा राजिष्ठां ऋजुतरां ऋतस्य यज्ञस्य नावया-
रुह्य आरोहति । सद्रप्सः सोमरसः श्येनर्जूतः श्येनेनापहवोरसोऽप्युवसतीवरीषु वृधे वर्षते ।
ई तमिमं पितुः षालकात् वितृस्थानीयात् द्युलोकात् जां जातमपत्यं सोमं ईमयं पितापात्कौ

अथ द्वितीया-

सङ्घैरथोनभूरिपाळयोजिमहःपुरूणिंसातयेवसूनि ।
आदींविश्वानहृष्याणिजातास्वर्पातावनऊर्ध्वानवन्त ॥ २ ॥

सः । ईम् । रथः । न । भूरिपाट् । अयोजि । महः । पुरूणि ।
सातये । वसूनि । आत् । ईम् । विश्वा । नहृष्याणि ।
जाता । स्वःऽसाता । वने । ऊर्ध्वा । नवन्त ॥ २ ॥

सङ्घै सोयं सोमः भुरिपाट् भूरिभारस्वसोढा रथोन रथइव भुरिपाट् प्रभूतस्य भारस्य सोढा अयोजि युज्यते । कीदृशः समहोमहात्, किमर्थमयोजि पुरूणि बहूनि वसूनि धनानि सातयेस्पर्धदातुं । आदीयोगानंतरं विश्वा विश्वानि सर्वाणि नहृष्याणि नहुषोमनुष्यास्तेषां संबन्धीनि जाता जातानि अस्मद्विरोधीनि ऊर्ध्वा उन्मुखाणि वने वननोपे स्वर्पाता स्वर्पाती संग्रामनामैतत् स्वर्गलाभयुक्ते । संग्रामे नवंत गच्छन्तु । नवतिर्गतिकर्मा यद्वा सोमं संग्रामे मुद्गार्थिनः संगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

वायुर्नयोनियुत्वाँइष्टयामानासत्येवहवआशम्भविष्टः ।
विश्ववारोद्रविणोदाईवत्मन्पूषेवधीजवनोसिसोम ॥ ३ ॥

वायुः । न । यः । नियुत्वान् । इष्टयामा । नासत्याइव ।
हवै । आ । शम्भविष्टः । विश्ववारः । द्रविणोदाःइव ।
त्मन् । पूषाइव । धीऽजवनः । अस्ति । सोम ॥ ३ ॥

यः सोमोनियुत्वान् नियुतोवापोरश्वाः तद्वात् वायुर्न वायुरिव इष्टयामा इष्टगमनः । नासत्येव अश्विनाविव हवे हवमाह्वानमाकर्ष्य आसर्वतः शंभविष्टः सुखस्यभावपितृतमः द्रविणोदातेव त्मन् आत्मनि । विश्ववारोविश्वैर्वरणीयोभवति तद्द्विश्चवारोसि । पूषेवपोषकः सवितेवधीजवनोवेगोसि । यद्वा कर्मणांप्रवर्तयितासि हे सोम ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

इन्द्रो नयो महाकर्माणि चक्रि हन्ता वृत्राणामसिसोमपूर्भित् ।
पैद्वोनहित्वमहिनाम्ना हन्ता विश्वस्यासिसोमदस्योः ॥ ४ ॥

इन्द्रः । न । यः । महा । कर्माणि । चक्रिः । हन्ता । वृत्राणाम् ।
असि । सोम । पूःभित् । पैद्वः । न । हि । त्वम् । अहिनाम्नाम् ।
हन्ता । विश्वस्य । असि । सोम । दस्योः ॥ ४ ॥

इन्द्रो न इन्द्र इव यत्त्वं महा महान्ति कर्माणि चक्रिः ताच्छील्येन करोषि सत्वं हेसोम वृ-
त्राणां शत्रूणां हन्तासि भवसि । तथा पूर्भित् पुराभेत्तासि । किंच पैद्वोन हि अश्व इवाबलु अहिनाम्नां
हन्ता भवसि । आगत्य हन्तीत्यहिः तन्नामकानामित्यर्थः । नकेवर्त्ततेपामेव अपितु विश्व-
स्यापि सर्वस्यापि दस्योः उपक्षपयितुः शत्रोर्हन्तासि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अग्निर्नयो वन आसृज्यमानो वृथा पाजांसि कृणुते नदीपुं ।
जनो न युध्वा महत उष्विदिर्यति सोमः पवमान ऊर्मिम् ॥ ५ ॥

अग्निः । न । यः । वने । आ । सृज्यमानः । वृथा । पाजांसि ।
कृणुते । नदीपुं । जनः । न । युध्वा । महतः । उष्विदः ।
इर्यति । सोमः । पवमानः । ऊर्मिम् ॥ ५ ॥

अग्निर्न अग्निरिव यः सोमो वने अरण्ये आसृज्यमानः वनसंबन्धी अग्निः यथा बलानि
कुरुते एवंयः सोमो वृथा अनायासेन नदीष्वान्तरिक्षाणि पाजांसि कृणुते कुरुते । किंच युध्वा
युद्धस्यकर्ता जनो न शूरो मनुष्य इव महतः शत्रोरुष्विदः वाङ्मामैतव शब्दप्रियासन् पवमानः
पूयमानः सोमः ऊर्मिं प्रवृद्धं रसमियति प्रेरयति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एते सोमा अतिवाराण्यव्यादिव्यानकोशासो अश्रवर्षाः ।
वृथासमुद्रं सिन्धुवोननीचीः सुतासो अभिकलराँ असृग्रन् ॥ ६ ॥

लोकोदुहे दोग्धिरसं । तथा अध्वर्युरपि दुहेदोग्धि अथवोक्तक्षणमेवं सोमं पिता पालकः स्वामी यजमानोदोग्धि फलं । तथा दुहे अध्वर्युरपि रसंदुहे । यद्वा दुहईमिति पुनरुक्तिरादरार्था ॥२॥

अथ तृतीया—

सिंहं नसन्तमध्वो अयासं हरिं मरुपं दिवो अस्य पतिम् ।
शूरो युत्सु प्रथमः पृच्छते गा अस्य चक्षसा परिपात्युक्षा ॥ ३ ॥

सिंहम् । नसन्तम् । मध्वः । अयासम् । हरिम् । अरुपम् । दिवः ।
अस्य । पतिम् । शूरः । युत्सु । प्रथमः । पृच्छते । गाः ।
अस्य । चक्षसा । परि । पाति । उक्षा ॥ ३ ॥

सिंहं शत्रूणां हिसकं सिंहसदृशं मध्यउदकस्य अयासं मेरुकं हरिं हरितवर्णं अरुपं रूपवन्तं अस्यदिवोद्युलोकस्यपतिं पालकं सोमं नसंत व्यामुवन्ति । यजमानाः । युत्सु संग्रामेषु शूरः प्रथमोदेवानामध्ये मुख्यः सोमोगाः पणिभिरपहताः पृच्छतेमार्गज्ञानं पणीन् हत्वा गालब्धुं गोमार्गं पृच्छतीत्यर्थः । किंच अस्यचक्षसासामर्थ्येन उक्षा सेकादेवेन्द्रः परिपाति विश्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मधुपृष्ठं घोरमयासमश्वं रथे युञ्जन् युरुचक्रऋष्वम् ।
स्वसारं ईजामयो मर्जयन्ति सनाभयो वाजिनमूर्जयन्ति ॥ ४ ॥

मधुपृष्ठम् । घोरम् । अयासम् । अश्वम् । रथे । युञ्जन्ति ।
उरुचक्रे । ऋष्वम् । स्वसारः । ईम् । जामयः । मर्जयन्ति ।
सनाभयः । वाजिनम् । ऊर्जयन्ति ॥ ४ ॥

मधुपृष्ठं मधुरपृष्ठभागं घोरं भयानकं अयासं गन्तारं ऋष्वं दर्शनीयं उक्तलक्षणमश्वमश्वस्थानीयं व्याप्तं सोमं उरुचक्रे प्रभूतचक्रे रथे यथाश्वं युञ्जति रथिकास्तद्वत् प्रभूतचरणेरथे रंहणस्यसाधने यज्ञाख्ये रथेयुञ्जति योजयत्यध्वर्यादयः । किंच ईमेनंसोमं स्वसारः स्वयंसारिण्यः परस्परं स्वसृभूतावा जामयोवन्धुभूता अंगुलयः एकहस्तनिष्पन्नावात् स्वसृत्वं जामित्वं च एवंभूतामार्जयन्ति शोधयन्ति । तदेवाह सनाभयः समानबंधना वाजिनं बलवन्तं सोममूर्जयन्ति बलिनं कुर्वन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

चर्तस्रईघृतदुहःसचन्तेसमानेअन्तर्धरुणेनिर्पत्ताः ।
 ताईमर्पन्तिनमसापुनानास्ताईविश्वतःपरिपन्तिपूर्वाः ॥ ५ ॥
 चर्तस्रः । ईम् । घृतदुहः । सचन्ते । समाने । अन्तः । धरुणे ।
 निहसत्ताः । ताः । ईम् । अर्पन्ति । नमसा । पुनानाः ।
 ताः । ईम् । विश्वतः । परि । सन्ति । पूर्वाः ॥ ५ ॥

चतस्रो घृतदुहो घृतदोग्ध्यः गावईमेनं सोमं सचन्ते सेवन्ते । कीदृश्यस्ताः समाने एकस्मि-
 न्धरुणे सर्वेषांधारके अन्तः अन्तरिक्षे निपत्ताः निपण्णाः ताघृतदुहः ईमेनमर्पन्ति प्राप्नुवन्ति
 नमसाज्ञेन पुनानाः पूयमानाः सत्यः ताः पूर्वाविह्वयः प्रभूतागावोविश्वतः सर्वतः परिपतिपरिभव-
 न्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

विष्टम्भोदिवोधरुणःपृथिव्याविश्वाउतक्षितयोहस्तेअस्य ।
 असत्तउत्सोगृणतेनियुत्वान्मध्वोअंशुःपवतइन्द्रियार्थ ॥ ६ ॥
 विष्टम्भः । दिवः । धरुणः । पृथिव्याः । विश्वाः । उत । क्षितयः ।
 हस्ते । अस्य । असत् । ते । उत्सः । गृणते । नियुत्वान् । मध्वः ।
 अंशुः । पवते । इन्द्रियार्थ ॥ ६ ॥

अयं सोमोदिवोद्युलोकस्य विष्टंभभूतः यथा गृहस्यस्त्वंभः तद्वत् तथा पृथिव्याधरुणोधा-
 रकः उतापिच विश्वाः सर्वाः क्षितयः प्रजाः अस्यसोमस्य हस्तेभवन्ति उत्सः उत्सरत्यस्मात्का-
 माइत्युत्सः सोमः सगृणते स्तुवते ते तुभ्यं नियुत्वान्भवान् असत् भवतु । ससोमोमध्वः मधु
 कर्मणिषष्ठी मधुररसः अंशुः सोमः । अंशुःशमष्टमात्रोभवतीतियास्कः । यइन्द्रियाय पवते
 पूयतेभिपूयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

वन्वन्नवातोअग्निदेवर्वातिमिन्द्रायसोमदृत्रहापवस्त ।
 शाग्धिमहःपुरुश्चन्द्रस्पर्शायःसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ ७ ॥ २५ ॥

वृन् । अवातः । अ॒भि । दे॒व॒द्वी॒तिम् । इन्द्रा॒य । सो॒म ।
 वृ॒त्र॒ह्ना । प॒व॒स्व । श॒ग्धि । म॒हः । पु॒रु॒श्च॒न्द्रस्य॑ । रा॒यः ।
 सु॒द्वी॒र्य॑स्य । प॒तयः॑ । स्या॒म ॥ ७ ॥ २५ ॥

वन्वन् सन् देववीतिं देवानांपानार्थं हे सोम इन्द्राय इन्द्रार्थं वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता अवा-
 तः त्वं अभिपवस्व क्षर । कथंभूतः त्वं शग्धि शक्तिमान् महोमहानसि त्वत्पसादाद्वयं पुरुश्चन्द्र-
 स्य ब्रह्माह्लादकस्य सुवीर्यस्य शोभनावीरायस्मिन् तादृशस्य राये धनस्य पतयः स्याम ॥ ७ ॥

॥ इतिसप्तमस्य तृतीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

प्रहिव्दानइति पल्लुचंपंचमंस्तूक्तं मैत्रावरुणेर्वसिष्ठस्यार्पणं त्रैभुगं पवमानसोमदेवताकं । तथा-
 चानुकान्तं । प्रहिव्दानःपट्टसिष्ठइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्र॒हि॒न्वा॒नो॒ज॒नि॒ता॒रो॒द॒स्यो॒र॒थो॒न॒वा॒जं॑स॒नि॒प्य॒ञ्ज॒या॒सीत् ।
 इन्द्रं॑गच्छ॒न्नायु॑धासं॒शिशानो॑वि॒श्वा॒वसु॑हस्तं॒योरा॑द॒धानः॑ ॥ १ ॥
 प्र । हि॒न्वा॒नः ज॒नि॒ता । रो॒द॒स्योः । रथः॑ । न । वा॒जम् ।
 स॒नि॒प्यन् । अ॒या॒सीत् । इन्द्रं॑ । गच्छ॑न् । आ॒यु॒धा ।
 स॒मु॒श्शिशानः॑ । वि॒श्वा । वसु॑ । हस्तं॒योः । आ॒इ॒र्धा॒नः॑ ॥ १ ॥

हिव्दानः प्रेषमाणो ध्वर्ष्यादिभिः जनिता उत्पादयिता रोदस्योर्धावापृथिव्योः । तयोर्जन-
 यितृत्वं वृष्टिप्रदानहविःप्रापणाभ्यां । रथोन यथा रथोगच्छति तादृक्सोमोवाजं अन्नं सनिप्यन्
 दास्यन् प्रायासीत् प्रयच्छति । इन्द्रंगच्छन् प्राप्नुवन् आयुधा आयुधानि संशिशानः सम्यक्
 तीक्ष्णीकुर्वन् इन्द्रसाहाय्यगमनार्थं तीक्ष्णायुधःसन् विश्वा सर्वाणि वसु वसूनि हस्तयोराद-
 धानोस्मभ्यंदानाय एवंकुर्वन् प्रायासीत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒भि॒त्रि॒पृ॒ष्टं॒वृ॒षणं॑व॒यो॒धामा॑ङ्गु॒पाणा॑म॒वा॒वश॑न्त॒वाणीः॑ ।
 वना॑व॒सानो॑वरु॒णो॒नसि॑न्धू॒न्विर॑त्न॒धाद॑य॒ते॒वार्या॑णि ॥ २ ॥
 अ॒भि । त्रि॒पृ॒ष्टम् । वृ॒षण॑म् । व॒यः॑धाम् । अ॒ङ्गु॒पोणा॑म् ।
 अ॒वा॒व॒श॑न्त॒ । वा॒णीः । वना॑ । वसा॑नः । वरु॑णः । न ।
 सि॒न्धून् । वि । रत्न॑धाः । द॒य॒ते॒ । वा॒र्या॑णि ॥ २ ॥

त्रिपृष्ठं त्रीणिपृष्ठानि स्तोत्राणि द्रोणकलशादिस्थानानि वा सवनानि वा यस्यसतथोकः ।
तं वृषणं वर्षकं वयोधामन्नस्यदातारं सोमं आंगूपाणां आघोषवतां स्तोत्रूणां वाणीर्वाचः अ-
भ्यवावशन्त शब्दयन्ते । वना वनानि उदकानि वसानः आच्छादयन् वरुणोऽन वरुणइव सि-
न्धूनाच्छादयति तद्वत् रत्नधाः रत्नानांदाता सोमोवार्पाणि धनानि विदयते प्रयच्छति स्तोत्र-
भ्यः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शूरग्रामः सर्ववीरः सहावाजेतापवस्वसनिताधनानि ।

तिग्मायुधः क्षिप्रधन्वा समत्सर्पाह्वः साह्वान्पृतनासुशत्रून् ॥ ३ ॥

शूरग्रामः । सर्ववीरः । सहाध्वान् । जेता । पवस्व । सनिता ।

धनानि । तिग्मऽआयुधः । क्षिप्रधन्वा । समत्सर्पु ।

अपाह्वः । साह्वान् । पृतनासु । शत्रून् ॥ ३ ॥

हे सोम पवस्व त्वं । कीदृशस्त्वं शूरग्रामः शूराणां ग्रामः संघोपस्यसतः सर्ववीरः सर्व
वीरायस्य सतथोकः सहावान् सहनवान् जेता जयशीलः सनिता संभक्ता धनानि तिग्मायुधः
तीक्ष्णप्रहरणसाधनः क्षिप्रधन्वा क्षिप्रसहनशीलधन्वा समत्सु संग्रामेषु अपाह्वः असौढः सा-
ह्वान् अभिभवन् कुत्र पृतनासु शत्रुसेनासु कान् शत्रून् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उरुगंव्यूतिरभयानिकृण्वन्त्समीचीने आपवस्वापुरंधी ।

अपःसितासन्नुपसः स्वर्गाः संचिक्रदो महो अस्मभ्यंवाजान् ॥ ४ ॥

उरुगंव्यूतिः । अभयानि । कृण्वन् । समीचीने इति समुद्भूचिने ।

आ । पवस्व । पुरंधी इति पुरंमधी । अपः । सितासन् । उपसः ।

स्वः । गाः । सम् । चिक्रदः । महः । अस्मभ्यम् । वाजान् ॥ ४ ॥

हे सोम उरुगंव्यूतिर्विस्तीर्णमार्गस्त्वं अभयानि स्तोत्रभ्यः कृण्वन् कुर्वन् पुरंधी इदं
यावापृथिव्योनाम । ते समीचीने संगते कुर्वन् आपवस्व आदर । अपः उपसः स्वः आदित्यं
गारुभ्योसितासन् पुष्टघर्थं संभक्तुमिच्छन् संचिक्रदः संक्रन्दते । महो महतः महान्ति वागान्
अज्ञानि अस्मभ्यंदातुमितिशेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

मत्सिसोमवरुणंमत्सिमित्रंमत्सीन्द्रमिन्द्रोपवमानविष्णुम् ।

मत्सिशर्धोमारुतंमत्सिदेवान्मत्सिमहामिन्द्रमिन्द्रोमदाय ॥ ५ ॥

मत्सि । सोम । वरुणम् । मत्सि । मित्रम् । मत्सि । इन्द्रम् । इन्द्रो इति ।

पवमान । विष्णुम् । मत्सि । शर्धः । मारुतम् । मत्सि । देवान् ।

मत्सि । महाम् । इन्द्रम् । इन्द्रो इति । मदाय ॥ ५ ॥

हे पवमान पूजमानेन्द्रो सोम त्वं वरुणादीन् मत्सि तर्पय तेषां मदाय । इन्द्रस्य प्राधान्यात् द्विरभिधानं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एवाराजेवऋतुमाँअमेनविश्वाघनिघ्नदुरितापवस्व ।

इन्द्रोसूक्तायवचसेवयोधापूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥ २६ ॥

एव । राजाँइव । ऋतुँइमान् । अमेन । विश्वा । घनिघ्नत् ।

दुःइता । पवस्व । इन्द्रो इति । सुइउक्ताय । वचसे । वयः ।

धाः । पूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥ ६ ॥ २६ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरन् फलमाशास्ते । हेसोम एव एवं स्तुतइतिशेषः । ऋतुमाँस्त्वं राजेव अमेन बलेन विश्वा सर्वाणिदुरिता दुरितानि घनिघ्नन् विनाशयन् पवस्व । हे इन्द्रो दीप्तसोम सूक्ताय शोभनमुदिताय वचसे अस्माकं स्तोत्राय तद्ब्रूचः विसृष्ट्यार्थवदागत्य वयोधा अञ्जंघेहि अञ्जलाभस्य स्तुतिनिमित्तकत्वात्तस्य स्तुतिवचसः प्राधान्येनोक्तिः शिष्टं सिद्धं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थींश्चतुरोदेमाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके तृतीयोध्यायः ॥३॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेऽप्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 तृतीयं श्रुतितत्त्वज्ञः सप्तमस्याष्टकस्यसः । व्याख्याय सायणामात्यश्चतुर्थं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥
 तत्रासर्जिं वि प्लूचमष्टमं सूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्षं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं ।
 असर्जिकश्यपइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ असर्जिं वक्त्रा रथ्ये यथाजौ धियामनोता प्रथमो मनीषी ।
 दशस्वसारो अधिसानो अव्येजन्ति वह्निं सदर्नान्यच्छं ॥ १ ॥

असर्जि । वक्त्रा । रथ्ये । यथा । आजौ । धिया । मनोता ।
 प्रथमः । मनीषी । दश । स्वसारः । अधि । सानौ । अव्ये ।
 अजन्ति । वह्निम् । सदर्नानि । अच्छं ॥ १ ॥

वक्त्रा शब्दायमानः वचपरिभाषणे वनिष् । एतादृशः पवमानः सोमः आजौ अजन्ति क-
 मर्थं मृत्विजइति आजिर्यज्ञः । तस्मिन् धिया कर्मणा स्तोत्रेणवा साकं असर्जिं सृज्यते पात्रे-
 ष्विति । तत्र दृष्टान्तः—रथ्ये रथाहं आजौ संग्रामनामैवत् । अजन्ति प्रक्षिपंत्यायुधान्यत्रेति त-
 स्मिन् अश्वो यथा धिया अंगुल्या गृज्यते तद्वत् । कीदृशः मनोता यस्मिन् देवानां मनांसि ओ-
 तानि मोतानि सः । तथाचब्राह्मणं—तस्मिन्हृतेषां मनांस्योतानीति । प्रथमः सर्वेषां देवानां मुख्यः
 मनीषी मनसईषा मनीषा स्तुतिः तद्वात् दश स्वसारः दशसंख्याका अंगुलयः सदर्नानि
 यज्ञगृहाणि अच्छाभिमुखीकृत्य वह्निं योढारं सोमं सानौ समुच्छ्रिते । अधिः सप्तम्यथानुवादः ।
 अव्ये अविभवे अविवालेन कृते पवित्रे अजन्ति प्रेरयन्ति । अजगतिक्षेपणयोः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वीतीजनस्यदिव्यस्यकव्यैरधिसुवानोनहुष्येभिरिन्दुः ।
प्रयोनृभिरमृतोमर्त्येभिर्मर्मृजानोविभिर्गोभिरद्भिः ॥ २ ॥

वीती । जनस्य । दिव्यस्य । कव्यैः । अधि । सुवानः । नहुष्येभिः ।
इन्दुः । प्र । यः । नृभिरः । अमृतः । मर्त्येभिः । मर्मृजानः ।
अविद्भिः । गोभिः । अत्द्भिः ॥ २ ॥

कव्यैः साधुभिः स्तोत्रभिः नहुष्येभिर्मनुष्यैः सुवानः अग्निपूयमाणः इन्दुः सोमः दि-
व्यस्य दिविभवस्य जनस्य देवगणस्य वीती सुपांसुलुगिति चतुर्ध्याःपूर्वसवर्णदीर्घः सोमभक्ष-
णार्थं मत्तमधिगच्छति । किंच अमृतः मरणधर्मरहितोयः सोमः नृभिः कर्मनेत्रभिः मर्त्येभिः
मर्त्यैः अविभिरविमयैः पवित्रैः तथा गोभिरानडुहैः अधिपवणचर्मभिः । यद्वा गोविकारैः क्षी-
रादिभिः अद्भिःवसतीवर्यादिरुदकैश्च मर्मृजानः भृशंशोधयमानःसन् यत्तमिति गच्छति ।
उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृपावृष्णोरोरुवदंशुरस्मैपवमानोरुशदीर्तेप्रयोगोः ।
सहस्रमृक्कापथिभिर्वचोविदध्वस्मभिःसूरुअण्वंविद्याति ॥ ३ ॥

वृपा । वृष्णे । रोरुवत् । अंशुः । अस्मै । पवमानः । रुशत् ।
दीर्ते । पयः । गोः । सहस्रम् । ऋक्का । पथिभिः । वचः । इवित् ।
अध्वस्मभिः । सूरः । अण्वम् । वि । याति ॥ ३ ॥

वृपा क्रामानावर्षकः वृषेवाचरन्वा रोरुवत् भृशंशब्दायमानः अंशुः सोमः पवमानः पूयमा-
नः सन् अस्मै वृष्णे वर्षकायेन्द्राय तदर्थं रुशत् रोचतेरिदंरूपं । आरोचमानं श्वेतं गोः प्रय
आश्रयणद्रव्यं ईर्ते गच्छति ईरगतौ आदादिकः । किंच ऋक्का छन्दसीवनिपाविति मत्वर्थी-
योवनिप्र स्तोत्रवान् अतएव वचोविद स्तुतीनांज्ञाता सूरः सुवीर्यः सर्वंपामग्निष्टोत्रादिकर्मपेरकः
सोमः अध्वस्मभिः ध्वंसनवर्जितैः हिंसारहितैः सहस्रं पथिभिर्वहुभिर्मागैः अण्वं सूक्ष्मच्छिद्रं
पवित्रं विद्याति अतोत्य द्रोणकलशं गच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

रुजादृह्णाचिद्रक्षसःसदांसिपुनानइन्द्रऊर्णुहि विवाजान् ।
वृश्रोपरिष्ठात्तुजतावृधेनयेअन्तिदूरादुपनायमेषाम् ॥ ४ ॥

रुज । दृह्णा । चिद्र । रक्षसः । सदांसि । पुनानः । इन्द्रो इति ।
ऊर्णुहि । वि । वाजान् । वृश्व । उपरिष्ठात् । तुजता । वृधेन ।
ये । अन्ति । दूरात् । उपनायम् । एषाम् ॥ ४ ॥

हे सोम दृह्णाचिव दृह्णान्यपि परैरगन्तव्यत्वेन रक्षसोराक्षसस्य सदांसि स्थानानि पुरा-
णि रुज विनाशय । रुजोभगे तौदादिकः । किंच हे इन्द्रो पवमानः पुनानः पवित्रादिभिः पू-
यमानस्त्वं वाजान् अन्नानि तस्य बलानिवा विविधं ऊर्णुहि आच्छादय आहरेत्यर्थः । तथा
येराक्षता उपरिष्ठाद्भ्रूवदेशादागच्छन्ति ये वा अन्निके समीपे आगच्छन्ति ये च दूराद्दूरदे-
शाद्वा आगच्छन्ति येषां राक्षसानां उपनायं उपनेतारं स्वामिनं तुजता तुजविहिंसिककर्मा । हिंस-
केन वधेन हननसाधनेनायुधेन त्वं वृश्व छिन्धि । ओन्नश्चूछेदने तौदादिकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सप्रत्नवन्नव्यसेविश्ववारसूक्तार्यपथःकृणुहिप्राचः ।
येदुःसर्हासोवनुपावृहन्तस्तांस्तेअश्यामपुरुरुपुरुक्षो ॥ ५ ॥

सः । प्रत्नवत् । नव्यसे । विश्ववार । सुउक्तार्य । पथः । कृणुहि ।
प्राचः । ये । दुःसर्हासः । वनुपा । वृहन्तः । तान् । ते ।
अश्याम् । पुरुरुत् । पुरुक्षो इति पुरुक्षो ॥ ५ ॥

हे विश्ववार विश्वैः सर्वैर्वरणीय हे सोम तादृशस्त्वं प्रत्नवत् पुराणइव स्थितस्त्वं नव्य-
से नवीयसे नवतराम नवशब्दादीपसुनीकारलोपच्छांसः । तस्मै सूक्तार्य शोभनस्तुतिकाय
महं पथोपागान् प्राचः प्राचीनात् कृणुहि कुरु सर्वत्रगमनं मयच्छेत्यर्थः । रुविहिंसिककरणयोः
धिविह्वलण्वोरचेत्पुमात्पयः । हेपुरुरुत् बहुकर्मन् हेपुरुक्षो दुःशुशब्दे भित्त्वादित्वात् दुपत्यमः ।
वृह्विधं शब्दायमान हेसोम दुःसर्हासः रक्षोभिःसोदुमशक्त्याः अदएव वनुपा वनविहिंसार्थः ।

हिंसयायुक्ताः बृहन्तोमहान्तः येत्वदीया अंशाःसन्ति तान् ते तव स्वभृतान् अंशान् वयं यज्ञे
अश्याम प्रामुष्याम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒वापु॑ना॒नोअ॒पःस्व॑र्गाअ॒स्मभ्य॑तो॒कात॑न॒यानि॑भूर्ऋ॒रि ।

शं॒नःक्षेत्र॑मुरु॒ज्योती॑पिसोम॒ज्योद्भुःसूर्य॑दृशये॒रिरी॑हि ॥ ६ ॥ १ ॥

ए॒व । पु॒ना॒नः । अ॒पः । स्वः । गाः । अ॒स्मभ्य॑म् । तो॒का । तन॑यानि ।

भूर्ऋ॒रि । शम् । नुः । क्षेत्र॑म् । उ॒रु । ज्योती॑षि । सो॒म् । ज्योक् ।

नः । सूर्य॑म् । दृ॒शये॑ । रि॒रीहि॑ ॥ ६ ॥ १ ॥

हे सोम एव एवं पुनानः पूयमानः पवित्रादिभिः अस्मभ्यं रिरीहि मापय प्रयच्छ । किं
तव अपः अपइत्यन्तरिक्षनाम आमोति सर्वमपि अन्तरिक्षं स्वः स्वर्गं युलोकं गाः सर्वैर्गम्पते
अत्रेतिगावः पृथिव्यः ताः पृथिवीश्च भूरि सुपांसुलुगिति द्वितीयायालुक् । बहून् तोका तोका-
न् तनयानि तन्वन्ति कुलमिति तनयाः पौत्राः तांश्च तथा नोस्मभ्यं क्षेत्रं शं सुखकरं कुरु ।
हेसोम ज्योतीषि नक्षत्राणि उरु उरूणि अन्तरिक्षे विस्तीर्णानिकुरु । तथा नोस्मभ्यं सूर्य-
मादित्यं ज्योक् चिरनामैतत् चिरकालं दृशये द्रष्टुं कुरु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

परिसुवानइति पल्लचंसप्तमंस्तुक्तं मारीचस्यकश्यपस्याप्यं वैदुषं पवमानसोमदेवताकं । परि-
सुवानइत्यनुकान्तं गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॑सुवा॒नोहरि॑रिंशुःप॒वित्रे॑रथो॒नस॑र्जिस॒नये॑हिया॒नः ।

आप॑च्छ्लो॒कंमिन्द्रि॑यंपू॒यमा॑नःप्रति॒देवाँअ॑जुपत्प्रयो॒भिः ॥ १ ॥

परि॑ । सुवा॒नः । हरि॑रिः । अंशुः । प॒वित्रे॑ । रयः । न । स॒र्जि ।

स॒नये॑ । हिया॒नः । आप॑त् । श्लो॒कम् । इन्द्रि॑यम् । पू॒यमा॑नः ।

प्रति॑ । दे॒वान् । अ॒जुप॑त् । प्रयः॑ऽभिः ॥ १ ॥

सुवानः अभिपूयमाणः हियानः ऋत्विग्भिः मेर्यमाणः हरिर्हरितवर्णः अंशुः सोमः पवित्रे
अविवालेन हृतेदशापवित्रे परिसर्जि परिसृज्यते । किमर्थं सनये धनलाभाय देवानां संभजनाय
वा । तत्रदृष्टान्तः—रथोन रथोयथा युद्धे शत्रुवधार्थं शत्रुधनहरणार्थं वा सृज्यते तद्वत् । किंच पूय-
मानः पवित्रेण सोमसोमः इन्द्रियं इन्द्रालिगं इन्द्रस्य पर्याप्तं वा श्लोकं स्तोत्रमापत्त्वामोति आ-
पूःयाप्तौलेट्यडागमः । तथासप्तोमः प्रयोभिः प्रीणमितृभिः हवीरूपैः अन्नैर्देवान् प्रत्यजुपत प्र-
तिसेवते जुषीमोतिसेवनयोः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अच्छानृचक्षांससरत्पवित्रेनामदधानः कृविरस्य योनौ ।
सीदन्होतैवसदने चमूपूपैमग्मन्चूर्पयः सप्तविप्राः ॥ २ ॥

अच्छं । नृचक्षाः । असरत् । पवित्रे । नाम । दधानः । कृविः ।
अस्य । योनौ । सीदन् । होतांसइव । सदने । चमूपु । उप ।
ईम् । अग्मन् । चूर्पयः । सप्त । विप्राः ॥ २ ॥

नृचक्षाः नृणां दृष्टा कृविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः नाम वसतीवर्षाख्यमुदकं दधानोधारयन् अ-
स्य एतादृशस्यात्मनः योनौ स्थाने पवित्रे अच्छासरत् अभितः सरति ततः सदने सीदन्त्यत्रैव
सदनोयज्ञः तस्मिन् होतैव होतायथा देवान्स्तोतुमुपविशति तद्वत् देवानागन्तुं सीदन् उपविशन्
सोमः चमूपु चमन्ति चम्बोग्रहादयः तेषु अभिसर । अनन्तरं सप्त सप्तसंख्याका विप्राधेधाविनः
भ्ररद्वाजः कश्यपो गोतमो त्रिभिर्श्वामित्रोजमदक्षिर्वसिष्ठश्चैवे क्रपयः ईमन्सोमं उपागमन् स्तोत्रैरु-
पगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रसुमेधागातुविद्विश्वदेवः सोमः पुनानः सदएत्ति नित्यम् ।
भुवद्विश्वेषु काव्येषु रन्तानु जनान्यतते पञ्चधीरः ॥ ३ ॥

प्र । सुमेधाः । गातुश्चित् । विश्वदेवः । सोमः । पुनानः ।
सदः । एत्ति । नित्यम् । भुवत् । विश्वेषु । काव्येषु । रन्ता ।
अनु । जनान् । यतते । पञ्च । धीरः ॥ ३ ॥

सुमेधाः । नित्यमसिचप्रजामेधयोरिति असिच् समासान्तः । शोभनप्रज्ञः गातुवित् मार्ग-
स्यवेत्ता यद्वा गातवः स्तोवारः तेषां धनस्यलंभयितावा विश्वदेवः सर्वदेवोपगतः यद्वादेवो देवनं
दीप्तिः व्यापकदीप्तिभुक्तः एतादृशः सोमः पुनानः पूयमानः सन् नित्यमविनश्वरं सद्दः स्थानं
द्रोणकलशं प्रैति प्रगच्छति अतः विश्वेषु सर्वेषु काव्येषु कविकर्मसु स्तोत्रेषु रन्ताभुवत् रमण-
शीलोभवति रमेस्ताच्छीलिकस्तृन् । तथा धीरः प्राज्ञः सोयंपंचजनान् निपादपंचमान् चतुरोव-
र्णान् अनुयतते अनुगन्तुं प्रयत्नं करोति अनुगच्छतीति यावत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

तवत्येसोमपवमाननिण्येविश्वेदेवास्त्रयंएकादशासः ।
दशस्वधाभिरधिसानोअव्येमृजन्तित्वानद्यःसप्तयह्वीः ॥ ४ ॥
तव । त्ये । सोम । पवमान् । निण्ये । विश्वे । देवाः । त्रयः ।
एकादशासः । दश । स्वधाभिः । अधि । सानौ । अव्ये ।
मृजन्ति । त्वा । नद्यः । सप्त । यह्वीः ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमान हेसोम तवस्वभूताः त्ये ते प्रसिद्धाः त्रयएकादशासः पूरणार्थेऽदृप्त-
त्ययः । त्रयस्त्रिंशत्संख्याका विश्वेसर्वदेवाः निण्ये अन्तर्हितनामैतत् । अंतर्हिते स्थाने द्युलो-
केवर्तन्ते तादृशं त्वां दशसंख्याका अंगुलयः अधिसानौ अधिकं समुच्छ्रिते अव्ये अविमये
पवित्रे स्वधाभिरुदकैर्वा सृजन्ति शोधयन्ति । किंच यह्वीः वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः । य-
त्त्रोमहृत्यः सप्तसंख्याकार्गंगाद्यानद्यः त्वा त्वां मृजन्ति वसतीवर्षात्मकैरेकधनात्मकैश्च स्वीयैरु-
दकैस्त्वां मार्जयन्ति इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

तन्नृसृत्यंपवमानस्यास्तुयत्रविश्वेकार्वःसुनसन्त ।
ज्योतिर्यदद्वेअरुणोदुलोकंप्रावन्मनुंदस्यवेकरभीकम् ॥ ५ ॥
तत् । नु । सृत्यम् । पवमानस्य । अस्तु । यत्र । विश्वे । कार्वः ।
सुमनसन्त । ज्योतिः । यत् । अह्ने । अरुणोत् । ऊँ इति ।
लोकम् । प्र । आवत् । मनुम् । दस्यवे । कः । अभीकम् ॥ ५ ॥

सत्यं सत्यभूतं तत्प्रसिद्धस्यः प्रवमानस्यः सोमस्यस्थानं नृक्षिप्तं अस्माकमस्तु यत्र यस्मि-
नस्थाने विश्वे सर्वे कारवः स्तोतारः संनसन्तः स्तोतुं संगच्छन्ति तदस्थानमस्तु । अस्यसोमस्य
यत्र ज्योतिः अह्ने दिवसाय लोकमालोकं प्रकाशं अरुणोत् करोति । इत्यवधारणे । तत्र
ज्योतिः मनुं एतन्नामानं राजार्षीं प्रावत् प्रकर्षेणारक्षत् । तथा सोमः स्वीयंतेजः दस्यवे सर्व-
स्योपक्षपयित्रे असुराय अभीकं अभिगमनशीलं कः अकार्षीत् करोतेर्लुङि मंत्रेषेति वृद्धे ॥५॥

अथःषष्ठी—

परिसर्त्रेवपशुमान्तिहोताराजानसत्यःसमितीरियान्तः ।
सोमःपुनानःकलशाँअयासीत्सीदन्मृगोनमहिषोवनेषु ॥ ६ ॥ २ ॥

परि । सर्त्रे इव । पशुमन्ति । होता । राजा । न । सत्यः ।
समृद्धंतीः । इयानः । सोमः । पुनानः । कलशां ।
अयासीत् । सीदत् । मृगः । न । महिषः । वनेषु ॥ ६ ॥ २ ॥

होता देवानामाह्वाता ऋत्विक् । पशुमन्ति पशुमतः सर्त्रेव यज्ञगृहान् यथापरिगच्छते ।
किंच राजा न यथाराजा सत्यः सत्यकर्मासन् समितीः संभ्रामनामैतत् प्रम्यकूप्याप्यते योद्धृभि-
रनेतितान् संभ्रामान इयानोगच्छन् भवति । तथा पुनानः सोमोवनेषु वननीयेषु वसतीवर्षाख्ये-
पूदकेपुसीदन् मृगोन महिषः महिषाख्योद्यमइव उदकेपुतिष्ठन् कलशान् द्रोणाभिधानान्
अयासीत् परियाति । यद्वा महिषोमहान् पूज्योवा सोमः कलशान् परिगच्छतीति ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

साकमुक्षइति पंचचर्मष्टमं सूक्तं गौतमस्यतोषसआर्षं पूर्ववच्छंदोदेवते । तथाचानुक्रम्यते ।
साकमुक्षःपंचनोधाइति । गतोविनियोगः ।

तत्र पथमा—

साकमुक्षोमर्जयन्तस्वसारोदशधीरस्वधीतयोधनुञ्जीः ।
हरिःपर्यद्रवजाःसूर्यस्यद्रोणंननक्षेत्र्योनवाजीः ॥ १ ॥

साकमुक्षः । मर्जयन्त । स्वसारः । दश । धीरस्य ।
 धीतयः । धनुत्रीः । हरिः । परि । अद्रवत् । जाः । सूर्यस्य ।
 द्रोणम् । ननक्षे । अत्यः । न । वाजी ॥ १ ॥

साकमुक्षः सहयुगपदसिंचत्यः उक्षसेचने क्विपिरूपं । तादृश्यः स्वसारः कर्मकरणार्थं इ-
 तस्ततः सुदुग्च्छंत्योगुलयः मर्जयंत सोमंशोधयन्ति । मृजुशौचालंकारयोः । तथा दश दश-
 संख्याकाः धीतयः अंगुलिनामैतत् । अंगुलयः धीरस्य समर्थस्य मात्रस्यवा देवैर्ध्यातव्यस्य
 काम्यमानस्यवा सोमस्य धनुत्रीः प्रेरयिष्योभवन्ति ततः हरिर्हरितवर्णः सोमः सूर्यस्यजाः मा-
 दुर्भूता जायादिशः ताः पर्यद्रवत् परितोगच्छति । सूर्यतेजसाहि आविर्भवन्तीति दिशां तस्यजा-
 त्वं । अत्यः अतनशीलोवाजीन अश्वइव स्थितः सोमः द्रोणं कलशं ननक्षे व्यामोति । नक्ष-
 तिव्याप्तिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संमातृभिर्नशिशुर्वावशानोवृषादधन्वेपुरुवारोअद्भिः ।
 मर्योन्नयोपामभिर्निष्कृतंयन्त्सङ्गच्छतेकलशंउस्त्रियांभिः ॥ २ ॥

सम् । मातृद्भिः । न । शिशुः । वावशानः । वृषा । दधन्वे ।
 पुरुवारः । अतृद्भिः । मर्यः । न । योपाम् । अभि ।
 निःस्कृतम् । यत् । सम् । गच्छते । कलशं । उस्त्रियांभिः ॥ २ ॥

वावशानः देवान्कामयमानः वृषा कामानावर्षकः अतएव पुरुवारः बहुभिर्वरणीयःसोमः
 अद्भिः मातृभूताभिः वसवीवरीभिः संदधन्वे संधार्यते । तत्रदृष्टान्तः—मातृभिर्नशिशुः कामय-
 मानः पुत्रोयथा मातृभिः पयःप्रदानेन संधार्यते । धविर्गत्यर्थः कर्मणिलितिरूपं । मर्योन्न मनु-
 ष्योपथा योपां युवतिं अभिगच्छति तद्वत् निष्कृतं संस्कृतं स्वस्थानं अभियन् अभिगच्छन्
 कलशे द्रोणाभिधाने उस्त्रियाभिरद्भिः गोविकारैः क्षीरादिभिर्वासंगच्छते । गमेरकर्मकाव स-
 योग्मृच्छीत्यात्मनेपदं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उतप्रपिप्येऊधुरध्यायाइन्दुर्धाराभिःसचतेसुमेधाः ।
मूर्धानंगावःपर्यसाचमूष्वभिःश्रीणन्तिवसुभिर्नानिः ॥ ३ ॥

उत । प्र । पिप्ये । ऊर्ध्वः । अध्यायाः । इन्दुः । धाराभिः ।
सचते । सुमेधाः । मूर्धानम् । गावः । पर्यसा । चमूषु ।
अभि । श्रीणन्ति । वसुभिः । न । निः ॥ ३ ॥

उतापिच अद्यायाः अद्येतिगोनाम अहंतव्यायागोरूधः पयःस्थानं सोमः प्रपिप्ये ओषध्यादिषु सोमः प्रविश्य प्रकर्षेणाप्याययति । प्यायतेर्लिटिलिङ्चडोश्चेतिपीभावः । सुमेधाः शोभनमत्तः सोमं इन्दुः सोमः धाराभिः सचते समवैति संगच्छते । ततोगावः चमूषु चमन्ति भक्षयंत्यत्रसोममिति चम्बोग्रहादयः तेषुस्थितं मूर्धानं समुच्छ्रितमिमंसोमं पयसा श्वेतेन अभिश्रीणन्ति अभितआच्छादयन्ति । तत्रदृष्टान्तः—निःकैः प्रक्षालितैर्वसुभिर्न वसैर्यथा आच्छादयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनोदिवेभिःपवमानरुदेन्दोरयिमश्विनंवावशानः ।
रथिरायतामुशतीपुरन्धिरस्मद्भ्यगादावनेवसूनाम् ॥ ४ ॥

सः । नः । देवेभिः । पवमान् । रुद् । इन्दो इति । रयिम् ।
अश्विनम् । वावशानः । रथिरायताम् । उशती ।
पुरंमृधेः । अस्मद्भ्यक् । आ । दावने । वसूनाम् ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमानसोम सतादृशः त्वं नोस्मभ्यं देवेभिर्देवैःसह रद प्रयच्छ । किंत्व उच्यते हेइन्दो पात्रेषु क्षरन्सोम वावशानः कामयमानः सन् अश्विनं अश्ववन्तं रयिं धनं प्रयच्छेति । किंच रथिरायतां रथोयेषामस्तीति रथिराः । मेधारथाभ्यामितीरत्पत्ययः । तद्ददाचरतः तानिच्छतोवा पुरुषान् उशती कामयमाना पुरंधिः त्वदीया बहुविधाधीः वसूनां धनानां दावने दानाय अस्मद्भ्यक् अस्मदभिमुल्यागच्छतु यद्वा रथिरायवामिति धनानांविशेषणं बलवतां

परि । यत् । कृविः । काव्या । भरते । शूरः । न । रथः ।
 भुवनानि । विश्वा । देवेषु । यशः । मर्ताय । भूर्पुत्र ।
 दक्षाय । रायः । पुरुषभूर्पु । नव्यः ॥ ३ ॥

कविः क्रान्तमज्ञः सोमः काव्या काव्यानि कवेः कर्माणि स्तोत्राणि यद्यदा परिभरते प-
 रितोविभर्ति परिगच्छतीत्यावत् । कथमिव शूरोन यथाशूरः शत्रूणांवाधकौरथस्तदीयः वि-
 श्वा भुवनानि सांग्रायिकानि भूतानि परियाति तद्वत् तदानीं देवेषुस्थितं यशोव्यापकं धनं म-
 र्ताय मनुष्याय स्तोत्रे भूपत्र भवतेरन्तर्भावितण्यथावत् सनिरूपं भावयितुमिच्छन् सोमः रायः
 आत्मना दत्तस्यधनस्य दक्षाय वृध्यर्थं पुरुषुषु बहुपुयज्ञभवनेषु नव्यः स्तोत्रव्योभवति । णु-
 स्तुतौ अचोषत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था-

श्रियेजातःश्रियआनिरियायश्रियंवयोजरितृभ्योदधाति ।
 श्रियंवसानाअमृतत्वमापन्नवन्तिसत्यासमिथामितद्रौ ॥ ४ ॥
 श्रिये । जातः । श्रिये । आ । जिः । इयाय । श्रियम् ।
 वयः । जरितृभ्यः । दधाति । श्रियम् । वसानाः । अमृतत्वम् ।
 आयन् । भवन्ति । सत्या । समृद्ध्या । मितद्रौ ॥ ४ ॥

ससोमः श्रियेजातः संपदर्थं प्रादुर्भूतोभवति । तदेवाह श्रिये श्रयर्थेणव आनिरियाम अं-
 शुष्य आभिमुख्येन निर्गच्छति निर्गतश्च ससोमः जरितृभ्यः स्तोत्रभ्यः श्रियं वयोचं जीवनं
 चादधाति विदधाति पयच्छति । तेन दत्तांश्रियं वसाना आच्छादयन्तः स्तोत्रारः असृतत्वं दे-
 वत्वं अमरणत्वं वा आयन् प्राप्नुवन् तस्मिन् मितद्रौ मितगमने सोमे समिथा युद्धनामैतत् स-
 म्यक्प्राप्ये अत्रेति समीणइति । एतेः सम्पूर्वंस्मथकप्रत्ययः । तानि युद्धानि सत्या सत्या-
 नि यथार्थानिभवन्ति ननुवितथानि तेनसोमेन पराजितानिभवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

दप्रमूर्जमभ्यर्ष्वाश्वंगामुरुज्योतिःऋणुहिमात्सिदेवान् ।
 विश्वानिहितुपहानितुभ्यंपर्वमानुबाधसेसोमशत्रून् ॥ ५ ॥ ४॥

इर्षम् । ऊर्जम् । अजि । अर्ष । अश्वम् । गाम् । उरु । ज्योतिः ।
 कृणुहि । मत्सि । देवान् । विश्वानि । हि । सुसहा । तानि ।
 तुभ्यम् । पर्वमान । बाधसे । सोम । शत्रून् ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे सोम इषं अन्नं ऊर्जमन्नरसंच अस्मभ्यमभ्यर्षे अभिगमय । किंच अश्वं वाहनं गां
 पयःप्रदानेन यज्ञस्यसाधनभूतां गां च तथा उरु महत् ज्योतिः सूर्याख्यं कृणुहि जगदालोकना-
 र्थं कुरु । किंच देवानिन्द्रादीन् मत्सि सोमेन तर्पय मदेर्लटि बहुलंछन्दसीति विकरणस्यलुक्
 वाक्यभेदादनिघातः । अपिच हेसोम तुभ्यं तानि विश्वानि सर्वाणि रक्षंसि सुपहा सुसहानि
 अनायासेनैव अभिभविषुं शक्यानि भवन्ति । हिरवधारणे । अतएव हे पवमान पूयमान हेसो-
 म सर्वान् शत्रून् बाधसे जहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

कनिकन्तीति पंचर्षदशमंस्तूक्तं कण्वपुत्रस्य प्रस्कण्वस्यार्थं । तथानुक्रम्यते । कनिकन्ति-
 प्रस्कण्वइति । पूर्ववच्छन्दोदेवते । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कनिकन्तिहरिरासृज्यमानःसीद्वनस्यजठरेपुनानः ।
 नृभिर्घृतःकृणुतेनिर्णिजंगाअतोमतीर्जनयतस्वधार्मिः ॥ १ ॥
 कनिकन्ति । हरिः । आ । सृज्यमानः । सीदन् । वनस्य ।
 जठरे । पुनानः । नृभिः । घृतः । कृणुते । निर्निजम् ।
 गाः । अतः । मतीः । जनयत । स्वधार्मिः ॥ १ ॥

आसृज्यमान आसप्तमन्वाव विसृज्यमानोभिपूयमाणः हरिर्हरितवर्णः सोमः कनिकन्ति
 पुनःपुनः शब्दायते क्रन्दतेषंडल्लुकि तिपीडभावे दार्धर्तदधर्ति इत्यादिनानिपातनादभ्यासस्य
 निगागमः अफ्यस्तस्वरः । तथा पुनानः पूयमानः वनस्य वननीयस्य द्रोणकलशस्य जठरे सी-
 दन्नुपविशन् शब्दायते । किंच नृभिः कर्मनेरुभिर्कृत्वग्भिः यतः संयतः सोमः गागोविकारान्
 क्षीरादीनि आच्छादयन् निर्निजं आत्मनोरूपं । कृणुते ग्रहादिषु करोति अतोस्मै सोमाय मती
 मंननीयाः स्तुवीः स्वधार्मिर्हविर्भिः सह जनयत स्तोतारोजनयन् । सस्यान्वादेराभावश्छान्दसः ।
 यद्वा हे स्तोतारः अस्मै सोमाय स्तुवीर्जनयत उत्पादयत कुरुतेतियाव ॥ १ ॥

धनानामिति । अस्मद्भक् विष्वग्देवयोश्चेदरद्वञ्चतावप्रत्ययइति अद्वादेशः अदिसध्योरन्तोद्ग-
त्तवनिपातनाव उदात्तस्वरितयोरेणइतितित्स्वरितः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नूनो॒र॒यिमु॒प॒मास्व॒नृ॒वन्तं॑ पु॒ना॒नो॒वा॒ताप्यं॑ वि॒श्वश्च॑न्द्रम् ।
प्र॒व॒न्दितु॑रि॒न्दो॒ता॒र्यायुः॑ प्रा॒त॒र्म॒क्षु॒धिया॑व॒सु॒र्जग॑म्यात् ॥ ५ ॥ ३ ॥

नु । नः । र॒यिम् । उ॒प । मा॒स्व । नृ॒वन्त॑म् । पु॒ना॒नः ।
वा॒ताप्य॑म् । वि॒श्वश्च॑न्द्रम् । प्र । व॒न्दितुः । इ॒न्दो इति॑ । ता॒रि ।
आ॒युः । प्रा॒तः । म॒क्षु । धि॒याव॑सुः । ज॒ग॒म्या॒त् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे सोम पुनातः पूयमानस्त्वं नोस्वभ्यं नुक्षिमं नृवन्तं मनुष्यैर्युक्तं । छान्दसंमनुषोवत्वं । ता-
दृशं रयिं धनं उपमास्व उपनिर्मिमीष्व उपकुर्वित्यर्थः । किंच विश्वचन्द्रं सर्वेषामाह्लादकंवाता-
प्यं उदकनाभैतत् उदकंचकुरु । तथा हे इन्दो सोम वन्दितुस्तवस्तोतुः आयुर्जीविनं प्रतारि त्वया
वर्धितमस्तु सोयंसोमः धियावसुः बुध्याकर्मणावा मातृधनः प्रातः काष्ठे वा सवने वा मक्षु शी-
घ्रं अस्मदीयं यज्ञं प्रति जगम्यादागच्छेत् गमेलिङि बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अधियदिति पंचर्चनवमंस्तूकं आंगिरसस्पकण्वस्यापि तथाचानुक्रम्यते—अधियत्कण्वइ-
ति । पूर्ववच्छन्दोदेवते गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अधि॒य॒द॒स्मिन्वा॒जिनी॑व॒शु॒भ्रः॒स्पर्ध॑न्ते॒धियः॑ सूर्ये॒नवि॑शः ।
अ॒पो॒वृ॒णानः॑ प॒वते॑ क॒वी॒यन्ब्र॑जं न॒पंशु॑वर्ध॒नाय॑मन्मं ॥ १ ॥

अधि । यत् । अ॒स्मिन् । वा॒जिनी॑इइव । शु॒भ्रः । स्पर्ध॑न्ते ।
धि॒यः । सूर्ये॑ । न । वि॒शः । अ॒पः । वृ॒णानः । प॒वते॑ ।
क॒वि॒इयन् । ब्र॒जम् । न । प॒शु॒इव॑र्धनाय । मन्मं ॥ १ ॥

यद्यदास्मिन्सोमे वाजिनीव शुभः अश्वेयथा वस्त्रमभृत्यलंकाराभवन्ति । यदावास्मिन् सोमे सूर्येन यथासूर्ये विशोरश्मयउदिताभवन्ति तदा धियोंगुलयः अधिस्पर्धन्ते अहंपुरस्ताच्छोधयामि अहंपुरस्ताच्छोधयामीत्यहमहमिकया उपतिष्ठन्ति । ततोयंसोमः अपोवसतीवरी-वृणानः आच्छादयन् पवते पात्रेषु क्षरति कलशानि अधिगच्छति । कीदृशः कवीयन् कवि-रिवाचरन् । यद्वा कवयःस्तोतारः तानिच्छन् तत्रदृष्टान्तः—व्रजं मन्म मननीयं गवां गोष्ठं प-शुवर्धनाय पशूनां वर्धनाय गोपालः परिगच्छति तथा देवानां प्रीणनाय पात्राणिप्रति प-वतइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्विताव्यूष्वर्णमृतस्यधामस्त्रिविदेभुवनानिप्रथन्त ।

धियःऋण्वानाःस्वसरेनगावर्कतायन्तीरभिवावश्चन्द्रम् ॥ २ ॥

द्विता । विःऋण्वर्णम् । अमृतस्य । धाम । स्वःऽविदे । भुवनानि ।

प्रथन्त । धियः । पिन्वानाः । स्वसरे । न । गावः । ऋतयन्तीः ।

अभि । वावश्चे । चन्द्रम् ॥ २ ॥

अमृतस्योदकस्यधाम धारकंस्थानमन्तरिक्षं सोमोद्विता द्विधा व्यूष्वर्ण उभयतः स्वते-जसाच्छादयन् मध्येनगच्छति । ततः स्वविदे सर्वजाय तस्मै सोमाय भुवनानि प्रथन्त विस्ती-र्णानिभवन्ति । तस्यरश्मीनां संचरणार्थं प्रथन्तइत्यर्थः । अथ पिन्वानाः प्रीणयिष्यः धियः स्तुतिलक्षणावाचः ऋतायन्दीर्यज्ञमिच्छन्त्यः सत्यः तमिमिदं सोममभिलक्ष्य स्वसरे यागाहनि वावश्चे शब्दायन्ते । यद्वा सोमं कामयन्ते । तत्रदृष्टान्तः—गावो न यथापिन्वमानाः पयः क्षरंत्यो-गावः स्वसरे सुष्ठु अस्यन्ते प्रेष्यंते गावोत्रेति स्वसरोगोष्ठं तस्मिन्नच्छाभिलक्ष्य शब्दं कुर्वन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परित्यक्तविःकाव्याभरतेशूरोनरथोभुवनानिविश्वा ।

देवेषुशोमर्तायभूपन्दक्षांयरायःपुरुभूपुनव्यः ॥ ३ ॥

अथ द्वितीया-

हरिःसृजानःपथ्यामृतस्येयर्तिवाचमरितेवनावम् ।
देवोदेवानांगुह्यानिनामाविष्कणोतिवर्हिषिप्रवाचे ॥ २ ॥

हरिः । सृजानः । पथ्याम् । ऋतस्ये । इयर्ति । वाचम् ।
अरिताइव । नावम् । देवः । देवानाम् । गुह्यानि । नाम ।
आविः । कृणोति । वर्हिषि । प्रवाचे ॥ २ ॥

सृजानः सृज्यमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य पथ्यां पथिभवांवाचं दे-
वीं इयर्ति प्रेरयति । तत्रदृष्टान्तः-अरितिव जनान् वीरंपापयन् नाविकोयथा नावं प्रेरयति तद्व-
त् ऋगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपत्योरित्यश्यासस्येत्वं । ततः देवोदीप्यमानः सोमः देवानां
इन्द्रादीनां गुह्यानि अन्तर्हितानि नाम नामानि शरीराणि प्रवाचे प्रकर्षेणवाचयित्रे स्तोत्रे
वर्हिषियज्ञे आविष्कणोति स्तोत्रमाविष्करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अपामिवेदूर्मयस्तर्नुराणाःप्रमनीपाईरतेसोममच्छं ।
नमस्यन्तीरुपचयन्तिसंचाचविशान्त्युशतीरुशान्तम् ॥ ३ ॥

अपामइव । इत् । ऊर्मयः । तर्नुराणाः । प्र । मनीपाः । ईरते ।
सोमम् । अच्छं । नमस्यन्तीः । उप । च । यन्ति । सम् ।
च । आ । च । विशान्ति । उशतीः । उशान्तम् ॥ ३ ॥

अपामिव यथाउदकानामूर्ध्वसवरन्ते इदितिपूरणः तद्वत् तर्नुराणाः कर्मणि देवान्स्तोत्रं
स्वरमाणाः । गुरत्वरणे जौहोत्यादिकः यद्भृत्पुगन्तस्यशानचिरुषं अश्यासस्यअवर्णंश्च रेफा-
देश्चान्दसः अश्यासस्वरः । तादृशाऋत्विजः मनीषामनसईशित्रीः स्तुत्रीः सोममच्छं सोमं
प्रतिपेरते प्रेरयन्ति । नमस्यन्तीः नमस्यन्त्यः सोमं पूजयन्त्यः सत्यः तमुपयन्तिच उपगच्छन्ति
तमेवसंपन्तिच । चवायोगेप्रथमेतिननिवातः । ततउशतीः कामयमानाः स्तुतयः उशान्तंकाम-
यमानंसोमं आविशन्ति च प्रविशन्ति च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

तंमर्मृजानंमंहिपंसानांवंशुंदुहन्त्युक्षणंगिरिष्ठाम् ।
तंवावशानंमतयःसचन्तेत्रितोविभर्तिवरुणंसमुद्रे ॥ ४ ॥

तम् । मर्मृजानम् । महिपम् । न । सानौ । अंशुम् । दुहन्ति ।
उक्षणम् । गिरिष्ठस्थाम् । तम् । वावशानम् । मतयः ।
सचन्ते । त्रितः । विभर्ति । वरुणम् । समुद्रे ॥ ४ ॥

मर्मृजानं यद्वृत्तिःपरिचर्यमाणं महिपंन महिपारूपंघृगपिव सानौ समुच्छ्रितेदेशे वर्तमानं
उक्षणं कामानांसेकारं गिरिष्ठां अभिपवार्थं ग्रावसुनिष्ठितं तं तादृशं प्रतिष्ठं अंशुं सोमं दुहन्ति
ऋत्विजोदुहते । ग्रावाणंवत्साः ऋत्विजोदुहन्तीति तैत्तिरीयब्राह्मणं । तं वादृशं वावशानं कामय-
मानं सोमं मतयोमन्तव्याः स्तुतयः सचन्ते समवपन्ति सेवन्तेइतियावत् । ततः त्रितः त्रिपुस्थाने-
नेषु वर्तमानः इन्द्रः वरुणं शत्रूणांनिवारकमेनंसोमं समुद्रे अन्तरिक्षे विभर्ति शत्रुवधार्थं धारय-
ति यदा त्रितः त्रिपु स्थानेषु द्रोणाधवनीयपूतभृदाख्येषु कलशेषुस्थितःसोमः शत्रूणांनिवारक-
मिन्द्रं द्युलोकेविभर्ति पोषयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

इध्यन्वाचमुपवक्तेवहोतुःपुनामइन्दोविष्यामनीषाम् ।
इन्द्रश्चयत्क्षयथःसौभगायसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ ५ ॥ ५ ॥

इध्यन् । वाचम् । उपवक्ताइव । होतुः । पुनानः । इन्दो
इति । वि । स्य । मनीषाम् । इन्द्रः । च । यत् । क्षयथः ।
सौभगाय । सुहवीर्यस्य । पतयः । स्याम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्दो सोम वाचं स्तुतिमिष्यन् मेरयन् होतुरुपवक्तेव यथा अध्वर्युः प्रतिगरंकुर्वन् मोत्साह-
यति तद्वत् स्तोत्राणां शंसनाय मोत्साहंकुर्वन् पुनानः पूयमानस्त्वं मनीषांबुद्धिं विष्य विमुच ।
किंतु बुद्धिं धनप्रदानाभिमुखीं कुरु । किंच यद्यदाइन्द्रश्च त्वं सह यज्ञे क्षयथः निवसथः तदा

स्तोतारोवयंसौभगाय सौभाग्याय स्याम । किंच सुवीर्यस्य शोभनवीर्येपितस्य धनस्य पत-
यः स्वामिनः स्याम भवेम ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसेनानीरिति चतुर्विंशत्यृचमेकादशंस्तुक् द्विवोदासपुत्रस्य प्रतर्दनाख्यस्य राजर्षेरिदं त्रै-
दृभं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—प्रसेनानीश्वतुर्विंशतिर्द्विवोदासिःप्रतर्दनइति । गतः
सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसेनानीःशूरोअग्नेरथानांगव्यनेतिहृषतेअस्यसेना ।

भद्रान्कृण्वन्निन्द्रह्वान्तसखिभ्यआसोमोवस्त्रारभसानिदत्ते ॥ १ ॥

प्र । सेनाऽनीः । शूरः । अग्ने । रथानाम् । गव्यन् । एति ।

हृषते । अस्य । सेना । भद्रान् । कृण्वन् । इन्द्रह्वान् । सखिभ्यः ।

आ । सोमः । वस्त्रा । रभसानि । दत्ते ॥ १ ॥

सेनानीः सेनानामग्रे उपनेताशूरः शत्रूणांवाधकः सोमः गव्यन् शत्रूणांगाइच्छन् यद्वा
यजमानानां पश्वादिकमिच्छन् रथानामग्रे रथानांपुरतः प्रैति प्रकर्षण संग्रामं गच्छति । अ-
स्यसोमस्य सेनाच हृषते हृष्यति वाक्यभेदादनिघातः । किंच सखिभ्यः समानख्यानेभ्यः य-
जमानेभ्यः इन्द्रह्वान् तैःकृतान् इन्द्रस्याह्वानानि भद्रान् कल्याणानि यथार्थानिकृण्वन् कुर्व-
न् आहूतोहीन्द्रः सोमंपीत्वा कामान् प्रयच्छतीति । रभसानि इन्द्रस्य वेगेनागमनेनिमित्तानि
वस्त्रा वस्त्राणि आच्छादकानि पयःपशुवीन्याश्रयणानि आदत्ते आगृह्णाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समस्युह्रिंहरयोमृजन्त्यश्वहृषैरनिशितुंनमोभिः ।

आतिष्ठतिरथमिन्द्रस्यसखाविद्वाँएनासुमतिंयात्यच्छं ॥ २ ॥

सम् । अस्य । हरिम् । हरयः । मृजन्ति । अश्वहृष्यैः ।

अनिशितम् । नमःभिः । आ । तिष्ठति । रथम् । इन्द्रस्य ।

सखा । विद्वान् । एन् । सुमतिम् । याति । अच्छं ॥ २ ॥

हरयः हरंत्यभिपुण्वन्ति सोमभिःयृत्विजोगुलयोवा हरिं हरितवर्णमस्य सोमस्य कारणमंसुं संघजन्ति सम्यगभिपुण्वन्ति । ततः सोमः नमोभिः नामपितृभिः अश्वहवैर्व्यातैरपि अनिशितं असंस्कृतं अयुक्तमननुगतं रथं रमणसाधनमात्मीयं दशापवित्रं आतिष्ठति आसीदिति । अनन्तरं इन्द्रस्य सखा सखिभूतः विद्वान् प्राज्ञः सोमः एना एतेन रथेन पवित्रेण सुमतिं शोभनस्तुतिकं स्वोत्तरं अच्छयाति अभिगच्छति अस्मिन् काले तेन क्रियमाणां स्तुतिमभिगच्छतीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

स नो देव देवताते पवस्व महे सोम प्सरसे इन्द्रपानः ।

कृण्वन्नपो वर्षयन् द्यामुते मामुरो रानो वरिवस्या पुनानः ॥ ३ ॥

सः । नः । देव । देव इति । पवस्व । महे । सोम । प्सरसे ।

इन्द्रपानः । कृण्वन् । अपः । वर्षयन् । द्याम् । उत । इमाम् ।

उरोः । आ । नः । वरिवस्य । पुनानः ॥ ३ ॥

हे देव द्योतमान हे सोम सतादृश इन्द्रपानः इन्द्रेण पातव्यस्त्वं नोस्माकं स्वभूते देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय इन्द्रस्य पानाय पवस्व ग्रहादिपुक्षर । किंच अपउदकानि कृण्वन् कुर्वन् उतापि च द्यापिमां द्यावापृथिव्यौ वर्षयन् भूमिं पर्जन्यरूपेण तर्पयति घुलोकमग्निरूपेणेति । भूमिं पर्जन्याजिन्वंति दिवं जिन्वंत्यग्रयईति श्रवणात् । उरोः विस्तीर्णादन्तरिक्षात् आगच्छंस्त्वं पुनानः पूयमानः सन् नोस्मान् वरिवस्य धनादिप्रदानेन परिचरेति ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अर्जीतयेर्हतये पवस्व स्वस्तये सर्वतातये वृद्धते ।

तदुशान्ति विश्वे इमे सर्वायस्तदुहं वरिमपवमानसोम ॥ ४ ॥

अर्जीतये । अर्हतये । पवस्व । स्वस्तये । सर्वतातये ।

वृद्धते । तत् । उशान्ति । विश्वे । इमे । सर्वायः । तत् ।

अहम् । वरिम । पवमान । सोम ॥ ४ ॥

हे सोम अजीतये यथा वयंशत्रुभिरजिताभवेम तथा तेषामजयाय अहतये यथा तैर-
हताःस्याम तस्यैच अतएव स्वस्तये अविनाशाय । किंच नृहते सर्वदातये सर्वैरिन्द्रादिभिर्दे-
वैःस्तूपमानाय यज्ञाय एतदर्थं पवस्व अस्मदभित्मुखमागच्छ । पविर्गतिकर्मा । विश्वे सर्वे इमे
मदीयाः सखायः स्तोतारः तव त्वदीयं रक्षणमुशान्ति कामयन्ते । हे पवमानसोम तद्रक्षणं अ-
हमपि वशिम कामये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सोमः पवते जनितामतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः ।

जनिताग्नेर्जनितासूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनिता विष्णोः ॥ ५ ॥ ६ ॥

सोमः । पवते । जनिता । मतीनाम् । जनिता । दिवः ।

जनिता । पृथिव्याः । जनिता । अग्नेः । जनिता । सूर्यस्य ।

जनिता । इन्द्रस्य । जनिता । उत । विष्णोः ॥ ५ ॥ ६ ॥

सोमः अभिपूयमाणः पवते पात्रेषु क्षरति । कीदृशः मतीनां बुद्धीनां यद्वा मननीयानां
स्तुतीनां जनिता जनयिता । जनितामंत्रइति निपातनाणिलोपः । किंच दिवोद्युलोकस्य ज-
निता प्रादुर्भावयिता । तथा पृथिव्या जनयिता अग्नेर्जनयिता प्रकाशयिता सूर्यस्य सर्वस्यमे-
रकस्मादित्यस्य जनिता इन्द्रस्य जनिता पानेन मदस्य जनयिता । उतापिच विष्णोः व्यापक-
स्य जनिता जनयिता एतत्सर्वं सोमेभिपूयमाणे भवतीति सोमोहि देवानाप्याययतीति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पद्यवर्गः ॥ ६ ॥

देवसुवां हविष्यु सोमस्य वनस्पतेर्ब्रह्मादेवानामिति पाज्या । सूत्र्यतेच-त्वंचसोमनोवशो
मसादिषानांपदवीः कवीनामिति ।

सैषा सूक्ते पद्यी-

ब्रह्मादेवानांपदवीः कवीनामृषिर्धिप्राणां महिपोमृगाणां ।

श्येनोगृध्राणां स्वधित्तिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येतिरेभन् ॥ ६ ॥

ब्रह्मा । देवानाम् । पद्वीः । कवीनाम् । ऋषिः । विप्राणाम् ।
महिषः । मृगाणाम् । श्येनः । गृध्राणाम् । स्वधितिः । वनानाम् ।
सोमः । पवित्रम् । अति । एति । रेभन् ॥ ६ ॥

सोमएवंरूपोभवति देवानां स्तोत्रकारिणाष्टत्विजां ब्रह्मा ब्रह्माख्यार्त्विक्स्थानीयोभवति यद्वा देवानां द्योतमानानामिन्द्रादीनां ब्रह्मा राजाभवति । तथा कवीनां कान्तपज्ञानां पद्वीः स्वलन्ति पदानि साधुत्वेन योजयति सपद्वीः । वीगत्यादिष्वित्येतस्मावक्किपि रूपं । तथा विप्राणां मेधाविनांमध्ये ऋषिर्भवति । यः परोक्षं पश्यति सऋषिः । ऋषिर्दर्शनादिति । मृगाणां महिषोभवति महिषाख्यो बलवान् राजाभवति । तथा गृध्राणां पक्षिविशेषाणां श्येनः शंसनीयः पक्षिराजोभवति । वनानां वनतिर्हिंसककर्मा । हिंसकानां छेदकानांमध्ये स्वधितिः एतन्नामकः छेदकोसि । एवंप्रभावः सोमः रेभन् शब्दायमानः सन् पवित्रमूर्णोस्तुकेन कृतमत्येति अतिगच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रावीविपद्वाचऊर्मिनसिन्धुर्गिरःसोमःपर्वमानोमनीपाः ।

अन्तःपश्यन्वृजनेमावराण्यार्तिष्ठतिवृषभोगोपुंजानन् ॥ ७ ॥

प्र । अवीविपत् । वाचः । ऊर्मिम् । न । सिन्धुः । गिरः । सोमः ।

पर्वमानः । मनीपाः । अन्तरिति । पश्यन् । वृजना । इमा ।

आवराणि । आ । तिष्ठति । वृषभः । गोपुं । जानन् ॥ ७ ॥

पर्वमानः सोमः मनीपाः मनसईशिताः हृदयंगमाः गिरः स्तुतीः प्रावीविपत् प्रकर्षेणावपयति प्रेरयति । कथमिव सिन्धुः स्पन्दमानानदीव वाचः शब्दस्य ऊर्मिं संधंयथा प्रेरयति तद्वत् । किंच वृषभः कामानामुदकानांवा वर्षकः सोमः अन्तः अन्तर्हितं वस्तुजातं पश्यन् आवराणि दुर्बलैर्वारयितुमशक्यानि इमा वृजना इमानि बलानि आतिष्ठति आसीदति । किंकुर्वन् गोपुजानन् गवांजानानः सन् परबलानि प्रविशति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

समत्सरःपूरुमुवन्वन्नवातःसहस्ररिताअग्निवाजंमर्षं ।

इन्द्रायेन्द्रोपर्वमानोमनीप्यंशोरूर्मिमीत्यगाइपुष्यन् ॥ ८ ॥

सः । मत्सरः । पृतसु । वन्वन् । अवातः । सहस्रंरेताः । अग्नि ।
 वाजम् । अर्ष । इन्द्राय । इन्द्रो इति । पवमानः । मनीषी ।
 अंशोः । ऊर्मिम् । ईरय । गाः । इषण्यन् ॥ ८ ॥

मत्सरोमदकरः पृतसुसंग्रामेषु वन्वन् शत्रून् हिंसन् अतएव अवातः अन्यैर्गन्तुमशक्यः सहस्रेताः सहस्रोदकधारोपेतः ससोमः वाजं शत्रूणां बलमभ्यर्ष अभिगच्छ । हे इन्द्रो सोम पवमानः पूयमानः मनीषी प्राज्ञस्त्वं गाइषण्यन् शब्दान् प्रेरयन् । यद्वा यजमानानां यज्ञसाधनभूताः गाः प्रेरयन् इन्द्राय इन्द्रार्थं अंशोरभिपूयमाणस्यसोमस्य ऊर्मिं संघभीरय प्रेरय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

परिप्रियः कलशे देववात इन्द्राय सोमो रण्यो मदाय ।
 सहस्रंधारः शतवाज इन्दुर्वाजी न सप्तिः समना जिगाति ॥ ९ ॥
 परि । प्रियः । कलशे । देववातः । इन्द्राय । सोमः । रण्यः ।
 मदाय । सहस्रंधारः । शतवाजः । इन्दुः । वाजी ।
 न । सप्तिः । समना । जिगाति ॥ ९ ॥

प्रियः प्रीणयिता अतएव देववातः देवैरभिगतः रण्यः रमणीयः सोमः इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं कलशे द्रोणाभिधाने परिजिगाति परिगच्छति । कीदृशः सहस्रधारो बहुविधधारोपेतः शतवाजः बहुबलः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् । तत्र दृष्टान्तः—वाजीन यथावाजी बलवान् सप्तिरश्वः समना संग्रामनामैतत् समष्टमभवैकृत्ये । समन्ति घृष्टा भवन्ति योद्धारोत्रेति तस्मिन्संग्रामे यथाश्वोजिगाति गच्छति तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सपूव्योर्वसुविजायमानो मृजानो अप्सु दुहुहानो अद्रौ ।
 अग्निशस्तिपाभुर्वनस्य राजा विद्वान्तु ब्रह्मणे पूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥

सः । पूर्यः । वसुधवित् । जार्यमानः । मृजानः । अप्सु ।
दुदुहानः । अद्रौ । अभिशस्तिष्पाः । भुवनस्य । राजा ।
विदत् । गातुम् । ब्रह्मणे । पूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥

पूर्यः पुराणः यद्वा पूर्वेःकृतोभिपुतः बहुविव धनानांलभकः जायमानः अप्सु वसती-
वर्षाख्येपूदकेषु मृजानोमृज्यमानःअद्रौ अभिषवग्रावणि दुदुहानोदुहमानः अभिशस्तिष्पाः अ-
भितः शस्तिर्हिंसा येषां तेअभिशस्तयः शत्रवः तेभ्यः परिरक्षकः भुवनस्य भूवजातस्य राजा
स्वामी एवंविधः सत्वादृशः सोमः ब्रह्मणे कर्मार्थं पूयमानः सन् गातुं मार्गं समीचीनं विदत्
यजमानेभ्यः प्रयच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

महापितृयज्ञेपितरः सोमवन्तइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या त्वयाहिनःपितरइत्येषा। सूत्रितंच-
पितरोग्निष्वान्नायम उदीरतामवरउत्परासस्त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वइति ।

सैषा सूक्ते एकादशी-

त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वकर्माणिचक्रुःपवमानधीराः ।
वन्वन्नवातःपरिधीरपोर्णुवीरेभिरश्वैर्मघवाभवानः ॥ ११ ॥

त्वयां । हि । नः । पितरः । सोम । पूर्वे । कर्माणि । चक्रुः । -
पवमान् । धीराः । वन्वन् । अवातः । परिधीन् । अपं । ऊर्णुं ।
वीरेभिः । अश्वैः । मघवा । भवन् । नः ॥ ११ ॥

हे पवमान पूयमानसोम धीराः कर्मणिकुरावाः माहाः नोस्माकं पितरः पूर्वे पुरातनाः
अंगिरसस्त्वया हिरवधारणे त्वयासहापेनैवकर्माणि अग्निष्टोमादीनि चक्रुः कृतवन्तः । किंच व-
न्वन् स्तोत्रं संभजन् । यद्वा वनतिर्हितार्थः । शत्रून् हिंसन् अवातः तैरभिगतस्त्वंवीरेभिर्वगव-
द्भिः अश्वैः व्यापकैः परिधीन् परिधीमते एभिः सर्वमिति परिधयोराक्षराः तान् अपोर्णुं अपो-
र्णुहि अपच्छाद्य जहीतिमावत् । ऊर्णोतिलोऽट्टिछान्दसोहेट्टुक् । एतादृशस्त्वं नोस्माकं मघवा
इन्द्रोभव भूयाः । पुत्रादिपुत्रं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

यथापवथा_१मनवेवयो_२धाअमित्रहा_३वरिवोविह्विष्मान् ।
एवापवस्व_४द्रविणं_५दधान_६इन्द्रे_७संतिष्ठजनयार्थुधानि ॥ १२ ॥

यथा । अपवथाः । मनवे । वयःऽधाः । अमित्रहा । वरिवःऽवित् ।
ह्विष्मान् । एव । पवस्व । द्रविणम् । दधानः । इन्द्रे ।
सम् । तिष्ठ । जनय । आयुधानि ॥ १२ ॥

हे सोम यथा पुरा त्वं मनवेराज्ञे वयोधाः अन्नस्यधाता तथा अमित्रहा शत्रूणांहन्ता व-
रिवोविव धनस्यलभयिता ह्विष्मान् पुरोडाशादियुक्तःसन् अपवथाः तस्मैघनादिकं प्रदातुं-
थागच्छः एव एवमस्मभ्यमपि द्रविणं धनं दधानः प्रयच्छन् पवस्व अस्मदभिमुखमागच्छ । किं-
च अस्माभिर्दीयमानस्त्वं इन्द्रेसन्तिष्ठ सम्पकृतिष्ठ । अपिच आयुधानि त्वदीयानि जनय तस्मै
प्रकाशय वाक्यभेदादनिघातः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

पवस्वसोम_१मधुमाँ_२ऋतावापोवसानो_३अधिसानो_४अव्ये ।
अवद्रोणानि_५घृतवान्तिसीदमदिन्तमोमत्सरइन्द्रपानः ॥ १३ ॥

पवस्व । सोम । मधुमान् । ऋतवा । अपः । वसानः ।
अधि । सानौ । अव्ये । अव । द्रोणानि । घृतवन्ति ।
सीद । मदिन्तमः । मत्सरः । इन्द्रपानः ॥ १३ ॥

हे सोम मधुमान् मदकररसोपेतः ऋतावा यज्ञवान् छन्दसीवनिपावितिवनिष् मत्वर्थीयः
तादृशस्त्वं अपोवसवीवरीरेकघनाश्च वसानः आच्छादयन् अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते
अव्ये अविमये पवित्रे पवस्व क्षर । ततोमदिन्तमः अतिशयेनमदकरः इन्द्रपानः इन्द्रेणपातव्यो-
मत्सरोमादयिता सोमः घृतवन्ति उदकवन्ति द्रोणानि द्रोणकलशान् अवसीद अवतिष्ठस्व ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

वृष्टिदिवः_१शतधारः_२पवस्वसहस्रसावांज्युर्देववीतौ ।
संसिधुभिः_३कृत्तशोवावशानः_४समुस्त्रियाभिः_५प्रतिरञ्जआयुः ॥ १४ ॥

वृष्टिम् । दिवः । शतधरः । पवस्व । सहस्रस्रसाः । वाज्युः ।
 देववीतौ । सम् । सिन्धुभिः । कलशे । वावशानः ।
 सम् । उस्त्रियाभिः । प्रदतिरन् । नः । आयुः ॥ १४ ॥

हेसोम शतधरः बहुधोदकधारोपेतस्त्वं दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वा वृष्टिपवस्व कुरु । यद्वा
 शतधरः बहुधात्मीयधारोपेतस्त्वं दिवोद्योतमानात् पवित्रात् वृष्टिमविच्छिन्नधारां पवस्व पात्रे-
 पुकुरु । कीदृशः देववीतौ देवानांवीतिः हविर्भक्षणं यस्मिन् सदेववीतिर्यज्ञः । तस्मिन् सहस्रसाः
 यजमानानां सहस्रस्य धनस्यदाता वाज्युः तेषामन्लकामयमानस्त्वं सिन्धुभिः स्पन्दमानाभिः
 वसतीवरीभिः कलशेद्रोणाभिधानेसंवावशानः संगच्छस्व । तथात्वं नोस्माकमायुर्जाविनं म-
 तिरन्वर्धयन् उस्त्रियाभिः गोविकारैः क्षीरादिभिश्च कलशे संगच्छस्व ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

एपस्यसोमोमतिभिःपुनानोत्योनवाजीतरतीदरातीः ।
 पयोनदुग्धमदितेरिपिरमुर्विवगातुःसुयमोनवोह्ला ॥ १५ ॥ ८ ॥

एपः । स्यः । सोमः । मतिभिः । पुनानः । अत्यः । न । वाजी ।
 तरति । इत् । अरातीः । पर्यः । न । दुग्धम् । अदितेः । इपिरम् ।
 उरुद्वैव । गातुः । सुयमः । न । वोह्ला ॥ १५ ॥ ८ ॥

एपस्यः एतादृशः सोमः मतिभिर्मनसाधनेः स्तोत्रैः पुनानः पूयमानोभवति । यः सोमः
 अत्योन अतनशीलोवाजी अश्वइव संग्रामे अरातीः अरातीन् शत्रून् तरति इद्वधारणे तर-
 त्येव हिनस्त्येव । यद्दत्तयोगादनिघातः । किंच अदितेर्गोनामैतत् अदीनायाः गोः इपिरं अन्वे
 पणीयं दुग्धंपयो न क्षीरं यथा पूतं भवति एवं सोमः परिरुद्धः । अपिच उर्वीव सुषांसुलुगिति
 सोर्लुक् । उरुविस्तीर्णो गातुः मार्गइव सर्वैः समाश्रयणीयः तथा वोह्लान वोढामश्वइव सुयमः
 सुदुनियन्तुं शक्योपथाभवति तद्ददयंसोमः सोवृभिर्नियन्तव्योभवति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षोडशी-

स्वायुधःसोतृभिःपूयमानोभ्यर्षगुह्यंचारुनाम ।

अभिवाजंसप्तिरिवश्रवस्याभिवायुमभिगादेवसोम ॥ १६ ॥

सुहआयुधः । सोतृभिः । पूयमानः । अ॒भि । अ॒र्ष । गुह्यंम् ।

चारुं । नाम । अ॒भि । वाजंम् । सप्तिःइव । श्रव॒स्था ।

अ॒भि । वा॒युम् । अ॒भि । गाः । दे॒व । सो॒म ॥ १६ ॥

स्वायुधः शोभनायुधोपेतः । यद्वा यज्ञे स्फ्यकपालादीनि दशायुधानिसन्ति तद्वान् सोतृ-
भिरभिपुण्वद्भिः पूयमानस्त्वं गुह्यं गुहायांनिहितं चारु कमनीयंनाम त्वदीयं रसात्मकंशरीरं
स्तुतिभिः सहाऽर्षं कलशादीन्यभिगमय । किंच सप्तिरिव अश्वइव वर्तमानस्त्वं श्रवस्था ।
सुपांसुलुगिति सप्तम्याआजादेशः । अस्पदीयायामन्नेच्छायां वाजं अन्नमस्मभ्यमभिगमय ।
अपिच हेदेवस्तोतव्य हेसोम वायुं माणं जीवनं अभिगमय गाः पशूंश्च अस्मभ्यमभिगमय ॥१६॥

अथ सप्तदशी-

शिशुंजज्ञानंहर्यंतंमृजन्तिशुंभन्तिवाह्निंमरुतौगणेन ।

कविर्गोभिःकाव्येनाकविःसन्त्सोमःपवित्रमत्येतिरेभन् ॥ १७ ॥

शिशुंम् । ज॒ज्ञानम् । ह॒र्यंतम् । मृ॒जन्ति । शुं॒भन्ति । वा॒ह्निम् ।

म॒रुतः । ग॒णेन । क॒विः । गीःइ॒भिः । का॒व्येन । क॒विः । सन् ।

सो॒मः । प॒वित्रंम् । अ॒ति । ए॒ति । रे॒भन् ॥ १७ ॥

शिशुं इदानीमुत्पन्नत्वाद् शिशुवतिष्ठन्तं यद्वा पापानि तनुकुर्वन्तं विनाशयन्तंजज्ञानं
मादुर्भूतं अतएवहर्यंतं हर्यगतिकान्तयोः । भृष्टदशीत्यादिनाभतच् । सर्वैःकाम्यमानं सोमं मृज-
न्ति मरुतः शोधयन्ति । किंच वाह्निं वेदारं सोमं गणेनात्मीयेन सप्तसंख्याकेनगणेन शुंभन्ति
अच्छं कुर्वन्ति । ततः कविः क्रान्तपतः सोमः काव्येन कविकर्मणैव कविः शब्दोपेतःसन् रेभन्
शब्दापमानः गोभिः स्तुतिभिः सह पवित्रं अत्येति अतोत्यगच्छति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

ऋषि॑मना॒प॒क्व॑पि॒रु॒त्स्व॒र्पाः॑स॒ह॒स्र॑णीथःप॒द्वीः॑क॒वी॒नाम् ।
तृ॒तीयं॑धा॒र्म॒महि॒पः॑सि॒पा॒स॒न्त्सो॒मो॒वि॒राज॑म॒नुरा॑जतिष्ठुप् ॥ १८ ॥

ऋषि॑मनाः । यः । ऋषि॑रु॒त् । स्वः॑ऽसाः । स॒ह॒स्र॑ऽनीथः ।
प॒द्वीः॑ । क॒वी॒नाम् । तृ॒तीयम् । धा॒र्म । म॒हि॒पः । सि॒सा॑सन् ।
सो॒मः । वि॒राज॑म् । अ॒नु । रा॒ज॒ति । स्तु॒प् ॥ १८ ॥

ऋषिमनाः सर्वदर्शनशीलमनस्कः अतएव ऋषिरुत् सर्वस्य दर्शनकर्ता प्रकाशनस्यकर्ता स्वर्पाः सर्वस्यसूर्यस्य वा संभक्ता सहस्रणीथः नीथा स्तुतिः बहुविधस्तुतिकः कवीनां क्रान्त-
प्रज्ञानांमध्ये पद्वीः स्वलतांपदानां साधुत्वेन संयोजयिता यः सोमोविद्यते समहिपो महान्
पूज्योवा सोमः तृतीयधाम घुलोकं सिपासन् संभक्तमिच्छन् स्तुप् स्तूपमानःसन् विराजं विशेषे-
णराजन्तं दीप्यमानमिन्द्रं अनुराजति प्रकाशयति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

च॒मू॒प॒च्छ॒त्रे॒नः॑श॒कु॒नो॒वि॒भृ॒त्वा॒गो॒वि॒न्दु॒र्द्र॒प्स॒आ॒यु॑धा॒नि॒वि॒भ्र॑त् ।
अ॒पा॒मा॒र्म्मि॑स॒च॒मा॒नः॑स॒मु॒द्रं॒तुरी॑यं॒धा॒र्म॒महि॒पो॑वि॒वक्ति ॥ १९ ॥

च॒मू॒ऽस॒त् । श्ये॒नः । श॒कु॒नः । वि॒ऽभृ॒त्वा । गो॒ऽवि॒न्दुः ।
द्र॒प्सः । आ॒यु॑धा॒नि । वि॒भ्र॑त् । अ॒पा॒म् । ऊ॒र्मि॑म् । स॒च॒मा॒नः ।
स॒मु॒द्रम् । तुरी॑यम् । धा॒र्म । म॒हि॒पः । वि॒व॒क्ति ॥ १९ ॥

चमूप चमन्ति भक्षयन्त्यत्रेति चन्वश्चमसाः तेषु सीदन् यद्वा चन्वो अधिपवणफलके
तयोर्वर्तमानः श्येनः शंसनीयः शकुनः शक्तः सामर्थ्यकारी विभृत्वा हरतेः आतोमनिचित्या-
दिनाकनिष् । पात्रेषु विहरणशीलः गोविन्दुः यजमानानां गवां लंभकः विन्दुरिच्छुरिति उम-
त्ययान्तत्वेननिपावितः द्रप्सः द्रवणशीलः आयुधानि स्फचकपालादीनि विभ्रत् धारयन् अपा-
मुद्रकानामूर्मिं घेरकं समुद्रं अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षलोकं सचमानः सेवमानः महिपोमहान्
यएवंविधः सोमः ससोमः तुरीयं चतुर्थधाम चान्द्रमत्तंस्थानं विवक्ति सेवते । सूर्यलोकस्थोपरि

मानःसन् यथाभिगच्छति तद्वत् । पत्वा पतनशीलः शकुनो न यथा शकुनोवनेषु वृक्षेषु सीदन्
भवति तद्वत् पतनशीलः पुनानः पूयमानः सोमः कलशेषु सत्ता सदनशीलो निषण्णो भवति । स-
देस्ताच्छीलिकस्तृन् एकाचइतीदृमतिपेधः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

आतेरुचः पवमानस्य सोमयोषेवयन्ति सुदुघाः सुधाराः ।
हरिरानीतः पुरुवारो अप्स्वचिक्रदत्कलशे देवयूनाम् ॥ २४ ॥ १० ॥

आ । ते । रुचः । पवमानस्य । सोम । योषा इव । यन्ति ।
सुदुघाः । सुधाराः । हरिः । आहनीतः । पुरुवारः । अप्सु ।
अचिक्रदत् । कलशे । देवयूनाम् ॥ २४ ॥ १० ॥

हे सोम पवमानस्य पूयमानस्य ते तव स्वभूताः योषेव स्त्रीयथा पुत्राणां पयोदोग्धि त-
द्वत् यजमानानां धनादिकस्य सुदुघाः सुदुदोग्ध्यः सुधाराः शोभनधारोपेताः रुचोदीवयः आ-
यन्ति पात्रादीन्यागच्छन्ति । किंच हरिर्हरितवर्णः आनीतः ऋत्विग्भिः पुरुवारः बहुधावरणीयः
सोमः अप्सु वसतीवरीषु देवयूनां देवानिच्छतां यजमानानां स्वभूते कलशे द्रोणाख्ये च अचि-
क्रदत् पुनःपुनः क्रन्दते शब्दायते ॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इति नवमे मंडले पंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

पत्रेनुवाके सप्तसूक्तानि । तत्र अस्ममेपेत्यष्टापंचाशद्वचं प्रथमं सूक्तं त्रैदृभं पवमानसोमदे-
वताकं ततः आद्यस्मत्तृचस्य मैत्रावरुणोवसिष्ठऋषिः द्वितीयस्येन्द्रममतिर्नाम तृतीयस्य नृपगणाः
चतुर्थस्य मन्युः पंचमस्योपमन्युः षष्ठस्य व्याघ्रपात् सप्तमस्य शक्तिः अष्टमस्य कर्णश्रुत् नवमस्य
श्रुत्कीकः दशमस्य वसुक्रः एते सर्वे वसिष्ठगोत्राः एवं त्रिंशद्वचो गताः अथ चतुर्दशानामष्टचां शक्ति-
पुत्रः पराशरऋषिः शिष्टानामांगिरसः कुत्सः । तथानुक्रम्यते—अस्ममेपाष्टापंचाशद्वचं वसिष्ठो-
परमदुत्तरान्वव पृथग्वसिष्ठाः इन्द्रममतिर्बृहस्पणो मन्युरुपमन्युर्व्यामपाच्छक्तिः कर्णश्रुत्श्रुत्कीकोव-
सुक्र इति चतुर्दशपराशरैत्याः कुत्स इति । गतो विनिमोगः ।

तत्र प्रथमा—

अस्य प्रेपा हेमनां पूयमानो देवो देवेभिः समपृक्तरसम् ।
सुतः पवित्रं पर्येति रेमन्मि तेव सद्मं पशुमन्ति होता ॥ १ ॥

अस्य । प्रेपा । हेमनां । पूयमानः । देवः । देवेभिः । सम् ।
अपृक्त् । रसम् । सुतः । पवित्रम् । परिं । एति । रेमन् ।
मिता इव । सद्मं । पशुमन्ति । होता ॥ १ ॥

अस्य सोमस्य प्रेपा प्रेषतिर्गत्यर्थः क्विप्स्वरूपं सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं । प्रेपा प्रेरकेण हेमना हिरण्येन पूयमानः हिरण्यपाणिरभिषुणोतीति हिरण्यसंबन्धः । तादृशः देवो दीप्यमानां-
शुः रसमात्मीयं देवेभिः देवैः सह समपृक्त् संपर्चयति संयोजयति । पृचीसंपर्के वतः सुतोभिषुतः
सोमः रेभन् शब्दायमानः सन् पवित्रं ऊर्णास्तुकेन निर्मितं पर्येति परिगच्छति । कथमिव होता
देवानामाह्वाता ऋत्विक् मितेव निर्मितान् पशुमन्ति बद्धपशून् सद्मं सदनानि यज्ञगृहान् यथा
पर्येति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भद्रा वस्त्रांसमन्या इवसानो महान् क्विर्निवचनानि शंसन् ।
आवच्यस्व चम्बोः पूयमानो विचक्षणो जागृविर्देववीतौ ॥ २ ॥

भद्रा । वस्त्रां । समन्यां । वसानः । महान् । क्विः । निवचनानि ।
शंसन् । आ । वच्यस्व । चम्बोः । पूयमानः । विचक्षणः ।
जागृविः । देववीतौ ॥ २ ॥

भद्रा भद्राणि कल्याणानि समन्या समनमिति संग्रामनामत्र साधुरिति यत् संग्रामयो-
ग्यानि वस्त्रा वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि वसानः आच्छादयन् महान् पूज्यः क्विः क्रा-
न्तदर्शी अतएव निवचनानि नितरां वक्त्र्यानि ऋत्विक्त्वानि स्तोत्राणि शंसन् विचक्षणः
विशेषेण सर्वस्वद्रष्टा जागृविर्जागरणशीलः सोमः त्वं देववीती देवानां वीतिर्भक्षणं यस्मिन्सदे-
ववीतिर्यज्ञः तस्मिन् चम्बोरधिपवणफलकयोः आवच्यस्व पात्राण्याविश । वचिर्गत्यर्थः व्यत्य-
येन श्यन् पूयमानः सन् ॥ २ ॥

चंद्रमसोलोकोविद्यतेइति—यमःपृथिव्याअधिपतिःसमावत्वित्यादिभिः चन्द्रमानक्षत्राणामधिप-
तिः समावत्वित्यनैर्मन्त्रैर्ज्ञायते ॥ १५ ॥

अथ विंशी—

मर्यो॑नशु॒भ्रस्त॑न्वमृ॒जानो॑त्यो॒नसृ॑त्वा॒सनये॑धना॒नाम् ।

वृषे॑वयू॒थापरि॑कोशम॒र्षन्क॑नि॒कदत्त॑ च॒म्बोऽं॒श्रावि॑वेश ॥ २० ॥ ९ ॥

मर्यः । न । शुभ्रः । तन्वम् । मृजानः । अत्यः । न । सृत्वा । सनये ।

धनानाम् । वृषाऽइव । यूथा । परि । कोशम् । अर्षन् ।

कनिकदत् । चम्बोः । आ । विश्वा ॥ २० ॥ ९ ॥

शुभ्रोदीप्यमानोलंकृतः मर्यो न मनुष्यइव तन्वमात्मीयंशरीरं मृजानः वसतीवरीभिःशोधय-
न किंच धनानां सनये संभजनाय लाभाय अत्यो न अतनशीलोऽवइव सृत्वा सरणशीलः अपिच
वृषेव वृषा यथा यूथा यूथानि प्रतिगच्छन् शब्दं करोति तद्वत् कोशं अधिषवणचर्मणा कृतपा-
त्रं परि अर्षन् प्रतिगच्छन् सोमः कनिकदत् पुनःपुनः शब्दं कुर्वन् चम्बोः अधिषवणफलक-
योराविवेश आविशति । कनिकदत् ऋदेर्यद्दुल्लुकि दाधर्तिदधर्तीत्यादिनानिपातनादप्यासस्य
निगागमः तस्यशतरि अफ्यस्तानामादिरित्पाद्युदात्तत्वं ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकविंशी—

पव॑स्वेन्दो॒पव॑मानो॒महो॑भिः॒कनि॑कदत्परि॒वारा॑ण्यर्षं ।

क्रीळ॑न् च॒म्बोऽं॒श्रावि॑शा॒पूय॑मानो॒इन्द्रं॑ ते॒रसो॑मदि॒रोर्म॑मत्तु ॥ २१ ॥

पवस्व । इन्द्रो इति । पवमानः । महःऽभिः । कनिकदत् । परि ।

वाराणि । अर्षं । क्रीळन् । चम्बोः । आ । विश्वा । पूयमानः ।

इन्द्रम् । ते । रसः । मदिः । मत्तु ॥ २१ ॥

हे इन्दो सोम महोभिः पूजकैर्ऋत्विग्भिः पवमानः पूयमानस्त्वं पवस्व । ततः कनिकदत्त
भृशशब्दकुर्वन् वाराणि अवेर्वालानि पवित्राणि पर्यर्ष परिगच्छ । किञ्च पूयमानस्त्वं चन्वोरधिष-
वणफलकयोः क्रीळन् संकीडमानः सन् आविश पात्राणि प्रविश । अनन्तरं मदिरः मदकरस्ते
त्वदीयोरसः इन्द्रं ममत्तु मोदयतु माद्यतेः बहुलं छन्दसीति श्लुः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

प्रास्य धारां बृहतीरं सृग्रन्नक्तोगोभिः कलशाँ आविवेश ।

सामरुण्वन्त्सामन्यो विपश्चित् क्रन्दन्नेत्यभिसख्युर्नजामिम् ॥ २२ ॥

प्र । अस्य । धाराः । बृहतीः । असृग्रन् । अक्तः । गोभिः । कलशान् ।

आ । विवेश । सामं । रुण्वन् । सामन्यः । विपःश्चित् । क्रन्दन् ।

एति । अजि । सख्युः । न । जामिम् ॥ २२ ॥

अस्य सोमस्य बृहतीर्बृहत्यो महत्यो धाराः प्रासृग्रन् प्रसृज्यन्ते सृजेः कर्मायेंलडि व्यत्ययेन
शेरनादेशः बहुलं छन्दसीति रुडामगः । ततः सोयंसोमः गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अक्तः सन्
कलशान् द्रोणाभिधानान् आविवेश आविशति । साम सामानि रुण्वन् कुर्वन् सोमः सामन्यः
सामगान् कुशलः सुष्ठुशब्दायमान इत्यर्थः विपश्चित् सर्वज्ञानानः सोमः क्रन्दन् देवानाह्वयन् अ-
भ्येति गृहादीनि त्वरया अभिगच्छति । तत्र दृष्टान्तः—सख्युर्न सख्युर्जामिं जायां यथा इतरो-
लंपटो वेगेनाभिगच्छति तद्वत् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अपघ्नन्नेपि पवमानशत्रून् प्रियां नजारो अजिगीत इन्दुः ।

सीदन् वनेपुशकुनो नपत्वा सोमः पुनानः कलशेषु सत्ता ॥ २३ ॥

अपघ्नन् । एपि । पवमान् । शत्रून् । प्रियाम् । न । जारः ।

अजिगीतः । इन्दुः । सीदन् । वनेपु । शकुनः । न । पत्वा ।

सोमः । पुनानः । कलशेषु । सत्ता ॥ २३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम अजिगीतः सोमिभिरभिष्टुतः इन्दुः पाशेषु क्षरन् त्वं शत्रून् प-
घ्नन् अपहंसन् एपि आगच्छसि । कथमिव जारः प्रियां प्रियतमामसतीर्क्षीं अन्यान् बाध-

अथ तृतीया-

ममुप्रियोमृज्यतेसानोअव्येयशस्त्रोयशसाक्षैतोअस्मे ।
अभिस्वरधन्वापूयमानोयूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ ॥

सम् । ऊँ इति । प्रियः । मृज्यते । सानौ । अव्ये । यशःक्षेत्रः ।
यशसाम् । क्षेत्रः । अस्मे इति । अभि । स्वर । धन्व ।
पूयमानः । यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

यशसां यशस्विनामध्ये यशस्त्रः अतिशयेनयशस्वी क्षैतः क्षितौभवः प्रियः प्रीणयिता
सोमः सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे अस्मे अस्मदर्थं संमृज्यते ऋत्विग्भिः परिपूयते ।
उ अवधारणे । पूयमानस्त्वं धन्वान्तरिक्षे अभिस्वर अभितः शब्दय यूयं पूजायां बहुवचनं हे
सोम त्वं नोस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणतमैः पालनैः सदा सर्वदा पात रक्षत पालयत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

प्रगायताभ्यर्चामदेवान्सोमंहिनोतमहतेधनाय ।
स्वाद्दुःपवातेअतिवारमव्यमासीदातिकलशंदेव्युर्नः ॥ ४ ॥

प्र । गायत । अभि । अर्चाम् । देवान् । सोमम् । हिनोत् ।
महते । धनाय । स्वाद्दुः । पवाते । अति । वारम् । अव्यम् ।
आ । सीदाति । कलशम् । देव्युः । नः ॥ ४ ॥

हेस्तोतारः प्रगायत सोमं प्रकर्षेणाभिष्टुत । तथा देवान् अभ्यर्चाम् अभ्यर्चत पुरुषव्य-
त्ययः । पद्दा वषं देवानभिष्टुमः यूयं सोमंस्तुतेति । किंच महते महत् प्रभूतधनाय धनं प्राप्तुं सोमं
हिनोत अभिपवार्थं प्रेरयत । क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति धनशब्दस्य चतुर्थी । त-
तः स्वाद्दुः स्वाद्दुकरः सोमः अव्यमविभवं वारं वातं पवित्रमतिपवाते अतीत्यपवते । किंच दे-
व्युः देवानकामयमानः नोस्मदीयः सोमः कलशं पात्रमासीदावि आसीदति प्रविशति । उभ-
यत्रदेव्यहागमः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

इन्दुर्देवानामुपसख्यमायन्त्सहस्रधारःपवतेमदाय ।

नृभिःस्तवानोअनुधामपूर्वमगन्निन्द्रमहतेसौभगाय ॥ ५ ॥ ११ ॥

इन्दुः । देवानाम् । उप । सख्यम् । आइयन् । सहस्रधारः ।

पवते । मदाय । नृभिः । स्तवानः । अनु । धाम् । पूर्वम् ।

अगन् । इन्द्रम् । महते । सौभगाय ॥ ५ ॥ ११ ॥

देवानामिन्द्रादीनां सख्यं सखिभावं उपायन् उपगच्छन् सहस्रधारः बहुविधधारः इन्दुः सोमः मदाय देवानाम्पदार्थं पवते कलशादिपुक्षरति । नृभिः कर्मनेतृभिः स्तवानः स्तूपमानः सोमः पूर्वं पुरातनं धाम चुलोकमनुगच्छति । तदेवाह-महते मभूताय सौभगाय सौभाग्याय इन्द्रं अगन् गच्छति । सोमे इन्द्रेण प्रीतिं सति यजमानानां महासौभाग्यं भवति खलु । अगन् गमेर्लुङि घसेति चेलुङ् मोनोघातोरिति नत्वं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

स्तोत्रेरायेहरिरर्षापुनानइन्द्रमदोगच्छतुतेभराय ।

देवैर्याहिसरथंराधोअच्छायुयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ६ ॥

स्तोत्रे । राये । हरिः । अर्ष्य । पुनानः । इन्द्रम् । मदः । गच्छतु ।

ते । भराय । देवैः । याहि । सरथम् । राधः । अच्छ ।

युयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नुः ॥ ६ ॥

हे सोम हरिर्हरितवर्णः पुनानः प्रयमानस्त्वं स्तोत्रे अस्माभिः क्रियमाणेसति रायेधनार्थं अर्षं आगच्छ । तवस्ते त्वदीयोमदोमदकरोरसः भराय भ्रष्टात्सेन । भर्त्सयन्ति शत्रून्त्रयोद्धार- इति भरःसंग्रामः । तदर्थमिन्द्रं गच्छतु । किंच सरथं देवैःसमानरथमास्थाय राधः अच्छ अस्माकं धनार्थंयाहि आगच्छ । युयं नोस्मान् स्वस्तिभिः सदा पात त्वं रक्ष ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

प्रकाव्यंमुशनेवब्रुवाणोदेवोदेवानांजनिमाविवक्ति ।

महिं व्रतः शुचिबन्धुः पावकः पदा वराहो अभ्येति रेजन् ॥ ७ ॥

प्र । काव्यम् । उशनाइव । ब्रुवाणः । देवः । देवानाम् ।

जनिम । विवक्ति । महिं व्रतः । शुचिबन्धुः । पावकः ।

पदा । वराहः । अभि । एति । रेजन् ॥ ७ ॥

उशनेव एतन्नामकऋषिरिव काव्यं कविकर्म स्तोत्रं ब्रुवाणः उच्चारयन् देवः स्तोता अयमृषिः वृषगणोनाम देवानामिन्द्रादीनां जनिम जन्मानि प्रविवक्ति प्रकर्षेण ब्रवीति । वचपरिभाषणे व्यत्ययेन विकरणस्य श्लुः बहुलं छंदसीति अभ्यासस्येत्वं । महिं व्रतः प्रभूतकर्मा शुचिबन्धुः बध्नन्ति शत्रूनि ति बन्धूनि तेजांसि बलानि वा दीप्ततेजस्कः पावकः पापानां शोधकः वराहः वरं च तदहः वराहः राजाहः सखिभ्यष्टजिति त्वसमासान्तः । तस्मिन् हनि अभिपूयमाणत्वेन तद्धान् अर्शो आदित्वान्त्वर्थीयः अच तादृशः सोमः रेभन् शब्दं कुर्वन् पदा पदानि स्थानानि पात्राणि अभ्येति अभिगच्छति । यदा यथाकश्चन वराहः पदा पादेन भूमिं विक्रममाणः शब्दं करोति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रहंसासंस्तृपलंमन्युमच्छामादस्तं वृषगणा अयासुः ।

आङ्गुष्यं पवमानं सर्वायो दुर्मर्षसाकं प्रवदन्ति वाणम् ॥ ८ ॥

प्र । हंसासं । तृपलंम् । मन्युम् । अच्छं । अमात् । अस्तंम् ।

वृषगणाः । अयासुः । आङ्गुष्यम् । पवमानम् । सर्वायः ।

दुःसर्पम् । साकम् । प्र । वदन्ति । वाणम् ॥ ८ ॥

हंसासः शत्रुभिर्हन्यमानाः हंसाइव चरन्तो वा वृषगणाः एतन्नामकाऋषयः अमात् शत्रूणां बलात् प्राप्तिताः सन्तः तृपलं वृषलशब्दः क्षिपचारी तदुक्तं मास्केन—वृषलपभर्षाक्षिपप्रहारीति । क्षि-

प्रपहारिणंमन्युं शत्रून्भिहन्यमानं सोमं अच्छ अभिलक्ष्य अस्तं यज्ञगृहं प्रायाहुः प्रयासिषुः प्रयच्छन्ति । ततः सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वलक्षणेन संबन्धेन सखिभूताः स्तोतारः आंगूष्यं सर्वैरभिगतव्यं यद्वा घोषशब्दस्य पृषोदरादित्वादांगूषइत्यादेशः आङ्अनुनासिकश्छान्दसः स्तोत्रार्हं दुर्मर्षं शत्रुभिर्दुर्धरं दुःसहं एवंविधंसोमं पवमानमुद्दिश्य वाणं वाद्यविशेषं साकं सहैवप्रवदन्ति प्रवादयन्ति, तदुपलक्षितं गानं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सरंहतउरुगायस्यजूतिंवृथाक्रीळन्तमिमतेनगावः ।
परीणसंरुणुतेतिग्मशृङ्गोदिवाहरिर्दृशेनक्तमृज्वः ॥ ९ ॥
सः । रंहते । उरुगायस्य । जूतिम् । वृथा । क्रीळन्तम् ।
मिमते । न । गावः । परीणसम् । रुणुते । तिग्मशृङ्गः ।
दिवा । हरिः । दृशे । नक्तम् । ऋज्वः ॥ ९ ॥

सप्तमोः रंहते अतिशीघ्रं गच्छतीत्यर्थः । उरुगायस्य बहुभिः स्तुत्यस्यात्मनोजूतिं गतिमनुसरन् तंवृथा अनायासेन क्रीळन्तं विहरन्तं गच्छन्तंसोमं गावः अन्येगन्तारः नमिमते नपरिच्छिन्दन्ति तमनुगन्तुं नशक्नुवन्तीत्यर्थः । किंच तिग्मशृङ्गः शृणन्तिर्हिसन्ति तमांसीति शृङ्गाणि तेजांसि तीक्ष्णतेजस्कः परीणसं बहुनामैतत् बहुविधतेजः रुणुते करोति अन्तरिक्षे वर्तमानोयः सोमः दिवा अहनि हरिर्हरितवर्णः दृशे दृश्यते नप्रकाशतेइत्यर्थः । नक्तं रात्रौतु ऋज्वः ऋजुगामी विस्पष्टः प्रकाशयुक्तोदृश्यते दृशेः कर्मणिलिटिरूपं ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

इन्दुर्वाजीपवतेगोन्योघाइन्द्रेसोमःसहइन्वन्मदाय ।
हन्तिरक्षोवाधतेपर्यरातीर्वरिवःरुण्वन्वृजनस्पराजा ॥ १० ॥ १२ ॥
इन्दुः । वाजी । पवते । गोन्योघाः । इन्द्रे । सोमः । सहः ।
इन्वन् । मदाय । हन्ति । रक्षः । वाधते । परि । अरातीः ।
वरिवः । रुण्वन् । वृजनस्य । राजा ॥ १० ॥ १२ ॥

इन्दुः क्षरणशीलः वाजी बलवान् गोव्योधाः गमनशीलनीचीनाग्रससंघातः इन्द्रे स-
होवलकररसं इन्वन् प्रेरयन् सोमः मदाय तस्यमदार्थं पवते क्षरति । किंच रक्षःकुलं हन्ति
हिनस्ति । किंच अरातीः अरातीन् शत्रून्परिबाधते परितः संहरति । क्रीदशः वरिवोवरणीयं
धनं कृण्वन् स्तोतृणां कुर्वन् वृजनस्य बलस्यराजा ईशितासोमइति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी-

अध॒धार॑र्याम॒ध्वा॑पृ॒चा॒नस्ति॒रोरोम॑पवते॒ अर्द्रि॑दुग्धः ।

इन्दु॑रिन्द्र॒स्यस॒ख्यं जु॒पा॒णो दे॒वो दे॒वस्य॑मत्स॒रोम॑दाय ॥ ११ ॥

अधं । धार॑र्या । म॒ध्वा । पृ॒चा॒नः । ति॒रः । रोमं । प॒व॒ते । अर्द्रि॑दुग्धः ।

इन्दुः । इन्द्र॑स्य । स॒ख्यम् । जु॒पा॒णः । दे॒वः । दे॒वस्य॑ । मत्स॒रः । मदा॑या ॥ ११ ॥

अधाथानन्तरं अर्द्रिदुग्धाः ग्रावभिर्दुग्धोभिपुतः सोमः मध्वा मदकारिण्याधारया पृचानः
देवान्संपर्चयन् संयोजयन् रोम अविरोमभिः कृतं पवित्रं तिरस्तिरस्कृत्य व्यवधायकं कृत्वा
पवते कलशेषु क्षरति । किंच इन्द्रस्यसख्यं सखिभावंकर्मवा जुपाणः सेवमानः देवोद्योतमानः
मत्सरोमदकरइन्दुः सोमः देवस्येन्द्रस्य मदाय मदार्थं पवते क्षरति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अ॒भिप्रि॒याणि॑पवतेपुना॒नो दे॒वो दे॒वान्त्स्वेन॑रसेन॒पृश्च॑न् ।

इन्दु॑र्धर्मा॒ण्यतु॒थावसा॑नो॒दश॑क्षिपो॒ अव्य॑त॒सानो॒ अव्ये॑ ॥ १२ ॥

अ॒भि । प्रि॒याणि॑ । प॒व॒ते । पुना॑नः । दे॒वः । दे॒वान् । स्वेन॑ । रसेन॑ ।

पृ॒श्च॑न् । इन्दुः । धर्मा॑णि । ऋ॒तु॒था । वसा॑नः । दशं ।

क्षिपः । अ॒व्य॑त । सानो॑ । अव्ये॑ ॥ १२ ॥

प्रियाणि प्रीणयितृणि धर्माणि धारकाणि तेजांसि ऋतुथा कालेकाले वसान आच्छादय-
न् इन्दुः सोमः पुनानः पूयमानः सन् अभिपवते कलशानभिलक्ष्य क्षरति । क्रीदशः देवः संक्री-
डनशीलः स्वेन आत्मीयेनरसेन देवानिन्द्रादीन् पृंचन् संपर्चयन् संयोजयन् तमिमं दश दशसं-
ख्याकाः क्षिपः अंगुलिनामेतत् कर्मार्थं प्रेष्यतइति तत्संख्याकाङ्गुलयः सानो समुच्छ्रिते अव्ये

अविभवेपवित्रे अव्यत गमयन्ति यद्वा अत्र पवित्रे पूयमानंसोमं अव्यत गच्छन्ति वीगर्त्यादिषु लङ्ङिभ्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

वृषाशोणोअभिकर्निक्रदत्तानन्दयन्नेतिपृथिवीमुतयाम् ।

इन्द्रस्येववग्गुराशृण्वआजौप्रचेतयन्प्रर्पतिवाचमेमाम् ॥ १३ ॥

वृषा । शोणः । अ॒भिक॑र्निक्रदत् । गाः । न॒दयन् । ए॒ति । पृ॒थि॒वीम् ।

उ॒त । याम् । इन्द्र॑स्यइ॒व । व॒ग्गुः । आ । शृ॒ण्वे । आ॒जौ ।

प्र॒श्चे॒तयन् । अ॒र्पति॑ । वाच॑म् । आ । इ॒माम् ॥ १३ ॥

शोणः शोणवर्णोवृषा कश्चिद्वृषभः गाः पशून् अभिकर्निक्रदत् अभिलक्ष्य शब्दं करोति । एवं गाः स्तुतीः विश्रयणार्थं पयसोदोग्रीर्धेनूः वा अभिकर्निक्रदत् अग्निशब्दाममानः तदेवाह नदयन् शब्दमुत्पादयन् सोमः पृथिवीं उतापिच घां एतौलोकौ एति गच्छति । किंच वग्गुः वाङ्नामैतव तस्य वाक् सुराब्दः आजौ संग्रामे इन्द्रस्येव इन्द्रस्यशब्दइव आशृण्वे सर्वैः श्रूयते । ततः प्रचेतयन् आत्मानं सर्वेषां प्रज्ञापयन् इमां वाचमार्पति समंताद्गमयति उच्चैः शब्दापतेइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

रसाय्यःपर्यसापिन्वमानइरयन्नेपिमधुमन्तमंशुम् ।

पर्वमानःसन्तनिमैपिक्वन्निन्द्रायसोमपरिपिच्यमानः ॥ १४ ॥

रसाय्यः । पर्यसा । पिन्वमानः । इ॒रयन् । ए॒पि । मधु॑मन्तम् ।

अं॒शुम् । पर्व॑मानः । स॒न्त॒नि॒मै । ए॒पि । क्॒वन् ।

इन्द्रा॑य । सो॒म । प॒रि॒इ॒सि॒च्य॒मा॒नः ॥ १४ ॥

हे सोम रसाय्यः रसेरौणादिकआय्यप्रत्ययः । आस्वाद्यः पयसायुक्तः पिन्वमानः क्षरन् त्वं इरयन् शब्दंपेरयन् मधुमन्तं माधुर्येपितं अंशुं रसभावं एपि ग्रामोपि । अंशुःशमष्टमात्रोभवतीतिपास्कः । अनेन सोमरसोभिधीयते । किंच हेसोम परिपिच्यमानः अद्भिः परिपिक्तस्त्वं प-

वमानः पवित्रेषूप्यमानः सन् संतनिं तनुविस्तारे इप्रत्ययः संततांधारां कृण्वन्कुर्वन्निन्द्राय इंद्रार्थं एपि गच्छति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

एवापवस्वमदिरोमदायोदयाभस्यनमयन्वधस्रैः ।

परिवर्णभरमाणोरुशन्तंगव्युर्नोअर्पपरिसोमसिक्तः ॥ १५ ॥ १३ ॥

एव । पवस्व । मदिः । मदाय । उदग्राभस्य । नमयन् ।

वधस्रैः । परि । वर्णम् । भरमाणः । रुशन्तम् । गव्युः ।

नः । अर्प । परि । सोम । सिक्तः ॥ १५ ॥ १३ ॥

हेसोम मदिरोमदकरस्त्वं उदग्राभस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति पठौ । उदग्राभं उदकग्राहिणं मेवं वधस्रैः हननसाधनैरायुधैः नमयन् वृष्ट्यर्थं प्रह्नीकुर्वन् मदाय मदार्थमेव पवस्व एवं पात्रेषु क्षर । किंच रुशन्तं आरोचमानं श्वेतं वर्णं परिभरमाणः परितोचिन्नद सिक्तः पवित्रेऽसिच्यमानस्त्वं गव्युः नोस्माकं गाइच्छन् पर्यर्षं परिगच्छ ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षोडशी—

जुष्टीनइन्दोसुपथासुगान्पुरोपवस्ववरिवांसिकृण्वन् ।

घनेवविष्वग्दुरितानि विघ्नन् अधिष्णुनाधन्वसानोअव्यै ॥ १६ ॥

जुष्टी । नः । इन्दो इति । सुपथा । सुगानि । उरौ । पवस्व ।

वरिवांसि । कृण्वन् । घनाइव । विष्वक् । दुःइतानि ।

विघ्नन् । अधि । स्तुना । धन्व । सानौ । अव्यै ॥ १६ ॥

हे इन्दो दीप्त पवमान जुष्टी स्नात्वाद्यथेति निपातितः स्तुतिभिः प्रीतो भूत्वा नोस्माकं सुपथा सुपथानि वैदिकमार्गान् तथा वरिवांसि वरणोयानि धनानि सुगानि सुगमनानि सुप्राप्तव्यानि कृण्वन् कुर्वन् । उरौ विस्तीर्णे द्रोणकलशे पवस्व क्षर । किंच घनेव घनीभूतेन द्योहमयेनायुधेनेव विष्वक् सर्वतोदुरितानि दुःप्राप्तव्यानि रक्षांसि विघ्नन् हिंसन् सानौ समुच्छ्रितदेशे अव्येऽविभवे स्तुना सवता धारासंधेन अधिधन्व अधिगच्छ । धविर्गत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

वृष्टिनोऽर्पदिव्यांजिगत्नुमिळावतीशंगयीजीरदानुम् ।
स्तुकेववीताधन्वाविचिन्वन्धूर्निर्माँअवरौइन्दोवायून् ॥ १७ ॥

वृष्टिम् । नः । अर्प । दिव्याम् । जिगत्नुम् । इळावतीम् ।
शमद्गयीम् । जीरदानुम् । स्तुकाँइइव । वीता । धन्व । विचिन्वन् ।
वन्धून् । इमान् । अवरान् । इन्दो इति । वायून् ॥ १७ ॥

हे सोम नोस्माकं वृष्टिं अर्प गमय । कीदृशीं दिव्यां दिविभवां जिगत्नुं गमनशीलां इराव-
तीं अन्नवतीं शंगयीं सुखस्यनिवासभूतां जीरदानुं क्षिप्रदानोपेतां । किंच हे इन्दो त्वं स्तुकेववी-
ता कांतानि स्तुकशब्दोपत्यवचनः अपत्यानि यथाविचिनोपि तद्वत् वन्धून् स्तुत्यस्तोतृत्वेन व-
न्धुभूतान् अवरान् अवरदेशेस्थितान् पार्थिवान् वायून् त्वां अभिगच्छत इमानस्मान्विचिन्वन्
धनादिप्रदानार्थं गवेषमाणःसन् धन्व गच्छ ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

ग्रन्थिनविष्यग्रथितंपुनानऋजुंचगातुंवृजिनंचसोम ।
अत्योनकंदोहरिरासृजानोमर्यादेवधन्वपस्त्यावान् ॥ १८ ॥

ग्रन्थिम् । न । वि । स्य । ग्रथितम् । पुनानः । ऋजुम् । च ।
गातुम् । वृजिनम् । च । सोम् । अत्यः । न । ऋदः । हरिः ।
आ । सृजानः । मर्याः । देव । धन्व । पस्त्यँइवान् ॥ १८ ॥

पुनानः पूयमानस्त्वं ग्रथितं पापैर्वन्दं मां विष्य मुंच पापेभ्योविश्लेषय । कथमिव ग्रंथिन
यथाकश्चित् ग्रंथिविश्लेषयति पोन्तकर्मणीति अस्पष्टोदित्स्त्वं । किंच हेसोम त्वं ऋजुं अवकं
गातुं मार्गं च वृजिनं बलं च मह्यं देहि । हरिर्हरितवर्णस्त्वं आसृजानः पात्रेष्वासृज्यमानःसन्
अत्योन् अतनशीलोभ्यइव ऋदः ऋदसि शब्दायसे । किंच हेदेव मर्यामनुष्पहितो मारको-
हिंसकोवा शत्रूणां पस्त्यवान् पस्त्यंशृहं तद्वांस्त्वं धन्व मामभिगच्छ कलशान्वा ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

जुष्टो मदाय देवतात इन्द्रो परिष्णुनां धन्वसानो अव्ये ।
सहस्रधारः सुरभिरदब्धः परिस्रववाजसातौ नृपद्ये ॥ १९ ॥

जुष्टः । मदाय । देवताते । इन्द्रो इति । परि । स्नुनां ।
धन्व । सानौ । अव्ये । सहस्रधारः । सुरभिः । अदब्धः ।
परि । स्नव । वाजसातौ । नृपद्ये ॥ १९ ॥

हेइन्द्रो मदाय जुष्टः पर्याप्तस्त्वं देवताते देवैस्ततेयज्ञे सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविभ-
वे स्नुनाश्रयणशीलिन धारासंधेन सह परिधन्व परिगच्छ सहस्रधारः बहुधारोपेतः सुरभिः
सुगन्धिभिः त्वं अदब्धः नकैश्चिद् हिंसितः सन् वाजसातौ अन्वलाभाय निमित्ते नृससे नृ-
भिः सोढव्येयुद्धे परिस्रव परितोगच्छ ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

अरश्मानो यैरथा अयुक्ता अत्यासोनससृजानास आजौ ।
एतेशुक्रासो धन्वन्ति सोमा देवासस्तौ उपयाता पिवध्वै ॥ २० ॥ १४ ॥

अरश्मानः । ये । अथाः । अयुक्ताः । अत्यासः । न ।
ससृजानासः । आजौ । एते । शुक्रासः । धन्वन्ति । सोमाः ।
देवासः । तान् । उप । यात् । पिवध्वै ॥ २० ॥ १४ ॥

अरश्मानोरशिमवर्जिता रज्जुवर्जिता इति पावत् अरथारथवर्जिताः अयुक्ताः कुत्रापि नि-
युक्ताः अपवदा इत्यर्थः एतादृशाये आजौ युद्धे ससृजानासः सृज्यमानाः अत्यासोन अश्वा-
यथा त्वरपालक्ष्यं गच्छन्ति तद्वत् आजौ अजन्ति कर्मकरणार्थं भृत्विजेत्रेति आजिर्यज्ञस्त-
स्मिन् सृज्यमानाः शुक्रासः शुक्रादीप्यमाना एते सोमाः धन्वन्ति क्षिप्रं कलशानभिगच्छन्ति ।
अथ मत्पक्षः हे देवासो देवाः तानामच्छतः सोमान् पिवध्वै पानाय उपयात उपगच्छत ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकविंशी—

ए॒वानं॑इ॒न्दोअ॒भिदे॒ववी॑ति॒र्तिपरि॑स्त्रव॒नभो॑अ॒र्णश्च॒मूपुं॑ ।

सोमो॑अ॒स्मभ्यं॑का॒म्यं वृ॒हन्तं॑ रा॒यिंद॑दातु॒वीर॑वन्तमु॒ग्रम् ॥ २१ ॥

ए॒व । नः । इ॒न्दो इति॑ । अ॒भि । दे॒वऽवी॑तिम् । परि॑ । स्त्र॒व ।

नभोः । अ॒र्णः । च॒मूपुं॑ । सोमः॑ । अ॒स्मभ्यं॑म् । का॒म्यंम् । वृ॒हन्तं॑म् ।

रा॒यिम् । द॒दातु॑ । वी॒रऽव॑न्तम् । उ॒ग्रम् ॥ २१ ॥

हे इन्दो सोम नोस्मदीयमेव देववीर्ति देवानांवीतिर्भक्षणं गमनंवा यस्मिन् देववीतिर्यज्ञः
समभितक्ष्य नभोनभसोघुलोकात् अर्णउदकं अनेनपवित्रान्निर्गतः सोमरसोभिधीयते तं रसं
चमूपु चमत्सेपु परिलव परितःक्षर । ततः सोमः काम्यं काम्यमानं वृहन्तं प्रवृद्धं वीरवन्तं पुत्र-
युक्तं उग्रमुद्रर्णचलं रायिं धनं अस्मभ्यं ददातु प्रयच्छतु ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

तक्ष॒द्यदी॒मन॑सो॒वेन॑तो॒वाग्ज्येष्ठ॑स्यवा॒धर्म॑णि॒क्षोर्नी॑के ।

आ॒दीमा॒य॒न्वर॑मावा॒वशा॑नाजु॒ष्टं पतिं॑ क॒लशे॑गाव॒इन्दु॑म् ॥ २२ ॥

तक्ष॑त् । यदि॑ । मन॑सः । वेन॑तः । वाक् । ज्येष्ठ॑स्य । वा । धर्म॑णि ।

क्षोः । अ॒नीके॑ । आत् । इ॒न्दुम् । आ॒यन् । वर॑म् । आ । वा॒वशा॑नाः ।

जु॒ष्टम् । पति॑म् । क॒लशे॑ । गावः । इ॒न्दुम् ॥ २२ ॥

वेनतः वेनोवेनतेःकान्तिकर्मणइतिर्यास्कः । कामयमानस्य मनसः मन्यतेःस्तुतिकर्मणः
स्तोतुर्वाक् स्तुतिलक्षणायघेनंतक्षत् संस्करोति वाशब्दउपमार्थे यथा धर्मणि निमित्तात्कर्मसं-
योगइतिसप्तमी धारकं योगक्षेमविषयं कर्मोद्दिश्य क्षोःशब्दायमानस्य अनीके संग्राममुक्ते तत्र
स्थितस्य जानपदिकस्य वाक् ज्येष्ठस्य द्वितीयार्थेपठौ प्रशस्यतमं राजानं यथास्तौति तथा-
स्तोतुर्वाक् सोमस्तौतीत्यर्थः । आदनंतरमेव वरं वरणीयं जुष्टं देवानां मदायपर्याप्तं पतिं सर्वस्य
पालकं कलशे स्थितं इन्दुं ईमेनं सोमं वावशानाः कामयमानाः गावआयन् पयसा स्विये नमि
श्रयितुमागच्छन्ति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

प्रदानुदोदिव्योदानुपिन्वऋतमृतायपवतेसुमेधाः ।

धर्माभुवद्भृजन्त्यस्यराजाप्ररश्मिभिर्दशभिर्भारिभूमं ॥ २३ ॥

प्र । दानुदः । दिव्यः । दानुदपिन्वः । ऋतम् । ऋताय । पवते ।

सुमेधाः । धर्मा । भुवत् । भृजन्त्यस्य । राजा । प्र ।

रश्मिभिः । दशभिः । भारि । भूमं ॥ २३ ॥

दिव्योदिविभवः दानुदः दातृभ्योधनादीनांदाता तदेवाह दानुपिन्वः पिवित्सेचने कर्मण्यणित्य-
ण् दातृभ्यः कामानां रक्षयिता सुमेधाः शोभनप्रज्ञः सोमः ऋताय सत्यभूताये-द्राय तं सत्य-
भूतमात्मीयं रसंपवते प्रकर्षेण क्षरति । राजा दीप्यमानः सोमः वृजन्त्यस्य साधुबलस्य धर्मा धी-
रयिता भुवद्भवति । किंच दशभिः एतत्संज्ञकाभीरश्मिभिः कर्मकरणार्थमश्रुवानाभिः अंगुलि-
भिः भूम प्रभूतं प्रभारि प्रभार्यते चिणिरूपं ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

पवित्रेभिःपवमानोनृचक्षाराजदिवानामुतमर्त्यानाम् ।

द्विताभुवद्भृजिपतीरथीणामृतंभरत्सुभृतंचार्विन्दुः ॥ २४ ॥

पवित्रेभिः । पवमानः । नृचक्षाः । राजा । देवानाम् । उत ।

मर्त्यानाम् । द्विता । भुवत् । रथिपतिः । रथीणाम् ।

ऋतम् । भरत् । सुभृतम् । चारु । इन्दुः ॥ २४ ॥

पवित्रेभिः पवित्रैः पवमानः पूयमानः नृचक्षाः नृणांफलाफलयोः द्रष्टा अथ देवानामि-
न्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानां मनुष्याणां एवमुभयेषां जनानां राजा रथिपतिः धनस्यपतिः नत्व-
ल्पस्यपतिः किंतु रथीणां बहूनां धनानांस्वामी । वृत्पवृत्तिभ्यांस्वामित्वं बाहुल्यंच विवक्ष्यते ।
ईदृशः सोमः द्विता द्विधा देवेष्वपिच मनुष्येषु भुवत् भवति । सोममिन्दुः सोमः सुभृतं संभृतं
चारु कल्याणं ऋतमुदकं भरत् विभर्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

अवीँवश्रवसेसातिमच्छेन्द्रस्यवायोरभिवीतिर्मर्ष ।

सनःसहस्रादहतीरियोदाभवांसोमद्रविणोवित्पुनानः ॥ २५ ॥ १५ ॥

अर्वा॑न्इ॒द्व । श्रव॑से । सा॒तिम् । अ॒च्छ । इन्द्र॑स्य । वा॒योः । अ॒ग्नि ।
वी॒तिम् । अ॒र्प । सः । नः । स॒हस्रां । वृ॒हतीः । इ॒पः । दाः । भ॒व ।
सो॒म । द्र॒विणः॑ऽवित् । पु॒ना॒नः ॥ २५ ॥ १५ ॥

हेसोम अन्नार्थं युद्धे अर्वा॑निव अश्वोयथा गच्छति तद्वत् त्वं श्रव॑से अस्माकमन्नार्थं तथा साति॑मच्छ धनलाभं प्रति इन्द्र॑स्य वायो॑श्चवीतिं पानम॑र्ष्यर्ष अभिगच्छ । ऐन्द्र॑वायवग्रहे हि इन्द्र॑वायू सह सोमं॑पिवतइति सहोपादानं । सत्वं सह॑स्रा सह॑स्राणि बहुविधानि वृ॒हतीः वृ॑हितानि प्रवृ॒द्धानि इ॒पोन्नानि नो॒स्मर्ष्यं दाः प्र॑यच्छ । हे सोम पु॒नानः पू॒यमान॑स्त्वं नो॒स्मर्ष्यं द्र॒विणो॑वित् धनस्य लं॑भयिता भव । द्र॒विणश॑ब्दात्सर्व॑मातिपदि॒केऽप्योला॑लसायां॒सुग्व॑कव्यइति सुगागमः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षड्विंशी—

दे॒वा॒व्यो॑नः॒परि॑पि॒च्यमा॑नाः॒क्षयं॑सु॒वीरं॑ध॒न्वन्तु॑सो॒माः ।
आ॒य॒ज्यवः॑सु॒मार्ति॑वि॒श्ववा॑रा॒होता॑रो॒नदि॑वि॒यजो॑म॒न्द्रत॑माः ॥ २६ ॥

दे॒वऽअ॒व्यः । नः । प॒रिऽसि॑च्यमा॑नाः । क्ष॒यम् । सु॒वीरं॑म् । ध॒न्वन्तु॑ ।
सो॒माः । आ॒य॒ज्यवः॑ । सु॒म॒तिम् । वि॒श्ववा॑राः ।
होता॑रः । नं । दि॒विऽय॑जः । म॒न्द्रत॑माः ॥ २६ ॥

देवा॑व्यः अवते॑स्त्वर्षणार्थस्य अवितृ॑स्तृतत्रि॒ष्यई॑रिति ई॒प्रत्ययः । उदा॑त्तस्वरितयो र्यंणइति जसः॑स्वरितत्वं । देवानां॑ तर्प॑यितारः परि॑पिच्यमानाः परि॑तः पात्रेषु॑ सिच्यमानाः सो॒माः नो॒स्माकं सु॒वीरं॑शोभनपुत्रं क्षयं॑ गृहं ध॒न्वन्तु मे॑रयन्तु । कीदृशाः सु॒मार्तिं शो॑भनमार्तिं यज॑मानं आय॒ज्यवः य॑ष्टुमिच्छवः वि॒श्ववा॑राः वि॒श्वैर्व॑रणीयाः होतारो॑न होतारो॑यथा दे॒वानिन्द्रा॑दीन् स्तुव॑न्ति एवं दि॒विय॑जः दि॒वि द्यु॒लोक॑स्थितानिन्द्रा॑दीन् दे॒वान् यज॑न्तः । दि॒व्शब्दे तत्पुरु॑षेष्त्विति बहु॑लमिति सप्त॑म्याअलुक् । म॒न्द्रत॑माः अत्यन्तं॑मदकराः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

ए॒वादे॒वदे॒वता॑ने॒पव॑स्व॒महे॑सो॒म॒प्सर॑से॒देव॒पानः॑ ।

म॒हश्चि॑द्विष्म॒सिहि॑ताः॒सम॑र्यै॒ऋधि॑सु॒ष्ट्याने॑रोद॒सीपु॒नानः॑ ॥ २७ ॥

ए॒व । दे॒व । दे॒व॒ऽता॑ने । प॒व॒स्व । म॒हे । सो॒म । प्सर॑से । दे॒व॒ऽपानः॑ ।

म॒हः । चि॒त् । हि । स्म॒सि॑ । हि॒ताः । स॒ऽम॒र्यै । ऋ॒धि ।

सु॒स्थाने॑ इति॒ सु॒ऽस्थाने॑ । रोद॒सी॒ इति॑ । पु॒नानः॑ ॥ २७ ॥

हेदेव द्योतमान स्तोतव्य वा हेसोम देवपानः देवैःपातव्यस्त्वं देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय देवानांपानाय एव एवं पवस्व क्षर । ततोवर्यं हिताः त्वयापेरिताःसन्तः समर्ये मरणधर्मरहिते संग्रामे महश्चित् महतोचलाधिकानपि शत्रून् स्मसिहि अभिभवेम खलु । किंच पुनानः पूयमानस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुस्थाने अस्माकं शोभनावसस्थाने सत्यौ ऋधि कुरु ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

अ॒श्वो॒न॒क्र॒दो॒वृ॒ष॒भिर्भु॑जानः॒सि॒हो॒न॒भी॒मो॒म॒न॒सो॒ज॒वी॒यान् ।

अ॒र्वा॒ची॒नैः॒प॒थि॑भि॒र्यै॒र॒जि॑ष्ठा॒आ॒प॒व॒स्व॒सौ॒म॒न॒सं॒न॒इ॒न्द्रो॑ ॥ २८ ॥

अ॒श्वः । न । क्र॒दः । वृ॒ष॒ऽभिः । यु॒जा॒नः । सि॒हः । न । भी॒मः ।

म॒न॒सः । ज॒वी॒यान् । अ॒र्वा॒ची॒नैः । प॒थि॑ऽभिः । ये । र॒जि॑ष्ठाः ।

आ । प॒व॒स्व । सौ॒म॒न॒सम् । नः । इ॒न्द्रो॑ इति॑ ॥ २८ ॥

हेसोम वृषभिक्रैस्त्रिभिः सोममभिपुण्वद्भिः युजानोयोज्यमानस्त्वं अश्वोन अश्वइव क्रदः क्रन्दसि शब्दायसे । कीदृशाः सिंहोन सिद्धइव भीमः शत्रूणां भयंकरः तथा मनसोपि जवीयान् घेगवत्तरः अर्वाचीनैः अभिमुखैः पथिभिर्मागैः येमार्गाः रजिष्ठाः अत्यन्तमृजवोभवन्ति विभापजोश्छन्दसीतिक्रकारस्परदेशः । हेइन्द्रो दीप्यमान सोम मैमागैः नोस्माकं सौमनसं सौमनस्य आपवस्व आपाय ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

शतंधारादिवजाता असृग्रन्तसृहस्रमेनाः कवयो मृजन्ति ।
इन्दोसनित्रं दिव आपवस्व पुर एतासि महतो धनस्य ॥ २९ ॥

शतम् । धाराः । देवऽजाताः । असृग्रम् । सृहस्रम् । एनाः ।
कवयः । मृजन्ति । इन्दो इति । सनित्रम् । दिवः । आ ।
पवस्व । पुरः एता । असि । महतः । धनस्य ॥ २९ ॥

हे सोम देवजाताः देवार्थं प्रादुर्भूताः शतं शतसंख्याकाः त्वदीयाधाराः असृग्रम् सृज्यन्ते । ततः कवयः क्रान्तदर्शिनः ऋत्विजः सहस्रं बहुविधाः एनाः त्वदीयाधाराः मृजन्ति अलंकुर्वन्ति यद्वा सहस्रमनेकवामृजन्ति शोधयन्ति । हे इन्दो सनित्रं भजनसाधनं दिवोद्युलोव अस्माकं पुत्रादीनां च आपवस्व आपापय । कुतोस्य धनमिति चेत् तवाह महतः प्रभूतधनस्य पुर एता पुर-वोगतासि भवसि तस्माद्देहि इति ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

दिवोनसर्गा असृग्रमह्नां राजानमित्रं प्रमिनाति धीरः ।
पितुर्नपुत्रः क्रतुभिर्यतान आपवस्व विशे अस्या अजीतिम् ॥ ३० ॥ १६ ॥

दिवः । न । सर्गाः । असृग्रम् । अह्नाम् । राजा । न । मित्रम् ।
प्र । मिनाति । धीरः । पितुः । न । पुत्रः । क्रतुभिः । यतानः ।
आ । पवस्व । विशे । अस्यै । अजीतिम् ॥ ३० ॥ १६ ॥

दिवोन यथा दिवोद्योतमानस्य आदित्यस्याह्नां संबन्धिनः सर्गारम्भयः असृग्रं विसृज्यन्ते तद्वत् सोमस्य सर्गाः सृज्यन्ते इति सर्गाधाराः विसृज्यन्ते सृजेत्येतेन कर्मार्थे लङ्बहुलं छन्दसी-विशस्यन्तुः झेरमादेशच्छांसः । धीरः प्राज्ञो राजा अयं सोमः मित्रं सखायं न प्रमिनाति नहि-स्ति क्रतुभिः कर्मभिर्यतानो यतमानः पुत्रः पितुर्न पितुर्थथा अपराभवं करोति तद्वत् कर्मभिर्यत-मानस्त्वं अस्यै विशे प्रजायै अजीतिं अपराजितिं अपराभवं आपवस्व आपापय यथा नप-राजिता भवन्ति तथा कुर्वित्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पौडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकत्रिंशी-

प्रतेधारा॒मधु॑मतीर॒स्तृ॒ग्न॒वारा॒न्यत्पू॒तोअ॒त्ये॒ष्य॒व्यान् ।
 प॒र्व॒मा॒न॒प॒र्व॒से॒धाम॒गो॒नां॒ज॒ज्ञानः॒सूर्य॑म॒पि॒न्वोअ॒र्केः ॥ ३१ ॥
 प्र । ते । धाराः । मधु॑मतीः । अ॒स्तृ॒ग्न॒न् । वारा॑न् । यत् । पू॒तः ।
 अ॒ति॒इ॒ए॒पि । अ॒व्या॑न् । प॒र्व॒मा॒न । प॒र्व॒से । धाम॑ । गो॒नाम् ।
 ज॒ज्ञानः॑ । सूर्य॑म् । अ॒पि॒न्वः । अ॒र्केः ॥ ३१ ॥

ते तव स्वभूता मधुमतीः मधुमत्योधाराः प्रास्तृग्नं तदाप्रसृज्यन्ते यद्यदा पूतोवसतीवरी-
 भिः त्वं अव्यानविभवान् वारान् बालान् पवित्राण्यत्येपि अतीत्य गच्छसि । किञ्च हेपवमान
 गोनां गवांधाम धारकं पयोऽक्षीकृत्य पवसे तवः जज्ञानः जायमानस्त्वं अर्कैरर्चनीयैः स्वते-
 जोभिः सूर्यमादित्यमपिन्वः पूरयसि ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी-

क॒नि॒क्र॒द॒द॒नु॒प॒न्था॑मृ॒तस्य॑शु॒क्रो॒वि॒भा॑स्य॒मृ॒तस्य॑धाम् ।
 स॒इन्द्रा॑य॒प॒व॒से॒मत्स॒रवा॑न्हि॒न्वा॒नो॒वाचं॑म॒तिभिः॑क॒वी॒नाम् ॥ ३२ ॥
 क॒नि॒क्र॒द॒त् । अ॒नु॑ । प॒न्था॑म् । ऋ॒तस्य॑ । शु॒क्रः । वि॒ । भा॑सि ।
 अ॒मृ॒तस्य॑ । धाम् । सः । इन्द्रा॑य । प॒व॒से॒ । मत्स॒र॒वा॑न् ।
 हि॒न्वा॒नः । वाचं॑म् । म॒ति॒भिः॑ । क॒वी॒नाम् ॥ ३२ ॥

अभिपूयमाणः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गमनु कनिक्रदत् पु-
 नःपुनः शब्दाप्यते । अथप्रत्यक्षः अमृतस्यामरणधर्मस्य धाम स्थानभूतः मरणरहितइत्यर्थः ।
 वादशः शुक्रः शुक्लवर्णः त्वं विभासि विशेषेणराजसि मत्सरवान् मदकररसयुक्तः सत्वं इन्द्रा-
 येन्द्रार्थं पवसे क्षरसि । कीदृशः कवीनां स्तोत्रुणां मतिभिः सह वाचं शब्दं हिन्वानः प्रेरयन्
 पवसे ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी-

दिव्यःसु॒प॒र्णो॒र्वच॑सि॒सोम॑पि॒न्व॒न्धाराः॒कर्म॑णादे॒ववी॑तौ ।
 ए॒न्द्रो॒वि॒श॒क॒ल॒शंसो॑म॒धानं॒क्रन्द॑न्नि॒हिसूर्य॑स्यो॒प॒र्शिम॑म् ॥ ३३ ॥

दिव्यः । सुष्टपर्णः । अव । चक्षि । सोम । पिन्वन् । धाराः ।
कर्मणा । देवद्वीतौ । आ । इन्दो इति । विश । कलशम् ।
सोमधानम् । क्रन्दन् । इहि । सूर्यस्य । उप । रश्मिम् ॥ ३३ ॥

हे सोम दिव्योदिविभवः सुपर्णः सुपतनस्त्वं अवचक्षि अवस्तात् पश्य च । चट्टेलदिति-
पिप्यत्ययेनपरस्मैपदं । किं कुर्वन् देवद्वीतौ देवानां हविर्भक्षणस्थानेयज्ञे कर्मणा धाराः पिन्वन्
क्षरन् । किंच हे इन्दो सोमधानं कलशं आविश क्रन्दनशब्दायमानस्त्वं सूर्यस्य प्रेरकस्या-
दित्यस्य रश्मिकान्तिमुपोहि उपगच्छ ॥ ३३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

तिस्रोवाचैर्इस्यतिप्रवर्द्धिकृतस्यधीतिब्रह्मणोमनीषाम् ।
गावोयन्तिगोपतिपृच्छमानाःसोमंयन्तिमतयोवावशानाः ॥ ३४ ॥

तिस्रः । वाचः । इयति । प्र । वर्द्धिः । कृतस्य । धीतिम् ।
ब्रह्मणः । मनीषाम् । गावः । यन्ति । गोपतिम् । पृच्छमानाः ।
सोमम् । यन्ति । मतयः । वावशानाः ॥ ३४ ॥

बह्विबोढा यजमानः तिस्रोवाचः ऋग्यजुःसामाग्निकाः स्तुवीः प्रेरयति । तथा कृतस्य य-
ज्ञस्यधीतिं धारयित्रीं ब्रह्मणःपरिवृद्धस्य सोमस्य मनीषां मनसईशित्रीं कल्याणीं वाचं च प्रेरय-
ति । किंच गोपतिं वृषभंयथा गावोभिगच्छन्ति तद्वत् । गवांस्वामिनं सोमं गावः पृच्छमानाः
पृच्छन्त्यः सत्योयन्ति स्वपयसामिभ्रयितुमभिगच्छन्ति । तथा वावशानाः कामयमानाः मतयः
स्तोतारः सोमं यन्ति स्तोतुमभिगच्छन्ति ॥ ३४ ॥

अथ पंचविंशी-

सोमंगावोधेनवोवावशानाःसोमंविप्रामृतिभिःपृच्छमानाः ।
सोमःसुतःपूयतेअज्यमानःसोमैअर्काच्चिष्टुभःसंनवन्ते ॥ ३५ ॥ १७ ॥
सोमम् । गावः । धेनवः । वावशानाः । सोमम् । विप्राः ।
मृतिभिः । पृच्छमानाः । सोमः । सुतः । पूयते । अज्यमानः ।
सोमै । अर्काः । चिष्टुर्भः । सम् । नवन्ते ॥ ३५ ॥ १७ ॥

धेनवः प्रीणयिष्योगावः सोमं वावशानाः कामयमानाभवन्तिविषामेधाविनःस्तोतारः म-
तिभिः पृच्छमानाः पृच्छन्तोभवन्ति । अज्यमानः गोभिः सिच्यमानः सुतोभिपुतः सोमः ऋत्वि-
ग्भिः परिपूयते । तथा त्रिष्टुभः त्रिष्टुब्रूपाः अर्काः अस्माभिः क्रियमाणाः एतेयंत्राः सोमे संन-
वन्ते संगच्छन्ते ॥ ३५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥१७ ॥

अथ पञ्चिंशी-

ए॒वानः॑ सोम॒परि॒षि॒च्य॒मान॑ आ॒प॒व॒स्व॒पू॒य॒मानः॑ स्व॒स्ति ।
इन्द्र॒मा॒वि॒श॒वृ॒ह॒ता॒ र॒वे॒ण॒ वर्ध॑या॒वाचं॑ ज॒न॒य॒ पुरं॑ धि॒म् ॥ ३६ ॥

ए॒व । नः॑ । सो॒म । प॒रि॒ऽसि॒च्य॒मानः॑ । आ । प॒व॒स्व । पू॒य॒मानः॑ ।
स्व॒स्ति । इन्द्रं॑ । आ । वि॒श । वृ॒ह॒ता । र॒वे॒ण । वर्ध॑य ।
वाचं॑ । ज॒न॒य । पुरं॑ धि॒म् ॥ ३६ ॥

हेसोम परिषिच्यमानः परितः पात्रेषु सिच्यमानः पूयमानस्त्वं नोस्माकमेव स्वस्ति अवि-
नाशमापवस्व आपापय । किंच बृहता महता रवेण शब्देनसह इन्द्रमाविश प्रविश तथा वाचं
स्तुतिलक्षणां वर्धय । किंच पुरंधि बहुधियं प्रज्ञानं जनय अस्मभ्यं उत्पादय । वाक्यभेदाद-
निघातः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी-

आ॒जा॒गृ॒वि॒र्वि॒प्र॒ऋ॒ता॒म॒ती॒नां॑ सोमः पु॒ना॒नो॒ अ॒स॒द॒ च॒मू॒षु ।
स॒प॒न्ति॒ यं॒ मि॒थु॒ना॒सो॒ नि॒का॒मा॒ अध्व॑र्य॒वो॒ र॒थि॒रा॒सः॑ सु॒ह॒स्ताः॑ ॥ ३७ ॥

आ । जा॒गृ॒विः । वि॒प्रः । ऋ॒ता । म॒ती॒नाम् । सोमः॑ । पु॒ना॒नः ।
अ॒स॒दत् । च॒मू॒षु । स॒प॒न्ति । यम् । मि॒थु॒ना॒सः । नि॒ऽका॒माः ।
अ॒ध्व॒र्य॒वः । र॒थि॒रा॒सः । सु॒ह॒स्ताः॑ ॥ ३७ ॥

जागृविर्जागरणशीलः ऋता सुपांसुलुगितिपष्ठचाआकारः । ऋतानां सत्यानां मतीनां स्तु-
षीनां विप्रोक्ताता ससोमः पुनानः पूयमानः सन् चमूषु चमरोष्वासद्व आसीदति । मिथुनासः

परस्परसंगताः निकामाः नितरांकामयमानाः रथिरासः यज्ञस्यनेतारः सुहस्ताः कल्याणपाणयः
अध्वर्यवः पवित्रे यं सोमंसपन्ति स्पृशन्ति । पपसमवाये । सपतिःस्पृशतिकर्मेतिनैरुक्ताः ॥३७॥

अथाष्टाविंशी-

सपुनानउपसूरेनधातोभेअप्रारोदसीविपआवः ।

प्रियाचित्तस्यप्रियसासऊतीसतूधनंकारिणेनप्रयंसत् ॥ ३८ ॥

सः । पुनानः । उप । सूरे । न । धाता । आ । उभे इति । अप्राः ।

रोदसी इति । वि । सः । आवरित्यावः । प्रिया । चित् । यस्य ।

प्रियसासः । ऊती । सः । तु । धनम् । कारिणे । न । प्र । यंसत् ॥३८॥

पुनानः पूयमानः ससोमः इन्द्रे उपगच्छति । तन्नदृष्टान्तः—सूरेन यथा सूर्ये धाता संवत्स-
रउपगच्छति । ससंवत्सरोविधावारं । संवत्सरेणैवास्मैप्रजाःप्रजनयतीत्याभ्रानात् । किंचोभेरोद-
सी धावावृथिव्यौ आपाः स्वमहिम्ना आपूरयति । तथा ससोमः व्यावः स्ववेजसा तमांसि वि-
वृणोति । वृणोतेर्निषेधसेतिचूर्लुक् छन्दस्यपिदृश्यतेइत्यडागमः पूर्वपदादितिसइत्यस्यसाहितिकंप-
त्वं । प्रिया षष्ठ्याआकारः प्रियस्य यस्यसोमस्य यद्वा प्रियाणि प्रयच्छतः यस्यसोमस्य प्रिय-
सासः अत्यन्तं प्रियतमाधाराः ऊती ऊत्यै रक्षणाय भवन्ति स तु क्षिप्रं अस्मभ्यं धनं प्रयंसत्
प्रयच्छतु । यच्छतेर्लेटिसिप्यडागमः । तन्नदृष्टान्तः—कारिणेन यथा कारिणे च लवकाय भृतिं
प्रयच्छन्ति तद्वत् ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशी-

सवर्धितावर्धनःपूयमानःसोमोमीद्वौअभिनोज्योतिपावीत् ।

येनानःपूर्वेपितरःपदज्ञाःस्वविदोअभिगाअद्रिमुष्णन् ॥ ३९ ॥

सः । वर्धिता । वर्धनः । पूयमानः । सोमः । मीद्वान् । अभि । नः ।

ज्योतिपा । आवीत् । येन । नः । पूर्वे । पितरः । पदज्ञाः ।

स्वःइविदः । अभि । गाः । अद्रिम् । उष्णन् ॥ ३९ ॥

वर्धिता देवानां स्वकलाप्रदानेन वर्धयिता वर्धनः स्वयंवर्धमानः पवित्रेण पूयमानः मी-
 द्वान् कामानांसेका ससोमः नोस्माकं ज्योतिषा स्वतेजसा अश्यावीत् अभिरक्षतु । येन सोमेन
 पदज्ञाः पणिभिरपहतानां गवांपदानि जानन्तः स्वर्विदः सर्वज्ञाः सूर्यजानन्तोवा नोस्माकंपूर्वे
 चिरन्तनाः पितरोंगिरसःगाः पशूनभिलक्ष्य अद्रिमुष्णन् शिलोच्चयमुष्णन् सोमतेजसा अंधका-
 रावृतं शिलोच्चयंगत्वा पशूनाहरन्तित्यर्थः । उपिरिहमुष्णातिसमानकर्मा । यद्वा मुष्णातेर्लुङि
 वर्णलोपः ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी-

अक्रान्तसमुद्रःप्रथमेविधर्मजनयन्प्रजाभुवनस्यराजा ।

वृषांपवित्रेअधिसानोअव्येवृहत्सोमोवावृधेसुवानइन्दुः ॥ ४० ॥ १८ ॥

अक्रान् । समुद्रः । प्रथमे । विधर्मन् । जनयन् । प्रजाः ।

भुवनस्य । राजा । वृषां । पवित्रे । अधि । सानौ । अव्ये ।

वृहत् । सोमः । वृधे । सुवानः । इन्दुः ॥ ४० ॥ १८ ॥

समुद्रः यस्मादापः समुद्रवन्ति ससमुद्रः अपांवर्षकोराजासोमः प्रथमे विस्तृते भुवनस्यो-
 दकस्य विधर्मन् विधारकेन्तरिक्षे प्रजा जनयन् । उत्पादयन् अक्रान् सर्वमतिक्रामति । क्रमते-
 लुङि तिपीडभावे वृद्धौ च कृतायां सिज्जलोपे मकारस्य मोनोधातोरितिनकारेरूपं । वृषा कामा-
 नां वर्धिता सुवानोभिपूयमाणः इन्दुर्दीप्तिः ससोमः अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अवि-
 मये पवित्रे वृहत् प्रभूतं वृधे वर्धते ॥ ४० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकचत्वारिंशी-

महत्तत्सोमोमहिपश्र्वंकारापांयद्गर्भोऽवृणीतदेवान् ।

अर्दधादिन्द्रेपवमान्ओजोर्जनयत्सूर्येज्योतिरिन्दुः ॥ ४१ ॥

महत् । तत् । सोमः । महिपः । चकार । अपाम् । यत् । गर्भः ।

अर्दधात् । देवान् । अर्दधात् । इन्द्रे । पवमानः । ओजः ।

अर्जनयत् । सूर्ये । ज्योतिः । इन्दुः ॥ ४१ ॥

महिषो महान्पूज्योवा सोमो महत्प्रभूत्वं तदकर्म चकार अकरोत् । किंत्वं अपांगर्भः उ-
दकानांगर्भभूतः जनपितृत्वाजन्यत्वाच्च ससोमः देवानवृणीत समभजतेवियत् तदरुतवानिति ।
किंच पवमानः पूयमानः सोमः ओजः सोमपानेन जन्यं बलं इन्द्रे अदधात् व्यदधात् । तथा इ-
न्दुः सोमः सूर्येज्योतिस्तेजःअजनयत् ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी-

मत्सिवायुमिष्टयेराधसेचमत्सिमित्रावरुणापूयमानः ।

मत्सिशर्धोमारुतंमत्सिदेवान्मत्सिद्यावापृथिवीदेवसोम ॥ ४२ ॥

मत्सिं । वायुम् । इष्टये । राधसे । च । मत्सि । मित्रावरुणा ।

पूयमानः । मत्सि । शर्धः । मारुतम् । मत्सि । देवान् । मत्सि ।

द्यावापृथिवी इति । देव । सोम ॥ ४२ ॥

हे सोम त्वं वायुं मत्सि मादय । किमर्थं इष्टये अस्माकमेषणाय अन्नाय राधसे धनाय च ।
तथा पूयमानः पवित्रेण त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौ च मत्सि तर्पयसि । किंच मारुतं मरुतां
स्वभूतं शर्धोबलं च मत्सि । तथा देवानिन्द्रादीन् मत्सि हर्षयसि । हेदेव स्तोतव्य हेसोम द्यावापृ-
थिवी द्यावापृथिव्यौ च मत्सि मादय एतान् हर्षयुकान् कृत्वास्मभ्यंधनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशी-

ऋजुःपवस्ववृजिनस्यहन्तापामीवांबाधमानोमृधश्च ।

अभिःश्रीणन्पयःपर्यसाभिगौनामिन्द्रस्यत्वंतव्वयंसखायः ॥ ४३ ॥

ऋजुः । पवस्व । वृजिनस्य । हन्ता । अप । अमीवाम् ।

बाधमानः । मृधः । च । अभिःश्रीणान् । पर्यः । पर्यसा ।

अभि । गौनाम् । इन्द्रस्य । त्वम् । तव । वयम् । सखायः ॥ ४३ ॥

हेसोम ऋजुः ऋजुगमनःसन् पवस्व क्षर । किंकुर्वन् वृजिनस्य उपद्रवस्य हन्ता अमी-
वां रोगरूपं राक्षसं अपबाधमानः तथा अस्मदीयान् मृधोर्हिसकान् शत्रून्श्च बाधमानः सन् प-

वस्व ततः पयवात्मीयंरसं गोनां गवांपयसाक्षरिण अभिश्रीणन् अभिसंयोजयन् पात्राण्यभिगच्छति । अपिच त्वं इन्द्रस्य सखासि हेसोम तव वयं सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वयद्भ्यष्टव्यत्वत्क्षणेन सत्विमृताः स्मः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी-

मध्वःसूदंपवस्ववस्वउत्संवीरंचनआपवस्वाभगंच ।

स्वदस्त्रेन्द्रायपवमानइन्द्रोरयिंचनआपवस्वासमुद्रात् ॥ ४४ ॥

मध्वः । सूदम् । पवस्व । वस्वः । उत्सम् । वीरम् । च । नः । आ ।

पवस्व । भगम् । च । स्वदस्य । इन्द्राय । पवमानः ।

इन्द्रो इति । रयिम् । च । नः । आ । पवस्व । समुद्रात् ॥ ४४ ॥

हे सोम मध्वोमाधुर्यस्य सूदं क्षारयितारं घनीभूतं आपवस्व । वस्वो वसु धनस्य उत्सं उत्स्पन्दकं रसं पवस्व । किंच नोस्मभ्यं वीरं पुत्रं आपवस्व आपापय । तथा भगं भजनीयं धनंच देहि । हेइन्द्रो पवमानः पूयमानः सन् इन्द्राय स्वदस्व रुचितोभव । तदस्त्वं नोस्मभ्यं समुद्रादन्तरिक्षात् रयिं धनं पुत्रंवा राति ददाति क्षीरमिति रयिर्गौर्वा तांवा पवस्व देहि ॥४४॥

अथ पञ्चचत्वारिंशी-

सोमःसुतोधारयात्योनहित्वासिन्धुर्ननिम्नमभिवाज्यक्षाः ।

आयोर्निवन्ध्यमसदत्पुनानःसमिन्दुर्गोभिरसरत्समद्भिः ॥४५॥ १९ ॥

सोमः । सुतः । धारया । अत्यः । न । हित्वा । सिन्धुः । न ।

निम्नम् । अग्नि । वाजी । अक्षारिति । आ । योर्निम् । वन्ध्यम् ।

असदत् । पुनानः । सम् । इन्दुः । गोभिः । असरत् ।

सम् । अत्द्भिः ॥ ४५ ॥ १९ ॥

सुतोभिपुत्रः सोमोधारयास्वीयया अत्यो नवतनशीलो भवइव हित्वागत्वा हिनेतेः ऋनिपित्स्वं । किंच वाजी चटवान् सोमः सिन्धुर्न यथासिन्धुः स्यन्दमाना नदी निम्नं प्रदेशमभिगच्छति तद्वत् निम्नमधरभाविनं कटशमभ्यक्षाः अभिक्षरति । ततः पुनानः पूयमानः सोमः वन्ध्यं

वृक्षभवं योनिं योनिस्थानं कलशं आसदव आसीदति । सोयमिन्दुः सोमः गीर्भिर्गोविकारैः
क्षीरादिभिः श्रयणैः सं असरव संसरति तथा अद्भिवसतीवरोभिश्च संगच्छते ॥ ४५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षट्चत्वारिंशी-

ए॒प॒स्य॒ते॒प॒व॒त॒इ॒न्द्र॒सो॒मं॒श्च॒मू॒पु॒धी॒र॒उ॒श॒ने॒त॒व॒स्वा॒न् ।
स्व॒र्च॒क्षार॒थि॒रः॒स॒त्य॒शु॒ष्मः॒का॒मो॒न॒यो॒दे॒व॒य॒ता॒म॒स॒र्जि ॥ ४६ ॥

ए॒पः । स्यः । ते । प॒व॒ते । इ॒न्द्र । सो॒मः । च॒मू॒पु । धी॒रः ।
उ॒श॒ने । त॒व॒स्वा॒न् । स्व॒र्चः॒क्ष॒क्षाः । र॒थि॒रः । स॒त्य॒शु॒ष्मः ।
का॒मः । न । यः । दे॒व॒इ॒य॒ता॒म् । अ॒स॒र्जि ॥ ४६ ॥

हे इन्द्र उशते कामयमानाम ते तुभ्यं त्वदर्थं धीरः प्रातः तवस्वान् वेगवान् स्यः सप्त-
षसोमः चमूपु चमसेषु पवते क्षरति स्वर्चक्षाः सर्वदर्शिनः रथिरोरथवान् सत्यशुष्मः यथार्थ-
बलोयः सोमः देवयतां देवानिच्छतां यजमानानां कामोन कामदइवार्सर्जि असृज्यत अदी-
यतइत्यर्थः ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी-

ए॒प॒प्र॒त्ने॒न॒व॒य॒सा॒पु॒ना॒न॒स्ति॒रो॒व॒र्षा॒सि॒दु॒हि॒तु॒र्द॒धानः ।
व॒सा॒नः॒श॒र्म॒त्रि॒व॒रू॒थ॒म॒प्सु॒हो॒ते॒व॒या॒ति॒स॒म॒ने॒पु॒रे॒म॒न् ॥ ४७ ॥

ए॒पः । प्र॒त्ने॒न । व॒य॒सा । पु॒ना॒नः । ति॒रः । व॒र्षा॒सि । दु॒हि॒तुः ।
द॒धानः । व॒सा॒नः । श॒र्म । त्रि॒व॒रू॒थ॒म् । अ॒प्सु ।
हो॒ता॒इ॒व । या॒ति । स॒म॒ने॒षु । रे॒म॒न् ॥ ४७ ॥

प्रत्नेन पूर्वकालीनेन वयसा अत्नेन पुनानः पूयमानः अन्नात्मिकया धारया क्षरन्तित्य-
र्थः तादृशः दुहितुः सर्वस्यदोग्धयाः पृथिव्यां वर्षासि वर्षइतिरूपनाम वृणोति शरीरमिति रू-
पाणि तिरोद्धानः स्वतेजसा तिरस्कुर्वन् आच्छादयन् तथा त्रिवरूथं त्रिभूमिकोपेतं यदा व-
यः शीतातपवर्षाः तेषां निवारकं शर्म यद्गृहं वसानः आच्छादयन् अष्ट्य वसतीवरीषुत्थि-

तः एषसोमः होतेव यथाहोता स्तुतिध्वनिं कुर्वन् यज्ञेषु याति तद्वत् रेभन् शब्दायमानः सन् समनेषु समन्ति कर्माणि घृष्टाः प्रगल्भायंत्यत्रेति समना यज्ञाः तेषु याति गच्छति ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी-

नूनस्त्वं रथिरो देवसोमपरिस्त्रवचम्बोः पूयमानः ।

अप्सुस्वार्दिष्टो मधुमाँऋतावदिवोनयः सविता सत्यमन्मा ॥ ४८ ॥

नु । नः । त्वम् । रथिरः । देव । सोम । परि । स्त्रव ।

चम्बोः । पूयमानः । अप्सु । स्वार्दिष्टः । मधुमान् ।

ऋतवर्वा । देवः । न । यः । सविता । सत्यमन्मा ॥ ४८ ॥

हे देव काम्यमान हेसोम रथिरोरथवांस्त्वं नोस्माकं स्वभूतेयज्ञे चम्बोरधिषवणफलक-
योः पूयमानः सन् अप्सु वसतीवरीषु नुक्षिपं परिस्त्रव परितः क्षर । स्वार्दिष्टः स्वादुतमः अत-
एव मधुमान् माधुर्ययुक्तः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् सविता सर्वस्पष्टेरकोयस्त्वं देवो देव-
श्च सत्यमन्मा सत्यस्तुतिको भवसि सत्वं परिस्त्रवेति ॥ ४८ ॥

अथैकोनपंचाशी-

अग्निवायुं वीत्यर्पां गृणानोर्द्धमि मित्रावरुणा पूयमानः ।

अग्नी नरं धीजवनं रथेष्ठा मग्नीन्द्रं वृषणं वज्रं वाहुम् ॥ ४९ ॥

अग्नि । वायुम् । वीती । अर्प । गृणानः । अग्नि ।

मित्रावरुणा । पूयमानः । अग्नि । नरम् । धीऽजवनम् ।

रथेऽस्थाम् । अग्नि । इन्द्रम् । वृषणम् । वज्रं वाहुम् ॥ ४९ ॥

हेसोम गृणानः स्तूपमानः त्वं वीती मुपांसुलुगिति चतुष्टयाः पूर्वसवर्णदीर्घः । वीत्ये पा-
नाय वायुमर्पयं अभिगच्छ । तथा पवित्रेण पूयमानस्त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौ च पानाया-
भिगच्छ । किंच नरं सर्वस्यनेतारं धीजवनं बुध्यासमवेगं कुर्वाणं रथेष्ठां रथेस्थां रथेतिष्ठन्तं
अग्नेनाग्निवावभिधीयते । एकवचनं प्रत्येकविवक्षया समुदायविवक्षया वा । एतादृशावश्विनौ चा-
भिगच्छ । तथा वृषणं कामानां वर्षकं वज्रवाहुं वज्रयुक्तवाहुं इन्द्रं च त्वंपानायाभिगच्छ ॥ ४९ ॥

अथ पंचाशी-

अभिवस्त्रासुवसनान्यर्पाभिधेनूःसुदुघाःपूयमानः ।

अभिचन्द्राभर्तवेनोहिरण्याभ्यश्वान् रथिनो देवसोम ॥ ५० ॥ २० ॥

अभि । वस्त्रा । सुवसनानि । अर्प । अभि । धेनूः । सुदुघाः ।

पूयमानः । अभि । चन्द्रा । भर्तवे । नः । हिरण्या ।

अभि । अश्वान् । रथिनः । देव । सोम ॥ ५० ॥ २० ॥

हेतोम त्वमस्माकं सुवसनानि सुपरिधानानि वस्त्रा वस्त्राणि अर्घ्यर्ष अभिगमय । यद्वा सुवसनानि शोभनवस्त्रसहितानि वस्त्रा आच्छादकानि धनान्यभिगमय । किंच पूयमानः पवित्रेण त्वं सुदुघाः सुदुग्धपयोदोग्धीः धेनूः नवमसृत्तिकागाः अभिप्रापय । अपिच चन्द्रा चन्द्राण्याह्लादकानि हिरण्या हिरण्यानि भर्तवे भरणाय पोषणाय नोस्माकपभिगमय । तथा हेदेव स्तोतव्य हेतोम रथिनोरथवतोश्वान् अस्माकमभिप्रापय ॥ ५० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकपंचाशी-

अभीनोअर्पदिव्यावसून्यमिष्विश्वापार्थिवापूयमानः ।

अभिषेनद्रविणमश्रवांमाभ्यार्पेयंजमदग्निवत्तः ॥ ५१ ॥

अभि । नः । अर्प । दिव्या । वसूनि । अभि । विश्वा । पार्थिवा ।

पूयमानः । अभि । येन । द्रविणम् । अश्रवांम ।

अभि । आर्पेयम् । जमदग्निवत् । नः ॥ ५१ ॥

हे सोम पवित्रेण पूयमानस्त्वं दिव्या दिव्यानि दिविभवानि वसूनि धनानि नोस्माकमर्घ्यर्ष अभिगमय । तथा पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि विश्वा सर्वाणि धनान्यभिगमय । तथा येन त्वदीयेन सामर्थ्येन द्रविणं धनं वयमप्यश्रवाम अभिव्यामुयाम तत्सामर्थ्यमभिगमय । किंच आर्पेयं आर्षाणांमृपिपुत्राणां योग्यं धनं जमदग्निवत् जमदग्नेर्यथा त्वंमापयः एवं नोस्माकमपि अर्घ्यर्ष । यद्वा आर्षेयं आर्षाणां योग्यं मंत्रं जमदग्नेः स्वभूतं मंत्रं यथा स्वादुतममकार्षीः एवमस्माकं तादृशं मंत्रं स्वादुतमं कुर्विति कुत्सोनामऋषिः प्रार्थयते ॥ ५१ ॥

अथ द्विपंचाशी-

अ॒या॒प॒वा॒प॒व॒स्वै॒ना॒व॒सू॒नि॒मां॒श्च॒त्व॒इ॒न्दो॒सर॑सि॒प्र॒ध॒न्व ।
ब्र॒ह्म॒श्चि॒द॒ब्र॒वा॒तो॒न॒जू॒तः॒पुरु॑मे॒धश्चि॒त्त॒क॒वे॒न॒रं॒दा॒त् ॥ ५२ ॥

अ॒या । प॒वा । प॒व॒स्व । ए॒ना । व॒सू॒नि । मां॒श्च॒त्वे । इ॒न्दो
इति॑ । सर॑सि । प्र । ध॒न्व । ब्र॒ह्मः । चि॒त् । अ॒त्र । वा॒तः ।
न । जू॒तः । पुरु॑मे॒धः । चि॒त् । त॒क॒वे । न॒रम् । दा॒त् ॥ ५२ ॥

हे सोमं अया अनया पवा पवमानया धारया सह एना एनानि वसूनि घनानि पवस्व क्ष-
र । पवा पृष्ववने अन्येभ्योदृश्यन्तइतिविच्प्रत्ययः आर्धधातुकलक्षणोगुणः सावेकाचइतिवृती-
यायाजदात्तत्वं । तथा हेइन्दो तथा त्वं मांश्चत्वे मन्यमानानां चातके सरसि उदके वसतीवर्या-
ख्ये प्रधन्व प्रगच्छ । ततः अत्र अस्मिन्सोमे पूयमानेसति ब्रह्मःचिच्च सर्वेषां प्रज्ञापकः मूलभूतोवा
आदित्योपि वातोन वातइव जूतः वेगितःसन् किंच पुरुमेधःचिच्च बहुविधयज्ञइन्द्रश्चिच्च इन्द्रोपि
तकवे तकविर्गतिकर्मसुपठितः अस्मादौणादिकऊनप्रत्ययः सोममभिगच्छते स्तुतिभिः महं
नरं कर्मनेतारं पुत्रं दात् प्रयच्छतु हेसोम त्वया तर्पितौ सन्ताविन्द्रादित्यौ महं पुत्रं प्रयच्छता
मित्यर्थः ॥ ५२ ॥

अथ त्रिपंचाशी-

उ॒त्त॒न॒ए॒ना॒प॒व॒या॒प॒व॒स्वा॒धि॒श्रु॒ते॒श्र॒वा॒प्य॑स्यती॒र्थे ।
पृ॒ष्टि॒सु॒ह॒स्त्रा॑नै॒गु॒तो॒व॒सू॒नि॒वृ॒क्ष॑न्पु॒क्रं॒धू॒न॒व॒द्र॒णाय॑ ॥ ५३ ॥

उ॒त् । नः । ए॒ना । प॒व॒या । प॒व॒स्व । अ॒धि । श्रु॒ते । श्र॒वा॒प्य॑स्य ।
ती॒र्थे । पृ॒ष्टि॒म् । सु॒ह॒स्त्रा॑ । नै॒गु॒तः । व॒सू॒नि । वृ॒क्ष॑म् । न ।
पु॒क्र॑म् । धू॒न॒व॒त् । र॒णाय॑ ॥ ५३ ॥

हेसोम उतापिच श्रवाप्यस्य सर्वः श्रवणीमस्य सोमस्य तर श्रुते प्रसिद्धौ यद्वा प-
ठ्यर्थेष्वनुर्थी श्रुतः शब्दस्य तीर्थं स्थाने नोस्माकं स्वभूतेषु एना अनया पवया पूयमानया
धारया अवि अधिकं पवस्व क्षर । नैगुतः नीचीनं गवन्ते शब्दायन्तइति निगुतः शववः । तेषां

हन्तृत्वेन संबन्धी सोपंसोमः षष्टिं सहस्रा षष्टिसंख्याकानि सहस्राणि वसूनि घनानि रणाप
शत्रूणां जयार्थं धूनवत् अस्माकमकंपयत् प्रायच्छदितियावत् । कथमिव वृक्षंनपकं पक्कफलं
वृक्षं यथा कंपयति फलार्थं तद्वत् ॥ ५३ ॥

अथ चतुःपंचाशी-

मह॑मे॒अ॒स्य॒रु॒प॒ना॒मं॒शू॒पे॒मां॒श्व॒त्वे॒वा॒पृ॒श॒ने॒वा॒व॒ध॒त्रे॒ ।

अ॒स्वा॒प॒य॒न्नि॒गु॒तः॒स्ने॒ह॒य॒च्चा॒पा॒मि॒त्राँ॒अ॒पा॒चि॒तो॒अ॒चे॒तः ॥ ५४ ॥

महिं । इमे इति । अ॒स्य॒ । रु॒प॒ना॒मं॒ । शू॒पे॒ इति॒ । मां॒श्व॒त्वे॒ ।

वा॒ । पृ॒श॒ने॒ । वा॒ । व॒ध॒त्रे॒ इति॒ । अ॒स्वा॒प॒य॒त् । नि॒गु॒तः॒ ।

स्ने॒ह॒य॒त् । च॒ । अ॒र्ष॒ । अ॒मि॒त्रा॒न् । अ॒र्ष॒ । अ॒चि॒तः॒ । अ॒च॒ । इ॒तः ॥ ५४ ॥

महि महती प्रभूते वृषनाम सुपांसुलुगिति सुपोलुक् वृषनामनी वर्षणनमने शराणां वर्षणं
शत्रूणां नमनं इमे एते द्वेकर्मणी अस्यसोमस्य शूपे सुखकरेभवतः । येच कर्मणी मांश्वत्वे अ-
श्वनामैतव । मक्षु चरतीति अश्वैः क्रियमाणेयुद्धे तत्साध्यत्वाद् युद्धमिहगृह्यते । वा अपिवा पृ-
शने स्पर्शनसाध्ये बाहुयुजे वधत्रे शत्रूणां हिंसनशीले भवतः सोपं निगुतः नीचैः शत्र्यापमा-
नान् शत्रून् अस्वापयत् ताप्यामस्तुपुपत् । अवधीदित्यर्थः । किंच स्नेहयत् प्राद्रवयत् संग्रामा-
च्छत्रून् । अथप्रत्यक्षकृतः हेसोम सत्वं अमित्रान् शत्रून् अपाच अपागमय । तथा अचितः अ-
ग्निचयनमकुर्वतो नास्तिकांश्च इतोस्मत्सकाशाद् अपाच अपगमय अचतिर्गतिकर्मा ॥ ५४ ॥

अथ पंचपंचाशत्तमी-

सं॒त्री॒प॒वि॒त्रा॒वि॒त॒तान्ये॒प्य॒न्वे॒कं॒धा॒व॒सि॒पू॒य॒मा॒नः॒ ।

अ॒सि॒म॒गो॒अ॒सि॒दा॒त्र॒स्यं॒दा॒ता॒सि॒म॒घ॒वां॒म॒घ॒व॒म्भ्य॒इ॒न्दो ॥ ५५ ॥ २१ ॥

सम् । त्री । प॒वि॒त्रा॒ । वि॒द॒त॒तानि॒ । ए॒पि॒ । अ॒नु॒ । ए॒कं॒म् ।

धा॒व॒सि॒ । पू॒य॒मा॒नः॒ । अ॒सि॒ । म॒गः॒ । अ॒सि॒ । दा॒त्र॒स्यं॒ ।

दा॒ता॒ । अ॒सि॒ । म॒घ॒वां॒ । म॒घ॒व॒त्भ्यः॒ । इ॒न्दो॒ इति॒ ॥ ५५ ॥ २१ ॥

हेसोम विततानि विस्तृतानि श्री श्रीणि पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि पवित्राणि समे-
पि सम्प्रक्षामोपि । किंच पूयमानस्त्वं एकमपिवालकृतंपवित्रं अनुधावसि अनुगच्छसि । किंच
त्वं भगोभजनीयोसि तथा दात्रस्यदेयस्यधनस्य दातासि । कथमस्यधनदत्वमितिचे-
त्तदुच्यते । हेइन्द्रो सोम मघवद्भ्योन्येभ्योपित्वं मघवांसि अतिशयेन धनवान्भवसि ॥ ५५ ॥

॥ इतिसप्तमस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षट्पंचाशत्तमी-

ए॒षावि॑श्व॒वित्प॑वते॒मनी॒षीसो॒मोवि॒श्वस्य॑भु॒वनस्य॑राजा ।
द्र॒प्साँर्दु॑र्यन्वि॒दथे॑ष्विन्दु॒र्विवा॑र॒मव्यं॑स॒मया॑ति॒याति ॥ ५६ ॥

ए॒षः । वि॒श्व॒इ॒वित् । प॒वते॒ । म॒नी॒षी । सोमः॑ । वि॒श्वस्य॑ ।
भु॒वनस्य॑ । राजा॑ । द्र॒प्सान् । दु॒र्यन् । वि॒दथे॑षु । इन्दुः॑ ।
वि । वा॒रम् । अ॒व्यंम् । स॒मया॑ । आ॒ति॑ । या॒ति ॥ ५६ ॥

विश्ववित् सर्वस्यवेत्ता अतएव मनीषी भेधावी विश्वस्य भुवनस्य सर्वस्य लोकस्य राजा
स्वामी एषसोमः पवते क्षरति । एतदेव विवृणोति । विदथेषु विन्दन्ति जानंत्यत्रदेवानिति । यद्वा
विन्दन्ति लभन्ते विदध्यायज्ञास्तेषु द्रप्सान् रसकणान् ईरयन् भेरयन् । इन्दुः सोमः अव्यं
अविश्वं वारं वालं पवित्रं समया उभयतः व्यतियाति व्यतीत्यगच्छति ॥५६॥

अथ सप्तपंचाशत्तमी-

इन्दु॑रिह॒न्तिम॒हिषा॑अद॒ब्धाःपु॒द्रेभ॑न्ति॒कव॑यो॒नगृ॒ध्राः ।
हि॒न्वन्ति॒धीरा॑श्श॒भिःक्षि॑पा॒भिःसम॑ञ्जते॒रूप॑म॒पार॑से॒न ॥ ५७ ॥

इन्दु॑म् । रि॒हन्ति॑ । म॒हिषाः । अद॑ब्धाः । पु॒दे । रे॒भन्ति॑ ।
क॒वयः॑ । न । गृ॒ध्राः । हि॒न्वन्ति॑ । धी॒राः । द॒श॒भिः ।
क्षि॑पा॒भिः । सम॑ । अ॒ञ्जते॑ । रू॒पम् । अ॒पाम् । र॒से॒न ॥ ५७ ॥

महिषा महान्तः पूज्यावा अतएवादव्याः कैश्चिदप्यर्हिंसिता देवा इन्दुं सोमं रिहन्ति लि-
हन्त्यास्वादयन्ति । किंच देवाः सोममुशन्तः सन्तः पदे तस्यास्य सोमस्य धारास्थाने रेभन्ति
शब्दायन्ते । तत्र दृष्टान्तः—कवयो नगृध्राः धनमभिकांक्षमाणाः कवयः स्तोतारो यथा स्तुवन्तः
शब्दायन्ते तद्वत् धीराः कर्मणिकुशला ऋत्विजः दशभिः एतत्संख्याकाभिः क्षिपाभिरंगुलीभिः
तमिमंसोमं हिन्वंति अभिपवार्थं प्रेरयन्ति । अपिच रूपं अंशुं अपां वसतीवर्याख्यानां रसेन
समंजते सम्यक्सेवयन्ति ॥ ५७ ॥

अथाष्टापंचाशत्तमी—

त्वयाव्ययंपवमानेनसोमभरेकृतंविचिनुयामशश्वत् ।

तन्नोमित्रोवरुणोमामहन्तामर्दितिःसिन्धुःपृथिवीउतद्यौः ॥ ५८ ॥ २२ ॥

त्वया । व्ययम् । पवमानेन । सोम । भरे । कृतम् । वि । चिनुयाम् ।

शश्वत् । तत् । नः । मित्रः । वरुणः । ममहन्ताम् । अर्दितिः ।

सिन्धुः । पृथिवी । उत । द्यौः ॥ ५८ ॥ २२ ॥

हेसोम पवमानेन पवित्रेण पूयमानेन त्वया सहायेन भरे संग्राहनाम संग्रामे शश्वद्दृ-
कृतं कर्तव्यं व्ययं विचिनुयाम विशेषेण कुर्याम । यस्मात्तवसहायेन कर्माणिकुर्मः तत्तस्मात् नो-
स्मान् मित्रोवरुणः अर्दितिः एतन्नामका सिन्धुः एतदभिधानात् पृथिवी उतापिच द्यौः एतेमित्रा-
द्योनोस्मान् मामहंतां पूजयन्तु धनादिदानेन ॥ ५८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अभिनइति द्वादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वृषागिरोराज्ञःपुत्रअंबरीषः भरद्वाजपुत्रःकजिश्वाच उ-
भौसहितावस्यःकषी इदमुत्तराणिचत्रीण्यानुष्टुभानि अत्रत्वेकादशीवृहती पवमानःसोमोदेवता ।
तथाचानुक्रम्यते—अभिनोद्वादशांबरीषःकजिश्वाचानुष्टुभं बृहत्पुपांत्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभिनोवाजसातमंरयिमंपुरुस्पृहम् ।

इन्दोसहस्रंभर्णसंतुविद्युस्रंविश्वसहम् ॥ १ ॥

अ॒ग्नि । नः । वा॒ज॒स्रा॒त॒मम् । र॒यि॒म् । अ॒र्प॒ । पु॒रु॒ह॒स्पृ॒हं॒म् ।

इ॒न्द्रो इ॒ति । स॒ह॒स्र॑स्र॒भर्ण॑सम् । तु॒वि॒द्यु॒म्न॒म् । वि॒श्व॒स॒हं॒म् ॥ १ ॥

हे इन्द्रो दीप्त वाजसातमं अत्यन्तं चलप्रदं अन्नप्रदं वा रयिं धनं पुत्रवानोस्माकमभ्यर्प अभिगमय । कीदृशं पुरुस्पृहं बहुभिःस्पृहणीयं सहस्रभर्णसं बहुविधभरणं अनेकपोषणयुक्तमित्यर्थः । तुविद्युम्नं द्युम्नं चोतते र्यशोवाञ्चैवितियास्कः । यह्नं यह्नयशोयुक्तं वा विश्वसहं विश्वइतिमहन्नाम महतोभिभवितारं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परि॒ष्य॒सु॒वा॒नो॒अ॒व्य॒यं॒र॒थे॒न॒व॒र्म॒व्य॒त् ।

इ॒न्द्रु॒र॒भि॒द्रु॒णा॒हि॒तो॒हि॒या॒नो॒धा॒रा॒भि॒र॒क्षाः ॥ २ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः । अ॒व्य॒य॒म् । र॒थे॑ । न । वर्म॑ । अ॒व्य॒त् ।

इ॒न्द्रुः॑ । अ॒ग्नि॑ । द्रु॒णा॑ । हि॒तः॑ । हि॒या॒नः॑ । धा॒रा॑भिः । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ ॥ २ ॥

सुवानः स्रयमानः स्यः ससोमः अव्ययमविमयं पवित्रं परिपवते । तत्रदृष्टान्तः—रथेन यथा रथेस्थितः पुरुषः वर्मकवचमव्यत परिव्ययति । व्ययतेर्लुङि वर्णलोपश्चान्दसः । अभिहितः अभितः प्रेरितः । यद्वा स्तोत्रभिरभिष्टुतः सइन्द्रुः सोमः द्रुणा द्रुममयेन द्रोणकलशेन हियानः हि गतौवृद्धौ च तेन पूर्यमाणः सन् धाराभिः अक्षाः क्षरति । क्षरतेर्लुङिरूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि॒ष्य॒सु॒वा॒नो॒अ॒क्षा॒इ॒न्द्रु॒र॒व्ये॒म॒द॑च्युतः ।

धा॒रा॒य॒ऊ॒र्ध्वो॒अ॒ध्व॒रे॒भ्रा॒जा॒नै॒ति॒ग॒व्य॒द्युः ॥ ३ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः॑ । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ । इ॒न्द्रुः॑ । अ॒व्ये॑ । म॒द॑च्युतः ।

धा॒रा॑ । यः । ऊ॒र्ध्वः॑ । अ॒ध्व॒रे॑ । भ्रा॒जा॑ । न । ए॒ति॑ । ग॒व्य॒द्युः॑ ॥ ३ ॥

सुवानः सूर्यमानः स्यः सइन्दुः सोमः मदच्युतः मदार्यं देवैः प्रेरितःसन् अव्ये अविभवे पवित्रे पर्यक्षाः परितःक्षरति अध्वरे । ऊर्ध्वः समुच्छ्रितः सर्वेषामुख्योयः सोमः गव्ययुः गोकामः । यद्वाक्षीरादिकं कामयमानःसन् धारा धारया सह एति गच्छति । भ्राजान भ्राजमानया दीप्त्या यथान्तरिक्षे गच्छति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

सहित्वेदेवशश्वन्तेवसुमर्तायद्शुपे ।

इन्द्रोसहस्रिणंरयिंशतात्मानंविवाससि ॥ ४ ॥

सः । हि । त्वम् । देव । शश्वन्ते । वसु । मर्ताय । द्वाशुपे । इन्द्रो
इति । सहस्रिणम् । रयिम् । शतऽआत्मानम् । विवाससि ॥ ४ ॥

हे देव सोम सत्त्वं शश्वते पुत्रादिमत्वेन बहवे मर्ताय मनुष्याय दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय वसु धनं विवाससि । हेइन्द्रो सोम त्वं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं रयिं धनं शतात्मानं अपरिमितपुत्रपौत्रायुपेतं मह्यं च विवाससि प्रेरयसि । एकवाक्यतापक्षेहि विद्वन्तस्यहियोगादनिघातः स्यात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

वयंतेअस्यष्टत्रहन्वसोवत्सःपुरुस्पृहः ।

निनेदिष्ठतमाइपःस्यामंसुभ्रस्यधिगो ॥ ५ ॥

व्यम् । ते । अस्य । ष्टत्रहन् । वसो इति । वत्सः । पुरुस्पृहः ।
नि । नेदिष्ठतमाः । इपः । स्याम । सुभ्रस्य । अधिगो इत्यधिगो ॥ ५ ॥

हे वृत्रहन् शत्रूणांहन्तः सोम अस्यैतादृशस्य ते तव स्वभूतावयं स्मः । तवः हेवसो वासयितः पुरुस्पृहः बहुभिः स्पृहणीयस्य वस्वोवस्तुनोधनस्य त्वयादीयमानस्य वयं नितरां नेदिष्ठतमाः अत्यंतमन्तिकतमाः स्याम । तथा इपोन्नस्य । किंच हे अधिगो अधृतगमनसोम सुभ्रस्य सुखस्य वयमन्तिकतमाः स्याम भवेम ॥ ५ ॥

अ॒भि । नः । वा॒ज॒सा॒त॒मम् । र॒यि॒म् । अ॒र्पि॒ । पु॒रु॒ह॒स्पृ॒हम् ।

इ॒न्दो इति॑ । स॒हस्र॑सं॒भर्ण॑सम् । तु॒वि॒द्यु॒न्नम् । वि॒श्व॒स॒हम् ॥ १ ॥

हे इन्दो दीप्त वाजसातमं अत्यन्तं बलप्रदं अन्नप्रदं वा रयिं धनं पुत्रवानोस्माकमभ्यर्पे
अभिगमय । कीदृशं पुरुस्पृहं बहुभिःस्पृहणीयं सहस्रभर्णसं बहुविधभरणं अनेकपौषणयुक्त-
मित्यर्थः । तुविद्युन्नं द्युन्नं योतते र्यशोवाञ्चेति यास्कः । बह्वन्नं बहुयशोयुक्तं वा विश्वसहं वि-
श्वइति महन्नाम महतोभिभवितारं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परि॒ष्य॒सु॒वा॒नो॒अ॒व्य॒य॒र॒थे॒न॒व॒र्मा॒व्य॒त ।

इ॒न्दु॒र॒भि॒द्रु॒णा॒हि॒तो॒हि॒या॒नो॒धा॒रा॒भि॒र॒क्षाः ॥ २ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः । अ॒व्य॒य॒म् । र॒थे॑ । न । व॒र्मा॑ । अ॒व्य॒त् ।

इ॒न्दुः । अ॒भि॑ । द्रु॒णा॑ । हि॒तः । हि॒या॒नः । धा॒रा॒भिः । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ ॥ २ ॥

सुवानः स्यमानः स्यः ससोमः अव्ययमविमयं पवित्रं परिपवते । तत्र दृष्टान्तः—रथे-
न यथा रथे स्थितः पुरुषः वर्मकवचमव्यत परिव्ययति । व्ययतेर्लुङ्ङि वणं लोपश्छान्दसः । अ-
भिहितः अभितः प्रेरितः । यद्वा स्तोत्रभिरभिद्रुतः स इन्दुः सोमः द्रुणा द्रुममयेन द्रोणकलशेन
हियानः हि गतौ बृद्धौ च तेन पूर्यमाणः सन् धाराभिः अक्षाः क्षरति । क्षरतेर्लुङ्ङिरूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि॒ष्य॒सु॒वा॒नो॒अ॒क्षा॒इ॒न्दु॒र॒व्ये॒म॒द॑च्युतः ।

धा॒रा॒य॒ऊ॒र्ध्वो॒अ॒ध्व॒रे॒भ्रा॒जा॒नै॒ति॒ग॒व्य॒युः ॥ ३ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ । इ॒न्दुः । अ॒व्ये॑ । म॒द॑च्युतः ।

धा॒रा॑ । यः । ऊ॒र्ध्वः । अ॒ध्व॒रे॑ । भ्रा॒जा॑ । न । ए॒ति॑ । ग॒व्य॒युः ॥ ३ ॥

वः इति छान्दसोवसादेशः हिरवधारणे वोयूयं अस्यसोमस्य अवसा रक्षणेन दक्षसाधनं बलस्यसाधनं रसं पान्तः पिबन्तोभवथ । स्वर्णं आदित्यइव हर्यतः सर्वैःकाम्यमानोयोयंसोमः सूरिषु स्तोत्राणि प्रेरयत्तु स्तोत्रेषु बृहन्महत् प्रभूतं श्रवोर्न दधे विदधे स्थापयन्तीति यावत् ॥८॥

अथ नवमी—

सवांयज्ञेषुमानवीइन्दुर्जनिष्टरोदसी ।
देवोदेवीगिरिष्ठाअस्त्रेधन्तुविष्वणि ॥ ९ ॥

सः । वाम् । यज्ञेषु । मानवी इति । इन्दुः । जनिष्ट ।
रोदसी इति । देवः । देवी इति । गिरिःस्थाः । अस्त्रेधन् ।
तुम् । तुविःस्वनि ॥ ९ ॥

हे मानवी मानव्यौ मनोःस्वभूते हेदेवी घोतमाने हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः यज्ञेषुसइन्दुः सोमः जनिष्ट अजनि अन्तरिक्षे देवः स्वतेजसा सर्वप्रकाशयन् पृथिव्यां गिरिष्ठाः द्यावसुतिष्ठन् तंजातं सोमं तुविस्वनि बहुस्वने उपरे यज्ञेवा अस्त्रेधन् ऋत्विजोभावनिः अघ्नन् आभ्यपुण्वन्निति यावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्द्रायसोमपातवेवृत्रघ्नेपरिपिच्यसे ।
नरेचक्षिणावतेदेवार्यसदनसदे ॥ १० ॥

इन्द्राय । सोम् । पातवे । वृत्रघ्ने । परि । पिच्यसे । नरे ।
च । क्षिणावते । देवार्य । सदनसदे ॥ १० ॥

हे सोम वृत्रघ्ने वृत्रस्यहेत्रे इन्द्राय पृथग्र्येचतुर्थी इन्द्रस्य पातवे पानार्थं परिपिच्यसे परितः शत्रेषु पिच्यसे । वसतीवरीभिर्वा । किंच क्षिणावते ऋत्विग्णोदक्षिणादानेन वदते देवाय देवार्थं हवींषिदातुं सदनसदे यज्ञगृहे सोदते नरे मनुष्याय यजमानाय तस्मै फलदा नार्थपरिपिच्यसे ॥ १० ॥

अथ षष्ठी-

द्विर्यपञ्चस्वयंशसंस्वसारोऽर्द्रिसंहतम् ।

प्रियमिन्द्रस्य काम्यं प्रस्नापयन्त्यार्मिणम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः । यम् । पञ्च । स्वयंशसम् । स्वस्वारः । अर्द्रिसंहतम् । प्रियम् ।
इन्द्रस्य । काम्यम् । प्रस्नापयन्ति । ऊर्मिणम् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः पञ्च दशसंख्याकाः स्वसारः कर्मकरणार्थमितस्ततोगच्छन्त्यौगुलयः स्वयंशसं स्व-
भूतयशस्कं अद्रिसंहतं यावभिर्भिपुतं इन्द्रस्य प्रियं काम्यं सर्वैः काम्यमानं ऊर्मिणं धाराभिस्तद्व-
न्तं यं सोमं प्रस्नापयन्ति वसतीवरीभिः प्रकर्षेण सेवयन्ति यजमानाः तं पुनन्तीत्युत्तरं वसं-
बन्धः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ सप्तमी-

परित्यं हर्षतं हरिं बभ्रुपुनन्ति वारेण ।

यो देवान् विश्वाँ इत्परिमदेन सह गच्छति ॥ ७ ॥

परि । त्यम् । हर्षतम् । हरिम् । बभ्रुम् । पुनन्ति । वारेण । यः ।

देवान् । विश्वान् । इत् । परि । मदेन । सह । गच्छति ॥ ७ ॥

हर्षतं सर्वैः स्पृहणीयं हरिं हरितवर्णं बभ्रुं बभ्रुवर्णं च त्यं तं सोमं वारेण वालेन पवित्रेण
परिपुनन्ति परिशोधयन्ति । यः सोमः विश्वान् सर्वाग्निन्दादीन् देवानि च देवानेव मदेन मादकेन
रसेन सह परिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्य वो ह्यवसापान्तो दक्षसाधनम् ।

यः सूरिपुश्रवो बृहद्दधेस्वर्णहर्षतः ॥ ८ ॥

अस्य । वः । हि । अवसा । पान्तः । दक्षसाधनम् । यः ।

सूरिपुं । श्रवः । बृहत् । दधे । स्वः । न । हर्षतः ॥ ८ ॥

वः इति छान्दसोवसादेशः हिरवधारणे वीयुषं अस्यसोमस्य अवसा रक्षणेन दक्षसाधनं बलस्यसाधनं रसं पान्तः पिबन्तोभवथ । स्वर्णं आदित्यइव हर्यतः सर्वैःकाम्यमानोयोषंसोमः सू-
रिषु स्तोत्राणि प्रेरयत्सु स्तोत्रेषु बृहन्महत् प्रभूतं श्रवोन्नं दधे विदधे स्थापयन्तीतियावत् ॥८॥

अथ नवमी-

सर्वायज्ञेषुमानवीइन्दुर्जनिष्टरोदसी ।
देवोदेवीगिरिष्ठाअस्त्रधन्तुविष्वणि ॥ ९ ॥

सः । वाम् । यज्ञेषु । मानवी इति । इन्दुः । जनिष्ट ।
रोदसी इति । देवः । देवी इति । गिरिःस्थाः । अस्त्रधन् ।
तम् । तुविःस्वनि ॥ ९ ॥

हे मानवी मानव्यौ मनोःस्वभूते हेदेवी घोतमाने हे रोदसी चावापृथिव्यौ वां युवयोः
यज्ञेषुसइन्दुः सोमः जनिष्ट अजनि अन्तरिक्षे देवः स्वतेजसा सर्वैषकाशयन् पृथिव्यां गिरिष्ठाः
घ्रावसुतिष्ठन् तंजातं सोमं तुविस्वनि बहुस्वने उपरे यजेवा अस्त्रधन् ऋत्विजोघ्रावभिः अघ्नन्
अभ्यपुण्वन्नितियावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

इन्द्रायसोमपातवेष्ट्रघ्नेपरिपिच्यसे ।
नरेचदक्षिणावतेदेवार्यसदनसदे ॥ १० ॥

इन्द्राय । सोम । पातवे । ष्ट्रघ्ने । परि । पिच्यसे । नरे ।
च । दक्षिणावते । देवार्य । सदनसदे ॥ १० ॥

हे सोम वृत्रघ्ने वृत्रस्यहन्त्रे इन्द्राय षट्चर्येचतुर्थी इन्द्रस्य पातवे पानार्थं परिपि-
च्यसे परितः पात्रेषु पिच्यसे । वसतीवरीभिर्वा । किंच दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदक्षिणादानेन
वहते देवाय देवार्थं हवींषिद्गतुं सदनसदे यत्तद्यहे सीदते नरे मनुष्याय यजमानाय तस्मै
फल्दा नार्थंपरिपिच्यसे ॥ १० ॥

अथैकादशी-

तेप्रत्नासोव्युष्टिपुसोमाःपवित्रेअक्षरन् ।

अप्रप्रोथन्तःसनुतहुँरश्रितःप्रातस्ताँअप्रचेतसः ॥ ११ ॥

ते । प्रत्नासः । विष्टुष्टिपु । सोमाः । पवित्रे । अक्षरन् ।

अप्रप्रोथन्तः । सनुतः । हुँरःश्चितः । प्रातरिति ।

तान् । अप्रचेतसः ॥ ११ ॥

व्युष्टिषु उपसां व्युच्छनेषु प्रकाशनेषु प्रत्नासः प्रत्नाः ते सोमाः पवित्रे अक्षरन् क्षरन्ति । येसोमाः सनुतः अन्तर्हितान् अप्रचेतसः प्रज्ञारहितान् हुँरश्रितः स्तेननामैतत् कौटिल्येन चिन्वन्तीति तान् मायाविनः स्तेनान् प्रातः प्रातःकाल एव अप्रप्रोथन्तः अप्रप्रोथनं चापप्रेरणं अपप्रेरयन्तः शब्देन निराकुर्वन्तो भवन्ति तेक्षरन्तीति सप्तमन्वयः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

तंसखायःपुरोरुचंयूयंवयंचसूर्यः ।

अश्यामवाजगन्ध्वंसनेमवाजपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

तम् । सखायः । पुरःऽरुचंम् । यूयम् । वयम् । च । सूर्यः । अश्याम ।

वाजगन्ध्वम् । सनेम । वाजपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

हे सखायः स्तोतारः सूर्यः प्राज्ञा यूयं वयंच यजमानाः पुरोरुचं पुरतोरोचमानं वाजगन्ध्वं बलकरसाभ्रुगंधोपेतं तत्र भवं सोमं अश्याम अश्रीम पिबेम । किंच वाजपस्त्यं अन्नयुक्तगृहसहितं । यद्वा बलकरं सोमं सनेम संभजेमहि सोमेन बलान्नगृहादीनि भवन्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आहर्षतायेत्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं कश्यपगोत्रैरेभसूनु एतत्संतौ द्वावृषी आद्यावृहती सप्तानुभूभः पवमानः सोमो देवता । तथा चानुक्रान्तं—आहर्षतायाष्टौ रेभसूनु कश्यपौ वृहत्याद्येति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आह॑र्य॒ताय॑ धृ॒ष्णवे॑ धनु॒स्तन्व॑न्ति॒ पौंस्य॑म् ।

शु॒क्रां व॑य॒न्त्यसु॑राय॒ निः॑निज॒म् । वि॒पाम॑ग्रे॒ मही॑युवः ॥ १ ॥

आ । ह॑र्य॒ताय॑ । धृ॒ष्णवे॑ । धनुः॑ । त॒न्व॑न्ति॒ । पौंस्य॑म् । शु॒क्राम् ।

व॒य॑न्ति॒ । असु॑राय । निः॑निज॒म् । वि॒पाम् । अ॒ग्रे । म॒ही॑युवः ॥ १ ॥

हर्यताय सर्वैःस्पृहणीयाय धृष्णवे शत्रूणां धर्षणशीलाय सोमाय पौंस्यं पुंस्त्वस्याभिव्यं-
जकं धनुरातन्वन्ति धनुषि ज्याकुर्वन्तीति सोमस्य धाराविसर्गार्थं वितायमानं पवित्रमभिधीयते ।
तदेव विवृणोति महीयुवः पूजाकामा ऋत्विजः विपां मेधाविनां देवानामग्रे पुरस्ताद् शुक्रां शु-
क्लवर्णां निर्निजं ययासोमोनिर्निज्यते तां असुराय बलवते वयन्ति वितन्वन्ति । दशापवित्रं
विस्तारयन्तीत्यर्थः । वयतिर्गतिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अध॑क्ष॒पापरि॑ष्कृतो॒ वाजाँ॑ अ॒भिप्र॑गाहते ।

यदी॑ वि॒वस्व॑तो॒ धियो॑ ह॒रिं हि॑न्वन्ति॒ यात॑वे ॥ २ ॥

अधं॑ । क्ष॒पा । परि॑ष्कृतः । वाजाँ॑ । अ॒भि । प्र । गा॒ह॒ते ।

यदी॑ । वि॒वस्व॑तः । धि॒यः । ह॒रिं । हि॑न्वन्ति । यात॑वे ॥ २ ॥

क्षपा सुपांस्तुल्यगतिपंचम्याआकारः क्षपाया रात्रेः अध अनन्तरं प्रातःकाले परिष्कृतः
भूषणार्थं संपर्षुपेभ्यइति करोतेःसुडागपः । अद्भिरलंकृतः यद्वा क्षपयिष्यां सेनायां अलंकृतः
सोमः वाजान् अजानि बलानिवा अभिलक्ष्य प्रगाहते प्रगच्छति । विवस्वतः परिचरणवतोय-
जमानस्य धियः कर्मसाधनभूता अंगुलयः हरिं हरितवर्ण एतमंशुं यातवे यात्राप्यभिगमनाय
यदि हिन्वन्ति प्रेरयन्ति तर्हि सबानि गच्छतीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तम॑स्य म॒र्ज्याम॑सि॒मदो॑यइन्द्र॒पात॑मः ।

यं गा॑वं अ॒सामि॑र्द्धुः पुरानू॒नंच॑सूर॒यः ॥ ३ ॥

हे इन्द्रो सुतोभिपुतः यतः आयतः सर्वतोविस्तृतस्त्वं नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः पवित्रे विनीयसे विशेषेण नीयमानोभवसि । ततः मत्सरिन्तमः अतिशयेन मादयिता त्वं इन्द्रापेन्द्रार्थं चमूपु चमसेष्वानिपीदसि ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अभीनवन्तेइति नवर्चंचतुर्थसूक्तं पूर्ववदृषिदेवते सर्वाअनुद्युभः । तथाचानुक्रम्यते—अभी-
नवन्तेनवेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभीनवन्तेअद्बुहःप्रियमिन्द्रस्यकाम्यम् ।
वत्संनपूर्वआयुनिजातंरिहन्तिमातरः ॥ १ ॥

अभि । नवन्ते । अद्बुहः । प्रियम् । इन्द्रस्य । काम्यम् । वत्सम् ।
न । पूर्वं । आयुनि । जातम् । रिहन्ति । मातरः ॥ १ ॥

यथा मातरोगावः पूर्वे प्रथमे आयुनि वयसि जातवत्सं रिहन्तिरिहन्ति तथा अद्बुहः
अद्बोहाः वसतीवर्षारुखाः आपः इन्द्रस्यप्रियं काम्यं सर्वैःकाम्यमानं सोममभिन्नवन्ते अभिग-
च्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुनानइन्द्रवाभरसोमद्विबर्हंसंरयिम् ।
त्वंवसूनिपुष्यसि विश्वानिदाशुषोऽगृहे ॥ २ ॥

पुनानः । इन्द्रो इति । आ । भर । सोम । द्विबर्हंसम् । रयिम् ।
त्वम् । वसूनि । पुष्यसि । विश्वानि । दाशुषः । अगृहे ॥ २ ॥

हे इन्द्रो दीप्यमान हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं द्विबर्हंसं द्वयोःस्थानयोः परिवृंहणशीलं
रयिं धनं अस्पृश्यमाभराहर देहि त्वं हि दाशुषोहविर्दत्तवतोयजमानस्य अगृहेस्थित्वा विश्वानि
सर्वाणि वसूनि धनानि पुष्यसि पोषयसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

त्वंधिर्मनोयुजं सृजा वृष्टिन तन्यतुः ।
त्वंवसूनि पार्थिवा दिव्या च सोम पुष्यसि ॥ ३ ॥

त्वम् । धियम् । मनःस्युजम् । सृज । वृष्टिम् । न । तन्यतुः ।

त्वम् । वसूनि । पार्थिवा । दिव्या । च । सोम । पुष्यसि ॥ ३ ॥

हे सोम त्वं मनोयुजं मनसा युज्यमानां मनोवेगां धियं ध्यातव्यां धारां सृज पात्रेषु विसृ-
ज । तत्रदृष्टान्तः-वृष्टिन तन्यतुः तनुविस्तारे ऋतन्यजीत्यादिनायतुचमत्ययः तनोति विस्तारय-
तीति तन्यतुर्मेवः यथा मेघोवृष्टिं सृजति तद्वत् । ततोहेसोम त्वं पार्थिवा पृथिव्यांभवानि वसूनि
धनानि तथा दिव्यानि दिविभवानि धनानिच पुष्यसि अस्मभ्यं पोषयसि प्रयच्छसीत्यर्थः ॥३॥

अथ चतुर्थी-

परिते जिग्युषो यथा धारा सुतस्य धावति ।
रंहमाणा अव्ययं वारं वा जीवसानसि ॥ ४ ॥

परि । ते । जिग्युषः । यथा । धारा । सुतस्य । धावति । रंहमाणा ।
वि । अव्ययम् । वारम् । वा जीवसानसि ॥ ४ ॥

सुतस्य ते त्वदीया सानसिः संभजनशीला यद्वा स्तोत्रभिः संभजनीया रंहमाणा वेगं कु-
र्वाणा धारा अव्ययं अविमयं वारं वारं पवित्रं विपरिधावति विशेषेण परितोगच्छति तत्रदृष्टान-
न्तः-जिग्युषः शत्रूणां जेतुः वीरस्य वाजीव अश्वो यथा युद्धं परितोधावति तद्वत् । जयतेः कृत्सी
सन्लिटोर्जेरिति कुत्वं यथेति पूरकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमो-

ऋत्वे दक्षाय नः कवे पर्वस्व सोम धारया ।
इन्द्राय पातवे सुतो मित्राय वरुणाय च ॥ ५ ॥ २७ ॥

ऋत्वे । दक्षाय । नः । कवे । पर्वस्व । सोम । धारया । इन्द्राय ।

पातवे । सुतः । मित्राय । वरुणाय । च ॥ ५ ॥ २७ ॥

तम् । अस्य । मर्जयामसि । मर्दः । यः । इन्द्रपातमः ।

यम् । गावः । आसभिः । दधुः । पुरा । नूनम् । च । सूर्यः ॥ ३ ॥

अस्य सोमस्य तं रसं मर्जयामसि मर्जयामः अलंकुर्मोवा योमदोमदकरोरसः इन्द्रपातमः इन्द्रेणात्यन्तं पातव्योभवति । किंच गावोगन्तारः सूर्यः स्तोतारः पुराच नूनमिदानींच यंसोमरसं आसभिः आस्यैः दधुर्धारयन्ति पिवन्तीतियावत् । यद्वा गावोधेनवः यंसोमं तृणादिष्ववस्थितमासभिरास्यैः दधुर्धारयन्ति तृणरूपेण भक्षयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तंगार्थयापुराण्यापुनानमभ्यनूपत ।

उतोऋपन्तधीतर्योदेवानानामविभ्रतीः ॥ ४ ॥

तम् । गार्थया । पुराण्या । पुनानम् । अभि । अनुपत् ।

उतो इति । ऋपन्त । धीतर्यः । देवानाम् । नाम । विभ्रतीः ॥ ४ ॥

पुनानं पूयमानं तं सोमं पुराण्या पुराकृतया गार्थया स्तुत्या अभ्यनूपत स्तोतारोभिष्टुवन्ति । नुस्तवने लुङ्ङिरूपं । उतो अपिच नामकर्माथं नमनं विभ्रतीर्विभ्राणाः धीतर्योगुलयः देवानां सोमरूपहविःप्रदानाय ऋपन्त कल्पयन्ति समर्थाभवन्ति । ऋपुसामध्ये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तमुक्षमाणमव्ययेवारेपुनान्तिधर्णसिम् ।

दूतंनपूर्वाचित्तयेआशासतेमनीपिणः ॥ ५ ॥ २५ ॥

तम् । उक्षमाणम् । अव्यये । वारे । पुनन्ति । धर्णसिम् । दूतम् ।

न । पूर्वचित्तये । आ । शासते । मनीपिणः ॥ ५ ॥ २५ ॥

उक्षमाणं अद्रिःसिच्यमानं धर्णसिं सर्वस्यधारकं सोमं अव्यये अविमये वारे वाले पंचवित्ते पुनन्ति शोधयन्ति । ततः मनीपिणोमेधादिनोयजमानाः तमिमंसोमं दूतंन दूतमिव पूर्वचित्तये देवानां पूर्वमेव प्रज्ञापनाय आशासते प्रार्थयते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथ षष्ठी—

सपुनानोमदिन्तमःसोमश्चमूपुसीदति ।
पशौनरेतआदधत्पतिर्वचस्यतेधियः ॥ ६ ॥

सः । पुनानः । मदिन्तमः । सोमः । चमूपु । सीदति । पशौ ।
न । रेतः । आदधत् । पतिः । वचस्यते । धियः ॥ ६ ॥

मदिन्तमः अत्यन्तं मादयिताससोमः पुनानः पूयमानःसन् चमूपु चपसेषु सीदति । ततः
पशौन यथापशौ कश्चिद्वृषभोरेतआदधत् आदधाति तद्वच्चमसादिषु रेतः स्वीयंसं आदधत्
आदधानः धियः कर्मणः पतिः पालयिता यं सोमोवचस्यते अभिषूयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समृज्यतेसुकर्मभिर्देवोदेवेभ्यःसुतः ।
विदेयदांसुसंददिर्महीरपोविगाहते ॥ ७ ॥

सः । मृज्यते । सुकर्मभिः । देवः । देवेभ्यः । सुतः । विदे ।
यत् । आंसु । समृद्विः । महीः । अपः । वि । गाहते ॥ ७ ॥

देवेभ्योदेवार्थं सुतोभिपुतः देवोद्योतमानः स्तोतव्योवा ससोमः सुकर्मभिः ऋत्विग्भिः मृ-
ज्यते परिपूयते यद्यदायंसोमः आंसु प्रजांसु संददिः सम्यग्धनदानशीलइति विदे ज्ञायते तदानीं
महीर्महतीरपोवसतीवरोः विगाहते विशेषेणाभिगच्छति यदासोममभिपुण्वन्ति तदा तेभ्योधनं
प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सुतइन्दोपवित्रआनृभिर्घृतोविनीयसे ।
इन्द्रायमत्सरिन्तमश्चमूप्वानिपीदसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

सुतः । इन्दो इति । पवित्रे । आ । नृभिः । यतः । वि । नीयसे ।
इन्द्राय । मत्सरिन्तमः । चमूपु । आ । नि । सीदसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

हे कवे क्रान्तदर्शन हे सोम नोस्मर्ष्यं ऋत्वे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय च त्वं धारया पव-
स्व क्षर । कीदृशः इन्द्राय पातवे पानार्थं तथा मित्राय वरुणाय च सुतोभिपुतः खलु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षष्ठी-

पवस्ववाजुसातमःपवित्रेधारयासुतः ।
इन्द्रायसोमविष्णवेदेवेभ्योमधुमत्तमः ॥ ६ ॥

पवस्व । वाजुसातमः । पवित्रे । धारया । सुतः । इन्द्राय ।
सोम । विष्णवे । देवेभ्यः । मधुमत्तमः ॥ ६ ॥

हे सोम वाजसातमः अतिशयेनान्नस्यदाता सुतोभिपुतस्त्वं पवित्रे धारयासह पवस्व
क्षर । ततः हे सोम त्वं इन्द्राय विष्णवे च अन्येष्योमित्रादिष्योदेवेष्यश्च मधुमत्तमः अतिश-
येन माधुर्योपेतोभव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

त्वारिहन्तिमातरंहरिंपवित्रेअद्रुहः ।
वत्संजातंनधेनवःपवमानुविधर्मणि ॥ ७ ॥

त्वाम् । रिहन्ति । मातरं । हरिम् । पवित्रे । अद्रुहः । वत्सम् ।
जातम् । न । धेनवः । पवमान । विधर्मणि ॥ ७ ॥

हे पवमानसोम विधर्मणि विविधं हविषांधारके यज्ञे अद्रुहः द्रोहवर्जितः मातरोमातृभूता
वसतीवर्यः हरिं हरितवर्णं त्वां पवित्रे स्थितं रिहन्ति लिहन्ति आस्वादयन्ति । कथमिव यथा
धेनवोजातं वत्सं लिहन्ति तथा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पवमानमहिश्रवश्चित्रेभिर्यासिरुश्रिभक्तिः ।
शर्धन्तमांसिजिघ्रसेविश्वानिदाशुपोगृहे ॥ ८ ॥

पवमान । महि । श्रवः । चित्रेभिः । यासि । रश्मिभिः । शर्धन् ।
तमांसि । जिघ्रसे । विश्वानि । दाशुयः । गृहे ॥ ८ ॥

हे पवमान महि महत् श्रवः श्रवणीयमन्तरिक्षं चित्रेभिश्चित्रैर्नानाविधैश्चायनीयैर्वा रश्मि-
भिः परियासि परिगच्छसि । तथा शर्धन् वेगं कुर्वस्त्वं दाशुयो हविर्दत्तवतोयजमानस्य गृहे
स्थित्वा विश्वानि सर्वाणि तमांसि तमोरूपाणि रक्षांसि जिघ्रसे हंसि एवं द्यावापृथिव्योः
वर्तसे इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्वं द्यांचमहि व्रतपृथिवीर्वाचार्तिजभिपे ।

प्रतिद्रापिममुञ्चथाः पवमानमहित्वना ॥ ९ ॥ २८ ॥

त्वम् । द्याम् । च । महि व्रत् । पृथिवीम् । च । अर्ति । जभिपे ।

प्रति । द्रापिम् । अमुञ्चथाः । पवमान । महि व्रत्ना ॥ ९ ॥ २८ ॥

हे महि व्रत महाकर्मन् बहुविधकर्मन् सोम त्वं द्यां द्युलोकंचपृथिवींच अतिजभिपे अ-
त्यन्तविभार्पि । इभृञ्धारणपोषणयोः । तस्य छन्दसिलिटि सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वाद्न
इडागमः । अन्तरिक्षे सोमात्मनेति पृथिव्यां लतारूपेणेति एवं लोकद्वयवर्तित्वं । हे पवमान क्षरन्
सोम त्वं महित्वना महत्त्वेन युक्तः सन् द्रापिं कवचं प्रत्यमुञ्चथाः प्रतिमुञ्चसि संवृणोषि ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे अष्टाविंशोवर्मः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्पमकाशेन तमोहादनिवारयन् । पुमर्थोश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरब्रह्मभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणा-
चार्येण विरचिते माधवपी वेदार्थमकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेभ्योखिलजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

विज्ञातवेदगांभीर्यस्तुर्यं व्याख्यायसप्तमे । सायणार्यस्ततोध्यायं पंचमं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

तत्र पुरोजितीवइति षोडशर्चं अनुवाकापेक्षया पंचमं सूक्तं आद्यस्यतृचस्य श्यावाश्वपुत्रा-
अंधीगुर्नामर्षिः द्वितीयस्य नहुपस्यराज्ञःपुत्रोययातिर्नाम तृतीयस्य मनोःपुत्रोनहुपोनामराजर्षिः
चतुर्थस्य संवरणाख्यस्यराज्ञःपुत्रोमनुः एवं द्वादशगताः शिष्टस्यचतुर्कचस्य वाचःपुत्रोवैश्वामि-
त्रोवा प्रजापतिर्कपिः द्वितीयातृतीयेगायत्र्यौ शिष्टाश्चतुर्दशानुष्टुभः । तथाचानुक्रम्यते—पुरोजिती-
षोळशांधीगुः श्यावाश्विर्ययातिर्नाहुषो नहुपोनाममानवो मनुःसांवरणइतिवृचाः शोपेप्रजापतिरु-
पायेगायत्र्याविति गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ पुरोजितीवोअन्धसःसुतार्यमादयित्त्वं ।

अपश्वानंश्रथिष्टनसर्वायोदीर्घजित्त्वं ॥ १ ॥

पुरःइजिती । वः । अन्धसः । सुतार्यं । मादयित्त्वं । अपं ।

श्वानंम् । श्रथिष्टन । सर्वायः । दीर्घइजित्त्वं ॥ १ ॥

हे सर्वायः सखिभूताः समानख्यानावा हे स्तोतारः वो मयं पुरोजिती षष्ठ्याःपूर्वसवर्ण-
दीर्घः पुरःस्थितस्य जयस्य अंधसो अदनीयस्य सोमस्य स्वभूताय सुतायाभिपुताय मादयित्त्वं-
वे अत्यन्तं मदकराय रसाय दिर्घजित्त्वं दीर्घाजित्त्वा यस्यसः दीर्घजित्त्वीचच्छंदसीतिडीपंतत्वेन
निपातितः तादृशं श्वानं च अपश्रथिष्टन अपश्रथयत अपवाधध्वं यथा श्वा राक्षसावा सुतं सोमं
नलिहन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

पवित्रेष्टां द्वितीयस्याज्यभागस्य योधारयेत्येपानुवाक्या सूत्रितं च—पावकवन्तावाज्यभा-
गावग्रीरक्षांसित्सेधतियोधारयापावकयेति ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

योधारयापावकयापरिप्रस्यन्दतेसुतः । इन्दुरश्वोनकृत्यः ॥ २ ॥

यः । धारया । पावकया । परिप्रस्यन्दते । सुतः ।

इन्दुः । अश्वः । न । कृत्यः ॥ २ ॥

सुतोभिपुतः कृत्यः कृतीति कर्मनाम कर्मणि साधुर्यइन्दुः सोमः पावकया पापानां शोधकया धारया परिप्रस्यन्दते परितः प्रक्षरति । कथमिव अश्वोन अश्वोपथा वेगेन प्रगच्छन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तंदुरोपमभीनरःसोमंविश्वाच्याधिया । यज्ञंहिन्वन्त्यद्रिभिः ॥ ३ ॥

तम् । दुरोपम् । अभि । नरः । सोमम् । विश्वाच्या ।

धिया । यज्ञम् । हिन्वन्ति । अद्रिभिः ॥ ३ ॥

नरः कर्मनेतार ऋत्विजः दुरोपं रोपतेहिसार्थस्यरेफलोपे दीर्घाभावे ओपतेर्दाहार्थस्य वा खलु रूपमितिसेदेहादनवग्रहः । तं दुर्दहं दुर्बध्वा यज्ञं यष्टव्यं तंवा सोमं विश्वाच्या सर्वान् कामानंचिन्या धिया बुध्या अद्रिभिर्ग्रावन्निरभिहिन्वन्ति अभिप्रेरयन्ति अभिपुण्वन्तीति यावत् ॥ ३ ॥

पृष्ठयस्य पष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे मुतासइति तिस्रः । सूत्रितंच—द्विक्राव्योअकारिपमित्यनुष्टुप् मुतासोमधुपत्तमाइति च तिस्रइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

मुतासोमधुमत्तमाःसोमाइन्द्रायमुन्दिनः ।

पवित्रवन्तोअक्षरन्देवान्गच्छन्तुवोमदाः ॥ ४ ॥

मुतासः । मधुमत्त्तमाः । सोमाः । इन्द्राय । मुन्दिनः । पवित्रवन्तः ।

अक्षरन् । देवान् । गच्छन्तु । वः । मदाः ॥ ४ ॥

मधुमत्तमाः अतिशयेन माधुर्योपेताः अतएव मंदिनोमदकराः सुतासोभिपुताः सोमाः प-
वित्रवन्तः पवित्रे वर्तमानाः सन्तः इन्द्राय इन्द्रार्थं अक्षरन् पात्रेषु क्षरन्ति । अथ प्रत्यक्षरुतः
वोयुष्माकं मदामदकरारसाः देवानिन्द्रादीनागच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

इन्द्रुरिन्द्रायपवतइतिदेवासोअब्रुवन् ।

वाचस्पतिर्मरुवस्यतेविश्वस्येशानओजसा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्द्रुः । इन्द्राय । पवते । इति । देवासः । अब्रुवन् । वाचः ।

पतिः । मरुवस्यते । विश्वस्य । ईशानः । ओजसा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्द्रुः सोमः इन्द्राय इन्द्रार्थं पवते कलशे क्षरति इति देवासः स्तुतिकारिणः स्तोतारो-
ब्रुवन वदन्ति । यदा स्तोतार एवंबदन्ति तदानीं वाचः स्तुतेः पतिः पालयिता यद्वा शब्दस्य
स्वामी अत्यन्तं शब्दायमानइत्यर्थः । तादृशः सोमः मरुवस्यते स्तुतिभिः पूजामिच्छति लाल-
सायां सुगागमः । कीदृशः ओजसा बलेन विश्वस्य सर्वस्येशानः प्रभुः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी-

सहस्रंधारःपवतेसमुद्रोवाचमीहृद्यः ।

सोमःपतीर्यीणांसखेन्द्रस्यदिवेदिवे ॥ ६ ॥

सहस्रंधारः । पवते । समुद्रः । वाचमर्हद्द्वयः । सोमः ।

पतिः । रयीणाम् । सर्वा । इन्द्रस्य । दिवेदिवे ॥ ६ ॥

सहस्रंधारः बहुविधधारोपेतः सोमः पवते क्षरति । कीदृशः समुद्रः यस्मात्समुद्रवन्ति र-
साः रसस्थानीयः वाचमीहृद्यः ईक्षतेर्ष्यन्तस्य सुप्पुपपदे खच्प्रत्ययः । स्तुतीनां प्रयिता र-
योणां धनानां पतिः प्रभुः यद्वा रयीणां हविषोदानृणां यजमानानां पतिः पालयिता दिवेदिवेप्र-
त्यहं इन्द्रस्य सत्त्वामित्रभूतः सोमः पवते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अयं पूषा रयिर्भगः सोमः पुनानो अर्पति ।

पतिर्विश्वस्य भूमनो व्यख्यद् रोदसी उभे ॥ ७ ॥

अयम् । पूषा । रयिः । भगः । सोमः । पुनानः । अर्पति । पतिः ।

विश्वस्य । भूमनः । वि । अख्यत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ ७ ॥

पूषा पोषकः सर्वेषां भगोभजनीयः रयिर्धनहेतुः अयं सोमः पुनानः पूषमानः सन् अर्पति कलशे गच्छति । तथा विश्वस्य सर्वस्य भूमनोभूतजातस्य पतिः पालयिता सोमः उभे रोदसी यावापृथिव्यौ व्यख्यत् स्वतेजसा प्रकाशयति । अनेन लोकद्वयवर्तित्वं सूचितं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

समुप्रिया अनूपत गावो मदाय घृष्वयः ।

सोमासः कृण्वते पथः पवमानास इन्दवः ॥ ८ ॥

सम् । ऊँ इति । प्रियाः । अनूपत । गावः । मदाय । घृष्वयः ।

सोमासः । कृण्वते । पथः । पवमानासः । इन्दवः ॥ ८ ॥

प्रियाः प्रियतमाः घृष्वयः अत्यन्तदीप्ताः यद्वा अहं प्रथमतः स्तौमि अहं पुरस्तात् स्तौमीति परस्परं स्पर्धमानाः गावः स्तुतिलक्षणावाचः सोमस्य मदाय मदार्थं सप्तनूपत संस्तुवन्ति । उःप्रसिद्धौ । यद्वा गावोभेनवः सोमस्य मदाय शब्दायन्ते ततः पवमानासः पूषमानाः इन्दवोदीप्ताः सोमासः सोमाः पथोमार्गान् कृण्वते रक्षणार्थं कुर्वन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यओजिष्ठस्तमाभं रपवमानश्रवाय्यम् ।

यः पञ्च चर्षणीरभिरयि येन वनामहै ॥ ९ ॥

यः । ओजिष्ठः । तम् । आ । भर । पवमान । श्रवाय्यम् । यः ।

पञ्च । चर्षणीः । अभि । रयिम् । येन । वनामहै ॥ ९ ॥

हे पवमान पूयमान सोम ओजिष्ठःओजस्वितमोयस्त्वदीयोरसोस्ति तं श्रवाय्यं श्रवणीयं
रसं आभर अस्मभ्यमाभर । किंच योरसः पञ्चचर्षणीः पञ्चजनान् निपादपञ्चमान् चतुरोवर्णा-
न् अभितिष्ठति । अपिच येन रसेन वयं रथिं धनं च वनामहै संभजामहै यद्वा येन त्वां रथिं
याचामहै तमाभर ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोमाःपवन्तइन्दवोस्मभ्यंगातुवित्तमाः ।

मित्राःसुवानाअरेपसःस्वाध्यःस्वविदः ॥ १० ॥ २ ॥

सोमाः । पवन्ते । इन्दवः । अस्मभ्यम् । गातुवित्तमाः । मित्राः ।

सुवानाः । अरेपसः । सुह्रुआध्यः । स्वःऽविदः ॥ १० ॥ २ ॥

गातुवित्तमाः अतिशयेन मार्गस्य लंभकाः इन्दवोदीप्ताः सोमाः पवन्ते अस्मभ्यं अस्म-
दर्थं क्षरन्ति आगच्छन्तिवा । कीदृशाः मित्रादेवानां सत्विभूताः सुवानाः अभिपूयमाणाः अ-
रेपसः पापरहिताः अतएव स्वाध्यः शोभनध्यानाः स्वविदः सर्वज्ञाः सर्वमापकावा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

सुष्वाणासोव्यद्रिभिश्चितानांगोरधित्वचि ।

दपमस्मभ्यमभितःसमस्वरन्वसुविदः ॥ ११ ॥

सुस्वानासः । वि । अद्रिऽक्तिः । चितानाः । गोः । अधि । त्वचि ।

दपम् । अस्मभ्यम् । अभितः । सम् । अस्वरन् । वसुऽविदः ॥ ११ ॥

गोः अनहुहः अधित्वचि अधिपवणचर्मणि चितानाः ज्ञायमानाः अद्रिभिर्ग्रावभिः वि-
विधं सुष्वाणासः सूयमानाः बहुविशेषवृत्तोलंभकाः एते सोमाः अस्मभ्यमिपमन्नमभितः स-
मस्वरन् सम्पृक्षान्दयन्ति प्रयच्छन्तीदियावत ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

एतेपूताविपश्चित्तःसोमांसोदध्याशिरः ।

सूर्यासोनदर्शतासोजिगत्तवोध्रुवाघृते ॥ १२ ॥

एते । पूताः । विपःश्चित्तः । सोमांसः । दधिःश्आशिरः । सूर्यासः ।
न । दर्शतासः । जिगत्तवः । ध्रुवाः । घृते ॥ १२ ॥

पूताः पवित्रेण परिपूताः विपश्चितोमेधाविनोदध्याशिरः दध्यामिश्रणाः घृते वसतीवर्षात्ख्ये
उदके जिगत्तवोगमनशीलाःध्रुवाः तत्र स्थैर्येण वर्तमानाः एते सोमांसः सोमाः सूर्यासोन सूर्यादिव
दर्शतासः पात्रेषु सर्वैर्दर्शनीया भवन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

प्रसुन्वानस्यान्धसोमर्तोनवृत्ततद्वचः ।

अपश्वानमराधसंहतामख्वनभृगवः ॥ १३ ॥

प्र । सुन्वानस्य । अन्धसः । मर्तः । न । वृत् । तत् । वचः ।
अर्ष । श्वानम् । अराधसम् । हत । मख्वम् । न । भृगवः ॥ १३ ॥

सुन्वानस्याभिपूयमाणस्य अन्धसोदनीयस्य सोमस्य तत्प्रसिद्धं वचः वचनं घोषं मर्तो-
मारकः कर्मविघ्नकारी श्वा न प्रवृत्त नभजतां नशृणोत्विति यावत् । तथा हे स्तोतारः अराधतं
राधककर्मरहितं तं श्वानं अपहृत । तत्र दृष्टान्तः-मखं न यथा पुरा अपराद्धमखं एतन्नामानं
भृगवोपहृतवन्तः तथा अपहृतेत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

आजामिरत्केअव्यतभुजेनपुत्रओण्योः ।

सरज्जारो नयोर्षणां वरो नयोर्निमासदम् ॥ १४ ॥

आ । जाभिः । अत्के । अव्यत् । भुजे । न । पुत्रः । ओण्योः ।
सरत् । जारः । न । योर्षणाम् । वरः । न । योर्निम् । आःसदम् ॥ १४ ॥

जामिर्बंधुभूतो देवानां सोमः अत्के आच्छादके पवित्रे आव्यत आवृणोति संबद्धोभवति । तत्र दृष्टान्तः—भुजेन यथा ओण्योः रक्षकयोः मातापित्रोर्भुजे पुत्र आवृणोति तद्वत् । ततः सोयं सोमः योनिं स्वस्थानभूतं कलशमासदं आसक्तुं सरत् सरति । तत्र दृष्टान्तद्वयं—जारो न यथा जारोयोपणां असतीं स्त्रियं प्राप्तुं सरति यथावा वरः कन्यां प्राप्तुं गच्छति तद्वत् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सवीरोदक्षसाधनोवियस्तुस्तम्भुरोदसी ।

हरिःपवित्रेअव्यतवेधानयोनिमासदम् ॥ १५ ॥

सः । वीरः । दक्षसाधनः । वि । यः । तस्तम्भ । रोदसी इति ।

हरिः । पवित्रे । अव्यत । वेधाः । न । योनिम् । आसदम् ॥ १५ ॥

दक्षसाधनः बलसाधनः ससोमः वीरः समर्थो भवति । यः सोमः रोदसी यावापृथिव्यौ वितस्तंभ स्वतेजसा व्यस्तभ्राद् आच्छादयतीत्यर्थः । किंच हरिर्हरितवर्णः सोमः वेधान विधाता यजमानः यथा स्वगृहं आसीदति तद्वत् योनिं स्वस्थानं कलशमासदं आसक्तुं पवित्रे अव्यत आवृणोति संबद्धोभवति ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

अव्योवारैभिःपवतेसोमोगव्येअधित्वचि ।

कनिक्रदृष्ट्याहरिरिन्द्रस्याभ्येतिनिष्कृतम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अव्यः । वारैभिः । पवते । सोमः । गव्ये । अधि । त्वचि । कनिक्रदत् ।

दृष्ट्या । हरिः । इन्द्रस्य । अभि । एति । निःस्कृतम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अयं सोमः अव्यः अवेवारैभिः वासैः पवित्रैः तेभ्यः पवते कलशं प्रति क्षरति । गव्ये आनहुहे अधित्वचि चर्मणि कनिक्रदत् शब्दायमानः दृष्ट्या कामानां वर्षकः हरिर्हरितवर्णः सोमः इन्द्रस्य स्वभूतं निष्कृतं संस्कृतं स्थानं अभ्येति अभिगच्छति ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

ऋणाशिरुदरित्यष्टर्षं पठं सूक्तं । आन्पस्य त्रितस्यापं । इदमुत्तराणि चत्वारिसूक्तानि औष्णिहानि । पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—ऋणाशीत्रितऔष्णिहवैइति । गतोविनिमोगः ।

तत्र प्रथमा—

क्राणाशिशुर्महीनांहिन्वन्नृतस्थदीधितिम् ।
विश्वापरिंप्रियाभुवदधहिता ॥ १ ॥

क्राणा । शिशुः । महीनाम् । हिन्वन् । नृतस्य । दीधितिम् ।
विश्वा । परिं । प्रिया । भुवत् । अर्धं । हिता ॥ १ ॥

क्राणा करोतेः शानचि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् सुपांसुलुगिति सुपआकारा-
देशः । यज्ञं कुर्वाणः महीनां महतीनां मंहनीयानांवा अपां शिशुः पुत्रस्थानीयः सोमः नृतस्य
यज्ञस्य दीधितिं प्रकाशकं धारकं वा स्वीयं रसं हिन्वन् पेरयन् विश्वा सर्वाणि प्रिया प्रियाणि
हवींषि परिभुवत् परिभवति व्यामोति । अधापिच द्विधाभवति दिविच पृथिव्यां च वर्त-
तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उपत्रितस्यपाप्योऽभक्तयद्गुहापदम् ।
यज्ञस्यसप्तधामभिरर्धप्रियम् ॥ २ ॥

उप । त्रितस्य । पाप्योः । अभक्त । यत् । गुहा । पदम् । यज्ञस्य ।
सप्त । धामभिरः । अर्धं । प्रियम् ॥ २ ॥

त्रितस्य मम यज्ञे गुहा गुहायां हविर्धाने वर्तमानयोः पाप्योः पापाणवत् दृढयोः अवि-
पवणफलकयोः पदं स्थानं सोमो यद्यदा उपाभक्त समभजत । अधानन्तरं यज्ञस्य धामभि-
र्धारकैः सप्त सप्तभिः छन्दोभिः गायत्र्यादिभिः प्रियं प्रीणयितारं सोममभिपुवन्ति ऋत्विजः ।
अपिवा सप्तसर्पणशीलैः वसतीवर्षादिभिरुदकैः सोममभिपुष्वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रीणित्रितस्यधारंपापृष्टेर्वेरंपारयिम् ।
मिमीतेअस्पयोजनविमुक्तुः ॥ ३ ॥

त्रीणि । त्रितस्य । धारया । पृष्ठेषु । आ । ईरय । रयिम् ।
मिमीते । अस्य । योजना । वि । सुःकृतुः ॥ ३ ॥

हे सोम त्रितस्य मम यज्ञस्य स्वभूतानि त्रीणिसंवतानि धारया आत्मीयया विधारय । किंच पृष्ठेषु सामसु रयिं दातारमिन्द्रं एरय आगमय सुकृतुः सुमत्तः स्तोता अस्येन्द्रस्य योजना योजनानि योजनकारीणि स्तोत्राणि विमिमीते करोति यस्मादेवं तस्मादिन्द्रं सामसु मेरयेत्यर्थः ॥३॥

अथ चतुर्थी-

जज्ञानंससमातरोवेधामशासतश्रिये ।
अयं ध्रुवोरंयीणांचिकेतयत् ॥ ४ ॥

जज्ञानम् । सप्त । मातरः । वेधाम् । अशासत् । श्रिये । अयम् ।
ध्रुवः । रयीणाम् । चिकेत । यत् ॥ ४ ॥

जज्ञानं प्रादुर्भूतं वेधां कर्मणोविधातारं सोमं सप्त सप्तसंख्याकामातरो गंगाघानघः सप्तच्छंदांसिवा श्रिये यजमानानां ऐश्वर्यार्थं आशासत अनुशासन्ति अनुशासनं कुर्वन्ति । शास्तेर्लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं । यद्यस्मात् ध्रुवोयं सोमः रयीणां धनानि चिकेत जानाति । तस्मादस्यानुशासने कृते यजमानानां धनादिसमृद्धिर्भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अस्य व्रते सजोपसो विश्वे देवासो अद्भुहः ।
स्पर्हा भवन्ति रन्तयो जुपन्त यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अस्य । व्रते । सःजोपसः । विश्वे । देवासः । अद्भुहः । स्पर्हाः ।
भवन्ति । रन्तयः । जुपन्त । यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अद्भुहोद्भोहवर्जिताः विश्वे सर्वे देवासो देवाः अस्य सोमस्य व्रते कर्मणि सजोपसः संगताः सन्तः स्पर्हाः स्पृहणीया भवन्ति । रन्तयो रमणशीलाः देवाः सुतमेनं सोमं यद्यदि जुपन्त सेवन्ते तर्हि स्पृहणीया भवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी—

यमीगर्भमृतावृधोदृशेचारुमजीजनन् ।
कविमंहिष्ठमध्वरेपुरुस्पृहम् ॥ ६ ॥

यम् । ईमिति । गर्भम् । ऋतवृधः । दृशे । चारुम् । अजीजनन् ।
कविम् । मंहिष्ठम् । अध्वरे । पुरुस्पृहम् ॥ ६ ॥

ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयिष्यः वसतीवर्याख्याआपः गर्भे गर्भस्थानीयं ईमेनं यं सोमं अध्व-
रे यज्ञे दृशे दर्शनाय अजीजनन् उदपादयन् । कीदृशं चारुं सर्वेषां कल्याणरूपं कविं क्रान्-
न्तपन्नं मंहिष्ठं पूज्यतमं दातृतमंवा । अतएव पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं सोमं देवाः सेवन्तइति
पूर्वेण समन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समीचीनेअभित्मनायुह्वीऋतस्यमातरां ।
तन्वानायज्ञमानुपग्यदञ्जते ॥ ७ ॥

समीचीने इति समर्द्धचीने । अभि । त्मनां । युह्वी इति । ऋतस्य ।
मातरां । तन्वानाः । यज्ञम् । आनुपक् । यत् । अञ्जते ॥ ७ ॥

ससोमः समीचीने परस्परं संगते यही महत्यौ ऋतस्य यज्ञस्य मातरा निर्मात्र्यौ यावा-
पृथिव्यौ त्वना आत्मना स्वयमेव तदाभिगच्छति । यद्यदा यज्ञं तन्वानाः अध्वर्यव आनुपक्
अनुपक् च वसतीवरीभिर्जते सोमं मिश्रयन्ति तदा स्वयमभिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋत्वाशुकेभिर्क्षभिर्ऋणोरपर्वजद्विवः ।
हिन्वन्नृतस्यदीधितिप्राध्वरे ॥ ८ ॥ ५ ॥

ऋत्वा । शुकेभिः । अक्षभिः । ऋणोः । अपर्व । व्रजम् । द्विवः ।
हिन्वन् । ऋतस्य । दीधितिम् । प्र । अध्वरे ॥ ८ ॥ ५ ॥

परि । देवीः । अ॒नु । स्व॒धाः । इ॒न्द्रेण । या॒हि । स॒रथं॑म् ।
पु॒ना॒नः । वा॒घत् । वा॒घत्सृ॑क्तिः । अ॒मर्त्यः॑ ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं इन्द्रेण सरथं समानं रथमारुह्य देवीः देवानां संबन्धीनि स्वधाः बलानि अनु देवसेनाः परियाहि परिगच्छ । कीदृशः पुनानः पूयमानः वाघद्भिः वाघतइति ऋत्विङ्गाम हविषां प्रेरकैर्ऋत्विग्भिर्वाघत् ऊह्यमानां अमर्त्यः मनुष्यधर्मरहितः यद्वा वाघद्भिर्ऋत्विग्भिः पुनानः पूयमानः वाघत् स्तोत्रुणां यष्टुणां धनादीनि प्रापयन् परिगच्छ ॥ ५ ॥

अथ पद्ये—

परि॑स॒प्तिर्न॑वा॒ज॒यु॒र्दे॒वो॒दे॒वेभ्यः॑ सु॒तः । व्या॒न॒शिः प॑र्व॒मानो॒ विधा॑वति ॥ ६ ॥ ६ ॥

परि॑ । स॒प्तिः । न । वा॒ज॒युः । दे॒वः । दे॒वेभ्यः॑ । सु॒तः ।
वि॒आ॒न॒शिः । प॑र्व॒मानः । वि । धा॒वति॑ ॥ ६ ॥ ६ ॥

सप्तिर्न अश्वइव वाजयुः युद्धमिच्छन् देवोदीप्यमानः देवेभ्यो देवार्थं सुतोभिपुतः व्यानशिः पात्रेषु व्यापी पवमानः पवित्रेण पूयमानः एतादृशः सोमः विविधं परिधावति परिवः पात्राप्यभिगच्छति । व्यानशिः अशूव्याप्तौ आदृगमहनेत्यत्र उत्सर्गश्छन्दसि सदादिष्यो दर्शनादिति किं प्रत्ययः अश्रोतेश्चेति नुडागमः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इति नवमे मंडले पद्योनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेनुवाके एकादशसूक्तानि तत्र सखायइति पल्लवं प्रथमं सूक्तं काण्वी पर्वतनारदावृषी । अथवा कश्यपस्यपुत्र्यौ शिखंडिन्याख्ये द्वे अप्सरसावस्य सूक्तस्य द्रष्टृचौ पूर्ववच्छन्दोदेवते । तथानुक्रम्यते—सखायः पर्वतनारदौ काश्यपौ द्वेशिखंडिन्यौ वाप्सरसाविति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सखा॑य॒आनि॑पी॒दत्त॑पु॒ना॒नाय॑प्रगा॒यत॑ । शि॒शुंन॑य॒ज्ञैः परि॑भूप॒तश्चि॒ये ॥ १ ॥

सखा॑यः । आ । नि । सी॒दत् । पु॒ना॒नाय॑ । प्र । गा॒यत् ।

शि॒शुम् । न । य॒ज्ञैः । परि॑ । भू॒पत् । चि॒ये ॥ १ ॥

हे सखायः सखिभूताः स्तोतारऋत्विजः आनिषीदत स्तोतुं उपविशत । अथ पुनानाय
पूयमानाय सोमाय प्रगायत प्रकर्षेण गायत तमभिष्टुत । ततः अभिपुत्रं सोमं यज्ञैर्यजनीयैः ह-
विभिः मिश्रणैश्च श्रिये शोभनार्थं परिभूत परितोलंकुरुत । तत्र दृष्टान्तः—शिशुंन यथा शिशुं
बालं पुत्रं पितर आभरणैरलंकुर्वन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे समीवत्समित्येका । सूत्रितंच—समीवत्संनमातृभिःसंवत्सइवमातृभिरिति ।

सैषा द्वितीया—

समीवत्संनमातृभिःसृजतांगयसाधम् ।

देवाव्यंमदंमग्निद्विशवसम् ॥ २ ॥

सम् । ईमिति । वत्सम् । न । मातृऽभिः । सृजतं । गयसाधनम् ।

देवऽअव्यंम् । मदंम् । अग्नि । द्विशवसम् ॥ २ ॥

हे ऋत्विजः गयसाधनं गृहस्य साधनं ईमेन सोमं मातृभिर्मातृभूताभिर्वसतीवरोभिः
संसृजत संमिश्रयत । कथमिव वत्संन यथावत्सं मातृभिर्गोभिः संयोजयन्ति तद्वत् । कीदृशं
देवाव्यं देवानां रक्षकं मदं मदनहेतुं द्विशवसं द्विगुणवेगं अतिशयितबलंवा यद्वा द्वयोर्लोकयोः
तत्र स्थितादेवमनुष्याइत्यर्थः । तेषां हविर्धनप्रदानेन वर्धयितारं तं सोममभिसंसृजत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पुनातादक्षसाधनंयथाशर्धायवीतये ।

यथामित्रायवरुणायशतमः ॥ ३ ॥

पुनातं । दक्षसाधनम् । यथा । शर्धाय । वीतये । यथा ।

मित्राय । वरुणाय । शतमः ॥ ३ ॥

दक्षसाधनं बलस्य साधनं धनादिवृद्धेर्वा साधकं सोमं पुनात पवित्रेण पुनीत । पूञ् पवने
ऋयादिः तस्माद्धोटि तप्तनप्तनथनाश्रेति तस्य तवादेशः पित्वादीत्वाभावः । असौ सोमः श-
र्धाय वेगार्थं वीतये देवानां पानार्थं यथा भवति यथावा मित्राय वरुणायच शतमः अतिश-
येन सुखं करोति तथा पुनीतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अस्मभ्यंत्वावसुविदंमभिवार्णीरनूपत ।
गोभिष्टेवर्णमभिसयासामसि ॥ ४ ॥

अस्मभ्यम् । त्वा । वसुद्विदम् । अभि । वाणीः । अनुपत ।
गोभिः । ते । वर्णम् । अभि । वासयामसि ॥ ४ ॥

हे सोम वसुविदं धनस्य दातारं त्वा त्वामस्मभ्यं धनादिप्रदानार्थं वाणीः अस्मदीया-
वाचो अश्वानूपत अभिष्टुवन्ति नूतवने । वयं ते तव वर्णं आवरकं रसं गोभिर्गोविकारैः क्षी-
रादिभिः अभिवासयामसि अभिवासयामः अभितभाच्छादयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सनोमदानापतइन्दोदेवप्सरासि ।
सखेवसरव्येगातुवित्तमोभव ॥ ५ ॥

सः । नः । मदानाम् । पते । इन्दो इति । देवप्सराः । असि ।
सखाइद्व । सरव्ये । गातुवित्तमः । भव ॥ ५ ॥

नः अस्मदादीनां मदानां मदकानां पते स्वामिन् हे इन्दो सोम सत्त्वं देवप्सरासि प्सा-
रइति रूपकाम दीप्तरूपोभवसि । सत्त्वं सखेव यथा सत्त्वा हृहृत् सरव्ये मित्राय सत्त्वं मार्गं ज्ञा-
पयति तद्वत् अस्माकमपि गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकोभव ज्ञापकोभव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सनेमिक्वृध्यस्मदारक्षसंकंचित्त्रिणम् ।
अपादेवंह्युमंहोयुयोधिनः ॥ ६ ॥ ७ ॥

सनेमि । क्वृधि । अस्मत् । आ । रक्षसम् । कम् । चित् । अत्रिणम् ।
अप । अदेवम् । ह्युम् । अंहः । युयोधि । नः ॥ ६ ॥ ७ ॥

हे सोम अस्मव अस्माह्य सनेमि पुराणनामैतव पुराणं सरव्यं रुधि कुरु। आ अपिच अ-
त्रिणमदनशीलं कंचिद्रक्षसं अपयुध्यस्व । कीदृशं अदेवं अदेवनशीलं द्वपुंद्रयवन्तं सत्यानृत-
युक्तंवासा। अन्तरमापायुक्तंवा । किंच नोस्माकर्महः पापंच अपयुयोधि तंप्रहर युध्यतेर्वहुलं-
छन्दसीति शपःश्लुः वाछन्दसीति हेर्दित्वाद्गुणः धलोपश्छान्दसः यौतेर्वाश्लौ पूर्ववद्रूपं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

तंवइति पङ्क्तं द्वितीयंसूक्तं पर्वतनारदयोरार्थं अन्यत्रपूर्ववत् । तंवइत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्-
विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तंवःसखायमदायपुनानमभिगायत ।

शिशुंनयज्ञैःस्वदयन्तगूर्तिभिः ॥ १ ॥

तम् । वः । सखायः । मदाय । पुनानम् । अभि । गायत ।

शिशुम् । न । यज्ञैः । स्वदयन्त । गूर्तिभिः ॥ १ ॥

हे सखायः ऋत्विजोवोयुष्यं मदाय देवानां मदार्थं पुनानं पूयमानं तं सोममभिगायत
अभिष्टुत तमिमं सोमं शिशुंन शिशुमिवालंकारैः क्षीरादिभिश्च यथा स्वादूकुर्वन्ति तद्वत् । यज्ञै-
र्हविर्भिर्मिश्रणैः गूर्तिभिः स्तुतिभिश्च स्वदयन्त स्वादूकुर्वन्ति ॥ १ ॥

पवर्ग्येभिष्टवे संवत्सइवमातृभिरित्येका । सूत्रं च—समीवत्समित्यनया सहोक्तं ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

संवत्सइवमातृभिरिन्दुर्हिन्वानोअज्यते ।

देवावीर्मदोमतिभिःपरिष्कृतः ॥ २ ॥

सम् । वत्सःइइव । मातृभिः । इन्दुः । हिन्वानः । अज्यते ।

देवइअवीः । मदः । मतिभिः । परिष्कृतः ॥ २ ॥

हिन्वानः प्रेर्यमाणः इन्दुःसोमः वसतीवरीभिः समज्यते सम्पक्सिकोभवति । तत्र दृष्टा-
न्तः—वत्सइव वत्सोयथा मातृभिः गोभिः समकोभवति तद्वत् । कीदृशः देवावीः देवानां र-

क्षकः मदोमदकरः मतिभिः स्तुतिभिः परिष्कृतोलंछतः भूषणार्थं संपर्युपेक्ष्यइति सुडागमः
परिनिविश्यइतिसुतः षत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयंदक्षायसाधनोयंशर्धायवीतये ।

अयदेवेभ्योमधुमत्तमःसुतः ॥ ३ ॥

अयम् । दक्षाय । साधनः । अयम् । शर्धाय । वीतये ।

अयम् । देवेभ्यः । मधुमत्तमः । सुतः ॥ ३ ॥

अयं सोमः दक्षाय बलाय वर्धनाय वा साधनः साधयिता भवति । तथा यं सोमः शर्धाय
वेगार्थं वीतये देवानां भक्षणार्थं च भवति सुतः अभिपुतोयं सोमः देवेभ्य इन्द्रादिभ्योमधुमत्तमः
अतिशयेन माधुर्ययुक्तो भवति । अत्यन्तं मदकरो भवतीति वा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गोमन्त्रइन्दोअश्ववत्सुतःसुदक्षधन्व ।

शुचितेवर्णमधिगोपुदीधरम् ॥ ४ ॥

गोमन्त्र । नः । इन्दो इति । अश्ववत् । सुतः । सुदक्ष ।

धन्व । शुचितम् । ते । वर्णम् । अधि । गोपु । दीधरम् ॥ ४ ॥

हे सुदक्ष सुबल हे इन्दो सोम सुतोभिपुतस्त्वं नोस्माकं गोमन्त्र यज्ञसाधनगोयुक्तं अश्व-
वदश्वयुक्तं धनं धन्व गमय धविर्गैर्यथैः भूषादिः । ततोहं शुचिं पूतं दीप्यमानंवा ते तव वर्ण
रसं गोपु गव्येषु क्षीरादिषु अधिदीधरं अधिधारयामि मिश्रयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सनोहरीणांपतइन्दोदेवप्सरस्तमः ।

सखैवसख्येनर्योरुचेत्तव ॥ ५ ॥

सः । नः । हरीणाम् । पते । इन्दो इति । देवप्सरःस्तमः ।

सखाँइव । सख्ये । नर्यैः । रुचे । भव ॥ ५ ॥

हे हरीणां पते नः अस्मदीयानां हरितवर्णानां पशूनां स्वामिन् हे इन्दो सोम देवप्स-
रस्तमः अतिशयेन दीप्तरूपोपेतः सत्त्वं नर्यः कर्मनेतृष्यः ऋत्विग्यः हितः सत्त्वं नोस्माकं
रुचे भव दीप्तिकरोभव । किमिव सखेव यथा सत्त्वासख्ये मित्राय दीप्तिकरोभवति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षट्ठी—

सनेमित्वमस्मदाँअदेवंकंचिद्व्रिणम् ।

साह्वाँइन्दोपरिबाधोअपह्वयुम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

सनेमि । त्वम् । अस्मत् । आ । अदेवम् । कम् । चित् । अत्रिणम् ।

सह्वान् । इन्दो इति । परि । बाधः । अप । ह्वयुम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

हे सोम त्वं सनेमि पुराणं सख्यं अस्मदस्मास्तु कुरु । आ अपिच अदेवं अदेवनशीलं
कंचिदपि अत्रिणमदनशीलं राक्षसं अस्मदस्मत्तोपगमय । किंच हे इन्दो साह्वान् शत्रून्भिभ-
वन् बाधोबाधमानान् परिजहि । तथा द्वयुं द्वयवंतं सत्यानृतयुक्तं बाह्याभ्यन्तरमायाद्वयोपेतं
वा राक्षसं अस्मत्तोपगमय ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इन्द्रमच्छेति चतुर्दशर्चं तृतीयं सूक्तं औष्णिहं पवमानसोमदेवताकं । प्रथमतश्चस्य च-
क्षुराख्यपुत्रोऽग्निर्ऋषिः द्वितीयस्य मनुपुत्रश्चक्षुर्नामा अप्सुनात्रः पुत्रोमनुस्तृतीयस्य एवंनवर्चोगताः
शिष्टानामपि पंचानां चाक्षुषोऽग्निः । तथाचानुक्रम्यते—इन्द्रमच्छपत्नूनाग्निश्चाक्षुषश्चक्षुर्मानवोमनु-
राप्तावइति तृचाः पंचाग्निरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रमच्छसुताइमेवपणंयन्तुहर्यः ।

श्रुष्टीजातासइन्द्रवःस्त्रुर्विदः ॥ १ ॥

इन्द्रम् । अच्छ । सुताः । इमे । वपणम् । यन्तु । हर्यः ।

श्रुष्टी । जातासः । इन्द्रवः । स्त्रुःऽविदः ॥ १ ॥

श्रुष्टी श्रुष्टीति क्षिप्रनाम क्षिप्रं जातासोजाताः इन्द्रवः पात्रेषु क्षरन्तः स्वर्षिदः सर्वज्ञाः
हरयोहरितवर्णाः सुताअभिपुताः इमे सोमाः वृषणं कामानां सेकारमिन्द्रं अच्छयन्तु अ-
भिगच्छन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयंभरायसानसिरिन्द्रायपवतेसुतः ।
सोमोजैत्रस्यचेततियथाविदे ॥ २ ॥

अयम् । भराय । सानसिः । इन्द्राय । पवते । सुतः ।
सोमः । जैत्रस्य । चेतति । यथा । विदे ॥ २ ॥

भराय संग्रामाय तदर्थं सानसिर्भजनीयः सुतोभिपुतोयं सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते ग्राहा-
दिषु क्षरति । ततः सोमः जैत्रस्य क्रियामग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संपदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे ब-
हुलमिति पठी । जयशीलमिन्द्रं चेतति जानाति यथा इन्द्रोविदे लोकैर्ज्ञायते तथा जानाति ॥२॥

अथ तृतीया—

अस्येदिन्द्रोमदेष्वाग्रागृभ्णीतसानसिम् ।
वज्रंचृष्टपणंभरत्समप्सुजित् ॥ ३ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । मदेषु । आ । प्राजम् । गृभ्णीत् । सानसिम् ।
वज्रम् । च । ष्टपणम् । भरत् । सम् । अप्सुजित् ॥ ३ ॥

आअनन्तरं इन्द्रः अस्येव अस्य सोमस्यैव मदेषु संजातेषु सानसिं सर्वैः संभजनीयं ग्राभं
ग्राहं गृहीतव्यं धनुर्गृभ्णीत गृह्णाति ह्यमहोर्भइति भत्वं । किंच अप्सुजित् उदकार्थवृषस्य
जेता । यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम अन्तरिक्षे अहिनामकस्य जेता इन्द्रः वृषणं वर्धितारं वज्रं
ष संभरत् संविभर्तुं विभर्तेऽन्त्यहागमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रधन्वासोमजागृविरिन्द्रायिन्द्रोपरिस्वव ।
द्युमन्तंशुष्ममाभरास्वर्विदम् ॥ ४ ॥

प्र । धन्व । सोम । जागृविः । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ।
द्युष्टमन्तम् । शुष्मम् । आ । ञर । स्रःइविदम् ॥ ४ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलस्त्वं मधन्व मक्षर । हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव परितः
प्रायेषु क्षर । किंच द्युष्टमन्तं दीप्तियुक्तं स्वर्विदं सर्वस्य लंभकं शुष्मं शत्रूणां शोपकं बलं आ-
भराहर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्राय वृषणं मदंपवस्व विश्वदर्शतः ।
सहस्रयामापथिक्वचक्षणः ॥ ५ ॥ ९ ॥

इन्द्राय । वृषणम् । मदम् । पवस्व । विश्वदर्शतः ।
सहस्रंयामा । पथिक्वत् । विक्वचक्षणः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे सोम त्वं वृषणं वर्षितारं मदं मदहेतुं रतं इन्द्रायैन्द्रार्थं पवस्व क्षर । कीदृशः विश्व-
दर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः सहस्रयामा बहुमार्गः पथिक्व यजमानानां सन्मार्गकरणशीलः विचक्षणः
सर्वस्य विद्वष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मभ्यं गातु वित्तमो देवेभ्यो मधुमत्तमः ।
सहस्रं याहि पथिभिः कनिक्वदत् ॥ ६ ॥

अस्मभ्यम् । गातु वित्तमः । देवेभ्यः । मधुमत्तमः ।
सहस्रम् । याहि । पथिभिः । कनिक्वदत् ॥ ६ ॥

हे सोम अस्मभ्यं गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकः तथा देवेभ्यश्च मधुमत्तमः अ-
त्यन्तं स्वादुकारी त्वं कनिक्वदत् शब्दं कुर्वन् सहस्रं पथिभिर्वहुभिर्मार्गैः याहि कस्तमामच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

पर्वस्वदेववीतये इन्द्रो धाराभिरोजसा ।

आकलशं मधुमान् सोमनः सदः ॥ ७ ॥

पर्वस्व । देवदेवीतये । इन्द्रो इति । धाराभिः । ओजसा । आ ।

कलशम् । मधुमान् । सोम । नः । सदः ॥ ७ ॥

हे इन्द्रो सोम देवदेवीतये देवानां भक्षणार्थं आंजसा बलेन धाराभिरात्मीयाभिः पर्वस्व क्षर । हे सोम मधुमान् मदकररसवांस्त्वं नोस्मदीयं कलशं द्रोणाभिधानं आसदः । सदेर्लुङ्गि रूपं । आसीद ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तव द्रप्सा उदप्रुत इन्द्रं मदाय वावृधुः ।

त्वा देवासो अमृताय कं पपुः ॥ ८ ॥

तव । द्रप्साः । उदप्रुतः । इन्द्रम् । मदाय । वावृधुः । त्वाम् ।

देवासः । अमृताय । कम् । पपुः ॥ ८ ॥

उदप्रुतः वसतीवयां ख्यमुदकं प्रति गच्छंतः यद्वा उदकस्य निर्गमयितारः तव स्वभूता द्रप्साः द्रुतगामिनोरसाः मदाय मदार्थं इन्द्रं वावृधुर्वर्धयन्ति । ततः देवासो देवाः इन्द्रादयः कं सुखकरं त्वां अमृताय अमरणार्थं पपुः पिबन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

आनः सुतास इन्द्रवः पुनाना धावता रयिम् ।

वृष्टिद्यावो रीत्याप स्वविदः ॥ ९ ॥

आ । नः । सुतासः । इन्द्रवः । पुनानाः । धावत । रयिम् ।

वृष्टिद्यावः । रीत्यापः । स्वः विदः ॥ ९ ॥

हे सुतासः अग्निपृथमाणाः हे इन्द्रवः दीप्ताः पावेषु क्षरन्तो वा हे रीत्यापः यैः पृथिवीं प्रति सवणशीला आपः कृताः तादृशाः हे सोमाः पुनानाः पृथमानाः सूर्यं नोस्मभ्यं रयिं आधा-

वन आगमयत । कीदृशाः वृष्टिपावः वृष्टिभिर्योः यैः क्रियते वृष्टचभिपुत्रघुलोकवन्तः स्व-
र्विदः सर्वस्य लंभकाः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

सोमःपुनान्ऊर्मिणाब्धोवारंविधावति ।

अग्नेवाचःपर्वमानःकनिकदत् ॥ १० ॥ १० ॥

सोमः । पुनानः । ऊर्मिणा । अब्यः । वारम् । वि । धावति ।

अग्ने । वाचः । पर्वमानः । कनिकदत् ॥ १० ॥ १० ॥

पुनानः पूयमानः सोमः ऊर्मिणा स्वीयया धारया अब्यः अवेवारं वात्तं पवित्रं विधाव-
ति विविधं गच्छति । कीदृशः पवमानः पूतः वाचः स्तोत्रस्याग्ने कनिकदत् पुनःपुनः शब्दकुर्वन्
विधावति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

धीमिहिन्वन्तिवाजिनंवनेक्रीळन्तमत्यविम् ।

अग्नित्रिपृष्ठमतयःसमस्वरन् ॥ ११ ॥

धीमिः । हिन्वन्ति । वाजिनम् । वने । क्रीळन्तम् । अतिऽअविम् ।

अग्नि । त्रिपृष्ठम् । मतयः । सम् । अस्वरन् ॥ ११ ॥

वाजिनं बलवन्तं वननीये वसतीवर्याल्पे उदके क्रीळन्तं संक्रीडमानं अत्यविं अविशब्दे-
न तद्रोमरुतं पवित्रमभिधीयते अतिक्रान्तपवित्रं सोमं ऋतिजोधीभिः स्तुतिभिः हिन्वन्ति वर्ष-
यन्ति । यद्वा धीभिर्वर्णलोपश्छान्दसः धीतिभिरंगुलीभिः हिन्वन्ति मेरयन्ति । हिगतौ वृद्धौ च स्वा-
दिः । किंच त्रिपृष्ठं त्रीणि पवित्राणि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मकानि पात्राणि त्रीणि सवना-
नि वा स्पृशतीति सतथोक्तः तं सोमं मवयः स्तुतयः अग्निसमस्वरन् अग्निः संस्तुवन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

असार्जिकलशाँअग्निमीहेसत्तिर्नवाजयुः ।

पुनानोवाचंजनर्षन्नसिप्यदत् ॥ १२ ॥

असर्जि । कलशान् । अग्नि । मीह्णे । सर्भिः । न । वाजस्युः ।
पुनानः । वाचम् । जनयन् । असिष्यदत् ॥ १२ ॥

वाजयुः यजमानानामन्नमिच्छन् ससोमः कलशानभिर्लक्ष्य कलशेषु असर्जि सृज्यते । तत्र
दृष्टान्तः—सर्भिर्न यथा अश्वोमीह्णे संग्रामनामैतव संग्रामे सृज्यतेतद्वत् । ततः पुनानः पूयमानः
सोमः वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत् पात्रेषु स्पन्दते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पवतेहर्यतोहरिरतिह्वरांसिरंखा ।
अभ्यर्षन्स्तोतृभ्योवीरवद्यशः ॥ १३ ॥

पवते । हर्यतः । हरिः । अति । ह्वरांसि । रंखा ।
अभिर्ष्यन् । स्तोतृभ्यः । वीरवत् । यशः ॥ १३ ॥

हर्यतः स्पृहणीयः हरिर्हरितवर्णः सोमः रंखा तृतीयाया आकारः साधुवेगेनह्वरांसि
कुटिलानि अमृजुनि पवित्राणि अतिपवते अतीत्यगच्छति । किंकुर्वन् स्तोतृभ्यो वीरवत्
पुत्रयुक्तं यशः अभ्यर्षन् अभिगमयन् पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अयापवस्वदेव्युर्मधोधारांससृक्षत ।
रेभन्पवित्रंपर्येपिविश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

अया । पवस्व । देवस्युः । मधोः । धाराः । असृक्षत् । रेभन् ।
पवित्रम् । परि । एपि । विश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

हे सोम देवयुर्देवान् कामयमानस्त्वं अया अनया धारया पवस्व क्षर । ततः मधोर्म-
दकरस्य तव धाराआत्मीयाः असृक्षत सृज्यन्ते । अनन्तरं रेभन् शब्दायमानः पवित्रं विश्वतः
पर्येपि सर्वतः परिगच्छति ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

परीतइति षड्विंशत्यृचंचतुर्थसूक्तं । त्वंसोमासीत्यत्रउक्ताभरद्वाजकश्यपाद्याः सप्तर्षयः । आद्यावृ-
हती द्वितीयासतोबृहती अयमेकः प्रगाथः परिस्रुवानइत्येपा तृतीया एकविंशत्यक्षरा भुरिकृवि-
राट् द्विपदा नृभिर्षेमानइति षोडशो विंशत्यक्षराद्विपदाविराट् चतुर्थ्यादिद्वौ प्रगाथौ दशम्यादित्र-
यः सप्तदश्यादिपंचप्रगाथाः पवमानसोमोदवता । तथाचानुक्रम्यते—परितः षड्विंशतिः सप्तऋषयः
प्रागाथं तृतीयाषोडश्यौ द्विपदे अष्टम्याद्येबृहत्याविति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परीतोर्षिञ्चतासुतंसोमोयउत्तमंहविः ।

दधन्वाँयोर्नर्योअप्स्वन्तरासुपावसोममद्रिंभिः ॥ १ ॥

परि । इतः । सिञ्चत । सुतम् । सोमः । यः । उत्तमम् । हविः ।

दधन्वान् । यः । नर्यः । अप्सु । अन्तः । आ । सुपाव ।

सोमम् । अद्रिंभिः ॥ १ ॥

हेऋत्विजः सुतमभिपुतं सोमं इतः अस्मात्कर्मणऊर्ध्वं अथवा अस्मात् प्रदेशादूर्ध्वं परिर्षिच-
त वसतीवरीभिः । इतोर्षिचतेत्यत्र संहितायां छन्दसीति रोरुत्वं । यः सोमः देवानामुत्तमं प्रशस्यं
हविर्भवति । आ अपिच नर्योमिनुष्यहितोयश्चसोमः अप्सु वसतीवरीषु अन्तरिक्षेवा अन्तर्दधन्वान्
गच्छन् भवति तं सोममद्रिभिर्ग्रावभिः अध्वर्युः सुपाव अभिपुतं चकार तं परिर्षिचतेति सप्त-
म्ययः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नूनंपुनानोविंभिःपरिस्रवादब्धःसुरभितरः ।

सुतोचिस्त्वाप्सुमंदासोअन्धसाश्रीणन्तोगोभिरुत्तरम् ॥ २ ॥

नूनम् । पुनानः । अविंभिः । परि । स्रव । अर्दब्धः ।

सुरभिमृत्तरः । सुते । चित् । त्वा । अप्सु । मंदासः । अन्धसा ।

श्रीणन्तः । गोभिः । उत्तरम् ॥ २ ॥

हे सोम अदब्धः कैश्चिदप्यर्हिसितः सुरभिन्तरः अत्यन्तं सुगन्धिः त्वं नूनमिदानीं पुनानः पूयमानः सन् अविभिरविवालकृतैः पवित्रैः तेषुः परिस्रव परितः क्षर सुतेचित् अभिषुते सति अंधसा सकुलक्षणेनान्नेन गोभिर्गोविकारैःक्षीरादिभिः श्रीणन्तः मिश्रयन्तोवयं उत्तर-मुद्गततरं अप्सु वसतीवरीषु संस्थितं त्वां मदामः मंदामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परिसुवानश्चक्षसेदेवमार्दनःऋतुरिन्दुर्विचक्षणः ॥ ३ ॥

परि । सुवानः । चक्षसे । देवमार्दनः । ऋतुः । इन्दुः ।
विचक्षणः ॥ ३ ॥

सुवानोभिषूयमाणः सोमः चक्षसे सर्वेषां दर्शनाय परिस्रवति । कीदृशः देवमार्दनः देवानां तर्पयिता ऋतुः कर्ता इन्दुः पात्रेषु क्षरणशीलः दीप्तोवा विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पुनानःसोमधारयापोवसानोअर्पसि ।

आरत्नधायोनिमृतस्यसीदस्युत्सोदेवहिरण्ययः ॥ ४ ॥

पुनानः । सोम । धारया । अपः । वसानः । अर्पसि । आ ।

रत्नधाः । योनिम् । ऋतस्य । सीदसि । उत्सः ।

देव । हिरण्ययः ॥ ४ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं अपउदकानि वसतीवर्यारूपानि वसानः आच्छादयन् धारया अर्पसि पवित्रं गच्छसि । ततः रत्नधाः रत्नानां दाता त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमासीदसि हे देव योतमान सोम उत्सः प्रस्यन्दनशीलस्त्वं हिरण्ययः हिरण्यमयः हिरण्य-स्योत्पत्तिस्थानं खलु यद्वा देवानां हितरमणीयोभवसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दुहानऊर्ध्विन्धुमधुप्रियं प्रत्नं सधस्थमांसदत् ।

आपृच्छयंधरुणंवाज्यर्पतिनृभिर्धृतोर्विचक्षणः ॥ ५ ॥ १ ॥ २ ॥

दुहानः । ऊधः । दिव्यम् । मधु । प्रियम् । प्रत्नम् । सधस्थम् ।
 आ । असदत् । आऽपृच्छयम् । धरुणम् । वाजी । अर्षति ।
 नृदग्भिः । धूतः । विऽचक्षणः ॥ ५ ॥ १२ ॥

मधु मदकरं पियं प्रीणनकारि दिव्यं दिविभवं ऊधः सोमवलीलक्षणं दुहानः सोमः प्रत्नं पुरातनं सधस्थं सहतिष्ठन्तं स्थानमन्तरिक्षमासदव आसीदति सदेर्लुङि रूपं । अतः आपृच्छयं कर्मण्यापष्टव्यं धरुणं कर्मणोधारयितारं यजमानं वाजी अन्नवान् सोमः अर्षति तस्मै अन्नं दातुमभिगच्छति । कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः धूतः अदाभ्यः ग्रहे परिशोधितः । तैरेनं चतुराधूनोति पंचकृत्वः सप्तकृत्वोवेति आपस्तवेन सूत्रितं । विचक्षणः सर्वस्य विद्वष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

पुनानःसोमजागृविस्व्योवारपरिप्रियः ।
 त्वंप्रिोअभवोङ्गिरस्तमोमध्वायज्ञामिमिक्षनः ॥ ६ ॥

पुनानः । सोम । जागृविः । अव्यः । वारं । परि । प्रियः ।
 त्वम् । विप्रः । अभवः । अङ्गिरःऽतमः । मध्वा ।
 यज्ञम् । मिमिक्ष । नः ॥ ६ ॥ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलः प्रियः प्रीणयिता त्वं पुनानः पूयमानः सत् अव्यः अवे-
 वारं वाले पवित्रे परिक्षरसि । किंच विप्रोमेधावी त्वं अंगिरस्तमः अंगिरसां वरिष्ठः पितृणां
 नेता भवोभवसि सत्वं नोस्मदीपं यज्ञं मध्वा मधुना आत्मीयेन रसेन मिमिक्ष सिंच मिहेः
 सेचनार्थस्य सनि रूपं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सोमोमीद्धान्पवतेगातुवित्तमृक्पिर्विप्रोविचक्षणः ।
 त्वंकविरंभवोदेववीतमआसूर्यरोहयोदिवि ॥ ७ ॥

सोमः । मीढ्वान् । पवते । गातुवित्क्षन्तमः । ऋषिः । विप्रः ।
 विक्षक्षणः । त्वम् । कविः । अभवः । देवक्षीतमः । आ ।
 सूर्यम् । रोहयः । दिवि ॥ ७ ॥

मीढ्वान् कामानां सेक्ता सोमोभवन् पवते क्षरति । कीदृशः गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य
 लंभकः ऋषिः सर्वस्य प्रदर्शकः विप्रोमेधावी विचक्षणोविद्वष्टा । किंच कविः क्रान्तपद्मस्त्वं देव-
 वीतमः अत्यन्तं देवकामो भवोभवसि । अपिच दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयः प्रादुर्भावयसि ॥७॥

अथाष्टमी—

सोमउपुवाणःसोतृभिरधिष्णुभिरवीनाम् ।

अश्वयेवहरितायातिधारंयामन्द्रयायातिधारंया ॥ ८ ॥

सोमः । ऊँ इति । सुवानः । सोतृक्षिः । अधि । स्तुक्षिः । अवीनाम् ।
 अश्वयाश्च । हरिता । याति । धारंया । मन्द्रया । याति । धारंया ॥ ८ ॥

सोतृभिरभिपुण्वद्भिर्ऋत्विग्भिः सुवानोभिपूयमाणः सोमः अवीनां स्तुभिः । मांस्पृत्सूना-
 मुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्तुभावः समुच्छ्रितैर्वालेः पवित्रैरधियाति अधिकं गच्छति ।
 उइति प्रसिद्धौ । अश्वयेव वडवयेव हरिता हरितवर्णया धारया याति मन्द्रया मदकारिण्या-
 धारया द्रोणकलशमधिगच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अनूपेगोमान्गोभिरक्षाःसोमोदुग्धाभिरक्षाः ।

समुद्रंनसंवरंणान्यग्मन्मन्दीमदायतोशते ॥ ९ ॥

अनूपे । गोइमान् । गोभिः । अक्षारिति । सोमः । दुग्धाभिः ।

अक्षारिति । समुद्रम् । न । समुद्रवरंणानि । अग्मन् ।

मन्दी । मदाय । तोशते ॥ ९ ॥

गोमान् गोपुक्तः सोमः अनूपे निम्ने देशे कलशे गोभिर्गोविकारेः क्षीरादिभिः सह अ-
 क्षाः क्षरति । तदेवोच्यते ससोमः आत्मनोमिश्रणार्थं दुग्धाभिर्गोभिः सह अक्षाः क्षरति क्षर-

तेर्लुङि रूपं । किंच समुद्रं यथा समुद्रमुदकानि गच्छन्ति तद्वत्संवरणानि संभजनीयानि रसरूपाण्यन्नानि द्रोणकलशमगमन् गच्छन्ति गमेर्लुङि च्चेर्लुङि रूपं । किंच मन्दी मदकरः सोमः मदाय मदार्थं तोशते हन्यते अभिपूयते तोशतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आसोमसुवानोअद्रिभिस्तिरोवाराण्यव्यया ।

जनोनपुरिचम्बोर्विशद्हरिःसदोवनेपुदधिपे ॥१०॥१३॥

आ । सोम । सुवानः । अद्रिःभ्रिः । तिरः । वाराणि ।

अव्यया । जनः । न । पुरि । चम्बोः । विशत् । हरिः ।

सदः । वनेषु । दधिपे ॥ १० ॥ १३ ॥

हे सोम अद्रिभिर्ग्रावभिः सुवानोभिपूयमाणस्त्वं अव्यया अविमयानि वाराणि वालानि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः । हरिर्हरितवर्णः ससोमः चम्बोरधिपवणफलकयोः उपरिस्थिते कलशे विशत् पविशति । तत्र दृष्टान्तः—जनोन यथाजनः पुरि पुरे पविशति । सत्वं वनेषु काष्ठनिर्मितेषु पात्रेषु सदः स्थानं दधिपे करोषि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥१३॥

अथैकादशी—

समामृजेतिरोअण्वानिमेप्योमीह्मेसत्तिर्नवाज्युः ।

अनुमाद्यःपर्वमानोमनीपिभिःसोमोविप्रेभिर्ऋक्भिः ॥११॥

सः । मृजे । तिरः । अण्वानि । मेप्यः । मीह्मे । सत्तिः ।

न । वाज्युः । अनुमाद्यः । पर्वमानः । मनीपिभिः ।

सोमः । विप्रेभिः । ऋक्भिः ॥ ११ ॥

वाजयुरन्नकामः अण्वानि अणूनि सृक्ष्माणि मेप्यः मेप्याःअवेः रोमाणि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः । हरिर्हरितवर्णः ससोमः मृजे परिशोभ्यते अलंक्रियतेवा । तत्र दृष्टान्तः—सतिर्न यथा जयकामैः अश्वोमीह्मे संग्रामे अलंक्रियते ।

कीदृशः अनुमाद्यः अनुमोदनीयः सर्वैः पवमानः मनीषिभिः ऋत्विग्भिः पूयमानः तथा ऋक-
भिः छन्दसि वनिपाविति वनिष् स्तुतिमद्भिः विप्रैर्मैधाविभिः अभिष्टुतः मृज्यते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

प्रसोमदेववीतयेसिन्धुर्नापिप्येअर्णसा ।

अंशोःपयसा मदिरोनजागृविरच्छाकोशमधुश्रुतम् ॥ १२ ॥

प्र । सोम । देवऽवीतये । सिन्धुः । न । पिप्ये । अर्णसा ।

अंशोः । पयसा । मदिरोन । न । जागृविः । अच्छ ।

कोशम् । मधुऽश्रुतम् ॥ १२ ॥

हे सोम देववीतये देवानां पानाय तदर्थं अर्णसा वसतीवर्याल्पेनोदकेन प्रपिप्ये प्रप्या-
यसे । तत्र दृष्टान्तः—सिन्धुर्न यथा सिन्धुरुदकेन प्रपिप्ये प्रप्यायते तद्वत् । प्यायतेर्लिटि लिङ्चडो-
श्चेति पीभावः । ततः सत्त्वं मदिरोन मदकरः सुरादिरिव जागृविर्जागरणशीलः यद्वा नः
संप्रत्यर्थे इदानीं मदकरो जागरणशीलस्त्वं अंशोः लताखंडस्य पयसा रसेन मधुश्रुतं रसस्य
क्षारयितारं कोशं द्रोणकलशं अच्छाभिगच्छसि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

आहृर्यतोअर्जुनेअत्केअव्यतप्रियःसूनुर्मज्यः ।

तमीहिन्वन्त्यपसोयथारथंनदीप्वागभस्त्योः ॥ १३ ॥

आ । हृर्यतः । अर्जुने । अत्के । अव्यत । प्रियः । सूनुः ।

न । मज्यः । तम् । र्द्रम् । हिन्वन्ति । अपसः । यथा । रथम् ।

नदीपुं । आ । गर्भस्त्योः ॥ १३ ॥

हृर्यतः स्पृहणीयः प्रियः प्रीणयितास्तनुर्न सन्नुखि मज्योर्भार्जनीयः सोमः अर्जुने अर्जुनवर्णे
अत्के रूपे पवित्रे आव्यत आवृणोति तमीमेन सोमं अंगुलयः नदीषु नदमानासु वसतीवरोषु
गभस्त्योर्बाहोराभिमुख्येन हिन्वन्ति मेरयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—अपसो यथा वेगवन्तो जना रथं
संप्रामेषु मेरयन्ति तद्वत् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अभिसोमासआयवःपवन्तेमद्यमदम् ।

समुद्रस्याधिषिष्टपिमनीपिणोमत्सरासःस्वविदः ॥ १४ ॥

अभि । सोमासः । आयवः । पवन्ते । मद्यम् । मदम् । समुद्रस्य ।

अधि । षिष्टपि । मनीपिणः । मत्सरासः । स्वःऽविदः ॥ १४ ॥

आयवः गमनशीलाः सोमासः सोमाः मद्यं मदकरं मदं आत्मीयं रसं ग्रामेषु पेरयन्ति अभिपवन्ते अभितो निर्गमयन्ति । कुचेत्युच्यते—समुद्रस्य अन्तरिक्षस्य अधि षिष्टपि अधिकं समुच्छ्रिते पवित्रे यद्वा समुद्रस्य यस्मात्समुद्रवन्ति रसास्तस्य कलशस्य अधि उपरि षिष्टपि स्थाने पवित्रे निर्गमयन्ति । क्रीदशाः मनीपिणः मनसईशितारः मत्सरासः मदकराः स्वविदः सर्वस्य लंभकाः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

तरत्समुद्रं पवमान ऊर्मिणा राजा देव ऋतं बृहत् ।

अर्पन्मित्रस्य वरुणस्य धर्मणा प्रह्वानः ऋतं बृहत् ॥ १५ ॥ १४ ॥

तरत् । समुद्रम् । पवमानः । ऊर्मिणा । राजा । देवः ।

ऋतम् । बृहत् । अर्पन् । मित्रस्य । वरुणस्य । धर्मणा ।

प्र । ह्वानः । ऋतम् । बृहत् ॥ १५ ॥ १४ ॥

पवमानः पूयमानः देवोद्योतमानः बृहत् अत्यन्तं ऋतं सत्यभूतं राजा सोमः समुद्रमन्तरिक्षं कलशांवा ऊर्मिणा धारया तरत् तरति । ह्वानः प्रेर्यमाणः ऋतं बृहत् अत्यन्तं सत्यभूतः ससोमः मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः धर्मणा धारणार्थं प्रापेन् प्रगच्छति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी—

नृमिथ्येमानोर्हृत्तोविचक्षणो राजा देवः समुद्रियः ॥ १६ ॥

नृ॒क्षिं । ये॒मा॒नः । ह॒र्य॒तः । वि॒ष्ट॒च॒क्षुणः । रा॒जा । दे॒वः ।
स॒मु॒द्रि॒यः ॥ १६ ॥

• नृभिः कर्मनेतृभिः येमानः नियम्यमानः हर्यतः स्पृहणीयः विचक्षणोविद्वष्टा देवोदीप्य-
मानः समुद्रियः अन्तरिक्षेभवः राजा सोमः इन्द्रार्थं पवतइत्युत्तरेण संबन्धः समुद्राभ्राद्ब्रह्मि
भावार्थे घप्रत्ययः ॥१६॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रा॒य॒प॒व॒ते॒म॒दुःसो॒मो॒म॒रु॒त्व॒न्ते॒सु॒तः ।
स॒ह॒स्र॒धारो॒अ॒त्य॒व्य॒म॒र्ष॒न्ति॒त॒मी॒मृ॒ज॒न्त्या॒य॒वः ॥ १७ ॥

इन्द्रा॒य । प॒व॒ते । म॒दुः । सो॒मः । म॒रु॒त्व॒न्ते । सु॒तः । स॒ह॒स्र॒ध॒रः ।
अ॒ति । अ॒व्य॒म् । अ॒र्ष॒न्ति । त॒म् । ई॒मि॒ति । मृ॒ज॒न्ति ।
आ॒य॒वः ॥ १७ ॥

मदोमादकः सुवोभिपुतः सोमः मरुत्वन्ते मरुद्भिस्तद्वते इन्द्रायेदार्थं पवते क्षरति ततः स-
हस्रधारः बहुधारोपेतः सोमः अव्यं अविमयं पवित्रमत्यर्षति अतिगच्छति तं ईमिमं सोमं आ-
यवोमनुष्याकृत्विजः मृजन्ति शोधयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

पु॒ना॒न॒श्च॒मू॒ज॒न॒य॒न्म॒र्ति॒क॒विः॒सो॒मो॒दे॒वे॒पुं॒र॒ण्य॒ति ।
अ॒पो॒व॒सा॒नः॒प॒रि॒गो॒भि॒रु॒त्त॒रः॒सी॒द॒न्व॒ने॒ष्व॒व्य॒त ॥ १८ ॥

पु॒ना॒नः । च॒मू॒ इति । ज॒न॒य॒न् । म॒र्ति॒म् । क॒विः । सो॒मः ।
दे॒वे॒पुं॒ । र॒ण्य॒ति । अ॒पः । व॒सा॒नः । प॒रि॒ । गो॒भिः ।
उ॒त्त॒रः । सी॒द॒न् । व॒ने॒षु । अ॒व्य॒त ॥ १८ ॥

चमू सप्तम्याः पूर्वसवर्णदीर्घः चम्वोरधिपवणफलकयोः पुनानः पूषमानः अभिपूषमाणः
मर्ति स्तुतिं जनयन् उत्पादयन् कविः क्रान्तप्रज्ञः एतादृशः सोमः देवेष्विन्द्रादिषु रण्यति । किंच
अपोवसतीवरीवसानः आच्छादयन् वनेषु काष्ठेषु पात्रेषु सीदन् उत्तरः उत्कृष्टतरः सोमः गो-
भिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः पर्यव्यत परिदीयते आच्छाद्यते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

तवाहंसोमरारणसख्यइन्दोदिवेदिवे ।

पुरूणिवभ्रोनिचरन्तिमामवपरिधीरन्तिताँदहि ॥ १९ ॥

तव । अहम् । सोम । ररण । सख्ये । इन्दो इति । दिवेऽदिवे ।

पुरूणि । वभ्रो इति । नि । चरन्ति । माम् । अव ।

परिधीन् । अति । तान् । इहि ॥ १९ ॥

हे इन्दो हे सोम तव सख्ये सखिकर्मण्यहं दिवेदिवे अन्वहं रारण स्मे रणेर्लिटउत्तमे णलि रूपं । हे वभ्रो वभ्रुवर्णं सोम पुरूणि बहूनि रक्षांसि मां तव सख्ये स्थितं न्यवचरन्ति नीचीनं चरन्ति बाधन्ते ये मां बाधन्ते तान् परिधीन् राक्षसांस्त्वं अतीहि अतीत्य गच्छ जहीति यावत्

॥१९॥

अथ विंशी-

उताहंनक्तंमुतसोमतेदिवांसख्यायवभ्रऊधनि ।

घृणातपन्तमत्सूर्यपरःशकुनाइवपत्तिम ॥ २० ॥ १५ ॥

उत । अहम् । नक्तम् । उत । सोम । ते । दिवा । सख्याय ।

वभ्रो इति । ऊधनि । घृणा । तपन्तम् । अति । सूर्यम् ।

परः । शकुनाःइव । पत्तिम् । २० ॥ १५ ॥

हे वभ्रो वभ्रुवर्णं हे सोम उतापिच नक्तं उतापिच दिवा अहोरात्रयोः सख्याय सख्यायै ! तव ऊधनि समीपे अहं रमइति शेषः । ते वयं घृणा दीप्त्या तपन्तं ज्वलन्तं परः परमस्थानस्थितं सूर्यं तदात्मकं त्वां प्राप्तुं अतिपत्तिम । कथमिव शकुनाइव यथा सुपणादयः पक्षिणः सूर्यं अतिगच्छन्ति तद्वत् पतुगतौ अस्माच्छान्दसे लिटि तनिपत्योच्छन्दसीत्युपधालोपः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

ग्रावस्तोत्रेभिरूपकरणे सोमेमृज्यामनेएकस्तृचः तत्र मृज्यमानइत्येषा तृतीया । सवितं च-
मृज्यमानःसुहस्त्यादशभिर्विवस्वतइति ।

सैषा सूक्ते एकविंशी-

मृज्यमानः सुहस्त्यसमुद्रेवाचमिन्वसि ।

रयिपिशङ्गं बहुलं पुरुस्पृहं पर्वमानाभ्यर्षसि ॥ २१ ॥

मृज्यमानः । सुहस्त्य । समुद्रे । वाचम् । इन्वसि । रयिम् ।

पिशङ्गम् । बहुलम् । पुरुस्पृहम् । पर्वमान । अभि । अर्षसि ॥ २१ ॥

हे सुहस्त्य हस्ते भवाहस्त्या अंगुलयः शोभनांगुलिक सोम मृज्यमानः शोध्यमानस्त्वं समुद्रेन्तरिक्षे कलशे वा वाचं शब्दमिन्वसि प्रेरयसि । किंच हे पवमान पूयमान सोम पिशंगं हिरण्यैः पिशंगवर्णं बहुलं प्रभूर्त्वं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं रयिं धनं अभ्यर्षसि स्तोत्राणां अभिस्तरसि प्रयच्छसि ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

मृजानो वारे पर्वमानो अव्यये वृषावचक्रदो वने ।

देवानां सोम पवमान निःकृतं गोभिरजानो अर्षसि ॥ २२ ॥

मृजानः । वारे । पर्वमानः । अव्यये । वृषा । अव । चक्रदः । वने ।

देवानाम् । सोम । पवमान । निःकृतम् । गोभिः ।

अजानः । अर्षसि ॥ २२ ॥

हे सोम वृषा वर्षिता त्वं मृजानः वसतीवरीभिर्मृज्यमानः अलंक्रियमाणः अव्यये अविमये वारे वाटे पवित्रे पवमानः पूयमानः सन् वने वननीये उदके काष्ठे कलशे वा अवचक्रदः अवचक्रन्दसि शब्दायसे । ततो हे सोम हे पवमान त्वं गोभिर्गव्यैः क्षीरादिभिः अजानः अज्यमानः सन् निःकृतं संस्कृतं देवानां स्थानं अर्षसि गच्छसि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

पर्वस्ववाजसातये भिविश्वानिकाव्या ।

त्वंसंमुद्रे प्रथमो विधारयो देवेभ्यः सोम मत्सरः ॥ २३ ॥

पवस्व । वाजस्रातये । अ॒भि । विश्वा॑नि । काव्या॑ । त्वम् ।

स॒मुद्र॑म् । प्र॒थमः॑ । वि । धा॒रयः॑ । दे॒वेभ्यः॑ । सो॒म । म॒त्सरः॑ ॥ २३ ॥

हे सोम विश्वानि सर्वाणि काव्या कविकर्माणि स्तोत्राणि अभिलक्ष्य वाजस्रातये अन्न-
लाभाय पवस्व क्षर । हे सोम देवेभ्यः देवानां मत्सरोमदकरः प्रथमः सर्वदेवानां मुख्यः त्वं स-
मुद्रं अन्तरिक्षं कलशं वा विधारयः विशेषेण धारयसि ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

सतृ॑प॒वस्व॒परि॑पा॒र्थिव॑र॒जो॑द्वि॒व्याच॑सो॒मध॑र्मभिः ।

त्वा॑वि॒प्रासो॑म॒तिभि॑र्वि॒चक्षण॑शु॒भ्रं हि॑न्वन्ति॒धीति॑भिः ॥ २४ ॥

सः । तु । प॒वस्व॑ । परि॑ । पा॒र्थिव॑म् । रजः॑ । द्वि॒व्या ।

च॒ । सो॒म । ध॑र्म॒इभिः॑ । त्वा॑म् । वि॒प्रासः॑ । म॒तिइभिः॑ । वि॒च॒क्षण॑ ।

शु॒भ्रम् । हि॑न्व॒न्ति । धी॑ति॒इभिः॑ ॥ २४ ॥

हे सोम सवाद्दशस्त्वं पार्थिवं रजोलोकं प्रति दिव्या दिव्यानि च रक्षांसि प्रति धर्मभिर्धा-
रकैः सह तुक्षिमं परिपवस्व परितः क्षर । हे विचक्षण विद्वष्टः सोम विप्रासोविप्रामेधाविनोम-
तिभिः स्तुतिभिः धीतिभिरंगुलीभिश्च शुभ्रं श्वेतवर्णं त्वां हिन्वन्ति मेरयन्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

प॒वमा॑ना॒असृ॑क्षत॒प॒वित्र॑म॒तिधा॑रया ।

म॒रुत्व॑न्तो॒मत्स॑राइ॒न्द्रि॒याह॑यामे॒धाम॑भि॒प्रयो॑सिच ॥ २५ ॥

प॒वमा॑नाः । अ॒सृ॒क्षत॑ । प॒वित्र॑म् । अ॒ति । धा॑रया । म॒रुत्व॑न्तः ।

म॒त्स॑राः । इ॒न्द्रि॒याः । ह॑याः । मे॒धाम् । अ॒भि । प्र॑यो॒सि । च॒ ॥ २५ ॥

पवमानाः पूयमानाः सोमाः धारया आत्मीयया पवित्रं अतीत्यासृक्षत सृज्यन्ते । की-
दशामरुत्वन्तः मरुद्भिर्युक्तामत्सराः मदकराः इन्द्रियाः इन्द्रजुष्टाः मेधां स्तुतिं प्रयोस्यन्तानिच
अभिलक्ष्य स्तोत्रभ्यउभयं कर्तुं वा हयाः गन्तारः एते सृज्यन्ते ॥ २५ ॥

अथ पङ्क्तिशी-

अपोवसानःपरिकोशमर्पतीन्द्रुर्हियानःसोतृभिः ।

जनयञ्ज्योतिर्मन्दनाअवीवशद्गाःकृण्वानोननिर्णिजम् ॥२६॥१६॥

अपः । वसानः । परि । कोशम् । अर्पति । इन्दुः । हियानः ।
 सोतृभिः । जनयन् । ज्योतिः । मन्दनाः । अवीवशत् । गाः ।
 कृण्वानः । न । निर्निजम् ॥ २६ ॥ १६ ॥

अपोवसतीवरीर्वसानआच्छादयन् सोतृभिरभिपुणवद्भिर्हियानः प्रेर्यमाणइन्दुः सोमः
 कोशं कलशं पर्यर्पति प्रतिगच्छति । किञ्च ज्योतिर्दीर्घिं जनयन् उत्पादयन् गाः गव्यानि क्षीरा-
 दीनि निर्णिजं आत्मानं रूपं कृण्वानः कुर्वन् मिश्रयन् सोमं सोमः नः संपत्यर्थे इदानीं मन्दा-
 नाः स्तुतीः अवीवशत् कामयते । वशकान्तौ लुङि चङि रूपं ॥ २६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

पवस्वेति षोडशर्चं पंचमं सूक्तं । आद्यद्वयस्य गौरिवीतिनांमशक्तिपुत्रऋषिः तृतीयायाः
 शक्तिर्नामवासिष्ठः ततः पंचानां दृवानां ऊरुनांमांगिरसः ऋजिथ्वानाम भारद्वाजः ऊर्ध्वसन्ना-
 नामांगिरसः कृतयशानामकश्वित सोप्यांगिरसः ऋणंचयोनामराजर्षिः इत्येते क्रमेण ऋषयः ।
 एवं त्रयोदशगताः । ततस्तिष्ठणां वासिष्ठः शक्तिः प्रथमातृतीयाद्ययुजः ककुभाः द्वितीयाचतुर्थ्या-
 घायुजः सतोबृहत्यः । समुन्वेयोवसूनामित्येषातु यवमध्या गायत्री । पवमानः सोमोदेवता । तथा-
 चानुक्रम्यते-पवस्वपोलशगौरिवीति द्वृचं शक्तिरेकामूरुऋजिथ्वोर्ध्वसन्नाकृतयशाऋणंचयस्यपृष-
 योदृचास्तिस्रः शक्तिः काकुभाः प्रगायाः समुन्वे गायत्रीयवमध्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र मथमा-

पवस्वमधुमत्तमइन्द्रायसोमऋतुवित्तमोमदः । महिद्युक्षतमोमदः ॥१॥

पवस्व । मधुमत्तमः । इन्द्राय । सोम । ऋतुवित्तमः ।
 मदः । महि । युक्षतमः । मदः ॥ १ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अत्यन्तं माधुर्योपेतः त्वं इन्द्राय इन्द्रार्थं मदोमदकरः सन् पवस्व क्ष-
र । कोटशः क्रतुविचमः अत्यन्तं पज्ञायाः कर्मणोवा लंभकः महि महान् मंहनीयोवा द्युक्षतमः
अत्यन्तं दोषः मदः मदहेतुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्यते पीत्वा वृष्यते सोऽप्यतेऽस्य पीतास्त्रिविदः ।
ससुप्रकेतो अभ्यक्रमीद्विपोच्छावाजं नैतशः ॥ २ ॥

यस्य । ते । पीत्वा । वृष्यते । वृष्यते । अस्य । पीता ।
स्त्रिविदः । सः । सुप्रकेतः । अजि । अक्रमीत् । इपः ।
अच्छ । वाजम् । न । एतशः ॥ २ ॥

वृष्यते: कामानां वर्षकइन्द्रः यस्य ते त्वां पीत्वा वृष्यते वृष्यतेवाचरति । किंच स्त्रिविदः
सर्वस्य दर्शकस्यास्य ते तव पीता पानेसति सुप्रकेतः सुप्रज्ञः सइन्द्रः इपः शत्रूणामजानि अ-
भ्यक्रमीत् अभिक्रामति । तत्र दृष्टान्तः—वाजं नैतशः एतशः इत्यश्वनाम यथाश्वोवाजं संग्रामं
अभिगच्छति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वं ह्यङ्गद्वैव्यापवमानजनिमानिद्युमत्तमः ।
अमृतत्वार्यघोषयः ॥ ३ ॥

त्वम् । हि । अङ्ग । द्वैव्या । पवमान । जनिमानि । द्युमत्तमः ।
अमृतत्वार्य । घोषयः ॥ ३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम द्युमत्तमः अतिशयेन दीप्तिमान् त्वं हि त्वमेव द्वैव्या देवसंब-
न्धीनि जनिमानि जन्मानि देवानित्यर्थः तानभिलक्ष्य अमृतत्वाय तेषाममरणाय अंग क्षिप्तं
घोषयः शब्दापसे । घुपिरविशब्दने ण्यन्तस्य लेटि रूपं हियोगादनिघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनानवंग्वोद्ध्व्यङ्गुपोर्णुतेयेनविप्रांसआपिरे ।
देवानांसुम्नेअमृतस्यचारुणोयेनश्रवांस्यानशुः ॥ ४ ॥

अथ नवमी-

अभिद्युम्रं बृहद्यश इपस्पतेदिदीहि देव देवयुः । विकोशं मध्यमं युव ॥ ९ ॥

अभि । द्युम्रम् । बृहत् । यशः । इपः । पते । दिदीहि ।

देव । देवयुः । वि । कोशम् । मध्यम् । युव ॥ ९ ॥

हे इपस्पते अन्नस्य पते हे देव स्तोत्रव्य सोम देवयुः देवकामस्त्वं द्युम्रं द्योतमानं बृहत् प्रभूर्त् यशोर्त्नं अस्मभ्यमभिदीदिहि आभिमुख्येन प्रकाशय प्रयच्छेत्यर्थः । आमन्वितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादिनिघातः । किञ्च मध्यमं अन्तरिक्षस्थितं कोशं मेघं वियुववृष्ट्यर्थं विगमय विश्लेषय ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आवच्यस्व सुदक्ष चम्बोः सुतो विशां वह्निर्नविशपतिः ।

वृष्टिं दिवः पवस्व रीतिमपां जिन्वा गविष्टये धियः ॥ १० ॥ १८ ॥

आ । वच्यस्व । सुदक्ष । चम्बोः । सुतः । विशाम् । वह्निः । न । विशपतिः ।

वृष्टिम् । दिवः । पवस्व । रीतिम् । अपाम् । जिन्व ।

गोऽष्टये । धियः ॥ १० ॥ १८ ॥

हे सुदक्ष सुबल सोम चम्बोरधिपवणफलकयोः सुतोभिपुत्रस्त्वं विशां प्रजानां वह्निर्वोदा विशपतीराजेव सर्वासां प्रजानां वोढा त्वं आवच्यस्व आगच्छ कलशमापवस्व । वचेर्गत्यर्थस्य व्यत्ययेन शनि रूपं । किञ्च त्वं वृष्टिं वृष्यमाणामपां मुदकानां रीतिं गतिं दियोद्युलोकावपवत्य कुरु । ततः गविष्टये गामात्मनश्च्छते यजमानाय धियः कर्माणि जिन्व पूरय ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

एतमुत्पमं दच्युतं सहस्रं धारंष्टपमं दिवो दुहुः ।

विश्वान्निविश्रतम् ॥ ११ ॥

एतम् । ऊँ इति । त्यम् । मदश्च्युतम् । सहस्रधरम् । वृषभम् ।
दिवः । दुहुः । विश्वा । वसूनि । विभ्रतम् ॥ ११ ॥

दिवः देवान् कामयमानाऋत्विजः एतं त्वं तमिमं सोममेव दुहुः दुहुहुः दुहन्ति । ग्रावा-
णोवत्साऋत्विजोदुहन्तीवितेन्तिरीयकनार्हणं । कीदृशं सोमं मदच्युतं मदस्य पेरकं सहस्रधा-
रं बहुधारं वृषभं कामानां वर्षकं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि विभ्रतं धारयन्तं सोमं दुह-
न्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

वृषाविजज्ञेजनयन्नमर्त्यःप्रतपञ्ज्योतिपातमः ।
ससुष्टुतःकविभिर्निर्णिजं दधे त्रिधात्वस्य दंससा ॥ १२ ॥

वृषा । वि । जज्ञे । जनयन् । अमर्त्यः । प्रतपन् । ज्योतिपा ।
तमः । सः । सुष्टुतः । कविभिः । निर्निजम् । दधे ।
त्रिधातु । अस्य । दंससा ॥ १२ ॥

वृषा कामानां वर्षकः अमर्त्योपनुष्यधर्मरहितः सोमः विजज्ञे विज्ञायते । किंकुर्वन् जनय-
न् शब्दं ज्योतिर्वा उत्पादयन् ज्योतिषा स्वीयेन तमः प्रतपन् प्रज्वलयन् विनाशयन् प्रादुर्भव-
ति । ततः कविभिर्मेधाविभिः स्तोत्रभिः सुष्टुतः ससोमः निर्निजं निर्मेजनहेतुं मिश्रणं गव्यं दधे
धारयति । अथ त्रिधातु त्रिषु सवनेषु देवानां षोडशं यद्वा त्रयः सोमधारकाः द्रोणकलशादयः
यस्मिन् तद्यज्ञार्थं कर्म अस्य सोमस्य दंससा कर्मणा धियते त्वहु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

ससुन्वेयोवसूनां योरायामानेतायइळानाम् । सोमोयःसुक्षितीनाम् ॥ १३ ॥

सः । सुन्वे । यः । वसूनाम् । यः । रायाम् । आइनेता । यः ।
इळानाम् । सोमः । यः । सुक्षितीनाम् ॥ १३ ॥

येन । नवदृग्भवः । दृध्यद् । अपदङ्कुर्णुते । येन । विप्रांसः ।
 आपिरे । देवानाम् । सुम्ने । अमृतस्य । चारुणः । येन ।
 श्रवांसि । आनशुः ॥ ४ ॥

नवदृग्बो नवनीपगतिः यद्वा नवभिर्मांसैः सन्नस्यानुष्ठाता दृध्यद् एतन्नामको गिरा येन सो-
 मेन पणिभिरपहतानां गवां द्वारमपोर्णुते अपाच्छादयति विवृतमकार्पाव विप्रांसः तन्मुखाः सर्वे
 मेधाविर्नोगिरसः येन वा सोमेनापिरे एतैरपहतागाः आम्रवन् । किंच देवानामिन्द्रादीनां सुम्ने सुखे
 यज्ञेन संजाते सति चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य संबन्धीनि श्रवांस्यन्नानि येन सोमे-
 न यजमानाः आनशुः अन्नानिव्याम्रवन् अलभन्त सत्वं देवानामघृतत्वाय शब्दायसइति पूर्वेण
 समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

एपस्यधारयासुतोव्योवारेभिःपवतेमदिन्तमः ।
 क्रीळन् ऊर्मिर्पामिव ॥ ५ ॥ १७ ॥

एपः । स्यः । धारया । सुतः । अव्यः । वारेभिः । पवते ।
 मदिन्तमः । क्रीळन् । ऊर्मिः । अपाम् इद्व ॥ ५ ॥ १७ ॥

स्यः सएपसुतोभिपुतः सोमः अव्यः अवेवारेभिर्वालैः तेभ्यः पवित्रेभ्यः धारया आत्मी-
 यया पवते कलशमभिलक्ष्य क्षरति । कीदृशः मदिन्तमः मादयित्तमः अपामिव उदकानां ऊर्मिः
 संघातइव क्रीळन् इतस्ततः संक्रीडमानः पवते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी-

यत्स्रिया अप्या अन्तरश्मनो निर्गा अरुन्त दोर्जसा ।
 अभिब्रजन्त त्रिपेगव्यमश्व्यवर्मावधृष्णवारुज ॥ ६ ॥

यः । उत्स्रियाः । अप्याः । अन्तः । अश्मनः । निः । गाः ।
 अरुन्तत् । ओर्जसा । अभि । ब्रजम् । त्रिपे । गव्यम् ।
 अश्व्यम् । वर्मा इद्व । धृष्णो इति । आ । रुज् ॥ ६ ॥

इन्द्रस्य । हार्दि । सोमधानम् । आ । विश । समुद्रमद्वैव ।
सिन्धवः । जुष्टः । मित्राय । वरुणाय । वायवे । द्विः ।
विष्टम्भः । उत्तमः ॥ १६ ॥ १९ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं हृदयभूत्वा सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति सोमधानः कलशः तमाविश प्रविश । तत्र दृष्टान्तः—समुद्रमिव यथा समुद्रं सिन्धवोनयः प्रविशन्ति तद्वत् । कोदशः त्वं मित्राय वरुणाय वायवे तेभ्यो जुष्टः दिवोद्युलोकस्य विष्टंभः विष्टंभ-पिता स्थापयिता उत्तमः सर्वेषामुत्कृष्टतमः त्वं कलशमाविश ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

परिप्रेति द्वाविंशत्यृचं द्वैपदं षष्ठं सूक्तं यज्ञे सदस्यवस्थितहोत्रीयादिधिष्योपेताअग्रयो-
नामईश्वरपुत्राऋषयः विंशतिकाद्विपदाविराजः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—परिप-
श्यधिकाम्रयोधिष्ययापेश्वराद्वैपदमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परिम्रधन्वेन्द्रायसोमस्त्रादुर्मित्रायपूष्णेभगाय ॥ १ ॥
परि । प्र । धन्व । इन्द्राय । सोम । स्वादुः । मित्राय ।
पूष्णे । भगाय ॥ १ ॥

हे सोम स्वादुः स्वादुरसः त्वं इन्द्राय मित्राय पूष्णे भगाय एतेभ्योदेवेभ्यः परिमधन्व
परितः पात्रेषु क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्तेसोमसुतस्यपेयाःऋत्वेदक्षायविश्वेचदेवाः ॥ २ ॥
इन्द्रः । ते । सोम । सुतस्य । पेयाः । ऋत्वे । दक्षाय । विश्वे ।
च । देवाः ॥ २ ॥

हे सोम सुतस्याभिपुतस्य ते तव स्वं भागं इन्द्रः पेयाः पेयात् पिबतु पात्रेराशीर्लिङ्गि रू-
पं पुरुषव्यत्ययः । किमर्थं ऋत्वे ऋत्वे प्रज्ञानाय दक्षाय बलापच । किंच अमी सर्वे विश्वे
देवाश्च त्वदीयमंशं पिबंतु ॥ २ ॥

ससोमः सुन्वे अभिसुपुवे ऋत्विग्भिः । यः सोमः वसूनां धनानां आनेता यश्च रापां रांति प्र-
यच्छन्ति क्षीरादिकमिति रायोगावः तेषामानेता यश्च इच्छानामन्तानां च यश्च सोमः सुक्षितीनां
सुनिवासानां शोभनमनुष्ययुक्तानां गृहाणां आनेता विद्यते सोभिपूतोभूदिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

यस्यंनइन्द्रःपिवाद्यस्यंमरुतोयस्यंवार्यमणाभगः ।
आयेनमित्रावरुणाकरामहएन्द्रमवसेमहे ॥ १४ ॥

यस्यं । नः । इन्द्रः । पिवात् । यस्यं । मरुतः । यस्यं । वा ।
अर्यमणा । भगः । आ । येन । मित्रावरुणा । करामहे ।
आ । इन्द्रम् । अवसे । महे ॥ १४ ॥

नोस्पदीयं यस्य यं सोमं इन्द्रः पिवाव पिबति । पा पाने लेट्यहागमः । यंच सोमं मरुतः
पिबन्ति वा । अपिच अर्यमणा एतन्नामकेन देवेन सह भगोदेवोयं सोमं पिबति । येन सोमेन
मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वयमाकरामहे अभिमुखीकुर्महे । तथा महे महते अवसे रक्षणाय येन
च सोमेन इन्द्रमभिमुखीकुर्महे ससोमोभिपूयते ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

इन्द्रायसोमपानवेनृभिर्यतःस्वायुधोमदिन्तमः ।
पवस्त्रमधुमत्तमः ॥ १५ ॥

इन्द्राय । सोम । पानवे । नृभिः । यतः । सुःआयुधः ।
मदिन्तमः । पवस्त्र । मधुमत्तमः ॥ १५ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपितस्त्वं इन्द्राय पानवे पानार्थं पवस्त्र कलशे क्षर ।
कीदृशः नृभिः कर्मनेनृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः स्वायुधः शोभनस्पकपालाद्यायुधोपेतः म-
दिन्तमः मादयित्तमः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

इन्द्रस्यहार्दिसोमधान्माविंशसमुद्रभिवसिन्धवः ।
जुष्टोमित्रायवरुणायवायवेदिवोविष्टुमउत्तमः ॥ १६ ॥ १९ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तः पीयूषः पातव्यस्त्वं दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारकोसि । वाजी बलवान् सत्वं सत्ये सत्यभूते विधर्मन् विधर्मणि विविधकर्माणः ऋत्विजोयस्मिन् पद्वा विविधसोमा-दिहविषां धारकेस्मिन्यज्ञे पवस्व क्षर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

पवंस्वसोमद्युम्नीसुधारोमहामवीनामनुपूर्यः ॥ ७ ॥

पवंस्व । सोम । द्युम्नी । सुधारः । महाम् । अवीनाम् । अनु । पूर्यः ॥ ७ ॥

हेसोम द्युम्नी । द्युम्नं द्योतवेर्यशोवान्नवेतिर्यास्कः । अन्नवान् यशस्वी वा सुधारः शोभन-धारायुक्तः पूर्यः पुरातनस्त्वं महान् महान्तं अवीनां रोम्णां रोमभ्यः सकाशादनुक्रमेण पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी--

नृभिर्येमानोजज्ञानःपूतःक्षरद्विश्वानिमन्द्रःस्वर्वित् ॥ ८ ॥

नृभिः । येमानः । जज्ञानः । पूतः । क्षरत् । विश्वानि ।

मन्द्रः । स्वःऽवित् ॥ ८ ॥

नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः येमानो नियम्यमानः जज्ञानः जायमानः पूतः पवित्रेण शोधितः मन्त्रोमोदमानः स्वर्वित् सर्वज्ञः एतादृशः सोमः विश्वानि सर्वाणि धनान्यस्मभ्यं क्षरत् क्षरतु ददातु ॥ ८ ॥

अथ नवमी--

इन्दुःपुनानःप्रजामुराणःकरद्विश्वानिद्रविणानिनः ॥ ९ ॥

इन्दुः । पुनानः । प्रजाम् । उराणः । करत् । विश्वानि ।

द्रविणानि । नः ॥ ९ ॥

अथ तृतीया—

एवामृतायमहेक्षयायसशुक्रोअर्षदिव्यःपीयूषः ॥ ३ ॥

एव । अमृताय । महे । क्षयाय । सः । शुक्रः । अर्ष ।
दिव्यः । पीयूषः ॥ ३ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तः दिव्योदिविभवः पीयूषः देवैः पातव्यः सत्त्वं अमृताय अमरण्याय महे महते क्षयाय निवासायच एवार्ष एवं पवस्व क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पवस्वसोममहान्तसमुद्रःपितादेवानांविश्वाभिधामं ॥ ४ ॥

पवस्व । सोम । महान् । समुद्रः । पिता । देवानाम् ।
विश्वा । अग्नि । धामं ॥ ४ ॥

हे सोम महान् देवेभ्योदीपमानत्वेन महत्त्वयुक्तः समुद्रः समुन्दनः यस्मात् समुद्रवन्ति रसास्तादृशः पिता सर्वेषां पालयिता त्वं देवानां विश्वा विश्वानि सर्वाणि धाम धामानि शरीराणि अन्निलक्ष्य पवस्व ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शुक्रःपवस्वदेवेभ्यःसोमदिवेपृथिव्यैशंचप्रजायै ॥ ५ ॥

शुक्रः । पवस्व । देवेभ्यः । सोम । दिवे । पृथिव्यै ।
शम् । च । प्रजायै ॥ ५ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तस्त्वं देवेभ्योदेवार्थं पवस्व क्षर । किंच दिवे पृथिव्यैच धावापृथिवीभ्यांच ततः प्रजायै मजाभ्यश्च शं सुत्वं च कुरु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

दिवोधर्तासिशुक्रःपीयूषःसत्येविधर्मन्वाजीपवस्व ॥ ६ ॥

दिवः । धर्ता । असि । शुक्रः । पीयूषः । सत्ये ।
विधर्मन् । वाजी । पवस्व ॥ ६ ॥

अथ त्रयोदशी—

इन्दुःपविष्टचारुर्मदायापामुपस्थेकविर्भगाय ॥ १३ ॥

इन्दुः । पविष्ट । चारुः । मदाय । अपाम् । उपस्थे ।
कविः । भगाय ॥ १३ ॥

चारुः कल्याणरूपः कविः क्रान्तपत्तः इन्दुः अपामुदकानामुपस्थे उपस्थाने अन्तरिक्षे पवित्रे वा मदाय मदार्थं भगाय भजनीयधनार्थं च पविष्ट पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विभर्तिचारुिन्द्रस्यनामयेनविश्वानिवृत्राजघान ॥ १४ ॥

विभर्ति । चारु । इन्द्रस्य । नाम । येन । विश्वानि ।
वृत्रा । जघान ॥ १४ ॥

ससोपः चारु कल्याणं इन्द्रस्य नाम शरीरं विभर्ति धारयति पोषयति । तेन शरीरेण इन्द्रः विश्वानि सर्वाणि वृत्रा वृत्राणि पापरूपाणि रक्षांसि जवान हतवान् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिबन्त्यस्यविश्वेदेवासोऽगोभिःश्रीतस्यवृभिःसुतस्य ॥ १५ ॥

पिबन्ति । अस्य । विश्वे । देवासः । गोभिः ।
श्रीतस्य । वृभिः । सुतस्य ॥ १५ ॥

विश्वे सर्वे देवासोदेवाः गोभिर्गोविकारैः श्रीतस्य मिश्रितं वृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः सुतस्याभिपुतस्यामुं सोमं पिबन्ति । द्वितीयार्थे पठयः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

प्रसुवानोअक्षाःसहस्रंधारास्तिरःपवित्रंविवारुमव्यम् ॥ १६ ॥

प्र । सुवानः । अक्षारिति । सहस्रंधारः । तिरः ।
पवित्रम् । वि । वारम् । अव्यम् ॥ १६ ॥

पुनानः पूयमानः । उराणः उरुकुर्वाणइतियास्कं । देवान् बहुकुर्वाणः इन्दुः सोमः
नोस्माकं प्रजामपत्यादिकां विश्वानि व्याप्तानि द्रविणानि धनानि करत् करोतु । करोतेर्लङि
रूपं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

पर्वस्वसोमक्रत्वेदक्षायाश्वोननित्तोवाजीधनाय ॥ १० ॥ २० ॥

पर्वस्व । सोम । क्रत्वे । दक्षाय । अश्वः । न । नित्तः ।

वाजी । धनाय ॥ १० ॥ २० ॥

हे सोम अश्वोन अश्वइव नित्तः वसवीवरीभिरङ्गिः नित्तः वाजी वेगवांस्त्वं क्रत्वे
क्रत्वे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय धनाय धनार्थं च पर्वस्व क्षर ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

तंतंसोतारोरसंमदायपुनन्तिसोमंमहेद्युम्नार्य ॥ ११ ॥

तम् । ते । सोतारः । रसम् । मदाय । पुनन्ति । सोमम् ।

महे । युम्नार्य ॥ ११ ॥

सोतारः अभिषोतारः ऋत्विजः हे सोम ते तव स्वभूतं रसं मदाय मदार्थं पुनन्ति ।
तदेवोच्यते—महे महते युम्नाय युम्नं द्योततेर्यशोवाञ्चवा । अन्नाय यशसेवा सोमं पुनन्ति शोध-
यन्ति । यद्वा सोममग्निपूयमाणं तं रसं पुनन्तीति एकवाक्यतया योजनीयं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शिर्शुंजज्ञानंहरिमृजन्तिपवित्रेसोमंदेवेभ्यइन्दुम् ॥ १२ ॥

शिर्शुम् । जज्ञानम् । हरिम् । मृजन्ति । पवित्रे ।

सोमम् । देवेभ्यः । इन्दुम् ॥ १२ ॥

शिर्शुमपां पुत्रभूतं जज्ञानं जायमानं हरिं हरितवर्णं इन्दुं दीप्तं सोमं देवेभ्योदेवार्थं प-
वित्रे मृजन्ति ऋत्विजोमार्जयन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इन्द्रुःपविष्टुचारुर्मदायापामुपस्थेकविर्भगाय ॥ १३ ॥

इन्द्रुः । पविष्टु । चारुः । मदाय । अपाम् । उपस्थे ।

कविः । भगाय ॥ १३ ॥

चारुः कल्याणरूपः कविः क्रान्तप्रज्ञः इन्द्रुः अपामुदकानामुपस्थे उपस्थाने अन्तरिक्षे पवित्रे वा मदाय मदार्थं भगाय भजनीयधनार्थं च पविष्ट पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विभर्तिचाविन्द्रस्यनामयेनविश्वानिवृत्राजघान ॥ १४ ॥

विभर्ति । चारु । इन्द्रस्य । नाम । येन । विश्वानि ।

वृत्रा । जघान ॥ १४ ॥

ससोमः चारु कल्याणं इन्द्रस्य नाम शरीरं विभर्ति धारयति पोषयति । तेन शरीरेण इन्द्रः विश्वानि सर्वाणि वृत्रा वृत्राणि पापरूपाणि रक्षांसि जघान हतवान् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिवन्त्यस्यविश्वेदेवासो गोभिःश्रीतस्य नृभिःसुतस्य ॥ १५ ॥

पिवन्ति । अस्य । विश्वे । देवासः । गोभिः ।

श्रीतस्य । नृभिः । सुतस्य ॥ १५ ॥

विश्वे सर्वे देवासो देवाः गोभिर्गोविकारैः श्रीतस्य मिश्रितं नृभिः कर्मनेतृभिर्कविभिः सुतस्याभिपुतस्यामुं सोमं पिवन्ति । द्वितीयार्थे पठ्यः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

प्रसुवानो अक्षाःसहस्रधारास्तिरःपवित्रं विवारमव्यम् ॥ १६ ॥

प्र । सुवानः । अक्षारिति । सहस्रधारः । तिरः ।

पवित्रम् । वि । वारम् । अव्यम् ॥ १६ ॥

सुवानोभिपूयमाणः अतएव सहस्रधारः बहुधारायुक्तः सोमः अव्यं अविभवं वारं वालं पवित्रं तिरः व्यवधायकं कुर्वन् प्र अक्षाः विविधं प्रक्षरन्ति क्षरतेर्लुङि रूपं ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सवाज्यक्षाःसहस्ररेताअद्भिर्मृजानोगोभिःश्रीणानः ॥ १७ ॥

सः । वाजी । अक्षारिति । सहस्ररेताः । अत्क्षितिः ।

मृजानः । गोभिः । श्रीणानः ॥ १७ ॥

वाजी वेगवान् बलवान् वा ससोमः अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्ररेताः बहुरेतस्कः बहूदकः अद्भिर्वसतीवरीभिः मृजानोमृज्यमानोगोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः श्रीणानः श्रीयमाणः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

प्रसोमयाहीन्द्रस्यकुक्षानृभिर्येमानोअद्रिभिःसुतः ॥ १८ ॥

प्र । सोम । याहि । इन्द्रस्य । कुक्षा । नृभिः ।

येमानः । अद्रिभिः । सुतः ॥ १८ ॥

हे सोम नृभिर्येमानोऽनियम्यमानः अद्रिभिर्गोवभिः सुतोभिपुत्रस्त्वं इन्द्रस्य कुक्षा सप्तम्याडादेशः कुक्षौ उदरभूते कलशेवा प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छ ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

असर्जिवाजीतिरःपवित्रमिन्द्रायसोमःसहस्रधारः ॥ १९ ॥

असर्जि । वाजी । तिरः । पवित्रम् । इन्द्राय ।

सोमः । सहस्रधारः ॥ १९ ॥

वाजी बलवान् वेगवान्वा पवित्रं तिरः तिरस्कुर्वन् सहस्रधारोबहुधारः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं असर्जि सृज्यते ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अञ्जन्त्येनमध्वोरसेनेन्द्रायवृष्णाइन्दुमदाय ॥ २० ॥

अञ्जन्ति । एनम् । मध्वः । रसेन । इन्द्राय ।
वृष्णे । इन्दुम् । मदाय ॥ २० ॥

वृष्णे कामानां वर्षित्वा इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं मध्वोमधुनोरसेन गव्येन एनमिन्दुं
सोममृत्विजो अञ्जन्ति संयोजयन्ति ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

देवेभ्यस्त्वावृथापार्जसेपोवसानंह्रिमृजन्ति ॥ २१ ॥

देवेभ्यः । त्वा । वृथा । पार्जसे । अपः ।
वसानम् । ह्रिम् । मृजन्ति ॥ २१ ॥

हे सोम अपः उदकानि वसानमाच्छादयन्तं ह्रिं हरितवर्णं त्वा त्वां वृथा अनायासेन
मृत्विजोमृजन्ति शोधयन्ति । किमर्थं देवेभ्यः देवानां पानार्थं पार्जसे तेषां वलार्थं ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

इन्दुरिन्द्रायतोशतेनितोशतेश्रीणन्नृगोरिणन्नपः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः । इन्द्राय । तोशते । नि । तोशते । श्रीणन् ।
उग्रः । रिणन् । अपः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं तोशते हन्यते अभिपूयते नितोशते नितरामभिपूयते तोशतिर्व-
धकर्मा । कीदृशः श्रीणन् प्रेरयन् उग्रजदूर्णः सोमोभिपूयते ॥ २२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥२१॥

पर्युष्विति द्वादशर्षं सप्तमं सूक्तं च्यरुणत्रसदस्यू राजर्षिं अस्पृक्तस्य दृष्टारो आदित-
स्तिस्रः पिपीलिकमध्याः अनुष्टुभः द्वादशकाष्ठकद्वादशकवत्यः ततः पदूर्ध्वं गृह्यत्पः द्वादशकत्रयवत्यः
अथ दशम्याद्यास्तिस्रोविराजः पवमानः सोमोदेवता । तथा चानुक्रान्तं-पर्युषु द्वादशच्यरुणत्रस-
दस्यू तिस्रोनुष्टुभः पिपीलिकमध्याः पदूर्ध्वं गृह्यत्पस्तिस्रश्वविराजइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पर्युपप्रधन्ववाजसातयेपरिवृत्राणिसक्षणिः ।
द्विपस्तरध्याऋणयानईयसे ॥ १ ॥

परि । ऊँ इति । सु । प्र । धन्व । वाजसातये । परि । वृत्राणि ।
सक्षणिः । द्विपः । तरध्वै । ऋणः । नः । ईयसे ॥ १ ॥

हे सोम सु सुष्ठु वाजसातये अस्मभ्यमन्नदानयैव परिप्रधन्व परितः प्रगच्छ । यद्वा वा-
जसातये अन्नलाभाय संग्रामं प्रगच्छ । किंच सक्षणिः सहनशीलस्त्यं वृत्राणि शत्रुपरिगच्छ ।
तदेवोच्यते—नोस्माकं ऋणयाः ऋणानां यापयिता त्वं द्विपः शत्रून् तरध्वै तरीतुं हन्तुं ईयसे
परिगच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

अनुहित्वासुतंसोममदामसिमहेसमर्युराज्ये ।
वाजाँअभिपवमानप्रगाहसे ॥ २ ॥

अनु । हि । त्वा । सुतम् । सोम । मदामसि । महे । समर्युराज्ये ।
वाजान् । अभि । पवमान् । प्र । गाहसे ॥ २ ॥

हे सोम सुतमभिपुतं त्वा त्वां वयमनुमदामसिहि अनुमदामः अनुक्रमेणाभिष्टुमः खलु ।
हे पवमानसोम सत्वं महे महति समर्युराज्ये महत् समनुष्यं त्वदीयं राज्यमनुपालयितुं वाजाव
शत्रुबलान्यभिलक्ष्य प्रगाहसे प्रगच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अजीजनोहिपवमानसूर्यविधोरेशक्मनापयः ।
गोजीरयारंहमाणःपुरंध्या ॥ ३ ॥

अजीजनः । हि । पवमान् । सूर्यम् । विधोरै । शक्मना ।
पयः । गोऽजीरया । रंहमाणः । पुरंध्या ॥ ३ ॥

हे पवमान सोम त्वं पयः पयसउदकस्य विधारे विधारके अन्तरिक्षे शक्मना समर्थेन वलेन सूर्यमजीजनोहि उत्पादितवान् भवसि खलु । कीदृशः गोजीरया स्तोतृभ्योगवां परेकेण स्तोतृणां प्रेरितपशुकेनेत्यर्थः । तादृशेन पुरंध्या बहुविधमज्ञानेन युक्तः रंहमाणः वेगं कुर्वाणस्त्वं सूर्यमजीजनः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अजीजनोअमृतमर्त्येष्वँऋतस्यधर्मन्मृतस्यचारुणः ।
सदांसरोवाजमच्छासनिष्यदत् ॥ ४ ॥

अजीजनः । अमृत । मर्त्येषु । आ । ऋतस्य । धर्मन् । अमृतस्य ।
चारुणः । सदां । अस्रः । वाजम् । अच्छ । सनिष्यदत् ॥ ४ ॥

हे अमृत मरणधर्मरहित सोम त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य धर्मन् धारके अन्तरिक्षे सूर्यमजीजनः किमर्थं मर्त्येष्वामनुष्येष्वभिमुखीभवनाय । किंच सनिष्यदत् संभ्रमन् सत्वं वाजं अच्छ संग्राममभिलक्ष्य सदा अस्रः सरसि गच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अभ्यभिहिश्रवसात्तर्द्विथोत्सन्नकश्चिज्जनपानमाक्षितम् ।
शर्याभिर्भरमाणो गजस्त्योः ॥ ५ ॥

अभिःअभि । हि । श्रवसा । तर्द्विथ । उत्सम् । न । कम् । चित् ।
ज्जनपानम् । अक्षितम् । शर्याभिः । न । भरमाणः । गजस्त्योः ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं श्रवसान्नेन हेतुना अफ्यभि तर्द्विथ हि पवित्रमभितृणवानसि छिन्नवानसि । तत्र दृष्टान्तद्वयं—उत्संन यथा कश्चिद् जनपानं अस्मिन् जनाउदकं पिबन्ति तमक्षितं अक्षीणं कंचिद् कंचन उत्तरणशीलं वाप्यादिकं अभितृणन्ति अथवा कश्चिद् गभस्त्योर्बाहोः शर्याभिरंगुलीभिर्भरमाणउदकं संभ्रमन् कंचिदभितृणन्ति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आर्दीकेचित्पश्यमानासुआप्यँवसुरुचोदिव्याअभ्यनूपत ।
वारंनदेवःसंविताव्यूर्णुते ॥ ६ ॥ २२ ॥

आत् । ईम् । के । चित् । पश्यमानासः । आप्यम् । वसुधुर्वः ।
द्विभ्याः । अञि । अनूपत् । वारम् । न । देवः । सविता । वि । ऊर्णुति ॥६॥२२॥

आदनन्तरं पश्यमानास एनं पश्यन्तोद्विभ्याः द्विभ्रवाः वसुधुर्वोनामकेचिद् आप्यं व-
न्धुं साधुं ईमेनं सोमं अफपनूपत् अफ्यस्तुवन् । कस्मादनन्तरमिति उच्यते देवोद्योतमानः स-
विता सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः वारं आवरकं अंधकारं नव्यूर्णुते नापगमयति तदा एनमस्तुवन्
सूर्योदयात् प्रागेवहि सोमं स्तुवन्ति खलु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

त्वेसोमप्रथमावृक्तर्वाहिपोमहेवाजायश्रवसेधियं दधुः ।
सत्वंनोवीरवीर्यायचोदय ॥ ७ ॥

त्वे इति । सोम । प्रथमाः । वृक्तर्वाहिपः । महे । वाजाय । श्रवसे ।
धियंम् । दधुः । सः । त्वम् । नः । वीर । वीर्याय । चोदय ॥ ७ ॥

हे सोम प्रथमाः पुरातनाः यद्वा यद्गत्वेन सर्वेषां जनानां मुख्याः वृक्तर्वाहिपः वृक्तं छिन्नं
वर्हिर्घ्न्यन्तार्थमिति वृक्तर्वाहिपोयजमानाः महे महते वाजाम वजाय श्रवसेन्नायच धियं बुद्धिं
त्वे त्वयि दधुः निहितवन्तः । तस्मात् हे वीर सप्तमं सोम सतादृशस्त्वं नोस्मानपि संग्रामे वीर्या-
य सामर्थ्याय चोदय प्रेरय यद्वा वीर्याय वीरपुत्रे भवाय सुखापास्मान् प्रेरय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

द्विः पीयूषं पूर्य्यं दुक्थ्यं महोगाहाद्विआनिरंधुक्षत ।
इन्द्रं मभिजायमानं समस्वरन् ॥ ८ ॥

द्विः । पीयूषम् । पूर्य्यम् । यत् । उक्थ्यम् । महः । गाहात् । द्विः । आ ।
निः । अधुक्षत् । इन्द्रम् । अञि । जायमानम् । सम् । अस्वरन् ॥८॥

दिवोद्युलोकात् तत्र स्थितैर्देवैः पीयूषं पातव्यं पूर्य्यं प्रत्नं यत्सोमरूपमन्नं उक्थ्यं प्रशस्य-
मस्ति तं सोमं महो महोगाहात् गहनात् दिवोद्युलोकात् आनिरंधुक्षत आभिमुख्येन निर्दुहन्ति ।
ततः दुग्धमिन्द्रं अभिलक्ष्य जायमानं तं सोमं समस्वरन् स्तोतारः संस्तुवन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अध॒पदि॒मेप॑व॒मान॒रोद॑सी॒इमा॒च्च॒विश्वा॒भुव॑ना॒मिम॒ज्मना॑ ।
यू॒थेन॑निः॒ष्टाहृ॑प॒भोवि॑ति॒ष्ठसे ॥ ९ ॥

अधं । यत् । इमे इति । प॒व॒मा॒न । रोद॑सी इति । इमा । च् । विश्वा ।
भुव॑ना । अ॒भि । म॒ज्मना॑ । यू॒थे । न । निः॒ऽस्थाः । हृ॒प॒भः । वि । ति॒ष्ठसे ॥ ९ ॥

हे पवमान सोम अध अथ अनन्तरं यद्यदा इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ इमा इमानि विश्वा विश्वानि भुवना भूतजातानिच मज्मना बलेन अभिविष्टसि सत्वं तथाकुर्वन् भुवनेषु वितिष्ठसे । तत्र दृष्टान्तः—यूथे न यथाकश्चिद्वृषभः गवां यूथे वृन्दे निष्ठाः निःष्ठितोवर्तते तद्वत् यूथस्थानीयेषु भूतजातेषु निःष्ठितोभवसि ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोमः॑पु॒ना॒नो॒अ॒व्यये॑वा॒रेशि॒शुर्न॑क्री॒ळन्प॑व॒मानो॒अक्षाः ।
स॒हस्र॑धा॒रःश॒तवा॑ज॒इन्दुः॑ ॥ १० ॥

सोमः । पु॒ना॒नः । अ॒व्यये॑ । वा॒रं । शि॒शुः । न । क्री॒ळन् । प॑व॒मानः ।
अ॒क्षारि॑ति । स॒हस्र॑धा॒रः । श॒त॒ऽवा॑जः । इ॒न्दुः ॥ १० ॥

पुनानः पूयमानः पवमानः पूतः सोमः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे शिशुर्न शिशुरिव क्रीळन् इवस्ततः संक्रीडमानः सन् अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्रधारः बहुधारायुक्तः शतवाजोबहुबलः इन्दुर्दीप्तः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ए॒पपु॑ना॒नोम॑धु॒माँऋ॒तावे॑न्द्रा॒येन्दुः॑प॒वते॑स्वा॒दु॒रु॒र्मिः ।
वा॒ज॒स॒निर्व॑रि॒बो॒वि॒र्हयो॑धाः ॥ ११ ॥

ए॒पः । पु॒ना॒नः । म॑धु॒ऽइ॒मान् । ऋ॒त॒ऽवा॑ । इ॒न्द्रा॑य । इ॒न्दुः । प॒व॒ते ।
स्वा॒दुः । उ॒र्मिः । वा॒ज॒ऽस॒निः । व॒रि॒वः॑ऽवित् । व॒यः॑ऽधाः ॥ ११ ॥

पुनानः पूयमानः मधुमान् माधुघोषितः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् इंदुः क्षरणशीलः स्वादुः
स्वादुकरः ऊर्मिः एपरसधारासंघः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते क्षरति । कीदृशः वाजसनिः अन्नस्य दा-
ता वरिवोविद् धनस्य लंभकः वयोधाः आयुषोदाता ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सर्पवस्त्रसहमानः पृतन्यूनत्सेधन्नक्षांस्यर्षदुर्गहाणि ।

स्वायुधः सासहान्तसोमशत्रून् ॥ १२ ॥ २३ ॥

सः । पवस्व । सहमानः । पृतन्यून । सेधन् । रक्षांसि । अर्ष ।

दुःःगहाणि । सुःःआयुधः । ससहान् । सोम । शत्रून् ॥ १२ ॥ २३ ॥

हे सोम तादृशस्त्वं पवस्व किंकुर्वन् पृतन्यून कव्यध्वरपृतनस्यर्षिलोपइति क्यचि पर-
तोकारलोपः संग्रामकामान् शत्रून् सहमानोभिभवन् तथा दुर्गहाणि कैश्चिदपि दुर्गमानि र-
क्षांसि अपसेधन् अपगमयन् हिंसन् किंच स्वायुधः शोभनायुधः सन् शत्रून् सासहान् अ-
भिभवन् अभितपन् पवस्व ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अयारुचेति वृचमष्टमं सूक्तं परुच्छेपपुत्रस्य अनानताख्यस्यार्थं अत्यष्टिच्छन्दस्कं
पवमानसोमदेवतार्कं । तथाचानुक्रम्यते—अयारुचावृचमनानतः पारुच्छेपिरात्यष्टमिति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अयारुचाहरिण्यापुनानोविश्वाद्द्वेषांसितर

तिस्वयुर्ग्वंभिःसूरोनस्वयुर्ग्वंभिः ।

धारांसुतस्यरोचतेपुनानोअरुपोहरिः ।

विश्वायद्रूपापरिघात्यृकंभिःससास्यैभिर्कृकंभिः ॥ १ ॥

अया । रुचा । हरिण्या । पुनानः । विश्वा । द्वेषांसि । तरति ।

स्वयुर्ग्वंभिः । सूरः । न । स्वयुर्ग्वंभिः ।

धारां । सुतस्य । रोचते । पुनानः । अरुषः । हरिः । विश्वा ।
यत् । रूपा । परिह्यति । ऋकंसिः । सप्तस्येभिः । ऋकंसिः ॥१॥

पुनानः पूयमानः सोमः हरिण्या हरितवर्णया अया अनया रुचा रोचमानया धारया विश्वा सर्वाणि द्वेषोसि द्वेषुणि रक्षांसि तरति विनाशयति । तत्र दृष्टान्तः—सुरो न यथा सूर्यः स्वयुग्वभिः स्वयं युक्तैः रश्मिभिस्तमांसि हिनस्ति तद्वद्व स्वयुग्वभिरिति द्विकिरादरार्था । यद्वा धारया युक्तः सोमः स्वयैर्युक्तैस्तेजोभिः रक्षांसि तरति तस्य सुतस्याभिपुवस्य सोमस्य धारा रोचते दीप्यते । पुनानः पूयमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः अरुषः आरोचमानो भवति यद् यः सोमः सप्तास्येभिः रसहरणशीलास्यैः ऋकभिः स्तुतिमद्भिः ऋकभिस्तेजोभिः विश्वा विश्वानि व्याप्तानि रूपा रूपाणि नक्षत्राणि परियाति गच्छति व्याप्नोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंत्यत्पणीनां विदो वसुसंमातृभिर्मर्जय
सिस्वआदमऋतस्यधीतिभिर्दमे ।
परावतो नसामनद्यत्रारणान्तिधीतयः ।
त्रिधातुभिररुषीभिर्वयोदधेरोचमानोवयोदधे ॥ २ ॥

त्वम् । त्यत् । पणीनाम् । विदः । वसु । सम् । मातृभिः ।
मर्जयसि । स्वे । आ । दमे । ऋतस्य । धीतिभिः । दमे । परावतः ।
न । साम । तत् । यत्र । रणान्ति । धीतयः । त्रिधातुभिः ।
अरुषीभिः । वयः । दधे । रोचमानः । वयः । दधे ॥ २ ॥

हे सोम त्वं त्यत्पणीनां वसु पणिभिरपहतं गवात्मकं धनं विदः अटभथाः । आ अपिच ऋतस्य यज्ञस्य धीतिभिः धात्रीभिर्मातृभिः वसतीवरीभिः स्वे आत्मपि दमे गृहभूने दमे यज्ञे संमर्जयसि सम्यक् शुद्धो भवसि । परावतो न दूरस्थादेशात् यथा साम सामध्वनिः श्रूयते तथा तव तत्साम ध्वनिः सर्वः श्रूयते । असौ सोमाभिपवाभिप्रायेणोक्तः । यत्र यस्मिन् शब्दे धी-
तयः कर्मणोपतीरोयजमानाः रणान्ति रमन्ते । रोचमानः सोमः त्रिधातुभिः त्रयाणां लोकानां

धारपित्रीभिः मातृभिः वसतीवरीभिः अरुपीभिः आरोचमानाभिर्दीप्तिभिः वयोर्लं दधे स्तोतृभ्यः
प्रयच्छति पुनर्वयोदधइत्यादरार्थे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पूर्वामनुप्रदिशंयातिचेर्कितत्संरश्मिभिर्भ्य

ततेदर्शतोस्योदैव्योदर्शतोस्यः ।

अग्मन्नुक्थानिपौंस्येन्द्रंजैत्रायहर्षयन् ।

वज्रंश्चयद्भवथोअनपच्युतासुमत्स्वनपच्युता ॥३॥२४॥

पूर्वाम् । अनु । प्रदिशम् । याति । चेर्कितत् । सम् । रश्मिभिः ।

यतते । दर्शतः । स्यः । दैव्यः । दर्शतः । स्यः । अग्मन् ।

उक्थानि । पौंस्यां । इन्द्रम् । जैत्राय । हर्षयन् । वज्रः ।

च । यत् । भवथः । अनपच्युता । सुमत्सु । अनपच्युता ॥३॥२४॥

चेर्कितव जानानः सोमः पूर्वा प्राचीं प्रदिशं प्रकृष्टां दिशं अनुयाति अनुगच्छति । किंच दर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः दैव्यः देवेषु भवः तव स्यः सूर्यरश्मिभिः संयतते संगच्छते पुनर्दर्शतोस्यइत्यादरार्थे । ततः पौंस्या पुंस्त्वावगमानि उक्थानि स्तोत्राण्यगमन् इन्द्रं गच्छन्ति तथा जैत्राय जयार्थं तानि स्तोत्राणि इन्द्रं हर्षयन् हर्षयन्ति । तथा तस्य वज्रश्च तमिन्द्रं गच्छति । यद्यदा समस्तु संग्रामेषु अनपच्युता अनपच्युतौ शत्रुभिः अपराजितौ सोमश्च त्वंच इन्द्रश्च युवां सहभवथः वदा स्तोत्रागमनादीनि भवन्ति पुनरनपच्युतेत्यादरार्था ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

नानानमिति चतुर्केचं नवमं सूक्तं आंगिरसस्य शिशुनाम्नभाष्यं पंचपदापंक्तिश्छन्दः पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—नानानं चतुष्कं शिशुः पांकेहीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नानानंवाउंनोधियोविब्रतानिजनानाम् ।

तक्षारिष्टंरुतंमिपग्ब्रह्मासुन्वन्तमिच्छतीन्द्रधिन्दोपरिस्रव ॥ १ ॥

नानानाम् । वै । ऊँ इति । नः । धियः । वि । व्रतानि । जनानाम् ।
तक्षा । रिष्टम् । रुतम् । भिपक् । ब्रह्मा । सुन्वन्तम् ।
इच्छति । इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ १ ॥

ऋषिः एतदादिभिः त्रिभिः सूक्तेः अपरिस्रवतः सोमस्य जामित्वाय मनसोविनोदनं कुर्व-
न्नाह । हे सोम नोस्माकं धियः कर्माणि नानानं नानाजातीयकानि बहूनि भवन्ति वैशब्दः
प्रसिद्धार्थघोवनार्थः उइति पूरणः । तथा अन्येषामपि जनानां व्रतानि कर्माणि विविधानि
भवन्ति तक्षा त्वष्टा रिष्टं दारुतक्षणमिच्छति तथा भिपक् वैद्यः चिकित्सकः रुतं रोगमिच्छति
ब्रह्मा ब्राह्मणः सुन्वन्तं सोमाभिपवं कुर्वन्तं यजमानमिच्छति । तथा अहं त्वत्परिस्रवणं इ-
च्छामि । तस्मात् हे इन्द्रो सोम इन्द्रायेन्द्रार्थं परिस्रव परितः क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जरतीभिरोपधीभिः पूर्णेभिः शकुनानाम् ।
कामारो अश्मभिर्द्युभिर्हिरण्यवन्तमिच्छतीन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ २ ॥

जरतीभिः । ओर्पधीभिः । पूर्णेभिः । शकुनानाम् । कामारः ।
अश्मश्मिः । द्युभिः । हिरण्यवन्तम् । इच्छति ।
इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ २ ॥

जरतीभिः जीर्णाभिः याभिरोपधीभिः इपवः क्रियन्ते । तथा शकुनानां पूर्णेभिः इपूणां
पक्षभूतैः पूर्णैश्च क्रियन्ते । तथा द्युभिर्दीप्ताभिरिपूणां तेजनार्थाभिरश्मभिः शिष्टाभिश्च क्रिय-
न्ते तएतैः कामारोयस्कारः हिरण्यवन्तं आढ्यं पुरुषमिच्छति तथाहं त्वत्परिस्रवणमिच्छामि ।
तस्मात् इन्द्रो इन्द्राय परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कारुरहंततोभिपगुपलमक्षिणीनुना ।
नानाधियोवसूयवोनुगाइवतस्थिमेन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ ३ ॥

कारुः । अहम् । ततः । भिषक् । उपलुप्रक्षिणी । नना ।
 नानाधियः । वसुधयवः । अनु । गाःइव । तस्थिम ।
 इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ३ ॥

ऋषिः प्रवृत्तसोमयागः सन् दशापवित्रात् सोमे क्षरति तत्पतिबन्धकपापापनुत्तये पुरश्चरितानुकीर्तनपुरःसरं अध्येषणां चकार । तावदहं कारुः स्तोमानां कर्तास्मि तदइति सन्ताननाम । तन्यतेस्मादिति ततः पिता तन्यते साविति वा ततः पुत्रः भिषक् भेषजकृत् यज्ञस्य ब्रह्मेत्यर्थः । सर्वं त्रय्या विद्यया भिषज्यतीतिश्रुतेः । तथा उपलप्रक्षिणी उपलेषु वालुकासु प्रक्षिणोति यवान् हिनस्ति भृञ्जतीति यद्वा दृषदादिषूपलेषु भृष्टान् यवान् हिनस्ति चूर्णयतीति । अथवा धानासक्तुकरंभादीनां कारिकावा असौ नना माता दुहिता वा नमनक्रियायोग्यत्वात् माता खलु अपत्यं मति स्तनपानादिना नमनशीला भवति दुहितावा शुभ्रपार्थं एवं सर्वेषां परिचरणेन नानाधियः नानाकर्माणः वसूयवोधनकामावयं अनुतस्थिम लोकमन्वास्थितास्मः । तत्र दृष्टान्तः—गाइव छान्दसोजसःशसोदेशः गावोयथा गोष्ठमनुतिष्ठन्ति स्वपयःप्रदानेन परिचरन्तिवा एवं वयमपि परिचरामः । एतव ज्ञात्वा हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव दशापवित्रात् क्षर एवमेषाध्येषणा सत्कारपूर्विका व्यापारणा । अत्र निरुक्तं—उपलप्रक्षिण्युपलेषु प्रक्षिणात्युपलप्रक्षेपिणीवाकारुरहमस्मिकर्तास्तोमानांततोभिपक्तवइतिसंताननामपितुर्वापुत्रस्यवोपन्प्रक्षिणीसक्तुकारिकाननानमतेर्मातावादुहितावानानाधियोनानाकर्माणोवसूयवोवसुकामाभन्वास्थितास्मोगावइवलोकर्मिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अश्वोवोह्नासुखंरथंहसनामुपमन्त्रिणः ।
 शेपोरोमण्वन्तौभेदौवारिन्मण्डूकइच्छतीन्द्रायेन्दोपरिस्रवा॥४॥२५॥

अश्वः । वोह्ना । सुखम् । रथम् । हसनाम् । उपमन्त्रिणः ।
 शेषः । रोमण्वन्तौ । भेदौ । वाः । इत् । मण्डूकः ।
 इच्छति । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ४ ॥ २५ ॥

बोह्वा लक्षं देशं प्रापयन्नश्वः सुखं कल्याणं रथमिच्छति उपमंत्रिणः उपमंत्रवन्तो नर्मस-
चिवाः हसनां उपहसनां वाचमिच्छन्ति तथा शेषः । शेषो वै तस इति पुंसप्रजननस्येतियास्कंः । यथा
शेषः रोमण्वन्तो भेदाविच्छति । मंडूकः वारित् इदवधारणे उदकमेवेच्छति तथा हं त्वत्परि-
स्रवणमिच्छामि तस्मादिन्द्रायेन्दोपरिल्लवेति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

शर्यणावतीत्येकादशर्चं दशमं सूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्थं पूर्ववहीत्युक्तत्वात् इदमुत्तरं-
च पाकं पवमानसोमदेवताकं । तथा चानुक्रम्यते—शर्यणावत्येकादशकश्यपइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

शर्यणावति सोममिन्द्रः पिवतु वृत्रहा ।

बलं दधानात्मानि करिष्यन् वीर्यमहदिन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ १ ॥

शर्यणावति । सोमम् । इन्द्रः । पिवतु । वृत्रहा । बलम् ।

दधानः । आत्मानि । करिष्यन् । वीर्यम् । महत् ।

इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ १ ॥

शर्यणावति शर्यणावन्नामकुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे सरः तत्र स्थितं सोमं वृत्रहा इन्द्रः पि-
वतु । कीदृशः आत्मनि बलं दधानः बलं निदधानः अतएव महद्वीर्यं करिष्यन् शत्रून् प्रति
तस्मादिन्द्रायेन्दो परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आपवस्व दिशांपत आर्जीकात्सोममीदुः ।

ऋतवाकेन सत्येन श्रद्धया तर्पसा सुत इन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ २ ॥

आ । पवस्व । दिशाम् । पते । आर्जीकात् । सोमम् । मीदुः ।

ऋतवाकेन । सत्येन । श्रद्धया । तर्पसा । सुतः । इन्द्राय ।

इन्दो इति । परि । स्रव ॥ २ ॥

हे दिशां पते प्राच्यादीनां दिशां प्रकाशकत्वेन स्वामिन् हे मीढुः कामानां सेकः हेसोम
आर्जाकात् ऋजीकानामदूरभवः आर्जाकोजनपदः तस्मादापवस्व अस्मघर्तं प्रत्यागच्छ ।
यद्वा आर्जाकात् ऋजोरकुटिलात् पवित्रात् क्षर । कीदृशः ऋतवाकेन ऋतस्य वचनेन सत्येन
सत्यतयोरत्पोभेदोद्गृह्यः श्रद्धया तपसा युक्तैः दीक्षितैः सुतोभिपुतस्त्वं पवस्व ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

पर्जन्यं वृद्धं महिषं तं सूर्यस्य दुहिताभरत् ।

तं गन्धर्वाः प्रत्यगृभ्णन्तं सोमे रसमादधु रिन्द्रायेन्दो परिस्त्रव ॥ ३ ॥

पर्जन्यं वृद्धम् । महिषम् । तम् । सूर्यस्य । दुहिता । आ । अहरत् ।

तम् । गन्धर्वाः । प्रति । अगृभ्णन् । तम् । सोमे । रसम् । आ ।

अदधुः । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्त्रव ॥ ३ ॥

सूर्यस्य दुहिताश्रद्धावैसूर्यस्य दुहितेति वाजसनेयकं । सा पर्जन्यवृद्धं पर्जन्यवत्समर्थं
यद्वा पर्जन्येन तत्कार्यत्वेनोदकेन प्रवृद्धं महिषं महान्तं पूज्यं वा तं सोममाभरत् आहरत् द्युलो-
कादाहृतवती तमाहियमाणं सोमं गन्धर्वाः विश्वावसुप्रभृतयः प्रत्यगृभ्णन् प्रत्यगृह्णन् प्रतिगृही-
तवन्तः ह्यग्रहोर्भः । ततः गन्धर्वाः प्रतिगृहीतं रसं सोमे प्रत्यक्षमादधुः । दधातेर्लडि । तस्मात्
परिस्त्रव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

ऋतं वदन् नृतद्युम्न सत्यं वदन्त सत्यकर्मन् ।

श्रद्धां वदन्त सोमराजन्धात्रासोमं परिष्कृत इन्द्रायेन्दो परिस्त्रव ॥ ४ ॥

ऋतम् । वदन् । ऋतं द्युम्न । सत्यम् । वदन् । सत्यं कर्मन् । श्रद्धाम् ।

वदन् । सोम । राजन् । धात्रा । सोम । परिष्कृतः । इन्द्राय । इन्दो

इति । परि । स्त्रव ॥ ४ ॥

हे ऋवपुत्र ऋतेन घोवमान सत्ययशस्कवा सत्यकर्मन् हे सोम अभिपूषमाण राजन्
सर्वेषां यज्ञनिष्पादकत्वेन स्वामिन् हे सोम ऋतं यज्ञं वदन् सत्यं वदन् उच्चारयन् श्रद्धां य-

जमानानां आत्मनोपेक्षितां वदन् धात्रा कर्मणा धारकेण देवानां पोषकेणवा यजमानेन परि-
प्लवोलंक्रुतस्त्वं इन्द्राय परिस्रव । संपर्युपिग्यइति भूषणार्थं करोतिः सुद् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सत्यमुग्रस्यदृहतःसंस्त्रवन्तिसंस्त्रवाः ।

संयन्तिरसिनोरसाःपुनानोब्रह्मणाहरइन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ ५ ॥ २६ ॥

सत्यमुग्रस्य । दृहतः । सग्र । स्त्रवन्ति । समुद्रस्त्रवाः ।

सम् । यन्ति । रसिनः । रसाः । पुनानः । ब्रह्मणा । हरे ।

इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्त्रव ॥ ५ ॥ २६ ॥

सत्यमुग्रस्य संग्रामे सत्येन शत्रूणामुद्धारयितुः यद्वा उद्गूणसत्यस्य यद्वा यथार्थभूतमुद्गूणं
बलं यस्य तस्य प्रपोदरादित्वात् रूपसिद्धिः । दृहतोमहतः सोमस्य तव संस्त्रवाः सम्यक् स्त्रव-
णशीलाः धाराः संस्त्रवन्ति सम्यक्गच्छन्ति । किंच रसिनोरसवतस्तव स्वभूतारसाः संयन्ति सं-
गच्छन्ते तस्मात् हे हरे हरितवर्णं सोम ब्रह्मणा ब्राह्मणेन मंत्रेणवा पुनानः पूयमानः सत्वमि-
न्द्रार्थं परिस्रव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

यत्रब्रह्मापवमानछन्दस्यांश्वाचंवदन् ।

ग्राव्णासोमेमहीयतेसोमेनानन्दंजनयन्निन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ ६ ॥

यत्र । ब्रह्मा । पवमान । छन्दस्याम् । वाचम् । वदन् ।

ग्राव्णा । सोमे । महीयते । सोमेन । आन्दन्दम् । जनयन् ।

इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्त्रव ॥ ६ ॥

हे पवमान पूयमान सोम त्वदर्थं छन्दस्यां सप्तच्छन्दोभिः कृतां तेषु भवां वाचं स्तुतिं
वदन् उच्चारयन् सोमे सोमाभिपवार्थं ग्राव्णाभिषवं कुर्वतायुक्तः तेनाभिपुतेन सोमेन देवाना-

मानन्दं सन्तोषं जनयन्नुत्पादयन् ब्रह्मा ब्राह्मणः यत्र यस्मिन्देहे महीयते देवैः पूज्यते तत्र हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यत्रज्योतिरजस्रंयस्मिँल्लोकेस्वाहितम् ।

तस्मिन्माधेहिपवमानामृतैल्लोकेअक्षितइन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ७ ॥

यत्र । ज्योतिः । अजस्रम् । यस्मिन् । लोके । स्वः । हितम् ।

तस्मिन् । माम् । धेहि । पवमान् । अमृतै । लोके । अक्षिते ।

इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ७ ॥

हे पवमान यत्र यस्मिन्लोके ज्योतिः सर्वं तेजः अजस्रं सर्वदा अविनश्वरं वर्तते । यस्मिँश्च लोके स्वरादित्याख्यं ज्योतिर्हितं निहितमस्ति तस्मिन् अमृते मरणधर्मरहिते अतएव अक्षिते अक्षीणलोके मां सोमाभिपयं कुर्वन्तं धेहि तस्मान्मामुत्तगलोकं प्रापयितुं त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यत्रराजवैवस्वतोयत्रावरोधनंदिवः ।

यत्रामूर्यहतीरापस्तत्रमाममृतंकृधीन्द्रायेन्दोपरिस्रव ॥ ८ ॥

यत्र । राजा । वैवस्वतः । यत्र । अवरोधनम् । दिवः ।

यत्र । अमूः । यहतीः । आपः । तत्र । माम् । अमृतम् ।

कृधि । इन्द्राय । इन्दो इति । परि । स्रव ॥ ८ ॥

यत्र यस्मिन्लोके वैवस्वतः विवस्वत्पुत्रो राजा भवति यत्रच लोके दिव आदित्यस्यावरोधनं भूवानां प्रवेशनं । किंच यत्र लोके यहतीर्महत्यः अमूरिमागंगायाः आपस्तितष्ठति । तत्र तादृशे लोके मां अमृतं मरणधर्मरहितं कृधि कुरु मम देवत्वं प्रापयेत्पर्यः । ततः कारणात् परिस्रव ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यत्रानुका॒मं॒चरणं॑त्रि॒नाके॑त्रि॒दिवे॑दिवः ।

लो॒काय॑त्र॒ज्योति॑ष्मन्त॒स्तत्र॑मा॒मृ॒तं॒रु॒धीन्द्रा॑येन्द्रो॒परि॑स्रव ॥ ९ ॥

यत्र । अनु॒ष्का॒मम् । चरणम् । त्रि॒श्नाके॑ । त्रि॒दिवे॑ । दि॒वः ।

लो॒काः । यत्र । ज्योति॑ष्मन्तः । तत्र । मा॒म् । अ॒मृ॒तम् ।

रु॒धि । इन्द्रा॑य । इन्द्रो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ९ ॥

यत्र त्रिदिवे तृतीयस्यां दिवि द्युलोके त्रिनाके तत्र अधरमध्यमोत्तमभावेन त्रीणिस्थानानि सन्ति । तत्र तृतीयेनाके उत्तमे स्थाने दिवआदित्यस्यानुकारं कामानुगुणं चरणमस्ति । किंच यत्र यस्मिन्लोके लोकाः ज्योतिष्मन्तः ज्योतिर्युक्तास्तिष्ठन्ति तत्र तादृशे लोके माममृतं रुधि यथाममोत्तमलोकोभवति तथा त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

यत्र॒कामा॑निका॒माश्च॑यत्र॒ब्र॒ह्मस्य॑वि॒ष्टप॑म् ।

स्व॒धा॒च॒यत्र॑तृ॒प्तिश्च॑तत्र॒मा॒मृ॒तं॒रु॒धीन्द्रा॑येन्द्रो॒परि॑स्रव ॥ १० ॥

यत्र । कामाः । नि॒ष्का॒माः । च॒ । यत्र । ब्र॒ह्मस्य॑ । वि॒ष्टप॑म् ।

स्व॒धा । च॒ । यत्र । तृ॒प्तिः । च॒ । तत्र । मा॒म् । अ॒मृ॒तम् ।

रु॒धि । इन्द्रा॑य । इन्द्रो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ १० ॥

यत्र यस्मिन्लोके कामाः काम्यमानाः देवाः निकामानितरामवश्यं प्रार्थयमाना इन्द्रादयश्च विद्यन्ते यद्वा सूर्येण विना कर्माणि न घटन्ते इति सर्वेषां कर्मणां मूलभूतस्यादित्यस्य विष्टपं सहस्थानं विद्यते यत्र लोके स्वधानं स्वधाकारेण दत्तमर्त्नं तृप्तिस्तर्पणं यत्र विद्यते तत्र लोके माममृतं रुधि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

यत्रान॒न्दाश्च॑मो॒दाश्च॑मु॒दः॒प्रमु॑द॒आस॑ते ।

काम॑स्य॒यत्रा॑स । कामा॒स्तत्र॑मा॒मृ॒तं॒रु॒धीन्द्रा॑येन्द्रो॒परि॑स्रव ॥ ११ ॥ २७ ॥

यत्र । आ॒ह॒न॒न्दाः । च॒ । मो॒दाः । च॒ । मु॒दः । प्र॒ह॒मु॒दः । आ॒स॒ति ।
 का॒म॒स्य॒ । यत्र॑ । आ॒प्ताः । का॒माः । तत्र॑ । मा॒म् । अ॒मृ॒त॒म् ।
 कृ॒धि॒ । इ॒न्द्रा॒य॒ । इ॒न्द्रो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ११ ॥ २७ ॥

यत्र यस्मिन् लोके आनन्दादय आसते तेषामल्पोभेदोद्रष्टव्यः यत्र लोके कामस्य काम्यमानस्य देवस्य सर्वकामाभावाः प्राप्ताभवन्ति तत्र माममृतं कृधि एतच्च त्वयाविना न घटत इति हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

यइन्द्रोइति चतुर्ऋचमेकादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । तथाचानुक्रम्यते—यइन्द्रोश्चतुष्कमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यइन्द्रोःपर्वमानस्यानुधामान्यक्रमीत् ।
 तमाहुःसुप्रजाइतियस्तेसोमाविधन्मनइन्द्रायिन्द्रोपरिस्रव ॥ १ ॥
 यः । इन्द्रोः । पर्वमानस्य । अनु । धामानि । अक्रमीत् ।
 तम् । आहुः । सुप्रजाः । इति । यः । ते । सोम । अविधत् ।
 मनः । इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ १ ॥

पर्वमानस्य पूयमानस्य इन्द्रोः सोमस्य धामानि स्थानानि द्रोणकलशादीनि यद्वा धामानि तेजांसि योत्रासृणः अन्वक्रमीत् अनुक्रमति अनुगच्छति तमनुजनं सुप्रजाः शोभनप्रजननः कल्याणपुत्रादिप्रजायुक्तइत्याहुः । नित्यमसिचूप्रजामेधयोरित्यसिचूप्रमासान्तः । यः सोममभिपुणोति सपुत्रादियुक्तोभवतीत्यर्थः । किंच हे सोम योमनुष्यः ते त्वदर्थं मनःअविधत् करोति यद्वा ते त्वदीयं मनः अविधत् परिचरति विधतिः परिचरणकर्मा तमपि कल्याणजननमित्याहुः तस्मात् त्वं परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋपेमंत्रकृतांस्तोमैःकश्यपोहृर्धयन्गिरः ।
 सोमैनमस्यप्राजानंयोजद्देवीरुधांपतिरिन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ २ ॥

ऋपे । मंत्रदृक्ताम् । स्तोमैः । कश्यप । उतृध्वर्धयन् । गिरः ।
सोमम् । नमस्य । राजानम् । यः । जज्ञे । वीरुधाम् ।
पतिः । इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ २ ॥

ऋषिः स्वात्मानं प्रत्याह हे ऋषे सूक्तदृष्टः हे कश्यप आत्मन् त्वं मंत्रकृतामृषीणां स्तोमैः
स्तोत्रैः गिरः स्तुतिरूपावाचः उद्वर्धयन्पुपरिवर्धन् राजानं सर्वेषां स्वामिनं तं सोमं नमस्य
मनसा पूजय नमसः पूजायां नमोवरिवइति क्यच् । यः सोमः वीरुधां वनस्पतीनां पतिः पाठ-
कः सजज्ञे जातः तं नमस्य हे सोम यथा आत्मना सुतोभवसि तथा परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सप्तदिशोनानासूर्याःसप्तहोतारऋत्विजः ।
देवाःआदित्यायेसप्ततेभिःसोमाभिरक्षन्इन्द्रायेन्द्रोपरिस्रव ॥ ३ ॥

सप्त । दिशः । नानासूर्याः । सप्त । होतारः । ऋत्विजः ।
देवाः । आदित्याः । ये । सप्त । तेभिः । सोम । अग्नि ।
रक्ष । नः । इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ ३ ॥

सप्तदिशः सोमोयस्यां दिशि वर्तेते तद्व्यतिरिकाः सप्तभवन्ति ताः नानासूर्याः नानाविधैः
सूर्यैरधिष्ठाकृतवोभवन्ति नानालिंगत्वाद्वानां नानासूर्यत्वमित्याम्नानात् । यद्वा नानासूर्याइति
दिग्विशेषणं । तथा होतारः वषट्कर्तारोहोत्रादयः सप्तऋत्विजोभवन्ति किंच सप्तआदित्याः अ-
दितेः पुत्राधाम्नादयोमार्तद्वर्जिताः ये सप्तदेवाः सन्ति । एतत्तु—अष्टौ पुत्रासोअदितेः । इत्यत्र
प्रपंचयिष्यते । हे सोम तेभिस्तैः दिगादिभिः सर्वैर्नोस्मानभिरक्ष । एतत्तु त्वया विना नघटतइति
तस्मादिन्द्रायेन्द्रो परिस्रव ॥ ३ ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यन्वहोमे यत्तेराजन्नित्येषा । सूत्रितंच—यत्तेराजन्नितिद्वचाः
समानीवआकूतिरित्येकेति ।

तत्र एषा सूक्ते चतुर्थी-

यत्तेराजञ्छृतं हविस्तेन सोमाभिरक्षनः ।

अरातीवामानस्तारीन्मोचनः किंचनाममदिन्द्रायेन्द्रोपरिस्रवः ॥ ४ ॥ २८ ॥

यत् । ते । राजन् । शृतम् । हविः । तेन । सोम । अग्नि । रक्ष । नः ।
अरातिश्वा । मा । नः । तारीत् । मो इति । च । नः । किम् । चन ।
आममत् । इन्द्राय । इन्द्रो इति । परि । स्रव ॥ ४ ॥ २८ ॥

हे राजन् सर्वेषां कर्मसाधनत्वेन स्वामिन् हे सोम ते त्वदर्थं शृतं पक्वं यद् हविरस्ति शृतं ।
शृतं पाके इति निष्ठायां निघातितः । तेन हविषा नोस्मानभिरक्ष अभिपालय । तस्मात् त्वदभिर-
क्षितानस्मान् अरातीवा अरातित्ववान् शत्रुः नोस्मान् मातारीत् मावधीत् । किंच नोस्माकं किंच-
न किंचिदपि धनादिकं शत्रुः मोआममत् माहिंसीत् । यदेतद् एतैः सूक्तेरुक्तं तद्यथास्माकं भवति
तथा हे इन्द्रो इन्द्राय परिस्रव । एवं स्वादिष्ठयेत्यादिभिरेतदन्तैः सूक्तेर्बहुविधं सोममाहात्म्यं
अभ्यधायि तस्मात् ऐहिकामुष्मिकफलसिद्धये सोमयागः करणीयइत्युक्तं भवति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

॥ इति नवमे मंडले सप्तमोनुवाकः ॥ ७ ॥

॥ इति पावमानसौम्यं नवमं मंडलं समाप्तं ॥

दशमे मंडले द्वादशानुवाकाः तत्र प्रथमानुवाके षोडशसूक्तानि तत्राग्नेवृहन्निति सप्तमं प्रथमं सूक्तं आप्तस्य त्रितस्यार्थं अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता । तथाचानुक्रम्यते—अग्नेसप्तत्रितइति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेयेकतौ वैष्टुभेछन्दसि इदमादीन्यष्टसूक्तानि अष्टमस्यांत्यास्तिसोवर्जयित्वा । सूत्र्यते हि—अनेनयोग्नेवृहन्नित्यष्टानामुत्तमादुत्तमास्तिसउद्धरेदितित्रैष्टुभमिति । प्रातरनुवाकन्यायेन तस्यैव समाप्तायस्य सहस्रावममोदेतोः शंसेदितिच होमार्थं प्रणीते आहवनीये माक्होमादुपशान्ते ज्योतिष्मद्रुणकाग्निदेवताका काचिदिष्टिस्तत्राद्या याज्या । सूत्रितं च—इष्टिरग्निर्ज्योतिष्मान्वरुणउदग्नेरुचयस्तवाग्नेवृहन्नुषसामूर्ध्वो-अस्थादिति । उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलादिहोमेष्येषा सूत्रमुदाहृतं ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेवृहन्नुपसामूर्ध्वोअस्थाभिर्जग्वान्तमसोज्योतिपागात् ।
अग्निर्भानुनारुशतास्त्रिआजातोविश्वासद्भान्यप्राः ॥ १ ॥

अग्ने । वृहन् । उपसाम् । ऊर्ध्वः । अस्थात् । निःऽजग्वान् । तमसः ।
ज्योतिपा । आ । अगात् । अग्निः । भानुना । रुशता । सुऽअङ्गः ।
आ । जातः । विश्वा । सद्भानि । अप्राः ॥ १ ॥

वृहन्महानेषोभिः उपसामग्ने उपसामुपरि उपःकाले ऊर्ध्वः प्रज्वलितः सन् ज्वालारूपेण अस्थात् तिष्ठति तवस्तमसः रात्रिनामैतत् रात्रेर्निर्जग्वान् निर्गतः ममः कसाविडभावे रूपं निर्गतः निष्क्रान्तवान् सोमिर्ज्योतिपा स्त्रीमेन तेजसा लक्षितः सन् आगात् गार्हपत्यात् विह्वियमाणआहवनीयं प्रत्यागच्छति । अनन्तरं स्वंगः शोभनज्वालावयवः जातः कर्मार्थं समुत्पन्नएषोभिः रुशता रोचतेर्ज्वलतिकर्मणइदं रूपं आरोचमानेन यद्वा रुशतिर्हिसार्थः तमसां हिंसकेन भानुनातेजसा विश्वासद्भानि सर्वान् लोकान् यद्वा सदनानि यज्ञगृहाणि आप्राः आपूरयति । प्रापूर्णे तिङांतिङोभवन्तीति तिपः सिवादेशः । अत्र वाजसनेयकम्—अग्ने वृहन्नुपसामूर्ध्वोअस्थादित्यग्नेस्तेष्वृहन्नुपसामूर्ध्वंस्तिष्ठतिनिर्जग्वान्तमसोज्योतिपागादितिनिर्जग्वान्नात्रैस्तमसोज्योतिषेतिअग्निर्भानुनारुशतास्वंगइत्यग्निर्वाण्यभानुनारुशतास्वंगआजातोविश्वासद्भान्यप्राइतिइमेवैलोकाविश्वासद्भानितानेपजातआपूरयतीति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सजातोर्गर्भोअसिरोदस्योरग्नेचारुर्विभृतओषधीषु ।

चित्रःशिशुःपरितर्मांस्यक्तून्प्रमातृभ्योअधिकनिकदद्गाः ॥ २ ॥

सः । जातः । गर्भः । असि । रोदस्योः । अग्ने । चारुः । विभृतः ।

ओषधीषु । चित्रः । शिशुः । परि । तर्मांसि । अक्तून् । प्र ।

मातृभ्यः । अधि । निकदत् । गाः ॥ २ ॥

हे अग्ने जातउत्पन्नः चारुः कल्याणरूपः ओषधीषु ओषधिविकारेष्वरणीषु विभृतः विशेषेण मथितः आहवनीयाद्यात्मना विविधं हियमाणः ओषधीषु वर्तमानः सत्त्वं रोदस्योर्घावापृथिव्योर्गर्भोसि गर्भोभवसि अग्निरूपआदित्यरूपश्चेति । किंच चित्रश्चित्रवर्णः काली करालीचमनोजवेत्यादिसप्तजिह्वादिभिर्नानारूपः यद्वा चित्रश्चायनीयः शिशुः ओषधीनां शिशुः अग्निः तर्मांसि अक्तून् रात्रिवत् कृष्णान् शत्रूंश्च परिभवसि स्वतेजसा अभिभवसि सत्त्वं मातृभ्यः मातृरूपाभ्यः ओषधीभ्यः अधिः पंचम्यर्थद्योतकः ताभ्यः निकदत् पुनःपुनः शब्दकुर्वन् प्रगाः प्रगच्छसि प्रजायसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विष्णुरित्थापरमस्यविद्वाज्जातोबृहन्नभिपातितृतीयम् ।

आसायदस्यपयोअकृतस्वंसचेतसोअभ्यर्चन्त्यत्रं ॥ ३ ॥

विष्णुः । इत्था । परमम् । अस्य । विद्वा । जातः । बृहन् । अभि ।

पाति । तृतीयम् । आसा । यत् । अस्य । पयः । अकृत ।

स्वम् । सचेतसः । अभि । अर्चन्ति । अत्रं ॥ ३ ॥

परमं उत्कृष्टं विद्वान् जानानः जातः प्रादुर्भूतोबृहन् महान् इत्या इत्थमनेन प्रकारेण विष्णुः व्यापनशीलः ज्ञानादिगुणयुक्तोभिः अस्य इमे तृतीयं प्रयाणां पूरकं त्रितं मां अभिपाति अभिर-

क्षतु । एकतोद्वितस्त्रितइति त्रयोवभूवुरिति यास्केनोक्तं । किञ्च अस्याग्नेः स्वमात्मीयं पयउदकं आसा आस्येन ययदा अकृत कुर्वन्ति यजमानायाचन्ते तदानीं अत्रास्मिन्ञ्चेके स्थिताः स्तोतारः सचेतसः समानमनस्काभूत्वा एनमश्वर्चन्ति अभिष्टुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अतंतत्त्वापितुभृतोजनित्रीरन्त्रावृधंप्रतिचरन्त्यन्नैः ।

ताईप्रत्येपिपुनरन्यरूपाअसित्वंविक्षुमानुपीपुहोता ॥ ४ ॥

अतः । ऊँ इति । त्वा । पितुःभृतः । जनित्रीः । अन्त्रावृधम् । प्रति ।

चरन्ति । अन्नैः । ताः । ईम् । प्रति । एपि । पुनः । अन्यरूपाः ।

असि । त्वम् । विक्षु । मानुपीपु । होता ॥ ४ ॥

हे अग्ने अतउदइत्यवधारणे अस्मादेवकारणात् पितुभृतः पितुनात्नेन सर्वस्य जगतोधार-
विन्त्यः पोपयिन्त्योवा जनित्रीः जनपिन्त्यः ओपधयः अन्त्रावृधं अन्नस्य वर्धकं त्वा त्वां अन्नै-
हेतुभिः प्रतिचरन्ति परिचरन्ति । अभिगच्छन्ति ततस्त्वं ईमेनास्ताओपधीः प्रत्येपि प्रतिगच्छसि ।
पुनरपि अन्यरूपाः जीर्णाः ओपधीः दावभूतस्त्वं गच्छसि । किञ्च मानुपीपु मनुष्यजातिपु वि-
क्षु प्रजासु यद्वा विक्षु अग्निहोत्रादिक्रियास्वभिनियिशन्तीपु मानुपीपु मनुष्यजातिपु होता देवा-
नामाह्वाता होमनिष्पादकोवा असि भवसि । मनुष्येषु स्थितइत्यर्थे ब्राह्मणम्—देवोक्षेपमर्त्ये
र्ष्विति ॥ ४ ॥

आतिथ्यायां स्विष्टछतोनुवाक्या होतारमित्येपा । सूत्रितंच—होतारं चित्ररथमध्वरस्य
प्रपायमग्निर्भरतस्यशृण्वइति संघाज्येइति ।

सैषा सूक्ते पञ्चमी—

होतारंचित्ररथमध्वरस्ययज्ञस्ययज्ञस्यकेतुंरुशान्तम् ।

प्रत्यर्धिदेवस्यदेवस्यमह्नाश्रियात्वं१ग्निमर्तिथिजनानाम् ॥ ५ ॥

अथ द्वितीया—

सजा॒तो॒ग॒र्भो॑अ॒सि॒रोद॑स्यो॒रग्ने॑चा॒रु॒र्विभृ॑त॒ओष॑धी॒षु ।

चि॒त्रः॒शि॒शुः॒परि॑त॒मांसि॑स्य॒क्तून्प्र॑मा॒तृभ्यो॒अधि॑क॒र्निक्र॑दद्गाः ॥ २ ॥

सः । जा॒तः । ग॒र्भः । अ॒सि॒ । रोद॑स्योः । अग्ने॑ । चा॒रुः । वि॒भृ॑तः ।
ओष॑धी॒षु । चि॒त्रः । शि॒शुः । परि॑ । त॒मांसि॑ । अ॒क्तून् । प्र ।
मा॒तृभ्यः॑ । अधि॑ । क॒र्निक्र॑दत् । गाः ॥ २ ॥

हे अग्ने जातउत्पन्नः चारुः कल्याणरूपः ओषधीषु ओषधिविकारेष्वरणीषु विभृतः वि-
शेषेण मथितः आहवनीयाद्यात्मना विविधं हियमाणः ओषधीषु वर्तमानः सत्त्वं रोदस्योर्घावा-
पृथिव्योर्गर्भोसि गर्भोभवसि अग्निरूपआदित्यरूपश्चेति । किंच चित्रश्चित्रवर्णः काली कराटी-
चमनोजवेत्यादिसप्तजिह्वादिभिर्नानारूपः यद्वा चित्रश्चायनीयः शिशुः ओषधीनां शिशुः अग्निः
तमांसि अक्तून् रात्रिवत् कृष्णान् शत्रूंश्च परिभवसि स्वतेजसा अभिभवसि सत्त्वं मातृभ्यः
मातृरूपाभ्यः ओषधीभ्यः अधिः पंचम्यर्थद्योतकः ताभ्यः कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दंकुर्वन्
मगाः मगच्छसि प्रजायसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विष्णु॑रि॒त्यापर॑ममस्यवि॒द्वाजा॒तोवृ॑ह॒न्नभि॑पा॒तितृ॒तीय॑म् ।

आ॒साय॑दस्य॒पयो॑अ॒क्रेत॒स्वंस॑चै॒तसो॑अ॒भ्यर्च॑न्त्यत्र ॥ ३ ॥

विष्णुः । इ॒त्या । पर॑मम् । अ॒स्य । वि॒द्वा । जा॒तः । वृ॒हन् । अ॒भि ।
पा॒ति । तृ॒तीय॑म् । आ॒सा । यत् । अ॒स्य । प॒यः । अ॒क्रेत॑ ।
स्वम् । स॒चै॒तसः॑ । अ॒भि । अ॒र्च॑न्ति । अ॒त्र ॥ ३ ॥

परमं उत्कृष्टं विद्वान् जानानः जातः प्रादुर्भूतोवृहन् महान् इत्या इत्यमनेन प्रकारेण विष्णुः
ध्यापनशीलः ज्ञानादिगुणयुक्तोभिः अस्य इमे तृतीयं प्रयाणां पूरकं वित्तं मां अभिपाति अभि-

क्षतु । एकतोद्वितस्त्रितइति त्रयोवभूवुरिति यास्केनोक्तं । किंच अस्याग्नेः स्वमात्मीयं पयउदकं
आप्ता आस्येन ययदा अक्रव कुर्वन्ति यजमानायाचन्ते तदानीं अत्रास्मिन्लोके स्थिताः
स्तोतारः सचेतसः समानमनस्काभूत्वा एनमभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

अतउत्वापितुमृतोजनित्रीरन्नावृधंप्रतिचरन्त्यन्नैः ।

ताईप्रत्येपिपुनरन्यरूपाअसित्वंविक्षुमानुपीपुहोता ॥ ४ ॥

अतः । ऊँ इति । त्वा । पितुःमृतः । जनित्रीः । अन्नवृधं । प्रति ।
चरन्ति । अन्नैः । ताः । ईम् । प्रति । एपि । पुनः । अन्यरूपाः ।
असि । त्वम् । विक्षु । मानुपीपु । होता ॥ ४ ॥

हे अग्ने अतउदइत्यवधारणे अस्मादेवकारणात् पितुभूतः पितुनाग्नेन सर्वस्य जगतोधार-
यिन्यः पोषयिन्मोवा जनित्रीः जनयिन्यः ओपधयः अन्नावृधं अन्नस्य वर्धकं त्वा त्वां अन्नै-
र्हेतुभिः प्रतिचरन्ति परिचरन्ति । अभिगच्छन्ति ततस्त्वं ईमेनास्ताओपधीः प्रत्येपि प्रतिगच्छसि ।
पुनरपि अन्यरूपाः जीर्णाः ओपधीः दावभूतस्त्वं गच्छसि । किंच मानुपीपु मनुष्यजातिपु वि-
क्षु मजाह्यु यद्वा विक्षु अग्निहोत्रादिक्रियास्वभिनिविशन्तीपु मानुपीपु मनुष्यजातिपु होता देवा-
नामाह्वाता होमनिष्पादकोवा असि भवसि । मनुष्येषु स्थितइत्यर्थे ब्राह्मणम्—देवोसैपमत्ये
ज्विति ॥ ४ ॥

आतिथ्यायां स्विष्टकृतोनुवाक्या होतारमित्येषा । सूत्रितंच—होतारं चित्ररथमध्वरस्य
प्रमायमग्निर्भरतस्यशृण्वइति संयाज्येइति ।

सैषा सूक्ते पञ्चमी—

होतारं चित्ररथमध्वरस्य यज्ञस्य यज्ञस्य केतुं रुशन्तम् ।

प्रत्यर्धे देवस्य देवस्य मद्वाश्रियात्वं १ प्रिमतिर्धिजनानाम् ॥ ५ ॥

होतारम् । चित्रइरथम् । अध्वरस्यं । यज्ञस्यंइयज्ञस्य । केतुम् ।
रुशन्तम् । प्रतिइअधिम् । देवस्यंइदेवस्य । म॒ह्ला । श्रिया ।
तु । अग्निम् । अतिथिम् । जनानाम् ॥ ५ ॥

अध्वरस्य यज्ञस्य होतारं एतन्नामानं ऋत्विजं यद्वा होतारं देवानामाह्वतारं चित्ररथं
नानारूपरथं अध्वरस्य रक्षोभिरहिंसितस्य यज्ञस्ययज्ञस्य सर्वस्य यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं प-
ताकास्थानीयंवा रुशंतं श्वेतवर्णं मह्ला स्वमहत्वेन देवस्यदेवस्य सर्वेषां देवानां प्रत्यधिं इन्द्रं
प्रति भवन्तं । यत् सर्वेषामार्धमिन्द्रं प्रतीतिब्राह्मणं । तादृशं जनानां यजमानानामतिथिं अति-
थिवत्पूज्यं अग्निं तु क्षिप्रं श्रिया श्रियेर्थं वयं स्तुमः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

सतुवस्त्राण्यधुपेशानानिवसानोअग्निर्नाभापृथिव्याः ।
अरूपोजातःपदेइळायाःपुरोहितोराजन्यक्षिहृदेवान् ॥ ६ ॥
सः । तु । वस्त्राणि । अधुं । पेशानानि । वसानः । अग्निः । नाभा ।
पृथिव्याः । अरूपः । जातः । पदे । इळायाः । पुरःइहितः ।
राजन् । यक्षि । इह । देवान् ॥ ६ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि अध अपिच पेशानानि तेषां
वेजसां काष्ण्यशौक्लयादीनि रूपाणि यद्वा अधानन्तरं पेशानानि पेशइवि हिरण्यनाम
हिरण्यवद हिरण्यसदृशानि भास्वराणि तेजांसि वसान आच्छादयन् पृथिव्यानाभा नाभौ
नाभिस्थानीये इळायास्पदे उत्तरवेद्यां । एतद्वा इळायास्पदंयदुत्तरवेदीनाभिरित्याम्नानां । तस्यां
जातः सप्तपन्नः अरूपः आरोचमानोयोग्निः एवं विधोसि सत्त्वं पुरोहितः पुरतोनिहितः पूर्वस्यां
दिशि आहवनीयामतने स्थापितः सन् इहास्मिन्यज्ञे देवान् इन्द्रादीन् यक्षि पूजय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

आहियावापृथिवीअंग्रउभेसदापुत्रोनमातरांतुतन्यं ।
प्रयासच्छोशतोपविष्टाथावहसहस्येहृदेवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

आ । हि । द्यावापृथिवी इति । अग्ने । उभे इति । सदा । पुत्रः ।
न । मातरा । तत्तन्थ । प्र । याहि । अच्छ । उशतः । यविष्ठ ।
अथ । आ । वह । सहस्य । इह । देवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं उभे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ सदा सर्वदा आतन्थ आतेनिथ स्वते-
जोभिर्विस्तारयसि हिरण्य । वभूथान्तथेति थलि निपातितः । तत्र दृष्टान्तः-पुत्रो न यथा पुत्रो-
मातरा मातापितरौ क्षीणौ धनैस्तनोति तद्वत् । किंच हे यविष्ठ युवतमत्वं उशतः कामयमानान-
नच्छामिलक्ष्य पर्याहि प्रकर्षेण गच्छ । अथानन्तरं हे सहस्य सहस्रोत्पस्य पुत्र हे अग्ने त्वं
इहास्मदीये यज्ञे देवानिन्द्रादीन् आवह मापय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

पिपीहीति सप्तमं द्वितीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पिपीहीत्यनुक्रान्तं । मातरनुवाका-
श्विनशस्त्रयोरुक्तः सूक्तविनियोगः । दर्शपूर्णमासपौराद्या त्विष्टरुतोनुवाक्या । सवितंच- अथ
स्विष्टरुतः पिपीहीदेवाँ उशतोयविष्टेत्यनुवाक्येति ।

तत्र प्रथमा-

पिपीहिदेवाँ उशतोयविष्टविद्वाँ ऋतूँ ऋतुपतेयजेह ।
येदैव्याँ ऋत्विजस्तेभिर्ग्रेत्वं होतृणामस्यायजिष्ठः ॥ १ ॥

पिपीहि । देवान् । उशतः । यविष्ठ । विद्वान् । ऋतून् । ऋतुपते ।
यज्ज । इह । ये । दैव्याः । ऋत्विजः । तेभिः । अग्ने । त्वम् ।
होतृणाम् । असि । आह्वयजिष्ठः ॥ १ ॥

हे यविष्ठ युवतम अग्ने उशतः स्तुतोः श्रोतुं कामयमानान् देवान् पिपीहि हविर्भिः प्री-
णय । हे ऋतुपते ऋतूनां देवमागकालानां स्वापिन् अग्ने ऋतून् यागकालान् विद्वान् जानानः
त्वं इहास्मिन् यज्ञे तान् यज पूजय । किंच हे अग्ने दैव्याः देवेषु भवाः अग्निर्होताश्विना-
यध्ययूत्वदानीन्मिन्न उपपकेत्यञ्जोक्ताये ऋत्विजः सन्ति वेभिस्तैः सह देवान्यज यद्वा दैव्याः
देवेषु भवाः ऋत्विजः आश्वलापनेनोक्ताः चंद्रमाब्रह्मादित्योर्ध्वयुः पर्जन्यजद्वातेति । तैः सह यज ।
यस्मात्त्वं होतृणां मध्ये आयजिष्ठः आभिपुत्येन देवानां मह्यतमोसि भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वेपिहोत्रमुत्पोत्रंजनानामन्धातासिद्रविणोदाऋतावा ।
स्वाहाव्यंरुणवामाहर्वीर्षिदेवोदेवान्यजत्वग्निरहन् ॥ २ ॥

वेपि । होत्रम् । उत । पोत्रम् । जनानाम् । मन्धाता । असि ।
द्रविणःऽदाः । ऋतश्वा । स्वाहा । व्यम् । रुणवाम । हर्वीर्षि ।
देवः । देवान् । यजन्तु । अग्निः । अहन् ॥ २ ॥

हे अग्ने जनानां यजमानार्थं होत्रं होतुः कर्म तेन क्रियमाणं स्तोत्रं वेपि कामयसे ।
उतापिच पोत्रं होतुः कर्म तेन क्रियमाणां स्तुतिं कामयसे । किंच मन्धाता मेधावी ऋतावा स-
त्यवास्त्वं द्रविणोदा असि धनस्य प्रदाता भवसि । अथ परोक्षः वयं देवेभ्यः हवीर्षि स्वाहारुण-
वाम स्वाहाकरवाम प्रयच्छाम । ततोदेवोदीप्यमानः अहन् प्रशस्यः यजमानयोग्योवाग्निः दे-
वान्यजतु वैर्हविर्षिः पूजयतु ॥ २ ॥

दर्शपूर्णमासातिपत्यादौ निमित्ते पाथिरुतीष्टिः कर्तव्या । तत्र आदेवानामित्येषा याज्या ।
सूत्रितंच—वेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपिपन्थामगन्मेति । प्रायणीयायामप्येवैव याज्या उद-
यनीयायां सैवानुवाक्या । सूत्रितंच—अग्नेनयसुपथारायेअस्मानादेवानामपिपन्थामगन्मेति विपरी-
ताश्रयाज्यानुवाक्याइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया—

आदेवानामपिपन्थामगन्मयच्छक्रवामुतदनुप्रवोहम् ।
अग्निर्विद्वान्त्सयंजात्सेदुहोतासोअध्वुरान्त्सऋतून्कल्पयाति ॥ ३ ॥

आ । देवानाम् । अपि । पन्थाम् । अगन्म् । यत् ।
शक्रवाम । तत् । अनु । प्रवोहम् ।
अग्निः । विद्वान् । सः । यजात् । सः । इत् । ऊँ इति । होता ।
सः । अध्वुरान् । सः । ऋतून् । कल्पयाति ॥ ३ ॥

देवानां देवलोकादिगमनसाधनं देवानां स्वभूतं पंथां पंथानं तमपि वैदिकमार्गं वयमाग-
न्म आगतवन्तोभवेम । येन देवान् प्रामुमः तथा वयं यत्कर्मानुष्ठानं शक्नुवाम शक्नुमः समर्था-
भवामः तत्कर्म अनुक्रमेण प्रवोढुं प्रकर्षेण वोढुं समार्थिं प्रापयितुं समर्थाभवामः अनन्तरं
विद्वान् तं पंथानं जानानः सोमिः यजात देवान् यजतु सेव उ सएव खलु होता मनुष्याणां
होमनिष्पादकः ततः सएवाग्निः अध्वरान् यज्ञान् किंच सएव ऋतून काटान् कल्पयाति कल्प-
यतु करोत ॥ ३ ॥

व्रतातिपत्तौ व्रातपतीष्टिः कर्तव्या तत्र यद्वोवयमित्येषा याज्या । सूत्रितंच—त्वमग्नेव्रतपाभ-
सि यद्वोवयंप्रमिनामव्रतानीति ।

सैषा चतुर्थी—

यद्वोवयंप्रमिनामव्रतानिविदुषां देवा अविदुष्टरासः ।

अग्निष्टद्विश्वमापृणातिविद्वान्येभिर्देवाँ ऋतुभिः कल्पयाति ॥ ४ ॥

यत् । वः । वयम् । प्रमिनाम् । व्रतानि । विदुषाम् । देवाः ।

अविदुःऽतरासः । अग्निः । तत् । विश्वम् । आ । पृणाति ।

विद्वान् । येभिः । देवान् । ऋतुऽग्निः । कल्पयाति ॥ ४ ॥

हे देवाः अविदुष्टरासः अविदुष्टराः अत्यन्तमजानन्तोवयं वः युष्माकं यव यत्किञ्चिद्
व्रतानि कर्माणि विदुषां भवतां जानतामेव प्रमिनाम प्राहिसितवन्तः भवत्सु जानत्सु नित्यनै-
मित्तिककर्माणि विलोपितवन्तइत्यर्थः । विद्वान् एतत्सर्वं जानानः अग्निः तव स्विष्टकृतं विश्वं
सर्वं कर्मजातं आपृणाति आपूरयतु फलसहितं करोत्वित्यर्थः । केनापूरयतु तत्राह येभिर्ऋतु-
भिः यागयोग्यैः कालैः देवान् कल्पयाति कल्पयति कर्माग्भावाय समर्थेयति तैरापूरयतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यत्पाकत्रामनसादीनदक्षानयज्ञस्यमन्वते मर्त्यासः ।

अग्निष्टद्वोतां ऋतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवाँ ऋतुशोयजाति ॥ ५ ॥

यत् । पाकृष्टा । मनसा । दीनदक्षः । न । यज्ञस्य ।

मन्वते । मर्त्यासः । अग्निः । तत् । होता । ऋतुऽवित् ।

विद्विजानन् । यजिष्ठः । देवान् । ऋतुऽशः । यजाति ॥ ५ ॥

दीनदक्षाः दीनबलाः दीनोत्साहावा मर्त्यासोमर्त्याः मनुष्याऋत्विजः पाकत्रा पाकेन बहुलग्रहणादस्मादपि तृतीयार्थे त्रापत्ययः । पाकेन पक्वव्येन विशिष्टज्ञानरहितेन अल्पेन वा मनसा युक्ताः सन्तः यज्ञस्य यज्ञसंबन्धि यत्कर्म न मन्वते नविजानन्तः तदा होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा ऋतुविद् कर्मविद् यजिष्ठः देवानामतिशयेन यथा अग्निः तद् तेन कर्मणा ऋतुशःऋतावृतौ स्वस्वे यागयोग्ये काले देवान् यजाति यजतु हविर्भिः पूजयतु ॥५॥

अथ षष्ठी-

विश्वेषां॑ अ॒ध्व॒राणा॑म॒नीकं॑ चि॒त्रं॑ के॒तुं॑ ज॒नि॒ता॒त्वा॒ज्ज॒जानं॑ ।
स॒आ॒यं॑ ज॒स्व॒नृ॒वती॑र॒नु॒क्षाः॑ स्पा॒र्हा॑ इ॒षः॑ क्षु॒मती॑र्वि॒श्व॒ज॒न्याः॑ ॥ ६ ॥
विश्वेषाम् । हि । अध्वराणाम् । अनीकम् । चित्रम् । केतुम् ।
जनिता । त्वा । ज्जानं । सः । आ । यजस्व । नृवतीः । अनुं ।
क्षाः । स्पर्हाः । इषः । क्षुमतीः । विश्वजन्याः ॥ ६ ॥

हे अग्ने विश्वेषां सर्वेषां अध्वराणां यज्ञानां अनीकं सुखं प्रधानं चित्रं चायनीयं नाना-
रूपं केतुं प्रज्ञापकं त्वा त्वां जनिता जनयिता प्रजापतिर्यजमानोवा जजान जनयामास । उत्पा-
दितः सत्त्वं नृवतीः दासादियुक्ताः क्षाः पृथिवीनामैतत् क्षयंत्यत्रेति क्षा भूमिः अन्वायजस्व अ-
नुप्रयच्छ । यद्वा नृवतीः नृभिः संस्कृतानि क्षां अनु पृथिवीं वेदित्क्षणां अनुगतानि वेद्यामासा-
दितानि स्पर्हाः स्पृहणीयानि क्षुमतीः स्तुतिमंत्रलक्षणशब्दवन्ति विश्वजन्याः सर्वजनहितानि
वृष्ट्यन्तहेतुत्वात् । तानि इषोचानि हविलक्षणानि आयजस्व देवेभ्यः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

यं॒त्वा॒द्यावा॑पृ॒थि॒वीयं॑त्वाप॒स्त्वष्ट्रा॑यं॒त्वा॒सु॒जनि॑मा॒ज्ज॒जानं॑ ।
प॒न्था॑म॒नुं॑ प्र॒वि॒द्वा॒न्पि॒त्र॒याणं॑ द्यु॒मद॑ग्रे॒समि॑धानो॒विभा॑हि ॥७॥ ३० ॥
यम् । त्वा । द्यावापृथिवी इति । यम् । त्वा । आपः । त्वष्टा । यम् ।
त्वा । सुजन्यमा । ज्जानं । पन्थाम् । अनुं । प्रविद्धान् ।
पितृदयानम् । द्युमत् । अग्ने । सुमद्भूधानः । वि । भाहि ॥७॥ ३० ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां द्यावापृथिवी जनितवत्यौ आदित्यात्मना अश्यात्मना च तथायं त्वां आपः मेघोदरगताः विद्युदात्मना स्थितं जनितवत्यः यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च इमे त्रयोलोकाः यंत्वामजीजनन् । किंच सुजनिमाशोभनजननः त्वष्टा प्रजापतिः यं त्वां जजान जनयामास हे अग्ने पितृयानं पितरोयेन मार्गेण गच्छन्ति तं पंथां हविर्वहनमार्गं अनुपविद्वान् प्रजानंस्त्वं समिधानः समिध्यमानः सन् द्युमव दीप्तियुक्तं यथा भवति तथा विभाहि विशेषेण दीप्यसे ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

इनइति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् इनइत्यनुकान्तं पातरनुवाकाश्विनशस्त्र-
योरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इ॒नो॒रा॒ज॒न्न॒र॒तिः॒स॒मि॒द्धो॒रौ॒द्रो॒द॒क्षाय॒सु॒पु॒माँ॒अ॒द॒र्शि॒ ।
चि॒क्वि॒द्भि॒भा॒ति॒भा॒सा॒वृ॒ह॒ता॒सि॒क्री॒मे॒ति॒रु॒शा॒ती॒म॒पा॒ज॒न् ॥ १ ॥

इ॒नः । रा॒ज॒न् । अ॒र॒तिः । स॒म॒ऽइ॒द्धः । रौ॒द्रः । द॒क्षाय॒ । सु॒सु॒ह॒मान् ।
अ॒द॒र्शि॒ । चि॒क्वि॒त् । वि॒ । भा॒ति॒ । भा॒सा॒ । वृ॒ह॒ता॒ । अ॒सि॒क्री॒म् ।
ए॒ति॒ । रु॒शा॒ती॒म् । अ॒प॒ऽअ॒ज॒न् ॥ १ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने त्वं इनः ईश्वरः सर्वस्य भवसि । अथपरोक्षः अरतिः हविरादाय देवान् प्रति गन्ता समिद्धः संदीप्तः रौद्रः शत्रूणां भयंकरः सुपुमान् ओपध्यात्मनास्थितोऽशुः सु-
सुस्रयते इति सुपुः सोमः तेन तद्दान् शोभनमसवोवा सोमिः दक्षाय यजमानानां धनादिवृध्यर्थं वा अदर्शि सर्वैर्दृश्यते । किंच चिक्वि सर्वं जानानोश्रिविभाति विशेषेण दीप्यते तथा बृहता महता भासा तेजसा ज्वालालक्षणेन असिक्रीं रात्रिं एति सायं होमसिध्यर्थमेति गच्छति । किं कुर्वन् रुशातीं श्वेतवर्णां दीप्तिं अपाजन् अपगमयन् रात्रिं गच्छति सामर्थ्यात् रात्रिं परित्यजन् उपसं पातहोमसिध्यर्थं गच्छतीत्यर्थोऽलभ्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रु॒ष्णां॒य॒दे॒नी॒म॒भिव॑र्षसा॒भू॒ज्ज॒न॒य॒न्यो॒पाँ॒वृ॒ह॒तः॒पि॒तु॒र्जाम् ।
उ॒र्ध्व॒भा॒नुं॒स्य॑स्यस्तभा॒य॒न्दि॒वो॒वसु॑भिर॒रति॑र्वि॒भा॒ति ॥ २ ॥

कृष्णाम् । यत् । एनीम् । अग्नि । वर्षसा । भूत् । जनयन् । योषाम् ।
 बृहतः । पितुः । जाम् । ऊर्ध्वम् । भानुम् । सूर्यस्य । स्तभायन् ।
 दिवः । वसुधभिः । अरतिः । वि । भाति ॥ २ ॥

सोमिथैद्यदा कृष्णां कृष्णवर्णां एनीं गच्छन्तीं रात्रिं वर्षसा आत्मीयेन ज्वाललक्षणेन
 रूपेण अभिभूव अभिभवति । किंकुर्वन् बृहतोमहतः पितुः सर्वस्य जगतः पालयितुः पितृभू-
 ताद्वा आदित्यात् जां जायमानां योषां उपसं जनयन् अभिव्यंजयन् रात्रिमप्यभूत् तदानी-
 मरतिः गमनशीलोग्निः दिवोद्युलोकस्य वसुभिः वासयितृभिः आच्छादकैः संधुक्षणसमर्थैरात्मी-
 यैः तेजोभिः सूर्यस्य भानुं दीपिं ऊर्ध्वमुपरिष्ठात् स्तभायन् स्तंभयन् विभाति विशेषेण दी-
 प्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

भद्रोभद्रयासचमानआगात्स्वसारंजारोअभ्येतिपश्चात् ।
 सुप्रकेतैद्युभिर्गिर्वितिष्टन्नुशान्द्रिर्वर्णैरभिराममस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रः । भद्रया । सचमानः । आ । अगात् । स्वसारम् । जारः । अग्नि ।
 एति । पश्चात् । सुप्रकेतैः । द्युभिः । अग्निः । विष्टितिष्ठन् ।
 रुशान्द्रिभिः । वर्णैः । अभि । रामम् । अस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रोभजनीयः कल्याणः भद्रया भजनीयया दीप्त्या उपसावा सचमानः सेव्यमानः सं-
 गच्छमानोवाग्निः आगात् आजगाम गार्हपत्यादाहवनीयमागच्छति । ततः पश्चात् जारोजर-
 पिता शत्रूणां सोमिः स्वसारं स्वयंसारिणीं भग्निनींवा आगतामुपसं अफ्येति अग्निगच्छति ।
 तथा सुप्रकेतैः सुपन्नानैः द्युभिर्दीपिस्तेजोभिः सह वितिष्ठन् सर्वतोवर्तमानः सोमिः रुशान्द्रि-
 श्वेतवर्णैः वर्णैः धारकेरात्मीयैस्तेजोभिः रामं कृष्णवर्णं शारवं तमः अफ्यस्थात् सायं होमका-
 ले अभिभूय तिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अस्पयामांसोवृहतोनवमूनिन्धानाअग्नेःसरव्युःशिवस्य ।
 ईद्व्यस्पृष्टृष्णोवृहतःस्वासोभामांसोयामंन्तुक्तवश्विकित्रे ॥ ४ ॥

अस्य । यामासः । बृहत्तः । न । वृगून् । इन्धानाः । अग्नेः ।
सख्युः । शिवस्य । ईद्व्यस्य । वृष्णाः । वृहत्तः । सुद्वआसः ।
भामासः । यामन् । अक्तवः । चिकिञ्चे ॥ ४ ॥

बृहतोमहतोस्याग्नेः संबन्धिनइन्धानाः दीप्यमानायामासः यान्ति गच्छन्तीति यामारभ्य-
यः वगून् स्तुतिकारिणोजनान् नवाधन्ते । किंच सख्युः स्तुत्यस्तोत्रयष्टयष्टव्यलक्षणेन सख्येन
सखिभूतस्य शिवस्य कल्याणस्य भक्तानां सुखकरस्य ईद्व्यस्य स्तोत्रव्यस्य वृष्णाः कामानां
वर्षितुः बृहतोमहवः स्वासः शोभनास्याः अस्याग्नेः स्वभूताअक्तवः तमांसि अजन्तः अपगम-
यन्तः आहुतिभिः संगतावा भामासः भामक्रोधे तीक्ष्णा अपसहा रश्मयोयामन् याति देवान्
प्रति तर्पणाय यांति देवाएतं प्रत्यंगभावायेति यामोयत्तः तस्मिन् चिकिञ्चे सर्वतो जसिरे म-
यिताजभूवन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

स्वनानयस्युभामासःपवन्तेरोर्चमानस्यवृहत्तःसुदिवः ।
ज्येष्ठेभिर्घस्तेजिष्ठैःक्रीळुमद्भिर्वर्षिष्ठेभिर्भानुभिर्नक्षत्रिध्याम् ॥ ५ ॥
स्वनाः । न । यस्य । भामासः । पवन्ते । रोर्चमानस्य । वृहत्तः ।
सुदिवः । ज्येष्ठेभिः । यः । तेजिष्ठैः । क्रीळुमत्क्षिः ।
वर्षिष्ठेभिः । भानुक्षिः । नक्षत्रि । ध्याम् ॥ ५ ॥

रोर्चमानस्य दीप्यमानस्य बृहतोमहवः सुदिवः शोभनदीष्टेर्वा यस्याग्नेः स्वभूताभामासः
भ्रादीतौ दीभारभ्ययः स्वान स्वान्तोमरुतइव पवन्ते सर्वतः शब्दकुर्वतो गच्छन्ति । किंच योभिः
ज्येष्ठेभिः अत्यंतं प्रशस्तैः तेजिष्ठैः तेजस्वितमैः क्रीळुमद्भिः क्रीडनवद्भिः वर्षिष्ठेभिर्वृद्धतमैः
भानुमद्भिः आर्त्तायैस्तेजोभिः यां युष्टोकं नक्षत्रि व्यामोतीति । सत्वं देवानावहेति उत्तरेण
संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अस्यशुष्मासोददृशानपवेर्जेहमानस्यस्वनयन्त्रियुद्धिः ।
प्रत्नेभिर्पोरुशन्द्रिर्देवतमोविरमन्द्रिरर्त्तिर्मातिविभ्वां ॥ ६ ॥

तत्र प्रथमा—

प्रतेयक्षिप्रतंड्यमिमन्मभुवोयथावन्द्योनोहवेषु ।

धन्वन्निवप्रपाअसित्वमग्रइयक्षवेपूरवेप्रत्नराजन् ॥ १ ॥

प्र । ते । यक्षि । प्र । ते । इयमि । मन्म । भुवः । यथा । वन्द्यः ।

नः । हवेषु । धन्वन्इव । प्रइपा । असि । त्वम् । अग्ने ।

इयक्षवे । पूरवे । प्रत्न । राजन् ॥ १ ॥

हे अग्ने ते तुभ्यं हविः प्रयक्षि प्रयच्छामि यजिर्दानार्थः । तथा मन्म मननीयां स्तुतिं ते त्वदर्थं प्रेरयामि प्रेरयामि । प्रोच्चारयामि वंद्यः सर्वैर्वंदनीयस्त्वं नोस्पदीयेषु हवेषु देवाह्वानेषु यथा त्वं सन्निहितोभुवोभवसि तथा हविः प्रयच्छामि स्तौमि च । हे प्रत्न पुराण राजन् सर्वस्य जगतः स्वामिन् हे अग्ने सत्त्वं इयक्षवे यदुमिच्छवे पूरवे पूरुरिति मनुष्यनाम मनुष्याय यजमानाय यद्वा पूरवे हविर्भिर्देवान् पूरयित्वा जनाय धन्वन् इव प्रपाअसि यथा । धन्वन् धन्वति मरौ निरुदकप्रदेशे प्रपा प्रपिबंत्यवेति प्रपा सा यथा उदकप्रदानेन जनेभ्यः सुखदाभवति एवं त्वं धनदानेन तस्मै सुखदाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यंत्वाजनांसोअग्निसंचरन्तिगावउष्णामिवव्रजंयविष्ठ ।

दूतोदेवानामसिमर्त्यानामन्तर्महान्श्वरसिरोचनेन ॥ २ ॥

यम् । त्वा । जनांसः । अग्नि । समृचरन्ति । गावः ।

उष्णमइव । व्रजम् । यविष्ठ । दूतः । देवानाम् । असि ।

मर्त्यानाम् । अन्तः । महान् । चरसि । रोचनेन ॥ २ ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने यं त्वा त्वां जनासोजनाः यजमानाः फलप्राप्त्यर्थं अग्निसंचरन्ति अग्नितः परिचरन्ति सेवन्ते । तत्र दृष्टान्तः—गावउष्णामिव यथागावः शीतार्वाउष्णं शीतजनि-
तदुःखापनोदनार्थं उष्णं व्रजं गोष्ठमभिगच्छन्ति । सत्त्वं देवानामिन्द्रादीनां मर्त्यानां मनुष्याणां च दूतोसि हविः प्रापणद्वारा । ततोमहान्स्त्वं अन्तः द्यावापृथिव्योर्मध्ये हवींष्यादाय रोचनेना-
हरिक्षेण लोकेन चरसि गच्छसि तं त्वां स्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शिशुं न त्वा जेन्यं वर्धयन्ती माता विभर्ति स च न स्यमाना ।
धनो रधि प्रवता यासि हर्यं जिगीपसे पशुः श्रिवाव सृष्टः ॥ ३ ॥

शिशुम् । न । त्वा । जेन्यम् । वर्धयन्ती । माता । विभर्ति ।
स च न स्यमाना । धनोः । अधि । प्रवता । यासि ।
हर्यन् । जिगीपसे । पशुः इव । अवसृष्टः ॥ ३ ॥

हे अग्ने जेन्यं जयशीलं त्वा त्वां शिशुं पुत्रमिव वर्धयन्ती पोषयन्ती माता पृथिवी स-
चनस्यमाना संपर्कमिच्छन्ती सती विभर्ति धारयति । सत्त्वं हर्यन् कामयमानः तस्मिन् लोके
धनोरधि अधिःसप्तम्यर्थद्योतकः धनोः अन्तरिक्षात् प्रवता प्रवणेन मार्गेण यासि यज्ञं प्रत्या-
गच्छसि । किञ्च त्वं अवसृष्टो यष्टुभिः हविरादाय जिगीपसे देवान् प्रतिगन्तुमिच्छसि । क-
थमिव पशुरिव यथा विमुक्तः पशुः गोष्ठं प्रत्यागच्छति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मूरा अमूर न व्यम् चिकित्वा महित्वमग्ने त्वमद्भविस्ते ।
शयै व विश्वरति जिह्वया दन्त्रै रिस्रते युवति विश्वपतिः सन् ॥ ४ ॥

मूराः । अमूर । न । व्यम् । चिकित्वाः । महित्वम् । अग्ने ।
त्वम् । अद्भुः । विस्ते । शयै । वत्रिः । चरति । जिह्वया ।
अदन् । रे रिस्रते । युवतिम् । विश्वपतिः । सन् ॥ ४ ॥

हे अमूर अमूढ अतएव चिकित्वाः चेतनावन् हे अग्ने मूरामूढावयं तव माहात्म्यं नजा-
नीमः । किन्तु हे अग्ने त्वमंग अंगेति निपातएवार्थं त्वमेव तव महित्वं माहात्म्यं वित्ते जानासि
त्वत्तः कोन्यो वेदितुमर्हति । किञ्च वत्रिः जीर्णोपोषधीसंगः शये शेते तिष्ठति । यद्वा वत्रिरिति
रूपनाम सामर्थ्याच्चान्तर्णीतिमत्वर्थं द्रष्टव्यं आहवनीयाख्येन रूपेण रूपवान् शये चरति ।
अथ जिह्वया जिह्वाज्वालाख्यया अदन् हवींषि भक्षयन् चरति वाक्यभेदादनिघातः । किञ्च
विरतिः विशां स्वाधीसन्नमिपुंषदि आत्मनोमिश्रयित्रीमाहुर्वि दीर्घमसूतया ज्वालाया जिह्वया

रेरिहते अत्यर्थं लेडि आस्वादयति । लिह आस्वादाने यडि रूपं । यद्वा सोमिर्गुर्वतिं तरुणीं
जीर्णौषधिकां पृथिवीं आस्वादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

कूचिज्जायतेसनंयासुनव्योवनेतस्थौपलितोधूमकेतुः ।
अस्नातापोवृषभोनप्रवेतिसचेतसोयंप्रणयन्तमर्ताः ॥ ५ ॥
कूचिचित् । जायते । सनंयासु । नव्यः । वने । तस्थौ ।
पलितः । धूमकेतुः । अस्नाता । आपः । वृषभः । न । प्र ।
वेति । सचेतसः । यम् । प्रणयन्त । मर्ताः ॥ ५ ॥

नव्योवतरः स्तुत्योवाग्निः कूचिक् कचित् प्रदेशे जायते कुत्र सनयासु पुराणीषु जीर्णा-
स्वोषधीषु अरण्योः तथा पलितः पालयिताश्वेतवर्णोधूमकेतुः धूमप्रज्ञानोग्निः वने सर्वस्मिन्नर-
ण्ये तस्थौ तिष्ठति । यद्वा वने उदके मेघमते विद्युदात्मना तिष्ठति च अस्नाता स्नानमकुर्वन् अ-
नपेक्षितस्नानः सर्वदा शुद्धः सोमिः आपः सुव्यत्ययः अपउदकानि शांत्यर्थं प्रवेति प्रगच्छति ।
तत्र दृष्टान्तः—वृषभो न यथावृषभः तृष्णोपशमनार्थमरण्यमध्यस्यान्युदकानि प्रगच्छति तद्वत्
मर्ता मनुष्याऋत्विजः सचेतसः समानमनस्काः समानप्रज्ञानाः सन्तः यमग्निं प्रणयन्त हविरग्निः
पीणयन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

तनूत्यजेवतस्करावनगूरंशनाग्निर्दशभिर्भ्यधीताम् ।
इयतेअग्नेनव्यंसीमनीपायुक्ष्वारथंनशुचयंद्भिरङ्गैः ॥ ६ ॥
तनूत्यजाइड्व । तस्करा । वनगूर् इति । रशनाग्निः । दशर्षिः । अग्नि ।
अधीताम् । इयम् । ते । अग्ने । नव्यंसी । मनीपा । युक्ष्व ।
रयम् । न । शुचयंत्तृभिः । अङ्गैः ॥ ६ ॥

हे अग्ने वनगूर् वनगामिनौ तनूत्यजेव चौर्यं मर्तुं कृतनिश्चयो घृष्टौ तस्करा तस्करौ य-
था षष्ठिकं मोषणार्थं रज्ज्वा बध्वाकृष्य च कचित् प्रदेशे स्थापयतः तद्वत् । तथायास्कः—त-
नूत्यकृतनूत्यकायनगूर्वनगामिनावग्निमन्थनौवाहूतस्कराभ्यामुपमिमौतेइत्यादि । रशनाग्निः दश-

भिरंगुलिभिः कृत्वा रज्जुभिः अश्वधीतां अश्वधायि । अधीतां दधातेर्लुङि सिचोलुकि छन्द-
स्युभयथेति तस्यार्धघातुकत्वेन डित्वाद्भुमास्थेतीकारः । ततः हेअग्ने ते त्वदर्थं नव्यसी नवत-
रा इयं मनीषा स्तुतिः मया क्रियते एतत् ज्ञात्वा शुचयद्भिः सर्वे प्रकाशयद्भिः आत्मीयैरगै-
स्तेजोभि आत्मानं मदीयं यज्ञं प्रति युक्ष्व योजय । कथमिव रथंन यथारथमश्वैः संयोजयति
तद्वत् ॥ ६ ॥

उत्वासंभरणीयेद्यैग्नेर्ब्रह्मण्वतोपाज्या ब्रह्मचतइत्येषा । सूत्रितंच—ब्रह्मचतेजातवेदोन-
मश्वपुरुष्यग्नेपुरुधात्वायेति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

ब्रह्मचतेजातवेदोनमश्चेयंचगीःसदमिह्वर्धनीभूत् ।

रक्षाणोअग्नेतनयानितोकारक्षोतनस्तन्वोअप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ ३२ ॥

ब्रह्म । च । ते । जात॒इवेदः । नमः । च । इयम् । च । गीः ।

सदम् । इत् । वर्धनी । भूत् । रक्ष । नः । अग्ने । तनयानि ।

तोका । रक्ष । उत । नः । तन्वः । अप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ ३२ ॥

हे जातवेदः जातप्रज्ञाग्ने ते त्वदर्थं ब्रह्मास्माभिर्दीयमानं हवीरूपमद्भुतमन्नं वर्धनीभूत् भ-
वतु । तथा नमोनमस्काररश्च । किंच इयमिदानींक्रियमाणा एषा स्तुतिः सदमित् सदैव वर्धयित्री
भूत् भवतु । तस्मात् हे अग्ने नोस्माकं तनयानि पुत्रान् तोकापौत्रांश्च रक्ष पालय । उतापिच
अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यंस्त्वं नोस्माकं तन्वोगानि रक्ष ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

एकःसमुद्रइति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं ऋष्यायाः पूर्ववत् विनियोगश्च एकइत्यनुक्रान्तं ।

तत्र प्रथमा—

एकःसमुद्रोधुरुणोरयीणाम्स्मद्भूदोभूरिजन्माविचष्टे ।

सिपुत्तपूर्धानिण्योरुपस्थउत्संस्युमध्येनिहितंपदवेः ॥ १ ॥

एकः । समुद्रः । धरुणः । रयीणाम् । अस्मत् । त्दः ।
भूरिजन्मा । वि । च्छे । तिसक्ति । ऊर्धः । निण्योः । उपस्थे ।
उत्सस्य । मध्ये । निहृतम् । पद्म् । वेरिति वेः ॥ १ ॥

समुद्रः यस्माद्नान्युदकानि समुद्रवन्तीति वादशः रयीणां धनानां धरुणोधारयिता एकः असहायः भूरिजन्मा बहुविधजननः नानापञ्चेष्वाहवनीयादिभावेन बहुजननः सोमिः अस्मत् सुपांसुलुगिति पद्यञ्चालुक् अस्माकं हृदोद्दयान्यभिलषितानि विचष्टे विपश्यति जानाति । उक्तं च—मनोवैदेवामनुष्यस्यजानन्तीति । किञ्च निण्योः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितयो-
ज्योतिस्त्वमोक्ष्यामाच्छादितयोः पातःसार्थकालपोः उपस्थे उपस्थाने समीपे वर्तमानमूधोरारविं
सिषक्ति सेवते उपजीवति । यद्वा निण्योः अन्तर्हितस्यान्तरिक्षस्य समीपे वर्तमानमूधोमेघं सेव-
ते । अथ प्रत्यक्षः हे अग्ने उत्सस्य उदकधारकस्य लोकस्य मध्ये पदमपां स्थानं निहितं त-
न्माध्यमिकां वाचं वेः गच्छ । यद्वा उत्सस्य मेघस्य मध्ये निहितं पदं विद्युदाख्यं तत्र
स्वात्मतया गच्छ । वेः वीगत्यादिषु लङि सिपि रूपं वाक्यभेदादनिपातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समाननीळं वषणो वसानाः संजग्मिरे महिपा अर्वतीभिः ।
ऋतस्य पदं कवयो निपान्तिगुहानामानि दधिरे पराणि ॥ २ ॥

समानम् । नीळम् । वषणम् । वसानाः । सम् । जग्मिरे ।
महिपाः । अर्वतीभिः । ऋतस्य । पद्म् । कवयः । नि ।
पान्ति । गुहा । नामानि । दधिरे । पराणि ॥ २ ॥

वृषणः आहुतीनां सेकारः समानमेकं नीलस्थानमग्निं वसानाः मंत्रतआच्छादयन्तो म-
हियामहान्तोयजमानाः अर्वतीभिर्वडवाभिः संजग्मिरे समगच्छन्त । अश्ववन्तो भूवन् यद्वा अ-
ग्निमेव आत्मीयपत्तं प्रत्यागन्तुं रोहिदाख्याभिर्वडवाभिः संयोजितवन्तः तथा कवयो मेघाविनः
ऋतस्योदकस्य पदमावाप्तस्थानमग्निं निपान्ति निवरां रक्षन्ति हविर्भिः स्तुतिभिश्चाराधयन्ती-
त्यर्थः । ततो गुहा गुहायामन्तरिक्षे स्थितानि पराणि दिव्यानि नामानि उदकानि दधिरे धारय-

न्ति । यद्वा गुहा गूढे संवृते हृदये पराणि प्रधानानि अग्निर्जातवेदावैश्वानरइत्यादीनि नामानि दधिरे कुर्वन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

ऋतायिनीमायिनीसंदधातेमित्वाशिशुंजज्ञतुर्वर्धयन्ती ।
विश्वस्यनाभिं चरतो ध्रुवस्य क्वेश्चिन्नन्तुमनसा वियन्तः ॥ ३ ॥
ऋतायिनी इत्यृतयिनी । मायिनी इति । सम् । दधाते इति ।
मित्वा । शिशुम् । जज्ञतुः । वर्धयन्ती इति । विश्वस्य । नाभिम् ।
चरतः । ध्रुवस्य । क्वेः । चित् । तन्तुम् । मनसा । वियन्तः ॥ ३ ॥

ऋतायिनी ऋतवत्यौ सत्यवत्यौ अतएव मायिनी प्रज्ञावत्यौ कर्मयुक्तेषु धावापृथिव्यौ यज्ञसाधनभूते अरणी वा इममग्निं संदधाते सम्यक् धारयतः अग्निस्सूर्यात्मना केवलाग्र्यात्मना वा संदधाते । मित्वा कालपरिमाणं कृत्वा यद्वा संपरिच्छिद्यशिशुं शंसनीयं बालमग्निं जज्ञतुः जनयतः वर्धयन्ती वर्धन्त्यौ धावापृथिव्यौ लोके यथा परिच्छेदाय पुत्रं पितरौ जनयतः तद्वत् । ततः विश्वस्य सर्वस्य चरतो जंगमस्य ध्रुवस्य स्थावरस्य च जगतो नाभिं नाभिभूतं मध्यं प्रधानभूतं वा कवेर्धेधाविनोऽग्नेस्तन्तुं तमितारं वैश्वानराख्यमंशुं चित् मनसा वियन्तो विविधं गच्छन्तो मनुष्याः सुखेन युज्यन्ते इति शेषः तं वपं यजाम इति वा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

ऋतस्य हि वर्तनयः सुजातमिपोवाजाय प्रदिवः सचन्ते ।
अधीवासंरोदसी वावसाने घृतैरन्नैर्वा दधाते मधूनाम् ॥ ४ ॥
ऋतस्य । हि । वर्तनयः । सुजातम् । द्रपः । वाजाय । प्रदिवः ।
सचन्ते । अधीवासम् । रोदसी इति । ववसाने इति ।
घृतैः । अन्नैः । वृद्धधाते इति । मधूनाम् ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य वर्तनयः प्रवर्तका इप अभिलपितानीच्छन्तः प्रदिवः पुरातनाऋत्विग्यजमानाः सुजातमाधानकाले सुमूल्यमग्निं वाजाय यज्ञार्थं अन्नार्थं वा सचन्ते हि सेवन्ते खलु । अपि च वावसाने सर्वस्य जगत आच्छादयित्वा रोदसी धावापृथिव्यौ अधीवासं ओपधिनक्षत्रा-

धात्मना निवसन्तं यद्वा अधिरुपर्यर्थे त्रयाणां लोकानामुपरि अग्निविद्युदादित्यात्मना निव-
सन्तमग्निं मधूनामुदकानां जन्यत्वेन संवन्धिभिर्धृतैरन्नैः पुरोडाशादिभिश्च वावृषते वर्धयांचक्र-
तुः वर्धयतः तस्माद्द्वयमपि तमग्निमभिष्टुम इत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

सप्तस्वसूररुपीर्वावशानोविद्वान्मध्वउज्जभारादृशोकम् ।

अन्तर्यमेअन्तरिक्षेपुराजाइच्छन्वृत्रिमविदत्पूषणस्य ॥ ५ ॥

सप्त । स्वसूः । अरुपीः । वावशानः । विद्वान् । मध्वः । उत् ।

जभार । दृशे । कम् । अन्तः । येमे । अन्तरिक्षे । पुराजाः ।

इच्छन् । वृत्रिम् । अविदत् । पूषणस्य ॥ ५ ॥

वावशानः कामयमानः वाश्यमानः वेष्टयमानः स्तोत्रभिः स्तूयमानोवा विद्वान् सर्वं जाना-
नः सोमिः अरुपीरारोचमानाः सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसूः स्वयंसारिणीः कालीकरालीचेत्यादि-
काः सप्तजिह्वाः मध्वोमदकराद्यज्ञाव उज्जभार उज्जहार ऊर्ध्वं हतवान् यज्ञे स्वतेजसा प्रादुर्भूत-
इत्यर्थः । किमर्थं कं सुत्वेन दृशे सर्वेषामेव पदार्थानां दर्शनार्थं । किंच पुराजाः पुराजातः सो-
मिः द्यावापृथिव्योरन्तर्मध्ये अन्तरिक्षे तस्मिन् ताजिह्वायेमे नियमितवान् सर्वत्र तेजोपुकोवर्त-
तेइत्यर्थः । अपिच इच्छन् यजमानान् कामयमानोमिः पूषणस्य पूषेति पृथिवीनाम पार्थिवस्य
लोकस्य वृत्रिं रूपं पृथिवर्णं अविदत् प्रायच्छत् । यद्वा मूर्धाभुवोभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्योजा-
यतेमातरुद्यन्तिंति भ्रान्तरे दर्शनादादित्यात्मनाग्निः स्तूयते । कामयमानः सूर्यात्मनाग्निः सप्त
संख्याकान् स्वसूः रश्मीन् मध्वः समुद्रोदकादुद्भूतवान् शतः अन्तरिक्षे विद्युदात्मना स्थित्वा
वृष्टिलक्षणं रूपं पृथिव्याः प्रायच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

सप्तमर्यादाः कवयस्ततक्षस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात् ।

आयोर्हैस्क्रम्मउपमस्यनीळेपथांविंसर्गेधरुणेपुनस्यौ ॥ ६ ॥

सप्त । मर्यादाः । कवयः । ततक्षुः । तासाम् । एकाम् । इत् ।
अग्निः । अंहुरः । गात् । आयोः । ह । स्कम्नः । उपमस्य ।
नीळे । पथाम् । विदसर्गे । धरुणेषु । तस्थौ ॥ ६ ॥

कवयोमेधाविनऋषयः सप्तमर्यादाः कामजेष्यः क्रोधजेष्यश्चोत्थिताः । पानमक्षाःस्त्रियोष्म-
या दंडः पारुष्यमन्यदूषणमिति सप्तमर्यादाः । यद्वा स्तेयं गुरुतल्पारोहणं ब्रह्महत्यां सुरापानं
दुष्कृतकर्मणः पुनःपुनः सेवां पातकेनृतोद्यमिति निरुक्तेर्निर्दिष्टाः । सप्तमर्यादाभवस्थिताः त-
तक्षुः तक्षतिः करोतिकर्मा सुष्ठु लघनीयाश्चक्रुः त्यक्तवन्तइत्यर्थः । तासां मर्यादानां एका-
मिव एकामेव अंहुरः पापवान् पुरुषः अभिगाव् अभिगच्छति यस्त्वेवं करोति सपापवान्
भवतीत्यर्थः । किंच आयोः तस्य मनुष्यस्य स्कंभः स्कंभयिता निरोधकोग्निः उपमस्य समी-
पभूतस्य आयोर्नीळे स्थाने पथां आदित्यरूपस्य स्वस्य रश्मीनां विसर्गे विसर्जनस्थानेन्त-
रिक्षमध्ये वर्तमाने धरुणेषूदकेषु तस्थौ विद्युदात्मना तिष्ठति अनेन लोकत्रयवर्तित्वमिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

असच्चसच्चपरमेव्योमन्दक्षस्यजन्मनादितेरूपस्थे ।
अग्निर्हनःप्रथमजाऋतस्यपूर्वायुनिष्टपञ्चधेनुः ॥ ७ ॥ ३३ ॥

असत् । च । सत् । च । परमे । विदओमन् । दक्षस्य । जन्मन् ।
अदितेः । उपमस्ये । अग्निः । ह । नः । प्रथमजाः । ऋतस्य ।
पूर्व । आयुनि । ष्टपञ्चः । च । धेनुः ॥ ७ ॥ ३३ ॥

असदव्याकृतं सच्चव्याकृतं असदेवेदमग्रआसीत् तत्सदासीत् तत्समभवदिति श्रुतेः । सदसदा-
त्मकं जगत्सर्वं परमे उत्तमे ज्ञानसहिते व्योमन् व्योमनि कारणात्मनि जातमभूत्तदा अदितेः पृ-
थिव्याउपस्थे उपस्थाने समीपे दक्षस्य प्रजापतेः यद्वा दक्षस्य सन्नेधात्मानं विभजतादित्यं तृती-
यंवायुं तृतीयमिति श्रुतेः । तृतीयस्य द्युलोकस्याधिष्ठातृत्वादादित्यस्य जन्मन् जन्मनि तदापर्वं सति
मनुष्यस्य सृष्टिक्रमात् पूर्वं अग्निर्हं अग्निरेव ऋतस्य कर्मफलस्य भोक्तृणां नोस्माकं प्रथमजाः

प्रथमजातः समुत्पन्नः तेजोरसोनिरवर्तताग्निरिति श्रवणात् । पश्चात्तत्प्रकरणे ततो मनुष्या अजाय-
न्तेति प्रथमतएव मनुष्यसृष्टेरभिहितत्वात् अनन्तरं पूर्वं उत्तरसृष्टिमपेक्ष्य पूर्वत्वं आयुनि काले
अयमग्निरेव वृषभश्चासीत् धेनुश्चाभवत् स्त्रीपुंसवत् स्त्रीपुंसात्मको भवदित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदा योवेदेश्योखिलजगत् । निर्मेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

सप्तमस्याष्टकस्येत्यं व्याकार्पीत्पंचमं सुधीः । सायणाहस्ततः षष्ठमध्यायं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

दशमे मंडले प्रथमेनुवाके षोडश सूक्तानि तत्रायंसयस्येति सप्तचं षष्ठं सूक्तं आन्यस्य त्रितस्यार्पं त्रिदुभमाग्नेयं । अयमित्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्त्वोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अम् अयंसयस्य शर्मन्त्रवोभिरग्नेरेधते जरितामिष्टौ ।

ज्येष्ठेभिर्योभानुभिर्ऋतुपूणांपर्येति परिवीतो विभावा ॥ १ ॥

अयम् । सः । यस्य । शर्मन् । अवंः ऽग्निः । अग्नेः । एधते । जरिता ।

अभिष्टौ । ज्येष्ठेभिः । यः । भानुऽग्निः । ऋतुपूणाम् । परिऽएति ।

परिऽवीतः । विभाऽवा ॥ १ ॥

जरिता स्तोता अभिष्टौ यागे कृते यस्याग्नेरवोभिः पालनैः शर्मन् शर्मणि स्वगृहे एधते वर्धते । सोपमग्निर्यागार्थमस्माभिराहूतइतिशेषः । विभावा दीप्तिमान् योभिः ऋतुपूणां सूर्यरश्मीनां ज्येष्ठेभिः पशुस्तैः भानुभिस्तेजोभिः परिवीतः परिवृतः पर्येति सर्वतोगच्छति । यत्रयत्र गंतव्यं तत्रतत्रापविहृतगतिर्गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योभानुभिर्विभावाविभात्यग्निर्देवेभिर्ऋतावाजंस्रः ।

आपोविवायंस्रुत्वा सखिभ्योपंरिहृतो अत्योनसर्तिः ॥ २ ॥

यः । भानुऽग्निः । विभाऽवा । विऽभाति । अग्निः । देवेभिः ।

ऋतऽवा । अजंस्रः । आ । यः । विवायं । स्रुत्वा । सखिभ्यः ।

अपंरिऽहृतः । अत्यः । न । सर्तिः ॥ २ ॥

ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्वा अजस्रः अनुपक्षीणः अर्हिसितोवा केनचिदनभिभूतइत्यर्थः । विभावा दीप्तिमान् योग्निः देवेभिर्देवैर्द्योतमानैः भानुभिस्तेजोभिर्विभ्राति विविधं दीप्यते । किंच योग्निः सख्या सख्यानि सखिभिः कर्तव्यानि कर्माणि हविरादीनि कर्तुमितिशेषः सखिभ्यः सखिभूतानां यजमानानामर्थाय अपरिहृतः अपरिर्हिसितः अपरिश्रान्तइत्यर्थः आविवाय आभिमुख्येन गच्छति । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिः सदासर्पणइत्यर्थः अत्योन यथा सततगमनसमर्थोऽश्वः अपरिश्रान्तो गच्छति तद्वत् सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइति पूर्ववत् योज्यं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ईशो यो विश्वस्य देववीतिरीशे विश्वायुं रूपसो व्युष्टौ ।
आयस्मिन्मना हवींष्यग्नावरिष्टरथः स्कभ्राति शूपैः ॥ ३ ॥

ईशे । यः । विश्वस्याः । देववीतिः । ईशे । विश्वेऽर्थायुः ।
उपसः । विष्टुष्टौ । आ । यस्मिन् । मना । हवींषि । अग्नौ ।
अरिष्टरथः । स्कभ्राति । शूपैः ॥ ३ ॥

योग्निर्विश्वस्य देववीतिः सर्वस्य यज्ञस्य ईशे ईष्टे । अपिच विश्वायुः सर्वत्रापतिहतगमनः उपसो व्युष्टौ विवासने उदयकाले होमार्थं यजमानानामीशे ईष्टे । शूपैः शत्रुबलैः अरिष्टरथः अर्हिसितयज्ञरथः सर्वेष्व यजमानः यस्मिन्मनौ मना मननीयानि हवींषि आस्कभ्राति आदरेण पतिबभ्राति प्रक्षिपति सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शूपेभिर्वृधोजुपाणो अर्के देवाँ अच्छारघुपत्वा जिगति ।
मन्द्रो होता स जुह्वा उ यजिष्ठः समिंश्लो अग्निराजिघर्ति देवान् ॥ ४ ॥

शूपेभिः । वृधः । जुपाणः । अर्के । देवान् । अच्छ । रघुपत्वा ।
जिगति । मन्द्रः । होता । सः । जुह्वा । यजिष्ठः । समिंश्लः ।
अग्निः । आ । जिघर्ति । देवान् ॥ ४ ॥

वृधः वर्धितोऽग्निः शूषेभिर्हविलेक्षणैर्वलैः बलनिमित्तैर्हविर्भिरित्यर्थः अर्कैः स्तोत्रैश्च जुषा-
णः सेव्यमानः सन् देवानिन्द्रादीन्च्छामुं रघुपत्वा लघुपतनः शीघ्रगामी जिगति । गत्वाच मन्द्रः
स्तुत्यः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा जुह्वा यजिष्ठः यद्गतमः संमिष्ठः सगुणैर्देवैर्वा
संप्रयुक्तः सोमिर्देवान्प्रति हविराजिर्घाति आहारयति देवेभ्योहविर्देवातीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

तमुस्त्रामिन्द्रं न रेजमानमग्निं गीर्भिर्नमोभिराकृणुध्वम् ।
आयं विप्रसोममितिभिर्गृणन्ति जातवेदसं जुह्वं संहानाम् ॥ ५ ॥
तम् । उस्त्राम् । इन्द्रम् । न । रेजमानम् । अग्निम् । गीःऽग्निः ।
नमःऽग्निः । आ । कृणुध्वम् । आ । यम् । विप्रसः । मितिऽग्निः ।
गृणन्ति । जातवेदसम् । जुह्वम् । संहानाम् ॥ ५ ॥

हे ऋत्विजोयूयं उस्त्रां भोगानामुस्त्राविणं दातारं रेजमानं ज्वालात्मना कंपमानं तमग्निं
इन्द्रं इन्द्रमिव गीर्भिः स्तुतिभिर्नमोभिर्हविर्भिश्च आकृणुध्वं अस्मदभिमूर्त्वं कुरुत । विप्रसो-
मेधाविनः स्तोतारः संहानां शत्रुबलाद्यभिभवितृणां देवानां जुह्वमाह्वातारं जातवेदसं जातधनं
जातप्रज्ञं वा यमग्निं आगृणन्ति आदरेण स्तुवन्ति तमाकृणुध्वमिति पूर्वेण संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

संपस्मिन्विश्वावसूनिजग्मुर्वाजेनाश्वः सप्तैवन्तएवैः ।
अस्मेऊतीरिन्द्रं वातमा अर्वाचीना अग्ने आकृणुध्व ॥ ६ ॥
सम् । यस्मिन् । विश्वा । वसूनि । जग्मुः । वाजे । न । अश्वः ।
सप्तैवन्तः । एवैः । अस्मे इति । ऊतीः । इन्द्रं वातमाः ।
अर्वाचीनाः । अग्ने । आ । कृणुध्व ॥ ६ ॥

हे अग्ने यस्मिन् त्वयि विश्वा विश्वानि वसूनि धनानि संजग्मुः स्वत्वेन संगतानि भवन्ति ।
तत्र दृष्टान्तः-एवैर्गमनैः सप्तैवन्तः सर्पणवन्तः शीघ्रगमनशीलाः समर्थाः अश्वः वाजे न यथा
संग्रामे संगतास्तद्वत् । हेअग्ने सत्वं इन्द्रं वातमाः इन्द्रेणाभिगताः ऊतीः रक्षाः अस्मे अस्मास्तु
अर्वाचीनाः अग्निमुखीः आकृणुध्व आदरेण कुरु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अधाह्यग्नेमह्नानिषद्यासद्योर्जज्ञानोहव्योवभूय ।

तेतेदेवासोअनुकेतमायन्नधावर्धन्तप्रथमासउमाः ॥ ७ ॥ १ ॥

अर्ध । हि । अग्ने । म्हा । निःसद्य । सद्यः । जज्ञानः ।

हव्यः । वभूय । तम् । ते । देवासः । अनु । केतम् । आयन् ।

अर्ध । वर्धन्त । प्रथमासः । उमाः ॥ ७ ॥ १ ॥

अथ अथानन्तरं हियस्मात् अग्ने त्वं म्हा महत्वेन जज्ञानोजायमानः ज्वलन्निषद्य उप-
विश्य सद्यस्तस्मिन् प्रजननकालएव हव्योहवनाहः आहुतिप्रक्षेपार्हः बभूय भवसि । तस्मात् का
रणात् देवासः हविषां दातारः ऋत्विग्यजमानाः ते तव स्वभूतं तं तादृशं केतं प्रज्ञानलक्षणं
अन्वायन् अनुगच्छन्ति दीमे त्वयि हवींषि जुह्वतीत्यर्थः । अथ अथानन्तरं ऋत्विगादयः प्र-
थमासः क्रियाभिजनविद्यागुणैरुत्कृष्टाः उमाः त्वपारक्षिताः सन्तः अवर्धन्त वर्धन्ते ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

स्वस्तिनइति सप्तमं सप्तमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । स्वस्तीत्यनुक्रान्तं । उक्तः सूक्तविनि-
योगः । स्वस्त्ययन्यां प्रधानस्य स्वस्तिनइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—अग्निः स्वस्तिमान् स्वस्ति-
नोदिवोअग्नेपृथिव्याइति ।

तत्र प्रथमा—

स्वस्तिनोदिवोअग्नेपृथिव्याविश्वायुर्धेहियजथायदेव ।

सचेमहितवदस्मप्रकेतैरुरुष्याणंउरुभिर्देवशंसैः ॥ १ ॥

स्वस्ति । नः । दिवः । अग्ने । पृथिव्याः । विश्वः । आयुः ।

धेहि । यजथाय । देव । सचेमहि । तव । दस्म् । प्रःकेतैः ।

उरुष्य । नः । उरुभिः । देव । शंसैः ॥ १ ॥

हे देव दानादिगुणविशिष्टाग्ने त्वं दिवः पृथिव्याः द्यावापृथिव्योः सकाशात् नोस्मभ्यं
विश्वायुः सर्वान्नं स्वस्ति पुत्रादि यजथाय देवयागार्थं धेहि प्रयच्छ सर्वोपद्वरहिताः सर्वान्न-

पुत्रयुक्ताश्चसन्तोवपं यथा यज्वानोभवेम तथास्मान् कुर्विति वाक्यशेषः । अपिच वयं सचेमहि हे दस्म दर्शनीय देवाग्ने उरुभिर्वहुभिः शंसैः शंसनीयैस्त्वसंवन्धिभिः प्रकैतैः पालनोपायप्रज्ञानैः नोस्मानुरुष्य रक्ष ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इ॒माअ॒ग्नेम॒तय॒स्तुभ्यं॒जा॒नागो॒भिर॒श्वैर॒ग्निगृ॑णन्ति॒राधः॑ ।
य॒दाते॒मर्त॑ानु॒भोग॒मानु॒द्वसो॒दधानो॒मति॑भिःसुजात ॥ २ ॥
इ॒माः । अ॒ग्ने । म॒तयः॑ । तु॒भ्यम् । ज॒ाताः । गो॒भिः । अ॒श्वैः ।
अ॒ग्नि । गृ॒णन्ति॒ । राधः॑ । य॒दा । ते॒ । म॒र्तः । अ॒नु॒ । भो॒गम् ।
आ॒न॒त् । व॒सो॒ इति॑ । द॒धानः॑ । म॒ति॒भिः । सु॒जा॒त् ॥ २ ॥

हे अग्ने इमा ईदृश्यः मतयः स्तुतयः तुभ्यं त्वदर्थं जाताः अस्मदादिस्तोत्रमुखात् उत्पन्ना उच्चारिताइत्यर्थः गोभिरश्वैश्च सहितं राधः त्वया दीयमानं हिरण्यादिकं धनं अग्निगृणन्ति अग्निगृह्णन्ति । अस्मत्स्तुत्यनुरूपात्नमस्मभ्यं त्वया दत्तमिति प्रशंसन्ति यदा मर्तोस्मदादिकोमनुष्यः ते त्वया दीयमानं भोगं भोगार्हं धनं अन्वानद् प्रामोति लभते तदा हे वसो प्रशस्य वसुपन्न यद्वा स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः हे सुजात शोभनकर्माथमुत्पन्नाग्ने त्वं दधानोस्मभ्यं धनं प्रयच्छन् मतिभिरस्मदीयाभिः स्तुयसे इतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आ॒ग्निम॒न्येपि॒तरं॒मग्नि॑मा॒पिम॒ग्निभ्रा॑तरं॒सद॒मित्स॑खायम् ।
अ॒ग्नेर॒नीकं॑ बृ॒हतः॒संप॑र्यदि॒विशु॑क्रंय॒जतं॑सूर्यस्य ॥ ३ ॥
अ॒ग्निम् । म॒न्ये॑ । पि॒तरं॑म् । अ॒ग्निम् । आ॒पिम् । अ॒ग्निम् ।
भ्रा॑तरंम् । स॒दम् । इ॒त् । स॒खाय॑म् । अ॒ग्नेः । अ॒नीक॑म् । बृ॒हतः॑ ।
स॒प॒र्यन् । दि॒वि । शु॒क्रम् । य॒ज॒तम् । सूर्य॑स्य ॥ ३ ॥

अहं स्तोता पितरं अग्निमेव मन्ये जाने आपिं बभुं अग्निमेव मन्ये भ्रातरमग्निमेव मन्ये सदमित् सदैव आवसंवादिनं सखायं अग्निमेव जानामि बृहदोमहवोग्नेः अनीकं आहवनीयात्

ख्यं मुखं सपर्यं परिचरामि । तत्र लुप्तोपममेतत् दिवि द्युलोके स्थितं यजतं यद्व्यं पूजनीयं स-
र्यस्य संबन्धि शुक्रं दीप्तिमन्डलं यथा कश्चिदभिमेतार्थसिद्धये आराधयति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

सिद्धाअग्नेधियोअस्मेसनुत्रीर्यत्रायसेदमआनित्वहोता ।
ऋतावासरोहिदश्वःपुरुक्षुर्द्युभिरस्माअहभिर्वाममस्तु ॥ ४ ॥

सिद्धाः । अग्ने । धियः । अस्मे इति । सनुत्रीः । यम् ।
त्रायसे । दमे । आ । नित्यं होता । ऋतश्वा । सः । रोहित्श्वः ।
पुरुक्षुः । द्युभिः । अस्मै । अहंशक्तिः । वामम् । अस्तु ॥ ४ ॥

हे अग्ने सनुत्रीः संभ्रान्यः अस्मे अस्माकं संबन्धिन्यः धियः स्तुतयः सिद्धाः सिद्धानिष्प-
न्नाः त्वदर्यमस्माभिः कृताइत्यर्थः दमआ अस्मद्यज्ञगृहे मर्यादतयावस्थितस्त्वं नित्यहोता सत-
तं होमनिष्पादकोदेवानामाह्वातावासन् यत्रायसे कर्मवैगुण्यात् रक्षसि सोहं त्वत्प्रसादात् त्वत्सा-
युज्यं गतः सन् ऋतवा यज्ञवान् सत्यवान्वा स्यापितिशेषः । रोहिदश्वः रोहित्संज्ञकाश्वः पुरुक्षुः
यज्ञन्श्वस्यां । किंच अस्मै ईदृग्भूताय तुभ्यं द्युभिर्दिविषु अहभिरहःछु दिवसेषु वामं वननीयं
हविरस्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

द्युभिर्हितंमित्रमिवप्रयोगंप्रत्नमृत्विजंमध्वरस्यजारम् ।
बाहुभ्यामग्निमायवौजनन्तविक्षुहोतारंन्यसादयन्त ॥ ५ ॥

द्युभिः । हितम् । मित्रम् इव । प्रयोगम् । प्रत्नम् । ऋत्विजम् ।
अध्वरस्य । जारम् । बाहुभ्याम् । अग्निम् । आयवः ।
अज्जन्त । विक्षु । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ५ ॥

द्युभिर्हितं दीप्तिराहितं मित्रमिवस्निग्धमिव प्रयोगं प्रयोक्तव्यं प्रत्नं पुराणं ऋत्विजं हो-
तृसंज्ञकं । अग्निर्वैदेवानां होतासीदिति श्रुतेः । अध्वरस्य यज्ञस्य जारं समापयितारं एवंभूतम-

मिं आययोजयानाः मनुष्याः बाहुभ्यामजनन्त जनितवन्तः । किंच विश्व विशोमनुष्याः त-
दाकारेषु देवेष्वित्यर्थः होतारं आहूतारं न्यसादयन्त नियमेन सादितवन्तः देवानां यागार्थं
निरूपितवन्त इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्वयंयजस्वदिविदेवदेवान्किंनेपाकःरुणवदप्रचेताः ।

यथायजऋतुभिर्देवदेवानेवायजस्वतन्वसुजात ॥ ६ ॥

स्वयम् । यजस्व । दिवि । देव । देवान् । किम् । ते । पाकः ।

रुणवत् । अप्रचेताः । यथा । अयजः । ऋतुभिः । देव ।

देवान् । एव । यजस्व । तन्वम् । सुजात् ॥ ६ ॥

हे देव योत्मानाग्ने त्वं दिवि द्युलोके स्थितान् देवानिन्द्रादीन् स्वयमात्मनेव यजस्व
पाकः परुष्यग्रहः अप्रचेताः अग्रहज्ञानोमनुष्यः ते तव किंरुणवत् किं करोति त्वयानधिष्ठि-
तः किंचिदपि भजानातीत्यर्थः । किंच हेदेव त्वं ऋतुभिः कालविशेषैः देवान् यथा अयजः इ-
ष्टवानसि एव एवं हेसुजात शोभनजन्मग्रहे तन्वं आत्मानमपि यजस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

भवानोअग्नेवितोतगोपासवावद्यस्क्रुदुतनोवयोधाः ।

रास्वाचनःसुमहोहव्यदातित्रास्वोतनस्तन्वोअप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

भव । नः । अग्ने । अविता । उत । गोपाः । भव । वयः । स्क्रुत् । उत ।

नः । वयः । धाः । रास्व । च । नः । सुमहः । हव्यदातिम् ।

त्रास्व । उत । नः । तन्वः । अप्रयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं नोस्माकं अविताहृष्टभयेभ्यो रक्षको भव भूयाः । उतापिच गोपा अहृष्टभयेभ्यो-
गोपा रक्षकोऽपि । उतापिच वयस्क्रुत् अन्नस्य कर्ता भव वयोधाः अन्नस्य दाता भव । हेसु-
महः सुष्ठु पूजनीयाम्ने त्वं स्वभूतां हव्यदातिं हविषोदातिं नोस्मभ्यं रास्वच प्रयच्छ । उतापि-
च नोस्माकं स्वभूतास्त्वन्ः शरीराणि अययुच्छन् अप्रयच्छन् त्रास्व पालय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

पकेतुनेतिनवर्चं अष्टमं सूक्तं वैष्टुभं त्वष्टृपञ्चशिरानामऋषिः आदितः पडाग्नेय्यः तत-
स्तिस्त्रः ऐन्द्र्यः । तथाचानुक्रान्तं—पकेतुनानवत्रिशिरास्त्वाष्टृस्तृचोत्पेन्द्रइति । आदितः पण्णां
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रपोराग्नेयक्रताबुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रकेतुना बृहतायात्यग्निरोदसीष्टपभोरोरवीति ।

दिवश्चिदन्तौ उपमाँ उदानं उपामुपस्थै महिपोववर्ध ॥ १ ॥

प्र । केतुना । बृहता । याति । अग्निः । आ । रोदसी इति । ष्टपभः ।

रोरवीति । दिवः । चित् । अन्तान् । उपमान् । उत् ।

आनृत् । उपाम् । उपस्थै । महिपः । ववर्ध ॥ १ ॥

अग्निं बृहता महता केतुना मत्तानेन युक्तः सन् वा इदानीं रोदसी चावापृथिव्यौ प्र-
याति पकपेण गच्छति । किञ्च देवानामाह्वानकाले वृषभइव रोरवीति अत्यर्थं शब्दं करोति
दिवश्चित् द्युलोकस्यापि अन्तानवसानान् उपमान् समीपान्श्च प्रदेशान् ज्वलनात्मनादित्यात्म-
ना वा स्थितः उदानं ऊर्ध्वं व्याप्नोति अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानामुपस्थे उपस्थानेन्तरिक्षे
वैद्युतात्मना महिपो महान् ववर्ध वर्धते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मुमोद्गर्भोऽष्टपभः ककुद्भ्रानस्त्रेमावृत्सः शिमीवो अरावीत् ।

सदेवतात्पुर्द्यतानि कृण्वन्स्त्रेपुक्षयेषु प्रथमोजिगानि ॥ २ ॥

मुमोद् । गर्भः । ष्टपभः । ककुत्समान् । अस्त्रेमा । वृत्सः । शिमीव्वान् ।

अरावीत् । सः । देवदत्तानि । उत्स्यतानि । कृण्वन् ।

स्वेषु । क्षयेषु । प्रथमः । जिगानि ॥ २ ॥

गर्भः चावापृथिव्योरन्तर्गतः वृषभः कामानां वर्षिताग्निः ककुद्भ्रान् उन्नततेजस्कः मुमोद्
मोदते । किञ्च अस्त्रेमा प्रशस्यनामैव प्रशस्तः वृत्सः नक्तोपसोर्वत्सभूतः सायंप्रातराहुत्युपजी-
वनात् शिमीवान् हविर्वहनेदेवाह्वानादिकर्मवान् अग्निः अरावीत् देवाह्वानादिशब्दं करोति

सोमिः देवताति यज्ञे उद्यतानि उद्यमान्युत्ताहानि कर्माणि कृण्वन् स्वेषु क्षयेषु आत्मीयेष्वा-
हवनीयादिस्थानेषु स्थितः प्रथमोदेवानां स्थानेषु मुख्यः जिगाति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयोमूर्धानं पित्रोररब्धन्यध्वरेदधिरेसूरोअर्णः ।

अस्यपत्मन्नरुपीरश्वंबुध्राऋतस्ययोनौतन्वोजुपन्त ॥ ३ ॥

आ । यः । मूर्धानम् । पित्रोः । अरब्ध । नि । अध्वरे । दधिरे ।

सूरः । अर्णः । अस्य । पत्मन् । अरुपीः । अश्वंबुध्राः ।

ऋतस्य । योनौ । तन्वः । जुपन्त ॥ ३ ॥

योमिः पित्रोः मातापितृभूतयोर्धावापृथिव्योः मूर्धानं आअरब्ध स्वतेजोभिरारभते यद्वा
मातापितृभूतयोररण्योर्मूर्धानं शिरोवत् प्रधानभूतं मथनप्रदेशं आङ्गीपदर्थं आरब्धर्षध्वनि-
स्ति निर्मथनकालेपि दाहेन दाधुं समर्थः सूरः सुवीर्यस्याग्नेः अर्णः गमनशीलं तेजः अध्वरे
यज्ञे निदधिरे यष्टारोनियमेन धारयन्ति अस्याग्नेः पत्मन् पत्ने अरुपीरारोचमानाः ऋतस्य
यज्ञस्य योनौ स्थाने अश्वबुध्राः व्यासमूलाः अशनबन्धनावा हविराहारान्विताइत्यर्थः तन्वः
त्वदीयास्तनूर्जुपन्त कवयः सेवन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उपउपोहिवसोअग्रमेपित्वंयमयोरभवोविभावा ।

ऋतार्यसप्तदधिपेदानिजनयन्मित्रं तन्वेऽस्वायै ॥ ४ ॥

उपःऽउपः । हि । वसो इति । अयम् । एपि । त्वम् । यमयोः ।

अभवः । विभाऽवा । ऋतार्य । सप्त । दधिपे । पदानि ।

जनयन् । मित्रम् । तन्वे । स्वायै ॥ ४ ॥

हेवसो स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः वसुमन्वा प्रशस्यवाग्ने त्वं उपउपः सर्वस्याए-
वोपसः अग्रं पूर्वं एपि प्राप्नोषि । अपिच यमयोर्युग्मयोः परस्परमवियुक्तयोः अहोरात्रयोः वि-

भावा दीप्तिमान् अभावः भवति । तन्वे स्वायै आत्मीयात् शरीरात् मित्रमादित्यं जनयन् उ-
त्पादयन् सप्तपदानि सप्तसंख्याकानि धिष्ण्यादिस्थानानि ऋताय यज्ञार्थं दधिपे धारयति ॥४॥

अथ पंचमी-

भुवश्चक्षुर्महऋतस्यगोपाभुवोवरुणोयदृतायवेपि ।

भुवोअपांनपाज्जातवेदोभुवोदूतोयस्यहृव्यंजुजोपः ॥ ५ ॥ ३ ॥

भुवः । चक्षुः । महः । ऋतस्य । गोपाः । भुवः । वरुणः । यत् ।

ऋताय । वेपि । भुवः । अपाम् । नपात् । जातवेदः । भुवः ।

दूतः । यस्य । हृव्यम् । जुजोपः ॥ ५ ॥ ३ ॥

महोमहवः ऋतस्य यज्ञस्य हेअग्ने त्वं चक्षुरिव प्रकाशकोभुवः भवसि गोपाः यज्ञस्य रक्ष-
कस्त्वमेव भवसि यद्यदा ऋताय सोमरसलक्षणस्योदकस्यादानार्थं वरुणः आदित्यः वेपि गच्छ-
सि तदा त्वमेव भुवोभवसि । हेजातवेदः जातपज्ञाग्ने अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानां नपात् पौत्रः
त्वमेव भुवोभवसि अद्भ्योहि मेघोजायते मेघादग्निर्विद्युद्रूपोजायते इत्यपां पौत्रत्वमुच्यते यस्य
यजमानस्य हृव्यं हविः जुजोपः सेवसे तस्य दूतोभुवोभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासयोरग्नेयस्य याज्या भुवोयज्ञस्येत्येषा । सूत्रितंच-तासांयाज्यानुवाक्या अग्नि-
मूर्धाभुवोयज्ञस्येति । आग्नेयीकाचित्काम्येष्टिः तस्यामैपैव याज्या । सूत्रितंच-आग्नेय्याउत्तरे
नित्येमूर्धन्वतइति ।

तेषा सूक्ते षष्ठी-

भुवोयज्ञस्यरजंसश्चनेतायत्रानियुद्धिःसचसेशिवाग्निः ।

दिविमूर्धानंदधिपेस्वपांजिह्वामग्नेचरूपेहृव्यवाहम् ॥ ६ ॥

भुवः । यज्ञस्य । रजंसः । च । नेता । यत्र । नियुद्धिः । सचसे ।

शिवाग्निः । दिवि । मूर्धानम् । दधिपे । स्वःऽसाम् ।

जिह्वाम् । अग्ने । चरूपे । हृव्यवाहम् ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं यत्र यस्मिन्नन्तरिक्षे शिवाभिः कल्याणीभिर्नियुद्धिः नियुत्संज्ञकाभिरश्व-
जातिभिः संबद्धं वायुं सचसे संगच्छसे तस्मिन्नन्तरिक्षे यज्ञस्य रजसश्चोदकस्यच नेता प्रापयि-
ता भ्रुवोभवसि। अग्निर्वा इतोवृष्टिमुदीरयतीति श्रुतेः। किंच दिवि द्युलोके मूर्धानं शिरोवत्प्रवान-
भूर्तं स्वर्षां सर्वस्य संभकारमादित्यं दधिपे हविर्वहनद्वारेण धारयसि। हेअग्ने त्वं जिह्वां ज्वालां
हव्यवाहं हविषोवोर्दीं चक्षुषे करोषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अस्यत्रितः क्रतुनाववे अन्तरिच्छन्धीति पितुरेवैः परस्य ।
सचस्यमानः पित्रोरुपस्थे जामिन्नुवाण आयुधानिवेति ॥ ७ ॥

अस्य । त्रितः । क्रतुना । ववे । अन्तः । इच्छन् । धीतिम् । पितुः ।
एवैः । परस्य । सचस्यमानः । पित्रोः । उपस्थे । जामि ।
नुवाणः । आयुधानि । वेति ॥ ७ ॥

अस्मिन्वृचे इन्द्रइममर्थं ब्रवीति । हे त्रित सर्वेषामायुधानि वेत्ता त्वं त्वष्ट्रपुत्रस्य त्रिशि-
रसोवधार्थं मम साहाय्यं कुर्वीतीन्द्रेणैवं पृष्टस्त्रितः स्ववीर्यवृद्ध्यर्थं यज्ञभागं ववे । सचेन्द्रस्तस्मै
पाणिप्रक्षालनार्थं जलं यज्ञभागं च दत्तवान् अनेन यज्ञभागेन वृद्धवीर्यस्त्रितः एतत्संज्ञकऋषिः
एवैः आत्मनोरक्षणैर्युक्तः अन्तर्यज्ञस्य मध्ये धीतिं भागमिच्छन् परस्योत्कृष्टस्य पितुः सर्वस्य
जगतः पालयितुरस्येन्द्रस्य क्रतुना त्रिशिरसोमम वधार्थं साहाय्यभूतेन कर्मणा निमित्तेन ववे
सत्वार्यं वृत्तवान् । किंच पित्रोर्मातापितृभूतयोर्घावापृथिव्योः उपस्थे समीपस्थे यज्ञे सचस्यमानः
ऋत्विग्भिः सेव्यमानस्त्रितः जामि योग्यं इन्द्रस्यानुरूपं स्तोत्रं नुवाणइन्द्रस्य बलवृद्ध्यर्थमुच्चारय-
न् आयुधानि स्वभूतानि वेति त्वष्ट्रपुत्रस्य मम वधार्थं आगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सपित्र्याण्यायुधानिविद्वानिन्द्रेपित आस्यो अग्नेः ।
त्रिशिर्षाणं सप्तरीशं जघन्वान्त्वाष्ट्रस्य चित्रिः संसृ १ । २ तोगाः ॥ ८ ॥

सः । पि॒त्र्याणि । आ॒र्यु॒धानि । वि॒द्वान् । इन्द्रं॑ इन्द्र॒पितः । आ॒स्यः ।
अ॒ग्नि । अ॒यु॒ध्यत् । त्रि॒द॒शी॒र्षाणाम् । स॒प्त॒श॒रि॒भिमम् । ज॒घ॒न्वान् ।
त्वा॒ष्ट॒स्य॑ । चि॒त् । निः । स॒सृ॒जे । त्रि॒तः । गाः ॥ ८ ॥

आस्यः आस्यस्य पुत्रः अपां पुत्रोवा तकारोपजनश्छान्दसः सवितः पित्र्याणि स्वपितृ-
सबन्धीन्यायुधानि विद्वान् जानन् इन्द्रेपिवः विशिरसामयासह युद्धार्थमिन्द्रेण मेपितः सन्
अस्ययुध्यत् क्षात्रिमुख्येन युद्धवान् । तदनन्तरं सप्तशरिभिमं शत्रुनियमनार्थं सप्तप्रग्रहहस्तं यद्वा
सप्तशरिमरादित्यः तत्सदृशं त्रिशीर्षाणं विशिरस्कं मांजघन्वान् हतवान् मूर्छितं कृतवानित्यर्थः ।
किंच त्रितः त्वाष्टस्य चित् त्वष्टपुत्रस्य ममापि गाः पशून् निःसृजे विसृष्टवान् अपहतवानि-
त्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

भू॒रीदि॒न्द्र॒उदि॒नक्ष॒न्त॒मो॒जोवा॑मि॒न॒त्स॒त्प॑न्ति॒र्म॒न्य॑मानम् ।
त्वा॒ष्ट॒स्य॑चि॒द्वि॒श्वरू॑पस्य॒गोना॑माच॒क्रा॒णस्त्री॑णि॒शीर्षा॑परा॒वर्क॑ ॥ ९ ॥ ४ ॥

भू॒रि । इत् । इन्द्रः । उ॒त्त॑इ॒नक्ष॑न्तम् । ओ॒जः । अ॒व । अ॒ग्नि॒नत् ।
स॒त्त॑प॒न्तिः । म॒न्य॑मानम् । त्वा॒ष्ट॒स्य॑ । चि॒त् । वि॒श्वरू॑पस्य । गो॒नाम् ।
आ॒श्च॑क्रा॒णः । त्री॑णि । शी॒र्षा । परा॑ । वर्गि॒ति॒ वर्क॑ ॥ ९ ॥ ४ ॥

सत्पतिः सतां पालकः इन्द्रः भूरीव बह्वेष पूर्वतुल्यमतिरिक्तंवा ओजोबलं उदिनक्षन्तं व्यापु-
बन्तं मन्यमानं शूरमित्यात्मानं चिंतयन्तं यद्वा मन्यविदीप्तिकर्मा क्रोधकर्मावा दीप्यमानं कुप्य-
न्तंवा त्वष्टपुत्रं मां अवाग्निनत् वज्रेण विदारितवान् । विदार्यत्वाष्टस्यचित् त्वष्टपुत्रस्यापि गोनां
गवां स्वामिनमितिशेषः विश्वरूपस्य मम त्रीणि शीर्षा शीर्षाणि आचक्राणः आसामन्ताद् शत्रुं
कुर्वन् परावर्कं पराङ्मुखस्य वृक्णवान् छिन्नवानित्यर्थः । ईदृशं भाविवस्तु विश्वरूपः स्वमति
अनेन वृत्तेन दृष्टवान् ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्थो वगः ॥ ४ ॥

आपोहिष्ठेति नवर्चं नवमं सूक्तं अंबरीपस्य राज्ञः पुत्रःसिंधुद्वीपः ऋषिः त्वष्टृपुत्रस्ति-
शिरावा इदमापइत्यादिकेदे अनुष्टुभौ ईशानाइति वर्धमाना आपः पृणीतेति प्रतिष्ठा शिष्टागा-
यत्र्यः आपोदेवता । तथाचानुक्तान्तं—आपोहिसिन्धुद्वीपोवांबरीपआपं गायत्रं झनुष्टुबन्तं
पंचमी वर्धमाना सप्तमी प्रतिष्ठेति । गतः सूक्तविनियोगः । आग्निमारुते आपोहिष्ठेत्याद्यास्तिस्रः ।
सूत्रितंच—आपोहिष्ठेति तिस्रोवियतमपउपस्पृशन्निति ।

तत्र प्रथमा—

आपोहिष्ठामयोभुवस्तानं ऊर्जेदधातन । महेरणायचक्षसे ॥ १ ॥

आपः । हि । स्थ । मयःऽभुवः । ताः । नः । ऊर्जे ।

दधातन । महे । रणाय । चक्षसे ॥ १ ॥

हियस्मात् कारणात् आपःयायूयं मयोभुवःसुखस्य भावयित्र्यः स्थ भवथ तास्तादृशयो-
यूयं नोस्मान् ऊर्जे अजाय दधातन धत्त अन्नप्राप्तियोग्यान्स्मान् कुरुत अन्नमस्मभ्यं
दत्तेत्यर्थः । महे महते रणाय रमणीयाय चक्षसे दर्शनाय सम्पक् ज्ञानामच धत्त अस्मान्
सम्पक्ज्ञानं प्रतियोग्यान् कुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योर्वःशिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः । उशतीरिवमातरः ॥ २ ॥

यः । वः । शिवऽतमः । रसः । तस्य । भाजयत ।

इह । नः । उशतीःऽइव । मातरः ॥ २ ॥

हेआपः वीयुष्माकं स्वभूतोयोरसः शिवतमः सुखतमः इहास्मिन् लोके तस्य तं रसं
नोस्मान् भाजयत सेवयत उपयोजयतेत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—उशतीरिव उशत्यइव पुत्रसमृद्धिं
कामयमाना मातरः स्तन्यं रसं यथा भाजयन्ति प्रापयन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तस्माअरंमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ । आपोजनयथाचनः ॥ ३ ॥

तस्मै । अरंम् । गुमाम् । वः । यस्य । क्षयाय । जिन्वथ ।

आपः । जनयथ । च । नः ॥ ३ ॥

हेआपोयूर्यं यस्य पापस्य क्षयाय विनाशाय अस्मान् जिन्वथ प्रीणयथ तस्मै तादृशाय पापक्षयाय अरं क्षिप्रं वोयुष्मान् गमाम गमयाम वयं शिरसि प्रक्षिपामेत्यर्थः । यद्वा यस्याज-
स्य क्षयाय निवासार्थं यूयमोषधीजिन्वथे तर्पयथ तस्मै तदन्नमुद्दिश्य वयं अरं अलं पर्याप्तं
यथा भवति तथा वोयुष्मान् गमाम गच्छाम । किंच हे आपः नोस्मान् जनयथ च पुत्रपौत्रा-
दिजनने प्रयोजयतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शंनोदेविरभिष्टय्य आपो भवन्तु पीतये । शंयोरभिस्त्वन्तुनः ॥ ४ ॥

शम् । नः । देवीः । अभिष्टये । आपः । भवन्तु । पीतये ।

शम् । योः । अभि । स्त्वन्तु । नः ॥ ४ ॥

नोस्माकं पापापनोदद्वारेण शं सुखं भवन्तु देवीर्दिव्यः आपः अभिष्टये अस्मद्यज्ञाय भ-
वन्तु यज्ञांगभावाय च भवन्तु इत्यर्थः । पीतये पानाय च भवन्तु । तथा शं उत्पन्नानां रोगाणां
शमनं योः यावनं अनुत्पन्नानां पृथक्करणं च कुर्वन्तु । अपिच नोस्माकं अभि उपरि सवन्तु
शुष्पर्थं सिंचन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ईशाना वार्याणां क्षयन्ती श्वर्षणीनाम् । अपोर्घाचामिभेपजम् ॥ ५ ॥

ईशानाः । वार्याणाम् । क्षयन्तीः । श्वर्षणीनाम् ।

अपः । घाचामि । भेपजम् ॥ ५ ॥

वार्याणां वारिभ्रवानां व्रीहिपवादीनां यद्वा वरणीयानां धनानां ईशाना ईश्वराश्वर्ष-
णीनां मनुष्याणां क्षयन्तीः निवासपित्रीः अपउदकानि भेषजं सुखनामैतत् पापापनोदनं सु-
खं याचामि अहं प्रार्थये ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अप्सु मेसोमो अब्रवीदन्तर्विश्वानिभेपजा । अग्निर्चविश्वशम्भुवम् ॥ ६ ॥

अप्सु । मे । सोमः । अन्नवीत् । अन्तः । विश्वानि ।
भेषजा । अग्निम् । च । विश्वदशम्भुवम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपःपृणीतभेषजंवरुथंतन्वेभूमम् । ज्योक्चसूर्यदृशे ॥ ७ ॥
आपः । पृणीत । भेषजम् । वरुथम् । तन्वे । मम् ।
ज्योक् । च । सूर्यम् । दृशे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इदमापःप्रवहतयत्किञ्चदुरितमयि ।
यद्वाहमभिदुद्रोहयद्वाशेषउतानृतम् ॥ ८ ॥
इदम् । आपः । प्र । वहत् । यत् । किम् । च । दुःइत् । मयि ।
यत् । वा । अहम् । अभिदुद्रोह । यत् । वा ।
शेषे । उत । अनृतम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आपोअद्यान्वचारिपंरसेनसमंगस्महि ।
पर्यस्वानग्नागंहितमांससृजवर्चसा ॥ ९ ॥ ५ ॥
आपः । अद्य । अनु । अचारिपम् । रसेन । सम् । अगस्महि ।
पर्यस्वान् । अग्ने । आ । गहि । तम् । मा । सम् । सृज ।
वर्चसा ॥ ९ ॥ ५ ॥

अप्तुमे सोमोअन्नवीदित्यादिकाश्चतस्रऋचः प्रथमाष्टके द्वितीयाध्याये विनियोगपुरःसरं व्याख्याताः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

ओचिदित्चतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं अत्रानुक्रम्यते—ओचित्पल्लूनवैवस्वतयोर्यमयम्पोः सं-
वादः षष्ठ्ययुग्मिभ्यर्चनीमित्थुनार्थं यमंमोवाच स तां नवमीयुग्मिभरनिच्छन्न प्रत्याचष्टइति । ततः
षष्ठ्यां प्रथमावृत्तीयाद्ययुक्तु विवस्वतः पुत्री यमी ऋषिः यमोदेवता । यस्यवाक्यं सऋषिः याते-
नोच्यते सादेवतेति न्यायात् । तथा नवम्यां द्वितीयाचतुर्थीप्रभृतिषु युक्तु वैवस्वतोयमऋषिः
यमी देवता । अनादेशपरिभाषयान्निष्टपृच्छन्दः गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओचित्सखायंसख्यावदृत्यांतिरःपुरुचिदण्वंजगन्वान् ।

पितुर्नपातमादधीतवेधाअधिक्षामिप्रतरंदीध्यानः ॥ १ ॥

ओ इति । चित् । सखायम् । सख्या । वृद्धयाम् । तिरः ।

पुरु । चित् । अण्वम् । जगन्वान् । पितुः । नपातम् । आ ।

दधीत् । वेधाः । अधि । क्षामि । प्रतरम् । दीध्यानः ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्सूक्ते वैवस्वतयोर्धमयम्पोः संवादउच्यते—अस्याष्टचि यमं मति यमी-
मोवाच । तिरः अन्तर्हितं अप्रकाशमानं निर्जनप्रदेशमित्यर्थः पुरुचित् बहुषि विस्तीर्णं च
अण्वं समुद्रैकदेशं अवान्तरद्वीपं जगन्वान् गतवती यमी चिदिति पूजार्थं पूजितमिष्टं श्रेष्ठमि-
त्यर्थः सखायं गर्भवासादारूप्य सखिभूतं यमं सख्या सख्याय स्त्रीपुरुषसंपर्कजनितमित्रत्वाय
ओवदृत्यां आपवर्तयाभि धामिमुख्येन स्थित्वा लज्जां परित्यज्य त्वत्संभोगं करोमीत्यर्थः ।
धर्मस्य त्वरिता गतिरिति न्यायेन कामस्य त्वरितत्वात् । अपिच पितुः आवयोर्भविष्यतः पु-
त्रस्य पितृभूतस्य तवात्थाय अधिक्षामि अधि पृथिव्यां पृथिवीस्थानीये नभोदरेइत्यर्थः प्रतरं
प्रकृतं सर्वगुणोपेतमित्यर्थः । नपातं गर्भलक्षणमपत्यं वेधा विधाता प्रजापतिः दीध्यानः आ-
वयोरनुरूपस्य पुत्रस्य जननार्थं आवां ध्यायन् आदधीत् प्रजापतिः । धातागर्भदधातुवर्-
त्युक्तत्वात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नतेसखांसख्यंवेदृचेतत्तलक्ष्मापद्विपुरुषाभवाति ।

महस्पृत्रासोअसुरस्ववीरादिवोधर्तारिर्जर्वियापरिख्यन् ॥ २ ॥

न । ते । सर्वा । सख्यम् । वृष्टि । एतत् । सलक्ष्मा । यत् ।
विपुंड्ररूपा । भवति । महः । पुत्रासः । असुरस्य ।
वीराः । दिवः । धर्तारः । उर्विया । परि । ख्यन् ॥ २ ॥

यमः आत्मानं परोक्षील्य यथां प्रत्युवाच । हेयमि ते तव सर्वा गर्भवासलक्षणेन सखिभूतो-
यमः एतदीदृशं त्वयोक्तं स्त्रीपुरुषलक्षणं सख्यं न वष्टि न कामयते । यद्यस्मात् कारणात् यमी
सलक्ष्मा समानधोनित्वलक्षणा विपुरूपा भगिनीत्वात् विपमरूपा भवति भवति तस्मान्न वष्टी-
त्यर्थः । इदानीं तिरः पुरुचिदर्णवंजगन्वानित्यस्य प्रतिवचनमुच्यते । महो महतः असुरस्य
प्राणवतः प्रज्ञावतोवा प्रजापतेः पुत्रासः पुत्रभूताः वीराः । वीरो वीर्यत्यमित्रान् वेतेर्वा स्याद्-
तिकर्मणो वीरयतेवेति निरुक्तं । शत्रूणां विविधमीरयितारः धर्तारः धारयितारः दिवः द्युलोक-
स्य पददर्शनमेतत् द्युमभतीनां लोकानामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उशान्तिघाते अमृतास एतदेकस्य चित्त्यजसं मर्त्यस्य ।
निते मनो मनसि धायि अस्मे जन्युः पतिस्तन्वमावि विश्याः ॥ ३ ॥
उशान्ति । घ । ते । अमृतासः । एतत् । एकस्य । चित् । त्यजसं ।
मर्त्यस्य । नि । ते । मनः । मनसि । धायि । अस्मे इति । जन्युः ।
पतिः । तन्वम् । आ । चित्रिश्याः ॥ ३ ॥

पुनरपि यमी यमं प्रत्युवाच—घेति निपातोप्यर्थे हेयम ते प्रसिद्धाः अमृतासः प्रजापत्या-
दयो देवा एतदीदृशं शास्त्रेणागम्यत्वेनोक्तं त्यजसं त्यज्यते परस्मैपदीयत इति त्यजसं दुहितृभगि-
न्यादिस्त्रीजातं उशान्ति कामयन्ते एकस्य चित्तं सर्वस्मजगतो मुख्यस्यापि प्रजापत्यादेः स्वदुहितृ-
भिन्यादिना संबन्धोस्तीति शेषः । अतः कारणात् ते तव मनश्चित्तं अस्मे अस्माकं ममेत्यर्थः ।
मनसि चित्ते निधायि निधीयतां अहं त्वां कामये त्वं मामपि कामयस्वेत्यर्थः । अपिच जन्यु-
रिति लुप्तेपममेतत् जन्युरिव यथा जनयिता प्रजापतिः पतिर्भूता भूत्वा स्वदुहितुः शरीरं
संभोगेनाविष्टवान् तथा त्वमपि मम पतिर्भूत्वा तन्वं मदीयं शरीरं आवि विश्याः संभोगेनावि-
श्या योनौ प्रजननपक्षेपोपगूहचुंबनादिना मां संभुक्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

नयत्पुराचक्रुमाकद्धननमृतावदन्तोअचृतंरपेम ।

गन्धर्वोअप्स्वप्याचयोपासानोनाभिःपरमंजामितनौ ॥ ४ ॥

न । यत् । पुरा । चक्रुम । कत् । ह । नूनम् । क्रता । वदन्तः ।

अचृतम् । रपेम । गन्धर्वः । अप्सु । अप्या । च । योपा ।

सा । नुः । नाभिः । परमम् । जामि । तत् । नौ ॥ ४ ॥

यमः यमीं पुनर्वृते-पुरा पूर्वं प्रजापतेः यदगम्यागमनं अपरिमितसामर्थ्योपेतत्वात् कृतं तथा वयं नचक्रुम नाकुर्म । वयं क्रता क्रतानि सत्यानि वदन्तोब्रुवन्तः अनृतमसत्यं कञ्च कदा खलु नूनं निश्चितं रपेम वदेम नकदाचिदपीत्यर्थः । अगम्यागमनं नकुर्मइति यावत् । अपिच अप्सु अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षे स्थितः गन्धर्वः गर्वा रम्भीनामुदकानांवा धारयिता आदित्यः अप्या अन्तरिक्षस्था सा प्रतिष्ठा योपा आदित्यस्य भार्या सरण्युश्च नौ आवयोर्नाभिरुत्पत्तिस्थानं मादापितरावित्यर्थः तत्तस्मात्कारणात् नौ आवयोः जामि बांधवं परमं उत्कृष्टं एवं सति आवयोरगम्यागमनरूपत्वात् कर्तुमयुक्तं तस्मादेतन्नकरोमीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

गर्भेनुनौजनितादंपतीकर्देवस्त्वष्टासविताविश्वरूपः ।

नकिरस्यप्रामिनन्तिव्रतानिवेदनावस्यपृथिवीउतद्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

गर्भे । नु । नौ । जनिता । दम्पती इति दम्पती । कः । देवः । त्वष्टा

सविता । विश्वरूपः । नकिः । अस्य । प्र । मिनन्ति । व्रतानि ।

वेद । नौ । अस्य । पृथिवी । उत । द्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

त्वष्टा त्वपापां कर्ता सविता सर्वेषां शुभ्राशुभस्य मेरकः विश्वरूपः सर्वात्मकः देवोऽनादिगुणयुक्तः जनिता जनयिता प्रजापतिः गर्भेनु गर्भावस्थायामेव नौ आवां दंपती कः कृतवान् एकोद्वेरे सहवासित्वात् । अस्य प्रजापतेः व्रतानि कर्माणि नकिः प्रमिनन्ति नकेचित् प्रहिंसन्ति नटोपयन्तीत्यर्थः । अतः कारणात् गर्भावस्थायामेवावयोः प्रजापतिरुदे दंपतित्वे सति

संभोगं कुरु इत्यर्थः । अपिच नो आवयोः अस्पेदं मातुरुदरे सहवासजनितं दंपतित्वं पृथिवी भूमिः वेद जानाति उतापिच द्यौर्धूलोकोपि जानाति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

कोअस्यवेदप्रथमस्याहःकर्ईददर्शकइहप्रवोचत् ।

बृहन्मित्रस्यवरुणस्यधामकदुंब्रवआहनोवीच्यानृन् ॥ ६ ॥

कः । अस्य । वेद । प्रथमस्य । अहः । कः । ईम् । ददर्श । कः ।

इह । प्र । वोचत् । बृहत् । मित्रस्य । वरुणस्य । धाम । कत् ।

ऊँ इति । ब्रवः । आहनः । वीच्या । नृन् ॥ ६ ॥

प्रथमस्याहः संबन्धि अस्पेदं अन्योन्यं संगमनं कोवेद जानाति । प्रथमेहनि यत् क्रियते तदनुमानभाषित्य नकश्चिदपि ज्ञातुं शक्नोतीत्यर्थः । इहास्मिन् प्रदेशे प्रत्यक्षतः कर्ईमिदं संगमनं ददर्श पश्यति कः प्रवोचत् प्रख्यापयति नकोपीत्यर्थः । मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः बृहत् महत् धाम स्थानं अहोरात्रं यदस्ति तत्र नृन् मनुष्यान् वीच्या नरकेण हे आहनः आहन्तः मर्यादयार्हिसितः स्वस्तशुभाशुभकर्मापेक्षया मनुष्यादिप्राणिनां नरकपात्रेण स्वर्गप्रापणेन निग्रहानुग्रहयोः कर्त्तरित्यर्थः एवंभूत हेयम् त्वं कदुम्ब्रवः किंवा ब्रवीषि ॥ ६ ॥

अथ षष्ठमी—

यमस्यमाय्म्यं क्वाम्आगन्तसमानेयोनीसहशेय्याय ।

जायेवपत्येतन्वैरिरिच्याविचिह्वेवर्ध्यैवचक्रा ॥ ७ ॥

यमस्य । मा । य्म्यम् । कामः । आ । अगन् । समाने । योनी ।

सहशेय्याय । जायाइव । पत्ये । तन्वम् । रिरिच्याम् । वि ।

चित् । वृह्वेव । रथ्याइव । चक्रा ॥ ७ ॥

यमस्य तव कापोभिजापः यम्यं यमीं मा मां प्रति आगन् आगच्छतु ममोपरि तव यमस्य संभोगेच्छा जायतामित्यर्थः । किमर्थं समाने योनी एकस्मिन् स्थाने शय्यालये सह शेष्याय सहशयनार्थं तदनन्तरं पूर्णमनोरथासती जायेव पत्ये यथा भार्या पत्युरर्थाप पर-या प्रीत्या विश्वस्ता सती रतिकामा स्वशरीरं प्रकाशयति एवं तन्वं आत्मीर्यं शरीरं रिरिच्यां विविच्यां त्वदर्थं प्रकाशयेयमित्यर्थः । किंच चिदिति पूरणः विवृहेव बृहउद्यमे धर्मार्थकामान् विविधमुद्यच्छावः । तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव चक्रा रथस्यावयवभूते चक्रे यथा रथं उद्यच्छतः तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नतिष्ठन्ति न निमिपन्त्येते देवानां स्पशंद्बृहये चरन्ति ।
अन्येन मदाहनो याहि तूर्यतेन विष्टह रथ्येव चक्रा ॥ ८ ॥

न । तिष्ठन्ति । न । निमिपन्ति । एते । देवानाम् । स्पशः । बृह ।
ये । चरन्ति । अन्येन । मत् । आहनः । याहि । तूर्यम् ।
तेन । वि । वृह । रथ्याइव । चक्रा ॥ ८ ॥

यम्या प्रख्यातोयमः पुनराह—इहास्मिन् लोके देवानां संबन्धिनोमे स्पशः अहोरात्रादय-
श्चाराश्चरन्ति सर्वेषां शुभाशुभलक्षणकर्मफलवेक्षणार्थं परिभ्रमन्ति एतेचाराः क्षणमात्रमपि चर-
णव्यापाररहिताः नतिष्ठन्ति ननिमिपन्ति मेपणंनकुर्वन्ति शुभमशुभंवा यः करोति तं निरीक्ष-
न्ते चेत्यर्थः । हेआहनः ममापहंवि असत्प्रभाषणेन दुःखविधि त्वं मव मत्तः अन्येन त्वत्सद-
शेनसह तूर्यं क्षिप्रं याहि संगच्छ । गावाव तेन विवृह धर्मार्थकामानुद्यच्छ । तत्र दृष्टान्तः—र-
थ्येव चक्रा यथा रथावयवभूते चक्रे रथमुद्यच्छतः तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

रात्रीभिरस्माअहंभिर्दशस्येत्सूर्यस्यचक्षुर्मुहुरुन्मिमीयात् ।
दिवापृथिव्यामिथुनासंबन्धूयमीर्यमस्यविष्टयादजामि ॥ ९ ॥

रात्रीभिः । अस्मै । अहंभिः । दशस्येत् । सूर्यस्य । चक्षुः । मुहुः ।
उत् । मिमीयात् । दिवा । पृथिव्या । मिथुना । सर्वन्धू इति
सध्वन्धू । यमीः । यमस्य । विभृयात् । अजामि ॥ ९ ॥

रात्रीभिः रात्रिभिः अहभिः अहोरात्रयोः अस्मै यमाय कल्पितं भागं सर्वे यजमानाः द-
शस्येत् प्रयच्छन्तु सूर्यस्य संबन्धि चक्षुस्तेजः मुहुर्मुहुः अस्मै यमाय उन्मिमीयात् उदेतु दिवा
पृथिव्या द्यावापृथिवीभ्यां सह मिथुना मिथुनौ सर्वन्धू समानबन्धू अहोरात्रे अस्मै यमाय
एतत् ज्ञात्वा इयं यमीः यमस्य अजामि भ्रातरं विभृयात् धारयतु यत्रेण परिशृद्धावित्यर्थः ॥९॥

अथ दशमी-

आघातागच्छानुत्तरायुगानिघत्रंजामयः कृणवन्नजामि ।
उपवर्द्धहि वृषभाय वाहुमन्यमिच्छस्व सुभगे पतिमत् ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । घ । ता । गच्छान् । उत्तरा । युगानि । यत्रं । जामयः ।
कृणवन् । अजामि । उप । वर्द्धि । वृषभाय । वाहुम् । अन्यम् ।
इच्छस्व । सुभगे । पतिम् । मत् ॥ १० ॥ ७ ॥

यत्र येषु कालेषु जामयोभगिन्यः अजामि अभ्रातरं पतिं कृणवन् करिष्यन्ति ता तानि
उत्तराणि युगानि कालविशेषाः आगच्छान् आगमिष्यन्ति । वेतिपुरणः । यस्मादेवं तस्मात् हे
सुभगे त्वं इदानीं मत् मत्तः अन्यं पतिं भ्रातरं इच्छस्व कामयस्व । तदनन्तरं वृषभाय तव
योनी रेतः सेक्रे पुरुषाय आत्मीयं वाहुं उपवर्द्धहि शयनकाले उपवर्द्धणं कुरु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

किंभ्रातासद्यर्दनाथंमवात्किमुस्वसायंनिर्ऋतिर्निगच्छात् ।
कामंमूताबहेत्तद्रंपामितन्वामेतन्वंसंपिष्टाग्धि ॥ ११ ॥

किम् । भ्राता । अ॒सत् । यत् । अ॒ना॒थम् । भ॒वा॒ति । किम् । ऊँ इति ।
स्व॒ता । यत् । निः॒ऽक्र॒तिः । निः॒ऽग॒च्छात् । का॒म॒ऽमू॒ता । वृ॒द्ध ।
ए॒तत् । र॒पा॒मि । त॒न्वा । मे । त॒न्व॒म् । स॒म् । पि॒पृ॒ग्धि ॥ ११ ॥

यमी यमेन प्रत्याख्याता पुनराह—यत् यस्मिन् भ्रातरि सति स्वस्नादिकं अनाथं नाथर-
हितं भवति भवति सभ्राता किमसत् किं भवति नभवतीत्यर्थः । किंच यत् यस्यां भगिन्यां
सत्यां भ्रातरं निकृतिदुःखं निगच्छात् नियमेन गच्छति प्रामोति सा स्वस्ता किमु किंवा भवति
भ्रातृभगिन्योश्च परस्परं प्रीतिर्येन केनचिद् उपायेनावश्यं कार्येत्वभिप्रायः । साहं कामभूता
कामेन मूर्छिता सती बहु नानापकारं एतदीदृशमुक्तं वक्ष्यमाणं च रपामि प्रलपामि एतत् ज्ञा-
त्वा मे मम तन्वा शरीरेण तन्वंच शरीरं संपिपृग्धि संपर्चय संभोगेन संश्लेषय मां सम्भक्
भुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

न॒वा॒ऽते॒त॒न्वा॒त॒न्व॑ं॒१॒संप॑पृ॒च्यां॒पा॒प॒मा॒हु॒र्यः॒स्व॒सा॒रं॒नि॒ग॒च्छा॒त् ।
अ॒न्ये॒न॒म॒त्प्र॑मु॒दः॒क॒ल्प॒य॒स्व॒न॒ते॒भ्रा॒ता॒सु॒भगे॒व॒ष्ट॒ये॒तत् ॥ १२ ॥

न । वै । ऊँ इति । ते । त॒न्वा । त॒न्व॒म् । स॒म् । प॒पृ॒च्याम् । पा॒पम् ।
आ॒हुः । यः । स्व॒सा॒रम् । निः॒ऽग॒च्छा॒त् । अ॒न्ये॒न । म॒त् । प्र॒ऽमु॒दः ।
क॒ल्प॒य॒स्व । न । ते । भ्रा॒ता । सु॒ऽभ॒गे । वृ॒ष्टि । ए॒तत् ॥ १२ ॥

यमः यमीं प्रत्युक्तवान् हेयमि ते तव तन्वा शरीरेण तन्वमात्मीयं शरीरं नवै संपपृच्यां नै-
व संपर्चयामि नैवाहं त्वां संभोजुमिच्छामीत्यर्थः । योभ्राता स्वसारं भगिनीं निगच्छात् नियमे-
नोपगच्छति संभुंक्ष्वेत्यर्थः तं पापं पापकारिणं आहुः शिष्टावदन्ति एतत् ज्ञात्वा हेसुभगे सुष्ठु
भजनीये हे यमि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वद्योग्येन पुरुषेण सह प्रमुदः संभोगलक्षणान् प्रहर्षान्
कल्पयस्व समर्थय । ते तव भ्राता यमः एतदीदृशं त्वया सह मेथुनं कर्तुं नवष्टि नकामयते
नेच्छति ॥ १२ ॥

रात्रीभिः । अस्मै । अहंभिः । दशस्येत् । सूर्यस्य । चक्षुः । मुहुः ।
उत् । मिमीयात् । दिवा । पृथिव्या । मिथुना । सबन्धू इति
सहबन्धू । यमीः । यमस्य । विभ्रुयात् । अजामि ॥ ९ ॥

रात्रीभिः रात्रिभिः अहभिः अहोरात्रयोः अस्मै यमाय कल्पितं भागं सर्वे यजमानाः द-
शस्येत् प्रयच्छन्तु सूर्यस्य संबन्धि चक्षुस्तेजः मुहुर्मुहुः अस्मै यमाय उन्मिमीयात् उदेतु दिवा
पृथिव्या घावापृथिवीभ्यां सह मिथुना मिथुनौ सबन्धू समानबन्धू अहोरात्रे अस्मै यमाय
एतत् ज्ञात्वा इयं यमीः यमस्य अजामि भ्रातरं विभ्रुयात् धारयतु यत्नेन परिगृह्णात्वित्यर्थः ॥९॥

अथ दशमी—

आघातागच्छानुत्तरायुगानियत्रजामयः कृणवन्नजामि ।
उपवर्बहिष्टपभायबाहुमन्यमिच्छस्वसुभगेपतिमत् ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । घ । ता । गच्छान् । उत्तरा । युगानि । यत्र । जामयः ।
कृणवन् । अजामि । उप । वर्बहि । वृषभाय । बाहुम् । अन्यम् ।
इच्छस्व । सुभगे । पतिम् । मत् ॥ १० ॥ ७ ॥

यत्र येषु कालेषु जामयोभगिन्यः अजामि अभ्रातरं पतिं कृणवन् करिष्यन्ति ता तानि
उत्तराणि युगानि कालविशेषाः आगच्छान् आगमिष्यन्ति । धेतिपूरणः । यस्मादेवं तस्मात् हे
सुभगे त्वं इदानीं मत् मत्तः अन्धं पतिं भ्रातरं इच्छस्व कामयस्व । तदनन्तरं वृषभाय तव
यौनौ रेतः सेक्रे पुरुषाय आत्मीयं बाहुं उपवर्बहि शयनकाले उपवर्हणं कुरु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी—

किंभ्रातांसद्यदेनाथंमवातिकिमुस्वसायंनिकतिनिगच्छात् ।
कामभूताबह्वेत्तद्रूपामितन्वामेतन्वंपिपाग्धि ॥ ११ ॥

किम् । भ्राता । अ॒स॒त् । यत् । अ॒ना॒थ॒म् । भ॒वा॒ति । किम् । ॐ इति ।
स्वसा । यत् । निः॒ऽक्र॒तिः । नि॒ऽग॒च्छा॒त् । का॒र्म॒ऽमू॒ता । वृ॒द्भु ।
ए॒त॒त् । र॒पा॒मि॒ । त॒न्वा॒ । मे॒ । त॒न्व॒म् । स॒म् । पि॒पृ॒ग्धि॒ ॥ ११ ॥

यमी यमेन प्रत्याख्याता पुनराह—यत् यस्मिन् भ्रातरि सति स्वसादिकं अनार्थं नाथर-
हितं भवाति भवति सभ्राता किमसत् किं भवति नभवतीत्यर्थः । किंच यत् यस्यां भगिन्यां
सत्यां भ्रातरं निःक्रतिदुःखं निगच्छात् नियमेन गच्छति प्रामोति सा स्वसा किमु किंवा भवति
भ्रातृभगिन्योश्च परस्परं प्रीतिर्येन केनचिद् उपायेनावश्यं कार्येत्यभिप्रायः । साहं कामभूता
कामेन मूर्छिता सती बहु नानाप्रकारं एतदीदृशमुक्तं वक्ष्यमाणं च रपामि प्रलपामि एतत् ज्ञा-
त्वा मे मम तन्वा शरीरेण तन्वंच शरीरं संपिपृग्धि संपर्चय संभोगेन संश्लेषय मां सम्यक्
भुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

न॒वा॒उ॒ते॒त॒न्वा॒त॒न्व॑ं॒१॒संप॑पृ॒च्या॒पा॒प॒मा॒हु॒र्यः॒स्वसा॑रं॒नि॒ग॒च्छा॒त् ।
अ॒न्ये॒न॒म॒त्प्र॑मु॒दः॒कल्प॑य॒स्व॒न॒ते॒भ्राता॑सु॒भगे॑व॒ष्टये॑तत् ॥ १२ ॥

न । वै । ॐ इति । ते । त॒न्वा॒ । त॒न्व॒म् । स॒म् । प॒पृ॒च्या॒म् । पा॒प॒म् ।
आ॒हुः । यः । स्वसा॑रम् । नि॒ऽग॒च्छा॒त् । अ॒न्ये॒न॑ । म॒त् । प्र॑मु॒दः ।
क॒ल्प॑य॒स्व॒ । न । ते॒ । भ्राता॑ । सु॒ऽभ॒गे॒ । व॒ष्टि॒ । ए॒त॒त् ॥ १२ ॥

यमः यमीं प्रत्युक्तवान् हेयमि ते तव तन्वा शरीरेण तन्वमात्मीयं शरीरं नवै संपृच्यां नै-
व संपर्चयामि नैवाहं त्वां संभोक्तुमिच्छामीत्यर्थः । योभ्राता स्वसारं भगिनीं निगच्छात् नियमे-
नोपगच्छति संभुं॒क॒इत्यर्थः॑ तं पापं पापकारिणं आहुः शिष्टावदन्ति एतत् ज्ञात्वा हेसुभगे सुष्ठु
भजनीये हे यमि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वद्योग्येन पुरुषेण सह प्रमुदः संभोगलक्षणान् प्रहर्षान्
कल्पयस्व समर्थय । ते तव भ्राता यमः एतदीदृशं त्वया सह मैथुनं कर्तुं नवष्टि नकामयते
नेच्छति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

वतोवतासियमनैवतेमनोहृदयंचाविदाम ।

अन्याकिलत्वांकक्ष्यैवयुक्तंपरिष्वजातेलिबुजेववृक्षम् ॥ १३ ॥

वतः । वत् । अस्ति । यम् । न । एव । ते । मनः । हृदयम् । च ।

अविदाम् । अन्या । किल । त्वाम् । कक्ष्यांश्च । युक्तम् ।

परि । स्वजाते । लिबुजाश्च । वृक्षम् ॥ १३ ॥

यमी प्रत्युवाच-हेयम त्वं वतोदुबलोसि । वतेति निपातःस्वेदानुकंपयोः। अनुकंप्यथासि ते त्वदीयं मनः मनोगतं संकल्पं हृदयंच बुद्धिगतमध्यवसायंच नैवाविदाम वयं नजानीम एवं मत्तोन्या काचित् स्त्री त्वां परिष्वजातेकिल । तत्र दृष्टान्तद्वयमुच्यते-कक्ष्यैवयुक्तं यथाकक्ष्या-रज्जुः युक्तं आत्मना संबद्धं अर्धं परिष्वजते तद्वत् लिबुजेव वृक्षं यथा लिबुजा व्रततिः गाढं वृक्षं परिष्वजते तद्वच्च अन्यस्यां स्त्रियां आसक्तत्वं मां परिष्वक्तुं नेच्छसीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

अन्यमूपुत्वयंम्यन्यउत्वांपरिष्वजातेलिबुजेववृक्षम् ।

तस्यैवात्वंमनइच्छासवातवाधारुणुष्वसंविदंसुभद्राम् ॥ १४ ॥८॥

अन्यम् । ऊँ इति । सु । त्वम् । यमि । अन्यः । ऊँ इति । त्वाम् । परि ।

स्वजाते । लिबुजाश्च । वृक्षम् । तस्यै । वा । त्वम् । मनः । इच्छ ।

सः । वा । तव । अध । ऋणुष्व । समश्चिदम् । सुभद्राम् ॥ १४ ॥८॥

यमः पुनरप्याह-हेयमि त्वं अन्यमु अन्यं पुरुषमेव सु सुष्ठु परिष्वज अन्यउ अन्योपि पुरुषः त्वां परिष्वजाते । तत्र दृष्टान्तः-लिबुजेव वृक्षं यथा वही गाढं वृक्षं परिष्वजते तद्वत् । तथासति वाशब्दः समुच्चये । त्वं तस्यच पुरुषस्य मनः इच्छ कामय । तस्य त्वं वशवर्तिनी भवेत्यर्थः । सच पुरुषः तव मनइच्छतु । अध अथ परस्परवशवर्तित्वानन्तरं त्वं तेनसह सुभद्रां सुकल्पाणीं संविदं परस्परसंभोगसुखसंविद्धिं ऋणुष्व कुरुष्व ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

वृषेतिनवर्चमेकादशं सूक्तं आंगेर्हविर्धानस्यार्थं आग्नेयं सप्तम्याद्यास्तिस्रः निष्टुभः शिष्टा-
जगत्यः तथाचानुक्रान्तं—वृषानवांगिर्हविर्धानआग्नेयंतु निष्टुबन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वृषावृष्णोदुदुहेदोहंसादिवःपर्यासियहोअदितेरदाभ्यः ।
विश्वंसवेदवरुणोयथाधियासयज्ञियोपजतुयज्ञियाँऋतून् ॥ १ ॥

वृषा । वृष्णो । दुदुहे । दोहंसा । दिवः । पर्यासि । यहः । अदितेः ।

अदाभ्यः । विश्वम् । सः । वेद । वरुणः । यथा । धिया ।

सः । यज्ञियः । यजतु । यज्ञियान् । ऋतून् ॥ १ ॥

वृषा आहुतिद्वारेण वृष्टेः वर्षिता यहो महान् अदाभ्यः केनाप्यार्हस्योग्निः अदितेरक्षी-
णयामक्रियस्य वृष्णेः यज्ञद्वारेण स्तुतीनां हविषां वा वर्षितुर्यजमानस्यार्थाय दोहसा दोहनेन
महता प्रक्षारणेन दिवः सकाशात् पर्यासि वृष्टिलक्षणान्युदकानि दुदुहे दोग्धि प्रक्षारयति ।
किंच यथा वरुणआदित्यः धिया आत्मानुरूपया प्रज्ञया विश्वं सर्वं वेद जानाति तथासोय-
मग्निर्जानातीत्यर्थः । यज्ञियोयज्ञार्हः सोग्निः यज्ञियान् यज्ञार्हान् ऋतून् यजतु पूजयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रपंद्गन्धर्वीरप्याञ्चयोपणानन्दस्यनान्देपरिपातुमेमनः ।
इष्टस्यमध्येअदितिर्निधातुनोभ्रातानोज्येष्टःप्रथमोविवोचति ॥ २ ॥

रपंत । गन्धर्वीः । अप्या । च्चु । योपणा । नन्दस्य । नान्दे । परि ।

पातु । मे । मनः । इष्टस्य । मध्ये । अदितिः । नि । धातु । नः ।

भ्राता । नः । ज्येष्टः । प्रथमः । वि । वोचति ॥ २ ॥

रपत्, रपितवती अग्निगुणानुक्वती गंधर्वी गंधर्वस्य स्त्री अप्या अग्निः संस्कृतयोपणा
आहुतिलक्षणा स्त्री च अग्निं तर्पितवतीति शेषः । नदस्य स्तोत्रनामैतत् स्तोत्रमेव मम स्वभूतं मनः
नादे स्तुतिलक्षणे शब्दं परिपातु अग्निः सम्पमक्षतु अहं समाहितमनाभूत्वा सम्पक् स्तुतिं करो-
मीत्यर्थः । किंच अदितिस्त्वंडनीयोगिनिः नोत्मान् इष्टस्य यागस्य मध्ये निधातु निदधातु नितरां

स्थापयतु । पथमः सर्वेषां यजमानानां मुख्यः नोस्माकं ज्येष्ठो भ्राता विवोचति विशेषेण ब्रवीति स्तौतीत्यर्थः । नाहमेव केवलोजनशीलः किन्तु सर्वेष्वस्मत्कुलीनो देवभागमियद्व्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

सोचिच्छुभद्राक्षुमतीयशस्वत्पुपाउवासमनवेस्वर्वती ।

यदीमुशान्तमुशतामनुक्तुमग्निहोतारंविदथापुजीजनन् ॥ ३ ॥

सो इति । चित् । नु । शुद्रा । क्षुमती । यशस्वती । उपाः । उवास ।

मनवे । स्वःऽवती । यत् । ईम् । उशान्तम् । उशताम् । अनु ।

क्तुम् । अग्निम् । होतारम् । विदथाय । जीजनन् ॥ ३ ॥

भद्रा भजनीया क्षुमतो शब्दवती यशस्वती अन्नवती कीर्तिमती वा सोचिव सैव मसिद्धा उपाः मनवे मनुष्याश्च यजमानाश्च स्वर्वती आदित्यवती सती नु क्षिप्रं उवास उपितवती उदितवतीत्यर्थः । कदोदितवती उच्यते—यद्यदा उशान्तं स्तुतिं हविश्च कामयमानं उशतां यष्टुं कामयमानानां संबन्धिनं होतारं देवानामाहातारं होमनिष्पादकं वा ईमेनमग्निं अनुक्तुं स्तुतिकर्मणः पश्चात् विदथाय यजनीयाय यत्तार्थं जीजनन् ऋत्विग्यजमानाः जनयन्तीत्यर्थः । तदोदितवतीतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अधृत्यद्रप्संविश्वंविचक्षणंविराभरदिपितःश्येनोअध्वरे ।

यदीविशोऽरुणतैदस्ममायाःअग्निहोतारंमधधीरजायत ॥ ४ ॥

अध । त्यम् । द्रप्सम् । विश्वम् । विचक्षणम् । विः । आ ।

अभरत् । इपितः । श्येनः । अध्वरे । यद्दि । विशः । रुणतै ।

इस्मम् । आर्याः । अग्निम् । होतारम् । अध । धीः । अजायत ॥४॥

अथ अथानंतरं श्येनः श्येनाख्यः विः पक्षी अध्वरेयागे इपितः अग्निप्रेषितः विश्वं महान्तं विचक्षणं सर्वस्य विशेषेण द्रष्टारं त्यं तं प्रसिद्धं द्रप्सं नात्यल्पं नातिबहुलं सोमं आभरत् आहववान् । अपिच यदि यदा आर्या अभिगमनीयं तं ब्रजन्तोविशोयजमानामनुष्यादस्मं दर्श-

नीयं शत्रूणामुपक्षपयितारं वा होतारं अग्निं वृणते प्रार्थयन्ते । अथ अथ तदाधीः यागादि-
क्रिया अजायत यज्वभिः प्रतापतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

सदांसिर्णवोयवसेवपुष्यतेहोत्राभिरग्नेमनुपःस्वध्वरः ।
विप्रस्यवापच्छशमानउकथ्यंवाजंससवाँउपयासिभूरिभिः ॥५॥९॥

सदा । अ॒सि । ण॒वः । य॒वसा॑इव । पु॒ष्यते । हो॒त्राभिः । अ॒ग्ने ।
म॒नुपः । सु॒इअ॒ध्वरः । वि॒प्रस्य॑ । वा । यत् । श॒शमा॒नः । उ॒कथ्यंम् ।
वाजं॑म् । स॒सइ॒वान् । उ॒प॒इया॒सि । भू॒रि॒इभिः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं सदा सततं रण्वोसि रमणीयोभवसि । तत्र दृष्टान्तः—युवसे वपुष्यते यथा
यवसानि वृणानि स्वपुष्टिं कुर्वते हस्त्यश्वगोमहिषादिचतुष्पदाम सर्वदा रमणीयानि भवन्ति
तद्वद् । अपिच हे अग्ने मनुषोमनुष्यस्य स्वभूतैः होत्राभिः होत्रेति यज्ञनामैतत् यज्ञैः स्वध्वरः
शोभनयज्ञोभवेति शेषः विप्रस्य वा स्तोत्रुर्वा यत् यस्य यजमानस्य वा स्वभूत उकथ्यं स्तोत्रं
शशमानः प्रशंसन् वाजं हविल्लक्षणमन्नं ससवान् संभजमानश्च भूरिभिर्बहुभिःदेवैः सह उपया-
सि उपगच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी-

उदीरयपितरंजारआभगमिर्यक्षतिहर्षुतोहृत्तर्ष्यति ।
विर्वक्तिवर्द्धिःस्वपस्यतेमखस्तविष्यतेअसुरोवेपंतेमती ॥ ६ ॥

उत् । ई॒रय॑ । पि॒तरा॑ । जा॒रः । आ । भ॒गम् । र्य॑क्षति ।
ह॒र्यतः । हृ॒त्तः । इ॒ष्यति॑ । वि॒र्वक्ति॑ । वर्द्धिः । सु॒इअ॒पस्य॑ते ।
म॒खः । त॒वि॒ष्यते॑ । अ॒सुरः । वे॒पंते॑ । म॒ती ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वदीयं ज्योतिः पितरा पितरी सर्वपाणिनां मातापितृभूते यावापृथिव्यौ मति
उदीरय उद्गमय । तत्र दृष्टान्तः—आकारउपमार्थे रावेनेक्षत्रादिदीवीनां च जरपितृत्वाजारजा-

दित्यः सयथा द्यावापृथिव्यौ प्रति भगं भजनीयं स्वयं ज्योतिः उद्गमयति तद्वद् हर्यतः यागं कामयमानान् प्रति इयक्षति यजमानोयष्टुमिच्छति हत्तः हृदयेनेव इष्यति इपिरयं गत्यर्थः शुद्धोप्युपसर्गपूर्वोदृष्टव्यः अधीष्यति देवान् यष्टुमधिगच्छति विपक्ति विवक्षति शस्त्रलक्षणाः स्तुतीर्वक्तुमिच्छति च वह्निर्वैवा स्तुतीनां देवान् प्रति प्रापयिता होता च स्वपश्यते शोभनमात्मीयं कर्म कर्तुमिच्छति । मत्स्रः यज्ञनामैतत् अत्र तत् प्रयोक्ताध्वर्युरुच्यते सच तविष्यते तविषि-वृध्यर्थः सचात्रान्तर्गतिसनर्थश्चदृष्टव्यः तुनुविपति स्तोत्रलक्षणाः स्तुतीः वर्धयितुमिच्छतीत्यर्थः । असुरः प्राणवान् मज्ञानान्वा ब्रह्मेति शेषः मती मत्या बुध्या वेपते कर्मवैगुण्यात् विष्यत् कं-पते । हे अग्ने यतोयजमानः सर्वैस्त्विजश्च स्वकर्मकर्तुं त्वामागच्छन्ति अतस्त्वं शोघमुद्गमयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

यस्त्वेअग्नेसुमतिमर्तोअक्षत्सहसःसूनोअतिसप्रशृण्वे ।

इपंदधानोवहमानोअश्वैरासद्युमाँअमंवान्भूपतिद्यून् ॥ ७ ॥

यः । ते । अग्ने । सुष्टमतिम् । मर्तः । अक्षत् । सहसः । सूनो

इति । अति । सः । प्र । शृण्वे । इपम् । दधानः । वहमानः । अश्वैः ।

आ । सः । द्युमान् । अमंश्वान् । भूपति । द्यून् ॥ ७ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते त्वदीयां सुमतिं शोभनायनुग्राहिकां बुद्धिं मर्तोमनुष्यो-यजमानः अक्षत् अश्रुते अनुग्रहशीलं त्वां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च परिचरतीत्यर्थः । सयजमानः अतिसप्रशृण्वे सर्वान् लोकानतीत्यमकर्षेण श्रूयते परुषातोभवतीत्यर्थः । कीदृशः इपमर्त्तं दधानः अर्धिष्यः मयच्छन् अश्वैर्वहमानः । किंच सएव द्युमान् दीप्तिमान् शरीरपतनानन्तरं द्युस्थान-वान्वा अमवान् बलवान् आद्यन् द्युरित्यहनाम कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगइत्येया द्वितीया आ-दित्यकर्तृकाण्यहानि आचन्द्रार्कमित्यर्थः भूपति भवति ॥ ७ ॥

महाव्रते संस्थिते मरुत्वतीये यदग्नपेत्यनया चतुर्गृहीतमाज्यं जुहुयात् । तथैवपञ्चमा-रण्यके सूचितं—यदग्नप्यासमितिर्भवातीति ।

अथाष्टमी-

यदग्रएपासमितिर्भवातिदेवीदेवेषुयजतायंजत्र ।

रत्नांचयद्विभजासिस्वधावोभाग्नोअत्रवसुमन्तवीतात् ॥ ८ ॥

यत् । अग्रे । एपा । समुद्भूतिः । भवाति । देवी । देवेषु ।

यजता । यजत्र । रत्नां । च । यत् । विभजासि । स्वधाऽवः ।

भागम् । नः । अत्र । वसुमन्तम् । वीतात् ॥ ८ ॥

हे यजत्र यष्टव्याग्ने यद्यदा एपा समितिः अस्मत्कर्तृका स्तुतिः संहविश्व यजता यजतेषु यष्टव्येषु देवेषु मध्ये देवी द्योतमाना भवाति यष्टव्यादेवाः अस्माभिः स्तूयन्ते इज्यन्ते चेत्यर्थः । हे स्वधावः हविर्लक्षणान्वचनने त्वं यद्यदा रत्ना च रत्नानि रमणीयानि धनानि स्तोत्रयोयद्भूयश्च विभजासि विभजसि अत्र तदानीं तथा नोस्मान् प्रति वसुमन्तं धनवन्तं नानाधनावयवभूतं भागमंशं वीतात् वी गत्यादिषु तुहोस्ताडाशिष्यन्यतरस्यामिति हेः स्थाने तातद् अन्तर्णीतण्यर्थश्चान् द्रष्टव्यः वयस आगमय अस्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

श्रुधीनोअग्रेसदनेसुधस्थेयुक्ष्वारथंममृतंस्यद्रवितुम् ।

आनोवहरोदसीदेवपुत्रेमाकिर्देवानामपंभूरिहस्याः ॥ ९ ॥ १० ॥

श्रुधि । नुः । अग्रे । सदने । सुधस्थे । युक्ष्व । रथम् ।

अमृतंस्य । द्रवितुम् । आ । नुः । वह । रोदसी इति । देवपुत्रे इति

देवपुत्रे । माकिः । देवानाम् । अपं । भूः । इह । स्याः ॥ ९ ॥ १० ॥

हे अग्रे सधस्थे सहस्थाने सर्वदेवतासाधारणे सदने यज्ञगृहे स्थितः सन् नोस्मदीयं वचनं श्रुधि शृणु । किंतद् वचनं उच्यते अमृतस्य देवपानस्य मधुनः द्रवितुं द्रावकं रथमात्मीयं युक्ष्व आह्वानार्थं देवानमति गमनाय अश्वैः संयुक्ष्व । संयुक्तेन रथेन गत्वा नोस्माकं यज्ञं प्रति देवपुत्रे देवस्य मजापतेर्देहितरौ पद्वा देवाः पुत्राययोस्ते रोदसी द्यावापृथिव्यौ आवह मापय

देवानां मध्ये कश्चिदेवः अपभूः अपभविता अस्मद्यज्ञमपगन्ता गाकिः स्यात् त्वं च इहास्मि-
न्यज्ञे स्याः सन्निहितोभव ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

द्यावेति नवर्चं द्वादशं सूक्तं अगिर्हविर्धानस्यार्पं त्रैष्टुभमाग्नेयं । द्यावेत्यनुक्रान्तं । गतो-
विनियोगः ।

सत्र प्रथमा—

द्यावाहृक्षामाप्रथमेऋतेनाभिश्चावेभ्वतःसत्यवाचा ।
देवोयन्मर्तान्यजथायकृण्वन्त्सीदुद्धोताप्रत्यङ्स्वमसुंयन् ॥ १ ॥
द्यावा । हृ । क्षामा । प्रथमे इति । ऋतेन । अभिश्चावे । भ्वतः ।
सत्यवाचा । देवः । यत् । मर्तान् । यजथाय । कृण्वन् ।
सीदत् । होता । प्रत्यङ् । स्वम् । असुम् । यन् ॥ १ ॥

सत्यवाचा सत्यवाचौ सत्यवादिन्यौ प्रधानभूते द्यावाक्षामा द्युक्षामे द्यावापृथिव्यौ
ऋतेन सत्यभूतेन देवयजनेन सह अभिश्चावे आभिमुख्येन श्रूयते इत्यभिश्चावआह्वानं
तस्मिन्समद्यज्ञनिमित्ते अग्नेः संबन्धिनि आह्वाने भवतः लोडर्थे सद् भवतां यद्यदा देवो-
द्योतमानोग्निः यजथाय यज्ञाय मर्तान् मनुष्यान् कृण्वन् प्रेरयन् प्रत्यङ् आह्वानार्थं देवा-
नां प्रत्यंवितास्वमसुं आत्मीयं ज्वालालक्षणं प्राणं यन् प्राणुवन् होता देवानामाह्वाना सीदत् वे-
द्यां निषीदति तदास्मद्यगकाले द्यावापृथिवी प्रमुखोद्गिराह्वयत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

देवोदेवान्परिभूर्ऋतेनुवहानोहृण्यंप्रथमश्चिकित्वान् ।
धूमकेतुःसमिधाभाऋजीकोमन्द्रोहोतानित्योवाचायजीयान् ॥ २ ॥
देवः । देवान् । परिभूः । ऋतेन । वहं । नुः । हृण्यम् ।
प्रथमः । चिकित्वान् । धूमकेतुः । समुद्भवा । भाःऋजीकः ।
मन्द्रः । होता । नित्यः । वाचा । यजीयान् ॥ २ ॥

देवोद्योतमानोऽग्निस्त्वं देवानिन्द्रादीन् परिभूः आह्वानहविर्नयनद्वारेण परिभूः परिगृह्णन् ऋतेन यज्ञेन सह नोस्माकं हव्यं हविः वह प्रापय । कीदृशस्त्वं प्रथमोदेवानां मुख्यः चिकित्वात् सर्वं जानन् धूमकेतुः धूमस्य कर्ता वा धूमध्वजोवा धूमप्रज्ञानोवा समिधा समिधनेन संदीपनेन भाऊजीकः ऋजुदीप्तिरूर्ध्वञ्चलनइत्यर्थः मन्द्रः स्तुत्यः होता आह्वाता नित्योद्भवः वाचा यजोयान् अतिशयेन यदा च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्वाहृग्देवस्यामृतं यदीगोरतो जातासो धारयन्त उर्वी ।
विश्वेदेवा अनुतत्ते यजुर्गुदुहेयदेनी दिव्यं घृतं वाः ॥ ३ ॥

स्वाहृक् । देवस्य । अमृतम् । यदि । गोः । अतः । जातासः ।
धारयन्ते । उर्वी इति । विश्वे । देवाः । अनु । तत् । ते । यजुः ।
गुः । दुहे । यत् । एनी । दिव्यम् । घृतम् । वारितिवाः ॥ ३ ॥

देवस्याग्नेः स्वाहृक् स्वार्जनं अमृतपुदकं स्वतेजसः सकाशाद्यदि यदा उत्पद्यते तदा अतोस्मात् गोरुदकाज्जातास उतन्नाओपधयः उर्वी घावापृथिव्यौ धारयन्ते विश्वेदेवाः सर्वे स्तोतारः ते तव संबन्धि तद्यजुः उदकस्य तद्दानं अनुगुः अनुगायन्ति एनी श्वेता दीप्तिः दिव्यं दिविभवं घृतं क्षरत् यद्वा वृष्टिलक्षणं यदुदकं दुहे दोग्धि ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अर्चामिवां वर्धायापो घृतसूद्यावां भूमी शृणुत रोदसी मे ।
अहायद्यावो सुनीतिमयन्मध्वानो अर्चपितरां शिशीताम् ॥ ४ ॥

अर्चामि । वाम् । वर्धाय । अपः । घृतसू इति घृतसू ।
द्यावां भूमी इति । शृणुतम् । रोदसी इति । मे । अहा । यत् ।
द्यावः । असुनीतिम् । अयन् । मध्वा । नः । अर्च ।
पितरां । शिशीताम् ॥ ४ ॥

अथाष्टमी-

यस्मिन्देवामन्मनिसंचरन्त्यपीच्येनव्यमस्यविद्य ।

मित्रो नो अत्रादितिरनागान्त्सविता देवो वरुणाय वोचत् ॥ ८ ॥

यस्मिन् । देवाः । मन्मनि । सृष्ट्वा चरन्ति । अपीच्ये । न । व्यम् ।

अस्य । विद्म । मित्रः । नः । अत्र । अदितिः । अनागान् ।

सविता । देवः । वरुणाय । वोचत् ॥ ८ ॥

देवा इन्द्रादयः यस्मिन्नग्नी मन्मनि ज्ञानभूते ज्ञानवत्सर्वप्रकाशके सति संचरन्ति स्वाधिकारे संप्रवर्तन्ते । अपीच्येन्तर्हिते स्थितमस्याग्नेः स्वरूपं वर्णं न विद्म तवतो न जानीमः अत्रास्मिन्यज्ञे अंगभावाय वर्तमानो मित्रः वरुणाय सर्वेषां पापानां निवारयित्रे अग्नये नोस्माद् अनागानपापान् वोचत् ब्रवीतु । तथा अदितिर्देवमाता सविता सर्वस्य प्रेरको देवश्च ब्रवीतु ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

श्रुधीनो अग्ने स दने सधस्थे युक्ष्वारथं ममृतस्य द्रवित्तुम् ।

आनो वहरोदसी देवपुत्रे मा किर्देवानामपमूरिहस्याः ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रुधि । नः । अग्ने । स दने । सधस्थे । युक्ष्व । रथंम् । अमृतस्य ।

द्रवित्तुम् । आ । नः । वह । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवपुत्रे ।

मा किः । देवानाम् । अपमूरिह । स्याः ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रुधीन इत्येषा नवमी पूर्वसूक्ते व्याख्याता ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

मुजेवामिति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं अदितेः पुत्रस्य विवस्वत आर्षं हविर्धानाख्ये ये देशकटे तद्देवम्यमिदं अन्त्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रान्तं- मुजेपंचविदस्वानादित्यो हविर्धानं जगत्पन्तमिति । गवः सूक्तविनियोगः । हविर्धानपवर्तने मुजेवामित्येका । सूत्रितंच- अन्तरावर्त्मपादयोर्मुजेवां ब्रह्मपूर्वधनमोन्निरिति ।

तत्र प्रथमा-

युजेवांब्रह्मपूर्व्यनमोभिर्विश्लोकंएतुपृथ्येवसुरैः ।

शृण्वन्तुविश्वेअमृतस्यपुत्राआयेधामानिदिव्यानिस्त्युः ॥ १ ॥

युजे । वा॒म् । ब्रह्मं । पू॒र्व्यम् । नमःऽभिः । वि । श्लोकः । ए॒तु ।

पृ॒थ्याऽइव । सू॒रैः । शृ॒ण्वन्तुं । विश्वे । अ॒मृतस्य । पु॒त्राः । आ ।

ये । धामानि । दि॒व्यानि । त॒स्त्युः ॥ १ ॥

हेहविर्धान शकटे वां युवां अहं पूर्व्यं पूर्वस्मिन्काले भवं अनादिकालमवृत्तमित्यर्थः एवंभूतं ब्रह्म मंत्रमुच्चार्यैतिशेषः नमोभिः सोमादिहविलक्षणैरनैर्युजे पुनन्मि युवयोरुपरितोमादिकमारोप्य पत्नीशालाति हविर्धानंपति युवानयामीत्यर्थः । एवंभूतयोर्युवयोः श्लोकः शब्दः व्येतु विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छतु । तत्र दृष्टान्तः— पृथ्येव सुरैः यथा स्तोतुः स्वभूता पृथ्या परिणामसुखावहाहुतिः विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छति तद्वत् अमृतस्यामरणधर्मणः मजापतेः पुत्राविश्वेदेवाः एवंभूतं शब्दं शृण्वन्तु । ये देवाः दिव्यानि दिविभवानि धामानि स्थानानि आतस्त्युः अधिष्ठितवन्तः ते शृण्वन्त्वित्यर्थः॥ १ ॥

अत्रैव हविर्धानप्रवर्तने यमेइवेत्येवा । सूत्रितंच—यमेइवयत्तमानेयदेतमधिद्वयोरदघाडकधर्षवचइत्यर्धर्षेआरमेदिति ।

तत्रैषा द्वितीया-

यमेइवयत्तमानेयदैतंप्रवांस्रन्मानुपादेव्यन्तः ।

आसीदत्तस्वमुलोकंविदानिस्वामसस्थेमवतमिन्दवेनः ॥ २ ॥

य॒मेइ॒वेति॑ य॒मेऽइ॒व । य॒त्तमा॒ने इति॑ । यत् । ऐ॒तम् । प्र । वा॒म् । भ्र॒न् ।

मा॒नुपाः । दे॒व॒इ॒यन्तः । आ । सी॒दत्त॒म् । स्वम् । ऊँ इति॑ । लो॒कम् ।

वि॒दानि॑ इति॑ । स्वा॒स॒स्थे इति॑ सु॒ऽआ॒स॒स्थे । भ्र॒व॒त्तम् । इ॒न्द॒वे । नः ॥२॥

यमे इव यथा सहोत्पन्ने अपत्ये संचरतः तथा यत्तमाने गमनहविर्धाणादिस्वाधिकारकर्मणि प्रवर्तमाने हविर्धानशकटे युवां यद्यदा एतं हविर्धानस्थानं प्रतिगच्छतः । तथा देवय-

हे अग्ने त्वं अपः मदीयं यत्तरूपं कर्म वर्धाय पोत्सर्पिते सति हे घृतसू वृष्ट्युदकस्य परस्वित्थ्यौ हे धावाभूमौ धावापृथिव्यौ वां युवां अर्चामि ऋचस्तुतौ स्तौमि । हे रोदसी धावापृथिव्यौ युवां मे मदीयं स्तोत्रं शृणुतं यद्यस्मिन् अहा अहःशब्दः सामर्थ्याद्दहोरात्रसाध्यं कर्मोच्यते सुषांसुगिति सप्तम्येकवचनस्याजादेशः अहनि अहोरात्रस्य साध्यकर्मणि धावः स्तोतारः अस्तुनीति अस्तुः प्रज्ञा तथा नोयतेइत्यस्तुनीतिः स्तुतिः तां धयन् गच्छन्ति अत्रास्मिन् कर्मणि पितरा सर्वस्य मातापितृभूते धावापृथिव्यौ नोस्मान् मध्वा वृष्ट्युदकेन शिशीतां स्नानपानादिना संस्क्रुतां ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

किंस्विन्नोराजाजग्गृहेकदस्यातिव्रतंचक्रमकोविवेद ।

मित्रश्चिद्विष्माजुहुराणोदेवाञ्छ्लोकोनयातामपिवाजोअस्ति ॥५॥११॥

किम् । स्वित् । नुः । राजा । जग्गृहे । कत् । अस्य । अति ।

व्रतम् । चक्रम । कः । वि । वेद । मित्रः । चित् । हि । स्म ।

जुहुराणः । देवान् । श्लोकः । न । याताम् । अपि ।

वाजः । अस्ति ॥ ५ ॥ ११ ॥

किंस्विच्छब्दोवितर्कार्थं किंवा राजा दीप्यमानोग्निः नोस्माकं स्वभूतानि हवींषि स्तुती-
श्च जग्गृहे परिगृह्णीयात् क्व किंवाअस्याग्नेः अतिव्रतं अतिपूजितं व्रतं परिचरणाख्यं कर्म च-
क्रम वयं क्रियास्य कर्मवैगुण्यात् भीतस्य पूर्वार्थे एतद्वचनमुक्तं उत्तरार्थे इदानीं तन्निराक्रियते ।
हिस्मेवीमौ पूरणौ चिदित्युपमाार्थे जुहुराणः स्निग्धमाह्वयमानः मित्रः स्निग्धोयथा आगच्छेत्
तथा नेति संप्रत्यर्थे श्लोकः अस्मदीया स्तुतिलक्षणा वाक्देवानिन्द्रादीन् यातां गच्छतु । अपि
वाजः हविराख्यं चार्त्तं मदस्ति तदपि देवान् प्रति गच्छतु देवाः स्तुतिं हविश्च प्रतिगृह्ण-
त्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

दुर्मन्वत्रामृतंस्पनामसलक्ष्मायद्विपुरुपाभवाति ।

यमस्ययोमन्वतेसुमन्त्वयेतमृष्वपास्यमयुच्छन् ॥ ६ ॥

दुःश्मन्तु । अत्र । अमृतस्य । नाम । सःलक्ष्मा । यत् । विपुंरूपा ।
 भवति । यमस्य । यः । मनवते । सुश्मन्तु । अग्रे । तम् ।
 ऋष्व । पाहि । अप्रंश्चुच्छन् ॥ ६ ॥

यत् यस्य अमृतस्य मरणधर्मरहितस्य सूर्यस्य अस्य मरणधर्मराहित्यं दुः—सूर्येविषमास-
 जामीत्यंशस्याचि पसिद्धं । तादृशस्य संबन्धिनाम नामकमुदकं अत्र अस्यां पृथिव्यां विपुरूपा
 नानारूपं भवति भवति । उदकस्य नानारूपत्वं—या आपो दिव्या इति मन्त्रे स्फुटमुक्तं । कीदृशं त्व
 दुर्मन्तु निरपराधं प्रह्वस्वभावत्वात् । पुनः कीदृशं सलक्ष्मा मधुरसलक्षणोपेतं । किंच यः सूर्यः
 यमस्य संयमिनीपतेः हुमन्तु सुतरामपराधं मातृवाहनरूपं मनवते अवबुध्यते यद्वा धातूनामने-
 कार्थत्वात् क्षमतइत्यर्थः । तं तादृशं जलजनकं सर्वज्ञं क्षमाशीलं सूर्यं हे ऋष्व महन्त्रे अपसु-
 च्छन्नप्रमाद्यन् त्वं पाहि आहुतिप्रदानेन रक्षणद्वारा आत्मरक्षणं प्रार्थयते ऋषिः ॥ ६ ॥

अथ सममो—

यस्मिन्देवाविदधेमादयन्तेविवस्वतःसदनेधारयन्ते ।
 सूर्येज्योतिरदधुमास्यश्चून्परिद्योतनिचरतोअजस्ता ॥ ७ ॥

यस्मिन् । देवाः । विदधे । मादयन्ते । विवस्वतः । सदने ।
 धारयन्ते । सूर्ये । ज्योतिः । अदधुः । मासि । अचून् ।
 परि । द्योतनिम् । चरतः । अजस्ता ॥ ७ ॥

यस्मिन्नग्नौ यज्ञस्य प्रधानांशे सति देवाइन्द्रादयोविदधे यज्ञे मादयन्ते । हविषात्मानं
 तर्पयन्ति तृप्यन्तिवा । अपिच विवस्वतोमनुष्यस्य यजमानस्य स्वभूते सदने देवाख्ये स्थाने
 धारयन्ते आत्मानं स्थापयन्तिच । किंच सूर्ये ज्योतिरहरारख्यं तेजः अदधुः स्थापितवन्तः । मासि
 चन्द्रमसि अचून् रात्रीः स्थापितवन्तः । तदनंतरं अजस्ता अनुपक्षीणौ सूर्याचन्द्रमसौ द्योतनिं
 दीर्घिं परिचरतः परिगच्छतः सर्वत्र प्राप्नुवतः ॥ ७ ॥

न्तोदेवकामाः मानुषायजमानाः वां युवां प्रभस्त् प्रभरन्ति । किंच युवां स्वमु लोकं आत्मीय-
मेव हविर्धानाख्यं स्थानं विदाने जानवी आसीदत्तं ततः नोस्माकं इन्दवे सोमार्थं स्वासस्थे
शोभननिवासस्थाने भवतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पञ्चपदानिरूपोअन्वरोहचतुष्पदीमन्वेमिब्रतेन ।

अक्षरेणप्रतिमिमएतामृतस्यनाभावधिसंपुनामि ॥ ३ ॥

पञ्च । पदानि । रूपः । अनु । अरोहम् । चतुःऽपदीम् । अनु ।

एमि । ब्रतेन । अक्षरेण । प्रति । मिमे । एताम् । ऋतस्य ।

नाभौ । अधि । सम् । पुनामि ॥ ३ ॥

रूपः यष्टृणां स्वर्गपारोपयितुर्पङ्क्तस्यांगत्वेन संबन्धीनि पंचसंख्याकानि धानासोमपशु-
पुरोडाशाज्याख्यानि पदानि वृत्तिहेतुत्वेन देवान् प्रति गन्तृणि हवींषि अन्वरोहं अनुरोहामि
शकटे युवयोः स्थापनवहनानन्तरं करणे करोमीत्यर्थः । किंच चतुष्पदीं चतुर्भिः पदैर्युक्तां
त्रिष्टुवादिछन्दसं क्रियां ब्रतेन प्रयोगकर्मणा अन्वेमि अनुगच्छामि यथाकालं प्रयुज्जामीत्यर्थः ।
अक्षरेण प्रणवाख्येन एतामुपस्थितां प्रतिगरक्रियां प्रतिमिमे निर्ममे । अपिच ऋतस्य यज्ञस्य
अधीति सप्तमर्थानुवादी नाभौ नाभिभूते वेद्याख्ये स्थाने संपुनामि संशोधयामि दशापवित्रेण
सोमं संस्करोमीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

देवेभ्यःकर्मवृणीतमृत्युंप्रजायैकममृतंनावृणीत ।

बृहस्पतिंयज्ञमरुणवत्क्रपिंप्रियांयमस्तन्वंप्रारिरेचीत् ॥ ४ ॥

देवेभ्यः । कम् । अवृणीत् । मृत्युम् । प्रऽजायै । कम् । अमृतम् ।

न । अवृणीत् । बृहस्पतिम् । यज्ञम् । अरुणवत् । क्रपिम् ।

प्रियाम् । यमः । तन्वम् । प्र । अरिरेचीत् ॥ ४ ॥

देवेभ्योदेवानां मृत्युं मारयितारं कं स्वपुरुषं आवृणीत प्रार्थयते प्रयुक्ते । किञ्च प्रजायै देवव्यतिरिक्तायामनुष्यादिकायाः प्रजायाः अमृतममारकं अविनाशकं वा स्वपुरुषं नावृणीत नप्रयुक्ते हविर्धारणीक्रियायां प्रवृत्तायां सत्यां पूर्वोक्तानां सर्वेषां स्थितेरवश्यंभावित्वात् न कंचिदपि विनाशकं स्वपुरुषं यमोनिरूपयतीत्यर्थः । अपिच बृहस्पतिं बृहतां देवानां हविर्धारणे पालकं बृहतां मंत्राणां स्वामिनं वा ऋषिं सर्वस्य दृष्टादृष्टफलस्य दृष्टारं यज्ञं अकृण्वत ऋत्विग्यजमानाः कुर्वन्ति । अपिच यमः मियां तन्वं अस्मदीयमिष्टं शरीरं प्रारिरेचीत् धातूनामनेकार्थत्वात् रिचिस्व परिहारार्थं वर्तते प्ररेचयति मृत्योः सकाशात्परिहरति कर्मवैगुण्यजनितदोषाभावादस्माकं जीवितं नापहरतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सप्तक्षरन्ति शिशवे मरुत्वते पित्रे पुत्रासो अप्यवीवतन्तृत् ।

उभे इदस्योभयस्य राजत उभेयते उभयस्य पुष्यतः ॥ ५ ॥ १३ ॥

सप्त । क्षरन्ति । शिशवे । मरुत्वते । पित्रे । पुत्रासः । अपि ।

अवीवतन् । ऋतम् । उभे इति । इत् । अस्य । उभयस्य । राजतः ।

उभे इति । यतेते इति । उभयस्य । पुष्यतः ॥ ५ ॥ १३ ॥

मरुत्वते मरुतः स्तोतारः स्तुतिद्वारेण तद्वते पित्रे ऋत्विजां पितृभूताय शिशवे शंसनीयाय हविर्धानशकटयोः सुखासीनभूताय सोमाय सप्तच्छन्दांसि क्षरन्ति स्तुतित्वेन गच्छन्ति । अपिच पुत्रासोपि सोमस्य पुत्रभूताः ऋत्विजोपि ऋतं सत्प्रभूतं स्तोत्रं अप्यवीवतन् संगमयन्ति सद्गुणग्राहिणीं स्तुतिं कुर्वन्तीत्यर्थः । उभे इव द्वेषव हविर्धानशकटे अस्योभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्य च राजतः ईशाने उभे एव शकटे यतेते कर्मानुष्ठाने प्रयत्नं कुरुतः उभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्य च पुष्यतः हविर्धारणद्वारेण पुष्टिं कुरुतइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

परेयिवांसमित्तिपोदशर्चं चतुर्दशं सक्तं विवस्वतः पुत्रस्य यमस्यार्थं अंगिरसो नः पितरो नः षगवा इति पष्ठ्या अंगिरःपित्रथर्वभृगुलक्षणालिङ्गोकदेवताः मेहीत्याद्यास्त्रिस्रोतिङ्गोकदेवताकाः पितृदेवताकावा अविद्रवसारभेयावित्पादिकस्तृचः सारयापुत्रो यौ श्वानौ परलोकयागंभिवःस्थि-

तौ तद्देवताकः शिष्टायमदेवत्याः यमायसोममिति त्रयोदश्याद्याअनुष्टुभः यमायमधुमत्तममित्येषा
बृहती आदितोद्वादशत्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—परेयिवांसंपोडशायमोयामं पथी लिंगोक्तदेवता
पराश्वतिस्रः पित्र्यावा तृचःश्वर्यां पराअनुष्टुभोवृहत्तुपान्त्येति । गतः सूक्तविनियोगः । महापि-
त्र्यज्ञे यमयागाख्यायाज्या । सूत्रितंच—इमंयमप्रस्तरमाहिंसीदेतिद्वेपरेयिवांसंप्रवतोमहीरन्विति ।

तत्र प्रथमा—

परेयिवांसंप्रवतोमहीरनुबृहुभ्यःपन्थामनुपस्पशानम् ।

वैवस्वतंसंगमनंजनानांप्रमंराजानंहविषादुवस्य ॥ १ ॥

परेयिवांसम् । प्रवतः । महीः । अनु । बृहुभ्यः । पन्थाम् ।

अनुपस्पशानम् । वैवस्वतम् । समंगमनम् । जनानाम् ।

प्रमम् । राजानम् । हविषा । दुवस्य ॥ १ ॥

हे मदीयान्तरात्मन् यजमान वा त्वं राजानं पितृणां स्वामिनं यमं हविषा पुरोडाशादिना
दुवस्य परिचर । कीदृशं प्रवतः प्रकृष्टकर्मवतोभूलोकवर्तिभोगसाधनं पुण्यमनुष्ठितवतः पुरुषा-
न्महीः तत्तद्भोगोचितभूप्रदेशविशेषान् अनुपरेयिवांसं क्रमेण मरणादूर्ध्वं प्रापितवन्तं तथाब-
हुभ्यः स्वर्गार्थिभ्यः पुण्यकृद्भ्यः पुण्यकृतार्थं पन्थां स्वर्गस्योचितमार्गं अनुपस्पशानं अवाधमा-
नं पापिनएव पुरुषान् स्वर्गमार्गवाधेन नरकं प्रापयन्ति नतु पुण्यकृतइत्यर्थः वैवस्वतं विव-
स्वतः सूर्यस्य पुत्रं जनानां पापिनांसंगमनं गन्तव्यस्थानरूपं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यमोनोगातुंप्रथमोविवेदनैवागव्यूतिरपभर्तवाउ ।

यत्रानःपूर्वेपितरःपरेयुरेनाजज्ञानाःपृथ्याःअनुस्त्राः ॥ २ ॥

यमः । नः । गातुम् । प्रथमः । विवेद । न । एवा । गव्यूतिः ।

अपंभर्तवै । ऊँ इति । यत्र । नः । पूर्वे । पितरः । परादृद्भ्युः ।

एना । जज्ञानाः । पृथ्याः । अनु । स्त्राः ॥ २ ॥

प्रथमः सर्वेषां मुख्योपमः नोस्माकं प्रजानां गातुं शुभाशुभनिमित्तं विवेद जानाति । ए-
षा गव्यूतिः नापभर्तवा उ अतिशयज्ञानयोगाद्यमस्य एषा गव्यूतिः अयं मार्गः नकेनचिदपह-
तुंमपनेतुं शक्यतइत्यर्थः । यत्र यस्मिन्मार्गेनोस्माकं पूर्वं पितरः परेयुः एतानेन मार्गेण गच्छ-
न्तः ज्ञानाः जाताः सर्वे स्वाः स्वभूताः पथयाः स्वकर्ममार्गभूतामतीः अनुगच्छन्ति ॥ २ ॥

आग्निमारुते मातलीकव्यैरित्येषा धाप्या । सृजितं च—इमंयमप्रस्तरमाहिसीदमावलीकव्यै-
र्यमोर्भगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया—

मातलीकव्यैर्यमोर्भगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासइति ।
याँश्चदेवावावृधुर्धेचदेवान्त्वाहान्येस्वधयाअन्येमदन्ति ॥ ३ ॥

मातली । कव्यैः । यमः । अर्द्धिरःऽभिः । वृहस्पतिः । ऋकःऽभिः ।
वृधुः । यान् । च । देवाः । वृधुः । ये । च । देवान् ।
स्वाहा । अन्ये । स्वधया । अन्ये । मदन्ति ॥ ३ ॥

मातली मातलिरिन्द्रस्य सारथिः तद्वानिन्द्रोमातली सच कव्यैः कव्यभाग्भिः पितृभिः
सह वृधुःवर्धमानोभवति यमश्चाग्निरोभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति । तथा वृहस्प-
तिः ऋकभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति तत्र देवाइन्द्रादयो याँश्च कव्यभागादीन् पितृन्
वृधुर्वर्धयन्ति येच कव्यभागादयः पितरः देवानिन्द्रादीन् वर्धयन्ति तेषां मध्ये अन्ये इन्द्राद-
यः स्वाहामदन्ति स्वाहाकारेण हृष्यन्ति अन्ये पितरः स्वधया स्वधाकारेण हृष्यन्ति ॥ ३ ॥

महापितृयज्ञे यमस्य इमंयमेत्यादिके द्वे अनुवाक्ये इमंयमेत्येषा आग्निमारुतेषु धाप्या ।
सृजितुपूर्वमेवोदाहृतं ।

सैषा सूक्ते चतुर्थी—

इमंयमप्रस्तरमाहिसीदाग्निरोभिःपितृभिःसंविदानः ।
आत्वामन्नाःकविशस्तावहन्त्वेनाराजन्हविषामादयस्त ॥ ४ ॥

इमम् । यम् । प्रदस्तरम् । आ । हि । सीदं । अंगिरःऽग्निः ।
 पितृऽग्निः । समुद्विदानः । आ । त्वा । मन्त्राः । कविदशस्ताः ।
 वहन्तु । एना । राजन् । हविषा । मादयस्व ॥ ४ ॥

हे यमांगिरोभिः एतन्नामकैः पितृभिः संविदानः ऐकमत्यं गतस्त्वं इमं प्रस्तरं विस्तीर्णं
 यज्ञविशेषं आसीद आगत्योपविश । हि यस्मादेवं तस्मात् कविशस्ताः विद्वद्भिः ऋत्विग्भिः
 मयुक्तामन्त्राः त्वा त्वां आवहन्तु । हेराजन् एना एतेन हविषा तुष्टोमादयस्व यजमानं हर्षय ॥४॥

अथ पञ्चमी—

अङ्गिरोभिरागहियज्ञियेभिर्यमवैरूपैरिहमादयस्व ।
 विवस्वन्तं हुवेयः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्यानिपद्य ॥ ५ ॥ १४ ॥
 अङ्गिरःऽग्निः । आ । गृहि । यज्ञियेभिः । यमं । वैरूपैः ।
 इह । मादयस्व । विवस्वन्तम् । हुवे । यः । पिता । ते ।
 अस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि । आ । निदसद्य ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे यम वैरूपैः विविधरूपयुक्तैः वैरूपसामप्रियैर्वा यज्ञियेभिः यज्ञयोग्यैः अंगिरोभिः स-
 हागहि आगच्छ । आगत्य च इहास्मिन् यज्ञे मादयस्व यजमानं हर्षय योविवस्वान् ते तव
 पितास्ति अस्मिन् यज्ञे तं विवस्वन्तं हुवे आह्वयामि सचास्तीर्णे बर्हिषि आनिषद्योपविश्य
 यजमानं हर्षयतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

अङ्गिरसोनः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ।
 तेषां वयं सुमत्तौ यज्ञियां नामपि भृद्रे सौमनसे स्याम ॥ ६ ॥
 अङ्गिरसः । नः । पितरः । नवग्वाः । अथर्वाणः । भृगवः ।
 सोम्यासः । तेषाम् । वयम् । सुमत्तौ । यज्ञियानाम् ।
 अपि । भृद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ६ ॥

अंगिरसः अंगिरोनामकाः अथर्वाणः अथर्वनामकाः भृगवो भृगुनामकाश्च नोस्माकं पितरो-
नवग्वाः अग्निवगमनयुक्ताः सदा मृतनवत् प्रीतिजनकाइत्यर्थः ते च सोम्यासः सोममहन्ती-
ति सोम्याः यज्ञियानां यज्ञार्हाणां तेषां सुमती अनुग्रहयुक्तायां बुद्धौ वयं स्याम सर्वदा तिष्ठेम ।
अपिच सौमनसे भद्रे सौमनस्य कारणे कल्याणे फले स्याम सर्वदा तिष्ठेम ॥ ६ ॥

सत्रमध्ये दीक्षितस्य मरणे प्रेहिप्रेहीत्याद्याः पञ्चर्चस्तृतीयावर्जिता होत्राशंसनीयाः स-
त्रित्च—प्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्यैभिरितिपञ्चानां तृतीयामुद्धरेदिति ।

तत्रैषा सप्तमी—

प्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्यैभिर्यज्ञानः पूर्वपितरः परेयुः ।

उभाराजानास्वधया मदन्ता यमं पश्यासि वरुणं च देवम् ॥ ७ ॥

प्र । इहि । प्र । इहि । पथिभिरिः पूर्व्यैभिः । यत्र । नः । पूर्व ।

पितरः । परा इव्युः । उभा । राजाना । स्वधया । मदन्ता ।

यमम् । पश्यासि । वरुणम् । च । देवम् ॥ ७ ॥

यत्र यस्मिन् स्थाने नोस्माकं पूर्वं पुरातनाः पितरः पितामहावयः परेयुः पूर्व्यैभिः पूर्वास्त्वं
न काले भवैः अनादिकालप्रवृत्तैरित्यर्थः पथिभिर्माँः हे मत्पितः तत्स्थानं प्रेहिप्रेहि प्रगच्छ ।
गत्वा च स्वधया अमृतान्नेन मदन्ता मदन्तौ तृप्यन्तौ राजाना राजानौ उभा उभौ यमं देवं
द्योतमानं वरुणं पश्यासि पश्य ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

संगच्छस्व पितृभिः संयमेनेष्टापूर्तेन परमेव्योमन् ।

हित्वायां वद्यं पुनरस्तमेहि संगच्छस्व तन्वा सुवर्चाः ॥ ८ ॥

सम् । गच्छस्व । पितृभिः । सम् । यमेन । इष्टापूर्तेन । परमे ।

विद्योमन् । हित्वायं । अद्यम् । पुनः । अस्तम् । आ ।

इहि । सम् । गच्छस्व । तन्वा । सुवर्चाः ॥ ८ ॥

हे मदीयपितः अतस्त्वं पश्य उत्कृष्टे व्योमन् व्योमनि स्वर्गाख्ये स्थाने स्वभूतैः पितृभिः
सह संगच्छस्व इष्टापूर्तेन श्रौतस्मार्तदानफलेन संगच्छस्व । तद्वद्विष्टापूर्तेन सहागम्य अवयं पा-

पं हित्वाय हित्वा परित्यज्य अस्तं विद्यमानाख्यं गृहं एहि आगच्छ । ततः सुवर्चाः तृतीयार्थे
प्रथमा सुवर्चसा शोभनदीमित्युक्तेन तन्वा स्वशरीरेण संगच्छस्व ॥ ८ ॥

पैतृमेधिके कर्मणि श्मशानायतनं प्रोक्षत्यपेतवीतिति । सूत्रितंच—गर्तोदकेन शमीशाख-
या विः पसव्यमायतनं परिव्रजन् प्रोक्षत्यपेतवीतविसर्पतातेति ।

सैषा नवमी—

अपेतवीतविसर्पतातोस्माएतंपितरौलोकमक्रन् ।

अहोभिरन्द्रिक्तुभिर्व्यक्तं यमोर्ददात्यवसानमस्मै ॥ ९ ॥

अपं । इत् । वि । इत् । वि । च । सर्पत । अतः । अस्मै । एतम् ।

पितरः । लोकम् । अक्रन् । अहःऽभिः । अतःऽभिः । अक्तुऽभिः ।

विऽअक्तम् । यमः । ददाति । अवऽसानम् । अस्मै ॥ ९ ॥

श्मशाने पूर्वं स्थिताः हे पिशाचादयः अतोस्मात् मृतयजमानदहनस्थानात् अपेत अप-
गच्छत विशेषणगच्छत विसर्पत च इदं स्थानं परित्यज्य नानाभावेन दूरतरं देशं गच्छतेत्यर्थः ।
पितरः अस्मै मृतयजमानस्मार्थाय एतं लोकं इदं दहनस्थानं अक्रन् परित्यज्य नानाभावेन
। यमस्याज्ञया अन्वकुर्वन् यमोपि अहोभिर्दिवसैः अन्द्रिः अङ्ग्युक्षणोदकैः अक्नुमीरात्रिभिः व्य-
क्तं संगतं शुद्धिनिमित्तैः कालोदकादिभिः शोधितमित्यर्थः अवसानं दहनस्थानं अस्मै मृतय-
जमानस्मार्थाय ददाति दत्तवान् ॥ ९ ॥

अनुस्तरण्यावृक्षौ पाश्वर्योराम्रफलाकृती तावृद्धृत्य प्रेतस्यहस्तयोर्निदधात्यतिद्रवसारमेया
विति द्वाभ्यां । सूत्रितंच—वृक्षावृद्धृत्यपाण्योरादध्यादतिद्रवसारमेयौश्वानाविति ।

तत्रैषा दशमी—

अर्तिद्रवसारमेयौश्वानौचतुरक्षौश्वलौसाधुनापथा ।

अथापितृन्सुविदत्राँउपेहि यमेनयेसंधमादंमदन्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

अर्ति । द्रव । सारमेयौ । श्वानौ । चतुःऽअक्षौ । श्वलौ । साधुना ।

पथा । अथ । पितृन् । सुविदत्रान् । उपे । इहि । यमेन ।

ये । सुधुऽमादंम् । मदन्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

हे अग्ने साधुना पथा-समीचीनेन मार्गेण उभौ सारमेयौ श्वानौ अतिद्रव श्वानावुभौ अतिद्रव अतिक्रम्यगच्छ । यमसंबन्धिनौ यौ श्वानौ प्रेतस्य बाधकौ तौ परित्यज्य समीचीनेन मार्गेण प्रेतं नयेत्यर्थः । कीदृशौ श्वानौ सारमेयौ सरमानाम काचित्पसिद्धा देवशुनी तस्याः पुत्रौ चतुरक्षौ उपरिभागे पुनरप्यक्षिद्धयं ययोस्तादृशौ शबरौ कर्बुरवर्णौ । अथ शोभनमार्गेण गमनानन्तरं ये पितरोयमेन सधमादं सहर्षं मदन्ति प्राप्नुवन्ति तान् सुविदवान् सुष्टु अभिज्ञान् पितृन् उपेहि उपगच्छ ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

यौते श्वानौ यमराक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसौ ।

ताभ्यामेनं परिदेहि राजन् त्वास्ति चास्मा अनमीवं च धेहि ॥ ११ ॥

यौ । ते । श्वानौ । यम । रक्षितारौ । चतुःक्षौ ।

पथिरक्षी इति पथिरक्षी । नृचक्षसौ । ताभ्याम् । एनम् । परि । देहि ।

राजन् । स्वस्ति । च । अस्मै । अनमीवम् । च । धेहि ॥ ११ ॥

हे राजन् हे यम ते त्वदीपौ यौ श्वानौ विधेते ताभ्यां श्वभ्यां हे राजन् यम एनं प्रेतं परिदेहि रक्षार्थं प्रयच्छ । कीदृशौ श्वानौ रक्षितारौ यमगृहस्य रक्षकौ चतुरक्षौ अक्षिचतुष्टययुक्तौ पथिरक्षी मार्गस्य रक्षकौ नृचक्षसौ मनुष्यैः ख्याप्यमानौ श्रुतिस्मृतिपुराणाभिज्ञाः पुरुषास्तौ मख्यापयन्ति ताभ्यां श्वभ्यां दत्त्वा अस्मै प्रेताय स्वस्ति च क्षेममपि अनमीवं च रोगाभावमपि धेहि संपादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

उरुणसावंसुतृपा उदुंबलौ यमस्य दूतौ चरतो जनां अनु ।

तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दाताम सुमद्ये ह मद्रम् ॥ १२ ॥

उरुः नसौ । असुः नृपा । उदुंबलौ । यमस्य । दूतौ । चरतः ।

जनान् । अनु । तौ । अस्मभ्यम् । दृशये । सूर्याय । पुनः ।

दाताम् । अहम् । अद्य । इह । मद्रम् ॥ १२ ॥

यमस्य संबन्धिनौ दूतौ श्वानौ जनाननु प्राणिनौ लक्ष्मीकृत्य सर्वस्य चरतः । कीदृशो उरुणसौ दीर्घनासिकायुक्ती असुतुपौ परकीयान् प्राणान् स्वीकृत्य तेस्तृप्यन्तौ उदुंबलौ उरु-
बली विस्तीर्णबलौ तावुभौ दूतौ सूर्याय दृशये सूर्यस्यदर्शनार्थं अद्य दिने इह कर्मणि भद्रम-
स्तु समीचीनं प्राणं पुनरस्मभ्यं दावां अदत्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

य॒माय॑सोमं॑सु॒नुत॑य॒माय॑जु॒हुता॑ह॒विः ।

य॒मंह॑य॒ज्ञो ग॑च्छ॒त्याग्नि॑दू॒तो अ॑रं॒कृतः ॥ १३ ॥

य॒माय॑ । सोमं॑ । सु॒नुत॑ । य॒माय॑ । जु॒हुत॑ । ह॒विः । य॒मम् ।

ह॒ । य॒ज्ञः । ग॒च्छ॒ति॒ । अ॒ग्नि॑दू॒तः । अ॒रं॒कृतः ॥ १३ ॥

हे ऋत्विजोयमाय यमदेवार्थं सोमं सुनुत लवात्मकं सोममभिषुणुत । तथा यमाय यमार्थं हविर्जुहुत अग्निदूतः अस्मिन्यज्ञे सोमोयमग्निदूतः । अग्नेदूतत्वमन्यत्रात्रातं—अग्निदेवानांदूतआसीदिति । अरंकृतः बहुभिद्रव्यैरलंकारस्वैर्युक्तः तादृशोयज्ञोयमं ह यममेव गच्छति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

य॒माय॑घृतव॒ह्विर्जु॑होत॒प्रच॑तिष्ठत ।

स॒नोदे॑वेष्वार्यम॒दीर्घ॑मायुः॒प्रजी॑वसे ॥ १४ ॥

य॒माय॑ । घृतव॒ह्विः । जु॑होत । प्र । च । ति॒ष्ठत॑ । सः । नः ।

दे॒वेषु॑ । आ । य॒मत् । दी॒र्घम् । आ॒युः । प्र । जी॒वसे॑ ॥ १४ ॥

हे ऋत्विजोयूयं यमाय घृतवदाज्येन संयुक्तं हविः पुरोडाशादिकं जुहोत जुहुत प्रतिष्ठत च यमं यूपमुपतिष्ठत्वं च देवेषु मध्ये सयमोदेवः प्रजीवसे प्रकृष्टजीवनार्थं नोस्माकं दीर्घमायुः आयमव प्रयच्छतु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

युमायुमधुमत्तमंराज्ञेहृव्यंजुहोतन ।

इदंनमृक्कार्षिभ्यःपूर्वजेभ्यःपूर्वभ्यःपथिकृद्भ्यः ॥ १५ ॥

युमार्य । मधुमत्तमम् । राज्ञे । हृव्यम् । जुहोतन् । इदम् । नमः ।

ऋषिभ्यः । पूर्वजेभ्यः । पूर्वभ्यः । पथिकृद्भ्यः ॥ १५ ॥

हे ऋत्विजोयमाय राज्ञे मधुमत्तमं अविशयेन मधुरं हृव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोतनं
पुहृत । पूर्वजेभ्यः सृष्ट्यादावुत्पन्नेभ्यः अतएव पूर्वैभ्यः अस्मत्तः पूर्वभाविभ्यः पथिकृद्भ्यः शो-
भनभार्गकारिभ्यः ऋषिभ्यः यद्देदं प्रत्यक्षं यथा भवति तथा नमोस्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

त्रिकंद्रुकेभिःपततिशब्दुवीरिक्मिदूहत् ।

त्रिष्टुब्गायत्रीछन्दांसिसर्वातायमआहिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिकंद्रुकेभिः । पतति । षट् । उर्वीः । एकम् । इत् । बृहत् । त्रिस्तुप् ।

गायत्री । छन्दांसि । सर्वा । ता । यमे । आहिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिकंद्रुकेभिः द्विवीयार्थे तृतीयैषा त्रिकंद्रुकान् ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयोपागविशेषाउ-
च्यन्ते तान् प्रत्यंगभावाय संरक्षणार्थं च पतति यमस्तान् भामोति षट्संख्याकाः उर्वीः भूमीः
कृत्वाकृतप्रत्यवेक्षणाय भामोति । चाश्वोर्ज्यः शाखान्तरमेषण समाभावतः-एगमोर्वरिंहसस्या-
न्तुषौश्वपृथिवीचापश्वोपधयश्वोर्चस्तृवाचेति । एकमिदं एकमेव बृहत् महत् जगद्यमश्च प्रतिपा-
दनीयः भामोति । किञ्च यानि त्रिष्टुब्गायत्र्यादीनि छन्दांसि सन्ति सर्वा ता सर्वाणि तानि
छन्दांसि यमे आहिता आहिवानि ऋत्विग्भिः स्तुवित्वेनावस्थितानि ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदीरतामिति चतुर्दशर्चं पंचदशं सूक्तम् । अत्रानुक्रम्यवे-उदीरतां षड्ना शंसतः पिभ्यं
जगत्पेकादशीति । यायापनाः परे पंचेति वचनात् यमपुत्रः शंखाख्यऋषिः ऋषिपत्वात्ताइत्ये-

यमस्य संबन्धिनौ दूतौ श्वानौ जनाननु प्राणिनौ लक्ष्मीकृत्य सर्वस्य चरतः । कीदृशो
उरुणसौ दीर्घनासिकायुक्तौ असुतृपौ परकीयान् प्राणान् स्वीकृत्य तैस्तृप्यन्तौ उदुंबलौ उरु-
बलौ विस्तीर्णबलौ तावुभौ दूतौ सूर्याय दृशये सूर्यस्यदर्शनार्थं अद्य दिने इह कर्मणि प्रव्रम-
हं समीचीनं प्राणं पुनरस्मभ्यं दातां अदत्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

यमायसोमं सुनुतयमार्यजुहुताह्विः ।

यमंहयज्ञो गच्छत्याग्निदूतो अरंक्तः ॥ १३ ॥

यमाय । सोमम् । सुनुत । यमाय । जुहुत । ह्विः । यमम् ।

ह । यज्ञः । गच्छति । अग्निदूतः । अरंक्तः ॥ १३ ॥

हे ऋत्विजो यमाय यमदेवार्थं सोमं सुनुत लतात्मकं सोममभिपुणुत । तथा यमाय यमार्थं
हविर्जुहुत अग्निदूतः अस्मिन्यज्ञे सोमो यमग्निदूतः । अग्नेदूतत्वमन्यत्रात्रातं—अग्निर्देवानां दूत आ-
सीदिति । अरंक्तः बहुभिर्द्रव्यैरलंकाररूपैर्युक्तः तादृशो यज्ञो यमं ह यममेव गच्छति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

यमार्यघृतवह्विर्जुहोत प्रचतिष्ठत ।

सनोदिवेष्वार्यमदीर्घमायुः प्रजीवसे ॥ १४ ॥

यमार्य । घृतवह्वत् । ह्विः । जुहोत । प्र । च । तिष्ठत । सः । नः ।

देवेषु । आ । यमत् । दीर्घम् । आयुः । प्र । जीवसे ॥ १४ ॥

हे ऋत्विजो यस्यं यमाय घृतवदाज्येन संयुक्तं ह्विः पुरोडाशादिकं जुहोत जुहुत प्रतिष्ठत
च यमं यूपमुपतिष्ठत्वं च देवेषु मध्ये सयमो देवः प्रजीवसे प्रकृष्टजीवनार्थं नोस्माकं दीर्घमायुः
आयमत् प्रयच्छतु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

य॒माय॒मधु॑मत्तमं॒राज्ञे॑ ह॒व्यं जु॑होत न ।

इ॒दं न म॒ ऋषि॑भ्यः पूर्वे॒ जेभ्यः॑ पूर्वे॒ भ्यः प॒थि॒रु॒च्यः ॥ १५ ॥

य॒माय॑ । मधु॑मत्तमम् । रा॒ज्ञे । ह॒व्यम् । जु॒हो॒त॒न् । इ॒दम् । नमः॑ ।

ऋषि॑भ्यः । पूर्वे॒ जेभ्यः॑ । पूर्वे॒ भ्यः । प॒थि॒रु॒च्यः ॥ १५ ॥

हे ऋत्विजोयमाय राज्ञे मधुमत्तमं अतिशयेन मधुरं हव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोत न जुहुत । पूर्वजेभ्यः सृष्ट्यादावुत्पन्नेभ्यः अतएव पूर्वैभ्यः अस्मत्तः पूर्वभाविभ्यः पथिरुच्यः शोभनमार्गकारिभ्यः ऋषिभ्यः यद्ददं प्रत्यक्षं यथा भवति तथा नमोस्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ प॒त॒ति॒श॒रु॒वी॒रि॒क॒मि॒द्रु॒हत् ।

त्रि॒ष्टु॒ब्जा॒य॒त्री॒छन्दा॑सि॒सर्वा॑ता॒य॒मआ॑हिता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ । प॒त॒ति॒ । प॒ट् । उ॒र्वाः । ए॒कम् । इ॒त् । बृ॒हत् । त्रि॒स्तु॒प् ।

गा॒य॒त्री । छन्दा॑सि । सर्वा॑ । ता । य॒मे । आ॒हि॒ता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिकद्रुकेभिः द्वितीयाथै तृतीयैषा त्रिकद्रुकान् ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयोपागविशेषा उच्यन्ते तान् प्रत्यंगभावाय संरक्षणार्थं च पतति यमस्तान् प्रामोति पट्संख्याकाः उर्वाः भूमीः छत्वारुवत्पवेक्षणाय प्रामोति । ताश्चोर्वाः शास्त्रान्तरमन्त्रेण समान्नातः-षण्मोर्वीरंहसस्यानुषोश्चपृथिवीचापश्चोपधयश्चोक्चंस्रनृवाचेति । एकमिद एकमेव बृहत् महत् जगद्यमश्च प्रतिपादनीयः प्रामोति । किञ्च यानि त्रिष्टुप्गायत्र्यादीनि छन्दांसि सन्ति सर्वा ता सर्वाणि तानि छन्दांसि यमे आहिता आहितानि ऋत्विग्भिः स्तुतित्वेनावस्थितानि ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदीरतामिति चतुर्दशर्चं पंचदशं सूक्तम् । अत्रानुक्रम्यते-उदीरतां यज्जना शंसः पिभ्यं जगत्पेकादशीति । यामायनाः परे पंचेति वचनात् यमपुत्रः शंखाख्यऋषिः अग्निष्वात्ताइत्ये-

कादशी जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः पितरोदेवता । गतः स्रक्तविनियोगः । अष्टकायां उदीरतामवरइ-
त्यायाअष्टर्चहोमार्थाः । सूत्रितंच—उदीरतामवरउत्परासइत्यष्टाभिर्हुत्वेति महापितृयज्ञे पितरः
सोमवन्तइत्यस्यानुवाक्या उदीरतामित्येषा । सूत्रितंच—पितरोमिष्वानायमउदीरतामवरउत्परास-
इति । आग्निमारुतेप्येषा धाय्या । सूत्रितंच—मातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परा-
सइति ।

तत्र प्रथमा—

उदीरतामवरउत्परासउन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ।

असुंयइयुरवृकाचंतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोहवेषु ॥ १ ॥

उत् । ईस्ताम् । अवरि । उत् । परासः । उत् । मध्यमाः । पितरः ।

सोम्यासः । असुंम् । ये । इयुः । अवृकाः । ऋतज्ञाः ।

ते । नः । अवन्तु । पितरः । हवेषु ॥ १ ॥

त्रिविधाः पितरः उत्तमामध्यमाअधमाश्चेति यथाविधं श्रौतं कर्मानुष्ठाय पितृत्वं प्राणाउ-
त्तमाः स्मार्तकर्ममात्रपरामध्यमाः अत्रापिकैश्चित् संस्कारैः विकलाअधमाः एतदेवाभिप्रेत्य ये
अग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइत्यादिमंत्रे समान्नावाः । तेष्ववरे निरुष्टाः उदीरतां उत्तमं हविः प्राप्नुव-
न्तु । परासः उत्तमाः पितरः उदीरतां मध्यमाः पितरः उदीरतां ते सर्वेप्यस्मद्विषये सोम्यासः
सोम्याअनुग्रहपराः सन्तु । ये पितरः अवृकाः वृकवदरणश्वावदस्मासु हिंसामकुर्वतः ऋतज्ञाः
अस्मदनुष्ठितं यत्तं जानन्तः असुमस्मत्पाणमीयुः रक्षितुं प्राणास्ते पितरः हवेष्वस्मदीयेष्वह्ना-
नेषु नोस्मानवन्तु रक्षन्तु ॥ १ ॥

महापितृयज्ञे पितरोर्वाहिपदइत्यस्येदंपितृभ्यइति द्वितीयानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमेवोदाहृतं ।
आग्निमारुते इदंपितृभ्यइत्येषा धाय्या । सूत्रितंच—आहंपितृन्तसुविदत्राँअवित्सीदंपितृभ्योनेमो-
अस्वधत्वाद्गुणिकलायमित्तिचतलइति । महापितृयज्ञे पितरोर्वाहिपदइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या ।
सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

तत्रैषा द्वितीया—

इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्यये पूर्वासो य उपरास ईयुः ।
ये पार्थिवे रजस्यानिपत्ता ये वानूनं सुवृजना सुविक्षु ॥ २ ॥

इदम् । पितृभ्यः । नमः । अस्तु । अद्य । ये । पूर्वासः । ये ।
उपरासः । ईयुः । ये । पार्थिवे । रजसि । आ । निदसत्ताः ।
ये । वा । नूनम् । सुवृजनासु । विक्षु ॥ २ ॥

पूर्वासः यजमानोत्पत्तेः पूर्वमुत्पन्नाः ज्येष्ठभ्रातृपितामहादयो ये ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः ये चान्ये उपरासो यजमान जन्मन उपर्युत्पन्नाः कनिष्ठभ्रातृस्वपुत्रादयः ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः ये चान्ये पार्थिवे पृथिवीसंबन्धिनि रजसि रजोगुणकार्येस्मिन्कर्मणि आनिपत्ताः हविः स्वीकर्तुमागत्योपविष्टाः ये वा केचिदन्ये बन्धुवर्गरूपाः पितरः विक्षु बन्धुरूपासु नूनं निश्चयेन आनिपत्ताः श्राद्धादिस्वीकारायागत्योपविष्टाः । कीदृशीषु विक्षु सुवृजनासु वृज्यते परित्यज्यते दारिद्र्यमनेनेति वृजनं धनं शोभनं वृजनं मासां ताः सुवृजनाः तादृशीषु धनसमृद्ध्या श्राद्धादिकर्मपरस्वित्यर्थः । सर्वैष्यउक्तेष्यः पितृभ्यः अद्यास्मिन् कर्मणीदं नमोस्तु अपमाहुतिप्रदानपूर्वकोनमस्कारो भवतु ॥ २ ॥

तत्रैषा तृतीया—

आहं पितृन्तसु विद्वान् अविस्ति नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।
वर्हिपदो ये स्रधया सुतस्य स्रजन्त पितृवस्तद्गृहागमिष्ठाः ॥ ३ ॥

आ । अहम् । पितृन् । सुवृजान् । अविस्ति । नपातम् । च ।
विक्रमणम् । च । विष्णोः । वर्हिपदः । ये । स्रधया ।
सुतस्य । स्रजन्त । पितृवः । ते । गृहा । आगमिष्ठाः ॥ ३ ॥

अहं यजमानः सुविद्वान् मदीयां भक्तिं सद्यु जानतः पितृन्, आअविस्ति आभिमुख्येन लब्धवानस्मि । विष्णोर्वर्षापिनोयत्तस्य नपातं च विनाशाभार्यं च विक्रमणं विशेषेण ममृत्तिं च लब्धवानस्मि ये पितरो वर्हिपदः वर्हिपि सीदन्ति ते इहास्मिन्कर्मणि आगमिष्ठाः अनिशयेना-

गताः आदरपूर्वं समागत्य स्वधया पुरोडाशाद्यनेन सह सुतस्याभिपुतस्य सोमलक्षणस्य पित्वः
पितोरन्नस्य भागं भजन्त सेवन्ते उपयुंजते ॥ ३ ॥

सैषा चतुर्थी—

बर्हिषदःपितरुत्स्यर्वागिमावोहव्याचक्रमाजुपंध्वम् ।
तआगुतावसाशंतमेनाथानःशंयोरंरपोदधात् ॥ ४ ॥

बर्हिषदः । पितरः । ऊती । अर्वाक् । इमा । वः । हव्या ।
चक्रम् । जुपध्वम् । ते । आ । गतु । अवसा । शम्दतमेन ।
अर्थ । नः । शम् । योः । अरपः । दधात् ॥ ४ ॥

हे बर्हिषदः बर्हिषि यज्ञे सीदन्तीति बर्हिषदः अत्रापि ये वैयज्वानस्तेपितरोबर्हिषदइत्यत्र श्रु-
तत्वात् । यागं कृत्वा प्रेत्य पितृलोकं प्राप्ताः बर्हिषदः तादृशा हे पितरः अर्वागर्वाचीनानामस्मा-
कमूती रक्षा भवद्भिः कर्तव्येति शेषः । वोयुष्मदर्थं इमा हव्या एतःगि हवींषि चक्रम् अवस्ता-
नि जुपध्वं ते हविर्जुष्टवन्तोपूयं शंतमेन सुखतमेन अवसा रक्षणेन निमित्तभूतेन आगत आभि-
मुख्येनास्मान् प्राप्नुत । अथानन्तरं नोस्मभ्यं शं सुखं योः दुःखवियोगं अरपः पापरहितं च द-
धात् दत्त ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञे पितरः सोमवन्तइत्यस्य याज्या उपहूताः पितरइत्येषा । सूत्रितंच—उपहूताः
पितरः सोम्यासस्त्वंसोमप्रचिकितोमनीषेति ।

सैषा सूक्ते पंचमी—

उपहूताःपितरःसोम्यासोबर्हिष्येषुनिधिपुप्रियेषु ।
तआगमन्तुतइहश्रुवन्त्वधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

उपहूताः । पितरः । सोम्यासः । बर्हिष्येषु । निधिपु ।
प्रियेषु । ते । आ । गमन्तु । ते । इह । श्रुवन्तु । अधि ।
ब्रुवन्तु । ते । अवन्तु । अस्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

सोम्यासः सोम्याः अस्मदनुग्रहपराः सोमसंपादिनोवा पितरः बहिष्पेषु यागार्हेषु पियेषु वृ-
त्तिकरेषु निधिषु निधिसदृशेषु हविःषु निमित्तभूतेषु सत्सु उपहृताअस्माभिराहृतास्ते पितरः आ-
गमन्तु आगच्छंतु आगत्य च इहास्मिन्कर्मणि अस्माभिः प्रयुक्ताः स्तुतीः श्रुवन्तु शृण्वन्तु ।
श्रुत्वा च अधिब्रुवन्तु साधुरयं यजमानइत्यादरेण कथयन्तु ते तादृशाः पितरः अस्मानवन्तु
रक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

आच्यजानुदक्षिणतोनिपद्येमंयज्ञमभिगृणीतविश्वे ।
माहिंसिष्टपितरःकेनचिन्नोयद्वागःपुरुपताकराम ॥ ६ ॥

आ॒च्यं । जानुं । द॒क्षिण॒तः । नि॒दस्यं । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । अ॒भि ।
गृ॒णी॒त । विश्वे । मा । हिं॒सि॒ष्ट । पि॒तरः । के॒न । चि॒त् । नः ।
यत् । वः । आ॒गः । पु॒रु॒प॒ता । क॒रा॒म ॥ ६ ॥

पितृणामयं स्वाभाविको धर्मः अथैनं पितरः प्राचीनावीतिनः सर्व्यं जान्वाच्येति वचना-
त् । हे पितरः विश्वे सर्वे यूयं जानु आच्य भूमौ निपात्य दक्षिणतः दक्षिणपार्श्वे निपद्योपविश्य
इममस्मदीयं यज्ञं अभिगृणीत अभिष्टुत विशिष्टवृत्तियोगात्परया प्रीत्या सगुणोयं यज्ञइति च
शंसतेत्यर्थः । अपिच वीयुष्मार्कं यत्किंचित्कर्मवैगुण्यजनितं आगः अपराधं पुरुपता मनुष्य-
त्वेन हेतुना कराम वयं कृतवन्तः हे पितरः तेन केनचिदप्यपराधेन नोस्मान् माहिंसिष्ट ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आसीनासोरुणीनामुपस्थैर्यिधत्तदाशुपेमर्त्याय ।
पुत्रेभ्यःपितरस्तस्यवस्त्रःप्रयच्छततद्दुहोर्जदधात ॥ ७ ॥

आसी॒नासः । अ॒रु॒णी॒ना॒म् । उ॒प॒स्थै॒ । र॒यि॒म् । ध॒त्त॒ । दा॒शु॒पे॒ ।
म॒र्त्या॒या । पु॒त्रे॒भ्यः । पि॒तरः । त॒स्य॑ । व॒स्त्रः । प्र ।
य॒च्छ॒त् । ते । दु॒ह । ऊ॒र्ज॒म् । द॒धा॒त् ॥ ७ ॥

अरुणीनामारोचमानानां ज्वालानां वा देवतानां वा उपस्थे समीपस्थाने वेद्याख्ये आ-
सीनासः उपविष्टाः पितरोयूयं दाशुषे हविर्दत्तवते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रथिं धनं धत्त
दत्त हे पितरोयूयं तस्य यजमानस्य पुत्रेभ्यः वस्वोवसु धनं प्रयच्छत ते तादृशायूयं इहास्मि-
न्मस्मदीये कर्मणि ऊर्जं धनं दधात निधत्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

येनःपूर्वेपितरःसोम्यासोनूहिरैसोमपीथवसिष्टाः ।

तेभिर्यमःसरराणोहवीप्युशान्नुशान्निःप्रतिकाममत्तु ॥ ८ ॥

ये । नः । पूर्वे । पितरः । सोम्यासः । अनुःहृहिरै । सोमःपीथम् ।

वसिष्टाः । तेभिः । यमः । समःरराणः । हवीपि । उशान् ।

उशान्निः । प्रतिःकामम् । अत्तु ॥ ८ ॥

सोम्यासः सोमसंपादिनोवसिष्टाः वस्तुतयाः छुताच्छादनाः धनवत्तमावा नोस्माकं ये पु-
र्वे पितरः सोमपीथं सोमपानं अनूहिरै आनुपूर्व्येण देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च प्राप्नुवन्तः दत्तवन्त-
त्यर्थः । उशान् पितृभिः सहसंभोगं कामयमानोयमः पितृपतिः उशान्निर्धेमेन सह संभोगं काम-
यमानैस्तेभिस्तेरस्मदीयैः पितृभिः सह रराणोरममाणः हवीपि अस्माभिर्दत्तानि प्रतिकामं कामं
प्रति अत्तु यानियानि हवीपि कामयते तानितानि भक्षयत्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

महापितृयज्ञे अग्नेः कव्यवाहनस्य येतातृपुरित्येषा प्रथमानुवाक्या । सूत्रितंच-येतातृपु-
र्देवत्राजेहमानास्त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषाइति ।

सैषा सूक्ते नवमी-

येतांतृपुर्देवत्राजेहमानाहोत्राविदुःस्तोमंतृष्टासोअर्केः ।

आग्नेयाहिसुविदत्रेभिर्वाहसत्यैःकव्यैःपितृभिर्धर्मसद्भिः ॥ ९ ॥

ये । तृपुः । देवःत्रा । जेहमानाः । होत्राःविदः । स्तोमंतृष्टासः ।

अर्केः । आ । अग्ने । याहि । सुविदत्रेभिः । अर्वाह ।

सत्यैः । कव्यैः । पितृभिः । धर्मसद्भिः ॥ ९ ॥

देवत्रा देवान् जेहमानाः क्रमेण गच्छन्तः क्रमेण देवत्वं प्राप्ताइत्यर्थः । होत्राविदः य-
ज्ञान् सम्यक्कर्तुं वेदितारः अर्केरचनीयैः स्तोत्रैः स्तोमनष्टासः स्तोमानां च सम्यक्कर्तारः ये
पितरः तावपुः तृष्यन्ति हे अग्ने त्वं तैः पितृभिः आ अर्वाङ् अस्मदभिमुखः आयाहि आ-
गच्छ । कीदृशैः सुविदत्रैः सुविदत्रैः सत्यैरविसंवादिभिः कव्यैः कव्यं नाम पितृदेवत्वं हविः
तत्संबन्धिभिः यद्वा कव्यैः कविभिर्मेधाविभिः स्वार्थिकोयव घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

येसत्यासोहविरदोहविष्पाइन्द्रेणदेवैःसरथंदधानाः ।

आग्नेयाहिसहस्रंदेववन्दैःपरैःपूर्वैःपितृभिर्घर्मसद्भिः ॥ १० ॥ १८ ॥

ये । सत्यासः । हविःऽअदः । हविःऽपाः । इन्द्रेण । देवैः ।

सुहृथम् । दधानाः । आ । अग्ने । याहि । सहस्रम् । देववन्दैः ।

परैः । पूर्वैः । पितृभिः । घर्मसद्भिः ॥ १० ॥ १८ ॥

सत्यासः सत्याय पितरः हविरदः भक्षणयोग्यस्य हविषः अत्तारोभक्षयितारः हविष्पाः
पानयोग्यस्य हविषः पातारः इन्द्रेण देवैः सरथं समानमेकं तुल्यं रथं दधानाः लहर्षे शानच्
गमनाय सदा धारयन्ति हे अग्ने तैः पितृभिः सह आयाहागच्छ । कीदृशः सहस्रं तृतीयार्थे
प्रथमा सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः देववन्दैः देवसंबन्धिभिः स्तोत्रैर्युक्ताः परैः परकालीनैः पूर्वैः पू-
र्वकालीनैः घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः महावीरसादिभिः आदित्यसादिभिर्वा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

महापितृयज्ञे पितरोमिष्वात्ताइत्यस्य अग्निष्वात्ताः पितरइत्येषा प्रथमानुवाक्या । सूत्रि-
ःषं—अग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छत येचेहपितरोयेचनेहेति ।

तत्रैकैकादशी—

अग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छतसदःसदःसदतसुप्रणीतयः ।

अत्ताहवींपिप्रयतानिवाह्विष्यथार्यिसर्ववीरंदधातन ॥ ११ ॥

अग्निऽस्वात्ताः । पितरः । आ । इह । गच्छत । सदःऽसदः ।
सदत । सुऽप्रनीतयः । अत्त । हवींषि । प्रद्यंतानि । वृहिंषि ।
अर्थ । रयिम् । सर्वेऽवीरम् । दधातनु ॥ ११ ॥

अग्निष्वात्ताः अग्निनास्वादिताः एतन्नामकाः पितरः यूयं इहास्मिन् पितृकर्मणि आग-
च्छत । आगत्य च हे सुप्रणीतयः अभिपूजितप्रणयनायूयं सदःसदः स्वस्वस्थानं सदत
सीदत तत्रतत्र स्थाने यथेष्टमुपविशतेत्यर्थः । उपविश्य च वृहिंष्यासादितानि प्रयतानि
शुचीनि हवींषि अत्त भक्षयत । अधानन्तरं सर्ववीरं सर्ववीरैः पुत्रपौत्रैरुपेवं रयिं धनं
दधातन अस्मभ्यं दत्त ॥ ११ ॥

महापितृभ्यो वपट्कारक्रियायां त्वमग्रईळितइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या । सूत्रितंच—यो-
ग्निःकव्यवाहनस्त्वमग्रईळितोजातवेदइतिसंयाज्येति ।

सैषा द्वादशी—

त्वमग्रईळितोजातवेदोवाङ्मन्यानि सुरभीणि कृत्वी ।
प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षत्रद्वित्वं देवप्रयता हवींषि ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । ईळितः । जातवेदः । अवाङ् । ह्वानि ।
सुरभीणि । कृत्वी । प्र । प्रादाः । पितृभ्यः । स्वधया । ते ।
अक्षन् । अद्धि । त्वम् । देव । प्रद्यंता । हवींषि ॥ १२ ॥

हे जातवेदः जातं सर्वं जगद्वेत्सीति जातवेदाः तथाविध हे अग्ने ईळितः अस्माभिः
स्तुतस्त्वं ह्वानि अस्मदीयानि हवींषि सुरभीणि सुगन्धीनि कृत्वी कृत्वा अवाङ् हवनं
कृतवानसि । कृत्वाच पितृभ्यः प्रादाः । ते च पितरः स्वधया स्वधाकारेण दत्तं हविः अक्षन्
अदन्तु हे देव त्वमपि प्रयता प्रयत्नसंपादितानि हवींषि अद्धि भक्षय ॥ १२ ॥

महापितृभ्यो येचेहेति द्वितीयानुवाक्या । सूत्रमुक्तं ।

सैषा त्रयोदशी-

येचेहपितरोयेचनेहयांश्चिद्विद्ययाँउचनप्रविद्य ।
त्व्वेत्थयतिवेजातवेदःस्वधाभिर्पुङ्गसुकृतंजुपस्व ॥ १३ ॥

ये । च । इह । पितरः । ये । च । न । इह । यान् । च । विद्य ।
यान् । उँ इति । च । न । प्रविद्य । त्वम् । वेत्थ । यति । ते ।
जातवेदः । स्वधाभिः । यज्ञम् । सुकृतम् । जुपस्व ॥ १३ ॥

ये च पितरः इहारमत्समीपे षर्तन्ते येच इह न सन्ति यौश्च पितृन् विद्य सन्निकृष्ट-
त्वाजानीम यान् उचन अपिच न प्रविद्य विप्रकृष्टत्वात् वयं न विजानीमः यति ते यावन्त-
स्ते भवन्ति हान् सर्वांन् यथोक्तान् हे जातवेदः उत्पन्नसर्ववस्तुविषयज्ञानामे त्वं वेत्थ जानासि
स्वधाभिर्हविर्लक्षणैरनैः सुकृतं साधुकृतं यज्ञं जुपस्व मीत्या गृहाण ॥ १३ ॥

पूर्वोक्तएव यागे येअग्निदग्धा इत्येषा याज्या । सूत्रितंच-येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धा
इमंयमपस्तरमाहितीदिति द्वे इति ।

सैषा सूक्ते चतुर्दशी-

येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धामध्येद्विःस्वधयामादयन्ते ।
तेभिःस्वराळसुनीतिमेतांयथावशंतन्वैकल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये । अग्निदग्धाः । ये । अनग्निदग्धाः । मध्ये । द्विः । स्वधयां ।
मादयन्ते । तेभिः । स्वराट् । असुनीतिम् । एताम् ।
यथावशम् । तन्वम् कल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये पितरः अग्निदग्धाः अग्निना भस्मीकृताः श्मशानं प्राप्ताइत्यर्थः ये च पितरः अनग्नि-
दग्धाः श्मशानकर्म न प्राप्ताः मध्येद्विः घुलोकस्य मध्ये स्वधया हविर्लक्षणानेन मादयन्ते
एप्पन्ति हे अग्ने स्वराट् स्वर्गोपभोगेन दीप्यमानः तेभिस्तैः पितृभिः सहितः सन्न अगुनीर्नि

प्राणानां विषयेषु नेतारं अस्मत्पित्रन्नन्तरात्मानं एतां तन्नं एतद्देवताशरीरं यथावशं यथाकामं कल्पयस्व समर्थयस्व ग्रासयेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

मैनमिति चतुर्दशर्चं षोडशं सूक्तं यमपुत्रस्य दमनस्यार्थं आदितोदश त्रिष्टुभः ततश्च-
तस्मोनुष्टुभः अग्निर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—मैनं दमनआग्नेयं चतुरनुष्टुबन्तमिति । दीक्षितमरणे
आघाः पल्लवः शंसनीयाः । सूत्रितंच—मैनमग्नेविदहोमाभिशोचइति षट् पूषात्वेतश्चयावयतुप्र-
विद्वानिति । दक्षमानस्यग्नेतस्योपस्थानेप्येताः शंसनीयाः ।

तत्र प्रथमा—

मैनमग्नेविदहोमाभिशोचोमास्यत्वचंचिक्षिपोमाशरीरम् ।

यदाश्रुतं कृणवो जातवेदोथैमेनंप्रहिणुतात्पितृभ्यः ॥ १ ॥

मा । ए॒नम् । अ॒ग्ने । वि । द॒हः । मा । अ॒भि । शो॒चः । मा ।

अ॒स्य । त्वचं॑म् । चि॒क्षि॒पः । मा । शरी॑रम् । य॒दा । श्रु॒तम् । कृ॒णवः॑ ।

जा॒त॒व॒ेदः॑ । अ॒र्थम् । ई॒म् । ए॒नम् । प्र । हि॒णु॒तात् । पि॒तृ॒भ्यः॑ ॥ १ ॥

हे अग्ने एनं मेतं माविदहः विशेषण दग्धं भस्मीभूतं माकुरु माभिशोचः अभितः शोकेन
संतापेन युक्तं माकुरु । अस्य त्वचं माचिक्षिपः इतस्ततोविक्षिप्तां माकुरु शरीरमपि विक्षिप्तं
माकुरु । हे जातवेदः अग्ने यदा त्वं श्रुतं पक्वं सुदग्धं कृणवः करिष्यसि अथ तदानीं ईमेनं
मेतं पितृभ्यः प्रहिणुतात् पितृसमीपे प्रेरय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श्रुतं यदा करंसि जातवेदोथैमेनंपरिदत्तात्पितृभ्यः ।

यदा गच्छात्यसुं नीतिमेतामथादिवानां वशनीर्भवाति ॥ २ ॥

श्रु॒तम् । य॒दा । करं॑सि । जा॒त॒व॒ेदः॑ । अ॒र्थम् । ई॒म् । ए॒नम् । परि॑ ।

द॒त्तात् । पि॒तृ॒भ्यः॑ । य॒दा । गच्छा॑ति । अ॒सुं॑ नीतिम् । ए॒ताम् ।

अ॒र्थम् । दे॒वाना॑म् । व॒शा॒द॒नीः । भ॒वा॒ति ॥ २ ॥

हे जातवेदः यदा भेतशरीरं शृतं पक्वं करसि करिष्यसि अथ ईं तदानीमेव एनं भेतं पितृभ्यः परिदत्तात् प्रयच्छ यदा अयं भेतः एतामग्निना कृतामसुनीतिं प्राणस्य नयनं प्राणभरणं गच्छा-
ति गच्छति प्रामोति अथ तदानीमेव देवानां वाशनी देवानां वशं प्रापितो भवति भवति ॥२॥

अथ तृतीया—

सूर्यं चक्षुर्गच्छतु वातं मात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा ।

अपोवांगच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठ शरीरैः ॥ ३ ॥

सूर्यम् । चक्षुः । गच्छतु । वातम् । आत्मा । द्याम् । च । गच्छ ।

पृथिवीम् । च । धर्मणा । अपः । वा । गच्छ । यदि । तत्र ।

ते । हितम् । ओषधीषु । प्रति । तिष्ठ । शरीरैः ॥ ३ ॥

हे भेत ते त्वदीयं चक्षुरिन्द्रियं सूर्यं गच्छतु प्रामोतु आत्मा प्राणः वातं वासं धाम्युं
गच्छतु अपिच त्वमपि धर्मणा सुकृतेन तत्फलं भोक्तुं द्यां च अत्र च शब्दो विकल्पार्थं द्युलोकं
वा पृथिवीं च पृथिवीं वा गच्छ प्रामुहि अपोवान्तरिक्षलोकं गच्छ प्रामुहि यदि तत्रान्तरिक्षे
हितं स्थापितं ते तव कर्मफलं ओषधीषु शरीरैः शरीरावयवैः प्रतितिष्ठ प्रतितिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अजोभागस्नपंसातंतपस्वतंतैगोचिस्तंपतुतंतैर्अर्चिः ।

यास्तैशिवास्तन्वोजातवेदस्ताभिर्वहैनंसुकृतामुल्लोकम् ॥ ४ ॥

अजः । भागः । तपसा । तम् । तपस्व । तम् । ते । शोचिः ।

तपतु । तम् । ते । अर्चिः । याः । ते । शिवाः । तन्वः । जातवेदः ।

ताभिः । वह । एनम् । सुकृताम् । ऊँ इति । लोकम् ॥ ४ ॥

अजः जननरहितः शरीरेन्द्रियादिभागव्यतिरिक्तः अन्तरपुरुषलक्षणो यो भागोस्ति हे अग्ने ते
त्वदीयेन तपसा तापनेन तं तादृशं भागं तपस्य तमं कुरु तथा ते तव शोचिः शोकहेतुज्वालावि-
शेषः तं भागं तपतु संस्करोतु । अपिच ते तवाचिर्भासकः ज्वालाविशेषः तं भागं तपतु । तपः—

शोचिरर्षिःशब्दानां सन्तापवारत्तम्येनभेदः । जातवेदः ते तव यास्तन्वोमूर्तयः शिवाः सुखहे-
तवः नतु तापमदाः ताभिरनें तनूभिः प्रेतं सुकृतां शोभनकर्मकारिणां लोकं स्थानं वह प्रापय ।
उशब्दः पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अवसृजपुनरग्नेपितृभ्योयस्तुआहुतश्चरतिस्वधाभिः ।
आयुर्वसानुपवेतुशेषःसंगच्छतांतन्वाजातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

अव । सृज । पुनः । अग्ने । पितृभ्यः । यः । ते । आहुतः । चरति ।
स्वधाभिः । आयुः । वसानः । उप । वेतु । शेषः ।
सम् । गच्छताम् । तन्वा । जातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने यः प्रेतः पुमान् ते तुभ्यं आहुतः चितौ मंत्रेण समर्पितः सन् स्वधाभिः स्वधा-
कारसमर्पितैरुदकादिभिः सह चरति तं प्रेतं पितृभ्यः पितृप्राप्त्यर्थं पुनरवसृज भूयः प्रेरय ।
अयं प्रेतआयुर्जावनं वसानआच्छादयन् आयुषा युक्तइत्यर्थः । शेषः शिष्यमाणमस्थिलक्षणं
यजनीयं शरीरं उपवेतु उपगच्छतु । हे जातवेदः तव प्रसादात् तन्वा शरीरेण संगच्छतां संग-
तोभवतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी-

यत्तेरुष्णःशकुनआतुतोदपिपीलःसर्पुतवाश्वापदः ।
अग्निटद्विश्वादगदंरुणोतुसोमश्च्योब्राह्मणाँआविवेश ॥ ६ ॥

यत् । ते । रुष्णः । शकुनः । आहुततोदं । पिपीलः । सर्पुः ।
उत । वा । श्वापदः । अग्निः । तत् । विश्वइत् । अगदम् ।
रुणोत्तु । सोमः । च । यः । ब्राह्मणान् । आहुविवेश ॥ ६ ॥

हे मृतशरीर ते तव संबन्धि यदंगं कृष्णः शकुनः काकाख्यः आतुतोद आङ्गीषदर्थे ईषतु-
न्नवान् तथा पिपीलः पिपीलिका वा सर्पो वा उतवा अपिवा श्वापदः श्वश्रृगालादिः एतेषामन्य-
तमो यदि तुन्नवानित्यर्थः विश्वात् सर्वस्यात्ता अग्निः तत्तादृशमंगं अगदं कृणोतुदोपरहितं करोतु
संस्करोत्वित्यर्थः । तथा सोमश्च देवतारूपः धोपधिरूपो वा संस्करोतु यः सोमः ब्राह्मणान्
ऋत्विगादीन् आविवेश पविष्टवान् ॥ ६ ॥

अनुस्तरण्यावपया प्रेतस्य मुखमग्नेर्वर्मित्यनया प्रोर्णुपात् । स्र्वितंच—अनुस्तरण्यावपा-
मुत्तियथ शिरोमुखं प्रच्छादयेदग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्वेतीति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

अग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्त्रसंप्रोर्णुष्वपीवसांमेदसाच ।
नेत्वां धृष्णुर्हरसां जर्हपाणोदधृक्विधक्ष्यन्पयं ह्वयति ॥ ७ ॥

अग्नेः । वर्म । परि । गोभिः । व्ययस्त्र । सम् । प्र । ऊर्णुष्व । पीवसा
मेदसा । च । न । इत् । त्वा । धृष्णुः । हरसा । जर्हपाणः ।
दधृक् । विधक्ष्यन् । परिध्वयति ॥ ७ ॥

हे प्रेत अग्नेः स्वभूतं वर्मं ज्वालालक्षणं कवचं गोभिः अनुस्तरणीगोचर्मणा परिव्ययस्त्र
परितः संवृणु । किंच पीवसा स्थूलेन मेदसा मांसेन च संसम्पक् प्रोर्णुष्व आच्छादय । एवं कृते
सति हरसा तेजसा धृष्णुर्धर्मणशीलः जर्हपाणः अत्यर्थं ह्वयन् दधृक् षटः प्रगल्भः । ऋत्विगि-
त्यादिनादधृक्शब्दो निपातितः । विचदपन् विविधं भस्मीकरिष्यन् एवं भूतोभिः त्वा त्वां ने-
त्यर्थं स्वयति नेव सर्वतो विस्वारयति । अखेर्गत्यथोल्लेख्यहागमः ॥ ७ ॥

इममग्नेचमसमित्यनया प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयते । स्र्वितंच—इममग्नेचमसंमाविजिह्वर-
ति प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयतइति ।

सैषाष्टमी—

इममग्नेचमसंमाविजिह्वरः प्रियो देवानां मुत्सो म्प्यानाम् ।
एष यश्चमसो देवान् स्तस्मिन् देवा अमृतां मादयन्ते ॥ ८ ॥

शोचिरर्षिःशब्दानां सन्तापतारतम्येनभेदः । जातवेदः ते तव यास्तन्धोमूर्तयः शिवाः सुखहे-
तवः नतु तापमदाः ताभिरेतं तनूभिः प्रेतं सुकृतां शोभनकर्मकारिणां लोकं स्थानं वह प्रापय ।
उशब्दः पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अवसृजपुनरग्नेपितृभ्योयस्तआहुतश्चरतिस्वधाम्निः ।

आयुर्वसानुपवेतुशेषःसंगच्छतांतन्वाजातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

अव । सृज । पुनः । अग्ने । पितृभ्यः । यः । ते । आहुतः । चरति ।
स्वधाम्निः । आयुः । वसानः । उप । वेतु । शेषः ।
सम् । गच्छताम् । तन्वा । जातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने यः प्रेतः पुमान् ते तुभ्यं आहुतः चित्तौ मंत्रेण समर्पितः सन् स्वधाम्निः स्वधा-
कारसमर्पितैरुदकादिभिः सह चरति तं प्रेतं पितृभ्यः पितृप्राप्त्यर्थं पुनरवसृज भूयः प्रेरय ।
अयं प्रेतआयुर्जीवनं वसानआच्छादयन् ध्यायुषा युक्तइत्यर्थः । शेषः शिष्यमाणमस्थिथलक्षणं
यजनीयं शरीरं उपवेतु उपगच्छतु । हे जातवेदः तव प्रसादात् तन्वा शरीरेण संगच्छतां संग-
तोभवतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी-

यत्तेरुष्णःशकुनआतुतोदपिपीलःसर्पउतवाश्वापदः ।

अग्निटद्विश्वादेगदंकेणोतुसोमश्चयोब्राह्मणांआविवेश ॥ ६ ॥

यत् । ते । रुष्णः । शकुनः । आहुतुतोदं । पिपीलः । सर्पः ।
उत । वा । श्वापदः । अग्निः । तत् । विश्वइअत् । अगदम् ।
रुष्णोत् । सोमः । च । यः । ब्राह्मणान् । आविवेश ॥ ६ ॥

हे ऋतशरीर ते तव संबन्धि यदंगं कृष्णः शकुनः काकाख्यः आतुतोद आङ्गीषदर्थे ईषतु-
न्नवान् तथा पिपीलः पिपीलिका वा सर्पोवा उतवा अपिवा श्वापदः श्वश्रृगालादिः एतेषामन्य-
तमोपदि तुन्नवानित्यर्थः विश्वात् सर्वस्यान्ना अग्निः तत्तादृशमंगं अगदं कृणोतुदोपरहितं करोतु
संस्करोत्वित्यर्थः । तथा सोमश्च देवतारूपः ओषधिरूपोवा संस्करोतु यः सोमः ब्राह्मणान्
ऋत्विगादीन् आविवेश मविष्टवान् ॥ ६ ॥

अनुस्तरण्यावपया मेतस्य मुखमग्नेर्वर्मित्यनया प्रोर्णुयात् । स्र्वितंच—अनुस्तरण्यावपा-
मुत्तित्वय शिरोमुखं प्रच्छादयेदग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्वेतीति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

अग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्वसंप्रोर्णुष्वपीवसांमेदसाच ।
नेत्वाधृष्णुर्हरसाजर्हपाणोदधृक्विधृक्ष्यन्पर्यङ्क्षयति ॥ ७ ॥

अग्नेः । वर्म । परि । गोभिः । व्ययस्व । सम् । प्र । ऊर्णुष्व । पीवसा
मेदसा । च । न । इत् । त्वा । धृष्णुः । हरसा । जर्हपाणः ।
दधृक् । विः धृक्ष्यन् । परिः अङ्क्षयति ॥ ७ ॥

हे मेत अग्नेः स्वभूतं वर्म ज्वालाक्षणं कवचं गोभिः अनुस्तरणीगोचर्मणा परिव्ययस्व
परितः संवृणु । किंच पीवसा स्थूलेन मेदसा मांसेन च संसम्पक् प्रोर्णुष्व आच्छादय । एवंकृते
सति हरसा तेजसा धृष्णुर्धर्मणशीलः जर्हपाणः अत्यर्थं हृष्यन् दधृक् धृष्टः प्रगल्भः । ऋत्विगि-
त्यादिनादधृक्ष्यन्निपातितः । विधृक्ष्यन् विविधं भस्मीकरिष्यन् एवंभूतोभिः त्वा त्वां ने-
त्यर्थं स्वयति नेव सर्वतोविस्तारयति । अखेर्गत्यथांल्लेष्टचहागमः ॥ ७ ॥

इममग्नेचमसमित्यनया प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयते । स्र्वितंच—इममग्नेचमसंमाविजिह्वर-
ति प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयतइति ।

सैषाष्टमी—

इममग्नेचमसंमाविजिह्वरःप्रियोदेवानामृतसोम्यानाम् ।
एषयश्चमसोदेवपानस्तस्मिन्देवाअमृतामादयन्ते ॥ ८ ॥

इमम् । अग्ने । चमसम् । मा । वि । जिह्वरः । प्रियः । देवानाम् ।
 उत । सोम्यानाम् । एषः । यः । चमसः । देवपानः ।
 तस्मिन् । देवाः । अमृताः । मादयन्ते ॥ ८ ॥

हे अग्ने इमं चमसं प्रणीताप्रणयनं माविजिह्वरः माविचालीः । यश्चमसः देवानामिन्द्रा-
 दीनां प्रियः उतापिच सोम्यानां सोमाहोणां पितृणां प्रियः । किंच यएषचमसः देवपानः देवाः
 पिरंत्यस्मिन्निति देवपानस्थानीयोभवति तस्मिंश्चमसे अमृताः मरणवर्जितादेवाः पितरश्च मा-
 दयन्ते हव्यैः कव्यैश्च हृष्टाभवन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

ऋव्यादमग्निप्रहिणोमिदूरंयमराज्ञोगच्छतुरिप्रवाहः ।
 इहैवायमितरोजातवेदादेवेभ्योहव्यंवहत्तुप्रजानन् ॥ ९ ॥

ऋव्यइअदम् । अग्निम् । प्र । हिणोमि । दूरम् । यमइराज्ञः ।
 गच्छतु । रिप्रध्वाहः । इह । एव । अयम् । इतरः । जातइवेदाः ।
 देवेभ्यः । हव्यम् । वहत्तु । प्रइजानन् ॥ ९ ॥

आहिताग्निमरणेएतदादिद्वेऋचावैपासनोद्वासने विनियुक्ते । तत्रप्रथमायाः पूर्वार्धेन दक्षि-
 णस्यां दिशि चतुष्पथादावैपासनाग्निं निरस्यति उत्तरेण शांतिकर्मार्थमादत्ते । ऋव्यादं ऋव्य-
 मामिषं तस्यात्तारं तीव्रमग्निं दूरं विप्रकृष्टदेशे प्रहिणोमि प्रगमयामि । हि गतौ स्वादिः । रिप्रवा-
 हः रिषं पापं तस्यवोढा सोमिः यमराज्ञः यमोराजा येषां तान् यमराजकान् अन्यप्रदेशान्
 गच्छतु प्रामोतु । अथ शांति कर्मार्थमुपासनः इतरः ऋव्यादादन्योजातवेदाः जातानां वेदिता
 जातधनोवा प्रजानन् सर्वविंशायमानोयमग्निः इहैव देशे देवेभ्योदेवार्थं हव्यं हवनयोग्यं हविः
 वहत्तु प्रापयतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

पोअग्निःऋव्यात्प्रविवेशवोगृह्मिमंपश्यन्नितरंजातवेदसम् ।
 तंहरामिपितृयज्ञार्थदेवंसधर्मिन्वात्परमसधस्ये ॥ १० ॥ २१ ॥

यः । अग्निः । क्रव्यवृत्तम् । प्रविवेश । वः । गृहम् । इमम् । पश्यन् ।
 इतरम् । जातवृत्तम् । तम् । हरामि । पितृवृत्तम् । देवम् ।
 सः । घर्मम् । इन्वात् । परमे । सधस्थे ॥ १० ॥ २१ ॥

यः क्रव्यादोग्निः द्योयुष्माकं गृहिणां गृहं प्रविवेश प्रविष्टवान् तं क्रव्यादं देवं हरामि
 गृहाद्बहिर्निष्क्रमयामीत्यर्थः । किमर्थं पितृवृत्तम् तदर्थं । किं कुर्वन् इममितरं तस्मादन्यं हव्यवाहं
 जातवृत्तं पश्यन् पर्यालोचयन् तथासति क्रव्यात् क्रव्यादात्परोग्निः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सह-
 स्थाने घर्मं यज्ञमिन्वात् प्राप्तोतु पितृभिर्घर्मैः सहेतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

महापितृयज्ञे वषट्कारक्रियायां योअग्निः क्रव्यवाहनइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या । सूत्रितंच-
 योअग्निः क्रव्यवाहनस्त्वमग्रईळितइति संयाज्ये इति ।

सैषैकादशी-

योअग्निः क्रव्यवाहनः पितृवृत्तम् ।
 प्रेदुहव्यानिवोचति देवेभ्यश्च पितृभ्य आ ॥ ११ ॥

यः । अग्निः । क्रव्यवृत्तम् । पितृवृत्तम् । यक्षत् । क्रतुवृत्तम् ।
 प्र । इत् । ऊँ इति । हव्यानि । वोचति । देवेभ्यः ।
 च । पितृभ्यः । आ ॥ ११ ॥

क्रव्यवाहनः क्रव्यस्य हविषोवोढायोग्निः पितृन् क्रतावृत्तः क्रतस्य यज्ञस्योदकस्य वा
 वर्षपितृन् सायेन वृद्धान्वा देवान् एतत्पितृविशेषणं वा स्तुतान् यक्षत् यजति यजेतेति सिप् ।
 अडागमः । सोग्निः हव्यानि हवींषि प्रवोचतु पितृयज्ञे प्रब्रवीतु युष्मदर्थं मयानीतानीति । इदू-
 र्णो केऽयः देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च । आकारः समुच्चये ॥ ११ ॥

महापितृयज्ञे उशान्तस्त्वेत्येषा सामिधेनी । सूत्र्यतेहि—उशान्तस्त्वानिधीमहीत्येतां त्रिरन-
 वानंताः सामिधेन्यइति ।

सैषा द्वादशी—

उशन्तस्त्वानिधीमद्युशन्तःसमिधीमहि ।

उशन्नुशतआवहपितृन्हविषेअत्तवे ॥ १२ ॥

उशन्तः । त्वा । नि । धीमहि । उशन्तः । सम् । इधीमहि । उशन् ।

उशतः । आ । वह । पितृन् । हविषे । अत्तवे ॥ १२ ॥

हे अग्ने उशन्तः कामयमानाः वयं त्वा त्वां निधीमहि कर्मार्थं स्थापितवन्तः । उशन्तोवयं समिधीमहि संदीपयामः । त्वमपि उशन् कामयमानोहविरादिकं उशतः आगन्तुकामान् पितृन् अस्मिन्यज्ञे आवह हविषे अस्मान्निः प्रत्तं हविः अत्तवे अत्तुं । अदेस्तुमर्थे तवेन प्रत्ययः क्रियाग्रहणकर्तव्यमितिकर्मणः संपदानसंज्ञा ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यंत्वमग्नेसमदहस्तमुनिर्वापयापुनः ।

क्रियांबुत्रोरोहतुपाकदूर्वाव्यल्कशा ॥ १३ ॥

यम् । त्वम् । अग्ने । सम् । अदहः । तम् । ऊँ इति । निः । वापय ।

पुनरिति । क्रियाम्बु । अत्र । रोहतु । पाकदूर्वा । विद्वल्कशा ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं पितृदहनकाले यं देशं समदहः पुरा सम्यक्दग्धवानसि । तिष्ठिचोदात्तवतीति समोनिवातः । तमु तमेव पुनर्निर्वापय अत्रास्मिन्देशे क्रियांबु कियत्प्रमाणमुदकं यस्मिन् तत्पुष्करिण्यादि रोहतु उत्पद्यतां । किञ्च व्यल्कशा विविधशाखा पाकदूर्वा परिपक्वदूर्वा च उत्पद्यतां ॥ १३ ॥

अस्थिसंचयने क्षीरोदकेन शमीशाखया त्रिः प्रसव्यं श्मशानायतनं प्रोक्षति शीतिके-
शीतिकावतीत्यनया । सूत्रितंच—क्षीरोदकेनशमीशाखयात्रिःप्रसव्यंपरिव्रजन्प्रोक्षतिशीतिकेशी-
तिकावतीतीति ।

सैषा चतुर्दशी—

शीतिकेशीतिकावतिह्लादिकेह्लादिकावति ।

मृण्डूक्यांअमुसंगमहमंस्वर्गमिहर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥

शीर्तिके । शीर्तिकाऽवति । ह्लादिके । ह्लादिकाऽवति । मण्डूक्यां ।
सु । सम् । गम् । इमम् । सु । अग्निम् । हर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥

हे शीतिके शैत्ययुक्ते हे शीतिकावति शीतिकाः शैत्ययुक्ताओषधयस्ताभिस्तद्वति हे
ह्लादिके आह्लादपित्रि हे आह्लादिकावति आह्लादकफलयुक्तैर्वृक्षैस्तद्वति हे पृथिवि मंडू-
क्या मंडूकस्त्रिया वृष्टिप्रियया सु सुदु संगमः संगच्छस्व । गमेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं तदह-
मग्निं सु सुदु हर्षय ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इति दशमे मंडले प्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र त्वष्टादुहित्रइत्येतच्चतुर्दशर्चं प्रथमं सूक्तं यमपुत्रोदे-
वश्रवणाम ऋषिः आदितोद्वादश त्रिष्टुभः त्रयोदशीचतुर्दशयवनुष्टुभौ यद्वा त्रयोदशी पुरस्ता-
द्ब्रह्मती आदितोद्वयोः सरण्यूर्देवता पूषात्वेतइत्याद्याश्चतस्रः पूषदेवत्याः सरस्वतीं देवयन्तइत्या-
द्यास्तिस्रः सरस्वतीदेवताकाः आपोअस्मानित्याद्याः पंचर्चोद्देवताकाः तत्र द्रप्सश्चस्कंदेत्या-
द्यास्तिस्रः सोमदेवत्यावा । तथाचानुक्रान्तं—त्वष्टादेवश्रवा द्वे सरण्यु देवते पौष्प्यश्चतस्रः
सारस्वत्यस्तिस्रः पंचाप्योद्रप्सस्तिस्रः सौम्योवांत्ये अनुष्टुभावुपान्त्यापुरस्ताद्ब्रह्मतीवेति । गतः
सूक्तविनियोगः । अत्रेतिहासमाचक्षते—त्वष्टृनामकस्य देवस्य सरण्युस्त्रिशिराश्चेति स्त्रीपुंसात्मक-
मपत्यद्वयमभूत् ततस्त्वष्टा सरण्युनामिकां पुत्रीं विवस्वते प्रायच्छत् ततस्तस्यां विवस्वतः सका-
शात् यमयम्यौ विजज्ञाते ततः कदाचिदात्मसदृश्यादेवजनितायाः स्त्रियः समीपे तदपत्यद्वयं
निधाय स्वयमाश्वं रूपं कृत्वा उत्तरान् कुरुत् प्रति जगाम । अथ विवस्वानेतां स्त्रियं सर-
ण्युमिति मन्वानामरंसीत् तस्यां मनुर्नाम राजर्षिरजायत । ततोविवस्वानेया सरण्युर्न भवतीति
विज्ञाय स्वयमप्यश्वोभूत्वा हामश्वरूपिणीं प्रायासीत् ततः संक्रीडमानयोस्तयोः स्वभूतं रेतः
पृथिव्यां पपात् । अथ सागर्भकामनया दत्पतितं रेतः आजगौ ततः तस्याः सकाशात् नास-
त्योदसश्चेत्युभावश्विनावजायेतामिति ।

तत्र प्रथमा—

त्वष्टादुहित्रेवहृनुंरुणोतीतीदंविश्वंभुवन्समेति ।

यमस्यमातापर्युक्षमानामहोजायाविवस्वतोनाश ॥१॥

त्वष्टा । दुहित्रे । वहतुम् । कृणोति । इति । इदम् । विश्वम् ।
 भुवनम् । सम् । एति । यमस्य । माता । परिदुष्ट्यमाना ।
 महः । जाया । विवस्वतः । ननाश ॥ १ ॥

त्वष्टा एवन्नामकोदेवः दुहित्रे षष्ठ्यर्थे चतुर्थी दुहितुः सरण्यनामिकायाः वहतुं वहनं
 विवाहं एधिवसोश्चतुरिति वहेश्चतुप्रत्ययः तं कृणोति करोतीति एतेन हेतुना इदं विश्वं सर्वं
 भुवनं भूतजातं समेति तं विवाहं समागमत् पर्युष्ट्यमाना विवस्वता उद्वोढव्या यमस्य यम्याश्च
 माता महोमहवः विवस्वतोजाया भार्या सरण्युः ननाश उत्तरान् कुरुन् प्रतिनष्टा अगच्छ-
 दित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अपागूहन्मृतामर्त्येभ्यः कृत्वीसवर्णामददुर्विवस्वते ।
 उताश्विनावभरद्यत्तदासीदजहादुद्दामिथुनासरण्युः ॥ २ ॥

अपं । अगूहन् । अमृताम् । मर्त्येभ्यः । कृत्वी । सवर्णाम् । अददुः ।
 विवस्वते । उत । अश्विनौ । अभरत् । यत् । तत् । आसीत् ।
 अजहात् । ऊँ इति । हा । मिथुना । सरण्युः ॥ २ ॥

अमृतां मरणघमैरहितां एतां सरण्युं मर्त्येभ्योमनुष्येभ्यः तदुत्पत्यर्थं अपागूहन् अप-
 गूहितवन्तः संवृतवन्तः देवाजपनीतवन्तइत्यर्थः । किंच सवर्णां सरण्युसदृशां अम्यां स्त्रियं कृत्वी
 कृत्वा तस्मै विवस्वते देवाअददुः प्रायच्छन् । उतापिच सा अश्वरूपिणी सरण्युः तदाश्विनाव-
 भरत् स्वोदरे गर्भभूतौ धारितवती यद्यदा तत् जायापतिभ्यां अश्वरूपात्मना संभोगकाले रेतः
 पतितमासीत् तदा अश्विनौ जनयामासेत्यर्थः । तथा सरण्युः सरणवती एतन्नामिका द्वा मिथुना
 द्वौ मिथुनौ यममम्यौ अजहात् त्यक्तवती जनितवतीत्यर्थः । यद्वा सरण्युः एतन्नामिका मध्य-
 स्थाना देवता मध्यममग्निं माभ्यमिकां वाचं च उत्पादितवती ॥ २ ॥

दोक्षितमरणे पूषात्वेतइत्याद्याश्वतसः शंसनीयाः । सृत्रिवंच— पूषात्वेतश्र्यावमनुपविद्वा-
 नितिचतसइति ।

सैषा सूक्तेवृतीपा-

पूपात्वेतश्चर्यावयतुप्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाः ।
सत्वेतेभ्यःपरिददत्पितृभ्योग्निर्देवेभ्यःसुविदत्रियेभ्यः ॥ ३ ॥

पूपा । त्वा । इतः । च्यवयतु । प्र । विद्वान् । अनष्टपशुः ।
भुवनस्य । गोपाः । सः । त्वा । एतेभ्यः । परि । ददत् ।
पितृभ्यः । अग्निः । देवेभ्यः । सुविदत्रियेभ्यः ॥ ३ ॥

पूपा पोषयिता एतन्नामकोदेवः त्वा त्वां इतोस्माद्देशात् लोकात् प्रच्यावयतु प्रकर्षणो-
त्तमलोकं गमयतु । कीदृशः विद्वान् अस्मद्भक्ततां विजानानः अनष्टपशुः अविनश्वरपशुयुक्तः
तस्मिन् सर्वपशवस्तिष्ठन्ति नतु नश्यन्तीत्यर्थः भुवनस्य भूतजातस्य गोपाः गोपायिता । किंच
प्रक्रम्यसपूपा एतेभ्यः पितृभ्यः त्वा त्वां परिददत् परिप्रयच्छतु । तथा अग्निश्च सुविदत्रियेभ्यः
सुविदत्रं ज्ञानं धनं वा तदर्हाः सुविदत्रियाः छान्दसोघप्रत्ययः शोभनज्ञानेभ्यः सुधनेभ्योवा
देवेभ्यः त्वां प्रयच्छतु तेषां लोके स्थापयत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था-

आयुर्विश्वायुःपरिपासतित्वापूपात्वापातुप्रपथेपुरस्तात् ।
यत्रासतेसुकृतोयत्रतेययुस्तत्रत्वादेवःसवितादधातु ॥ ४ ॥

आयुः । विश्वः आयुः । परि । पासति । त्वा । पूपा । त्वा । पातु ।
प्रपथे । पुरस्तात् । यत्र । आसते । सुकृतः । यत्र । ते ।
ययुः । तत्र । त्वा । देवः । सविता । दधातु ॥ ४ ॥

विश्वायुः सर्वान्नः सर्वत्रगमनशीलोवा आयुः वकारलोपश्छान्दसः वायुः यद्वा छान्दसो-
णइति उष्णप्रत्यये वृद्धौ च कृतायां रूपं । गन्ता वायुः त्वा त्वां परिपासति परिपातु पूषानुज्ञया
परिवारक्षतु । पा रक्षणे लेटि सिप्यडागमः । प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे स्वर्गे पुरस्तात् सर्वेषां प्रथममेव
वर्तमानः पूषा स्वयमेव त्वा त्वां प्रदितं यजमानं पातु रक्षतु । सुकृतः पुण्यकर्माणः यत्र य-

स्मिन्देशे आसते तिष्ठन्ति यत्र वा ते सुकृतः ययुः प्राप्ताः तत्र तस्मिन् स्थाने देवोदीप्यमानः
सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकः एतन्नामकोदेवः त्वा त्वां दधातु निदधातु ॥ ४ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोर्हविषः पूषेमाइत्यनुवाक्या । पूषेमाआशाअनुवेदसर्वाः शुक्रं-
वेअन्यघजतमितिहि सूत्रितं ।

सैषा पञ्चमी-

पूषेमाआशाअनुवेदसर्वाःसोअस्माँअभयतमेननेपत् ।
स्वस्तिदाआघृणिःसर्ववीरोप्रयुच्छन्पुरएतुप्रजानन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूषा । इमाः । आशाः । अनु । वेद । सर्वाः । सः । अस्मान् ।
अभयतमेन । नेपत् । स्वस्तिदाः । आघृणिः । सर्ववीरः ।
अप्रयुच्छन् । पुरः । एतु । प्रजानन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूषा देवः इमाः सर्वाआशाः प्राच्याद्यादिशः अनुवेद आनुपूर्व्येण जानाति इमाः सुखेन
गंतव्याः असुखेनेति वा एवमनुक्रमेण जानातीत्यर्थः । एवं सति अस्मान्प्रमिते यजमानोब्रवी-
ति पुत्रमुखेन याजकमुखेन वा सपूषा अस्मान् अभयतमेन अत्यन्तं भयरहितेन मार्गेण नेषत्
नयतु । कथं स्वस्तिदाः कल्याणस्य दाता आघृणिः आगतदीप्तिमुक्तः सर्ववीरः सर्वैर्वीरैः कर्मणि
समर्थैः ऋत्विग्भिरुपेतः अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् प्रजानन् अस्माकं फलाफले विजानानः
सन् पुरएतु अस्माकं पुरस्वाद्गच्छतु यथा अस्माकं भयं न भवति तथा गच्छत्वित्-
त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोः पुरोडाशस्य प्रपथेपथामिति याज्या । सूत्रितंच-
प्रपथेपथामजनिष्टपूषा पथस्वथःपरिपतिवचस्येति ।

सैषा षष्ठी-

प्रपथेपथामजनिष्टपूषापप्रपथेदिवःप्रपथेपृथिव्याः ।
उमेअभिप्रियतमेसुधस्येआचपरांचचरतिप्रजानन् ॥ ६ ॥

प्रहर्षथे । पथाम् । अजनिष्ट । पूषा । प्रहर्षथे । द्विवः । प्रहर्षथे ।
 पृथिव्याः । उभे इति । अग्नि । प्रियतमे इति प्रियतमे ।
 सधस्थे इति सधस्थे । आ । च । परा । च । चरति । प्रहजान् ॥ ६ ॥

पथां अन्तरिक्षमनहेतुभूतानां मार्गाणां मध्ये प्रपथे यः प्रकृष्टः पंथाअस्ति तत्र पूषा
 अजनिष्ट प्रादुरभूत् पुण्यकर्मणां सुगतिप्रापणार्थमवस्थितइतिभावः । तथा दिवोद्युलोकस्य
 च मार्गाणां मध्ये प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे जातः तथा पृथिव्याः प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे मनुष्याणां
 तत्तत्कर्मणि प्रवर्तनार्थं प्रादुर्भूतइत्यर्थः । सोयं पूषा प्रियतमे सर्वस्पेष्टतमे सधस्थे सर्वेषां सहा-
 वस्थानभूते उभे द्यावापृथिव्यावभिलक्ष्य आचरति आभिमुख्येन चरति सुकृतिनां सुकृ-
 तफलप्रदर्शनायानुकूलं चरतोत्यर्थः । तथा पराचरति दुष्कर्मणां प्रतिकूलं गच्छति । किं कुर्वन्
 पजानन् अनेनेदं कर्म कृतं अस्य कर्मणइदं फलमिति अविशेषेण जानानः ॥ ६ ॥

व्यूहस्य दशरात्रस्य तृतीये छन्दोमे प्रउगे सारस्वतवृचस्य सरस्वतीदेवयन्तइत्येषा आ-
 या । स्यूयतेहि—प्रब्रह्मणोअंगिरसोनक्षंत सरस्वतीदेवयन्तोहवन्तइति ।

सैषा सप्तमी—

सरस्वतीदेवयन्तोहवन्तेसरस्वतीमध्वरेतायमाने ।
 सरस्वतीसुकृतोअह्वयन्तसरस्वतीदाशुपेवार्यंदात् ॥ ७ ॥

सरस्वतीम् । देवयन्तः । हवन्ते । सरस्वतीम् । अध्वरे ।
 तायमाने । सरस्वतीम् । सुकृतः । अह्वयन्त ।
 सरस्वती । दाशुपे । वार्यम् । दात् ॥ ७ ॥

देवयन्तः देवान् यष्टुं स्तोत्रं च कामयमानायजमानाः सरस्वती एतन्नामिकां मध्यम-
 स्थानदेवतां हवन्ते कर्मावयवत्वायाह्वयन्ति । तथा तायमाने स्तुतिभिर्हविर्भिश्च विस्वार्यमाणे
 अध्वरे यज्ञे सरस्वतीं यजन्तीति शेषः । सुकृतः पुण्यकर्मणः सरस्वतीं अह्वयन्त फलप्रदाना-
 याह्वयन्ते यतएवमतः कारणात् सरस्वती देवी दाशुपे हवींषि दत्तवते यजमानाय वार्यं वर-
 णीयं कर्मफलं दात् प्रपच्छतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सरस्वतियासरथंययाथस्वधाभिर्देविपितृभिर्मदन्ती ।

आसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयस्वानमीवाइपुआर्धेद्यस्मे ॥ ८ ॥

सरस्वति । या । स॒रथं॑म् । य॒याथ॑ । स्व॒धाभिः । दे॒वि । पि॒तृभिः ।

मद॑न्ती । आ॒सद्य॑ । अ॒स्मिन् । ब॒र्हिषि॑ । मा॒दय॑स्व ।

अ॒नमी॒वाः । इ॒पः । आ । धे॒हि । अ॒स्मे इति॑ ॥ ८ ॥

हे सरस्वति हे देवि या त्वं सरथं पितृभिः सह समानेन रथेनयुक्तं यथा भवति तथा ययाथ अस्मदीयं यज्ञं प्राप्तासि । किंकुर्वती पितृभिः सह स्वधाभिर्हेविल्क्षणैरनैः मदन्तीमाद्यन्ती यज्ञं गच्छसीति संबन्धः । सा त्वं बर्हिषि अस्मिन् वेदिस्तरणे यज्ञे आसद्य उपविश्य मादयस्व हविर्भिस्तृप्ता भव आत्मानं तर्पय वा । ततस्तृप्ता सती त्वं अनमीवाः अमीवा रोगः तद्दार्जितानि आरोग्यजननानि इषोन्नानि अस्मे अस्पृश्यमाधेहि पर्याप्तं प्रयच्छ ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सरस्वतीयांपितरोहवन्तेदक्षिणायज्ञमभिनक्षमाणाः ।

सहस्रार्धमिच्छोअत्रभागंरायस्पोप्यजमानेपुधेहि ॥ ९ ॥

सरस्वतीम् । याम् । पि॒तरः । ह॒वन्ते । द॒क्षिणा । य॒ज्ञम् ।

अ॒भिन॑क्षमाणाः । स॒हस्र॑र्धम् । इ॒च्छः । अ॒त्रम् । भा॒गम् ।

रा॒यः । पो॒षम् । य॒ज॑मानेपु । धे॒हि ॥ ९ ॥

यां त्वां सरस्वतीं पितरोहवन्ते आह्वयन्ति । कीदृशाः दक्षिणा । दक्षिणादाजितिआचू प्रत्ययः । दक्षिणतआगत्य यज्ञमभिनक्षमाणाः अभितोगच्छन्तोव्यामुवन्तः अत्रास्मिन् यज्ञे सहस्रार्धं बहुभिः पूजनीयं उपयोज्यं इच्छोन्नस्य भागं रायोधनस्य पोषं पुष्टिं च यजमानेषु त्वं धेहि स्थापय ॥ ९ ॥

अवभृथस्थाने आपोअस्मानियेया । सूत्रितंच-ततआचम्याहवन्तआपोअस्मान्मातरः सुंघयन्त्विति । दशमेहनि वषामार्जेन्प्येया । सूत्रितंच- इदमापःपवहतेत्येतस्याःस्थानेआपो-अस्मान्मातरः सुंघपंत्विति ।

सैषा दशमी—

आपोअस्मान्मातरःशुन्धयन्तुघृतेननोघृतप्वःपुनन्तु ।
विश्वंहिरिप्रंभवहन्तिदेवीरुदिदाभ्यःशुचिरापूतमि ॥१०॥२४॥

आपः । अस्मान् । मातरः । शुन्धयन्तु । घृतेन । नः । घृतप्वः ।
पुनन्तु । विश्वम् । हि । रिप्रम् । प्रभवहन्ति । देवीः । उत् ।
इत् । आभ्यः । शुचिः । आ । पूतः । एमि ॥ १० ॥ २४ ॥

मातरः जगतोमातृस्थानीयाआपः अस्मान् शुन्धयन्तु प्रोक्षणेन शोधयन्तु । तथा घृ-
तप्यः घृतमुदकं तेनास्मान् पुनन्तीति तास्तथोक्ताआपः यद्वा घृतप्यः घृतं गव्यं तेन
पुनन्ति । तथा ब्राह्मणं घृतेननोघृतप्यः पुनन्तीति । तद्वैसुपूतंयवघृतेनपूयतेइति । साआपः घृते-
न प्रत्यक्षेणोदकेन नोस्मान् पुनन्तु हि यस्मात् देवीर्देव्यः देवनशीलाआपः विश्वं सर्वं
रिप्रं पापं प्रवहन्ति पुरुषसकाशात् प्रगमयन्ति अपनयन्तीति यावत् । इव धनन्तरं आभ्यः
अद्भ्यः आपूतः आभिमुख्येन शुद्धः सन् स्तोता अहं उदैमि उद्गच्छामि ऊर्ध्वं स्वर्गं
गच्छामीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पष्ठे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

सुत्येहनि द्रप्सश्चस्कन्देत्यादिके द्वे विप्रहोमार्थे । सूत्रितंच—द्रप्सश्चस्कन्देति द्वाभ्यां
विप्रहोमौ हुत्वेति । स्कन्धहविरभिमर्शनेपि द्रप्सइत्येवा । आहुतिर्वह्निष्परिधि यदिस्कन्देत्तदा
आग्नीध्रः अनया जुहुयात् । स्कन्धमभिष्टोदितिप्रकृत्य सूत्रितं—द्रप्सश्चस्कन्देत्याहुतिश्चेद-
हिष्परिध्याग्नीध्रणां जुहुयादिति ।

सैषा एकादशी—

द्रप्सश्चस्कन्दप्रथमाँअनुद्यन्निमंचयोनिमनुष्यश्चपूर्वः ।
समानंयोनिमनुंसंचरन्तंद्रप्संजुहोम्यनुंसप्तहोत्राः ॥ ११ ॥

द्रप्सः । चस्कन्द । प्रथमान् । अनु । द्यून् । इमम् । च । योनिम् ।
अनु । यः । च । पूर्वः । समानम् । योनिम् । अनु । समश्चरन्तम् ।
द्रप्सम् । जुहोमि । अनु । सप्त । होत्राः ॥ ११ ॥

द्रप्सः अभिपूयमाणस्य सोमस्य रसः प्रथमान् पूर्वभाविनः पार्थिवान् लोकान् ध्रुव दीप्य-
मानान् युक्तोकांश्च अनुलक्षीकृत्य चस्कन्द स्कन्वान् गतवान् । तदेवाह इमं परिदृश्यमानं यो-
निं स्थानभूतं लोकं च यश्च अस्मात्पूर्वोस्ति तमनुगतवान् समानं साधारणं योनिं धावापृथिवी-
लक्षणं स्थानमनुसंचरन्तं सम्यग्गच्छन्तं द्रप्सं सोमरसं विपुलक्षणं सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकाः
विपुद्गोमस्य कर्तारः होतृप्रभृतयोवयं अनु आनुपूर्व्येण जुहोमि जुहुमः । यद्वा होत्राः सप्तहोतृभिः
क्रियमाणायागक्रिया होत्रास्ता अनु पश्चात् अध्वर्युरहं जुहोमि । यद्वा द्रप्सः द्रुतगामित्वात्
द्रप्सआदित्यउच्यते सआदित्यः पृथिवीं च दिवं च गच्छति समानं योनिमन्तरिक्षं लक्षीकृत्य
साम्यक् चरन्तं द्रप्समादित्यमुद्दिश्य सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकादिशः यस्यां दिशिसूर्योवर्तते तद्वा-
विरिक्ताः सप्तसंख्याकादिशः सप्त अनु पश्चाज्जुहोमि यत्रयत्र वर्तते तां तां दिशं द्रव्यत्वेन
प्रयच्छामि प्रतिष्ठापयामीत्यर्थः । अत्र वाजसनेयकं—असौवाआदित्योद्रप्सः सदिवंचपृथिवींच
स्कन्दतोमंचयोनिमनुयश्चपूर्वइति । इमंचलोकममुंचेत्येतत् समानं योनिमनुसंचरन्तमिति । सभानं
क्षेपपतंयोनिमनुसंचरन्ति । द्रप्सं जुहोम्यनुसप्तहोत्राइत्यसौवाआदित्योद्रप्सोदिशः सप्तहोत्राभ्यं
तदादित्यं दिक्षुप्रतिष्ठापयतीति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

यस्तेद्रप्सःस्कन्ददित्यस्तेअंशुर्बाहुच्युतोधिपणांयाउपस्थात् ।
अध्वर्योर्वापरिवायःपवित्रात्ततेजुहोमिमनसावपट्टकृतम् ॥ १२ ॥
यः । ते । द्रप्सः । स्कन्दति । यः । ते । अंशुः । बाहुच्युतः ।
धिपणायाः । उपस्थात् । अध्वर्योः । वा । परि । वा । यः ।
पवित्रात् । तम् । ते । जुहोमि । मनसा । वपट्टकृतम् ॥ १२ ॥

हे सोम ते त्वदीयोपोद्रप्सोरसः स्कन्दति अधिपवणचर्मणोन्यत्र गच्छति यश्च ते त्वदी-
यः अंशुः रसादितरः सन् स्कन्दति बाहुच्युतः अध्वर्योर्बाहुच्यां प्रच्युतः सन् स्कन्दति यद्वा
बाहुवत् साधनभूताग्रावाणः तैः प्रच्युतोभिपुतः सन् धिपणायाः धिपणेत्यधिपवणफलकनाम
प्रत्येकविवक्षयैकवचनं अधिपवणफलकरूपस्थात् समीपस्थात् प्रदेशान्यत्र गच्छति । त-
था अध्वर्योर्वां अभिपुण्वतोष्योर्हस्तात् स्कन्दति वापिवा योरसः पवित्राद्दशापवित्रात् परि-
स्कन्दति वं सर्वं द्रप्सं ते त्वदीयं रसं मनसा अन्तःकरणेन स्तोत्रेण वा सह वपट्टकृतं
वपट्टकारेण स्वाहाकारेण कृतं जुहोमि अग्नी प्रक्षिपामि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यस्तेद्रप्सःस्कन्नोयस्तेअंशुरवश्चयःपरःस्रुचा ।
अयदेवोबृहस्पतिःसंतंसिञ्चतुरार्धसे ॥ १३ ॥

यः । ते । द्रप्सः । स्कन्नः । यः । ते । अंशुः । अवः । च ।

यः । परः । स्रुचा । अयम् । देवः । बृहस्पतिः ।

सम् । तम् । सिञ्चतु । रार्धसे ॥ १३ ॥

हे सोम ते त्वदीयोयोद्रप्सोरसोन्यत्र स्कन्नोगतः यश्च ते त्वदीयः तव कारणभूतेशुः
लवाखंडः रसादितरोभवति स्रुचा पात्रविशेषेण गृहीतः सोमः अवः अवस्ताद् स्कन्दते परः
परस्ताद्वा अतिरिक्तोभवति तमिमं सोमं अयं बृहस्पतिरितन्नामकोदेवः संसिञ्चतु सम्यक् प्रक्षा-
रयतु । किमर्थं रार्धसे अस्माकं धनार्थं स्कन्नेहि सोमे प्रजापशवादिकमपस्कन्नं भवति खलु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

पर्यस्वतीरोपधयःपर्यस्वन्मामुक्त्वचः ।

अपांपर्यस्वदित्पयस्तेनमासहशुन्धत ॥ १४ ॥ २५ ॥

पर्यस्वतीः । ओपधयः । पर्यस्वत् । माम्कम् । वचः । अपाम् ।

पर्यस्वत् । इत् । पर्यः । तेन । मा । सह । शुन्धत् ॥ १४ ॥ २५ ॥

इयं प्रत्यक्षरुता हे आपः ओषधयः पर्यस्वत्यः वृष्टिलक्षणेनोदकेन सारवत्योभवन्ति
मामकं मदीयं वचः वचनं वृष्टिमार्थनवचनं पर्यस्वत् सारवत् भवति किं बहुना यच्चेह किं-
चिदपामुदकानां पर्यः क्षीरवत् सारभूतंपदस्ति तत्सर्वं पर्यस्वत् सारवदेव तेनोदकसारेण सह
मा मां शुंधत यूयं शोधयत । आपोअद्यान्वचारिषंरसेनसमगस्महीतिनिगमान्तरं ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चविशोवर्गः ॥ २५ ॥

परंघृत्योइति चतुर्दशर्चं द्वितीयं स्तुके यमपुत्रस्य संकुसुकस्यार्थं एकादशी प्रस्तार-
पंक्तिः आद्यौ जागतौ ततो द्वौ गायत्रौ प्रस्तारपंक्तिःपुरतइति । त्रयोदशी जगती चतु-

दर्शी अनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः । तत्रादौ चतस्रोष्टुप्युदेवत्याः पञ्चमी घातुदेवताका षष्ठी त्व-
ष्टुदेवत्या तप्तम्याद्याः शिष्टाःपितृमेधाभिधायिन्यः अतस्तद्देवताकाः अन्त्या तु अनिरुक्त्वाद्
प्राजापत्या वा । तथाचानुक्रान्तं—परंमृत्योः संकुसुकश्चतस्रोष्टुप्युदेवताः पराधात्री परा त्वा-
ष्ट्री पराः पितृमेधाएकादशी प्रस्तारपंक्तिर्जगत्युपान्त्यान्थानुष्टुप्प्राजापत्यावासानिरुक्तेति ।

तत्र प्रथमा—

परंमृत्योऽनुपरेहिपन्थांयस्तेस्वइतरोदेवयानात् ।

चक्षुंमनेशृण्वतेलेब्रवीमिमानःप्रजांरीरिषोमोतवीरान् ॥ १ ॥

परंम् । मृत्यो इति । अनुं । परां । इहि । पन्थांम् । यः । ते ।

स्वइतरोः । देवइयानात् । चक्षुंमते । शृण्वते । ते । ब्रवीमि ।

मा । नः । प्रहजाम् । रिरिषः । मा । उत । वीरान् ॥ १ ॥

हे मृत्यो सर्वेषां मारक एतन्नामक देव परमन्यं पन्थां पन्थानं अनु आनुपूर्व्ये-
ण परेहि पराङ्मुखो गच्छायजमानादितिशेषः । कोसौ पन्थाः ते तव स्वः स्वभूतः देवया-
नात् देवाअनेन मार्गेण गच्छन्तीति देवयानोदेवमार्गः तस्मादितरोपः पन्थाः तं मगच्छ ।
न केवलं मत्तः परामगच्छ अपितु चक्षुमते दर्शनवते शृण्वते सर्वे अप्रतिहतसर्वेन्द्रिय-
विज्ञानायेत्यर्थः । ते तुभ्यं ब्रवीमि कथयामि नोस्माकं प्रजां दुहितृदौहित्रात्मिकां मा-
रिरिषः माहिंसीः । उतापिच वीरान् पुत्रपौत्रादीन् माहिंसीः मत्तराममनेन रक्षेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मृत्योःपदयोपयन्तोयदैतद्राधीय आयुःप्रतुरंधधानाः ।

आप्यार्यमानाःप्रजयाधनेनशुद्धाःपूताभवतयज्ञियासः ॥ २ ॥

मृत्योः । पदम् । योपयन्तः । यत् । ऐत । द्राधीयः । आयुः ।

प्रहतरम् । दधानाः । आप्यार्यमानाः । प्रहजया । धनेन ।

शुद्धाः । पूताः । भवत । यज्ञियासः ॥ २ ॥

हे मृतस्य ज्ञातयः मृत्योः परामच्छतस्तस्य पदं पद्यतेस्मिन् इति पदं पितृयाणः तं योपयन्तः विमोहयन्तः परिवर्जयन्तः यद्यस्माद् एतदेव यानीयपथागतवन्तस्तस्माद् द्राघीयः दीर्घतरं आयुर्जीवनं प्रतरं प्ररुष्टतरमत्यर्थं दधानाः धारयन्तोभवथ । किंच हे यज्ञियासः यज्ञार्हा यज्ञसंपादिनोयजमानाः प्रजया पुत्रपौत्रादिकया धनेन गवाश्वादिकेन च आप्यायमानाः वर्तमानाः सन्तः शुद्धाः जन्मान्तरसंचितदुरितक्षयाद् शुद्धाभवत पूताः वर्तमानजन्मोपचितदुरितक्षयाच्च पूताभवत ॥ २ ॥

पैतृमेधिकेकर्मणि अमात्याः इमे जीवा विष्टैरिति सव्यावृतो व्रजन्ति । सूत्रितंच—इमे जीवा विष्टैरिति सव्यावृतो व्रजन्तीति ।

सैषा तृतीया—

इमे जीवा विष्टैरावृत्त्रन्नभूद्द्रादेव हूतिर्नो अद्य ।
 प्राञ्चो अगाम नृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥ ३ ॥
 इमे । जीवाः । वि । मृतैः । आ । अवृत्त्रन् । अभूत् । भद्रा ।
 देवहूतिः । नः । अद्या । प्राञ्चः । अगाम । नृतये । हसाय ।
 द्राघीयः । आयुः । प्रतरम् । दधानाः ॥ ३ ॥

इमे जीवाः जीवन्तः पुरुषाः मृतैः पित्रादिभिस्तेभ्य इत्यर्थः व्यावृत्त्रन् व्यावृत्ता भवन्तु एते नन्नियन्तामिति भावः । किंच अद्यास्मिन् दिने नोस्माकं अशौचे विष्टे देवहूतिः देवानामाह्वानं यत्र स देवहूतिः पितृमेधाख्योयज्ञः भद्रा कल्याणो भूद्भवतु । तत उत्तरं वयं मांचः प्राङ्मुखांचनाः अयाम गच्छेम प्रत्यंच इति भावः नृतये नर्तनाय कर्मणि गात्रविक्षेपाय स्वकर्मानुष्ठानायेति भावः हसाय हसनाय पुत्रादिभिः सहक्रीडनाय । कीदृशावयं द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इमं जीवेभ्यः परिधिदधामि मैपांनुगादपरो अर्थमेतम् ।
 शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीरन्तमृत्युं दुर्धतां पर्वतेन ॥ ४ ॥

इमम् । जीवेभ्यः । परिधिमम् । दधामि । मा । एषाम् । नु ।
गात् । अपरः । अर्थम् । एतम् । शतम् । जीवन्तु । शरदः ।
पुरूचीः । अन्तः । मृत्युम् । दधताम् । पर्वतेन ॥ ४ ॥

अनया जीवरक्षार्थं पापाणं परिधिरूपेण स्थापयन्ति । जीवेभ्यः जीवद्भ्यः पुत्रपौत्रादि-
भ्यः तेषां रक्षणार्थं इमं परिधिं मृत्योः परिधानभूतं पापाणं दधामि निदधामि तत्तएषां जीव-
तां मध्ये अपरोन्म्यः एनमिमं अर्थं अर्तेरिदं रूपं गन्तव्यं मरणाख्यंमार्गं नु क्षिप्रं मागात् माग-
च्छतु एतदर्थं परिधिं स्थापयामीतिसंबन्धः । किंच पुरूचीः बह्वृचनाः बहुगमनाः शतं शरदः
एतत्संख्याकान् वर्षान् जीवन्तु स्वस्वप्राणान् धारयन्तु ! तथा पर्वतेन शिलोच्चयेन मृत्युं सर्वेषां
मारकमेतन्नामकं अन्तर्दधतां अन्तर्हितं कुर्वन्तु यथा नागच्छति तथा कुर्वतामित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यथाहान्यनुपूर्वमवन्तीयथंऋतवंऋतुभिर्यातसाधु ।
यथानपूर्वमपरोजहात्पेवाधातरार्यूपिकल्पयैषाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा । अहानि । अनुष्टुपूर्वम् । जवन्ति । यथा । ऋतवः ।
ऋतुभिः । यन्ति । साधु । यथा । न । पूर्वम् । अपरः । जहाति ।
एव । धातः । आर्यूपि । कल्पय । एषाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा येन प्रकारेण अहानि अहोरात्रात्मकानि दिनानि अनुपूर्वं पूर्वमनुक्रमेण भवन्ति
परिवर्तन्ते यथा च ऋतवोवसन्तादयऋतुभिः सह साधु शोभनं अविपर्यासेन यन्ति गच्छन्ति
यथा च पूर्वं पूर्वकालीनं पितरं अपरः अर्वाकालीनः पुत्रो न जहाति न परित्यजति पूर्वमरणेन
एव एवं तेनैवोक्तप्रकारेण हे धातः सर्वेषां धारयितरेतन्नामकं देव एषामस्मात्कुलीनानां जीवा-
नां आर्यूपि जीवनानि कल्पय समर्थं कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी-

आरोहतायुर्जरसंवृणानाअनुपूर्वयतमानायतिष्ठ ।
इहत्वष्टासुजनिमासजोपादीर्घमायुःकरतिजीवसेवः ॥ ६ ॥

आ । रोहत । आयुः । जरसंम । वृणाः । अनुपूर्वम् । यतमानाः ।
यति । स्थ । इह । त्वष्टा । सुजनिम । सजोपाः ।
दीर्घम् । आयुः । करति । जीवसे । वः ॥ ६ ॥

हे षट्स्य स्वजनाः पुत्रपौत्रादयः जरसं जरां वृणानाः संभजमानायुषं आयुर्जीवनमा-
रोहत अधितिष्ठत अनुपूर्वं आनुपूर्वेण अव्ययीभावः पूर्वोऽपेष्टः ज्येष्ठानुपूर्व्यां यतमानाः प्रय-
त्नं कुर्वन्तोऽयं यतिस्थ यत्संख्याकाश्रयथ यच्छब्दाच्छान्दसोऽतिः सुजनिमा शोभनजननः
त्वष्टा एतन्नामकोदेवः सजोपाभवद्भिः संगतः सन् इहास्मिन् कर्मणि प्रवृत्तानां वीयुष्माकं
जीवसे जीवनाय दीर्घं प्रभूतमायुः करति करोतु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इमानारीरविधवाःसुपत्नीराअनेनसर्पिषासंविशन्तु ।
अनश्रवोनमीवाःसुरत्नाआरोहन्तुजनयोयोनिमग्रे ॥ ७ ॥

इमाः । नारीः । अविधवाः । सुपत्नीः । आअनेन । सर्पिषा ।
सम् । विशन्तु । अनश्रवः । अनमीवाः । सुरत्नाः ।
आ । रोहन्तु । जनयः । योनिम् । अग्रे ॥ ७ ॥

अविधवाः धवः पतिः अविगतपतिकाः जीवद्भर्तृकाइत्यर्थः सुपत्नीः शोभनप्रतिकाः
इमानारीः नारीः आजनेन सर्वतोऽजनसाधनेन सर्पिषा घृतेन अकनेत्राः सत्यः संविशन्तु स्व-
गृहान् प्रविशन्तु । तथा अनश्रवः अश्रुवर्जिताः अरुद्रयः अनमीवाः अमीवारोगस्तद्वर्जिताः
मानसदुःखवर्जिताइत्यर्थः सुरत्नाः शोभनधनसहिताः जनयः जनपत्यपत्यमिजिनयोभाषाः
वाअग्रे सर्वेषां प्रथमतएव योनिं गृहं आरोहन्तु आगच्छन्तु ॥ ७ ॥

देवरादिकः प्रेतपत्नीमुदीर्ष्वनारीत्यनयाभर्तृसकाशादुत्थापयेत् । सूत्रितंच—तामुत्थापये-
द्देवरःपतिस्थानीयोन्तेवासीजरद्दासोवोदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकमिति ।

सैषाष्टमी—

उदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकंगतासुमेतमुपशेषएहि ।

हस्तग्राभस्यदिधिपोस्तवेदंपत्युर्जनित्वमभिसंबभूथ ॥ ८ ॥

उत् । ईर्ष्व । नारि । अभि । जीवइलोकम् । गतइअसुम् । एतम् ।

उप । शेष । आ । इहि । हस्तइग्राभस्य । दिधिपोः । तवं ।

इदम् । पत्युः । जनिइत्वम् । अभि । सम् । वभूथ ॥ ८ ॥

हे नारि! मृतस्य पत्नि जीवलोकं जीवानां पुत्रपौत्रादीनां लोकं स्थानं गृहमभिलक्ष्य
उदीर्ष्व अस्मात् स्थानादुत्तिष्ठ । ईर गतौ आदादिकः । गतासुं अपक्रान्तप्राणं एतं पतिं उपशेषे
तस्य सर्पिषे स्वपिषि तस्मात् त्वं एहि आगच्छ । यस्मात् त्वं हस्तग्राभस्य पाणिग्राहं कुर्वतः
दिधिपोः गर्भस्यनिधातुः तवास्य पत्युः संबन्धादागतं इदं जनित्वं जायात्वं अभिलक्ष्य संबभू-
थ संभूतासि अंसुसरणनिश्चयं अकार्षीः तस्मादागच्छ ॥ ८ ॥

क्षत्रियस्य धनुर्हस्तादित्यनया धनुःमहरेत् । सूत्रितंच—धनुर्हस्तादादानोमृतस्येतिधनु-
रिति ।

सैषा नवमी—

धनुर्हस्तादादानोमृतस्यास्मेक्षत्रायवर्चसेवलाय ।

अत्रैवत्वमिहवयंसुवीराविश्वास्पृधोअभिमांतीजयेम ॥ ९ ॥

धनुः । हस्तात् । आइदानः । मृतस्य । अस्मे इति । क्षत्राय ।

वर्चसे । वलाय । अत्र । एव । त्वम् । इह । वयम् । सुवीराः ।

विश्वाः । स्पृधः । अभिइमांतीः । जयेम् ॥ ९ ॥

घृतस्य क्षत्रियस्य हस्ताद् धनुराददानः किमर्थं अस्मै अस्माकं क्षत्राय प्रजापालनस-
मर्थाय बलाय वर्चसे तेजसे बलाय सेनालक्षणाय च धनुरादानोहं ब्रवीमीति शेषः किमिति
त्वं अत्रैवारिमन् स्थाने एव भव । ययं च इहास्मिन् लोके सुवीराः सुपुत्रयुक्ताभवन्तः वि-
श्वाः सर्वान् अभिमातीः अभिमन्यमानान् स्पृधः संघर्षयित्रीन् बाधकान् शत्रून् जयेम
सहेमेहि ॥ ९ ॥

दीक्षितमरणे उपसर्पमातरमित्याद्याश्वतसः शंसनीयाः । सूत्रितंच—उपसर्पमातरंभूमिमे-
तामित्तिचतस्रः सोमएकेऽयइति । उपसर्पेत्यनया संचितान्यस्थीनिगतेनिदधुः ।

सैषा दशमी—

उपसर्पमातरंभूमिमेतामुरुव्यचंसंपृथिवीसुशेवाम् ।

ऊर्णम्रदायुवतिर्दक्षिणावतएपात्वापातुनिःकृतेरुपस्थात् ॥ १० ॥ २७ ॥

उप । सर्प । मातरंम् । भूमिम् । एताम् । उरुव्यचंसम् । पृथिवीम् ।

सुशेवाम् । ऊर्णम्रदाः । युवतिः । दक्षिणावते ।

एपा । त्वा । पातु । निःकृतेः । उपस्थात् ॥ १० ॥ २७ ॥

मातरं मातृभूतां भूमिं अस्माभिर्भूमौ निधीयमानस्त्वं उपसर्प उपगच्छ अनुप्रविशेत्यर्थः ।
कीदृशीं उरुव्यचसं बहुव्याप्तिकां पृथिवीं विस्तीर्णां सुशेवां सुसुखां सर्वेषां सुखदात्रीमित्यर्थः
तामुपगच्छ । युवतिः यौवनान्विता स्त्रिरूपा इयं भूमिः दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदेयत्वेन धन-
वते यजमानाय ऊर्णम्रदाः ऊर्णैव ऊर्णास्तुकइव मृद्धी भवति सुकुमारा भवति न बाधयित्रीमि-
त्यर्थः । सैषा पृथिवी निःकृतेः मृत्युदेवतायाः उपस्थात् समोपस्थानात् त्वा त्वां अस्तियरूपं
यजमानं पातु रक्षतु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

सैषैकादशी—

उच्छ्र्वंचस्वपृथिविमानिवांधथाःसूपायनास्मैभवसूपबञ्चना ।

मातापुत्रंयथांसिचाभ्येनंभूमऊर्णुहि ॥ ११ ॥

उत् । श्वञ्चस्व । पृथिवि । मा । नि । वाधथाः । सुऽउपायना ।
 अस्मै । भव । सुऽउपवञ्चना । माता । पुत्रम् । यथा ।
 सिचा । अभि । एन्म् । भूमे । ऊर्णुहि ॥ ११ ॥

हे पृथिवि उच्छ्वंसस्व ऊर्ध्वं गतोच्छ्वासमेनं कुरु अधस्तान्मालथाइत्यर्थः । किंच मा-
 निवाधथाः मा संपीडय । तथा अस्मै यजमानार्थं सूपायना शोभनोपगमना सूचकारिकाभवे-
 त्यर्थः । सूपवंचना उपवंचनं प्रलंभनं शोभनप्रलंभा सुप्रतिष्ठा भव । अपिच माता पुत्रमात्मीयं
 बालकं सिचा वस्त्रातेन यथा आच्छादयति तद्वत् हे भूमे एनं अस्थिरूपं यजमानं अफ्यु-
 णुहि आभिमुख्येनाच्छादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

उच्छ्वञ्चमानापृथिवीसुतिष्ठतुसहस्रमितउपहिश्रयन्ताम् ।
 तेगृहासोघृतश्रुतोभवन्तुविश्वाहास्मैशरणाःसन्त्वत्र ॥ १२ ॥

उत्श्वञ्चमाना । पृथिवी । सु । तिष्ठतु । सहस्रम् । मितः । उप ।
 हि । श्रयन्ताम् । ते । गृहासः । घृतश्रुतः । भवन्तु ।
 विश्वाहा । अस्मै । शरणाः । सन्तु । अत्र ॥ १२ ॥

पांसुभिः प्रच्छाद्य एतां पठन्ति उच्छ्वंसमानाअस्थिकुंभमषष्टय ऊर्ध्वं गच्छन्ती पृथि-
 वी सुतिष्ठतु प्रतिष्ठिता भवतु । किंच सहस्रं सहस्रसंख्याकाः मितः प्रक्षिप्ताः मिनोतेरौणादिके
 कर्मणि किपि दुगागमः ततो जस् यद्वा सहस्रं तृतीयार्थे प्रथमा मितइतिनिष्ठान्तं रूपं व्यत्य-
 येन बहुवचनस्य एकवचनं स्वरोवृपादित्वात् द्रष्टव्यः सहस्रेण संमिताः बहुसंख्याकाः पार्थिवाः
 पांसवः उपश्रयन्तां एनमुपसेवन्तां संपरिवार्यतिष्ठन्त्वित्यर्थः । हिरवधारणे । तथा ते पांसवः
 अस्मै गृहासः गृहाभवन्दः घृतश्रुतः घृतस्योदकस्य सर्पिषोवा क्षारयितारोभवन्तु । अत्रास्मि-
 न्न लोके विश्वाहा सर्वेष्वहःसु सर्वदास्मै अस्य शरणाः सन्तु आश्रयभूताभवन्तु ॥ १२ ॥

उत्सेवन्नामीति कपालेनास्थीन्यपिदध्यात् । सूत्रितंच—उत्सेवन्नामीतिकपालेनापिधायेति ।

सैषा त्रयोदशी-

उत्तेस्तभ्रामिपृथिवींत्वत्परीमंलोगंनिदधन्मोअहंरिपम् ।
एतांस्थूणांपितरोधारयन्तुतेत्रायमःसादनातेमिनोतु ॥ १३ ॥

उत् । ते । स्त । भ्रामि । पृथिवीम् । त्वत् । परि । इमम् । लो॒गम् ।
नि॒द॒ध॒त् । मो इति । अ॒हम् । रि॒पम् । ए॒ताम् । स्त॒ूणा॑म् । पि॒तरः ।
धा॒र॒य॒न्तु । ते । अ॒त्र । य॒मः । स॒द॒ना । ते । मि॒नो॒तु ॥ १३ ॥

हे अस्थिकुंभ त्वत्परि परिशब्दयोगे पंचमी तवोपरि ते त्वदीयेन कपालेन पृथिवीमुक्त्वा स्तभ्रामि प्रतिवभ्रामि यथा पृथिवी तवोपरिमागच्छति तथापिदधामीत्यर्थः । इमं लो॒गं कपाललक्षणं लो॒हं निदधत् उपरिस्थापयन्अहं मोरिपं माहिंसिपं । किंच एतां मया निहितां स्थूणां ते त्वदीयां पृथिव्याधारयित्रीं कपाललक्षणां पितरोधारयन्तु निश्चलां कुर्वन्तु । ततः ते त्वदीये अत्र अस्मिन् स्थाने यमः पितृपतिः सदना सदनानि स्थानानि मिनोतु परिच्छिनन्तु करोत्वित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

प्रतीचीनेमामहनीष्वाःपर्णमिवादधुः ।
प्रतीचींजग्रन्नावाचमश्वरशनयायथा ॥ १४ ॥ २८ ॥

प्रतीचीने । माम् । अहंनि । इष्वाः । पर्णमइव । आ । दधुः ।
प्रतीचींम् । ज॒ग्र॒न् । वा॒च॒म् । अ॒श्व॒म् । र॒श॒न॒या॑ । य॒था ॥ १४ ॥ २८ ॥

अनया प्रजापतिः प्राथ्यते हे प्रजापते प्रतीचीने प्रतिपूज्ये अहनि तदुपलक्षिते संवत्सरात्मके मां संकुमुकशृषिं आदधुः निहितवन्तः सर्वे देवाः । किमिव इष्वाः बाणस्य पर्णमिव पक्षमिव पक्षं यथा बाणस्य मूले स्थापयन्ति तद्वत् जगन्मूले त्वयि मां स्थापितवन्तः अतोम-

दीयां प्रतीचीं पूज्यां वाचं स्तुतिरूपां जगृभ गृहाण । कथमित्युच्यते अश्वं आशुगामिनं हयं
रशनया रज्ज्वा यथा गृह्णन्ति तद्वद कर्णाङ्ग्यां मत्कृतां स्तुतिं गृहाणेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठ्याविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे त्महं धेदेविद्यावीथमहेश्वरं ॥ १ ॥
अष्टके सप्तमेपठं व्याख्याय श्रुतिकोविदः । सामणार्थस्ततोव्यायं सप्तमं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

अथ द्वादशानुवाकात्मकस्य दशममंढलस्य द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र निवर्त-
ध्वमित्यष्टचं तृतीयं सूक्तं अस्य यमपुत्रोमथितारव्यऋषिः वरुणपुत्रोभृगुर्वाथवा भार्गवःप्यवनः
पठी गायत्री शिष्टाअनुष्टुभः इदं अन्वेवताकं गोदेवताकं वा अग्नीषोमापुनर्वसू इत्यर्धचोम्नी-
षोमदेवताकः । तथाचानुक्तान्तं—निवर्तध्वमष्टौ मथितोभृगुर्वाऋणिर्भार्गवःप्यवनोवापं गव्यं वा-
नुष्टुभमग्नीषोमीयोद्वितीयोर्धचः पठी गायत्री । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अम् निवर्तध्वंमानुंगातास्मान्सिपक्तेरेवतीः ।
अग्नीषोमापुनर्वसूअस्मेधारयतरयिम् ॥ १ ॥

नि । वर्तध्वम् । मा । अनु । गात् । अस्मान् । सिपक्त् । रेवतीः ।
अग्नीषोमा । पुनर्वसू इति पुनःश्वसू । अस्मे इति ।
धारयतम् । रयिम् ॥ १ ॥

हे गावः हे आपोवा यूयं निवर्तध्वं अस्मान् प्रतिआगच्छत मानुगात अस्मद्भतिरिक्तं
यजमानं मानुगच्छत । आगत्य च हेरेवतीः रेवत्योधनवत्यः यूयं अस्मान्सिपक्त् सेचयत अ-
वगाहव गोदोहनस्नानपानादिद्वारेण सेवध्वमित्यर्थः । हे पुनर्वसू पुनःपुनर्वस्तारौ स्तोत्राणां यष्ट-
णामाच्छादयितारौ अग्नीषोमा अग्नीषोमी एतन्नामकौ देवौ युवां अस्मे अस्माह्व रयिं व्रीसा-
दिदक्षणां धनं धारयतं स्थापयतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुनरेनानिवर्तध्वपुनरेनान्याकुंरु । इन्द्रंरुणानियच्छत्वग्निरेनाउपाजंतु ॥ २ ॥

पुनः । एनाः । नि । वर्तय । पुनः । एनाः । नि । आ । कुरु ।

इन्द्रः । एनाः । नि । यच्छतु । अग्निः । एनाः । उपइअर्जतु ॥ २ ॥

अत्र मंत्रद्वया स्वात्मानं प्रति ब्रूते हे मदीयात्मन् त्वं एनाः एताः अन्यतोभिर्मन्त्रीः गाआपोवा पुनर्निवर्तय पुनःपुनर्मदभिमुखीकुरु । तदनन्तरं एनाः एताः पुनः भूयोभूयः निवाकुरु नियताः आत्मायत्ताः कुरु । किंच इन्द्रोपि तव सहायभूतः सन् एनाएताः नियच्छतु त्वदायत्ताः करोतु । अग्निश्च एनाएताः गाः आपोवा उपाजतु उपगमयतु उपक्षिपतुवा उपयोग्याः करोत्वित्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

पुनरेतानिर्वर्तन्तामस्मिन्पुष्यन्तुगोपतौ ।

इहैवाग्नेनिधारयेहतिष्ठतुयारयिः ॥ ३ ॥

पुनः । एताः । नि । वर्तन्ताम् । अस्मिन् । पुष्यन्तु । गोपतौ ।

इह । एव । अग्ने । नि । धारय । इह । तिष्ठतु । या । रयिः ॥ ३ ॥

एनाएताः ईदृश्योगावः आपोवा पुनर्निवर्तन्तां भूयोभूयोमां प्रत्यागच्छन्तु आगत्य । च गोपतौ सास्तादिमतीनां धेनूनां वृष्टिलक्षणानामपां च पालके अस्मिन्नीदृशे मयि पुष्यन्तु आत्मायत्तत्वेन स्थित्वा पुष्टाभवन्तु । पुष्टाः सतीस्ताः हे अग्ने त्वं इहैव अस्मिन्नेव मयि निधारय नियमेन स्थापय । या रयिः यदपि व्रीक्षादिकं धनमस्ति तदपि धनं गोसहितं इहास्मिन्नेव गोपतौ मयि तिष्ठतु निवसतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यन्नियानंन्ययनंसंज्ञानंपरायणम् ।

आवर्तनंनिवर्तनंयोगोपाअपितंहुवे ॥ ४ ॥

यत् । निइयानंम् । निइअयनंम् । समइज्ञानंम् । यत् । पराइअयनंम् ।

आइवर्तनंम् । निइवर्तनंम् । यः । गोपाः । अर्पि । तम् । हुवे ॥ ४ ॥

नियानं अधिकरणे ल्युट् नियमेन यान्त्यागच्छन्ति गावोवेति नियानं गोष्ठाख्यं स्थानं यदस्तीति शेषः । यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोष्पाहर्तव्यः हुवइति क्रियापदं सर्वज्ञानपुज्यते तत्स्थानं

हुवे आह्वयामि । आह्वानमभिमुखीकरणं तेन चात्र तत्पूर्विका प्रार्थना लक्ष्यते । गोसहितं गोष्ठं प्रार्थयइत्यर्थः । न्ययनं भावे ल्युट् नियमेन गृहं प्रति प्रातिलक्षणं गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये संज्ञानं गोभिः सह ऐकमत्यं यदस्ति तदपि प्रार्थये परायणं परागमनं वनं प्रति गवां चरणाय गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनं यदस्ति तदपि प्रार्थये निवर्तनं वने चरित्वा गृहं प्रति यदागमनमस्ति तदपि प्रार्थये योपि गोपाः गवां पालको स्ति तमपि हुवे प्रार्थये सर्वगुणोपेतागाः प्रार्थयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

यउदानइव्ययनंयउदानइपरार्थणम् ।

आवर्तनंनिवर्तनमपिगोपानिवर्तताम् ॥ ५ ॥

यः । उ॒त्इआन॑त् । वि॒इअ॒र्य॑नम् । यः । उ॒त्इआन॑त् । प॒रा॒इअ॒र्य॑नम् ।

आ॒इव॒र्त॑नम् । नि॒इव॒र्त॑नम् । अ॒पि । गो॒पाः । नि । व॒र्त॑ताम् ॥ ५ ॥

योगोपाः गोपालः व्ययनं नष्टानां गवां अन्वेषणार्थं दिविधगमनं उदानत् व्याप्नोति अनुभवति यः परायणं परागमनं उदानत् व्याप्नोति वनं प्रति गवां चरणाय गमनमित्यर्थः यश्च आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनमनुभवति योपि गोपाः निवर्तनं गोभिः सह वनात् गृहं प्रति गमनमनुभवति सोपि गोपालः निवर्ततां गोभिः सह वनात् गृहं प्रति क्षेमेणागच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

आनिवर्तनिवर्तयुपुनर्नइन्द्रगादेहि । जीवाभिर्भुनजामहे ॥ ६ ॥

आ । नि॒इव॒र्त॑ । नि । व॒र्त॑य । पु॒नः । नः । इ॒न्द्र । गाः । दे॒हि ।

जी॒वाभिः । भु॒न॒जा॒म॒हे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं आनिवर्त आनिवर्तस्व अस्मदभिमुखो भव । ततः अन्यतोगच्छतीगाः निवर्तय अस्मदभिमुखीकुरु । एवं कृत्वा च हे इन्द्र त्वं पुनः पश्चात् नोस्मर्ष्य गाः देहि प्रयच्छ । त्वया दत्ताभिः जीवाभिः चिरंजीवतीभिः सर्वस्य जीवयित्रीभिर्वा गोभिः भुनजामहे वयं भुंजीमहि । यदा भुजिरत्रान्तर्भावितप्यर्थः देवपितृन् संभोजयेमहि ॥ ६ ॥

पुनः । एनाः । नि । वर्तय । पुनः । एनाः । नि । आ । कुरु ।

इन्द्रः । एनाः । नि । यच्छतु । अग्निः । एनाः । उप॒६अजंतु ॥ २ ॥

अत्र मंत्रद्रष्टा स्वात्मानं प्रति ब्रूते हे मदीयात्मन्त्वं एनाः एताः अन्यतोभिर्गन्त्रीः गाआपोवा पुनर्निवर्तय पुनःपुनर्मदभिमुखीकुरु । तदनंतरं एनाः एताः पुनः भूयोभूयः निवाकुरु नियताः आत्मायत्ताः कुरु । किंच इन्द्रोपि तव सहायभूतः सन् एनाएताः नियच्छतु त्वदायत्ताः करोतु । अग्निश्च एनाएताः गाः आपोवा उपाजतु उपममयतु उपक्षिपतुवा उपयोग्याः करोत्वित्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

पुनरेतानिर्वर्तन्तामस्मिन्पुष्यन्तुगोपतौ ।

इहैवाग्नेनिधारयेहनिष्ठतुयारयिः ॥ ३ ॥

पुनः । एताः । नि । वर्तन्ताम् । अस्मिन् । पुष्यन्तु । गो॒६पतौ ।

इह । एव । अग्ने । नि । धारय । इह । तिष्ठतु । या । रयिः ॥ ३ ॥

एनाएताः ईदृशभोगावः आपोवा पुनर्निवर्तन्ता भूयोभूयोमां प्रत्यागच्छंतु आगत्य । च गोपतौ सास्त्रादिमतीनां धेनूनां वृष्टिलक्षणानामपां च पाटके अस्मिन्नीदृशे मयि पुष्यन्तु आत्मायत्तत्वेन स्थित्वा पुष्टाभवन्तु । पुष्टाः सतीस्ताः हे अग्ने त्वं इहैव अस्मिन्नेव मयि निधारय नियमेन स्थापय । या रयिः यदपि व्रीहादिकं धनमस्ति तदपि धनं गोसहितं इहास्मिन्नेव गोपतौ मयि तिष्ठतु निवसतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यन्नियानंन्ययनंसंज्ञानंयत्परायणम् ।

आवर्तनंनिवर्तनंयोगोपाअपितंहुवे ॥ ४ ॥

यत् । नि॒६यानंम् । नि॒६अयनंम् । स॒म् ६ज्ञानंम् । यत् । प॒रा॒६अयनम् ।

आ॒६वर्तनम् । नि॒६वर्तनम् । यः । गो॒पाः । अपि । तम् । हु॒वे ॥ ४ ॥

नियानं अधिकरणे ल्युट् नियमेन यान्त्यागच्छन्ति गावोत्रेति नियानं गोष्ठाख्यं स्थानं यदस्तीति शेषः । यच्छन्दयोगात्तच्छन्दोध्याहर्तव्यः हुवइति क्रियापदं सर्वज्ञानुपगम्यते तत्स्थानं

हुवे आह्वयामि । आह्वानमभिमुखीकरणं तेन चात्र तत्पूर्विका प्रार्थना लक्ष्यते । गोसहितं गोष्ठं प्रार्थयइत्यर्थः । न्ययनं भावे त्युट् नियमेन गृहं प्रति प्रातिलक्षणं गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये संज्ञानं गोभिः सह ऐकमत्यं यदस्ति तदपि प्रार्थये परायणं परागमनं वनं प्रति गवां चरणाय गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनं यदस्ति तदपि प्रार्थये निवर्तनं वने चरित्वा गृहं प्रति यदागमनमस्ति तदपि प्रार्थये योपि गोपाः गवां पालको स्ति तमपि हुवे प्रार्थये सर्वगुणोपेतागाः प्रार्थयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यउदान्इत्ययनंयउदान्त्परायणम् ।

आवर्तनंनिवर्तनमपिगोपानिवर्तताम् ॥ ५ ॥

यः । उ॒त्ऽआ॒न॒ट् । वि॒ऽअ॒र्य॒नम् । यः । उ॒त्ऽआ॒न॒ट् । प॒रा॒ऽअ॒र्य॒नम् ।

आ॒ऽव॒र्त॒नम् । नि॒ऽव॒र्त॒नम् । अपि॒ । गो॒पाः । नि । व॒र्त॒ता॒म् ॥ ५ ॥

योगोपाः गोपालः व्ययनं नष्टानां गवां अन्वेषणार्थं विविधगमनं उदानट् व्याप्नोति अनुभवति यः परायणं परागमनं उदानट् व्याप्नोति वनं प्रति गवां चरणाय गमनमित्यर्थः यश्च आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनमनुभवति योपि गोपाः निवर्तनं गोभिः सह वनात् गृहं प्रति गमनमनुभवति सोपि गोपालः निवर्ततां गोभिः सह वनात् गृहं प्रति क्षेमेणागच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आनिवर्तनिवर्तयपुनर्नइन्द्रगादेहि । जीवाभिर्भुनजामहे ॥ ६ ॥

आ । नि॒ऽव॒र्त् । नि । व॒र्त॒य । पु॒नः । नः । इ॒न्द्र । गाः । दे॒हि ।

जी॒वाभिः । भु॒न॒जा॒म॒हे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं आनिवर्त आनिवर्तस्व अस्मदभिमुखोभव । तवः अन्यतोगच्छदीर्गाः निवर्तय अस्मदभिमुखीकुरु । एवं कृत्वा च हे इन्द्र त्वं पुनः पश्चात् नोस्पर्श्य गाः देहि प्रयच्छ । त्वया दत्ताभिः जीवाभिः चिरंजीवतीभिः सर्वस्य जीवयित्रीभिर्वा गोभिः भुनजामहे वयं भुंजीमहि । यद्वा भुजिरवान्तर्भावितपर्यर्थः देवपितृन् संभोजयेमहि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

परिवोविश्वतोदधउर्जाघृतेनपयसा ।

येदेवाःकेचयज्ञियास्तेरुय्यामंसृजन्तुनः ॥ ७ ॥

परि । वः । विश्वतः । दधे । ऊर्जा । घृतेन । पयसा । ये । देवाः ।
के । च । यज्ञियाः । ते । रुय्या । सम् । सृजन्तु । नः ॥ ७ ॥

हे देवाः विश्वतः सर्वतः स्थितान् वीरुष्मान् ऊर्जागोसंबन्धिना दधिलक्षणेनानेन घृते-
नाज्येन च पयसा क्षीरेण च परिदधे संघारयामि युष्मभ्यं हविर्द्वारेण प्रयच्छामि न केवलमा-
त्मानं पुष्णामीत्यर्थः । एतत् ज्ञात्वा ये के च देवाः यज्ञियायज्ञार्हाः सन्ति ते देवाः नोस्मान्
रुय्यां गोलक्षणेन धनेन संसृजन्तु संयोजयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी

आनिवर्तनिवर्तयनिनिवर्तनिवर्तय ।

भूम्याश्चतस्रःप्रदिशस्ताभ्यंएनानिवर्तय ॥ ८ ॥ १ ॥

आ । निवर्तन । वर्तय । नि । निवर्तन । वर्तय । भूम्याः । चतस्रः ।
प्रदिशः । ताभ्यः । एनाः । नि । वर्तय ॥ ८ ॥ १ ॥

मंत्रद्रष्टा ऋषिः स्वात्मानं गाश्च संबोध्याह हे मदीयात्मन् त्वं गाः आवर्तय आकारो-
प्येनेनापि संबध्यते मदभिमुखीं कुरु स्तुत्या यागेन च ताः प्रसाद्योपनमयेत्यर्थः । हे गावो-
यूयमपि प्रसाद्यमानाभ्यानिवर्तन आनिवर्तय आभिमुख्येनागच्छत । पुनरप्याह हे मदीयात्मन्
त्वं निवर्तय गोसंचरणस्थानादपगच्छन्वीगाः इतोभिगन्त्रीः कुरु । यूयमपि हे गावः निवर्त्यमा-
नाः सत्यः निवर्तन निवर्तय । इदानीं स्वात्मागावश्च ऋषिं प्रति ब्रुवते हे ऋषे अहं कुतोगानिव-
र्तयामोति कुतोवयं निवर्तामहइत्यात्मना गोभिश्च पृष्टः सन्नाह-भूम्याः पृथिव्याः
चतस्रः प्रदिशः चतुःसंख्यायुक्ताः प्रकृष्टायादिशः सन्ति ताभ्योदिग्भ्यः एनागाः निवर्तय
हे आत्मन् मदभिमुखीः कुरु । हे गावोयूयमपि ताभ्योदिग्भ्योनिवर्तयमिति सामर्थ्याङ्गं ।
यद्वा अन्वैषतपक्षेपि सूक्तार्थो यथाघटते तथा योजना कर्तव्या ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

भद्रमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं आद्याएकपदा दशाक्षरा विराट् अग्निमीळेभुजामित्येषा अनुष्टुप् नवमीविराट् दशमीत्रिष्टुप् मध्येपङ्कगायत्र्यः इदमादीनां सप्तसुकानामिन्द्रपुत्रः प्रजापतिपुत्रोवा विमदऋषिः वसुक्रपुत्रोवसुक्रदात्वोवा । इदमुत्तरं चाग्नेयं । तथाचानुक्तान्तं—सप्तोत्तराण्यैन्द्रोविमदः प्राजापत्योवा वासुक्रोवसुक्रदा । भद्रं दशाग्नेयंतुगायत्रमाथैकपदा पादएव वा शांत्यर्थः परानुष्टुबंत्येविराट्त्रिष्टुभाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र मथमा—

भद्रं नो अपिवातय मनः ॥ १ ॥

भद्रं नो अपिवातय मनः ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं नोस्माकं मनः भद्रं शुभयुक्तं अपिवातय अपिरत्रधात्वर्थानुवादी आगमस्य त्वत्संबन्धिस्तोत्रकरणे प्रेरयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निमीळेभुजां यविष्ठं शासा मित्रं दुर्धरीतुम् ।

यस्य धर्मन्त्स्वरेणीः सपर्यन्ति मातुरुधः ॥ २ ॥

अग्निम् । ईळे । भुजाम् । यविष्ठम् । शासा । मित्रम् । दुःधरीतुम् ।

यस्य । धर्मन् । स्वः । एनीः । सपर्यन्ति । मातुः । ऊर्धः ॥ २ ॥

भुजां हविर्भुजां देवानां मध्ये यविष्ठं अह्नयहनि अग्निहोत्रादिकर्मार्थं जायमानत्वादतिशयेन युवानं शासा अनुशासनेन मित्रं यस्मादिदं कर्तव्यं इदं न कर्तव्यमिति सर्वमनुशास्ति तस्मात् सर्वस्य मित्रभूतमित्यर्थः । दुर्धरीतुं दुर्धरणीयं संग्रामे शत्रुभिर्दुर्गिवारणीयं एवंभूतमग्निं ईळे स्त्री-मि । अपिच यस्याग्नेः धर्मन् धर्मणि अग्निहोत्रादिके कर्मणि स्वः धृलोकमादित्यं सर्वं देवजातं वा एनीः एन्यः प्रतिगन्त्र्यः आहुतयः स्तुतयश्च सपर्यन्ति परिचरन्ति सेवन्ते । यद्वा स्वः सपर्यन्ती-त्यनयोः सामानाधिकरण्यं अत्र स्वरित्ययं सर्वशब्दो निपातः स्वः सर्वे देवाः एनीः आत्मनः पविर्गन्त्रीः आहुतीः स्तुतीश्च सपर्यन्ति सेवन्ते उपजीवन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—ऋषोपममेतत् मातुः गौरूयः क्षीरोपसंहारस्थानं प्रति यथा वत्सा उपजीवन्ति तद्वत् वमग्निमीळइति पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

यमासाकृपनीळभासाकेतुवर्धयन्ति ।
 आजतेश्रेणिदन् ॥ ३ ॥

यम् । आसा । कृपणीळम् । भासाकेतुम् ।
 वर्धयन्ति । आजते । श्रेणिदन् ॥ ३ ॥

स्तोतारोपहारश्च आसा स्तुतिहविलक्षणोपासनेन यमग्निं वर्धयन्ति कीदृशं कृपनीळं कर्मस्थानं कर्माधारमित्यर्थः भासाकेतुं ज्वालालक्षणज्ञापकं दीप्तिः कर्तारं यच्छब्दश्रुतेः तच्छब्दोघ्याहार्यः सोमिः श्रेणिदन् श्रोतृभ्योघृष्टृभ्यः अभीष्टफलसमूहप्रदः शत्रुभ्योज्वालार्पणमिदोवा एवंभूतः सन् आजते भासते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अर्योविशांगतुरेतिप्रयदानं हृदिवोअन्तान् ।
 कविरभ्रं दीद्यानः ॥ ४ ॥

अर्यः । विशाम् । गातुः । एति । प्र । यत् । आनंत् । दिवः ।
 अन्तान् । कविः । अभ्रम् । दीद्यानः ॥ ४ ॥

विशां यजमानमनुष्याणां अर्योगन्तव्यः गातुर्गमनशीलोभिर्दीद्यानोदीप्यमानः यद्यदा एति ऊर्ध्वं गच्छति तदा दिवोद्युलोकस्य अन्तान् पर्यन्तान् कविर्मैघावी सोमिः मानत् प्रकर्षेण व्यामोति अभ्रं मेघोपलक्षितमन्तरिक्षं च व्यामोति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

जुपह्वयामानुपस्योर्ध्वस्तस्थाहृभ्वायज्ञे ।
 म्बिन्वन्तसद्भ्रपुरएति ॥ ५ ॥

जुपत् । ह्वया । मानुपस्य । ऊर्ध्वः । तस्थौ । ऋभ्वा । यज्ञे ।
 म्बिन्वन् । सद्भ्रं । पुरः । एति ॥ ५ ॥

मानुषस्य यजमानस्य यज्ञे यजनीये यागे हव्या हव्यानि हवींषि जुषव सेवमानोमिः
 कृत्वा उरुभूतः बहुज्वालोपेतऋध्वंः तस्थौ उत्तिष्ठति ऊर्ध्वं ज्वलतीत्यर्थः । अपिच योमिः पुरः
 प्राग्वांशादारभ्य सद्य सदनं सौमिकीं वेदिं मन्वन् पुरः पुरस्तात् उत्तरवेदिशालामुत्तीयात्
 प्रणीयमानः सन् एति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सहिक्षेमोहविर्यज्ञःश्रुष्टीदस्वगातुरेति ।

अग्निदेवावाशीमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

सः । हि । क्षेमः । हविः । यज्ञः । श्रुष्टी । इत् । अस्य । गातुः ।
 एति । अग्निम् । देवाः । वाशीमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

यत्कलक्षणविशिष्टोमिः हीत्येतद्वधारणे सप्तवाग्निः क्षेमः कुशलहेतुः सर्वस्य परिपाल-
 नेहेतुरित्यर्थः हविः पुरोडाशादिकं च सप्तव हविषः तन्निमित्तत्वात् यज्ञः यागोपिसप्तव तस्यापि
 तद्धेतुत्वात् । किञ्च श्रुष्टीव क्षिप्रमेव अस्याग्नेः गातुर्गमनशीलः अधिष्ठात्रात्मा एति देवानामाह्वानार्थं
 गच्छति । गत्वा च प्रत्यागच्छन्तं वाशीमन्तं स्तुतिलक्षणया वाचोपेतं अग्निं प्रतिदेवाः अपि-
 गच्छन्तीतिशेषः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथ सप्तमी—

यज्ञसाहंदुवइपेग्निपूर्वस्वशेवस्य । अद्रेःसूनुमायुमाहुः ॥ ७ ॥

यज्ञसहस्रम् । दुवः । इपे । अग्निम् । पूर्वस्य । शेवस्य ।

अद्रेः । सूनुम् । आयुम् । आहुः ॥ ७ ॥

अत्रैकवाक्यतायै यत्तच्छब्दावध्याहार्यौ । अपरोधर्चः पूर्वं व्याख्येयः आयुं देवा-
 नामाह्वानार्थं दूत्येन गन्तारं यमग्निं अद्रेः सतुं अश्मनः पुत्रं आहुः । त्वमद्व्यस्त्वमश्मनस्पर्णीत्ये-
 वमाद्योमंत्राः वदन्ति । यज्ञसहं यागस्यबोद्धारं धारयितारमित्यर्थः तपग्निं अभिलक्ष्य द्रुयः प-

रिचरणं इषे इच्छामि । किमर्थं पूर्वस्य अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टस्य शेवस्य स्वर्गापवर्ग-
लक्षणसुखत्वस्य मास्यर्थमिति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नरोयेकेचास्मदाविश्वेत्तेवामआस्युः । अग्निहविषावर्धन्तः ॥ ८ ॥

नरः । ये । के । च । अस्मत् । आ । विश्वा । इत् । ते । वामे ।
आ । स्युरिति स्युः । अग्निम् । हविषा । वर्धन्तः ॥ ८ ॥

नरोनेतारः ये के च ये केचिद् पुत्रपौत्रादयः अस्मदस्माकं सन्ति आकारः पूरकः ते
पुत्रपौत्रादयः वामे वननीये संभजनीये विश्वेत् विश्वस्मिन्नेव पश्वादिधने आस्युः आसमन्दा-
द्भवेयुः उपविशेयुरित्याशास्महे । किंकुर्वन्तः अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं देवं हविषा पुरोडाशा-
दिकेन वर्धन्तः वर्धयन्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कृष्णःश्वेतोरूपोयामोअस्यब्रध्नःऋज्रउतशोणोयशस्वान् ।
हिरण्यरूपंजनिताजजान ॥ ९ ॥

कृष्णः । श्वेतः । अरूपः । यामः । अस्य । ब्रध्नः । ऋज्रः । उत ।
शोणः । यशस्वान् । हिरण्यरूपम् । जनिता । जजान् ॥ ९ ॥

अत्र यच्छब्दमध्याहृत्य योज्यं यामः याति गच्छत्यस्मिन्निति यामोरथः प्रजापतिना
निर्मितः कीदृशः कृष्णः असितवर्णः श्वेतः सितवर्णः अरूपः आरोचमानः ब्रध्नोमहान् ऋज्रः
ऋजुगामी उतापिच शोणोरक्तवर्णः यशस्वान् कीर्तिमान् यद्वा यशइति धननाम हविर्लक्षणे-
न धनेन युक्तः हिरण्यरूपं सुवर्णसदृशं तं रथं अस्याग्नेरर्थाय जनिता सर्वस्य जगतोजनयि-
ता प्रजापतिः जजान जनयामास अस्मै दत्तवानित्यर्थः । कथमेकस्यैव रथस्य कृष्णादिनाना-
रूपत्वं संभवतीति चेत् अग्नेः सामर्थ्यातिशयेन संभवतीत्यर्थः । यद्वा हिरण्यरूपमिति रथवा-
चिना शब्देन सह सामानाधिकरण्यात् कृष्णादिशब्दाः द्वितीयान्तत्वेन योज्याः अत्र सर्वगु-
णोत्करथवत्तयाग्निः स्तूपतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एवातेअग्नेविमदोमनीपामूर्जानपादमृतेभिःसजोपाः ।

गिरआवक्षत्सुमतीरियानइपमूर्जसुक्षितिंविश्वमाभाः ॥ १० ॥ ३ ॥

एव । ते । अग्ने । विदमदः । मनीपाम् । ऊर्जः । नपात् । अमृतेभिः ।

सजोपाः । गिरः । आ । वक्षत् । सुमतीः । इयानः । इपम् ।

ऊर्जम् । सुक्षितिम् । विश्वम् । आ । अभारित्यभाः ॥ १० ॥ ३ ॥

एव एवमुक्तप्रकारेण हे ऊर्जो नपात् ओषधिवनस्पतिपितुभूतस्यान्नस्य पौत्र हे अग्ने अमृ-
तेभिः अमृतैर्हविलक्षणे रन्नेः सजोपाः संगतो विमदो नाम ऋषिः मनीपां प्रकृष्टां बुद्धिं कामयमा-
नः सन् ते तुभ्यं गिरः स्तुतिलक्षणावाचः आवक्षत् आभिमुख्येनोक्तवान् वक्तेच्छन्दसि लेटि
रूपं ततस्त्वं एतत् ज्ञात्वा सुमतीरियानः शोभनलक्षणानुद्धीस्तेंगमयन् इपमन् ऊर्जं क्षीरादिकं
रसं च सुक्षितिं शोभननिवासं यद्वा क्षितयो मनुष्याः शोभनपुत्रपौत्रादिकं यत्किंचिद्देयमस्ति त-
द्विश्वं धनं च आभाः तस्मै विमदाय आहर देहि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे तृतीयेवर्गः ॥ ३ ॥

आग्निं इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं आस्तारपंक्तिच्छन्दस्कं आद्यौ द्वौ गायत्री पादौ ततो द्वौ
जागतौ सा आस्तारपंक्तिः ऋषिदेवते पूर्ववत् । तथा चानुक्रान्तं—आग्निनाष्टावास्तारपांकमिति ।
पृथग्यस्य चतुर्थेहनि आग्निं स्ववृत्किभिरित्याज्यमिति । महाव्रते आग्निमारुते यावतीस्वृक्षु इलां
दं साम स्तुवीरन् तदानोमादितस्तावत्यऋचो नुरूपाः सन्निवंच—यदिलादं भूयसीषु चेत् स्तु-
वीरन्नाग्निं स्ववृत्किभिरिति तावतीरनुरूपइति ।

तत्र मथमा—

आग्निं स्ववृत्किभिर्हीतारं त्वावृणीमहे ।

यज्ञायस्तीर्णवाहिपेविवोमदेशीरं पावकशोचिपुं विवक्षसे ॥ १ ॥

आ । अग्निम् । न । स्ववृत्किङ्भिः । होतारम् । त्वा । वृणीमहे ।
 यज्ञाय । स्तीर्णवर्षहिषे । वि । वुः । मदे । शीरम् ।
 पावकशोचिपम् । विवक्षसे ॥ १ ॥

हे अग्ने वः तव स्वभूते विमदे एतदाख्ये ऋषौ मयि इयं स्तुतिः प्रवृत्तास्ति नेति संप्रत्य-
 र्थे अतोवयमिदानीं स्ववृत्किङ्भिः स्वयं कृताभिः दोषवर्जिताभिः स्तुतिभिः होतारं देवानामाह्वा-
 तारं होमनिष्पादकं वा अग्निं त्वा त्वां आवृणीमहे आभिमुख्येन संभजामहे । किमर्थं स्तीर्णव-
 र्हिषे यज्ञाय तादर्थ्ये चतुर्थी यज्ञार्थं कीदृशं शीरं ओषध्यादिषु सर्वत्रानुशाधिर्न पावकशोचिषं
 शोधकदीर्घं विवक्षसे महन्नामैतद् हे अग्ने त्वमपि महान् भवसि यद्वा विमदे यज्ञस्य संब-
 न्धिनः सोमस्य पानजन्यविधिमदार्थं त्वामावृणीमहइति योज्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वामुतेस्वाभुवःशुम्भन्त्यश्वराधसः ।
 वेतित्वामुपसेचनीविवोमदऋजीतिरग्रआहुतिर्विवक्षसे ॥ २ ॥

त्वाम् । ऊँ इति । ते । सुः आभुवः । शुम्भन्ति । अश्वराधसः । वेति ।
 त्वाम् । उपसेचनी । वि । वुः । मदे । ऋजीतिः ।
 अग्ने । आहुतिः । विवक्षसे ॥ २ ॥

स्वाभुवः स्वपकाशेन दीप्यमानाः । अश्वराधसोत्प्रापधनाः ते यजमानाः हे अग्ने त्वामु-
 त्वामेव शुम्भन्ति शोभयन्ति यज्ञेहविर्भिर्दीपयन्तीत्यर्थः । किञ्च उपसेचनी तवोपरिक्षरणशीला
 ऋजीतिः ऋजुगामिनी हूयमाना आहुतिः हे अग्ने त्वां वेति गच्छति । किमर्थं वस्तव विमदे
 मदनिमित्ते त्वमर्थमित्यर्थः । किञ्च त्वमपि विवक्षसे महान् भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वधर्माणआसतेजुहूभिःसिञ्चतीरिव ।
 कृष्णारूपाण्यर्जुनाविवोमदेविश्वोअधिश्रियोधिपेविवक्षसे ॥ ३ ॥

त्वे इति । धर्माणः । आसते । जुहूभिः । सिञ्चतीःऽईव । कृष्णा ।
 रूपाणि । अर्जुना । वि । वः । मदे । विश्वाः । अधि ।
 श्रियः । धिपे । विवक्षसे ॥ ३ ॥

धर्माणोयज्ञस्य धारयितारऋत्विजः जुहूभिः संपूर्णाहुतिभिर्होमपात्रैः त्वे त्वामेव आसते
 सेवन्ते । तत्रदृष्टान्तः—सिञ्चतीरिव वृष्टिलक्षणाः पृथिवीं सिञ्चन्त्य आपः अग्नीन् यथा स्वपितृत्वेन
 सेवन्ते तद्वत् । अग्नेरापइतिश्रुतेः । तस्यापां पितृत्वं । यद्वा जुहूभिः सिञ्चतीरिव सिञ्च्यमाना आहु-
 तयइव धर्मणः त्वया धार्यमाणारश्मयः त्वे त्वयि आसते निवसन्ति । हे अग्ने त्वं कृष्णा कृ-
 ष्णवर्णानि अर्जुना अर्जुनानि श्वेतवर्णानिज्वालान्तर्गतरूपाणि च विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभा-
 अधिधिपे अधिकं यथा भवति तथा धारयसि किमर्थं वीयुष्माकं सर्वेषां देवानां विमदे वि-
 विधसोमपानजन्यमदार्थं यतएवमतः विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यमंघ्रेमन्यसेरयिसहसावन्नमर्त्य ।
 तमानोवाजसातयेविवोमदेयुज्ञेषुचित्रमाभराविवक्षसे ॥ ४ ॥
 यम् । अग्ने । मन्यसे । रयिम् । सहसाइवन् । अमर्त्य ।
 तम् आ । नः । वाजसातये । वि । वः । मदे । युज्ञेषु ।
 चित्रम् । आ । भर । विवक्षसे ॥ ४ ॥

हे अमर्त्य अमरणधर्मन् सहसावन् बलवन् एवंभूत हे अग्ने त्वं यं रयिं मन्यसे सर्वेषु
 धनेषु यद्धनं वरिष्ठमिति जानासि चित्रं चायनीयं रयिं नोस्माकं । वाजसातये अन्नलाभाय
 आभर आहर प्रयच्छ । किमर्थं वीयुष्माकं सर्वेषां देवानां यज्ञेषु विमदे विविधसोमादिहवि-
 र्जन्यमदनिमित्ते यागेषु नानाप्रकारैर्हविर्भियुष्माकं तर्पणायेत्यर्थः । त्वमपि विवक्षसे महान् भ-
 वसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अग्निर्जातोअथर्वणाविद्विश्वांनिकाव्या ।
 भुवंहूतोविवस्वतोविवोमदेप्रियोयमस्युकाम्योविवक्षसे ॥ ५ ॥ ४॥

अग्निः । जातः । अथर्वणा । विदत् । विश्वानि । काव्या ।
 भुवत् । दूतः । विवस्वतः । वि । वः । मदे । प्रियः ।
 यमस्य । काम्यः । विवक्षसे ॥ ५ ॥ १ ॥

अथर्वणा एतन्नाम्ना ऋषिणा जातो जनितोग्निः कथमवगम्यते । त्वामग्नेषुष्करादध्यथर्वा-
 निरमन्थेततिषंभ्रान्तरात् । विश्वानि समस्तानि काव्या काव्यानि स्तोतृकर्माणि विदत् वेत्ति
 विवस्वतोयजमानस्य दूतः देवानामाह्वानार्थं भुवत् भवति । किञ्च यमस्य संयन्तुः यजमानस्य
 प्रियः इष्टः सन् काम्यः कमनीयः प्रार्थनीयो भवतीत्यर्थः । शिष्टं स्पष्टं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी-

त्वांयज्ञेष्वीळतेग्नेप्रयत्यध्वरे ।
 त्वं वसूनि काम्या विवो मदे विश्वा दधासि दाशुषे विवक्षसे ॥ ६ ॥

त्वाम् । यज्ञेषु । ईळते । अग्ने । प्रयति । अध्वरे ।
 त्वम् । वसूनि । काम्या । वि । वः । मदे । विश्वा ।
 दधासि । दाशुषे । विवक्षसे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां प्रयति प्रकर्षेण गच्छति वर्तमाने अध्वरे यागे यज्ञेषु यजनीयेषु हविःषु
 आसन्नेषु सत्सु ईळते ऋत्विग्यजमानाः स्तुवन्ति । अपिच हे अग्ने त्वं विश्वा विश्वानि
 काम्या काम्यानि कमनीयानि वसूनि धनानि दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय विमदे सोमा-
 दिहविर्जन्यवृषौ सत्पां दधासि प्रयच्छसि अतः कारणाद्विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

त्वांयज्ञेष्वृत्विजं चारुमग्ने निपेदिरे ।
 घृतप्रतीकं मनुषो विवो मदेशु क्रंचेतिष्ठमक्षमि विवक्षसे ॥ ७ ॥

त्वाम् । युज्ञेपुं । ऋत्विजम् । चारुम् । अग्ने । नि । सेद्विरे ।
घृतप्रतीकम् । मनुषः । वि । वः । मदे । शुक्रम् ।
चेतिष्ठम् । अक्षक्षिः । विवक्षसे ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वां मनुषोमनुष्याः यजमानायज्ञेषु यागेषु निषेदिरे नियमेन स्थापयन्ति । कीदृ-
शं ऋत्विजं होतृनामकं चारुं रमणीयं घृतप्रतीकं आख्याहुतिपूर्णमुखं शुक्रं ज्वलन्तं अक्षभि-
र्व्यभिः तेजोभिः चेतिष्ठं अतिशयेन ज्ञातारं । किमर्थं विबोमदे तव सोमादिहविर्जन्यविविधत्-
स्यर्थं यस्मादेवं तस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अग्नेशुक्लेणशोचिपोरुप्रथयसेबृहत् ।
अभिऋन्दन्वृषायसेविवोमदेगर्भदधासिजामिपुविवक्षसे ॥८॥५॥
अग्ने । शुक्लेण । शोचिर्षा । उरु । प्रथयसे । बृहत् ।
अभिऋन्दन् । वृषयसे । वि । वः । मदे । गर्भम् ।
दधासि । जामिपुं । विवक्षसे ॥ ८ ॥ ५ ॥

हे अग्ने बृहत् महारुस्त्वं शुक्लेण दीप्तेन शोचिषा तेजसा उरु प्रथयसे विस्तीर्णं यथा भ-
वति तथा प्रख्यातोभवसि । किञ्च अभिऋन्दन् आभिमुख्येत युद्धार्थं शत्रूनाह्वयन् वृषायसे
वृषदवाचरसि युद्धकाले दर्शितवृषदव रोरुवद्भवसीत्यर्थः । त्वं माध्यमिकः सन् जामिपु भगि-
नीभूतास्वोपधीषु गर्भं बीजलक्षणं दधासि वृष्टिद्वारेण धारयसि । एकस्मात् प्रजापतेः सकाशात्
उद्भूतत्वाद्दृष्योपधोर्जामित्वं उपचयंते । कस्मिन् सति विबोमदे तव विविधसोमादिहविर्जन्य-
मदे संजाते सति । यस्मात् एवं कृतवानसि तस्मात् त्वं विवक्षसे महान्भवसि विवक्षसइति
महन्नाम वक्तेर्वा सन्नन्तस्वरूपं इति ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

कुहेति पञ्चदशर्चं षष्ठं सूक्तं ऐन्द्रं पक्षदशी त्रिष्टुप् पञ्चमीसप्तमीनवम्यस्तिस्रोनुष्टुभः शि-
ष्टाः पुरस्ताद्ग्रह्यः आष्यद्वादक्यष्टकवतीपुरस्ताद्ग्रहवी पूर्ववदृषिः । तथा चानुक्रान्तं—कुहपंचो-

ना पुरस्ताद्धारहतं त्रिष्टुवन्तं त्वंत्याचिदानस्त्वंनोनुष्टुभइति । चतुर्थेहनि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं ।
सूत्रित्वंच—कुहश्रुतइन्द्रोयुध्यस्यतइति निष्केवल्यमिति ।

तत्र मथमा—

कुहंश्रुतइन्द्रःकस्मिन्अद्यजनेमित्रो नश्रूयते ।

ऋषीणांवायःक्षयेगुहांवाचर्क्षपेगिरा ॥ १ ॥

कुहं । श्रुतः । इन्द्रः । कस्मिन् । अद्य । जने । मित्रः । न । श्रूयते ।

ऋषीणाम् । वा । यः । क्षये । गुहां । वा । चर्क्षपे । गिरा ॥ १ ॥

अद्यास्मिन् दिने इन्द्रः कुह कुत्र स्थाने श्रुतो विश्रुतः प्रख्यातः कस्मिन् जने यजमाने
इज्यत्वेन स्तुत्यत्वेनावस्थितः श्रूयते प्रख्यायते । तत्रदृष्टान्तः—मित्रो न सूर्ये इव सत्वे वा तद्वत् ।
यइन्द्रऋषीणां भृगवादीनां क्षये निवासे आश्रमे गुहावा गुहापामरण्ये वा गिरा स्तुतिलक्षणया
वाचा चर्क्षपे अत्यर्थमारुह्यते अत्यर्थं स्तुयतइत्यर्थः । सइन्द्रः कुह श्रुतइति पूर्वेण संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इहश्रुतइन्द्रोअस्मेअद्यस्तवेववृज्जीचीपमः ।

मित्रो नयोजनेवायशश्चक्रेअसाम्या ॥ २ ॥

इह । श्रुतः । इन्द्रः । अस्मे इति । अद्य । स्तवे । वृज्जी । ऋचीपमः ।

मित्रः । न । यः । जनेषु । आ । यशः । चक्रे । असामि । आ ॥ २ ॥

इहास्मिन् यज्ञे इन्द्रः श्रुतः प्रख्यातः अद्यास्मिन् दिवसे अस्मे अस्माभिः स्तवे स्तूपते ।
कीदृशः वृज्जी वज्रवान् ऋचीपमः । यद्यावइन्द्रतेशतंशतंभूमीरुतस्युः नत्वावज्जिन्त्रित्यादिकया
स्तुत्या समानगुणइत्यर्थः । यइन्द्रः मित्रो न सूर्ये इव स्निग्धे इव वा जनेषु स्तोत्रेषु जनेषु यशः
अन्नं कीर्तिं च वा चक्रे करोति । कीदृशं असामि असाधारणं सइन्द्रः अस्माभिः स्तुयतइति
पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

महोयस्पतिःशर्वसोअसाम्यामहोनृम्णस्यंतूतुजिः ।

भूर्तावर्जस्यधृष्णोःपितापुत्रमिवप्रियम् ॥ ३ ॥

महः । यः । पतिः । शर्वसः । असामि । आ । महः ।

नृम्णस्य । तूतुजिः । भूर्ता । वर्जस्य । धृष्णोः ।

पिता । पुत्रमइव । प्रियम् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः महोमहतः शवसोवलस्य पतिः ईश्वरः अत्तान्या आइ मर्यादायां आत्तमातेः अनन्तगुणहायर्थः महोमहतोनृम्णस्य धनस्य च तूतुजिः स्तोत्रभ्यः प्रेरकः । किंच धृष्णोः शत्रूणां धर्षकस्य वर्जस्य स्वकीयस्यायुधस्य भर्ता यइन्द्रोधारयिता सइन्द्रोस्मान्पात्विति शेषः । तत्रदृष्टान्तः-पिता पुत्रमिव प्रियं यथा पिता प्रियं ईप्सितं सुतं पाति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

युजानोअश्वावातस्यधुनीदेवोदेवस्यवज्जिवः ।

स्यन्तापथाविरुक्मतासृजानस्तोप्यध्वनः ॥ ४ ॥

युजानः । अश्वा । वातस्य । धुनी इति । देवः । देवस्य । वज्जिवः ।

स्यन्ता । पथा । विरुक्मता । सृजानः । स्तोपि । अध्वनः ॥ ४ ॥

हे वज्जिवः वज्रवन्निन्द्र एकोमत्वर्थीयोनृवादकः देवोद्योतमानस्त्वं देवस्य द्योतमानस्य वातस्य वायोः धुनी प्रेरकौ वायोरपिश्रीघ्रगामिनावित्यर्थः अश्वा अश्वौ त्वदीपौ हरिनामकौ युजानःस्वरथे संयोजयन् । कीदृशौ विरुक्मता विरोचनवत्पथा मार्गेण स्यन्ता स्यन्तौ गच्छन्तौ अध्वनः युद्धे गमनमार्गान् सृजानः उत्पादयन् स्तोपि सत्त्वं स्तुपसे ॥४॥

अथ पंचमी-

त्वंत्याच्चिद्वात्स्याश्वागांक्रुञ्जात्मनाचहंध्यै ।

ययोर्देवो न भर्त्यापुन्तानकिंविदाप्यः ॥ ५ ॥ ६ ॥

त्वम् । त्या । चित् । वातस्य । अश्वा । आ । अगाः । ऋज्जा ।
 त्मना । वहध्वै । ययोः । देवः । न । मर्त्यः । युन्ता ।
 नर्किः । विदाय्यः ॥ ५ ॥ ६ ॥

यच्छब्दसंबन्धादुत्तरतोर्ध्वं पूर्वं व्याख्यायते—यघोस्त्वदीययोरश्वयोर्यन्ता नियन्ता नि-
 वारयिता देवो न देवानां मध्ये कश्चिदपि देवो नास्ति । नकिर्न कश्चिदपि विदाय्यः वेत्ता जवस्य
 बलस्येति वा शेषः । हे इन्द्र त्वं वातस्य वायोर्जवेन धलेन च युक्तौ ऋज्जा ऋजुगामिनौ त्या
 चित् तावपि अश्वात्वदीयावश्वौ त्मना आत्मनैव सारथिनिरपेक्षेणेत्यर्थः वहध्वै वहनार्थं अ-
 भिप्रेतदेशपापणायेत्यर्थः आगाः आभिमुख्येन गच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पद्यवर्गः ॥ ६ ॥

अथ पद्ये—

अध्गमन्तोशानां पृच्छते वा कदर्थान् आगृहम् ।
 आर्जग्मथुः पराकाद्विवश्चग्मश्चमर्त्यम् ॥ ६ ॥

अध् । गमन्ता । उशाना । पृच्छते । वाम् । कत् अर्था ।
 नः । आ । गृहम् । आ । जग्मथुः । पराकात् । दिवः ।
 च् । ग्मः । च् । मर्त्यम् ॥ ६ ॥

अथाथ यज्ञसमाप्त्यनन्तरं उशाना भागवक्त्रपिः हे इन्द्राग्नी गमन्ता स्वस्थानं प्रतिगच्छन्तौ
 वांयुवांसर्वोयजमानः पृच्छते पृच्छतिस्म । यद्वा उशनेति विभक्तिव्यत्ययः उशनसं इन्द्रस्य स-
 स्विभूतं भागैवं इन्द्रं च युवांसर्वोयजमानः पृच्छति । किं पृष्टवानिति उच्यते—युवांसर्वो कदर्थान्
 कदर्थान् किंमयोजनवन्तौ सन्तौ नोस्मदीयं आकारः प्रतीत्यस्यार्थं गृहं प्रति पराकात् दूरनामै-
 तत् दूरादाजग्मथुः आगतवन्तौ स्थः । तदेवोक्तं दिवश्च युलोकाच्च ग्मश्च भूलोकाच्च मर्त्यं मनु-
 प्यं मां प्रत्यागतवन्तौ युवयोः कृतार्थत्वाद्ब्रह्मनमस्मदनुग्रहार्थमेव न स्वार्थमिति ब्रुवन्-
 नुवजतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

आनंदन्द्रपृक्षसेस्माकंब्रह्मोद्यतम् ।

तत्त्वायाचामहेवःशुष्णंयद्ब्रह्ममानुषम् ॥ ७ ॥

आ । नः । इन्द्र । पृक्षसे । अस्माकम् । ब्रह्म । उत्सृज्यतम् । तत् ।
त्वा । याचामहे । अवः । शुष्णम् । यत् । हन् । अमानुषम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं नइति तृतीयाथे पथी नोस्माभिः उद्यतं उत्क्षिप्तं दत्तमित्यर्थः । अस्माकम-
स्पदीयं ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नं आइमर्यादायां आवृषेरित्यर्थः पृक्षसे आत्मना संपर्चय । पृची-
संपर्के इति धातोरूपं आभक्षयेत्यर्थः । किंच वयमपि त्वा एवंभूतं त्वां तव यदुत्कृष्टमस्तीति
शेषः तत्तादृशमन्नं अवः तद्रक्षणं च याचामहे पार्थयामहे यथा यच्छुष्णंवलं अमानुषं म-
नुष्यादन्यं राक्षसादिकं हन् हन्ति तदुत्कृष्टं बलं च याचामहे । यद्वा हे इन्द्र त्वं शुष्णं एवन्ना-
मानं अमानुषं मनुष्यव्यतिरिक्तमसुरं हन् हतवानसि । हत्वा यव येन रक्षणेन त्रैलोक्यं पाल-
यितवानसि तदवः पालनमस्माकमपि भवेदिति त्वां याचामहइति वाक्यार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अकर्मादस्युरभिर्नोअमन्तुरन्यव्रतोअमानुषः ।

त्वंतस्यामिन्नहन्वर्धदासस्यदम्भय ॥ ८ ॥

अकर्मा । अस्युः । अभि । नः । अमन्तुः । अन्यव्रतः । अमानुषः ।
त्वम् । तस्य । अमिन्नहन् । वर्धः । दासस्य । दम्भय ॥ ८ ॥

अकर्मा अविद्यमानयागादिकर्मा अस्युः उपक्षपयिता अभि आभिमुख्येन स्वरूपतो-
स्मान् अमन्तुः अज्ञाता यद्वा अत्रावेत्युपसर्गस्य वकारलोपोद्ब्रष्टव्यः अवमन्तुः अवमन्ता
अभिभविता अन्यव्रतः श्रुतिस्मृतियतिरिक्तकर्मा अमानुषः मनुष्यसंख्यवहाराद्वासः असुरम-
कृतिरित्यर्थः एवंभूतोयोस्ति हे अनिब्रह्म शश्रुणां हन्तरिन्द्र त्वं दासस्य उपक्षपयितव्यस्य
तस्य वधः हन्ता सन् दंभय तं शत्रुं भिन्धि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वंनइन्द्रशूरशूरैरुतत्वोतासोवर्हणा ।

पुरुत्रातेविपुर्तयो नवन्तक्षोणयो यथा ॥ ९ ॥

त्वम् । नुः । इन्द्र । शूर । शूरैः । उत । त्वाऽऽऽतासः । वर्हणा ।

पुरुऽऽत्रा । ते । वि । पुर्तयः । नवन्त । क्षोणयः । यथा ॥ ९ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र त्वं शूरैः भैः मरुद्भिः सहितः सन् नोस्मान् पाहीति शेषः उत अपिच त्वोतासः त्वया रक्षितावयं वर्हणा परिवर्हणायां शत्रूणां हिंसायां समर्थाभवेम । किंच ते त्वदीया पुर्तयः कामानां पूरणानि ईप्सितार्थप्रदानानि पुरुत्रा बहून् स्तोतृन् विनवन्त विविधं व्यामुवन्ति क्षोणयः मनुष्यनामैतव मनुष्याः स्वकीयं स्वामिनं सेवार्थं यथाव्यामुवन्ति तद्वत्॥९॥

अथ दशमी—

त्वंतान्दृत्रहृत्येचोदयोनृन्कार्पाणेशूरवज्रिवः ।

गुहायदीकवीनां विशानक्षत्रशवसाम् ॥ १० ॥ ७ ॥

त्वम् । तान् । दृत्रऽऽहृत्ये । चोदयः । नृन् । कार्पाणे । शूर ।

वज्रिवः । गुहा । यदी । कवीनाम् । विशाम् ।

नक्षत्रऽऽशवसाम् ॥ १० ॥ ७ ॥

हे वज्रिवः वज्रधर शूरेन्द्र त्वं कार्पाणे असिः रूपाणः तेन कार्यं युद्धं कार्पाणं तस्मिन्-
व्रहृत्ये शत्रुहननार्थं नृन् नरान् तान् प्रसिद्धान् मरुद्गणान् चोदयः चोदयसि प्रेरयसि यदि
यदा त्वं कवीनां मेधाविनां नक्षत्रशवसां देवान् प्रतिगच्छत् स्तोत्रबलानां विशां स्तोत्रजनानां
संबन्धीनि गुहा गुहानि गूढानि गुणैः संवृतानि स्तोत्राणि शृणोषीति शेषः तदापेरयसीति
पूर्वेणान्वयः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी—

मक्षूतार्तइन्द्रदानामंसआक्षाणेशूरवज्रिवः ।

यद्दशुष्णस्यदम्भयो जातं विश्वंसुपावन्तिः ॥ ११ ॥

मक्षु । ता । ते । इन्द्र । दानदर्मसः । आक्ष्ण । शूर ।
वज्रिद्वः । यत् । ह । शुण्णस्य । दंभयः । जातम् ।
विश्वम् । स्यावदितिः ॥ ११ ॥

हे शूर विक्रान्त वज्रिवः वज्रोपेतेन्द्र दानाप्रसः दानकर्मणः स्तोत्रुयः सततमभौष्टफल-
पदस्येत्यर्थः ते तव स्वभूतानि मक्षु क्षिपाणि अविलंबितानि क्षिपकारणयुक्तानीत्यर्थः आ-
क्षाणे योद्धुभिर्व्याप्यमाने त्वय्यवस्थितानि ता तानि कर्माणि स्तोतारः स्तुवन्तीति शेषः सया-
वभिः सह यातुभिर्मरुद्भिः सहितस्त्वं यद् यस्य प्रसिद्धस्य शुण्णस्यासुरस्य विश्वं जातं स-
र्वमयत्तजातं दंभयः अर्दभयः हिंसितवानसि यद्वा एवमादीनि यानि त्वत् कर्माणि सन्ति ता-
नि स्तुवन्तीति पूर्वेण संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

माकुर्ध्यगिन्द्रशूरवस्वीरस्मेभूवन्नभिष्टयः ।
वयं वयन्त आसां सुम्ने स्यामवज्रिवः ॥ १२ ॥

मा । अकुर्ध्यक् । इन्द्र । शूर । वस्वीः । अस्मे इति । भूवन् । अभिष्टयः
वयमद्वयम् । ते । आसाम् । सुम्ने । स्याम । वज्रिद्वः ॥ १२ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः वस्वीर्महत्यः अभिष्टयः आभिमुख्येष्टयः
इत्याः यद्वा आभिमुख्येच्छा अभीप्सितप्रार्थनाः कुर्ध्यक् कुत्सिताः विफलाइत्यर्थः माभूवन् ।
किं तर्हि हे वज्रिवः वज्रिन्द्र ते तव प्रसादात् वयं वयन्तृत्विग्यजमामाः द्विर्वचनमित्तरापद-
शानार्थं आसामिज्यामिच्छानां वा संबन्धिनि सुम्ने सुम्ने अवस्थिताः स्याम भवेम वयमभिष्टि-
जन्येन दृष्टादृष्टमुखेन युक्ताः शीर्षं भवेयेत्याशास्महे इत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अस्मेतान् इन्द्रसन्तु सत्याहिंसन्तीरुपस्पृशाः ।
विद्यामयासां भुजो धेनूनां वज्रिवः ॥ १३ ॥

अस्मे इति । ता । ते । इन्द्र । सन्तु । सत्या । अहिंसन्तीः । उपस्पृशाः ।
विद्याम् । यासाम् । भुजः । धेनूनाम् । न । वज्रिद्वः ॥ १३ ॥

हे इन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः ता सत्या इत्युभयत्र प्रथमावहुवचनस्य छान्दसआकारः सति निर्देशस्याविशेषणत्वात् तास्तादृश्यः उपस्पृशः त्वामुपगम्य स्पृशन्तीत्युपस्पृशः स्तुतयः ते तव प्रसादात् सत्या सत्याः सन्तु यथार्था भवन्तु तव सद्गुणग्राहिण्यइत्यर्थः । अपिच अहिंसन्तीः त्वां अहिंसन्त्यश्च भवन्तु सतिस्तुतित्वाद्नुद्वेजयन्त्यश्च भवन्तित्यर्थः । हे वज्रिव इन्द्र यासां स्तुतीनां संबन्धेन भुजोदृष्टादृष्टान् भोगान् विद्याम वयं लभेमहि । तव दृष्टान्तः—धेनूनां न गवां क्षीरादिभोगान् यथा गोस्वामी लभते तद्वत् । ताः सत्या भवन्त्विति पूर्वोक्तान्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अहस्तायदुपदीवर्धतक्षाः शचीभिर्वेद्यानाम् ।

शुष्णं परिप्रदक्षिणिद्विश्वायवे निशिश्नथः ॥ १४ ॥

अहस्ता । यत् । उपदी । वर्धत । क्षाः । शचीभिः । वेद्यानाम् ।

शुष्णम् । परि । प्रदक्षिणित् । विश्वेऽर्थायवे । नि । शिश्रथः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र यद्यदा क्षाः भूमिः अहस्ता पाणिरहिता अपदी चरणवर्जिता च अमनुष्यकर्मकेत्यर्थः वेद्यानां स्तोत्रयोग्यानां त्वत्प्रभृतीनां देवानां संबन्धिभिः शचीभिः कर्मभिर्वर्धत अवर्धत धनधान्यादिभिः समृद्धेत्यर्थः । तदा त्वं परिप्रदक्षिणित् एवंभूतां पृथिवीं परिवेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथा स्थितं शुष्णमसुरं विश्वायवे तादर्थ्ये चतुर्थी सर्वत्राप्रतिहतगामिनः एतदाख्यस्य और्वशेयराज्ञोर्थाय विशिश्नथः नितरां ताडितवानसि । यद्वा यदा शुष्णस्याच्छादनार्थं हस्तपादवर्जिता काचिद् पृथिवी वेदितव्यानामसुराणां मायारूपैः कर्मभिः शुष्णं असुरं वेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथावस्थितावर्धत तदानीं तां मायोत्पादितां पृथिवीं विश्वायवे सर्वव्यापकस्य मरुद्गणस्य प्रवेशनार्थं निशिश्नथः नितरां हतवानसि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिवापिधेदिन्द्रशुरसोमंमारिपण्योवसवानुवसुः सन् ।

उत्त्रापस्वगृणतोमघोनोमहश्चरायोरेवतस्क्रधीनः ॥ १५ ॥ ८ ॥

पिबंऽपिब । इत् । इन्द्र । शूर । सोमंम् । मा । रिष्युः ।
वसवान् । वसुः । सन् । उत । त्रायस्व । गृणतः । मघोनः ।
महः । च । रायः । रेवतः । कृधि । नः ॥ १५ ॥ ८ ॥

पिबपिबेति वीप्सा अतित्वराप्रदर्शनार्थं हे शूर वीरेन्द्र त्वं अभिषुतं सोमं शीघ्रं पिब
यागकालातिपातोयावन्न भवति तावच्छीघ्रं सोमं पिबेत्यर्थः । इदितिपूरणः । हे वसवान् वसुतां
धनानामानेतस्त्वं वसुः प्रशस्तः सन् मारिषण्यः यागकालातिक्रमजातेन दोषेण अस्मान्मार्हि-
सीः प्रशस्तस्य तव कर्मवैगुण्येन हिंसितुमयुक्तमित्यर्थः । उतापिच हे इन्द्र त्वं गृणतस्त्वां
स्तुवतः स्तोतृन् मघोनः हविलक्षणधनवतोयजमानांश्च त्रायस्व प्रमादजनितकर्मवैगुण्यदोषात्
पालयस्व । किंच महश्चरायइत्युभयत्र तृतीयार्थे पक्षी महोमहता रायोधनेन च नोस्मान् रेवतः
कृधि धनवतः कुरु ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमोऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

यजामहइति सप्तमं सप्तमं सूक्तं प्रथमासप्तम्यौ त्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणी द्विर्दशकवती
द्विर्दशकवतीत्यभिसारिणीत्युच्यते शिष्टाश्चतस्रोऽजगत्यः पूर्ववदपिदेवते । तथाचानुक्तान्त—य-
जामहेसप्ताद्यन्त्येत्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणीति । चतुर्थेऽहनि माध्यन्दिनसवने तृतीयापंचम्योराव-
र्तनेन शोन् वृचान् होत्रकाण्केकं वृचमावपेरन् । सूत्रितंच—यजामहइन्द्रं वज्रदक्षिणमिति
द्वितीयानेवमेवेति ।

तत्र प्रथमा—

यजामहइन्द्रं वज्रं दक्षिणं हरीणां रुध्यां वृचं व्रतानाम् ।
प्रश्मश्रुदोधुवदूर्ध्वार्थाभूद्विसेनामिर्दयमानो विराधता ॥ १ ॥

यजामहे । इन्द्रम् । वज्रं दक्षिणम् । हरीणाम् । रुध्र्यम् ।
विद्व्रतानाम् । प्र । श्मश्रु । दोधुवत् । ऊर्ध्वार्था । भूत् । वि ।
सेनाभिः । दर्यमानः । वि । राधता ॥ १ ॥

वयमिन्द्रं यजामहे सोमलक्षणैर्हविर्भिः पूजयामः । कीदृशं वज्रदक्षिणं शत्रुवधाय स-
ततं वज्रोदक्षिणहस्ते यस्य तं विभ्रतानां रथवहनादिविविधकर्मणां हरीणां एतत्संज्ञकानाम-
श्वानां रथ्यं आनितारं सइन्द्रः सोमपानानन्तरं श्मश्रु स्वकीयानि श्मश्रूणि दोषुवत् पुनः पुन-
धुन्वानः सन् ऊर्ध्वथा ऊर्ध्वं मभूत् प्रादुरभूत् । किंच सेनाभिः मरुदादिस्वकीयैः सैन्यैः विदय-
मानः विविधं शत्रून् हिंसन् राधसा द्वितीयाथैतृतीया राधोधनं वीत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्या-
हारः विविधं स्तोतृभ्योददाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरीन्वस्ययावनेविदेवस्विन्द्रोमघैर्मघवावृत्रहाभुवत् ।
ऋभुर्वाजऋभुक्षाःपत्यतेशवोर्वक्ष्णौमिदासस्यनामचित् ॥ २ ॥

हरी इति । नु । अस्य । या । वने । विदे । वसु । इन्द्रः । मघैः ।
मघश्वा । वृत्रहा । भुवत् । ऋभुः । वाजः । ऋभुक्षाः ।
पत्यते । शवः । अर्व । क्ष्णौमि । दासस्य । नाम । चित् ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ या यौ हरी अश्वौ वने वन्यन्ते संभज्यन्तेस्मिन् देवाइति
वनं यज्ञः अरण्यं वा तस्मिन् वसु ऋजीकलक्षणं धनं यवसलक्षणं वा नु क्षिप्रं विदे विन्देते ल-
भेते । यद्वा यौ हरी अस्येन्द्रस्य वने संभजनार्थं वसुवसुनोलाभाय क्षिप्रं भवतइतिशेषः ता-
भ्यां हरिभ्यां मघैः धनैः मघवाधनवानिन्द्रः वृत्रहा वृत्राख्यासुरस्य मेघस्य वा हन्ता भुवत्
भवति । अपिच ऋभुः दीमः वाजोबलवान् ऋभुक्षाः महानिन्द्रः शवः शवसोबलस्य धनस्य
वा पापते ईष्टे । यद्वा शत्रूणां बलं प्रतिपत्यते पद्यतेगच्छति अहमपि तस्य प्रसादात् दासस्य
उपक्षपयितव्यस्य शत्रोः नामचित् नम्यतेऽनेनेतिनाम शिरः तदपि अवक्ष्णौमि अवहन्मि
किमुतान्यदंगं अथवा नामधेयमपि नाशयामि किमुत् शत्रुं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पुदावत्रंहिरण्यमिदधारधंहरियमस्यवहतोविसूरिभिः ।
आतिष्ठतिमघवासनंश्रुतइन्द्रोवाजस्यदीर्घश्रवसुस्पतिः ॥ ३ ॥

यदा । वज्रम् । हिरण्यम् । इत् । अर्थ । रथम् । हरी इति ।

यम् । अस्य । वहतः । वि । सूरिभिः । आ । तिष्ठति ।

मघवा । सनदश्रुतः । इन्द्रः । वाजस्य । दीर्घश्रवसः । पतिः ॥ ३ ॥

यदा इन्द्रोहिरण्यं हितरमणीयं वज्रं स्वकीयमायुधं शत्रुहननायगृह्णातीतिशेषः । इदिति पूरणः । अथ तदानीं अस्येन्द्रस्य हरी अश्वौ यं रथं विवहतः गन्तव्यदेशं विशेषेण प्रापयतः मघवा धनवानिन्द्रः सूरिभिः स्तोत्रभिः कुत्सादिभिः सह तं रथमाविष्ठति आरोहति । कीदृशाः सनश्रुतः चिरप्रख्यातः जगति स्वभावतएव विरूपातइत्यर्थः । दीर्घश्रवसः बहुकीर्तिः वाजस्यान्नस्य पतिः स्वामी एवंभूतइन्द्रस्ते रथमारोहतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

सोच्चिन्नुष्टिर्यूथ्यास्त्वासर्चाइन्द्रःशमश्रूणिहरिताभिप्रुष्णुते ।

अववेतिसुक्षयंसुतेमधुदिदूनोतिवातोयथावनम् ॥ ४ ॥

सो इति । चित् । नु । वृष्टिः । यूथ्या । स्वा । सर्चा । इन्द्रः ।

शमश्रूणि । हरिता । अभि । प्रुष्णुते । अव । वेति । सुक्षयम् ।

सुते । मधु । उत् । इत् । धूनोति । वातः । यथा । वनम् ॥ ४ ॥

तच्छब्दश्रुतेयच्छब्दोऽध्याहृतव्यः या महती वृष्टिरस्ति सो सा वृष्टिः नु क्षिप्रं चिदित्युप-
मार्थं यथा सर्वं सिंचति तथा इन्द्रः स्वा स्वानि यूथ्या यूथ्यानि मरुदादिगणलक्षणानि सर्चा
सह स्वानि शमश्रूणि च हरिता हरिद्वेषेण सोमेन च अभिप्रुष्णुते । प्रुष्णुते स्नेहनसेचनपूरणे-
ष्विदिधातुः अभिमुरत्येनस्थित्वा क्षिप्रं सिंचति सोमं पाययति पिबति चेत्यर्थः । अपिच
सुक्षयं शोभनं यज्ञगृहं अववेति अभिगच्छति गत्वा च हुते सोमेभिषुते सति मधु मपुररसो-
पेवं सोमं पीत्वा मत्तः सन्निदिशेषः उदिदूनोति स्वशरीरमुत्कंपयति । तत्र दृष्टान्तः—वातोवायुः
यथा वनं वृक्षसमूहं उत्कंपयति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योवाचाविवाचोमृधवाचःपुरूसहस्राशिवाजघान ।

तत्तदिदंस्वपौस्वंगृणीमसिपितेव्यस्ताविर्पावाद्देशवः ॥ ५ ॥

यः । वा॒चा । वि॒श्व॑वा॒चः । सृ॒ध्र॑श्वा॒चः । पु॒रु । स॒हस्रा॑ । अ॒शि॒वा ।
ज॒घानं॑ । तत्त॒दन्त॑त् । इत् । अ॒स्य॑ । पौ॒स्य॑म् । गृ॒णी॒मसि॑ ।
पि॒ताइ॑व । यः । त॒र्वि॒पो॑म् । व॒वृ॒धे । श॒वंः ॥ ५ ॥

यइन्द्रः वाचा वाङ्मन्त्रेणैव विवाचः विविधवाचः स्वशत्रून् सृध्रवाचः हिंसितवाचः कृत्वे-
तिशेषः पुरु पुरुणि बहूनि अशिवा अशिवान्यसुखकराणि दुःखकराणीत्यर्थः सहस्रा शत्रूणां
सहस्राणि जघान हन्ति अपिच यश्चेन्द्रः पितेव यथापिता पुत्रस्य तविषीं बलं अन्नप्रदानैर्बृ-
धे वर्धयति तथा वृष्टिद्वारेण सर्वस्य जगतः शवोबलं ववृधे वर्धयति । अस्येन्द्रस्य तत्तदिव
तत्तदेव पौंस्यं बलं गृणीमसि वयं स्तुमः । इन्द्रोद्येन येन बलेन शत्रून् हन्ति तस्य तत्तद्वलं वयं
स्तुमइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्तो॒मं॑त॒इन्द्र॑वि॒म॒दाअ॑जीजन् अ॒पूर्व्य॑पु॒रु॒तमं॑सु॒दान॑वे ।
वि॒द्म्रा॒स्य॑स्य॒भोर्ज॑नमि॒नस्य॑यदाप॒शुंन॑गो॒पाःक॑रामहे ॥ ६ ॥
स्तो॒मम् । ते॒ । इन्द्र॑ । वि॒म॒दाः । अ॒जी॒जन् । अ॒पूर्व्य॑म् ।
पु॒रु॒त॒मम् । सु॒द॒ान॑वे । वि॒द्म । हि॒ । अ॒स्य॑ । भोर्ज॑नम् ।
इ॒नस्य॑ । यत् । आ । प॒शुम् । न । गो॒पाः । क॒रा॒म॒हे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं सुदानवे शोभनदानस्वार्थाय विमदा विमदानामानोवयं स्तोमं स्तोत्र-
विशेषं अजीजनन् जनितवन्तः कृतवन्तइत्यर्थः । अत्रपूर्वोत्तरयोरेकवाक्ययोः पुरुषव्यत्ययः । की-
दृशं अपूर्व्यं अपूर्वं अन्यैः पूर्वमकृतं उत्कृष्टमित्यर्थः । पुरुतमं बहुतमं नानाप्रकारोपेतमित्यर्थः । हि
यस्मात्कारणात् हे इन्द्र इनस्येश्वरस्य अस्य ईदृशस्य तव यद्भोजनं धनमस्ति तव विद्म वयं
जानीमः । तस्मात्कारणात्त्वदीयं तद्वनं आकरामहे वयं अस्मदभिमुखं कुर्महे । तत्र दृष्टान्तः—
पशुं न गोपाः यथा गोपालः धेनुमाह्वयन् स्वस्याभिमुखीं करोति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

मा॒र्कि॑र्न॒ए॒नासृ॑ख्यावि॒र्यौ॑पु॒स्तव॑चेन्द्र॒विम॑दस्य॒च॒क्रपेः॑ ।
वि॒द्म्राहि॑ते॒प्रम॑नि॒देव॑जा॒मि॒वद॑स्मे॒ते॒सन्तु॑सृ॒ख्याशि॒वानि॑ ॥ ७ ॥ ९ ॥

मार्किः । नः । एना । सख्या । वि । यौपुः । तव । च । इन्द्र ।

विऽमदस्य । च । ऋपेः । विद्म । हि । ते । प्रश्मतिम् । देव ।

जामिऽवत् । अस्मे इति । ते । सन्तु । सख्या । शिवानि ॥७॥९॥

हे इन्द्र ते तव च विमदस्य ऋपेर्मम च नः अस्मदोद्दयोश्चेतिह्वयोर्बहुवचनं आवयोः एना एनानि सख्या सख्यानि स्तुत्यस्तोत्रत्वेन यष्टव्यघट्टत्वेन च सखिकर्माणि मार्किर्विपुः केचिदपि न विश्लथयेयुः । अपिच हि यस्मात्कारणात् हे देव द्योतमानेन्द्र ते तव प्रममिं प्रकृष्टांमतिं अनुग्राहिकां युधि विद्य जानीमः । तत्र दृष्टान्तः—जामिवत् यथा भ्राता स्वभगिन्या स्नेहयुक्तां मतिं जानाति तद्वत् तस्मात्कारणात् अस्मे अस्माकं ते तव च सख्या सख्यानि शिवानि सन्तु मंगलानि भवन्तु अनपायानीत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

इन्द्रसोममिति पञ्चममष्टमं सूक्तं चतुर्धर्षापास्तिसोनुष्टुभोश्विदेवताः आदितस्त्रिसपेन्द्राः आस्तारपंक्तिच्छन्दकाः । आदितोद्वौ गायत्री ततोद्वौ जागतौ सा आस्तारपंक्तिः । ऋषिः पूर्ववत् । तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रसोमपञ्चास्तारपांकत्वाश्विन्योन्त्यास्त्रिसोनुष्टुभदिति । गवोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रसोममिपिवमधुमन्तंचमूसुतम् ।

अस्मेरधिनिधारयविवोमदैसहस्रिणंपुरुवसोविवक्षसे ॥ १ ॥

इन्द्रं । सोमम् । इमम् । पिव । मधुमन्तम् । चमू इति । सुतम् ।

अस्मे इति । रधिम् । नि । धारय । वि । वुः । मदै । सहस्रिणम् ।

पुरुवसो इति । पुरुवसो । विवक्षसे ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं इममोदृशं सोमं पिव । कीदृशं मधुमन्तं मधुररसोपेतं चमू चन्वोः अधिपव-
णफलकयोः सुवमतिपुत्रं तदनंतरं पुरुवसो बहुधन हे इन्द्र वः तव विमदे विशेषेण सोमजन्य-
मदे सति अस्मे अस्मात्तु रधिं धनं निधारय नितरां स्थापय । कीदृशं सहस्रिणं सहस्रं-

ख्यायुक्तं प्रभूतमित्यर्थः । त्वया दत्तेन धनेन यस्माद्द्वयं पुनरपि त्वदर्थं यागं कुर्मः तस्मादस्माह्यु
धनं निधेहीत्यर्थः । अतः कारणाद्विवक्षसे महन्नाभैतव त्वं महान् भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वायज्ञोभिर्ह्रुकथैरुपह्वयेभिरीमहे ।

शर्चीपनेशचीनांविबोमदेऽश्रेष्ठंनोधेहि वार्यं विवक्षसे ॥ २ ॥

त्वाम् । यज्ञेभिः । उक्थैः । उप । ह्वयेभिः । ईमहे । शर्चीपते ।

शर्चीनाम् । वि । वुः । मदे । श्रेष्ठम् । नुः ।

धेहि । वार्यम् । विवक्षसे ॥ २ ॥

हे इन्द्र वयं यज्ञेभिर्भ्यज्ञैः सोमयागादिभिः उक्थैः शस्त्रलक्षणैः स्तोत्रैः ह्वयेभिर्ह्वयैः पु-
रोडाशादिभिश्च उपेत्युपसर्गश्रुतेयौग्यपदाध्याहारः त्वामुपेत्य ईमहे अभिलषितं धनं याचामहे ।
अतः हे शर्चीपते कर्मणां पालक यतः त्वं केषांचित्कर्मणां पालकोभवसि इति न किंतु
शर्चीनां सर्वेषां कर्मणां पालकोभवसीत्यर्थः । एवं याचितस्त्वं नोस्मभ्यं वार्यं वरणीयं श्रेष्ठं प्र-
शस्यतमं पश्चादिधनं धेहि देहि । शिष्टं स्पष्टं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्पतिर्वार्याणामसि रधस्यंचोदिता ।

इन्द्रस्तोतृणामविताविबोमदेद्विपोनःपाह्यंहसोविवक्षसे ॥ ३ ॥

यः । पतिः । वार्याणाम् । असि । रधस्यं । चोदिता ।

इन्द्रं । स्तोतृणाम् । अविता । वि । वुः । मदे । द्विपः ।

नुः । पाहि । अंहसः । विवक्षसे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यस्त्वं वार्याणां वरणीयानां धनानां पतिरसि स्वामी भवसि । रधस्य राधक-
स्य स्तोतृशोदिता धनदानेन कर्मसु नियोका च भवसि । किंच हे इन्द्र यस्त्वं स्तोतृणां अवि-
ता रक्षकोसि सत्त्वं विबोमदे तव विविधे सोमजन्यमदे सति द्विपोद्विष्टुः सकाशात् नोस्मान् पा-
हि रक्ष अंहसः पापाच्च रक्ष । कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षते महान् भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

युवंशंक्रामायाविनासमीचीनिरमन्थतम् ।
विमदेनयदीळितानासत्यानिरमन्थतम् ॥ ४ ॥

युवम् । शक्रा । मायाविना । समीची इति समृद्धीची । निः ।
अमन्थतम् । विमदेन । यत् । ईळिता ।
नासत्या । निःऽमन्थतम् ॥ ४ ॥

हे शक्रा शक्रौ शत्रुवधादिकर्मसु समर्थौ हे अश्विनौ मायाविना मायाविनौ प्रज्ञावंतौ शत्रुवंचनकुशलौ वा युवं युवां समीची परस्परं संगतौ निरमन्थतं आग्निं निरमन्थीतं । अश्वि-
नावध्वर्युंइतिब्राह्मणोक्तत्वात् । अग्निमंधनमप्यश्विनोरुपपन्नमिति । कदाश्विनौ निर्मथितवंतौ
उच्यते--यद्यदा नासत्या नासत्यौ युवां विमदेन मया ईळिता ईळितौ स्तुतौ निरमन्थतं निरम-
न्थीतं तदानीं युवां परस्परं संगतौ निर्मथितवन्तौ स्थदत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

विश्वेदेवाअरुपन्तसमीच्योनिष्पतन्त्योः ।
नासत्याबभ्रुवन्देवाःपुनरावहतादिति ॥ ५ ॥

विश्वे । देवाः । अरुपन्त् । समृद्धीच्योः । निःऽपतन्त्योः । नासत्यौ ।
अब्रुवन् । देवाः । पुनः । आ । वहतात् । इति ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवाभ्यां अग्निमंधनकाले प्रेर्यमाणयोः समीच्योः परस्परेण संयुक्तयोरर-
ण्योनिष्पतन्त्योः विस्फुलिंगान्निर्गमयन्त्योः सत्योः विश्वे सर्वे इन्द्रादयोदेवाः अरुपन्त युवामस्तु-
वन् । किंच देवाः नासत्यावश्विनौ युवामब्रुवन् अवोचन् । किमिषि पुनरावहतादिति पुनः
पुनः ईदृशानि जगत्स्थितिहेतुभूतानि कर्माणि युवामाभिमुख्येन स्थित्वावहतां यद्वा युवा-
भ्यामुत्पाद्यमानः पुनश्चायमग्निः अस्मदीयानि हवींषि आवहत्विति देवानासत्यावब्रुवन् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

मधुमन्मेपरायणंमधुमत्पुनरायनम् ।

तानोदेवादेवतयायुवंमधुमतस्कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

मधुंसमत् । मे । पुरांसअयनम् । मधुंसमत् । पुनः । आंसअयनम् ।

ता । नः । देवा । देवतया । युवम् । मधुंसमतः । कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

हे अश्विनौ मे मदीयं परायणं गृहात्परागमनं मधुमत् अत्र रसविशेषवाचिना मधुशब्दे-
न तद्गता प्रीतिलक्ष्यते युवयोः प्रसादात्प्रीतियुक्तं भवत्वितिशेषः । पुनः आयनं गृहं प्रत्यागम-
नं मधुमत्प्रीतियुक्तं भवतु । अपिच हे देवा देवौ द्योतमानौ ता तौ युवं युवां नोस्मान् मधुमतः
प्रीतियुक्तान् कृतं कुरुतं । केनेति उच्यते—देवतया देवत्वेन अणिमादिदेवतैश्वर्ययोगेने-
त्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

भद्रमित्येकादशर्चं नवमं सूक्तं तुहादिपरिभाषयेदमप्यास्तारपाङ्कं सोमदेवतार्कं ऋषिश्वा-
न्यस्मादितिपरिभाषया प्राजापत्यपेन्द्रोवा विमदोवा वसुक्रोवसुकृद्वा ऋषिः । तथाचानुक्रान्तम्—
भद्रमेकादशसौम्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

भद्रंनोअपिवातयमनोदक्षमुतक्रतुम् ।

अधानिसुरव्येअन्धंसोविवोमदेरणगावोनयवंसेविवंक्षसे ॥ १ ॥

भद्रम् । नः । अपि । वातय । मनः । दक्षम् । उत ।

क्रतुम् । अध । ते । सुरव्ये । अंधंसः । वि । वः । मदे ।

रणान् । गावः । न । यवंसे । विवंक्षसे ॥ १ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीयं मनः भद्रं कल्याणं वातय गमय अस्माकं मनः शुभसंकल्पं
कुर्वित्यर्थः । तथा दक्षमुत दक्षमपि दक्षवृद्धो वृद्धं सर्वव्यापिनं अन्तरात्मानमपि भद्रं शुभकारि-
रिन्द्रक्षणं प्रापय अस्माकमन्तरात्मानं शुभकारिणं कुर्वित्यर्थः । उतः अपिच क्रतुं प्रज्ञानं भद्रं

शुभाध्यवसायलक्षणं प्रापय शुभाध्यवसायिनं कुर्वित्यर्थः । अथ अथ स्तोतारः ते तव सख्ये
स्तुत्यस्तोतृत्वैज्ययष्ट्यलक्षणे सखिकर्मणि रणन् रमंतां । तत्र दृष्टांतः—गावोन यवसे । यथा
धेनवोपासे रमंते प्रीतिं कुर्वति तद्वत् । कस्मिन् सति अन्धसः सोमाख्यस्यान्नस्य संबन्धिनि
यः तव विमदे विविधसोमजन्यमदनिमित्ते सति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान् भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हृदिस्पृशस्तआसतेविश्वेषुसोमधामसु ।

अधाकामाद्भमेममविवोमदेवितिष्ठन्तेवसूयवोविवक्षसे ॥ २ ॥

हृदिस्पृशः । ते । आसते । विश्वेषु । सोम । धामसु ।

अर्ध । कामाः । इमे । मम । वि । वः । मदे ।

वि । तिष्ठन्ते । वसूद्यवः । विवक्षसे ॥ २ ॥

हे सोम ते तव हृदिस्पृशः स्तुतिभिः हृदयं स्पृशंतऋत्विजः विश्वेषु धामसु सर्वेषु
स्थानेषु आसते त्वां स्तुवंतस्तिष्ठन्ति । अथ अथ इमे ईदृग्भूताः कामाः अभिलाषाः विवोमदे
तव सोमपानजन्यविविधे मदनिमित्ते सति सोमयागार्थमित्यर्थः । वसूयवोवसुकामाः धन-
मिच्छन्तः मम हृदयादितिशेषः वितिष्ठन्ते उत्तिष्ठन्ति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान्
भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उतव्रतानिसोमतेप्राहंमिनामिपाक्यां ।

अधापितेवसूनवोविवोमदेमृळानोअभिचिद्दधाद्विवक्षसे ॥ ३ ॥

उत । व्रतानि । सोम । ते । प्र । अहम् । मिनामि । पाक्यां ।

अर्ध । पिताइव । सूनवे । वि । वः । मदे । मृळ ।

नः । अभि । चिद् । दधात् । विवक्षसे ॥ ३ ॥

उतापिच हे सोम अहं ते तुभ्यं व्रतानि यागादिकर्माणि पाक्या परिपक्या सर्वार्थदर्शि-
न्या प्रज्ञया । यद्वा पाक्येति व्रतविशेषणमेतत् पाक्यानि परिपक्यानि परिनिष्ठितानीत्यर्थः ।
प्रमिनामि प्रहिनस्मि प्रकर्षेण करोमीत्यर्थः । अधाथ यागानंतरं विवोमदे तव विविधे मदे सति
नोस्मान् मृळ सुखय अभिचिद्वधात् आभिमुरुष्येन स्थित्वा शच्चादिवधाच्च अस्मान् पाल-
येतिशेषः । तत्र दृष्टान्तः—पिते वसून्वे । यथा पिता पुत्रार्थं सुखयति सर्वस्मात् पुत्रमेव पालय-
ति तद्वत् । यस्मात्सुख्यमानः पाल्यमानश्चाहं युष्मदर्थं पुनःपुनः सोमयागं करोमि तस्मान्मां
सुखय पालय चेत्यर्थः । कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि महान्तश्च भक्ता-
न् सुखयन्ति पालयन्ति चेति यावत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समुप्रयन्ति धीतयः सर्गासोवताँइव ।

ऋतुनः सोमजीवसे विवोमदे धारया चमसाँइव विवक्षसे ॥ ४ ॥

सम् । ऊँ इति । प्र । यन्ति । धीतयः । सर्गासः । अवतान्इव ।

ऋतुम् । नः । सोम । जीवसे । वि । वः । मदे ।

धारयं । चमसान्इव । विवक्षसे ॥ ४ ॥

हे सोम धीतयः देवतागुणान् दधति गृह्णन्तीति धीतयः स्तुतयः अस्मदीयाः समु सं-
भूयैव प्रयन्ति । प्रकृष्टया गत्या त्वां गच्छन्ति तत्र दृष्टान्तः—सर्गासोवतानिव विसृज्यन्ते उदक-
पानार्थमिति सर्गासोसंघाः यत्रस्थाघटसंघावा ते यथा उदकपानार्थमादानार्थं वा अवतान्
कूपनामैतव कूपान् प्रतिगच्छन्ति तद्वत् त्वमप्येतव ज्ञात्वा ऋतुं यागादिकं कर्म प्रज्ञां वा नो-
स्माकं जीवसे चिरंजीवनाय धारय महतादरेण स्थापय । तत्र दृष्टान्तः—चमसानिव यथा व-
स्तव विमदे विविधसोमजन्यमदेकर्तव्यत्वेन निमित्तभूते सति अध्वर्युर्हविर्धाने महता यत्नेन
चमसान् सोमपात्राणिस्थापयति तद्वत् कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि । यद्वा-
धीतयः अंगुलिनामैतव धयन्ति पिबन्त्याभिरिवि धीतयोद्बुल्लयः हे सोम त्वां समुप्रयन्ति सहे-
य प्रकर्षेण त्वां प्राप्नुवन्ति । किमिव अवतानिव जलोद्धरणार्थं विसृज्यन्तइति सर्गाः रज्जवः
यथा कूपान्प्रति गच्छन्ति तद्वत् । ततस्त्वं नोस्माकं जीवसे चिरं जीवनाय ऋतुं कर्म धारय यथा
संपूर्णं भवति तथा पूरय । किमिव यथा चमसान् स्वयं पूरयसि तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

तवृत्येसोमशक्तिभिर्निकामासोवृण्वरे ।

गृत्सस्यधीरास्तवसेविवोमदेव्रजंगोमन्तमश्विनंविर्वक्षसे ॥ ५ ॥ ११ ॥

तवं । त्ये । सोम । शक्तिभिः । निष्कामासः । वि । ऋण्वरे ।

गृत्सस्य । धीराः । तवसः । वि । वः । मदे । व्रजम् ।

गोमन्तम् । अश्विनम् । विर्वक्षसे ॥ ५ ॥ ११ ॥

निकामासः दृष्टादृष्टफले नियतकामाः त्ये ते प्रसिद्धाधीरा मेधाविनऋत्विजः शक्ति-
भिर्यागादिकर्मभिः सह हे सोम गृत्सस्य मेधाविनः तवसः महत्तव व्युण्वरे विविधाः
स्तुवीर्गमयन्ति प्रापयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः । अतः कारणात् विवोमदे तव सोमपानजन्यविविधमद्-
निमित्तभूते सति अस्मभ्यं गोमन्तं गोसहितं अश्विनं अश्वसहितं व्रजं गोष्ठं सामर्थ्यान्मन्दुरा
लभ्यते मन्दुरां च देहीतिशेषः । कस्मादेवमुच्यसे यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

पशुनःसोमरक्षसिपुरुत्राविष्टितंजगत् ।

समारुणोपिजीवसेविवोमदेविश्वसंपश्यन्भुवनाविवक्षसे ॥ ६ ॥

पशुम् । नः । सोम । रक्षसि । पुरुत्रा । विद्विष्टितम् । जगत् ।

समरुणोपि । जीवसे । वि । वः । मदे । विश्वा ।

समरुणम् । भुवना । विर्वक्षसे ॥ ६ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीर्यं पशुं देवयागार्थमुपाकृतं रक्षसि पालयसि न केवलं पशुं किन्तु
पुरुषा बहुधा विद्वितं सुरनरतिर्यग्योन्यादिभावेनावस्थितं जगच्च रक्षसि । किञ्च सत्त्वं समारु-
णोपि जगतोवृत्तिं सम्यगाकरोपीत्यर्थः । किमर्थं जीवसे जीवनार्थं । किं कुर्वन् विश्वा भुवना
विश्वानि भुवनानि भूतजावानि संपश्यन् । किमर्थमेतदादिकं सर्वं करोपि । उच्यते-विवो
मदे युष्माकंसर्वेषां देवानां विविधहविर्जन्यतृप्त्यर्थं । उक्तं हि- इतःप्रदानमुतदेवाउपजीव-

न्यमुतः प्रदानंमनुष्याउपजीवन्तीति । अतएव त्वं विवक्षसे महन् भवसि महतामेतत्तर्बमु-
चितमित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंनःसोमविश्वतोगोपाअदाभ्योभव ।

सेधराजन्नपस्त्रिधोविवोमदेमानोदुःशंसईशताविवक्षसे ॥ ७ ॥

त्वम् । नः । सोम् । विश्वतः । गोपाः । अदाभ्यः । जव । सेधं ।

राजन् । अप । स्त्रिधः । वि । वः । मदे । मा । नः । दुःशंसः ।

ईशत । विवक्षसे ॥ ७ ॥

हे सोम अदाभ्यः केनाभ्यर्हिस्यस्त्वं विश्वतः सर्वतः नोस्माकं गोपाः रक्षिता भव । अ-
पिच हे राजन् राजमान सोम त्वं स्त्रिधः अस्माकमुपक्षपयित्वा अपसेध अस्मत्तः अपगमय
अपजहि च नोस्माकं दुःशंसः विद्यमानानां अविद्यमानानां कर्मणां शंसिता प्रख्यापयिता
मार्हशत ईशिता माभूत् तव प्रसादादस्माकमपवक्ता कश्चिदपि माभूदित्यर्थः । किमर्थमेतत्सर्वमा-
र्थ्यसे विवोमदे तव विविधतोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थं । अतोविवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वंनःसोमसुक्तुर्वयोधेयायजागृहि ।

क्षेत्रवित्तरोमनुषोविवोमदेद्रुहोनःपाहंसोविवक्षसे ॥ ८ ॥

त्वम् । नः । सोम् । सुक्तुः । वयः । धेयाय । जागृहि ।

क्षेत्रवित्तरः । मनुषः । वि । वः । मदे । द्रुहः । नः । पाहि ।

अहंसः । विवक्षसे ॥ ८ ॥

हे सोम सुक्तुः शोभनप्रज्ञः क्षेत्रवित्तरः क्षेत्रस्यातिशयेन लंभकः त्वं नोस्माकं वयो-
धेयाय अन्नदानाय जागृहि । किंच द्रुहः द्रोघुः मनुषोमनुष्याच्छत्रोः सकाशाच्चोस्मान्पाहिर-
क्ष अहंसः पापाच्च नोस्मात्पाहि । किमर्थं विवोमदे तव सोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थमित्यर्थः । वि-
वक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

त्वनोवृत्रहन्तमेन्द्रस्येन्द्रोशिवःसखा ।

यत्सींहवन्तेसमिथेविवोमदेयुर्ध्वमानास्तोकसांतौविवक्षसे ॥ ९ ॥

त्वम् । नः । वृत्रहन्तम् । इन्द्रस्य । इन्द्रो इति । शिवः । सखा ।

यत् । सीम् । हवन्ते । सम्इथे । वि । वः । मदे । युर्ध्वमानाः ।

तोकसांतौ । विवक्षसे ॥ ९ ॥

हे वृत्रहन्तम् शत्रूणामतिशयेन हंतः हे इन्द्रो हे सोम यस्त्वं इन्द्रस्य शिवः सुखकरः सखा मित्रभूतोसि सत्वं नोस्मान्पाहीतिशेषः । कदेति उच्यते-तोकसांतौ तोकइत्यपत्यनाम सातिः पणुदाने इत्यस्माद्धातोरूपं दीयतेस्मिन्नपत्यमितिवोकसातिः संग्रामविशेषणं तस्मिन् अविमहवीत्यर्थः समिथे संग्रामे युद्धमानाः युद्धं कुर्वाणाः शत्रुजनाः सीं सर्वतः यद्यदा हवन्ते युद्धार्थमस्मान्हावयन्ति तदास्माकं रक्षिताभवेत्यर्थः । कस्मिन्निमित्ते विवोमदे तव विविधहविर्जन्यहर्षनिमित्ते । विवक्षसे त्वं महान् भवसि महतां हि पालनं युक्तमेवेति ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अयंघसतुरोमदइन्द्रस्यवर्धतप्रियः ।

अयंकक्षीर्वतोमहोविवोमदेमर्तिविप्रस्यवर्धयद्विवक्षसे ॥ १० ॥

अयम् । घ । सः । तुरः । मर्दः । इन्द्रस्य । वर्धत । प्रियः ।

अयम् । कक्षीर्वतः । महः । वि । वः । मदे । मतिम् ।

विप्रस्य । वर्धयत् । विवक्षसे ॥ १० ॥

अयं घ ईदृशः खलु सप्तसिद्धोस्मान्निरभिपुतः सोमः तुरः सर्वकार्येषु त्वरणशीलः मदोमदकरः प्रियः इन्द्रस्य तर्पयिता वर्धत अस्मदीयां मतिं अवर्धयत् । अयं सोमः कक्षीर्वतः एवदाख्यस्य ऋषेः कीदृशस्य महोमहतः विप्रस्य मेघाविनः मतिं प्रज्ञां वर्धयत् अवर्धयत् । तद्वदस्माकमपि मतिमवर्धयदित्यर्थः । शिष्टं गतं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अयंविप्रायदाशुपेवाजाँइयर्तिगोमंतः ।

अयंसप्तभ्यआवरंविबोमदेप्रान्धंश्रोणंचतारिपद्विवक्षसे ॥ ११ ॥ १२ ॥

अयम् । विप्राय । दाशुपे । वाजान् । इयर्ति । गोमंतः ।

अयम् । सप्तभ्यः । आ । वरम् । वि । वः । मदे । प्र । अन्धम् ।

श्रोणम् । च । तारिपत् । विवक्षसे ॥ ११ ॥ १२ ॥

अयं सोमः विप्राय मेधाविने दाशुपे हविर्दत्तवते यजमानाय गोमंतः पशुयुक्तानि वाजान्
अन्नानि इयर्ति प्रेरयति प्रयच्छतीत्यर्थः । किंच अयमेव सोमः सप्तभ्यः होत्राभ्यः वरं वरणीयं
धनं आप्रयच्छति अन्धं नेत्रहीनं दीर्घतमससृष्टिं चक्षुःप्रदानेन श्रोणं च पंगुं परावृज्यर्षिं
चरणप्रदानेन एवमुभावृषी प्रतारिपत् प्रकर्षेण वर्धितवान् शिष्टं स्पष्टम् ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

महीति नवर्चं दशमं सूक्तं आनुष्टुभं रूपदेवताकं आद्याचतुर्थौ तृष्णिहौ ऋषिः पूर्ववत्
तथाचानुक्रान्तम्—महिनवपौष्णमानुष्टुभमाद्याचतुर्थ्यांउष्णिहाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रस्रच्छामनीपाःस्पर्हायन्तिनियुतः ।

प्रदस्त्रानियुद्रंथःपूपाअविष्टुमाहिनः ॥ १ ॥

प्र । हि । अच्छं । मनीपाः । स्पर्हाः । यन्ति । नियुतः ।

प्र । दस्त्रा । नियुत्तुद्रंथः । पूपा । अविष्टु । माहिनः ॥ १ ॥

हि यस्मात्कारणात् मनीपाः अस्मदीयाः स्तुतिलक्षणावाचः अच्छ गुणग्रहणद्वारेण पू-
षणमभिप्रायं प्रयन्ति प्रकर्षेण गच्छन्ति । कीदृश्यः स्पर्हाः सर्वगुणोपेतत्वात् स्पृहणीयाः नियु-
तः नियमनाद्वा .नियोजनाद्वेत्येतद्रूपं अस्माभिर्नियमितावानियुतावा उच्चारिताइत्यर्थः एतत्
शास्त्रा उपकारस्य प्रत्युपकारं कर्तुं दस्त्रा दर्शनीयः नियुद्रथः गमनाय सर्वदानियुतरथोनियु-
करथोवा माहिनः महान् पूपा देवः माविष्टु अस्मान्प्रकर्षेणरक्षतु । यद्वा दस्त्रा दंसयितारो कर्म-
णापुषपयितारो परिसमापयितारावित्यर्थः एवं भूतौपत्नीयजनानौ पूपा रक्षत्विति योज्यम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्यत्यन्महित्वंवाताप्यमयंजनः ।

विप्रआवंसद्गीतिभिश्चिकेतसुष्टुतीनाम् ॥ २ ॥

यस्य । त्यत् । म॒हित्वम् । वा॒ताप्यम् । अ॒यम् । ज॒नः ।

वि॒प्रः । आ । वं॒सत् । धी॒तिभिः । चि॒केत । सु॒ष्टु॒ती॒नाम् ॥ २ ॥

विषोमेषावी अयं यजमानजनः यस्य पूष्णः संबन्धि त्यक्तप्रसिद्धं महित्वं महत्वं वा-
चाप्यं मण्डले संभृतं परिपक्वमुदकंधीतिभिः यागादिकर्मभिः आवंसत् संभजते सदेवः सुष्टुती-
नां तदीयाः शोभनाः स्तुतीः चिकेत जानातु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सर्वेदसुष्टुतीनामिन्दुर्नपूपावृषां ।

अभिप्सुरःप्रुपायतिव्रजंनआभुपायति ॥ ३ ॥

सः । वे॒द । सु॒ष्टु॒ती॒नाम् । इ॒न्दुः । न । पू॒पा । वृ॒षां ।

अ॒भि । प्सु॒रः । प्रु॒पा॒य॒ति । व्रं॒जम् । नः । आ । अ॒भु॒पा॒य॒ति ॥ ३ ॥

यउक्तगुणः सपूपा सुष्टुतीनां शोभनस्तोत्राणां स्वरूपमितिशेषः वेद जानाति अपिच
इन्दुर्न सोमइव तथा अयं पूपा वृषा कामानां वर्षिता भवति । प्सुरः रूपवान् सन् अभि अस्मा-
नभिलक्ष्य पुपायति सिंचति । तथा नोस्माकं व्रजं गोष्ठं च आपुपायति आभियुत्येन सिंचति
अस्पृश्यं हिरण्यपश्वादिकं ददातीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मंसीमहित्वाव्यमुस्माकं देवपूपन् ।

मतीनांचसाधनंविप्राणांचाध्वम् ॥ ४ ॥

मं॒सी॒मा॒हि॒त्वा । व॒यम् । अ॒स्माक॑म् । दे॒व । पू॒पन् ।

म॒ती॒नाम् । च । सा॒ध॒नम् । वि॒प्रा॑णाम् । च । आ॒ध्व॒म् ॥ ४ ॥

हेदेव द्योतमान पूषन् वयं स्तोतारः त्वा त्वां मंतीमहि स्तुमः । कीदृशं अस्माकं अस्मदी-
यानां मतीनां च अभिलषितानां च साधनं साधयितारं विप्राणां च मेधाविनामपि आधवे
परिचर्याद्वारेण कंषयितारं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रस्यार्धियज्ञानामश्वहयोरथानाम् ।

ऋषिःसयोमनुहितोविप्रस्ययावयत्सखः ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्रतिऽअर्धिः । यज्ञानाम् । अश्वहयः । रथानाम् ।

ऋषिः । सः । यः । मनुःऽहितः । विप्रस्य । यवयत्सखः ॥५॥१३॥

ऋषिः सर्वस्य द्रष्टा सपूषा यज्ञानां प्रत्यर्धिः अर्धभाक् रथानां संबंधिभिः अश्वहयः ह-
यतिर्गतिकर्मा अश्वैर्गमनशीलो भवति अश्वयुक्तेन रथेन सदागन्तेत्यर्थः । मनुहितः मनुष्यहि-
तोयः विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः यावयत्सखः शत्रूणां पृथक्कर्ता सखा भवति स इति पूर्वेषु
संबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी—

आधीपमाणायाःपतिःशुचायाश्चशुचस्यंच ।

वासोवायोर्वीनामावासांसि ममृजत् ॥ ६ ॥

आधीपमाणायाः । पतिः । शुचायाः । च । शुचस्यं । च ।

वासःऽवायः । अवीनाम् । आ । वासांसि । ममृजत् ॥ ६ ॥

आधीपमाणाया आत्मार्षे धीपमानायाः शुचायाश्च दीप्तायाः अजायाश्च पतिः स्वामी
न केवलं स्त्रीमात्रस्य किंतु शुचस्य दीप्तस्य पुंशोश्च पतिरित्यर्थः एवंभूतः पूषा देवः अवी-
नामूर्णानां संबंधिरोमभिः वासोवायः दशापवित्रादीनि वस्त्राणि प्रेरयन् वासांसि रजक-
शोभ्यानि तानि वस्त्राणि आममृजत् आसमंतात्पकाशोष्णाभ्यां शोधयन् भवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इ॒नोवाजा॑नां॒पति॑रि॒नःपुं॒ष्टीनां॑सखा ।

प्र॒श्मश्रु॑ह॒र्यतो॑दू॒धोद्वि॒ष्टथा॒योअदा॑भ्यः ॥ ७ ॥

इ॒नः । वाजा॑नाम् । पति॑ः । इ॒नः । पुं॒ष्टीनाम् । सखा॑ । प्र । श्मश्रु॑ ।

ह॒र्यतः॑ । दू॒धोत् । वि । द्वा॒था । यः । अदा॑भ्यः ॥ ७ ॥

इन्द्रेश्वरः पूषा वाजानां हविरादीनां सर्वेषामन्तानां पतिः स्वामी इन्द्रः प्रभुः पुष्टीनां सर्वेषां प्राणिनां स्वभूतानां पोषकाणां करणे सत्त्वा मित्रभूतः सर्वस्योपकारित्वात् । किञ्च हर्यतः कामयमानस्य यजमानस्य स्वभूतं सोमं पिबन्निति शेषः । श्मश्रु श्मश्रूणि वृथा अनायासेन प्रयत्नेन प्रविद्धोत् प्रकर्षेण विविधं कंषयति । यः पूषा अदाभ्यः शत्रुभिरर्हिंस्यः स इति पूर्व-
ण संबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आ॒तेर॒थस्य॑पूप॒न्नजा॑धुरं॒वष्ट्युः॑ ।

वि॒श्वस्यार्थि॑नः॒सखा॑स॒नो॒जाअ॒नप॑च्युतः ॥ ८ ॥

आ । ते । रथ॑स्य । पू॒पन् । अ॒जाः । धुरं॑म् । व॒ष्ट्युः । वि॒श्वस्य॑ ।

अ॒र्थिनः॑ । सखा॑ । स॒नःऽजाः॑ । अ॒नप॑च्युतः ॥ ८ ॥

हे पूषन् देव ते त्वदीयस्य रथस्य धुरं अजावाहनत्वेन आवष्ट्युः आवर्तयन्ति आव-
हन्तीत्यर्थः । यस्त्वं विश्वस्य सर्वस्यार्थिनोयाचकस्य अभिलषितार्थमदात्त्वात् सखा सखि-
भूतः सनोजाः चिरजातः अनपच्युतः स्वाधिकाराद्वनपगतः तस्य ते रथमिति संबन्धः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अ॒स्माकं॑मूर्जा॒रथ्य॑पूषा॒अवि॑ष्टु॒माहि॑नः ।

भुव॑द्वाजा॒नांदु॒धद्व॑मनः॒शृणु॑व॒द्वव॑म् ॥ ९ ॥ १४ ॥

अ॒स्माकं॑म् । ऊ॒र्जा । रथ्य॑म् । पूषा । अ॒वि॒ष्टु । माहि॑नः । भुव॑त् ।

वाजा॑नाम् । दु॒धः । इ॒मम् । नुः । शृ॒णु॒वत् । ह॒वम् ॥ ९ ॥ १४ ॥

त्यंतक्रूरमित्यर्थः । आत् तदानीं मे मम स्वभूतानि वृषभा वृषभकर्माणि दंपंतोवृषभस्येव वि-
क्रांतकर्माणि प्रव्रवन्ति विद्वज्जनाइतिशेषः इन्द्रेतीमो पद्मपूरणौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदज्ञातिपुवृजनेष्व्वासंविश्वेसतोमघवानोमआसन् ।

जिनामिवेक्षेमआसन्तंमाभुं प्रतंक्षिणांपर्वतेपाद्गृह्यं ॥ ४ ॥

यत् । अज्ञातिषु । वृजनेषु । आसंम् । विश्वे । सतः । मघवः ।

मे । आसन् । जिनामि । वा । इत् । क्षेमं । आ । सन्तम् । आभुम् ।

प्र । तम् । क्षिणाम् । पर्वते । पाद्गृह्यं ॥ ४ ॥

यद्यदा अज्ञातेषु शरीरवस्त्रास्त्रयत्नादिभिः अपरिज्ञातेषु वृजनेषु संग्रामेषु आसं अहं यु-
द्धार्थमुपविशामि तदा विश्वे सर्वे मघवानो हविलक्षणतपोलक्षणधनवन्तः सतः एवं व-
र्तमानस्य मे ममेन्द्रस्य समीपे आसन् उपविशन्ति मम वीर्यवृद्ध्यर्थं मां स्तुवन्तस्तिष्ठन्तीत्यर्थः ।
अपिच क्षेमे जगत्पालने निमित्ते आसंतं आकारोभीत्यस्यार्थं वर्तते सर्वमभितः संतं आभुं म-
हान्तं शत्रुं जिनामि वा विनाशयाम्येव नात्र विनाशे संशयः इदितिपूरणः । तं महान्तं शत्रुं
पाद्गृह्य पादौ गृहीत्वा पर्वते गिरौ प्रदक्षिणां प्रहितवानस्मि प्रक्षिपामि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नवाउमां वृजनेवारयन्तेनपर्वतासोयद्दहंमनस्ये ।

ममस्वनात्कृधुकर्णोभयातएवेदनुद्यून्किरणःसमेजात् ॥ ५ ॥ १५ ॥

न । वै । उँ इति । माम् । वृजने । वारयन्ते । न । पर्वतासः । यत् ।

अहम् । मनस्ये । मम । स्वनात् । कृधुकर्णः । भयाते । एव । इत् ।

अनु । द्यून् । किरणः । सम् । एजात् ॥ ५ ॥ १५ ॥

वैउ इत्येतैव वृजने संग्रामे मां युद्धार्थमुपस्थितं संतं न वारयन्ते केचिन्निवारयितुं सम-
र्थान् भवन्ति अहं यत्कर्म मनस्ये मनसा कर्तुमिच्छामि पर्वतासः अतितरणक्षमाहिमवदादयो-
गिरयः तत्कर्म मनसा सोढुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः । किञ्च ममेन्द्रस्य स्वनात् शब्दादेव कृधुक-

र्णानामासुरः पद्मा रुधुकर्णोह्रस्वकर्णः मंदश्रवणेन्द्रियोवधिरः स्थावरपिपीलिकादिरपि भ्रयाते
चिभेति । अपिच एवेव एवमेव रुधुकर्णवत् अनुद्युत् प्रतिदिनमित्यर्थः किरणः अन्तर्गतम-
त्वर्थमेतत् किरणवान्निभवानादित्यः समेजात् सम्यक् कंपते चलति नियमेन प्रयातीत्यर्थः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

दर्शन्वन्नश्रुतपाँअनिन्द्रान्बाहुक्षदःशरवेपत्यमानान् ।
घृपुंवायेनिनिदुःसखायमध्व्यून्वैपुपवयोवदृत्युः ॥ ६ ॥
दर्शन् । नु । अन्नं । श्रुतपान् । अनिन्द्रान् । बाहुऽक्षदः ।
शरवे । पत्यमानान् । घृपुम् । वा । ये । निनिदुः । सखायम् ।
अधि । ऊँ इति । नु । एषु । पवयः । वृष्ट्युः ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन्जगति श्रुतपान् श्रुतानि पक्तानि सोमादिहवींष्यपहत्य पिवतः अनिन्द्रान् इ-
न्द्रेण मया वर्जितान् बाहुक्षदः बाहुभिर्पजमानान् शकलीकुर्वतः शरवे हिंसार्थं पत्यमानान्
अभिपततोऽसुरादीन् नु क्षिप्तं दर्शं अहमिन्द्रः पर्यामि एवं भूतेष्वेषु अधि उपरि पवयोमदी-
यान्यायुधानि वदृत्युः वर्तन्ते । वाशब्दः समुच्चये । घृपुं महान्तं च सखायं सखिवत्प्रियं हितस्य
कर्तारं मां येनिनिदुः निन्दन्ति उदिति समुच्चये एषु चोपरिमदीयान्यायुधानि नु क्षिप्तं वर्तन्ते ॥६॥

अथ सप्तमी—

अभूवौक्षीर्व्युँआयुरानद्दर्पन्नुपूर्वोअपरोनुदर्पत् ।
द्वेष्वस्तेपरितनभूतोयोअस्यपारैरजसोविवेष ॥ ७ ॥
अभूः । ऊँ इति । औक्षीः । वि । ऊँ इति । आयुः । आनुद् ।
दर्पत् । नु । पूर्वः । अपरः । नु । दर्पत् । द्वे इति । प्वस्ते इति ।
परि । तम् । न । भूतः । यः । अस्य । पारे । रजसः । विवेष ॥७ ॥

अत्र मध्यमपुरुरेणेन्द्रस्योच्यमानत्वात् वसुक्रइन्द्रं स्तौति । उदत्यवधारणे । हे इन्द्र अ-
भूः त्वमेव प्रादुर्भवसि औशीः कालेकाले त्वमेव पृथिवीं सिञ्चति नान्यदृत्यर्थः आनडित्पादौ
सर्वत्र परोक्षनिर्देशे प्रत्यक्षीकरणार्थं मध्यमपुरुरेण प्रकृतत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्दसमा-
नार्थोभवच्छब्देभ्याहर्तव्यः विद्वति वैविध्ये । उ इति वार्थं । आयुर्जीवितमुच्यते । इन्द्रोभवा-
न्विबिधमायुश्च आनट् व्याप्नोति आभूत्संहवामीवतीत्यर्थः । किंच पूर्वं पुरातनोभवानिन्द्रः
नु क्षिप्रं दर्पव दृषिदारणे सिञ्चहुलं छेदि वज्रेण शत्रून् विदारयति अपरोन्यः शत्रुनुदर्पव नु
इति निषेधार्थंभवन्तमिन्द्रं नविदारयति भवानेव सर्वं शत्रुजातं हिनस्तीत्यर्थः । अपिच योभ-
वानिन्द्रः अस्पेदशस्य रजसोलोकस्य त्रैलोक्यस्येत्यर्थः पारे परतः परमस्त्रुमवायुत्क्षेपेण सृ-
ष्टिकारणात्मना स्थित्वेत्यर्थः विवेप सर्वतोऽप्याप्नोति तमिन्द्रं द्वेदति सामर्थ्यात् घावापृथिव्यौ
न परिभूतः नपरिभवतः अभिभवितुं न शक्नुतइत्यर्थः । कीदृशौ पवस्तेपवतिर्गतिकर्मा अस्मा-
दौणादिकोस्तमत्ययः अतः अजायतएविति टापि कृते प्रथमाद्विवचने चैतद्वुपं भवति मह-
त्त्वेन सर्वस्याभिभवनाय गद्यौ यद्वा सर्वस्य प्रकर्षेणाच्छादयिष्यौ रेफलोपच्छान्दसः ॥ ७ ॥

अथाहमी-

गावोयवंप्रयुताअर्योअक्षन्ताअपश्यंसहगोपाश्चरन्तीः ।

हवाइदर्योअभितःसमायन्कियंदासुःस्वपतिश्छन्दयाते ॥ ८ ॥

गावः । यवंम् । प्रयुताः । अर्यः । अक्षन् । ताः । अपश्यम् ।

सहगोपाः । चरन्तीः । हवाः । इत् । अर्यः । अभितः । सम् ।

आयन् । कियन्त् । आसु । स्वपतिः । छन्दयाते ॥ ८ ॥

गावोभेनवः प्रयुताः प्रकर्षेण मिश्रिताः परस्परेण सहभूताः यवं मृद्वृष्टिजनितयवादि
घासं अक्षन् अर्दति भक्षयन्ति अर्यः सर्वस्य स्वाम्यहं तायाः अपश्यं पश्यामि । कीदृशीः सह-
गोपाः पशुपालकेन सहिताः चरन्तीः घासं भक्षयन्तीः एवंभूतास्ताः परया प्रीत्या पश्यामीत्यर्थः ।
किञ्च हवाः वाहनदोहनार्थमाह्वानाहाः गावः अर्यः द्वितीयार्थे प्रथमा अर्यं स्वामिनं प्रति
अभितः सर्वतः समायन् समित्येकीभावे एकीभूय आगच्छन्ति । इदितिपूरणः । आगतास्वाहु
गोषु स्वपतिः स्वानां गवां स्वामी कियत् क्षीरं छन्दयाते दोग्धुं कामपते मदर्थं दोग्ध्रीरित्यर्थः ।
गावआशिरं दुहे इतिवचनात् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

संयद्दयंयवसादोजनानामहंयवादुर्वज्जेअन्तः ।

अत्रायुक्तोवसातारमिच्छादथोअयुक्तंयुनजद्वन्वान् ॥ ९ ॥

सम् । यत् । वयम् । यवसददः । जनानाम् । अहम् । यवददः ।

उरुदअजे । अन्तरिति । अत्र । युक्तः । अवसतारम् । इच्छात् ।

अथो इति । अयुक्तम् । युनजत् । व्वन्वान् ॥ ९ ॥

अनया ऋषिरिन्द्रप्रसादलब्धं स्वस्य सार्वभौम्यं प्रकाशयति । जनानां लोकानां मध्ये ये यवसादः तृणस्यान्तारः पशवः ते वयमिति संसम्यक् जानीहि उपसर्गश्रुतेयोम्यक्रियाध्याहारः । ये च यवादः यवोपलक्षितस्यान्नस्यान्तारोमनुष्यास्तेपि वयमिति संजानीहि । वस्तुतस्तु उर्वज्जे विस्तीर्णे अजिरंगणे हार्दाकाशरूपे यत् अंतः अंतर्यामिरूपं ब्रह्म तदहमस्मि अत्रास्मिन् हार्दाकाशे युक्तः समाहितोभवानिन्द्रः अवसावारं आत्मनः संभक्तारं इच्छात् इच्छति आत्मसाक्षात्कर्तुं । अथो अपिच अयुक्तं भयोगिनं ववन्वान् द्वितीयार्थे प्रथमा ववन्वत् अतिशयेन विषयान् सेवमानं पुरुषं युनजत् युनक्ति संसारे शापानुग्रहसमर्थोभवद्रूपोहमेवास्मीति भावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

अत्रेदुमेमंससेसत्यमुक्तंद्विपाच्चतुष्पात्संसृजानि ।

स्त्रीभिर्योअन्नृषणंपृतन्यादयुद्धोअस्यविमंजानिबेदः ॥१०॥१६॥

अत्रं । इत् । ऊँ इति । मे । मंससे । सत्यम् । उक्तम् । द्विषपात् ।

च । यत् । चतुष्पात् । समसृजानि । स्त्रीभिः । यः । अत्रं ।

• नृषणम् । पृतन्यात् । अयुद्धः । अस्य । वि । जजानि । बेदः ॥१०॥१६॥

मे मम अत्रास्मिन्तोत्रे उक्तं मया कथितं सत्यमित् यथा भूतमेव मंससे त्वं जानीहि अर्थवादरूपेणैतदध्यारोपितमित्यर्थः । उदिति पूरणः । किञ्च द्विपाच्च मनुष्यादिकं च चतुष्पाच्च पश्वादिकं च यत्स्थावरजंगमात्मकं जगत्संसृजानि अहमुत्पादयामीवि । अत्रास्मिन्नगति

स्त्रीभिः स्त्रीसदृशैर्वलादिहीनैः पुरुषैः सह यः शूरमन्योजनः वृषणं अभिलषितस्य वर्धितारं मां परित्यज्येति शेषः । पृतन्यात् युद्धं कर्तुमिच्छति अहं अस्येदृशस्य स्वभूतं वेदोधनं अयुद्धः तेन पुरुषेणायोद्धासन् बलादपहत्य विभजानि स्तोतृभ्योयद्वृष्यश्च ददामीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी-

यस्यानुक्षादुहिताजात्वासकस्तौविद्वान्अभिमन्यातेअन्धाम् ।

ऋतुरोमेनिप्रतितंमुचातेयईवहति यईवावरेयात् ॥ ११ ॥

यस्य । अनुक्षा । दुहिता । जातु । आस । कः । ताम् । विद्वान् ।

ऋत्ति । मन्याते । अन्धाम् । कतुरः । मेनिम् । प्रति । तम् ।

मुचाते । यः । ईम् । वहति । यः । ईम् । वा । वरेयात् ॥ ११ ॥

यस्येन्द्रस्य मम कारणरूपेणावस्थितस्य अनक्षा अक्षिवर्जिता दर्शनहीना अचेतनेत्यर्थः दुहिता प्रकृत्याख्या जातु कदाचित् आस असतेर्गत्यर्थस्य लिटि रूपं सामर्थ्यात् महाप्रलये मय्येव स्त्रीना सती सर्वत्र वर्तते । तां प्रकृतिं विद्वान् मय्येव स्त्रीनां जानन् मत्तोऽन्योदेवः को भवति न कोपीत्यर्थः । अपिच अंहां दर्शनहीनामचेतनां तां अभिमन्याते आत्मन्याश्रयप्रदानेन कोदेवोऽभिपूजयति यद्वा क्षीरोदकवत् घटाकाशवच्च मया सहैकीभूतां तां आभिमुख्येन कोजानाति अहमेव सर्वज्ञः स्वात्मन्याश्रयप्रदानेनाभिपूजयामि मया सहैकीभूतां तां तत्त्वतोहमेव जानामि नान्यइति । किञ्च कतुरोदेवः मेनि वज्रं तं प्रसिद्धं वृत्रादिशत्रुं प्रतिमुचाते मुंचति स्वयमेव प्रभ्रमुत्थाप्येदानीं प्रतिवृत्ते योदेवईमेनं शत्रुं वहते वहति अपिवा यईमेनं वरेयात् वारयितुमिच्छति सचाहमेव नान्योमत्सदृशोस्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

कियंतीपोपामर्यतोवधूयोःपरिप्रीतापन्यंसावार्येण ।

भद्रावधूर्भवति यत्सुपेशाःस्वयंसामित्रं वनुते जनेचित् ॥ १२ ॥

क्रियती । योषा । मूर्यतः । वृधुः । परिदृशीता । पन्थसा ।
 वार्येण । भद्रा । वधूः । भवति । यत् । सुदपेशाः । स्वयं । सा ।
 मित्रम् । वनुते । जने । चित् ॥ १२ ॥

क्रियती किं परिमाणो योषा स्त्रीजातिः मयंतोमनुष्यसंबन्धिनोभोगानाचरतः वधूयोः
 स्त्रीकामस्य सर्वात्मिकस्यान्तर्यामिरूपेणावस्थितस्येन्द्रस्य परिमीता अनुरक्ता वशावर्तिनीत्यर्थः ।
 कीदृशस्य वार्येण वरणीयेन पन्थसा स्तोत्रेण स्तुतस्य सतइतिशेषः । अपिच यत् या वधूः भद्रा
 कल्याणी सुपेशाः शोभनरूपा च भवति सा द्रौपदीदमयन्त्यादिका वधूः स्वयमात्मैव जने
 चित् जनमध्येवस्थितमपि मित्रं प्रियमर्जुननत्यादिकं पतिं वनुते याचते स्वयंवरधर्मेण प्रार्थयते
 सच प्रीयमाणोवरजनोहमेवेत्यभिप्रायः । रूपंरूपं प्रतिरूपोवभूवेतिपंचालिंगात्सर्वात्मकत्वा-
 दिति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

पुत्तोर्जगारप्रत्यश्चमत्तिशीर्ष्णाशिरःप्रतिदधौवरुथम् ।
 आसीनऊर्ध्वामुपसिक्षिणातिन्यङ्कुत्तानामन्वेतिभूमिम् ॥ १३ ॥

पुत्तः । जगार । प्रत्यश्चम् । अत्ति । शीर्ष्णा । शिरः । प्रति ।
 दधौ । वरुथम् । आसीनः । ऊर्ध्वाम् । उपसि । क्षिणाति ।
 न्यङ् । उत्तानाम् । अनु । एति । भूमिम् ॥ १३ ॥

अत्रादित्यात्मनेन्द्रः स्तुयतेतदंशात् आदित्यरूपीन्द्रः पत्नः रश्म्याख्यैः पादैः जगार
 वृष्टिलक्षणमुदकं गिरति गृह्णातिवा । गृहीत्वा च पर्यर्थं आत्मानं प्रतिगतमुदकमत्ति भक्षयति
 मंडले अवस्थापयतीत्यर्थः । तदनंतरं वरुथं वरणीयं वृष्टिलक्षणमुदकं शीर्ष्णा शिरःस्थानी-
 येन रश्मिजालेन शिरः सर्वस्य लोकस्य मस्तकं प्रतिदधौ दधाति प्रतिक्षिपतीत्यर्थः । किञ्च उप-
 सि उपस्थे स्वसमीपस्थाने मण्डले आसीनउपविष्टः सन् ऊर्ध्वामुदवां स्वदीर्घि क्षिणाति हिन-
 स्ति आलोककरणाय प्रक्षिपतीत्यर्थः न्यङ् रश्मिसमूहरूपेण नीचैरश्रिता गन्ता सन् उत्तानां वि-
 स्तृतां भूमिं अन्वेति अनुगच्छति ॥ १३ ॥

१ ऋ० सं० ४. ७. ३३. ।

२ प्रत्यश्चं प्रतिकूलगन्तारमुदकसघमतीति तस्यैव विशदीकरणं वरुथं तापनिवारकं तत् ।

अथ चतुर्दशी-

बृहन्नच्छायोअपलाशोअर्वातस्यौमाताविपितोअत्तिगर्भः ।
अन्यस्यावत्संरिहतीमिमायकयाभुवानिदधेधेनुरूधः ॥ १४ ॥

बृहन् । अच्छायः । अपलाशः । अर्वा । तस्यौ । माता ।
विपितः । अत्ति । गर्भः । अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती ।
मिमाय । कया । भुवा । नि । दधे । धेनुः । ऊधः ॥ १४ ॥

वसुकः अनयादित्यात्मानमिन्द्रं स्तौति । बृहन्महानादित्यः अच्छायः छायावर्जितः व-
मोरहितइत्यर्थः अपलाशः पर्णरहितः पराशदनवर्जितोविनाशरहितइत्यर्थः । अर्वा सततगामी
तस्यौ तिष्ठति । किञ्च माता वृष्टिप्रदानद्वारेण सर्वस्य जगतोनिर्माता विपितोविमुक्तः निरालंब-
नइत्यर्थः गर्भः त्रैलोक्यस्य गर्भभूतः आदित्यात्मेन्द्रः अत्ति हवीषि भक्षयति । यद्वा अनेन विना
शः लक्ष्यते पापानि नाशयति किं अन्यस्याः अदित्याख्यायादेवमातुः वत्समपत्यभूतं आदित्यं
रिहती आस्वादयन्ती उपजीवन्ती वर्धयन्ती मिमाय निर्मिमीते पूर्वस्यां दिश्यहन्त्यहनि उत्पाद-
यतीत्यर्थः । कया भुवा केन भावेनाभिप्रायेण भक्त्या भयेन चेत्यर्थः धेनुर्धौः तं उदकस्पाधा-
रत्वात् क्षरित्वाच्च ऊधःस्थानीयमादित्यं निदधे स्थापयति यद्वा धेनुर्धौः ऊधोयथा तद्दा-
दित्यं धौर्धारयति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

सप्तवीरासोअधरादुदायञ्छोत्तरात्तात्समजग्मिरन्ते ।
नवपश्वातात्स्थिविमन्तआयन्दशप्राक्सानुवितिरन्त्यश्रः ॥ १५ ॥ १७ ॥

सप्त । वीरासः । अधरात् । उत् । आयन् । अष्ट । उत्तरात्तात् ।
सम् । अजग्मिरन् । ते । नव । पश्वातात् । स्थिविमन्तः ।
आयन् । दश । प्राक् । सानुं । वि । तिरन्ति । अश्रः ॥ १५ ॥ १७ ॥

अनयेन्द्रः प्रजापतिरूपेण स्तूयते सप्त सप्तसंख्याकाः वीरासः प्रजापतेः पुत्राविश्वामि-
त्रादयः अधरात् प्रजापतेरधः कापादुद्गायन् उत्पन्नावभूतुः अष्ट अष्टसंख्याकास्ते प्रसिद्धाः
वालखिल्पादयः उत्तरात्ताव उत्तरात्कापप्रदेशात् समजगिरन् संजज्ञिरे । स्थिविमन्तः स्था-
नवन्तः नव नवसंख्याकाभगवः पश्चात्ताव पृष्ठवः आयन् आगतात्पन्नाइत्यर्थः । तथा दश
दशसंख्याकाअङ्गिरसः पाक् अग्रतत्पन्नाः सन्तः अश्रः अशनवतोद्युलोकस्य सानु उन्नतम-
देशं वितिरन्ति वर्धयन्ति । अपरआह सप्तसंख्योपेतावीरामरुतः अधरात् इन्द्रस्य दक्षिणभागात्
उदगमन् अष्टसंख्याकास्ते मरुतः उत्तरभागात्तंगच्छन्ते स्थानयन्तो नवसंख्याकास्ते मरुतः
पृष्ठभागादागच्छन्ति दशसंख्याकास्ते अश्रः अशनवन्तइन्द्रस्य पाक्प्रदेशादियथाः समुच्छ्रित-
शुदकं तेजोवा वितरन्ति मरुतः प्रतिदिशमवस्थाय इन्द्रस्य सहायं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षोडशी-

दशानामेकैकपितृसमानं तंहिन्वन्ति कर्तव्ये पार्याय ।
गर्भमातासु धितं वक्षणास्त्ववेनन्तं तु पयन्ती विभर्ति ॥ १६ ॥

दशानाम् । एकम् । कपितृम् । समानम् । तम् । हिन्वन्ति ।
कर्तव्ये । पार्याय । गर्भम् । माता । सुधितम् । वक्षणासु ।
अवेनन्तम् । तुपयन्ती । विभर्ति ॥ १६ ॥

दशानां दशसंख्याकानां पूर्वोक्तानामेवाङ्गिरसां मध्ये एकं मुख्यं कपिलं एतज्जामानं तं
प्रसिद्धभृषिं कीदृशं समानं सदृशं केन सामर्थ्यात्प्रजापतिना हिन्वन्ति अवशिष्टाअङ्गिरसः प्रे-
रयन्ति । किमर्थं ऋग्वे यज्ञादिजगत्प्रवर्तनकर्मणे यद्वा सम्पक् ज्ञानलक्षणप्रज्ञानाय । कीदृशात्
पार्याय परिसमापयित्वाय प्रणेतव्याय वा यज्ञादिकर्मणोपदेशनायेत्यर्थः माता मरुत्याख्या च
वक्षणासु वक्षणाइति नद्यत्पन्ते ताभिश्चात्रापोलक्ष्यन्ते प्रकृतिस्थासु सूक्ष्मास्वप्नु सुधितं
सुहितं प्रजापतिना स्थापितमित्यर्थः अवेनन्तं वेनतिः कान्तिकर्मा गतिनिवासमकामयमानं
वादृशं प्रजापतेः गर्भं तुपयन्ती तुप्यती सम्पक् ज्ञानान्युपदेष्टुं योग्योपमिति प्रीता सती विभ-
र्ति प्रजापतेर्नियोगाद्धारयति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

पीवानंमेपमपचन्तवीरान्पुंसाअक्षाअनुदीवआसन् ।
द्वाधनुंवृहतीमप्स्व१न्तःपवित्रवन्ताचरतःपुनन्ता ॥ १७ ॥

पीवानम् । मेपम् । अपचन्त । वीराः । निःसृताः । अक्षाः । अनु ।
दीवे । आसन् । द्वा । धनुम् । वृहतीम् । अप्सु । अन्तरिति ।
पवित्रवन्ता । चरतः । पुनन्ता ॥ १७ ॥

वीराः प्रजापतेः पुत्राः अङ्गिरसः पीवानं स्थूलं भेदोमांसादियुक्तमित्यर्थः मेपं अजं अप-
चन्त प्रजापतिरूपस्येन्द्रस्यार्याय पक्वन्तोभवन् पशुयागं कुर्वन्तइत्यर्थः । किञ्च लुप्तोपममेतत् ।
यथा देवानां अक्षाः दीवे देवने रमणस्थाने न्युक्ताः निक्षिप्ताः सन्तः धन्वासन् संक्रीडमान-
योद्द्वयोरेकतरस्यानुगताभवन्ति तथा सर्वेङ्गिरसः प्रजापतेरनुगताभवन्ति । द्वा अङ्गिरसां मध्ये
द्वावङ्गिरसौ धनुं धनुशब्दोत्र धनुःशब्दपर्यायोधनपर्यायोवा धनुर्यथा वधसाधनं तथा अज्ञा-
नादिवधसाधनं धनवत् प्रीतिकरं वा कपिलमित्यर्थः वृहतीं प्रजापतेराज्ञयावर्धयित्रीं प्रकृतिं
अप्सु अन्तः प्रकृतिस्थानां सूक्ष्माणामुदकानां मध्ये चरतः प्रजापत्यादेशादाराधयतः । की-
दृशौ पवित्रवन्ता पवित्रवन्तौ मन्त्रः पवित्रमुच्यते ध्यानसाधनमणवमन्त्रवन्तौ पुनन्ता पुनन्तौ
शुद्धौ प्रणवध्यानेनात्मानं संस्कुर्वतावित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

विक्रोशनासोविष्वंचआयन्पचातिनेमोनुहिपक्षर्धः ।
अयमेदेवःसवितातदाहृद्वन्नइद्वनवत्सर्पिरंजः ॥ १८ ॥

वि । क्रोशनासः । विष्वञ्च । आयन् । पचाति । नेमः । नुहि ।
पक्षत् । अर्थः । अयम् । मे । देवः । सविता । तत् । आहृ ।
हृद्वर्जः । इत् । वन्वत् । सर्पिःर्जः ॥ १८ ॥

विक्रेशनासः विविधं प्रजापतिपितरमाह्वयन्तः विष्वञ्चः नानागतयोनानापूजनाया सर्वे-
द्विरस आपन् आगच्छन् प्रजापतेः सकाशादुत्पन्नाइत्यर्थः । उत्पद्यमानो नेमः अर्धः अद्विरसां
मध्ये एकोभागः पचति प्रजापत्यर्थं हवींषि पचति अर्धः अपरोभागः नहि पक्षव नहि पचति ।
एतत्सर्वं कथमज्ञायि उच्यते—अपनीदृशोदेवः द्योतमानः सविता सर्वस्य प्रेरकः आदित्योवा प्र-
जापतिर्वा मे मह्यं तत्सर्वं यथोक्तमाह । किञ्च सर्पिरन्तः घृतौदनः द्युनः इव दार्वोदनोऽग्निरपि व-
नवत् हविर्द्वारेण प्रजापतिं वनति संभजते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अपश्यं ग्रामं बर्हमानमारात् चक्रयास्वधया वर्तमानम् ।

सिपत्तय्यर्यः प्रयुगाजनानां सुद्यः शिश्राप्रमिनानोनवीयान् ॥ १९ ॥

अपश्यम् । ग्रामम् । बर्हमानम् । आरात् । अचक्रया । स्वधया ।

वर्तमानम् । सिपत्ति । अर्यः । प्र । युगा । जनानाम् ।

सुद्यः । शिश्रा । प्रमिनानः । नवीयान् ॥ १९ ॥

अपश्यं वसुक्रोहं प्रजापतिरूपमिन्द्रं सम्यक् ज्ञानेन दृष्टवानस्मि । कीदृशं ग्रामं भूवसंधं बह-
मानं वाहयन्तं सृजन्तमित्यर्थः । कुतः आरात् दूरात् उपादानकारणात् प्रकृतिवदित्यर्थः । अचक्र-
या चक्रवर्जितया रथहीनया स्वधया स्वयमात्मानं धारयन्त्या सेनया वर्तमानमागच्छन्तं एवं-
भूवमपश्यमित्यर्थः । किञ्च अर्यः सर्वस्य स्वामीन्द्रः जनानां यजमानानां कार्पत्वेन संबन्धिनः
युगा युग्मानि यज्ञकालविशेषान् प्रसिपत्ति प्रकर्षेण सेवते । कीदृशः सद्यस्तदानीमिव शिश्रा
शिश्राणि शिश्रं श्रथतेरितिनिर्वचनात् श्रथितृणि ताडयितृणि राक्षसादिबृन्दानि प्रमिनानः प्र-
कर्षेण हिंसन् नवीयान् शरीरेण च बलपौरुषपनयनादिभिश्च नवतरः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

एतौ मे गावौ प्रमस्वधुक्तौ मोपुप्रसेधीर्मुहुर्निर्ममन्धि ।

आपश्चिदस्युविनशन्त्यर्थं सूरश्वमर्कउपरोचभूवान् ॥ २० ॥ १८ ॥

एतौ । मे । गावौ । प्र॒क्ष्म॒रस्य॑ । यु॒क्तौ । मो इति॑ । सु । प्र । से॒धीः ।
मुहुः॑ । इत् । म॒मन्धि॑ । आपः॑ । चि॒त् । अ॒स्य । वि । न॒शन्ति॑ ।
अथै॒म् । सू॒रः । च । म॒र्कः । उप॑रः । व॒भूवान् ॥ २० ॥ १८ ॥

कार्यकारणयोरुपचारात् आत्मावैपुत्रनामासीतिवचनात् चेन्द्ररूपेणावस्थितस्य पमर-
स्य प्रकर्षेण शत्रूणां मारयितुः मे मम स्वभूतौ एतावेतादृशौ मुक्तौ सुष्टुपूजितौ गावौ शत्रून्
यज्ञांश्च प्रतिगन्तारौ हरी मोपसेधीः स्तुत्युपसंहारकरणेन अस्मद्यज्ञात् मागमय । किं तर्हिमुहु-
रित् मुहुर्मुहुः ममन्धि पुनःपुनः स्तुहि ममात्मन्नित्यर्थः । आपश्चिद्दृष्टिक्षणान्युदकान्यपि अ-
स्येन्द्रस्यार्थं गतिं विनशन्ति विनशतिर्व्याप्तिकर्मा व्यामुवन्ति । तथा सूरश्च सूर्यश्च व्याप्नोति ।
कीदृशः मर्कः मार्जयिता सर्वस्य शोधयिता उपरः मेघसदृशः वभूवान् भवन् मेघवच्छी-
घ्रगतिः सन्नित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकविंशी-

अ॒यं॒यो॒वज्रः॑पुरु॒धावि॒वृत्तो॒वः॒सूर्य॑स्यवृ॒हतः॒पुरी॑पात् ।
श्र॒व॒इदे॒नाप॒रोअ॒न्यद॑स्ति॒तद॑व्य॒थीर्ज॑रि॒माण॑स्तरन्ति ॥ २१ ॥
अ॒यम् । यः । वज्रः॑ । पुरु॒धा । वि॒वृत्तः॑ । अ॒वः । सूर्य॑स्य । वृ॒हतः॑ ।
पुरी॑पात् । श्र॒वः । इत् । ए॒ना । प॒रः । अ॒न्यत् । अ॒स्ति॑ ।
तत् । अ॒व्य॒थीः । ज॒रि॒माणः॑ । त॒रन्ति॑ ॥ २१ ॥

योयं वज्रइन्द्रस्य स्वभूतः सूर्यस्यादित्यस्य बृहतोमहतः पुरीषात् पूरकात् मण्डलात् अवः
अवस्तात् अधोभागे स्थितेषु पुरुधा बहुमकारेण विवृत्तः वृष्ट्यर्थं प्रवृत्तः पतितः इच्छब्दोप्य-
र्थे तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोध्याहार्यः परः परस्तात् अन्तरिक्षलोकस्योपरिस्थिते सूर्यमण्डले स्थितं
एना एनत् श्रवइत्यन्ननाम तद्धेतुत्वात् उदकं श्रवइत्युच्यते यद्यप्युदकं मेघोदरगतादुदकादन्यद-
प्यस्ति अव्यथी व्यथारहिताः जरिमाणः स्तोतारोमरुदादयः तत्तादृशमुदकं तरन्ति अन्तरि-
क्षलोकं प्रत्यधतारयन्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

वृक्षेष्टक्षेत्रिनियतामीमयुद्गौःस्ततोवयःप्रपतान्पुरुषादः ।
अथेदं विश्वं भुवनं भयात् इन्द्राय सुन्वदृषये च शिक्षत् ॥ २२ ॥

वृक्षेष्टक्षेत्रे । नियता । मीमयुत् । गौः । ततः । वयः । प्र । पतान् ।
पुरुषादः । अर्थ । इदम् । विश्वम् । भुवनम् । भयात् ।
इन्द्राय । सुन्वत् । ऋषये । च । शिक्षत् ॥ २२ ॥

वृक्षेष्टक्षेत्रे सर्वस्मिन्वृक्षमये धनुषि नियता संबद्धा गौः गोसंबन्धिनी स्नायुमती मौर्वी मी-
मयद् भीमयतिः शब्दकर्मां आकृष्यमाणा सती शब्दं करोति । ततस्तस्माद्धनुषः पुरुषादः शत्रु-
जनानामचारोमारयितारइत्यर्थः वयः पक्षिसदृशाः गन्तारोवाणाः प्रपतान् शत्रुमति प्रपतन्ति ।
अथ तदानीं इन्द्रायेंद्रार्थं सुन्वद सोमयागं कुर्वन् ऋषये च शिक्षत् कर्मणां द्रष्टेः कृत्विजे च
संपूर्णां दक्षिणां दददपि इदमीदृशं विश्वं समस्तं भुवनं भूतजातं भयात् इन्द्राद्विभेति अन्य-
त्किमुत्तरार्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

देवानां माने प्रथमा अतिष्ठन् कृन्तत्रादिपामुपगु उदायन् ।
त्रयंस्तपन्ति पृथिवीमनूपाद्वा वृकं वहतः पुरीषम् ॥ २३ ॥

देवानाम् । माने । प्रथमाः । अतिष्ठन् । कृन्तत्रात् । एषाम् ।
उपराः । उत् । आयन् । त्रयः । तपन्ति । पृथिवीम् ।
अनूपाः । ह्वा । वृकम् । वहतः । पुरीषम् ॥ २३ ॥

देवानां सर्वेषां माने निर्माणे सृष्टिकाले इत्यर्थः जगत्स्थितिहेतुभूतरसानुमदानकर्मणि
सप्तव्यत्येन प्रथमा अतिष्ठन् इन्द्रादेशादेते पूर्वे स्थिताः कण्ठे मेघाः कुतपतद्वयम्पते परस्मि-
न्नादे वेपामनुकथनात् । उक्तं हि—मेघाएवमाध्यमिकादेवगणाइति । एषामेवं भूतानां मेघानां

कृतत्राव् छेदनात् उपराः मेघनामैतत् तत्रस्था आपउच्यन्ते मेघस्थाआपः उदायन् उत्पन्नाः
 वृष्टिभावेन भूमौ निपातिताइत्यर्थः । पातितास्वप्सु इन्द्रस्याज्ञया पर्जन्योवायुरादित्यइत्येते त्रयो-
 देवाः पृथिवीं भूमिं तत्रस्थाओषधीरित्यर्थः तपन्ति वृष्टिशीतोष्णैः सन्तापयन्ति पाचयन्ती-
 त्यर्थः । कीदृशाः अनूपाः वर्षादीनामानुपूर्व्येण व्यापारः प्रभावयितारः प्रक्षेपारइत्यर्थः द्वा
 द्वौ वाष्वादित्यौ पाचितास्वोषधीषु स्थितं पुरीषं सर्वस्य पालयितृ प्रीणयितृ वा बृवुकं उदकं
 आदित्यमण्डलं प्रति वहत वायुः शोषयन् आदित्योरग्निभिराददानइत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

सालैजीवातुंरुतनस्यविद्धिमास्मैतादृगपगूहःसमर्थे ।

आविःस्वःऋणुतेगूहतेबुसंसपादुरस्यनिर्णिजो नमुच्यते ॥ २४ ॥ १९ ॥

सा । ने । जीवातुः । उत । तस्य । विद्धि । मा । स्म । एतादृक् ।

अप । गूहः । सृष्टमर्थे । आविः । स्वः । रित्स्वः । ऋणुते । गूहते ।

बुसम् । सः । पादुः । अस्य । निः । निजः । न । मुच्यते ॥ २४ ॥ १९ ॥

अत्रान्तरात्मनेन्द्रः स्तूयते । हे अन्तरात्मन् ते तव सा तादृशी आदित्यात्मिका देवता
 जीवातुः जीविका जीवनहेतुः उतापिच तस्यादित्यस्य च एतादृक् ईदृशं स्वरूपं समर्थं संग्रा-
 मवाचो समर्थशब्दोअत्र यज्ञवाची यज्ञे विद्धि जानीहि स्तुत्यत्वेनेतिशेषः । मास्मापगूहः भा
 त्वत्वपवृणोः । किञ्च निर्निजः सर्वस्य शोधयितुरस्यादित्यस्य सपादुः तच्च पादनं गमनं र-
 शिमद्वारेण गत्वा स्वः सर्वं त्रैलोक्यं आविष्कृत्यते प्रकाशीकरोति । बुसमुदकं गूहते संवृणोति
 आदत्ते इत्यर्थः । अस्मै प्रयोजनद्वयायादित्येन निर्वेदनात् श्रमेणवा गमनं न मुच्यते नकदा-
 चित्परित्यज्यतइत्यर्थः ॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

विश्वोहीति द्वादशर्चं द्वादशं सूक्तं त्रैष्टुभं इन्द्रवसुक्रयोः पितापुत्रयोः संवादोवक्रि-
 यते । पुरा वसुके यज्ञं कुर्वणे सति इन्द्रः प्रच्छन्नरूपआजगाम तं वसुकपत्नीन्दागमनकां-
 क्षिणी विभक्तमिवाद्यया अस्तौत् । अतस्तस्याः साकृपिरिन्द्रोदेवता । अथतस्याः प्रीत्यै वसु-

क्रेण सहेन्द्रः संवादमकरोत् द्वितीयादियुजः चतुर्थीरहिताः पञ्चर्चइन्द्रवाक्पानि । अतस्वासां
सक्रपिः । यद्यप्यासु वसुकः संबोधयत्वाद्देवता तथापि ताक्रचः ऐन्द्रे कर्मणि विनियोकव्याः
इन्द्रलिंगसद्भावात् । चतुर्थीसहिताः शिष्टाः तृतीयाद्यावसुकवाक्पानि । अतः सक्रपिः तासा-
मिन्द्रेद्देवता । तथाचानुक्रान्तम्—विश्वोहिद्वादशेन्द्रवसुकयोः संवादपेन्द्रः सूक्तस्य प्रथमपे-
न्द्रस्य स्तुषा परोक्षवदिन्द्रमाहेन्द्रस्य युजः शेषाक्रपेश्वतुर्थीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विश्वोऽन्यो अरिर्जगाम ममेदहः श्वशुरो नाजगाम ।

जक्षीयाद्धाना उत सोमं पपीयात् स्वाशितः पुनरस्तं जगायात् ॥ १ ॥

विश्वः । हि । अन्यः । अरिः । आऽजगाम । मम । इत् । अहं ।

श्वशुरः । न । आ । जगाम । जक्षीयात् । धानाः । उत । सोमम् ।

पपीयात् । सुऽआशितः । पुनः । अस्तम् । जगायात् ॥ १ ॥

अनया वसुकपत्नीन्द्रं स्तौति—अन्यइन्द्रव्यतिरिक्तः अरिः अर्यः ईश्वरः विश्वोहि सर्व-
एव देवगणआजगाम अस्मद्यज्ञं प्रत्याययौ । इदित्यवधारणे अहेत्यद्भुते । सर्वदेवगणे आ-
गते सति ममेव श्वशुरः इन्द्रो नाजगाम सइन्द्रो यद्यागच्छेत्तर्हि धानाः भृष्टयवान् जक्षीयात्
भक्षयेत् । उतापि च सोममभिपुतं पपीयात् ततः स्वाशितः सुष्ठु भुक्तः दृप्तः सन् पुनर्भूयः अस्तं
स्वगृहं प्रति जगायात् गच्छेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सरोरुवहृपृभस्तिग्मशृङ्गोवर्म्मन्तस्थौ वरिमन्नापृथिव्याः ।

विश्वेप्वेनं वृजनेपुषामिभो मे कुक्षी सुतसोमः पृणार्ति ॥ २ ॥

सः । सरोरुवत् । वृपृभः । तिग्मशृङ्गः । वर्म्मन् । तस्थौ । वरिमन् ।

आ । पृथिव्याः । विश्वेपु । एनम् । वृजनेपु । पुषामि । यः ।

मे । कुक्षी इति । सुतसोमः । पृणार्ति ॥ २ ॥

वृषभः कामानां वर्षिता निग्मशृंगः तीक्ष्णरश्मिः सइन्द्रोहं पृथिव्याअन्तरिक्षस्य वर्ष्मन्
वर्ष्मनि वर्ष्मन्शब्दउन्नतवचनः स्थिरवचनोवा एवंभूते वरिमन् विस्तीर्णे प्रदेशे रोरुवत् भ्रशं
शब्दायमानः सन् आतस्थौ आविष्ठामि । एवंभूतोहं विश्वेषु सर्वेषु वृजनेषु संग्रामेषु एनमीदृशं
वसुकं यजमानं पामि रक्षामि योजयमानः सुतसोमः अभिपुतसोमः मे मम कुक्षी उभौ पा-
श्वौ पृणाति सोमरसपुरोडाशादिहविर्भिः पूरयति ईदृशं रक्षामीति संबंधः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अद्रिणातेमन्दिनंइन्द्रतूयान्तसुन्वन्तिसोमान्पिबंसित्वमेपाम् ।
पचन्तितेवृषभान्अत्सितेपांपृक्षेणमघवन्हूयमानः ॥ ३ ॥

अद्रिणा । ते । मन्दिनः । इन्द्र । तूयान् । सुन्वन्ति । सोमान् ।
पिबंसि । त्वम् । एपाम् । पचन्ति । ते । वृषभान् । अत्सिं ।
तेपाम् । पृक्षेण । यत् । मघवन् । हूयमानः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं मन्दिनः मादयितुन् तूयान् अविदंशितान् सोमान् अद्रिणा अभिष-
वमाणा सुन्वन्ति यजमानाअभिपुण्वन्ति । एपामस्मदादियजमानानां संबन्धीन् सोमान् त्वं पि-
बसि । किञ्च ते त्वदर्थं वृषभान् पशून् ये यजमानाः पचन्ति तेषां संबंधि हविर्भूतान् अत्सि
भक्षयसि । हे मघवन् घनवनिन्द्र त्वं यत् यदा पृक्षेण हविर्भूतेनाग्नेन निर्मितेन हूयमानः
यजमानैर्हूयसे तदेति पूर्वेण संबंधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इदंमुमेजरित्तराचिकिद्धिप्रतीपंशार्पणद्योवहन्ति ।
लोपाशःसिंहप्रत्यञ्चमत्साःक्रोष्टावराहंनिरंतक्कक्षात् ॥ ४ ॥

इदम् । मु । मे । जरित् । आ । चिकिद्धि । प्रति । ईदृषम् । शार्पम् ।
न्यः । वहन्ति । लोपाशः । सिंहम् । प्रत्यञ्चम् । अत्साः ।
क्रोष्टा । वराहम् । निः । अतक्ता । कक्षात् ॥ ४ ॥

हे जरितः शत्रूणां जरयितरिन्द्र त्वं मे मम मुशोभनमपि इदमीदृशं रूपं सामर्थ्यं आ-
चिकिद्धि आसमंताजानीहि । कीदृशं नद्योगंगायाः सरितः प्रतीपं प्रतिकूलं शापं उदकं वह-
न्ति । अपिच लोपाशः लुप्यमानं लृणमभ्रातीति लोपाशोद्युगः मया पेषितः सन् प्रायश्चं आ-
त्मानं प्रतिगच्छन्तं सिंहं अस्ताः अस्ताव आधिमुख्येन गच्छति । तथा कोष्ठा शृगाळः वराहं
बलवन्तमपि सूकरं कक्षात् अभिगहनदेशान्निरतक्त निर्गमयति एतदपि सर्वं सामर्थ्यं त्वत्पुत्रे
मपि त्वत्पसादाह्वयमपि जानोहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

कथान्तएतद्ब्रह्माचिकेतं गृत्संस्यपाकस्तवसोमनीपाम् ।
त्वनोविद्वाँ ऋतुथाविबोचोयमर्थन्तेमघवन्क्षेम्याधूः ॥ ५ ॥

कथा । ते । एतत् । अहम् । आ । चिकेतम् । गृत्संस्य । पाकः ।
तवसः । मनीपाम् । त्वम् । नः । विद्वान् । ऋतुथा । वि ।
बोचः । यम् । अर्थम् । ते । मघवन् । क्षेम्या । धूः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र पाकः पकव्यमज्ञोहं गृत्सस्य मेधाविनस्तवसोवृद्धस्य ते तव मनीषां स्तुतिं कर्तु-
मिति शेषः एतदीदृशं त्वदीयं सामर्थ्यं कथा कथं केन प्रकारेण आचिकेतं आसमंताजानामि ।
त्वद्रुपदेशं विना न जानामीत्यर्थः । तस्मात्कारणात् विद्वान्स्वज्ञस्त्वमेव नोस्मभ्यं ऋतुथा काले
विबोचः विशेषेण ब्रूहि । हे मघवन् धनवन्निन्द्र ते तव अर्थं यं स्तुत्यवयवं वयं कुर्मः सा स्तुतिः
क्षेम्या क्षेमेभवा क्लेशरहिता बोहुं शक्या धूरस्ति यस्मात् अतः स्तुत्यवयवमेव वयमक्लेशेन क-
र्तुं न शक्नुमः अस्माकं मंदबुद्धित्वात् । तस्मात्त्वमेवास्मभ्यं स्वसामर्थ्यं स्तुतिपकारं च पुनरपि
कथयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एवाहिमान्तवसंवर्धयन्तिदिवश्चिन्मेवृहत्उत्तराधूः ।
पुरुसहस्रानिर्शिशामित्साकर्मशत्रुंहिमाजर्निताज्जानं ॥६॥२०॥

एव । हि । माम् । त्वसम् । वर्धयन्ति । दिवः । चित् । मे ।
 बृहतः । उत्तरं । धूः । पुरु । सहस्रा । नि । शिशामि ।
 साकम् । अशत्रुम् । हि । मा । जनिता । जजाने ॥ ६ ॥ २० ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमुक्तप्रकारेण त्वसं प्रवृद्धं मां स्तोतारः स्तुतिभिः स्तुवन्तः
 वीर्येण वर्धयन्ति तस्मात्कारणात् बृहतोमहतो मे ममेन्द्रस्य दिवधिव ध्रुवोकादपि धूः स्तुतिः उ-
 च्चरा उद्गततरा अधिकतरा । किञ्च पुरु पुरुणि बहूनि मे सहस्रा शत्रूणां सहस्राणि साकं युगप-
 त् निशिशामि तनूकरोमि हिनस्मीत्यर्थः । हि यस्मात्कारणात् जनिता सर्वस्य जनयिता प्रजाप-
 तिः मा मां इन्द्रं अशत्रुं अविद्यमानशत्रुं जजान जनितवान् ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी-

एवाहिमांतवसंजज्जुरुग्रं कर्मन्कर्मन्ष्टर्पणमिन्द्रदेवाः ।
 वर्धीं वृत्रं वज्रेण मन्दसानोषं व्रजं महिना दाशुषे वम् ॥ ७ ॥
 एव । हि । माम् । त्वसम् । जजुः । उग्रम् । कर्मन्कर्मन् ।
 ष्टर्पणम् । इन्द्र । देवाः । वर्धीम् । वृत्रम् । वज्रेण । मन्दसानः ।
 अषं । व्रजम् । महिना । दाशुषे । वम् ॥ ७ ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमनेनोक्तप्रकारेण हे इन्द्र देवाः मरुदादयः ऋविग्यजमानावा
 त्वसं महान्तं त्वत्पुत्रं त्वद्रूपनिरूपणावस्थितं संतं वसुकं मां कर्मन्कर्मन् बृवधामिहोत्रादौ
 सर्वस्मिन्कर्मणि उग्रं शूरमसहं वा वृषणं वर्षितारं हविषां दातारं जजुः जानन्ति । अतः मन्द-
 सानोपोदमानोहं वज्रेणायुधेन वृत्रं मेघमसुरं वावर्धीं अवधिषं । किञ्च दाशुषे हविर्दत्तवते
 यजमानाय वृष्टिप्रदानार्थं महिना महत्त्वेन व्रजं मेघसमूहं अपवं अपावं अपावृणोमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

देवासं आयन्परशूँर्विभ्रन्वनां वृश्न्तो अभिविद्धिरायन् ।
 निसुद्धं दधतो वक्षणांसु यत्रा कर्पाट्मनुत इहन्ति ॥ ८ ॥

देवासः । आयुन् । परशून् । अविभन् । वना । वृश्वन्तः ।
अभि । विट्भिः । आयुन् । नि । सुद्धम् । दधतः । वक्षणासु ।
यत्र । कृपीटम् । अनु । तत् । दहन्ति ॥ ८ ॥

देवासोदेवाः इन्द्रेण चोदिताः सन्तः आयन् गच्छन्ति मेघवधार्थं परशून् वज्रान् अ-
विभन् धारयन्ति तदनंतरं विट्भिः मरुदादिपजाभिः सहितावृश्वन्तः मेघान् छिन्दन्तः वना वनानि
वृष्टिलक्षणाद्युदकानि अग्रायन् आभिमुख्येन गच्छन्ति । ततः सुद्धं शोभनद्रवणं वृष्ट्युदकं व-
क्षणासु मदीषु निदधतः नियमेन स्थापयन्तः यत्र यस्मिन्मेघजाते कृपीटं उदकनाभैतत् निगूढ-
मुदकं तिष्ठति तद्मे देवाः तन्मेघजातं अनुलक्षीकृत्य दहन्ति उदकनिर्गमनार्थं शोषयन्ति ॥८॥

अथ नवमी-

शशःक्षुरंप्रत्यञ्चजगाराद्रिलोगेनव्यभेदमारात् ।
बृहन्तंचिदहतेरन्धयानिवर्यद्वत्सोदृपभंशुशुवानः ॥ ९ ॥
शराः । क्षुरम् । प्रत्यञ्चम् । जगार । अद्रिम् । लोगेन । वि ।
अभेदम् । आरात् । बृहन्तम् । चित् । ऋहते । रन्धयानि ।
वर्यत् । वत्सः । दृपभम् । शूशुवानः ॥ ९ ॥

वसुक्रइन्द्रंप्रति ब्रूते-शशः एतत्संज्ञितोमया प्रेरितोमृगविशेषः प्रत्यञ्चं वधायात्मानं
प्रतिगच्छन्तं क्षुरं क्षुरवन्तं दृढदीर्घतीक्ष्णनखं सिंहव्याघ्रादिकं बलवत्कूरमृगमित्यर्थः जगार
गिरति गृह्णाति वा । किञ्च लोगेन लोष्टेन अद्रिं हिमवदादिकं पर्वतं आराद्दूरस्थितमपि व्यभेदं
अहं भिनन्ति । बृहन्तं चिद महान्तमपि हस्त्यादिकं ऋहते ह्रस्वकाय अल्पाय शशकादिकाय रं-
धयानि वशंगमयानि । शूशुवानः वीर्येण वर्धमानोवत्सः दृपभं महोक्षं वयत्मुद्राय गच्छति ।
हे इन्द्र एतदपि सर्वं त्वत्प्रसादादहं करोमीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

सुपर्णद्वेत्यानखमासिपायावरुद्धःपरिपदेनसिंहः ।
निरुद्धश्चिन्महिपस्तप्यावांगोधातस्माअयथैकपदेतत् ॥१०॥

सु॒ष्ट॒र्णः । इ॒त्था । न॒ख॒म् । आ । सि॒सा॒य॒ । अ॒व॒ष्ट॒रु॒द्धः । प॒रि॒ष्ट॒प॒दम् ।
 न । सि॒हः । नि॒ष्ट॒रु॒द्धः । चि॒त् । म॒हि॒पः । त॒र्प्या॑श्वा॒न् ।
 गो॒धा । तस्मै॑ । अ॒य॒थ॒म् । क॒र्प॒त् । ए॒तत् ॥ १० ॥

सुष्टर्णः पक्षिरूपा गायत्री इत्या अमुञ्च द्युलोके नखमात्मीयं आसिपाय सोमाहरणकाले
 इन्द्रार्थमावबन्ध इन्द्रस्य प्रसादात् दिवि पदं न्यस्तवतीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—अवरुद्धः पंजरेणा-
 वृतः परिवेष्टितः सिंहः परिपदं न यथा करस्योपरि सर्वतः पादमववप्राति । किञ्च चिदित्युपमार्थं
 यथा केनापि बद्धपादोनिरुद्धोमहिपः तर्प्यावान् उदकाभावे तृपावान्भवति एवमिन्द्रः सोमाह-
 रणात्पूर्वं सोमाभावे तृपितवानितिशेषः । तस्मै तादर्थ्यं चतुर्थी तादृशस्य तृपितस्येन्द्रस्यार्थं गोधा
 गमयतिवर्णानिति गौर्वाक् तत्र निधीयमानत्वाद्गायत्री गोधा । यद्वा गुधिर्निष्कर्षणार्थः निष्क-
 ष्यसोमाहरणात् गोधा गायत्री अयथं अयत्नेन लीलयेत्यर्थः एतत्सोमजातं कर्पत् आरुष्टवती
 दिवः सकाशादाहतवतीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

तेभ्यो॑गो॒धाअ॒य॒थं॑क॒र्प॒दे॒तद्ये॒ ब्रह्म॑णःप्रति॒पी॒यन्त्य॒न्नैः ।
 सि॒मउ॒क्ष्णो॑व॒सृष्टाँ॑अ॒द॒न्ति॒स्वय॑व॒लानि॒ तन्वः॑शृ॒णा॒नाः ॥ ११ ॥

तेभ्यः॑ । गो॒धाः । अ॒य॒थ॒म् । क॒र्प॒त् । ए॒तत् । ये । ब्रह्म॑णः ।
 प्र॒ति॒ष्ट॒पी॒य॒न्ति । अ॒न्नैः॑ । सि॒मः । उ॒क्ष्णः॑ । अ॒व॒ष्ट॒सृ॒ष्टान् ।
 अ॒द॒न्ति॒ । स्व॒य॒म् । व॒लानि॑ । त॒न्वः॑ । शृ॒णा॒नाः ॥ ११ ॥

ये मरुदादिदेवगणाः ब्रह्मणः परिवृढस्येन्द्रस्य स्वभूतैरन्नैः सोमाख्यैः तृप्ताः सन्तः इति
 शेषः प्रतिपीयन्ति । पीयतिर्हिंसाकर्मा इन्द्रादेशाद्धिसकान्प्रतिर्हिसन्ति । तेभ्यः तेषां देवगणाना-
 मर्थाय गोधाः पूर्वोक्ता गायत्री अयथं अनायासेन एतत्सोमजातं कर्पदाकरुष्टवती । किञ्च सिमः
 सिमान् श्रेष्ठान् यद्वा सिमशब्दः सर्वशब्दपर्यायः सर्वानुक्षणः सिञ्चतः अवसृष्टान् इन्द्रेण निसृष्टान्
 अनुज्ञावान् हविर्भूतान् सोमान् यज्ञेष्वदन्ति । किं कुर्वन्तः स्वयमात्मनैव बलानि शत्रूणां सैन्या-
 नि तन्वः शरीराणि च शृणानाः हिंसन्तः गायत्रीन्द्रादेशाद्देवेभ्यः सोममाहतवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

एतेशमीभिःसुशमीअभूवन्येहिन्विरेतन्वः१ःसोमंउक्थैः ।
 नृवददन्नुपनोमाहिवाजान्दिविश्रवोदधिपेनामवीरः ॥ १२ ॥ २९ ॥
 एते । शमीभिः । सुशमी । अभूवन् । ये । हिन्विरे । तन्वः । सोमं ।
 उक्थैः । नृवदत् । वदन् । उप । नः । माहि । वाजान् ।
 दिवि । श्रवः । दधिपे । नाम । वीरः ॥ १२ ॥ २९ ॥

ये देवर्षादयः तन्वः शरीराणि सोमे सोमयागे उक्थैः शसैः हिन्विरे वर्धयन्ति । एते देवादयः इन्द्रादेशात्सोमे आह्वेते सति शमीभिः सोमयागकर्माभिः सुशमी सुकर्माणः अभूवन् । नृवद मनुष्यवददन् इदं युष्मभ्यं मया दत्तमिति व्यक्तां वाचमुद्धारयन् नोस्मभ्यमुपमाहि उपगम्य वाजाननानि यत्नानि वा हे इन्द्र त्वं देहीतिशेषः । अतःकारणात् वीरः दानशूरस्त्वं दिवि द्युलोके श्रवः दानपतिरितिकीर्तितं नाम नामधेयं दधिपे धारयसि ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वनेवेत्यष्टर्षं त्रयोदशं सूक्तं वसुक्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुकान्तं च—वनेनाष्टाविति । चतुर्थेहनि स्तोमबृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिनएतत्सूक्तमावापार्थं । सूत्रितञ्च—स्तोमेव धेमानेकोअद्यनर्योवनेनवायदति । महाव्रते निष्केवल्येप्येतत्सूक्तं । सूत्रितं च—प्रबोमहेमन्दमानापांघसइतिनिविद्धानवनेनवायोन्यधायिचाकञ्चिति ।

तत्र प्रथमा-

वनेनवायोन्यधायिचाकञ्छुचिर्वास्तोमोऽश्रुणावजीगः ।
 यस्वेदिन्द्रःपुरुदिनेपुहोतानृणांनर्योऽनृत्तमःक्षुपावान् ॥ १ ॥
 वने । न । वा । यः । नि । अधायि । चाकन् । शुचिः । वाम् ।
 स्तोमः । अश्रुणो । अजीगरिति । यस्य । इत् । इन्द्रः । पुरुद्विनेषु ।
 होतां । नृणाम् । नर्यः । अनृत्तमः । क्षुपावान् ॥ १ ॥

वनेनवायोन्वधायीति वने नवनइव वृक्ष इव शकुनिः स्वे नीडे वायमात्मीयं पुत्रं न्यधा-
 यि निदधाति शशुकमजातपक्षं सयथा तत्र निहितः चाकन् भयादिशोनिरीक्षमाणआसी-
 त् । अथवा कामयमानस्तदुत्सुकमनाआसीत् एवमयमस्मात् वृक्षस्यनीडभूतेषु शकुनिपुत्रभूतः
 शुचिर्व्यपगतसर्वदोषः वां युवयोः स्वभूतः स्तोमः हे भुरणौ भर्तारावश्विनौ शीमौ वा भुर-
 ण्युरिति क्षिप्रनामेति । किञ्च यस्य स्तोमस्य पुरुदिनेषु बहुष्वहःसु इन्द्रो होता इन्द्रो-
 प्याह्वाता भवति ममार्यं स्तोमः स्यादिति । किञ्चक्षणः पुनरिन्द्राह्वाता योनृणां
 मनुष्याणां नृतमः मनुष्याणामपि मनुष्यतमः शूराणामपि मध्ये शूरतमइत्यर्थः ।
 नर्यश्च नृष्योहितोयः क्षपावांश्च रात्रिषर्षाघेषु सोमभागः एवं गुणयुक्तेन यः स्तोमः इन्द्रेणापि
 प्रार्थयतेस्मात्सु वर्तमानः सयुवां प्रत्यजीगः नित्यकालमेव गच्छतीत्यर्थः । एवं तावदेतामृचमा-
 श्विनीमितिकृत्वा व्याचक्षते । तदसाधु । ऐन्द्रेहि सूक्ते प्रथमैवेयं भवति तच्च पुनः पृष्ठयस्य पष्ठे-
 हनि स्तोमे वर्धमाने माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुज्यते । हे भुरणौ भर्तारौ
 देवानां पत्नी यएपस्तोमोस्मात्सु निहितः शुचिर्व्यपगतदोषः शकुनिपुत्रइव वने वनावयवे वृक्षे
 चाकन्पश्यन्निव कामयमानइव वा इन्द्रमास्ते यस्य स्तोमस्य किमिति यस्येन्द्रः पुरुदिनेषु बहु-
 ष्वहःसु आह्वाताभूत् । अपिनाम मामनेन स्तोमेन स्तुयुरिति । किञ्चक्षणः पुनराह्वाता यस्येदिन्द्र-
 इनि नृणां नृतमः नर्यश्च क्षपावांश्च समानमेतापूर्वणार्थेन । यमेवं इन्द्रः प्रार्थयते सएपस्तोमः तं
 प्रत्यजीगः गच्छतीत्यर्थः । अथवा सएपः स्तोमोस्माभिरुदीर्यमाणस्तस्येन्द्रस्य गुणान् गृह्णातीति
 स्यात् जिगर्तिर्गृह्णातिकर्मेतिस्तुकं एवमत्र चाकन्नित्यस्य पश्यन्निति वा कामयमानइतिवैत्येतौ
 विपरिणामी उपपद्येते शब्दसारूप्यादर्थविरोधाच्च । एतस्मिन्निगमे पदविभागगतः कश्चिद्विचारो-
 स्ति तमाह भाष्यकारः—येति च यइतिच । चकारशाकल्यइति वा इति यइति च पदे चकारशा-
 कल्यः पदकारः । तदेतद्विचार्यमाणं न साधु भवति । किं कारणं उदात्तत्वेवमात्स्यातमभविष्यत्
 एवमेतस्मिन्पदद्वये सति यदेतदारुत्यातमधायीतिपदं उदात्तमभविष्यत् यद्वृत्तात्परस्य नित्यमा-
 र्त्पात्स्य निपातो न भवतीति लक्षणविदोमन्थन्ते । नचेदमुदात्तं तस्माद्यइति नेदं यद्वृत्तं किंवाहं
 वापश्येत्कमेवपदं । किञ्च अयुसमासश्च अर्थः अपुष्कलः एवमेतस्मिन्पदद्वये सति मघस्यार्थः
 अयुसमासो भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रतेअस्याउपसुःआपरस्यानृतौस्यामनृतंमस्यनृणाम् ।

अनुत्रिशोकःशतमार्यहन्नुक्तसेनुरथोपोअसत्सयान् ॥ २ ॥

प्र । ते । अस्याः । उपसंः । प्र । अपरस्याः । नृतौ । स्याम् ।
 नृदंतमस्य । नृणाम् । अनुं । त्रिंशोकः । शतम् । आ । अवहत् ।
 नृन् । कुत्सेन । रथः । यः । असत् । ससवान् ॥ २ ॥

अस्यावर्तमानायाः ईदृश्याउषसः नृतौ नृनये नयने प्रापणे उदयकाले इत्यर्थः नृणां नेतृ-
 णां मध्ये नृतमस्य अतिशयेन नेतुस्ते तवेन्द्रस्य स्तुत्या यागेन च प्रस्याम वयं प्रकृष्टाभवेम ।
 तथा हे इन्द्र अपरस्या आगामिन्याश्चोषसः नृतौ प्रापणे तव स्तुत्या यागेन च वयं प्रकृष्टाभ-
 वेमेत्याशांस्महे । किञ्च त्रिंशोकोनामङ्गपिः हे इन्द्र त्वामाराध्य त्वत्प्रसादात् शतं बहून् अनु-
 अनुचरभूतान् नृन् मनुष्यानावहत् प्रापितवान् लब्धवानित्यर्थः । तथा तव कुत्सस्य च ससवान्
 सनिता युगपदेव संभक्ता योरथः असत् अस्ति तं रथं कुत्सो लब्धवानिति शेषः । तथाच
 मन्वान्तरे श्रूयते—यासिकुत्सेनसरथमवस्युरिति । यस्मादेवं तस्मात् त्वत्प्रसादाद्वयं प्रकृष्टाभवे-
 मेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कस्तेमदंइन्द्ररन्ध्रयोभूदुरोगिरोअभ्युप्रोविधाव ।
 कदाहोअर्वागुपमामनीपाआत्वाशक्यामुपमंराधोअर्नैः ॥ ३ ॥

कः । ते । मदः । इन्द्र । रन्ध्रः । भूत् । दुरः । गिरः । अभि । उपः ।
 वि । धाव । कत् । वाहः । अर्वाक् । उप । मा । मनीपा । आ ।
 त्वा । शक्याम् । उपमम् । राधः । अर्नैः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव ईपन्मध्यमोत्तमानां सोमजन्यानां गदानां मध्ये कोमदः रन्ध्रोरपि ता
 भीतिकरोभूत् भवति त्वत्भीतिकरमदयोग्यसोमदानाभिप्रायेणायं पश्रः । उग्रः ओजस्वी त्वं दुरः
 यज्ञश्रद्धद्वाराणि गिरः स्तुतिलक्षणावाचश्च अभिविधाव अश्यागच्छ । किञ्च कदा कदा वाहः इ-
 न्दं प्रत्युसतइति वाहः सोमउच्यते एवं भूवः अर्वाक् त्वत्प्रसादात्कलदानापास्मद्भिमुत्तोभवि-

प्यतीतिशेषः । अपिच कदा मनीषा सर्वार्थदर्शनाप्रज्ञा सर्वगुणग्राहिणीस्तुतिर्वा मा मां त्वत्प्रसा-
दादुपममिष्यतीतिशेषः । कदा हे इन्द्र त्वा त्वां आइत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यपदाध्याहारः आराध्य व-
यं अन्नैः सह राधोधनं उपमं मात्समीपं शक्यां शकिरन्न गत्यर्थोन्तर्भावितप्यर्थः संगमयेषां ॥३॥

अथ चतुर्थी-

कदुद्युम्नमिन्द्रत्वावतो नृन्कयाधियाकरसेकन्न आगन् ।
मित्रो न सत्य उरुगाय भृत्या अन्नैः समस्य यदसन्मनीषाः ॥ ४ ॥

कत् । ऊँ इति । द्युम्नम् । इन्द्र । त्वाऽवतः । नृन् । कया ।
धिया । करसे । कत् । नः । आ । अगन् । मित्रः । न । सत्यः ।
उरुगाय । शृत्यै । अन्नैः । समस्य । यत् । असन् । मनीषाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं कदु कदा वा द्युम्नं हविलक्षणमस्पदीयमन्नं भुक्त्वेतिशेषः कया धिया के-
न कर्मणा नृन्नेतृनस्मान् त्वावतः त्वत्सदृशान्करसे करिष्यसि । कत् कदा नेस्मान्प्रति आगन्
आगमिष्यसि । सत्यः अनवद्यइत्यर्थः मित्रो न सत्वेव तथा हे उरुगाय बहुकीर्ते इन्द्र त्वं भृत्यै
भरणाय पोषणाय भवसीति शेषः । यद्यदा समस्य अस्मदादिकस्य सर्वस्य जगतः अन्ने जग-
त्स्थितिनिमित्ते आहारे मनीषाः अन्नाभिलषणाबुद्धयः असन् भवेयुः तदा सर्वस्य पोषणाय
त्वं भवसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

प्रेरयसूरो अर्थनपारये अंस्य कामं जनिधा इव गमन् ।
गिरश्च ये ते नु विजात पूर्वी नर इन्द्र प्रति शिक्षन्त्यन्नैः ॥ ५ ॥ २२ ॥

प्र । ईरय । सूरः । अर्थम् । न । पारम् । ये । अस्य । कामम् ।
जनिधाः इव । गमन् । गिरः । च । ये । ते । नु विजात । पूर्वीः ।
नरः । इन्द्र । प्रति शिक्षन्ति । अन्नैः ॥ ५ ॥ २२ ॥

सूरः सूर्यः अर्थेन यथा अतारं गन्तारं योगिनमनुशुद्धन् पारं संसारस्यान्तमपवर्गं ग-
मयति तथा हे इन्द्र त्वं यजमानान् संसारस्यान्तं प्रेरय गमय ये अस्मदादयोयजमानाः अ-
स्य त्वेन्द्रस्य कार्यं सोमपानेच्छां गन् गमिरत्र विपूर्वेन्तर्भावितण्यर्थश्च दृष्टव्यः विगमयन्ति
महता सोमपानेनापनयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—जनिधाइव जनीनां जायानां संभोगकाले शय्यास्तु
धारयितारः पतयोयथा प्रभूतसंभोगप्रदानेन मैथुनेच्छामपनयन्ति तद्वत् । किञ्च नरोनेतारोस्म-
दादयोये यजमानाः हे तुविजात बहुरूप रूर्परूपं प्रतिरूपोचभ्रुवेति वचनात् । सर्वात्मन्निन्द्र
ते तुष्पं पूर्वाः अनादिकालप्रवृत्तागिरश्च स्तुतिलक्षणावाचश्च अन्यैः पुरोडाशादिहविर्भिः सह
प्रतिशिक्षन्ति प्रतिकालं प्रयच्छन्ति तानस्मदादीन्यजमानान् पारं गमयेति पूर्वेण संबंधः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥२२॥

अथ षष्ठी—

मात्रेणुतेसुमितेइन्द्रपूर्वाद्यौर्मज्जनापृथिवीकाव्येन ।

वरायतेघृतवन्तःसुतासुःस्वाद्भन्भवन्तुपीतयेमधूनि ॥ ६ ॥

मात्रे इति । नु । ते । सुमिते इति सुमिते । इन्द्र । पूर्वा इति । द्यौः
मज्जना । पृथिवी । काव्येन । वराय । ते । घृतवन्तः । सुतासः ।
स्वाद्भन् । भवन्तु । पीतये । मधूनि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतेन मज्जना शत्रूणां मज्जकेन काव्येन कर्मणा द्यौः पृथिवी घावापृ-
थिव्यौ नु क्षिप्तं सुमिते निमिते । कीदृश्यौ मात्रे निर्माज्यौ पूर्वा पूज्यौ महायौ । यस्मादीदृशेन
महत्त्वेन युक्तः तस्मात् घृतवन्तः अभिमुखत्वात् त्वां क्षरतः दीप्तिमन्तोवा सुसंस्कृतत्वात् । यद्वा
आग्न्यसंपुक्तावा सुतासः अभिपुताः सोमाः वराय श्रेष्ठाय ते तुष्पमिन्द्राय स्वाद्भन् स्वाद्भानः
स्वादिष्टाः भवन्तु अस्माभिर्दत्ताः सन्तु । किमर्थं पीतये पानाय मधूनि मधुररसात्मकानि पुरो-
डाशादीन्यन्तानि हवींषि भक्षणार्थं दत्तानि भवन्तु ॥ ६॥

अथ सप्तमी-

आमध्वोअस्माअसिचन्मत्रमिन्द्रायपूर्णसहित्यराधाः ।
सर्वावृधेवरिमन्नापृथिव्याअभिक्रत्वानर्यःपौंस्यैश्च ॥ ७ ॥

आ । मध्वः । अस्मै । असिचन् । अमत्रम् । इन्द्राय । पूर्णम् ।
सः । हि । सत्यराधाः । सः । वृधे । वरिमन् । आ । पृथिव्याः ।
अभि । क्रत्वा । नर्यः । पौंस्यैः । च ॥ ७ ॥

अस्मै इन्द्राय अत्येन्द्रार्थं मध्वोमधुरसस्य सोमस्य पूर्णं अमत्रं ग्रहचमसादिकं पात्रं
आअसिचन् असिञ्चन् आभिमुख्येन स्थित्वा परयाभक्त्या अस्मदीयाऋत्विजः सिकवन्तः अ-
ग्नौ प्रक्षिप्तवन्तः । हि यस्मात्कारणात्सइन्द्रः सत्यराधाः सत्यधनः यजमानेभ्योदातव्येनाविसंवा-
दिधनइत्यर्थः । तस्मादसिञ्चन्निवि संबंधः । अग्नावासिकेन तेन पात्रेण तृप्तः सइन्द्रः पृथिव्याः
अन्तरिक्षस्य वरिमन्निशयेन विस्तीर्णस्थाने आगत्य अभिववृधे अभिवर्धते । कीदृशइन्द्रः
नर्यः नृभ्योहितः क्रत्वा वृत्रवधादिकर्मणा प्रज्ञानेनवा पौंस्यैश्च युक्तइतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

व्यानलिन्द्रःपृतनास्वोजाआस्मैयतन्तेसख्यायपूर्वीः ।
आस्मारथंनपृतनासुतिष्ठयंभद्रयांसुमत्याचोदयासे ॥ ८ ॥ २३ ॥

वि । आनट् । इन्द्रः । पृतनाः । सुओजाः । आ । अस्मै । यतन्ते ।
सख्याय । पूर्वीः । आ । स्म । रथम् । न । पृतनासु । तिष्ठ ।
यम् । भद्रया । सुमत्या । चोदयासे ॥ ८ ॥ २३ ॥

स्वोजाः शोभनबलः इन्द्रः पृतनाः शत्रुसेनाः व्यानट् व्याप्नोति इन्द्रः संग्रामेषु केनाप्य-
पतिहन्तमानः सन् शत्रून् जयतीत्यर्थः । किञ्च पूर्वीः अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टाः शत्रु-
सेनाः अपभवन्यः सत्यः अस्मै अत्येन्द्रस्य सख्याय संबधित्वलक्षणाय सखित्वाय आय-
तन्ते संधिं कर्तुमिच्छन्तीत्यर्थः । अपरोर्धर्चः मत्यक्षरतत्वात् भिन्नं वाक्यं । हे इन्द्र त्वं यं स्वी-

यं रथं भद्रया कल्याण्या सुमत्वा शोभनया परानुग्रहयानुच्चा चोदयासे चोदयसे यज्ञान् प्र-
ति प्रेरयसि । तं रथमस्मद्यज्ञं प्रत्यागन्तुं महतादरेणातिष्ठ आरोह । तत्रदृष्टान्तः—वृत्तनासु सं-
ग्रामेषु रथं न यथा स्वरथं महतादरेणातिष्ठति तद्वत् । स्मेति पादपूरणः ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयोनुवाके त्रयोदशस्तूकानि तत्र प्रदेववेति पञ्चदशर्चं प्रथमं सूक्तं इलूपपुत्रस्य कवप-
स्वार्थं वैष्टभमन्वेवत्यं अपान्नपाद्देवताकं वा । तथाचानुक्रान्तं—प्रदेवत्रापञ्चोना कवपपेलूपआपम-
पोनप्रीयं वेति । अपइष्यहोतरित्युक्तः सन् होता प्रदेवत्रेत्याद्यानवचोनुब्रूयात् । स्वितञ्च—प्रदे-
वत्रात्रलणेगातुरेत्विवि नव हिनोतानोअध्वरदेवयज्येति दशमीमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रदेवत्रात्रल्लणेगातुरेत्वपोअच्छामनसो नप्रयुक्ति ।

मुहोमित्रस्यवरुणस्यधार्सिपृथुञ्जयसेरीरधामुवृक्तिम् ॥ १ ॥

प्र । देवत्रा । ब्रल्लणे । गातुः । एतु । अपः । अच्छ । मनसः ।

न । प्रयुक्ति । मुहोमि । मित्रस्य । वरुणस्य । धार्सिम् ।

पृथुञ्जयसे । रीरध । मुवृक्तिम् ॥ १ ॥

ब्रल्लणे तृतीयाधे चतुर्थी ब्रल्लणा स्तोत्रेण स्तूयमानइतिशेषः गातुर्देवानपोवापति गमनशी-
लः सोमः देवत्रा देवीद्योतमानाः अपः वसतीवर्षेकधनालक्षणान्युदकानि अच्छाभिप्रेतु म-
कर्षेण गच्छतु । तत्र दृष्टान्तः—मनसो नप्रयुक्ति यथा मनसः प्रयुक्ति प्रयोगजयोगः शीघ्रं ग-
च्छति तद्वत् । एवं सोमे अपःप्रति गते सति हे मदीयान् अश्वर्यां वा मुहो धार्सि महत्सो-
मलक्षणमर्भं मित्रस्य वरुणस्य चार्थाय पृथुञ्जयसे विस्तीर्णजवाय महतइन्द्रस्य चार्थायैत-
र्थः रीरध संसाधय संरकुरु दानयोग्यं कुरु । मुवृक्तिं मुदु दोषैर्वर्जितां स्तुतिं च कुरु ॥१॥

अथ द्वितीया-

अध्वर्यवोहविष्मन्तोहिभूताच्छापइतोशतीरुशन्तः ।

अवुपाश्रष्टेअरुणःसुपुर्णस्तमास्यध्वमूर्मिमद्यासुहस्ताः ॥ २ ॥

अध्वर्यवः । हविष्मन्तः । हि । भूत । अच्छ । अपः । इत ।

उशतीः । उशन्तः । अव । याः । चष्टे । अरुणः । सुपुर्णः । तम् ।

आ । अस्यध्वम् । ऊर्मिम् । अद्य । सुहस्ताः ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवः ययं हविष्मन्तोहि अभिपोतव्येन सोमलक्षणेन हविषा युक्ताः खलु भूत भवत । किञ्च हे उशन्तः सोमाभिववं कर्तुं कामयमानाः अध्वर्यवोययं उशतीः सोमाभिववांगभावमभिलषन्तीः एकधनालक्षणाअपः अच्छाभिमुख्येन इत गच्छत । अरुणःरक्तवर्णः सुपुर्णः सुपत्नः सोमः अवाधस्ताद् अन्तरिक्षेयाः मेघान्तरगताः अपः चष्टे पश्यति । हे सुहस्ताः सोमाभिववादिशोभनकर्मकारित्वात्सुवर्णमयपवित्राद्यलंकृताः । यद्वा शोभनहस्ताहे अध्वर्यवोययं अघेदानीं वं तादृशं ऊर्मिं सोमसंपातं ताभिरङ्गिः सह आ अस्पथं आभिमुख्येन स्थित्वा म- हवादरेण दशापवित्रे शोधनार्थं मक्षिपत ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अध्वर्यवोपइतासमुद्रमपांनपांतहविषाद्यजध्वम् ।

सवोदददूर्मिमद्यासुपूतंतस्मैसोमंमधुमन्तंसुनोत ॥ ३ ॥

अध्वर्यवः । अपः । इत । समुद्रम् । अपाम् । नपांतम् ।

हविषा । यजध्वम् । सः । वः । ददत । ऊर्मिम् । अद्य ।

सुहपूतम् । तस्मै । सोमम् । मधुमन्तम् । सुनोत ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवोययं अपः एकधनलक्षणाःसुदकान्याहर्तुमिनिशेषः समुद्रं उदधिस्थानीयं जलाशयं इत गच्छत । इदानीं उत्तरोर्ध्वोव्याख्यायते-पश्चाद्वितीयः पादः आर्थिकोयं क्रमः

१ अन्तर्गामिभलद्वय इत ताआनितुं गच्छत यतः अरुणवर्णः शोभनपत्नः सोमः अवयाः स्वमानिकामापः ।

अघेदानीं सोपान्नावाद् वः जज्ञाशयं प्रति गतेऽप्योयुष्मक्यं सुपूतं सुशुद्धं ऊर्मिं जलसमूहं द-
द्व ददातु यूयमपि तेन समूहेन तस्मै अपानंपाते मधुमन्तं मधुरस्वादूपेतं सोमं सुनोत अभिपु-
णुत अभिपुतेन सोमाख्येन हविषा अपानंपातं वृष्टिकर्मण्यधिकृतं देवं यजध्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योअनिध्मोदीदयदप्यन्तर्ध्वरेषु ।
अपान्नापान्मधुमतीरपोदायाभिरिन्द्रोवावृधेवीर्याय ॥ ४ ॥

यः । अनिध्मः । दीदयत् । अप्यइसु । अन्तः । यम् । विप्रासः ।
ईळते । अध्वरेषु । अपाम् । न्पात् । मधुमतीः । अपः ।
दाः । याभिः । इन्द्रः । वृधे । वीर्याय ॥ ४ ॥

उत्तरार्धस्य प्रत्यक्षरत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्देन समानार्थोभिवच्छब्दः पथमार्धे
आहार्यः योभवानपानपाव अष्टु अन्तः अपां मध्ये मेघस्थाने अनिध्मः काष्ठवर्जितः सन्
दीदयत् दीप्यते विप्रासोमेधाविनःकृत्विग्मजमानाअध्वरेषु यागेषु यं भवन्तं ईळते स्तुवन्ति । हे
अपान्नावाद् सत्त्वं मधुमतीः मधुररसयुक्ताः अपोवृष्टिलक्षणादाः अस्मक्यं देहि याभिर्वसतीर्वर्य-
कधनाख्याभिः सोमेन श्रुताभिरिन्द्रः इन्द्रः वीर्याय वृषवधादिशूरकर्मणेववृधे वर्धते ताअपोदे-
हीति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

याभिःसोमोमोदतेहर्षतेचकल्याणीभिर्युवतिभिर्नमर्यः ।
ताअध्वर्योअपोअच्छापरेहियदांसिश्चाओपधीभिःपुनीतात् ॥ ५ ॥ २४ ॥

याभिः । सोमः । मोदते । हर्षते । च । कल्याणीभिः । युवतिभिः ।
न । मर्यः । ताः । अध्वर्यो इति । अपः । अच्छ । परा । इहि ।
यत् । आइसिश्चाः । ओपधीभिः । पुनीतात् ॥ ५ ॥ २४ ॥

अभिपुतः सोमः याभिर्वसतीर्वर्यकधनाख्याभिरिन्द्रः सह मोदते मुदितोभवति हर्षते च
पुनरुक्तिरादरार्था अत्यर्थं ह्यवतीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—कल्याणीभिः कमनीयाभिर्युवतिभिस्त-
रुणीभिः सह मर्यो न यथा मनुष्योमोदते तद्वत् । हे अध्वर्यो त्वं तास्तादशीरपः अच्छाभिपाम्

परेहि जलाशयं प्रति गच्छ । किञ्च यद्यदा आहृताभिस्ताभिः आसिंचाः आसमन्तात्सोमा-
न्तिञ्चसि तदा ओषधीभिः सोमैः सह अपश्च पुनीतात् दशापवित्रेण पुनोहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी-

एवेद्यूनैर्युवतयो नमन्त यदीमुशान्शतीरेत्यच्छ ।

संजानते मनसा संचिकित्रे अध्वर्यवो धिपणापश्चदेवीः ॥ ६ ॥

एव । इत् । यूने । युवतयेः । नमन्त । यत् । ईम् । उशन् ।

उशतीः । एति । अच्छ । सम् । जानते । मनसा । सम् । चिकित्रे ।

अध्वर्यवः । धिपणा । आपः । च । देवीः ॥ ६ ॥

युवतयस्वरुण्यः स्त्रियः यूने तरुणाय तमंत यथा प्रह्वीभवन्ति एव एवं वसतीवर्येकध-
नाख्याआपः सोमाय प्रह्वीभवन्ति । यद्वा युवतयः सोमेन सह मिश्रयिच्यः आपः यूने अभिष-
वादिकर्मणा आत्मना सह मिश्रयित्रे कर्त्रे अध्वर्यवे नमन्त प्रह्वीभवन्त्येव । इदितिपूरणः ।
कदा यद्यदा उशन् अभिषवार्थं वसतीवरीः कामयमानः सोमः सोमाभिषव्यं कर्तुं कामयमानो-
ध्वर्युपां जरातीः सोमेन सह मिश्रीभावमभिषवादिकर्मणाभावं च कामयमानाः ईमेनाअपः अ-
च्छ प्राहुं एति गच्छति तदा उपनमन्ते अध्वर्यवः धिपणा तदीया स्तुतिलक्षणा वाक्च देवीर्दे-
व्यः अपः आपश्च मनसा विशिष्टया बुद्ध्या संजानते सम्यक् जानन्ति संचिकित्रे स्वं स्वमधि-
कारं परस्परोपकारं च चक्षुषा सम्यक् पश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

पोवोवृताभ्यो अकृणोतु लोकयोवो मृह्या अमिशरं स्तेरमुञ्चत् ।

तस्माद्दन्द्राप्रमधुमन्तमूर्मिदेवमार्दनं प्रहिणोतनापः ॥ ७ ॥

यः । वृः । वृताभ्यः । अकृणोत् । ऊँ इति । लोकम् । यः । वृः ।

मृह्याः । अमिशरं स्तेः । अमुञ्चत् । तस्मै । दन्द्राय । मधुमन्तम् ।

ऊर्मिम् । देवमार्दनम् । प्र । हिणोतन् । आपः ॥ ७ ॥

यइन्द्रः वृताण्यः मैघैरावृताण्यः परिवेष्टिताण्यः वोयुष्मण्यं अह्यः लोकं मेघोदरानिर्ग-
मनमार्गं अरुणोदकरोत् । उइतिपूरणः । किञ्च यः वोयुष्मान् मत्सा महत्याः अभिशस्तेर्मेषप-
रिवेष्टनाभिर्हिसनात् अमुंचव मोचितवान् । हे आपः यूयं तस्मै तादृशायेन्द्राय मधुमन्तं मधुर-
स्वादयुक्तं देवमादनं इन्द्रादिदेवानां सोमेन सह मिश्रीभूय तर्पयितारं ऊर्मिं अप्संघातं प्रहिणो-
तन अस्मद्यज्ञं प्रतिगमयत सोमाभिपवकर्मिणभावाय प्रस्थापयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रास्मैहिनोतमधुमन्तमूर्मिगर्भोयोवःसिन्धवोमध्वउत्सः ।

घृतपृष्ठमीदृचमध्वरेष्वपारेवतीःशृणुताहवमे ॥ ८ ॥

प्र । अस्मै । हिनोत । मधुमन्तम् । ऊर्मिम् । गर्भः । यः । वः ।

सिन्धवः । मध्वः । उत्सः । घृतपृष्ठम् । ईदृचम् । अध्वरेषु ।

आपः । रेवतीः । शृणुत । हवमे । मे ॥ ८ ॥

अत्र यच्छब्दसंबंधात् द्वितीयः पादः पूर्वं व्याख्येयः हे सिन्धवः स्पन्दनशीलाः आपः
वोयुष्माकं योगर्भः मध्वोमधुरसस्य उत्सउत्स्पन्दनः प्रस्रवणः यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोध्याहार्यः
तं मधुमन्तं मधुरसोपेतं ऊर्मिमप्संघातं सारमित्यर्थः अस्मै अस्प्येन्द्रस्यार्थाय प्रहिणोत प्र-
हिणुत प्रगमयत । कीदृशं अध्वरेषु यज्ञेषु घृतपृष्ठं घृतमाज्यं पृष्ठे यस्य तं पश्चाद्धृतपातिनमि-
त्यर्थः । ईदृचं स्तुत्यं । किञ्च हे आपः यूयं रेवतीः रेवत्यः अस्मभ्यं यानि धनानि दातव्या-
नि तैर्धनवत्यः मे मदीयं हवमाह्वानं शृणुत ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तंसिन्धवोमत्सरमिन्द्रपानमूर्मिप्रहेतुपउमेइयति ।

मदच्युतमौशाननमोजांपरित्रिततुंविचरन्तमुत्सम् ॥ ९ ॥

तम् । सिन्धवः । मत्सरम् । इन्द्रपानम् । ऊर्मिम् । प्र । हेतु ।

यः । उमे इति । इयति । मदच्युतम् । औशानम् । नृजाःऽजाम् ।

परि । त्रिस्तन्तुम् । विचरन्तम् । उत्सम् ॥ ९ ॥

हे सिन्धवः स्पन्दनशीलाआपः पोयुष्मदीयः सारभूतः समूहः उभे अस्मभ्यं दृष्टादृष्ट-
फले दाता सन्न इयति कर्मांगभावं प्रतिपद्यते मत्सरं मादयितारं इन्द्रादिदेवानां तर्पयितारं इन्द्र-
पानं देवानां प्रमुखेनेन्द्रेण पानीयं तादृशं ऊर्मिमुदकसमूहं प्रहेत प्रगमयत अस्मद्यज्ञं प्रति
मेरयत । कीदृशं मदच्युतं मदस्य व्यावकं औशानं सोमेन सह मिश्रीभावं कामयमानं न-
भोजां नभस्यन्तरिक्षे वृष्टिरूपेण जातं परि सर्वतः त्रितुं त्रयाणां लोकानां तनितारं विस्तार-
यितारं विचरन्तं यज्ञपात्रेषु गच्छन्तं उत्सं उत्स्यन्दनं तर्पयितारं देवान्मतिऊर्ध्वं गन्तारमि-
मित्यर्थः ॥ ९ ॥

अपोनघ्नीधे एकधनास्वावृत्तासु आववृत्ततीरित्येषा । सूचितश्च—आववृत्ततीरधनुद्विधारा-
इत्यावृत्तास्वेकधनास्त्विति । तत्रैव हिनोतानइत्येषा । सूत्रपूर्वमुदाहृतं ।

तत्रैषा सूक्ते दशमी—

आववृत्ततीरधनुद्विधारांगोपुयुधोननियवंचरन्तीः ।

ऋपेजनित्रीर्भुवनस्यपत्नीरपोर्वन्दस्वसृष्टधुःसयोनीः ॥ १० ॥ २५ ॥

आववृत्ततीः । अध । नु । द्विधाराः । गोपुयुधुः । न ।

निद्युवम् । चरन्तीः । ऋपे । जनित्रीः । भुवनस्य । पत्नीः ।

अपः । वन्दस्व । सृष्टधुः । सद्योनीः ॥ १० ॥ २५ ॥

अधाथानन्तरं गोपु युधोन गोपु निमित्तभूतासु मेधैः सह युञ्जतइति गोपुमुदिन्द्रः त-
स्य यथा वृष्टिलक्षणाआपः द्विधाराः द्विशब्दोनेकत्ववाची अनेकधाराः अपर्यन्तधाराइत्यर्थः
अस्माकमप्येवं स्थिताः आववृत्ततीः आवृत्ताः नियवं सोमं प्रतिनियतं यवं मिश्रीभावं चर-
न्तीः गच्छन्तीः भुवनस्य लोकस्य जनित्रीः जनयित्रीः पत्नीः पालयित्रीश्च सवृधः सह सो-
मस्य यर्धयित्रीः सयोनीः सोमेन सह समानस्थानाः हे ऋपे मदीयान्तरात्मन् अध्वर्यो वा
त्वं एवंभृताअपः नु क्षिप्तं वन्दस्व स्तुहीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सामये पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकादशी-

हिनोतानोअध्वरंदेवयज्याहिनोतब्रह्मसनयेधनानाम् ।

ऋतस्ययोगेविष्वध्वमूधःश्रुष्टीवरीभूतनास्मभ्यमापः ॥ ११ ॥

हिनोत । नः । अध्वरम् । देवयज्या । हिनोत । ब्रह्म । सनये ।

धनानाम् । ऋतस्य । योगे । वि । स्यध्वम् । ऊधः ।

श्रुष्टीश्वरीः । भूतन । अस्मभ्यम् । आपः ॥ ११ ॥

हे ऋत्विजः हिनोत प्रहिणुत प्रगमयत प्रोत्सर्पयत नोस्माकं एतमध्वरं यज्ञं देवयज्या देवयज्यायै देवयजनार्थं । किञ्च प्रहिणुतब्रह्मस्तुत्यात्स्यं यथाशास्त्रक्रमेण सनये उन्वयेस्माकं धनानां किञ्च ऋतस्य यज्ञस्य योगे संयोगे यदेतदूधरिव सोमपूर्णमधिपवणचर्म वर्तते । अथवा सोमसंघञ्जशकटं योगः तद्धि तर्हि युज्यते तेनाधिपवणचर्मोधसोवस्तादवस्थितेनेति मन्यमानोनिरुक्तकारोद्भवोति याज्ञेशकटंइति । यदेतद्यज्ञशकटस्याधस्तादुपरिवाधिपवणचर्मैतद्विष्वध्वं विमुंचध्वं महचमसस्थात्यादिषु योनिषेकः सोमस्य एतद्विमोचनमधिपवणचर्मो-धसः तद्धिसोमउत्तिच्यमाने श्लथीभवति । यथेतरं गोक्षुधोदुसमानायां गवि एवमृत्विजउ-क्त्वाधुनैवसोमसंमिश्राअपोद्भवति यूयमपि हे आपः एभिर्ऋत्विग्भिर्भरुत्सिच्यमानाः श्रुष्टीवरीः सुखवत्योभूतन भवतास्मभ्यम् । एवमत्र प्रशब्देनार्थस्य सुतरां प्रकटनाभवतीति भाष्यकारेण प्रशब्दोभ्याहृतः प्रहिणुतेति अध्वरमित्यनेनसंबन्धात् हिनोतेर्गत्यर्थत्वमुपपद्यते । एतस्याऋचो-व्याख्यानं निरुक्तटीकायाउद्धृतं ॥ ११ ॥

पातरनुवाकस्यापेरेवतीरित्येषा प्रतिपद्य । सत्रितंच-आपेरेवतीःक्षयथाहिवस्व उपमय-चइतिसूक्ते इति ।

तत्रैषा द्वादशी-

आपेरेवतीःक्षयथाहिवस्वःऋनुंचमद्रंविभुधामृतक्ष ।

रायश्चस्वस्त्रपत्यस्वपत्नीःसरस्वतीतद्वृणनेवयोधात् ॥ १२ ॥

आपः । रेवतीः । क्षयथ । हि । वस्वः । क्रतुम् । च । भद्रम् ।
 विभृथ । अमृतम् । च । रायः । च । स्थ । सुह्रुपत्यस्य ।
 पत्नीः । सरस्वती । तत् । गृणते । वयः । धात् ॥ १२ ॥

हे आपः रेवतीः रेवत्योधनवलययूयं वस्वः वसुनोधनस्य क्षयथ हि ईशध्वे खडु । किञ्च
 भद्रं भजनीयं क्रतुं च सोमयागादिलक्षणं कर्म च अमृतं च अमृतममरणरूपं तज्जन्यफलं च
 विभृथ धारयथ पुष्णीथ वा । तथा रायश्च धनस्य च स्वपत्यस्य शोभनपुत्रस्य च पत्नीः पत्यः
 पाटयिष्यः स्थ भवथ । तथा सरस्वती तदभिमानिनी देवता गृणते स्तुवते मह्यं तदिदं सर्वं
 वयोनिलक्षणं धनं धात् दधातु ॥ १२ ॥

अपोनन्नीये प्रतिपदापइत्येषा । सूत्रितंच—प्रतिपदापोअदृश्रमायतीरितिप्रतिदृश्यमानास्त्विति ।

तत्रैषा त्रयोदशी—

प्रतिपदापोअदृश्रमायतीघृतंपयसिंविभ्रतीमधूनि ।
 अध्वर्युभिर्मनसासंविदानाइन्द्रायसोमंसुपुतंभरन्तीः ॥ १३ ॥

प्रति । यत् । आपः । अदृश्रम् । आह्वयतीः । घृतम् । पयसि ।
 विभ्रतीः । मधूनि । अध्वर्युभिः । मनसा । समुहविदानाः ।
 इन्द्राय । सोमम् । सुह्रुसुतम् । भरन्तीः ॥ १३ ॥

हे आपः आयतीः अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन्तीः यत् सुपांसुलुगिति विभ्रतेर्लुक् याः युष्मान्
 प्रत्यदृशं प्रतिपश्यामि घृतं सोमसंसृष्टमाग्यं मधूनि मधुसदृशानि सृष्टरसानि पयस्युदकानि
 संभूय विभ्रतीः यागकाले धारयन्तीः तथा अध्वर्युभिः मनसा अन्तःकरणेन संविदानाः सं-
 भाषमाणाः । किञ्च इन्द्रायेन्द्रार्थं सुपुतं सुष्टु सुतं सोमं भरन्तीः धारयन्तीः एवं भूतास्ताः युष्मा-
 न्स्तौमीतिशेषः ॥ १३ ॥

अपोनन्नीये एमाअग्निनि द्वे । सूत्रितंच—एमाअग्मन्नेवतीर्जीवधन्याइति द्वे सन्नास्त्तर-
 पापरिधायेति ।

सैषा चतुर्दशी-

एमाअग्मन्नेवतीर्जीवर्धन्याअध्वर्यवःसादयतासखायः ।
निवर्हिषिधत्तनसोम्यासोपांनघ्रासंविदानासएनाः ॥ १४ ॥

आ । इमाः । अग्मन् । रेवतीः । जीवर्धन्याः । अध्वर्यवः ।
सादयत । सखायः । नि । वर्हिषि । धत्तन । सोम्यासः ।
अपाम् । नघ्रा । सम्विदानासः । एनाः ॥ १४ ॥

रेवतीरेवत्योधनवत्यः जीवधन्याः जीवानां पाययिन्यः प्रीणयिन्योवा इमाईहग्भृताआपः
आग्मन् अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन् एतज्ज्ञात्वा हे सखायः सखिभृताहे अध्वर्यवः यूयं अपांनघ्रा
वृष्टिकर्मस्वधिकृतेन देवेन सह संविदानासः संविदानाः संमंत्रयमाणाः एनाः एताअपः सादयत
स्थापयत । कुत्र सादयामीति उच्यते-सोम्यासः सोमसंपादिनः अध्वर्यवोयूयं वर्हिषि वेद्या-
मास्तीर्णे कुशमये निधत्तन नियमेन स्थापयत ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

आग्मन्नापंउशतीर्वर्हिरेदंन्यध्वरेअंसदन्देव्यन्तीः ।
अध्वर्यवःसुनुतेन्द्रायसोममभूदुवःसुशकादेवयुज्या ॥ १५ ॥ २६ ॥

आ । अग्मन् । आपः । उशतीः । वर्हिः । आ । इदम् । नि ।
अध्वरे । असदन् । देव्यन्तीः । अध्वर्यवः । सुनुत । इन्द्राय ।
सोमम् । अभूत् । ऊँ इति । वः । सुशका । देव्युज्या ॥ १५ ॥ २६ ॥

आपः वसतीवर्षेकधनाख्याः इदं ईदृशं वर्हिर्वदिस्तरणं उशतीरुशत्यः कामयमाना आ-
ग्मन् आआगच्छन् अस्मद्यज्ञं प्रति आगत्य च अध्वरे अस्पदीये यज्ञे देवयन्तीः देवान्कामयमा-
नाः तर्पयितुमिच्छन्त्यहर्घ्यः न्यसदन् निपीदन् एतज्ज्ञात्वा हे अध्वर्यवः यूयं इन्द्रायेन्द्रार्थं

सोमं सुनुर्वी अभिपुणुन इदानीमपां प्रसादात् वीयुष्माकं देवयज्या देवानिन्द्रादीनुद्दिश्य क्रिय-
माणा यागक्रिया सुशका सुधु कर्तुं शक्या अभूदासीदेव ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

आनइत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं कवपस्यार्थं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं अनुक्रान्तञ्च—आनए-
कादशवैश्वदेवमिति गतः सूक्तविनियोगः । एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोः पुरोडाशस्यानइ-
त्येषानुवाक्या सूत्रितञ्च—विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्पानोदेवानामुपवेतुशंसइति ।

तत्र प्रथमा—

आनोदेवानामुपवेतुशंसो विश्वेभिस्तुरैरवसेयजत्रः ।
तेभिर्वियंसुपखायो भवेमतरन्तो विश्वाद्दुरितास्याम ॥ १ ॥

आ । नः । देवानाम् । उपं । वेतु । शंसः । विश्वेभिः । तुरैः ।

अवसे । यजत्रः । तेभिः । वृषम् । सुष्टखायः । भवेम ।

तरन्तः । विश्वा । दुःइता । स्याम ॥ १ ॥

देवानां स्तोत्राणां नोस्माकं शंसः स्तोतव्यः यजत्रोयष्टव्यः एवंभूतः इन्द्रः तुरैः त्वरण-
शीलैः विश्वेभिः सर्वैर्भरुद्भिः सह अवसे अस्मद्यज्ञरक्षणार्थं आउपवेतु उपागच्छतु । वयमपि
तेभिस्तैः सह सुसखायः शोभनसखायः स्याम भवेम । किञ्च विश्वा दुरिता विश्वानि दुरिता-
नि पापानि तरन्तः स्याम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिचिन्मर्तोर्द्रविणममन्यादृतस्यपथानमसाविवासेत् ।

उतस्वेनक्रतुनासंवदेत्श्रेयांसुदक्षमनसाजगृभ्यात् ॥ २ ॥

परि । चित् । मर्तः । द्रविणम् । ममन्यात् । ऋतस्यं । पथा । नमसा ।

आ । विवासेत् । उत । स्वेन । क्रतुना । सम् । वदेत् ।

श्रेयांसम् । दक्षम् । मनसा । जगृभ्यात् ॥ २ ॥

मर्तोमनुष्योयजमानः परिचित्सर्वतः द्रविणं विश्वेषां देवानां यागार्थं धनं मन्यात् म-
न्यात् मन्यतिः कान्तिकर्मा कामयेत लब्धुमिच्छेत् धनं लब्ध्वा च ऋतस्य यज्ञस्य पथा मर्गे-
ण नमसा हविराख्येनाग्नेन आविवासेत् परिचरेत् । जतापि च स्वनात्मीयेन ऋतुना प्रज्ञानेन म-
नसेत्यर्थः संबदेत् संबादोत्र सम्यग्ध्यानमुच्यते हविर्गृहीत्वा पपट्करिष्यन् विश्वान्देवान्मन-
सा ध्यायेदित्यर्थः । विश्वेषां देवानां यागानन्तरं च तत्पत्तादात् श्रेयांसिप्रतिशयेन प्रशस्त्यमा-
त्मानं दक्षं प्रवृद्धं सर्वव्यापिनं मनसा ध्यानसाधनेनान्तःकरणेन जगृह्यात् गृहीयात् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अधाधिधीनिरसंसृग्रमंशास्तीर्थेनदस्ममुपयन्त्यूमाः ।
अभ्यानश्मसुवितस्यंशूपनवेदसोअमृतानामभूम ॥ ३ ॥

अधाधि । धीतिः । असंसृग्रम् । अंशाः । तीर्थे । न । दस्मम् ।
उप । यन्ति । ऊमाः । अभि । आनुश्म् । सुवितस्यं ।
शूपम् । नवेदसः । अमृतानाम् । अभूम ॥ ३ ॥

धीतिः देवयागक्रिया अधायि निहिता स्थापिता अस्माभिः प्रवर्तितेत्यर्थः तदनन्तरं
ऊमाः अघितारः तर्पयितारः अंशाः अस्माभिर्वंत्ताः हविर्भागाः दस्मं दर्शनीयं शत्रूणामुपक्षप-
यितारं वा असंसृग्रं असमानसृष्टिं उग्रजन्मानमित्यर्थः एवंभूतं देवसंघं उपयन्ति उपगच्छन्तु ।
तत्र दृष्टान्तः— तीर्थे न यथा गंगादितीर्थे तर्पणमुखेन विस्तृष्टाअपामंशादेवसंघमुपगच्छन्ति
तद्वत् । तदनन्तरं वयं सुवितस्य सुइतस्य सुष्टु पात्रस्य स्वर्गादिकस्य शूपं सुखं अभ्यानश्म
अभिप्रायवाम । किञ्च वयं अमृतानां देवानां नवेदसो नवेदयेतस्मिन्नर्थे नवेदः शब्दो न ध्राण-
पान् नवेदाइति निपातितः न न वेत्तारः वेत्तारएव स्वरूपतोज्ञातारएवेत्यर्थः अभूम भवेदे-
त्याशास्महे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

नित्यंश्चाकन्यात्स्वपतिर्दमूनायस्माउदेवःसंविताज्जानं ।
भर्गोवागोभिर्यमेमनज्जात्तोअस्मैचारुश्छदयदुतस्यात् ॥ ४ ॥

नित्यः । चाकन्यात् । स्वपतिः । दमूनाः । यस्मै । ॐ इति । देवः ।
सविता । जजान । भगः । त्वा । गौभिः । अर्यमा । ईम् ।
अनज्यात् । सः । अस्मै । चारुः । छदयत् । उत । स्यात् ॥ ४ ॥

नित्यः कल्पावस्थायी प्रजापतिः चाकन्यात् तस्मै दृष्टादृष्टफलं चाकनतु कामयतां ।
कीदृशः स्वपतिः स्वीयानां प्रजानां स्वामी धनपतिर्वा दमूनाः दानमनाः । कस्मै कामयता-
मिति उच्यते । उ अपिच यस्मै यजमानाय मसं सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवः जजान जनित-
वान् दृष्टादृष्टफलं दत्तवानित्यर्थः । वाशब्दः समुच्चये । तथा भगोदेवश्च गोभिरस्पदीपाभिः
स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः अर्यमादेवश्च ईमीदृग्भूतं दृष्टादृष्टफलं अनज्यात् व्यक्तीकुर्यात् दद्यादित्य-
र्थः । उतापिच स्यात् अन्योपि योदेवगणोस्ति चारुः रमणीयः सोपिदेवगणः अस्मै यजमा-
नाय मसं छदयत् दृष्टादृष्टफलं दातुं कामयतामित्येतदाशास्महे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इयंसाभूयाउपसामिवक्षापद्धक्षुमन्तःशर्वसासुमापन् ।

अस्यस्तुतिर्जरितुर्भिक्षमाणाआनःशग्मासुउपयन्तुवाजाः ॥५॥२७॥

इयम् । सा । भूयाः । उपसामिदृश्व । क्षाः । यत् । ह । क्षुमन्तः ।
शर्वसा । समुहआर्यन् । अस्य । स्तुतिम् । जरितुः । भिक्षमाणाः ।
आ । नुः । शग्मासः । उप । यन्तु । वाजाः ॥ ५ ॥ २७ ॥

क्षुमन्तः क्षुशब्दोन्नवाची शब्दवाची वा अन्नवन्तः स्तुतिमन्तः कीर्तिमन्तोवेत्यर्थः एवं-
भूताः देवाः शर्वसा बलेन यद् यामस्पदीपां स्तुतिं प्रतिप्रसायन् समागच्छन्संप्राप्ताः सेयं स्तु-
तिर्देवानां प्राप्याभूयाः भूयात् भवतु उपसामिवक्षाः यथा पृथिवी उपसां व्याप्ता सर्वेषां प्रा-
प्या भवति तद्वत् । किञ्च जरितुः स्तोत्ररस्य मम स्तुतिं भिक्षमाणाः याचमानाः शग्मासः
शग्ममिति सुखनाम सुस्ताः सुखकराः वाजाः सुधन्वनः पुत्राः त्रयोप्यृभूर्निष्वावाजैर्हयेते नो-
स्पानाभिमुख्येन उपयन्तु उपगच्छन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षष्ठी—

अस्येदेपासुमतिःपप्रथानाभवंत्पूर्व्याभूमनागौः ।

अस्यसनीळाअसुरस्योनौसमानआभरणेविभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

अस्य । इत् । एपा । सुइमतिः । पप्रथाना । अभवंत् । पूर्व्या ।

भूमना । गौः । अस्य । सनीळाः । असुरस्य । योनौ ।

समाने । आ । भरणे । विभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

इदं इदानीं अस्य देवगणस्य संबन्धिनी एषा सुमतिः सुष्टु स्तुतिः पप्रथाना भवत् वि-
स्तीर्षमाणाभूत् अस्माभिः क्रियमाणाइत्यर्थः । कीदृशी पूर्वा पूर्वकालीना भूमना भूम्ना बहु-
त्वेन युक्तेशोपः सर्वदेवसंबन्धित्वात् भृशं जातेत्यर्थः गौः देवान्प्रति गन्त्री एतज्जात्वा सर्वे दे-
वाअसुरस्य प्रजातृत्वबलवतः अस्य मम संबन्धिनि समाने सर्वदेवताधारणे भरणे सर्वेषां देवानां
पुष्टिकरणे योनौ यज्ञाख्ये स्थाने सनीळाः समानस्थानाः विभ्रमाणाः अस्मदर्थं दृष्टादृष्टफलं
धारयन्तः आगच्छन्त्विति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

किंस्त्रिहृत्कउसदृक्षआसयनोद्यावापृथिवीनिष्ठतक्षुः ।

संतस्थानेअजरेइतऊतीअहानिपूर्वीरुपसोजरन्त ॥ ७ ॥

किम् । स्त्रित् । वनम् । कः । ऊँ इति । सः । दृक्षः । आस । यतः ।

द्यावापृथिवी इति । निःश्ततक्षुः । सन्तस्थाने इति समश्तस्थाने ।

अजरे इति । इतऊती इति तः ऊँती । अहानि ।

पूर्वीः । उपसः । जरन्त ॥ ७ ॥

यतः यस्माद्दृक्षात् द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ निष्ठतक्षुः देवाः निःशेषेण कृतवन्तः स-
त्तादृशोदृक्षः कउ आस कीदृग्वा बभूव तदुत्पादकं वनमरणं किंस्त्रिद सन्तस्थाने सम्यक् ति-
ष्ठन्त्यौ अजरे जरावर्जिते इतऊती इतः एतेभ्योदेवेभ्योरक्षणं ययोस्ते । किञ्च अहानि सर्वानि
दिनानि पूर्वीर्द्वीरुपसश्च देवाः निष्ठतक्षुः एवंभूतान्देवान् जरन्तः स्तोतारः स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नैतावदेनापुरोअन्यदस्त्युक्षासद्यावापृथिवीविभर्ति ।
त्वचंपवित्रंरुणुतस्वधावान्यदींसूर्यंनहरितोवहन्ति ॥ ८ ॥

न । एतावत् । एना । पुरः । अन्यत् । अस्ति । उक्षासः ।
द्यावापृथिवी इति । विभर्ति । त्वचम् । पवित्रम् । रुणुत ।
स्वधावान् । यत् । ईम् । सूर्यम् । न । हरितः । वहन्ति ॥ ८ ॥

द्यावापृथिव्योः निर्माणरूपं एतावद्देवजातं सामर्थ्येन युक्तं इति न अपितु एना एतेभ्योदे-
वेभ्यः परः उत्कृष्टः अन्यदन्योहिरण्यगर्भोऽस्ति उक्षा सेका प्रजानां सृष्टेत्यर्थः हिरण्यगर्भः
परमसूक्ष्मोवायुरूपोऽलिङ्गात्मापः प्रविश्य द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ विभर्ति धारयति । किञ्च
स्वधावान् बलवान् अन्नवान्वा सहिरण्यगर्भः पवित्रं पवित्रमयं त्वचं आत्मीयं शरीरं दीप्तं मयं
वा रुणुत करोति । कदेति उच्यते-यद्यदा ईमिमां त्वचं हरितोश्वाः सूर्यं न वहन्ति न
प्रापयन्ति तदेति सृष्टेः प्राणित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

स्तेगोनक्षामत्येतिपृथ्वीमिहंनवातोविहंवातिभूमं ।
मित्रोयत्रवरुणोअज्यमानोअग्निर्वनेनव्यसृष्टशोकम् ॥ ९ ॥

स्तेगः । न । क्षाम् । अति । एति । पृथ्वीम् । मिहम् । न । वातः ।
वि । हवाति । भूमं । मित्रः । यत्र । वरुणः । अज्यमानः ।
अग्निः । वने । न । वि । असृष्ट । शोकम् ॥ ९ ॥

स्तेगः स्यै ह्ये शब्दसंघातयोः रश्मिसंघातोऽआदित्यः पृथ्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं तेजसा
नात्पेति नातिगच्छति मर्यादया तिष्ठतीत्येवमादित्यः स्तूयते वातोवायुरपि खलु भूम भूमिं मिहं
शृष्टिं न विवाति समर्थोऽपि सन्न विविधं न गमयति भूमिं प्रति सावशेषमेव वपंतोति वातः स्तूयते
यत्र यस्मिन्मजापतौ मित्रोदेवः अज्यमानोव्यज्यमानः व्यक्तीभवन्नृत्पाद्यमानहात्यर्थः शोकं
स्वदीप्तिं व्यसृष्ट विसृजति सर्वतोविक्षिपति । तथा वरुणश्च व्यक्तीभवन्स्वदीप्तिं विक्षिपति । तत्र

दृष्टान्तः—अग्निर्दवान्तः वने न यथा वृक्षसंघाते त्वदीप्तिं सर्वतोविसृजति तद्वत् तादृशं प्रजाप-
तिं स्तौमीति शेषः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स्त्रीर्यत्सूतंसद्योअज्यमानान्व्यथिरव्यथीःकृणुतस्वगोपा ।
पुत्रोयत्पूर्वःपित्रोर्जनिष्टशम्भ्यांगौर्जगारयद्दृष्टच्छान् ॥ १० ॥

स्त्रीः । यत् । सूतं । सद्यः । अज्यमाना । व्यथिः । अव्यथीः ।
कृणुत । स्वगोपा । पुत्रः । यत् । पूर्वः । पित्रोः । जनिष्ट ।
शम्भ्याम् । गौः । जगार । यत् । ह । दृष्टच्छान् ॥ १० ॥

अरण्याकारभूतां शर्मां गोत्वेन निरूपयति स्त्रीर्निवृत्तप्रसवागौः सद्यः शीघ्रं अज्यमा-
ना निषिच्यमानेरतस्कासती यद्यदा सूत वत्सं प्रसूते तदा व्यथिर्दुःखानां बाधयित्री स्वगोपा
स्वायत्तगोमुक्ता स्वभूतरक्षणा वा सती सा गौः अव्यथीः व्यथारहिताः प्रजाः कृणुत करोति ।
यदा शमी पुत्रस्थानीयमश्वत्थं प्रसूते तदानीमरण्याहरणाय तादृशमश्वत्थमन्विष्यतामृत्विजां
अश्वत्थस्य जनयित्री शमी सुखहेतुर्भवतीत्यर्थः । शमीगर्भाद्दश्वत्थादरणीआहर्तव्ये । श्रूयतेहि—
शमीगर्भाद्दग्निं मधन्तीति । अपिच पूर्वः पुरातनः पुत्रः पुत्राश्रोरकात्राता यद्वा पुत्रस्थानीयोभिः
पित्रोर्जनयिष्योररण्योः सकाशाद्यद्यदा जनिष्टमन्थनेन प्रादुर्भवति तदानीं गौः पृथिवीतपोरर-
ण्योर्मातृभूतां शम्भ्यां अश्वत्थगर्भां तां शर्मां सुपांसुलुगितिसुपोहचादेशः जगार उद्गिरति य-
द् यं खलु शर्मां दृच्छान् ऋत्विजः पृच्छन्ति शीप्सन्ति गवेपयन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

उतकण्वंनृपदःपुत्रमाहुर्नृश्यावोधनमादत्तवाजी ।
प्रकृष्णापरुशंदिपिन्वतोर्धर्कृतमन्नकिरस्माअपीपेत् ॥ ११ ॥ २८ ॥

उत । कण्वम् । नृपदः । पुत्रम् । आहुः । उत । श्यावः । धर्मम् ।
आ । अदत्त । वाजी । प्र । कृष्णार्थम् । रुशत् । अपिन्वत् ।
ऊर्ध्वः । ऋतम् । अन्नं । नकिः । अस्मै । अपीपेत् ॥ ११ ॥ २८ ॥

उतापिच कण्वधार्षिं मृषदः पुत्रमाहुः वेदवादिनोवदन्ति । उतापिच याजी हविलक्षणान्वा-
 न्कण्वः श्यामः श्यामवर्णः सन्नस्मादग्नेः सकाशात् धनमादत्त अगृह्णात् । छृण्वाय श्यामवर्णाय
 नापदाय कण्वाय अग्निरूधः रुशत् रोचमानं रूपं प्रापिन्वत् प्रासिञ्चत् । अग्नेत्यं अग्निय-
 तिरिक्तः कश्चिदपि देवः अस्मै कण्वाय ऋतं यज्ञं नकिरपोपेत् नावर्धत् । युवं श्यावापरुशती
 मदत्तमिर्युक्तं ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टार्धिशोवर्गः ॥ २८ ॥

प्रसृग्मन्तेति नवर्चं तृतीयं सूक्तं आदितः पञ्चजगत्यः चतस्रस्त्रिष्टुभः पूर्ववदपिदेवते ।
 तथाचानुक्तान्तम्—प्रसृग्मन्तानव पञ्चाद्याजगत्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसृग्मन्ताधियसानस्यसृक्षणिवरेभिर्वराँअग्निपुप्रसीदतः ।
 अस्माकमिन्द्रं उभयं जुजोपतियत्सोम्यस्यान्धसोबुबोधति ॥ १ ॥

प्र । सु । ग्मन्ता । धियसानस्य । सृक्षणि । वरेभिः । वरान् । अग्नि ।
 सु । प्रसीदतः । अस्माकम् । इन्द्रः । उभयम् । जुजोपति ।
 यत् । सोम्यस्य । अन्धसः । बुबोधति ॥ १ ॥

इन्द्रः स्वभूतौ हरी धियसानस्य इन्द्रागमनं चिन्तयतोयजमानस्य मनः संबंधिनिसृक्षणि
 सेवायां मद्रुणके सेव्ये यज्ञेनिमित्तेग्मन्ता आगच्छन्तौ सु सुष्टु प्रेरयति ततः सइन्द्रः वरेभिर्व-
 रणायैमर्गैः प्रसीदतः हविरासादयतोयजमानस्य वरानुत्कृष्टान् हविर्विशेषान्स्तुतिविशेषांश्चा-
 भिलक्षीकृत्य सुष्टु आगच्छतु सइन्द्रआगतः सन् अस्माकं स्वभूतं उभयं हविश्च स्तुतिश्चैतद्धर्मं
 जुजोपति सेवतां प्रक्षयतु शृणोतु चेत्यर्थः । यद्यदा सोम्यस्य सोमसंपादिनोमम अन्धसः अन्-
 रूपस्य सोमस्य रसमितिशेषः बुबोधति बुध्यते जिह्वया विजानाति सोमं पिबतीत्यर्थः तदा
 जुजोपतीति पूर्वेण संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वीन्द्रयासिदिव्यानिरोचनाविपार्थिवानिर्जसापुरुष्टुत् ।
 येत्वावहन्तिमुहुंरध्वराँउपतेसुबन्वन्तुवग्वनाँअंराधसः ॥ २ ॥

वि । इन्द्र । या॒सि । दि॒व्यानि॑ । रो॒चना । वि । पा॒र्थि॒वानि । रज॑सा ।
पु॒रु॒इ॒स्तु॒त् । ये । त्वा॒ । वह॑न्ति । मु॒हुः । अ॒ध्व॒रान् । उप॑ ।
ते । सु । व॒न्व॒न्तु । व॒ग्व॒नान् । अ॒रा॒धसः॑ ॥ २ ॥

हे इन्द्र दिव्यानि दिवि भवानि रोचना रोचनानि दीप्तिस्वभावकानि ज्योतीषि यद्वा दिव्यान्
लोकान्वियासि व्यामोपि हेपुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि रजसा आत्सीये-
न ज्योतिषा विद्युलक्षणेन यद्वा रजःशब्दाच्छसआकारः पार्थिवान् लोकान् व्यामोपि येत्वदी-
याअश्वाः मुहुः पुनःपुनः अध्वरानस्मदीयान्यज्ञान्प्रति त्वा त्वां उपावहन्ति समीपे प्रापयन्ति ।
तेश्वाः वग्वनान् वचनेन स्तुत्या संभजमानान् भराधसः धनरहितानस्मान् सुष्टु वन्वन्तु धनप्र-
दानार्थं संभजतां ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

तदि॒न्मै॒छन्त्स॒द्दृपु॑पो॒वपु॑ध्रं॒पुत्रो॑यज्जानं॒पित्रो॑रधीयति ।
जा॒या॒पा॒ति॑वहति॒वमु॒ना॑सु॒मत्पुं॑सइ॒न्द्रो॒वह॑तुः॒परि॑ष्कृतः ॥ ३ ॥
तत् । इत् । मे । छ॒न्त्स॒त् । वपु॑धः । वपु॑धः॒इतर॑म् । पु॒त्रः । यत् ।
जा॒न॑म् । पि॒त्रोः । अ॒धि॒इ॒र्य॑ति । जा॒या । प॒ति॑म् । व॒ह॒ति॑ ।
व॒मु॒ना॑ । सु॒इ॒मत् । पुं॑सः । इत् । पु॒त्रः । व॒ह॒तुः । परि॑ष्कृतः ॥ ३ ॥

वपुधः वपुर्त्वं तद्वान् लक्षयते वष्पुमतोपि वपुध्रं रूपवचरं अत्यन्तं सुरूपं तव यज्ञ-
कर्म मे मह्यं छन्त्सत् इन्द्रः कामयतां यद्यदा पुत्रः जानं जन्म आत्मनउत्पत्तिं पित्रोर्मातापि-
त्रोः सकाशादधीयति संकीर्तनद्वारेणाधिगच्छति सुब्रह्मण्यमाह्वानकाले अमुकशर्मणः पुत्रोयज-
वत्प्रात्मनो जन्मसंकीर्तयति यद्वा यजननादागतं धनं पित्रोः सकाशात्पुत्रःअधिगच्छति तदेव
मसमिच्छतु जाया पत्नी पतिं यजमानं सुमत् कल्याणेन वमुना वामुणेण शब्देन वहति आ-
त्मसमीपं प्रापयति भद्रोभजनीयः परिष्कृतः संस्कृतः पुंसइव पुसः पत्युरेवार्थं वहतुर्जायायै प्र-
दातव्यः । तदुक्तं सुभद्रमर्षभोजनंविभार्षिर्इति । यद्वा पुंसः अतिशूरस्येन्द्रस्वार्थाय भद्रः भज-
नीयः वहतुर्वहनशीलोदेवान्प्रति ससोमः परिष्कृतः संस्कृतोभवति तदेन्द्रः कामयतामित्यर्थः ॥३ ॥

अथ चतुर्थी

तदित्सुधस्थमभिचारुदीधयगावोयच्छासन्वहतुंनधेनवः ।
मातायन्मन्तुर्युथस्यपूर्याभिवाणस्यसप्तधातुरिजनः ॥ ४ ॥

तत् । इत् । सुधस्थम् । अभि । चारु । दीधय । गावः ।
यत् । शासन् । वहतुम् । न । धेनवः । माता । यत् । मन्तुः । युथस्य ।
पूर्या । अभि । वाणस्य । सप्तधातुः । इत् । जनः ॥ ४ ॥

तदिदं तदेव सधस्थं सहतिष्ठन्त्यत्रेति सधस्थं स्थानं यज्ञाख्यं चारु शोभनं अभिदीध-
य हे इन्द्र अभितो दीप्यस्व यद्यत्र गावः स्तुतिलक्षणावाचः इन्द्र आगच्छ हरिव आगच्छे-
त्येवमाद्याः शासन् अस्मद्यज्ञं प्रति त्वदागमनमाशासते । तत्र दृष्टान्तः—वहतुंन यथा धेनवो नव-
पस्तुतागावः प्राणसाधनं गृहं आशासते तद्वत् । यतः आगत्य प्रकाशयेत्यत्र कारणमाह—यद्य-
स्मात् मन्तुः मन्यतिरर्चैतिकर्मा अर्चकस्य मम स्वभूता माता देवतागणानां निष्पादयित्री स्तु-
तिर्युथस्य यद्वस्तोतुगणस्य पूर्या प्रथमभागिनी खलु यस्माच्चसप्तधातुः धार्यन्ते क्रियन्ते क-
र्माण्येभिरिति धातवश्छदांसि ऋतवो वा सप्तछन्दस्कः सप्तर्तुकः सप्तहोत्रात्मकोवायं जनः वा-
णस्यस्तुतिशब्दस्य अभिकर्ता खलु तस्माच्छीघ्रमागच्छेति भावः । यद्वा यत्कल्याणं तदेव
स्थानमस्माकमभिधारय प्रयच्छ यस्मिन्स्थाने धेनवः पयः प्रदानेन प्रीणयिष्योगावः वहतुं
वसवे पुरुषोन्नेनेति वहतुरन्नं पयोघृतादि तत्तु शासति नः संप्रत्यर्थे इदानीं प्रयच्छन्ति तथा
यस्मिन्मन्तुः मन्तव्यापूजनीयापुत्रसमूहस्य माताभिगच्छति वाणस्य वाद्यस्य सप्तधातुः निषादा-
दिसप्तस्वरोपेतो जनः अभिगच्छति तद्वत् तदुपोपेतं प्रयच्छेति भावः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रवोच्छारिरिचेदेव्युप्पदमेकोरुद्रेभिर्यातितुर्वणिः ।
जरावायेष्वमृतेपुद्वावनेपरिव्रुमेभ्यःसिञ्चतामधुं ॥ ५ ॥ २९ ॥

प्र । वः । अच्छ । रिचि । देव्युः । पदम् । एकः । रुद्रेभिः ।
याति । तुर्वणिः । जरा । वा । येषु । अमृतेषु । दावने ।
परि । वः । ऊमेभ्यः । सिञ्चतु । मधुं ॥ ५ ॥ २९ ॥

हे यजमानाः देवयुः देवान्कामयमानो होता धो युष्माकं पदमच्छस्थानं प्रति परिरिचे
अतिरिक्तोभूय अन्यहोतृभ्यःसकाशात् एकः मुख्यः इन्द्रः रुद्रेभिः रुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सह तुर्वणिः
क्षिप्रगामीसन् याति गच्छति युष्मदीयं यज्ञं जरावा वाशब्दोप्यर्थे स्तुतिरपि एष्वृतेषु मरण-
धर्मरहितेषु देवेषु दावने धनमदानाय समर्था भवति तस्मात् धो यूयं छान्दसोवसादेशः ऊमे-
ष्यो रक्षितृष्यो देवेभ्यः मधु मदकरं सोमं अद्भिः परिपिञ्चत ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी-

निधीयमानमपगूह्ममप्सुप्रमेदेवानाम्रतपाउवाच ।

इन्द्रोविद्वाँअनुहित्वाचक्षतेनाहमग्नेअनुशिष्टआगाम् ॥ ६ ॥

निधीयमानम् । अपगूह्मम् । अप्सु । प्र । मे । देवानाम् ।

व्रतपाः । उवाच । इन्द्रः । विद्वान् । अनु । हि । त्वा ।

चक्ष । तेन । अहम् । अग्ने । अनुशिष्टः । आ । अगाम् ॥ ६ ॥

कुरुभ्रवणस्य यज्ञे निधीयमानोभिरभिधीयते निधीयमानं अध्वर्युणा हवनीयेषु
अप्सु पातृभूतास्तु अपगूह्मं अन्तर्हितं देवानां व्रतपाः कर्मणोरक्षकः इन्द्रः मे मह्यं प्रोवाच पा-
वादीत् हे अग्ने विद्वान् जानानइन्द्रः स्वाधिकारमस्मद्भक्ततां वा त्वा त्वां अनुहि चक्ष अनु-
गतः पश्चाद्दर्शं वेनेन्द्रेणानुशिष्टोहं अनेन पथा त्वया स्वर्गो गन्तव्यइत्येषमुपदिष्टः सन् आगां
आग्निमुत्थेन स्वर्गं गच्छेयं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अक्षेत्रवित्क्षेत्रविदंक्षप्रादस्रपैतिक्षेत्रविदानुशिष्टः ।

एतद्वैभद्रमनुशासनस्योत्सृताविन्दत्यञ्जसीनाम् ॥ ७ ॥

अक्षेत्रवित् । क्षेत्रविदम् । हि । अप्राद् । सः । प्र । एति ।

क्षेत्रविदा । अनुशिष्टः । एतत् । वै । भद्रम् । अनुशासनस्य ।

उत् । सृतिम् । विन्दति । अञ्जसीनाम् ॥ ७ ॥

सेयमनुशासनस्तुतिः प्रासंगिकी अक्षेत्रविद क्षिनिवासगतयोः क्षीयते गम्यतेनेनेति क्षेत्रं पंथाः पंधानमजानन्पुरुषः क्षेत्रविदं क्षेत्रज्ञं पुरुषं अमाट् पृष्ठवान् सक्षेत्रविदा पथितेन तेनानु-
शिष्टः प्रदर्शितमार्गः सन्धैति स्वाग्निलपितदेशं गच्छति अनुशासनस्यस्वर्गोपदेशरूपस्य एतद्वै
एतत्खलु भद्रं भजनीयं कल्याणकरं किंतव् । उतापिच अजसीनां ऋजुना मार्गेण गन्तव्यानां
अपां स्मृतिं मार्गं पिपासितः सन्विन्दति लभते । यद्वा अजसीनामिति स्मृतेर्विशेषणं ऋजुमकु-
टिलं अपयासेन गन्तव्यमार्गं लभते खलु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अद्येदुप्राणीदममन्त्रिमाहापीवृतोअध्यन्मानुरुधः ।

एमेनमापजरिमायुवानमहेळ्वसुःसुमनावभूव ॥ ८ ॥

अद्य । इत् । ऊँ इति । प्र । आनीत् । अममन् । इमा । अहा ।

अपिष्टवतः । अध्यत् । मातुः । ऊर्धः । आ । ईम् । एनम् । आप ।

जरिमा । युवानम् । अहेळ्व । वसुः । सुमनाः । वभूव ॥ ८ ॥

अयमग्निः अद्येव अथैवास्मिन्दिन माणीव मन्थनेन चेष्टितोभवत् । स्वसप्राणेन अनचे-
तिधातुः । तदानीमेव इमा इमानि अहा अहानि सौमिकानि अममन् नेतुममन्यत मनज्ञाने व्य-
त्ययेन श्लुः तिङ्उत्तरत्वादिनिघातः । अपिच अपीवृतः तेजोभिः परिवृतः सन् मातुः पृथिव्याः
ऊर्धः सारभूतं सोमादिकं हविरधयत् पिबति तथा युवानं नित्यतरुणं देवानां हविषा मिश्रयन्तं
वा एनमग्निं जरिमा जरतिः स्तुतिकर्मां तस्मादौणदिकइमनिच् । स्तोदभिः क्रियमाणा स्तु-
तिरापआमिमुख्येन चागोति ईमिति पूरणः । ततः अहेळ्व अक्रुध्यन् स्तोतृन्पति वसुः वास-
यिता सर्वेषां धनदानेनाच्छादयिता तेजोभिः शत्रूणां वा वसुमान्वा अग्निः सुमनाः शो-
भनमनस्कोवभूव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एतानिभद्राकंलशक्रियाम्कुरुश्रवणददंतोमृधानि ।

दानइद्वोमघवानःसोअंस्त्वयंचसोमोहृदियंविर्भमि ॥ ९ ॥ ३० ॥

एतानि । भद्रा । कलशः । क्रियाम् । कुरुश्रवण । ददतः । मृधानि ।
 दानः । इत् । वः । मघध्वानुः । सः । अस्तु । अयम् । च ।
 सोमः । हृदि । यम् । विभ्रमि ॥ ९ ॥ ३० ॥

हे कलश कलावन सर्वकलापरिपूर्ण यद्वा सुप्रमत्वर्थीयः द्रोणकलशवन हे कुरुश्रवण
 कुरुवक्रत्विजः तेषां स्वभूतानां स्तुवीनां श्रोतः हेइन्द्र मघानि धनानि स्तोत्रम्योपष्टम्यश्च द-
 दतः प्रयच्छतस्तवेन्द्रस्वार्थं एतानि भद्रा भजनीयानि हवींषि स्तोत्राणि च क्रियाम विधेयास्य
 करोतेराशीर्लिङ्गि रिङ्शयग्लिङ्गिविति रिङ्गदेशः । अथ स्तोत्रमत्याह हेमघवानः मंहनीयस्तो-
 त्ररूपधनवन्तः वीयुष्माकं सद्गन्धः दानइत् धनादेर्देवैवास्तु भवतु अयंच यज्ञेस्थितः सोमोदा-
 तास्तु हृदि हृदये आत्मीये यं पीतं सोमं विभ्रमिं धारयामि इभ्रभ्रधारणपोषणयोः जौहोत्या-
 दिकः भ्रामिदित्यभ्यासस्येत्वं ययोगादनिघातः यद्वा हेकलश कुलजात हे कुरुश्रवण एतन्ना-
 मक षसदस्योः पुत्र राजन् ऋत्विग्न्योधनानि प्रयच्छतस्तवार्थं वयं कर्माणि क्रियामहे मघ-
 वानः कुरुश्रवणाः पूजायां बहुवचनं पदं यागकर्म कुर्वाणस्य तव इन्द्रोदाता भवतु अयं सोम-
 श्च धनानि प्रयच्छतु ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे विशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेस्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गभवतकश्रीबीरपुत्रकभूपालसाम्नाय्यधुरंधरेण सा-
 यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके सप्तमोध्यायः ॥ ७

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योत्तिलं जगत् । निर्भमे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अथसप्तमेष्टमोध्यायआरभ्यते । तत्र प्रमेति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं ऐलूपस्य कवपस्यापि
आद्या त्रिष्टुप् साच वैश्वदेवी द्वितीया तृतीये बृहतीसतोबृहत्यौ ऐंश्रौ पराः षड्गायत्र्यः
कुरुश्रवणमावृणीति द्वाभ्यां षसदस्मपुत्रस्य कुरुश्रवणनामोराज्ञोदानं तुष्टाव अतस्त्वद्देवताके
अथ यस्य प्रस्वादसइत्यादिभिश्चतसृभिः मित्रातिथिनान्नि राज्ञि परलोकं गते शोकाभिभूतं
तस्य पुत्रं उपमश्रवोनामानं कवपऋषिः सोहवशादवगत्यविगतशोकमकरोत् अतस्तासां तद्देव-
तात्वं । तथाचानुक्रान्तं—प्रमाद्यैश्वदेव्यैर्द्रुः प्रमाथः परागायत्र्यो द्वे कुरुश्रवणस्य आसदस्मव-
स्य दानस्तुतिः पराभिभूते मित्रातिथौ राज्ञि तत्सेहादृषिरुपमश्रवसं पुत्रमस्य व्यशोकयदिति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒म् प्र॒मा॒यु॒यु॒ञ्जे॒प्र॒यु॒जो॒जना॑नां॒व॒हामि॑स्म॒पू॒षण॑मन्तरेण ।
वि॒श्वे॒दे॒वासो॒अ॒ध॒माम॑र॒क्षन्॒दुःशा॑सुरागा॒दिति॑घो॒प॒आसीत् ॥ १ ॥
प्र । मा । यु॒यु॒ञ्जे । प्र॒यु॒जः । जना॑नाम् । व॒हामि॑ । स्म । पू॒षण॑म् ।
अन्त॑रेण । वि॒श्वे । दे॒वासः । अ॒ध । माम् । अ॒र॒क्षन् । दुः॒शा॒सुः ।
आ । अ॒गात् । इति॑ । घो॒पः । आ॒सीत् ॥ १ ॥

जनानां यजमानानां प्रयुजः प्रयोक्तारो देवाः मा मां कवपऋषिं प्रयुयुञ्जे कुरुश्रवणं ऋषि-
पुरुकवन्दः अन्तरेण मार्गं पूषणं देवमश्रवणां पतिं सखायमहं वहामिस्म ऊढवानस्मि । तथाच
श्रूयते—ऐंश्राममेकादशकपालंनिर्वपेत् जनतामेष्यन्तियुपक्रम्य पीप्लांचरुमनुनिर्वपेदिति । अ-
थअथ मार्गं विश्वेदेवासः विश्वेदेवामां कवपमरक्षन् रक्षितवतः दुःशासुः केनापि दुःशासनोप-
ऋषिः आगादागच्छतीति घोषः शब्दश्च मार्गं आसीद्भूत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

संमातपन्त्यमितः सपत्नीरिवपशवः ।

निवाधते अमतिर्नम्रता जसुर्वेनवेधीयते मतिः ॥ २ ॥

सम् । मा । तुप्न्ति । अमितः । सपत्नीः इद्व । पशवः ।

नि । वाधते । अमतिः । नम्रता । जसुः । वेः । न । वेधीयते । मतिः ॥ २ ॥

मा मां देवतामसादरद्विवं कवपं पशवः पार्श्वस्थीनि भन्नाभावाद्दोषंत्पाद कुशापनाच्च सपत्नीरिव यथासपत्न्यः तद्दमितउभयतः संतपति दुःखयतीत्यर्थः । किंच अमतिर्दारिद्र्यादागता दुर्मतिः सर्वार्थवियया सा निवाधते मां पीडयति वस्त्राभावादागता नम्रता च मां निवाधते षसुः अगानाभावादागतउपक्षयोपि मां निवाधते । किंच वेर्नं यथा पक्षिणोमतिः शाकनिकव्यापन्नपाद कंपयते तथा मे मतिः शत्रोर्वेधीयते अशं कंपयते ॥ २ ॥

०

अथ तृतीया-

मूपो नशिश्चाव्यदन्निमाध्यः स्तोतारं तेशतक्रतो ।

सुक्तसुनोमघवन्निन्द्रमृळ्याधापितेर्वनोभव ॥ ३ ॥

मूपः । न । शिश्ना । वि । अदन्ति । मा । आध्यः । स्तोतारम् । ते ।

शतक्रतो इति शतशक्रतो । सुक्तम् । सु । नुः ।

मृष्य इवन् । इन्द्रम् । मृळ्यम् । अधं । पिता इद्व । नुः । भव ॥ ३ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मव मघवन्निद्र ते तव स्तोतारं मा मां कवपं आध्यः आधयः मूपो न यथा मूपिकाः शिश्ना स्नातानि सूत्राण्यभ्रंति तथा व्यदंति विविधमदंति । तथाच यास्कः-संतपतिनामभित्तः सपत्न्यइवेयाः पशवः कूपपशवोमूपिकाइवास्नातानि सूत्राणि व्यदंति स्वांगाभिधानं वास्याद्य शिश्नानि व्यदंतीति वा संतपति माध्यः कामार्दति । तथा च सति हे इन्द्र नोस्मान्सुक्तसुमृळ्याभीष्टमदानेन सन्त्यक् सुखम् अथ अथ नोस्माकं पितेव यथा पिता तद्वद्वक्षित्वा भव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कुरुश्रवणमावृणिराजानंत्रासदस्यवम् । मंहिष्ठंवाघतामृषिः ॥४॥
 कुरुश्रवणम् । अवृणि । राजानम् । त्रासदस्यवम् । मंहिष्ठम् ।
 वाघताम् । ऋषिः ॥ ४ ॥

ऋषिरतीन्द्रिपार्थदृष्टा कवपोहं त्रासदस्यवं व्रतदस्योः पुत्रं मंहिष्ठं धनानामतिशयेन दा-
 तारं कुरुश्रवणं कुरवऋत्विजः तदीयानां स्तुतीनां श्रोतारं कुरुश्रवणं तन्नामकं राजानं वाघतां
 ऋत्विजामर्थाय अवृणि धनानि पार्थये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्यमाहरितोरथेतिस्त्रोवहन्तिसाधुया । स्तवैसहस्रदक्षिणे ॥५॥१॥
 यस्य । मा । हरितः रथे । तिस्रः । वहन्ति । साधुया ।
 स्तवै । सहस्रदक्षिणे ॥ ५ ॥ १ ॥

यस्य कुरुश्रवणाख्यस्य रातः स्वभृतास्तिस्त्रोहरितः त्रयोश्वा रथे पस्थितं मा मां कषवं
 साधुया साधुवहन्ति कुरुश्रवणं राजानमहं सहस्रदक्षिणेस्मिन् यागे स्तवै स्तौमि प्रष्टिवाहिनं
 रथं च परिगृह्य ऋषिराशास्ते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अतःपरं यस्येत्यादिकेन सूक्तशेषेण मित्राविथी रात्रि मृते तत्पुत्रस्योपमश्रवसः समीपमागत्य
 कवपः स्नेहात् शोकं निवारयति ।

अथ षष्ठी—

यस्यप्रस्वादसो गिरंउपमश्रवसःपितुः । क्षेत्रंनरुण्वमूचुपै ॥ ६॥
 यस्य । प्रस्वादसः । गिरः । उपमश्रवसः । पितुः । क्षेत्रम् ।
 न । रुण्वम् । ऊचुपै ॥ ६ ॥

हे राजन् उपमश्रवस्तव पितुर्मस्य मित्रातिथेर्गिरोवाचः प्रस्वादसः प्रकर्षेण स्वादधि-
व्यः । तत्र दृष्टान्तः—ऊचुषे सेवमानाय दरिद्राय दानार्थं प्रकल्पितं रणवं रमणीयं क्षेत्रं न यथा
क्षेत्रं स्वदमित् तद्वदित्यर्थः । उत्तरत्र संबंधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अधिपुत्रोपमश्रवो नर्पांन्मित्रातिथेरिहि । पितुष्टे अस्मि वन्दिता ॥ ७ ॥

अधि । पुत्र । उपमश्रवः । नर्पात् । मित्रे अतिथेः । इहि ।

पितुः । ते । अस्मि । वन्दिता ॥ ७ ॥

हे पुत्रोपमश्रवः मित्रातिथेर्नर्पात् पुत्रः त्वं अधीहि मत्सप्तमीपमामच्छ वे तव पितुस्तस्य
मित्रातिथेरहं वंदित्वा स्तोतास्मि एतत्र ज्ञात्वा शोकं मा कुरु यदेयं द्रव्यमस्ति तत्सर्वं मह्यं
देहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यदीशीयामृतांनामृतवा मर्त्यानाम् । जीवेदिन्मघवा मर्म ॥ ८ ॥

यत् । ईशीय । अमृतानाम् । उत । वा । मर्त्यानाम् । जीवेत् ।

इत् । मघवा । मर्म ॥ ८ ॥

उतापिच यद्यमृतानां देवानां मर्त्यानां मनुष्याणां वा मरणहेतूनामीशीय अहमीश्वरः स्या
तर्हि मम कवपस्य याज्योपवना धनवान्मित्रातिथीराजा जीवेत् प्राणान् धारयेत् । तथाच
नाहं मरणहेतोरीश्वरस्तस्मादयं राजा मृतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

न देवानां मनिव्रतं शतान्मांश्च न जीवति । तथापुजा विवाहते ॥ ९ ॥ २ ॥

न । देवानाम् । अति । व्रतम् । शतं आत्मा । च । न । जीवति ।

तथा । युजा । वि । वृहते ॥ ९ ॥ २ ॥

देवानां ब्रह्मादीनां व्रतं मर्यादात्क्षणं कर्म अतिक्रम्य शतात्मा च न शतवत्सरः कश्चन जीवति । तथा युजा सहायादिना विव्यूते विवर्तते वियुक्तो भवति इति ज्ञात्वा शोकं मा कुर्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रावेपाइति चतुर्दशार्चं पंचमं सूक्तं ऐलूपस्य कवपस्वार्षं भूजवतः पुत्रस्याक्षाख्यस्य वा । सप्तमी जगती शिष्टास्त्रयोदशत्रिष्टुभः अत्र द्वादशयक्षान् स्तौति नवम्याद्या चातस्तास्तेद्देवत्याः सप्तमी त्रयोदशी च छर्षिस्तौति अतस्तयोः सा देवता एवं पंच गताः । शिष्टाभिर्नवभिः कितवोक्षाश्च निघंते अतस्ता अपि तद्देवत्याः । तथाचानुक्तांतं—प्रावेपाः पळूना मौजवान्वाक्षोक्षरूपिप्रशंसा चाक्षकितवनिदा च सप्तमी जगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रावेपामावृहृतोमादयन्तिप्रवातेजाइरिणेवर्ततानाः ।

सोमस्येवमौजवतस्यभक्षोविभीदकोजागृविर्मह्यमच्छान् ॥ १ ॥

प्रावेपाः । मा । वृहृतः । मादयन्ति । प्रवातेजाः । इरिणे ।

वर्ततानाः । सोमस्येव । मौजवतस्य । भक्षः । विभीदकः ।

जागृविः । मह्यम् । अच्छान् ॥ १ ॥

बृहृतोमहृतोविभीतर्कस्य फलत्वेन संबन्धिनः प्रवातेजाः प्रवणे देशे जाताः इरिणे आस्फुरे वर्ततानाः प्रवर्तमानाः प्रावेपाः प्रवेपिनः कंपनशीलाः अक्षाः मा मां मादयंति हर्षयंति । किंच जागृविः जयपराजययोर्हर्षशोकाभ्यां कितरानां जागरणस्य कर्ता विभीदकोविभीतक-

१ दिशोभ्यग्गजाभृदिति पंचाक्षान्मयच्छति एते वै सर्वे याः । अपराजायिनमेवैनकरोति । अक्षाःकपर्दकाः । सुवर्णनिर्मितविर्भातकफलाणि सौवर्णानित्येके । तेचाक्षाः द्यूतस्थाने निवर्तमानाः । तथाचापस्तेवेन दासत-अक्षावापोभिदेवनमुद्धृत्यात्रोक्ष्याक्षान्निर्वपितसौवर्णांस्परःशतान्परःसहस्राञ्चेति । तन्म्यःपंचाक्षानुद्धृतजितवानयराज्येभ्यभिप्रायेण तस्मै राज्ञे दद्यात् एतएवपंचाक्षा अयाः सर्वे सपद्यंते अयराज्योक्षवाची पंचदिग्दर्श्याभिप्रायेण पंचाक्षणां दत्तत्वात् राधिः स्याः सर्वेष्वपज्ञादत्ताभवति तथासत्येन यजमानं अपराजायिनं कदाचिदपि पराजपरहितमेव करोति ।

विकाराक्षोमसं मां अच्छान् भवच्छदत् अत्यर्थं मादयति । तत्र दृष्टान्तः—सोमस्येव यथा सोमस्य मौजवतस्य मुजवति पर्वते जातोमौजवतस्तस्य तत्र सुत्तमः सोमोजायते । भक्षः पानं यजमानान् देवांश्च मादयति तद्भदित्यर्थः । तथाच यास्कः—प्रवेपिणोमामहतोविभीतकस्य फ-
लानिमादयति प्रवातेजाः प्रवणेजा इरिणे वर्तमानादरिणं निर्ऋणं ऋणातेरपार्णं भवत्यपरताअस्मा-
दोषधयइति वासोमस्येव मौजवतस्य भक्षोमौजवतोमुजवति जातोमुजवान् पर्वतोमुंजवान् मुंजो-
विमुंचतीपीकामिपीकैपतेर्गतिकर्मणइयमपीतरेपीकैतस्मादेव विभीतकोविभेदनात् जागृविजां-
गरणात् मस्रभवच्छददिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमामिमेथुनाजिहीळुपाशिवासखिभ्यउत्तमस्रमासीत् ।
अक्षस्याहमेकपरस्यहेतोरनुंमतामपजायामरोधम् ॥ २ ॥

न । मा । मिमेथु । न । जिहीळे । एपा । शिवा । सखिभ्यः ।
उत्त । मस्रम् । आसीत् । अक्षस्य । अहम् । एकपरस्य ।
हेतोः । अनुंमताम् । अपं । जायाम् । अरोधम् ॥ २ ॥

एपास्मदीया जाया मा मां कितवं नमिमेथ नच चुक्रोध न जिहीळे नच उज्वितवती
सखिभ्योस्मदीयिभ्यः कितवेभ्यः शिवा सुखकर्पासीदभूत् । उतापिच मस्रं शिवासीत् इत्यमनु-
वतामनुकूलं जायां एकपरस्य एकः परः प्रधानं यस्य तस्याक्षस्य हेतोः कारणादहमपारोधं प-
रित्यक्तवानस्मीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हेष्टिश्चश्रूरपजायारुणद्धिननायितोविन्दतेमर्हितारम् ।
अश्वस्येवजरेतोवरुषस्युनाहंविन्दामिकितवस्यसोगम् ॥ ३ ॥

अक्षासः । इत् । अंकुशिनः । निःस्तोदिनः । निःकृत्वानः ।
तपनाः । तापयिष्णवः । कुमारहृदेष्णाः । जयतः । पुनःहृहः ।
मध्वा । सम्पृक्ताः । कितवस्य । वृहणां ॥ ७ ॥

अक्षास इत् अक्षाएव अंकुशिनोऽंकुशवंतोनितोदिनोदिनोदितवंतश्च पुरुषे च ऋषौ प्रवर्तमाने
निकृत्वानः पराजये निकर्तनशीलाः छेत्तारोवा तपनाः पराजये कितवस्य संतापकाः तापयिष्ण-
वः सर्वस्वहारकत्वेन कुटुंबस्य संतापनशीलाश्च भवन्ति । किञ्च जयतः कितवस्य कुमारहृ-
देष्णाधनदानेन धन्यतां लभयंतः कुमारानां दातारोभवन्ति । अपिच मध्वा मधुना संपृक्ताः प्र-
तिक्रित्वेन वृहणा परिवृद्धेन सर्वस्वहरणेन कितवस्य पुनर्हृणः पुनर्हृतारोभवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्रिपञ्चाशः क्रीळति व्रातं एषा देव ईव सविता सत्यधर्मा ।
उग्रस्य चिन्मन्यवे नानमन्ते राजां चिदेभ्यो नम इत्कृणोति ॥ ८ ॥
त्रिपञ्चाशः । क्रीळति । व्रातः । एषाम् । देवः ईव ।
सविता । सत्यधर्मा । उग्रस्य । चित् । मन्यवे । न । नमन्ते ।
राजां । चित् । एभ्यः । नमः । इत् । कृणोति ॥ ८ ॥

एषामक्षाणां त्रिपञ्चाशः त्र्यधिकपञ्चाशत्संख्याको व्रातः संघः क्रीळति अस्फारे विहरति
अक्षिकाः प्रायेण तावद्भिरक्षैर्दीन्यन्ति हि । तत्र दृष्टांतः—सत्यधर्मा सविता सर्वस्य जगतः प्रेरकः
स्यो देव इव यथा सविता देवो जगति विहरति तद्दृक्षाणां संघास्फारे विहरतीत्यर्थः । किञ्च
उग्रस्य चित् क्रूरस्यापि मन्यवे क्रोधाय एते अक्षाः न नमन्ते न प्रह्वीभवन्ति न वशे वर्तन्ते वं
नमयन्तीत्यर्थः । राजा चित् जगत् ईश्वरोपि एभ्यो नम इत् नमस्कारमेव देवनेत्यायां कृणोति ना-
वज्ञां करोषीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

नो चार्वातन्त उपरिस्फुरन्त्यहस्तामोहस्तं वन्तं सहन्ते ।
दिव्या अङ्गारा इरिणे न्युसाः शीताः सन्तो हृदयं निर्दहन्ति ॥ ९ ॥

नीचा । वर्तन्ते । उपरि । स्फुरन्ति । अहस्तासः । हस्तद्वन्तम् ।
सहन्ते । दिव्याः । अङ्गाराः । इरिणे । निःस्रमाः । शीताः ।
सन्तः । हृदयम् । निः । बहन्ति ॥ ९ ॥

अपि चैते अक्षाः नीचा नीचीनस्थले वर्तते तथाप्युपरि पराजयाद्गीतानां घूतकराणां
कितवानां हृदयस्योपरिस्फुरति अहस्तासोहस्तरहिताअप्यक्षाः हस्तवर्तं घूतकरं कितवं स-
हते पराजयकरणेन अभिभवति । दिव्यादिविभवावपकृताः अंगाराः अंगारसदृशाः अक्षाः
इरिणे इंधनरहिते आस्फारे न्युषाः शीवाः शीतस्पर्शाः संतोपि हृदयं कितवानामंतःकरणं नि-
र्दहति पराजयजनितसंततापेन भस्मीकुर्वति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

जायातंप्यते कितवस्य हीनामाता पुत्रस्य चरतः क्वचित् ।
ऋणावाविभ्यद्धनमिच्छमाने अन्येषामस्तमुपनक्तमेति ॥ १० ॥ ४ ॥

जाया । तप्यते । कितवस्य । हीना । माता । पुत्रस्य । चरतः ।
क्व । चित् । ऋणावा । विभ्यत् । धनम् । इच्छमानः । अन्येषाम् ।
अस्तम् । उप । नक्तम् । एति ॥ १० ॥ ४ ॥

क्वचित् कापि चरतोनिर्वेदाद्गच्छतः कितवस्य आया आर्वा हीना परित्यक्ता सती तप्य-
ते वियोगसंततापेन संतप्ता भवति माता जनन्यपि पुत्रस्यापि कापि चरतः कितवस्य संबंधा-
धीना तप्यते पुत्रशोकेन संतप्ता भवति । ऋणावा अक्षपराजयात् ऋणवात् कितवः सर्वतोवि-
भ्यत् धनं स्तेयजनितं इच्छमानः कामयमानः अन्येषां ब्राह्मणादीनां अस्तं गृहं । अस्तं प-
त्यमिति गृहनापस्तु पाठात् । नक्तं रात्रावुपैति चौर्यार्थमुपगच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

द्वेष्टि । श्वश्रूः । अपे । जाया । रुणद्धि । न । नाद्यितः ।
 विन्दते । मर्दितारम् । अश्वस्यऽइव । जरतः । वरुयस्य । न ।
 अहम् । विन्दामि । कितवस्य । भोगम् ॥ ३ ॥

श्वश्रूजायामाता गृहगतं कितवं द्वेष्टि निंदतीत्यर्थः । किंच जाया भार्यापरुणद्धि निरु-
 णद्धि । अपिच नाथितोयाचमानः कितवः धनं मर्दितारं धनदानेन सुखयितारं नविंदते न लभ-
 ते । इत्थं बुद्ध्याविभ्रतात्पान्नाहं षरतोवृद्धस्य वरुयस्य वस्त्रं मूल्यं तदर्हस्याश्वस्येव कितवस्य
 भोगं न विंदामि न लभे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अन्येजायांपरिमृशन्त्यस्यपस्यागृधृद्वेदनेवाज्यवृक्षः ।
 पितामाताभ्रातरंएनमाहुर्नजानीमोनयतावृद्धमेतम् ॥ ४ ॥
 अन्ये । जायाम् । परि । मृशन्ति । अस्य । यस्य । अगृधत् ।
 वेदने । वाजी । अक्षः । पिता । माता । भ्रातरः एनम् । आहुः ।
 न । जानीमः । नयत । वृद्धम् । एतम् ॥ ४ ॥

यस्य कितवस्य वेदने धने वाजी बलवान् अक्षोदेवोऽगृधत् अभिकांक्षां करोति तस्या-
 स्य कितवस्य जायां भार्यामन्ये प्रति कितवाः परिमृशन्ति वस्त्रकेशाद्याकर्षणेन संस्पृशन्ति । किंच
 पिता माता जननी च भ्रातरः सहोदराश्चैनं कितवमाहुः वदन्ति न वयमस्मदीयं एनं जानीमः
 रज्ज्वा बद्धमेतं कितवं हे कितवायूयं नयत यथेष्टदेशं प्रापयतेति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

यदादीधेनद्विपाण्येभिःपरायद्भोवहीयेसखिभ्यः ।
 न्युसाश्ववृभ्रवोवाचमक्रेतुंएमीदिपांनिष्कृतंजारिणीव ॥ ५ ॥ ३ ॥
 यत् । आइदीधे । न । द्विपाणि । एभिः । परायत्इभ्यः ।
 अव । हीये । सखिइभ्यः निःसंताः । च । वृभ्रवः । वाचम् ।
 अक्रेत । एभि । इत् । एपाम । निःसकृतम् । जारिणीइइव ॥५॥३॥

यद्यदाहमादीध्ये ध्यायामि तदानीं एभिरक्षैः न दविषाणि न दूपये न परितपामि यद्वा न दविषाणि न देविष्यामीत्यर्थः । न द्वेषये परायद्भ्यः स्वयमेव परामच्छद्भ्यः सखिभ्यः सखिभूतेभ्यः कितवेभ्योवहीये अवहितोभवामि नाहं प्रथममक्षान् विसृजामीति । किञ्च चन्द्रवोवभ्रुवर्णा-अक्षाः न्युक्ताः कितवैरवक्षिषाः संतोवाचमकृत शब्दं कुर्वति तदा संकल्पं परित्यज्य अक्षव्यसनेनाभिभूयमानोहमेषामक्षाणां निष्कृतं स्थानं जारिणीव यथा कामव्यसनेनाभिभूयमाना स्वैरिणी संकेतस्थानं याति तद्वदेमीदं गच्छाम्येव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी-

सुभामेति कितवः पृच्छमानो जेष्यामीति तन्त्वां शूशुजानः ।
अक्षासो अस्य वितिरन्ति कामं प्रति दीन्ने दधत आकृतानि ॥ ६ ॥

सुभाम् । एति । कितवः । पृच्छमानः । जेष्यामि । इति ।
त्वां । शूशुजानः । अक्षासः । अस्य । वि । तिरन्ति । कामम् ।
प्रति दीन्ने । दधतः । आ । कृतानि ॥ ६ ॥

तन्त्वा शरीरेण शूशुजानः शोशुचानो दीप्यमानः कितवः कोवास्ति धनिकः तं जेष्यामीति पृच्छमानः पृच्छन् सभां कितवसंबन्धिनीमेति गच्छति तत्र प्रति दीन्ने प्रतिदेविने कितवाय कृतानि देवनोपयुक्तानि कर्मण्यादधतो जयार्थमाभिमुख्येन मर्यादया वा दधतोस्य कितवस्य काममिच्छामक्षासोक्षाः वितिरन्ति वर्धयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अक्षासु इदं कुशिनो नितो दिनो निरुत्वा नुस्तपनास्तापयिष्णवः ।
कुमारदेष्णा जयतः पुनर्हणो मध्वा संपृक्ताः कितवस्य चर्हणा ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

स्त्रियं दृष्ट्वाय कितवन्ततापान्येपांजायां सुकृतं च योनिम् ।
पूर्वाह्ने अश्वान्युयुजे हि वभ्रून्सो अग्नेरन्ते वृषलः पपाद ॥ ११ ॥

स्त्रियम् । दृष्ट्वायं । कितवम् । तताप । अन्धेपाम् । जायाम् ।
सुकृतम् । च । योनिम् । पूर्वाह्ने । अश्वान् । युयुजे । हि ।
वभ्रून् । सः । अग्नेः । अन्ते । वृषलः । पपाद ॥ ११ ॥

कितवं कितयोविभक्तिव्यत्ययः अन्धेपां स्वव्यतिरिक्तानां पुरुषाणां जायां जायाम्भूतां
स्त्रियं नारीं सुखेन वर्तमानां सुकृतं सुष्ठु कृतं योनिं गृहं दृष्ट्वा मन्वाया दुःखिता गृहं चासंस्कृ-
तमिति ज्ञात्वा तताप तप्यते पुनः पूर्वाह्ने मातःकाले वभ्रून् वभ्रूवर्णानश्वान् व्यापकानक्षान् युयु-
जे मुनिकि पुनश्च वृषलोवृषलकर्म सक्तिवोरात्रावग्नेरन्ते समीपे पपाद शीतार्तः सन् शेते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

धोवः सेनानी महतो गणस्य राजा वार्तस्य प्रथमो बभ्रूव ।
तस्मै कृणोमि न धनारुणधिमि दशाहं प्राचींस्तद्वृत्तं वदामि ॥ १२ ॥

यः । वः । सेनादनीः । महतः । गणस्य । राजा । वार्तस्य ।
प्रथमः । वभ्रूव । तस्मै । कृणोमि । न । धना । रुणधिमि । दशा ।
अहम् । प्राचीः । तत् । ऋतम् । वदामि ॥ १२ ॥

हे अक्षाक्षीयुष्माकं महतो गणस्य संघस्य योक्षः सेनानीर्निता वभ्रूव भवति वार्तस्य
च गणवार्तपोरल्पो भेदः राजेश्वरः प्रथमो मुखयो वभ्रूव तस्मात् अक्षाय कृणोम्यहं अंजलिं करोमि
अतः परं धना धनान्यक्षार्थं अहं न रुणधिमि न संपादयामीत्यर्थः । एतदेव दर्शयति—अहं दशार्त-
रप्याका अंगुलीः प्राचीः प्राङ्मुखीः करोमि वदेतदहं ऋतं सत्यमेव वदामि नानृतं वधीमी-
त्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अक्षैर्मादीव्यः कृपिमित्कृपस्ववित्तेरमस्वबहुमन्यमानः ।
तत्रगावः कितवतत्रजायातन्मेविचष्टेसवितायमर्यः ॥ १३ ॥

अक्षैः । मा । दीव्यः । कृपिम् । इत् । कृपस्व । वित्ते । रमस्व ।
बहु । मन्यमानः । तत्र । गावः । कितव । तत्र । जाया ।
तत् । मे । वि । चष्टे । सविता । अयम् । अर्यः ॥ १३ ॥

हे कितव बहुमन्यमानोमद्वचने विश्वासं कुर्वन् त्वमक्षैर्मा दीव्योद्युतं मा कुरु । कृपिमिदं कृपिमेव कृपस्व कुरु । वित्तेकृप्या संपादिते धने रमस्व रतिं कुरु । तत्र कृपौ गावोभवंति तत्र जाया भवति तदेव धर्मरहस्यं श्रुतिस्मृतिकर्ता सविता सर्वस्य प्रेरकोयं दृष्टिगोचरोऽर्थईश्वरोमे मह्यं विचष्टे विविधमाख्यातवान् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

मित्रं कृणुध्वं खलु मृळतानोमानो घोरेण चरतामिधृष्णु ।
निवो नुमन्युर्विशतामरातिरन्यो वभ्रूणां प्रसितौ न्वस्तु ॥ १४ ॥ ५ ॥

मित्रम् । कृणुध्वम् । खलु । मृळत । नः । मा । नः । घोरेण ।
चरत । अमि । धृष्णु । नि । वः । नु । मन्युः । विशताम् ।
अरातिः । अन्यः । वभ्रूणाम् । प्रसितौ । नु । अस्तु ॥ १४ ॥ ५ ॥

हे अक्षाः सूर्यं मित्रं कृणुध्वं अस्मास्तु मेवीं कुरुव खल्विति पूरणः । नोस्मान्मृळत खलु-
पत च नोस्मान् धृष्णु धृष्णुता तृतीयार्थे प्रथमा घोरेणासत्तेनमाभिचरत मागच्छत । किंच वोयु-
ष्पाकं मन्युः क्रोधः अरातिः अस्माकं शत्रुः नु क्षिप्रं निविशतां अस्मच्छत्रुषु तिष्ठतु नोस्माकं अ-
न्यः शत्रुः कश्चिद्वभ्रूणां वभ्रुवर्णानां युष्पाकं प्रसितौ दृढबंधने नु क्षिप्रमस्तु भवतु ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अबुधमिति चतुर्दशर्चं पष्ठं सूक्तं धनाकपुत्रस्य लुशस्यार्षं इदमुत्तरं च वैश्वदेवं त्रयोदशी-
चतुर्दशयौ विष्टुभौ शिष्टाद्वादश जगत्यः । तथाचानुक्रातं—अबुधं लुशो धानाको वैश्वदेवं तु
द्वित्रिष्टुवंतं त्विति । गतः सूक्तत्रिनियोगः । एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोर्वपायागस्यानुवाक्या
विश्वेअद्येत्येवा । सूत्रितंच—विश्वेअद्यमरुतो विश्वऊत्यानो देवानामुपवेतुं स इति ।

तत्र प्रथमा—

अबुधमुत्पइन्द्रं वन्तो अग्रयो ज्योतिर्भरन्त उपसो व्युष्टिषु ।
महीद्यावापृथिवीचेतनामपोद्यादेवानामवआष्टणीमहे ॥ १ ॥

अबुधम् । ऊँ इति । त्ये । इन्द्रं वन्तः । अग्रयः । ज्योतिः ।
भरन्तः । उपसः । विष्टुष्टिषु । मही इति । द्यावापृथिवीं इति ।
चेतनाम् । अपः । अद्य । देवानाम् । अवः । आ । ष्टणीमहे ॥ १ ॥

इन्द्रवंतोपष्टव्यत्वेनन्द्रसंबंधिनः त्ये ते अमी आहवनीयादयोऽपः उपसो व्युष्टिषु व्युच्छनेषु
तमसां विवसनकालेषु ज्योतिः तेजोभरन्तो धारयन्तः अबुधं प्रबुद्धा आसन् । मही महत्यौ द्या-
वापृथिव्यौ अपः कमं अपः अग्रइतिकर्मनामसुपाठात् । चेतनां जानीतां अद्यास्मिन्नहनि दे-
वानामिन्द्रादीनां अवोरक्षणं वयमावृणीमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दिवस्पृथिव्योरवआष्टणीमहे मातृन्त्सिन्धून्पर्वताञ्छर्यणावन्तः ।
अनागास्त्वं सूर्यमुपासमीमहे मद्रं सोमः सुवानो अद्याकृणोतुनः ॥ २ ॥

दिवःपृथिव्योः । अवः । आ । ष्टणीमहे । मातृन् । सिन्धून् ।
पर्वतान् । शर्यणावन्तः । अनागाः षत्वम् । सूर्यम् । उपसम् ।
इमहे । मद्रम् । सोमः । सुवानः । अद्य । कृणोतु । नः ॥ २ ॥

दिवःपृथिव्योः द्यावापृथिव्योः कार्येण संबन्धि अवोरक्षणं वयमावृणीमहे । किंच
मातृन् षोकरस्य निर्मातृन् सिन्धून् शर्यणावतः सरसः संबन्धिनः पर्वतान् शिष्टोच्चर्यांश्च तथा

सूर्यमुपसं च अनागास्त्वं कर्मवैगुण्यजनितपापराहित्यमीमहे वयं याचामहे । किंच अद्यास्मि-
न्नहनि नोस्मकं सुवानोभिषूयमाणः सोमोभद्रं कल्पार्णं कृणोतु करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

द्यावा॑नोअ॒द्यपृ॑थि॒वीअ॒ना॑गसो॒म॒हीत्रा॑येथां॒सुवि॑ता॒र्यमा॒तरा॑ ।
उ॒पाउ॒च्छन्त्य॑प॒वाध॑ता॒म॒र्घंस्व॒स्त्य॑ग्नि॒संमि॑धान॒मीम॑हे ॥ ३ ॥

द्यावा॑ । नः । अ॒द्य । पृथि॒वी इति॑ । अ॒ना॑गसः । म॒ही इति॑ । त्रा॒येथा॑म् ।
सु॒वि॒ता॒र्य॑ । मा॒तरा॑ । उ॒पाः । उ॒च्छन्ती॑ । अ॒र्घं । वा॒ध॒ता॑म् । अ॒द्यम् ।
स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म॒द्भु॒धानम् । ई॒म॒हे ॥ ३ ॥

मही महत्पौ मातरा मातरौ सर्वस्य मातृभूते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अद्यास्मिन्न-
हनि अनागसोपराधरहितान् नोस्मान् सुविताय सुस्वाय त्रायेतां रक्षतां । किंच उच्छन्ती तर्पा-
सि विवासायती उपाः अस्माकमर्घं पापमपवाधतां अपनयतु अपिच समिधानं सन्पक् दीप्य-
मानमग्निं स्वस्ति सर्वप्रकाराविनाशमीमहे वयं याचामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒यंन॑उ॒स्त्राप्र॑थ॒मासु॑द्वै॒र्व्य॑रेवत्स॒निभ्यो॑रिवती॒व्यु॑च्छतु ।
आ॒रेम॑न्युं॒दुर्वि॑द॒न्नस्य॑धीमहिस्व॒स्त्य॑ग्नि॒संमि॑धान॒मीम॑हे ॥ ४ ॥

इ॒यम् । नः । उ॒स्त्रा । प्र॒थ॒मा । सु॒द्वै॒र्व्यम् । रेवत् । स॒नि॒भ्यः ।
रेवती॑ । वि । उ॒च्छतु॑ । आ॒रे । म॒न्युम् । दुः॒र्वि॒द॒न्नस्य॑ ।
धी॒म॒हि । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म॒द्भु॒धानम् । ई॒म॒हे ॥ ४ ॥

रेवती धनवती प्रथमा मुख्या इयं उस्त्रा पापानामुत्तारिणी उपाः सुद्वैत्यं शोभनेदेवार्हं
रेवद्धनवत् प्रधानकालपागतं सनिष्पौभजमानेऽप्योनोस्मभ्यं प्रयच्छन्ती व्युच्छतु तर्पासि वि-
वासायतु । किंच दुर्विदन्नस्य दुर्धनस्य पुरुषस्य मन्युं क्रोधं आरे दूरे धीमहि निषीमहि । सि-
द्धमन्यव ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

प्रयाःसिखतेसूर्यस्यरश्मिज्योतिर्भरन्तीरुपसोव्युष्टिषु ।
भद्रानोअद्यश्रवसेव्युच्छतस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥५॥६॥

प्र । याः । सिखते । सूर्यस्य । रश्मिः । ज्योतिः । भरन्तीः । उपसः ।
विडुष्टिषु । भद्राः । नः । अद्य । श्रवसे । वि । उच्छत । स्वस्ति ।
अग्निम् । समुद्धानम् । ईमहे ॥ ५ ॥ ६ ॥

याउपसः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः प्रसिखते संगच्छति व्युष्टिषु व्युच्छनेषु तमसां वि-
वासनकाठेषु ज्योतिरात्मीयं तेजोभरन्तीः भरन्ति च तायूर्यं नोस्माकमद्यास्मिन्नहनि श्रवसे अ-
नाय भद्रा भजनीया भवत व्युच्छत तमांसि विवासयत च । सिद्धमन्यव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी-

अनमीवाउपसआचरन्तुनउदग्रयोजिहतांज्योतिपाबृहत् ।
आयुक्षातामश्विनातूतुजिरथस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥६॥

अनमीवाः । उपसः । आ । चरन्तु । नः । उत् । अग्रयः । जिहताम् ।
ज्योतिपा । बृहत् । आयुक्षाताम् । अश्विनां । तूतुजिम् । रथम् ।
स्वस्ति । अग्निम् । समुद्धानम् । ईमहे ॥ ६ ॥

अनमीवासोऽगरद्विवाः उपसोऽनोस्मानाचरन्तु आगच्छन्तु बृहत् बृहता महता ज्योतिषा ते-
पसा मुक्ताअग्रयोप्युजिहतां उदग्रच्छन्तु अश्विना अश्विनावपि तूतुर्जि क्षिप्रगामिनं रथमायु-
क्षातां अस्मान् प्रत्यागन्तुं रासभाष्यां मुक्तां हरितवादित्यस्य रासभावश्विनोरिति । पाठाव ।
सिद्धमन्यव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

श्रेष्ठं नो अद्य सवितर्वरेण्यं जागमासु वसहिरं त्रधा असि ।
रायोजनित्रीधिपणामुपब्रुवे स्वस्ति १ अग्निं मिधानमीमहे ॥ ७ ॥

श्रेष्ठम् । नः । अद्य । सवितः । वरेण्यम् । जागम् । आ । सुव । सः ।
हि । रत्नत्रधाः । आसि । रायः । जनित्रीम् । धिपणाम् । उप ।
ब्रुवे । स्वस्ति । अग्निम् । समुद्धानम् । ईमहे ॥ ७ ॥

हे सवितस्त्वं अद्यास्मिन्नहनि नोस्मभ्यं वरेण्यं वरणीयं श्रेष्ठं पशस्यतमं भागं भज-
नीर्यं धनं आसुव प्रेरय देहीत्यर्थः । हि यस्माव् प्राथितस्त्वं रत्नधाः श्रेष्ठानां धनानां संवि-
भक्ताऽसि भवसि । तव्याच निगमांतरं-विभक्तकारं हवामहे वसोश्चितस्थराधसः । सवितारं वृक्ष-
समिति । रायोधनस्य जनित्रीं धिपणां सर्वदेवस्तुतिरूपं वाचमुपब्रुवे अहमुपब्रुवामि । यद्वा
धिपणां देवीं उपब्रुवे उपस्तौमीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पिपर्तुमातहतस्यं प्रवाचनं देवानां यन्मनुष्याऽअमन्महि ।
विश्वाद्दृसास्पलुर्देति सूर्यः स्वस्ति १ अग्निं मिधानमीमहे ॥ ८ ॥

पिपर्तु । मा । तत् । ऋतस्यं । प्रवाचनम् । देवानाम् । यत् ।
मनुष्याः । अमन्महि । विश्वाः । इत् । उत्राः । स्पट् । उत् ।
एति । सूर्यः । स्वस्ति । अग्निम् । समुद्धानम् । ईमहे ॥ ८ ॥

यद्वत्स्य यद्दस्य सत्यस्य वा संबधि देवानां प्रवाचनं प्रकर्मणं गुणानां कथनं स्तोत्रं
मनुष्यावयममन्महि कर्तुं जानीमः तत्रवाचनं मा मां पिपर्तुं पालयतु । किंच सूर्यो विश्वाः सर्वा-
जसाः उपसः स्पट् स्पृशन्ववगच्छन् बोदेति उदेतु । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अ॒द्दे॒पोअ॒द्यव॒र्हिप॒स्तर॑ीमणि॒ग्रा॒व्णां॒यो॒गे॒म॒न्म॑नः॒साध॑ई॒महे॑ ।
 आ॒दि॒त्यानां॑श॒र्मणि॑स्थाभुर॒ण्यसि॑स्व॒स्त्य॒॑ग्रिंस॑मिधा॒नमी॑महे ॥ ९ ॥
 अ॒द्दे॒पः । अ॒द्य । व॒र्हिपः॑ । स्त॒रीम॑णि । ग्रा॒व्णां । यो॒गे ।
 म॒न्म॑नः । सा॒धे । ई॒महे॑ । आ॒दि॒त्यानां॑ । श॒र्मणि॑ । स्थाः ।
 भुर॒ण्यसि॑ । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म॒इ॒धा॒नम् । ई॒महे॑ ॥ ९ ॥

अद्यास्मिन्नहनि वर्हिपस्तरि मणि वेद्यां स्तरणे मन्मनोपननीयस्याभीष्टस्य फलस्य साधे साधके ग्राव्णामभिवषपापाणानां योगे सोमेन सह संयोगे च सत्यद्देपो द्वेषवर्जितानादित्यानीमहे वयमभोष्टं पाचामहे । हे स्वोत्स्वं तेषामादित्यानां देवानां शर्मणि सुखे स्थाने वा स्यास्तिष्ठ भुरण्यसि कर्तव्यानि कर्माणि विभर्षि गच्छसि । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आ॒नो॑व॒र्हिःस॒ध॒मादे॑बृ॒हद्दिवि॑दे॒वाँई॒ळेसा॒दया॑स॒सहो॑तृन् ।
 इ॒न्द्रंमि॒त्रंवरु॑णंसा॒तये॒भगं॑स्व॒स्त्य॒॑ग्रिंस॑मिधा॒नमी॑महे ॥ १० ॥ ७ ॥
 आ । नः । व॒र्हिः । स॒ध॒मादे॑ । बृ॒हत् । दि॒वि । दे॒वान् । ई॒ळे ।
 सा॒दय॑ । स॒स्र । हो॑तृन् । इ॒न्द्रम् । मि॒त्रम् । वरु॑णम् । सा॒तये॑ ।
 भग॑म् । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म॒इ॒धा॒नम् । ई॒महे॑ ॥ १० ॥ ७ ॥

नोस्माकं बृहत् बृहति महति दिवि दीप्ति सधमादे सह मार्यंति देवायत्र तस्मिन् वर्हिषं हिषि यज्ञे सप्त सप्तसंन्याकात् होतृन् वपट्कर्तृन् इन्द्रमिन्द्रं च भगं च देवानितरानपि यष्टव्यान् देवान् हे अग्ने त्वमासादय । अग्नेराभिमुख्यकरणमिहाद्यदैव्यंजनं वर्हिरासादयाव सोऽग्नेवमादिमत्रैरवगम्यते । तत्र त्वदासादितास्तामिन्द्रादीन् देवानहं सातये धनटाभाय ईळे स्तोमि । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

तआदित्याआगतासर्वतातयेवृधेनोयज्ञमवतासजोपसः ।
वृहस्पतिपूषणमश्विनाभगंस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥११॥

ते । आदित्याः । आ । गत् । सर्वऽतातये । वृधे । नः । यज्ञम् ।
अवत् । सऽजोपसः । वृहस्पतिम् । पूषणम् । अश्विना ।
भगम् । स्वस्ति । अग्निम् । समऽद्भधानम् । ईमहे ॥ ११ ॥

हे आदित्याः येस्माभिराहताः ते यूयं सर्वतातये यत्तार्थमागतागच्छत । आगत्य च हे
राजोपसः संगतायूयं नोस्माकं वृधे वर्धनाय यज्ञं प्रति अबत रक्षत । वयं च वृहस्पतिं पूषणं
चाश्विनाश्विनौ च भगं भगास्व्यं देवं च समिधानं सम्यक् दीक्षमग्निं च स्वस्ति सर्वप्रकारावि-
नाशमीमहे याचामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

तन्नोदेवायच्छतसुप्रवाचनंछर्दिरादित्याःसुभरंनृपाय्यम् ।
पश्वेतोकायतनयायजीवसेस्वस्त्यग्निंसमिधानमीमहे ॥१२॥

तत् । नः । देवाः । यच्छत् । सुऽप्रवाचनम् । छर्दिः । आदित्याः ।
सुऽभरम् । नृऽपाय्यम् । पश्वे । तोकाय । तनयाय । जीवसे ।
स्वस्ति । अग्निम् । समऽद्भधानम् । ईमहे ॥ १२ ॥

हे आदित्यादेवाः यूयं सुप्रवाचनं अत्यंतं प्रशस्तं सुभरं सुसहस्रंनृपाय्यं नृपां रक्षकं
तदस्मदभिन्नपितं छर्दिश्यंहे नोस्माकं पश्वे पशवे तोकाय पुत्राय तनयाय पीत्राय च जीवसे जी-
वनार्थं यच्छत दत्त । सिद्धगन्पद ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

विश्वेअथमरुतोविश्वंकुतीविश्वेसवन्वृष्यःसमिद्धाः ।
विश्वेनोदेवाअवसागमन्नुविश्वंमस्तुद्रविणंवाजोअस्मे ॥१३॥

विश्वे । अद्य । मरुतः । विश्वे । ऊती । विश्वे । भवन्तु । अग्रयः ।
समहर्षद्धाः । विश्वे । नुः । देवाः । अर्वसा । आ । गमन्तु ।
विश्वम् । अस्तु । द्रविणम् । वाजः । अस्मे इति ॥ १३ ॥

अद्यास्मिन्नहनि प्रधानयागदिवसे विश्वे सर्वे मरुतोविश्वे सर्वे मरुद्गणसहचरितारुद्राद-
योदेवाश्रोती ऊत्यै रक्षणाय भवन्तु अपिच विश्वे सर्वे अग्रयः आहवनीयादयः समिद्धाः सं-
दीपाः भवन्तु । अपिच विश्वे सर्वे हर्षादयोदेवानोस्माकमवसा रक्षणेनागमन्तु आगच्छन्तु किं-
चास्मे अस्मास्तु विश्वं सर्वं द्रविणं धनं वाजोन्मं चास्तु भवतु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

यदेवासोवथवाजसातौयन्त्रायध्वेयंपिपृथात्यंहः ।

योवोगोपीथेनभयस्यवेदृतेस्यामदेववीतयेतुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

यम् । देवासः । अवथ । वाजसातौ । यम् । त्रायध्वे । यम् ।

पिपृथ । अति । अंहः । यः । वः । गोष्पीथे । न । भयस्य ।

वेदं । ते । स्याम् । देववीतये । तुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

हे तुरासोभीष्टमदानेक्षिपादेवासोदेवाः ययं वाजसातौ संग्रामे यं मनुष्यमवथ रक्षथ यं
च त्रायध्वे शत्रोः पालयथ यं चांहः पापमत्यतिनीय पिपृथ कामैः पूरयथ । यथापि मनु-
ष्योवोयुष्माकं कार्यत्वेन संवेधिति गोपीथे रक्षणे भयस्य भयं न वेद न जानाति ते सर्वे
ययं देववीतये यज्ञार्थं स्याम भवेम ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उपासान्केति चतुर्दशर्षं सप्तमं सूक्तं धानाकस्य सुशस्यार्थं आदितोद्वादशजगत्यः त-
तोदे विष्टुभी विश्वेदेवाद्भयता । पूर्वसूक्ते वैश्वदेवं तु द्विविष्टुर्बवं त्वित्युक्तत्वात् । उपासान्के-
त्यनुक्तं आभिष्टुर्विके पष्टेहनि वैश्वदेवे इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितं च—कतरापूर्वोपा-
सान्केति वैश्वमिति ।

तत्र प्रथमा—

उपासान्क्ताहृतीसुपेशसाद्यावाक्षामावरुणोमित्रोअर्यमा ।
इन्द्रंहुवेमरुतःपर्वताअपआदित्यान्द्यावापृथिवीअपःस्वः ॥ १ ॥

उपासान्क्ता । वृहती इति । सुपेशसा । द्यावाक्षामा ।
वरुणः । मित्रः । अर्यमा । इन्द्रम् । हुवे । मरुतः । पर्वतान् ।
अपः । आदित्यान् । द्यावापृथिवी इति । अपः । स्व१रिति स्वः ॥ १ ॥

वृहती वृहत्यौ महत्यौ सुपेशसा स्वरूपे उपासान्क्ता रात्र्युपसौ द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ च वरुणोमित्रो मित्रावरुणौ चार्यमा च येन विहितादेवास्तानेतानिन्द्रं मरुतश्च पर्वताश्च अपउदकानिचादित्याश्च द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ च पुनर्द्यावापृथिव्योर्ग्रहणमादरार्थं अपोतरिक्षं च स्वः स्वर्गं च यष्टव्यं देवजातं हुवे ह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्यौश्चनःपृथिवीचप्रचेतसक्रतावरीरक्षतामंहसोरिपः ।
मादुर्विदत्रानिक्रतिर्नईशततद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ २ ॥

द्यौः । च । नः । पृथिवी । च । प्रचेतसा । क्रतवरी इत्युतऽवरी ।
रक्षताम् । अंहसः । रिपः । मा । दुःखिदत्रा । निःक्रतिः । नः ।
ईशत् । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणांमहे ॥ २ ॥

प्रचेतसा सुबुद्धी क्रतावरी यज्ञवत्यौ सप्तवत्यौ च द्यौश्चपृथिवी च द्यावापृथिव्यावृणे नोस्मान् रिपोहिंसकादंहसः पापाद्य रक्षता । किंच दुर्विदत्रा कुत्सितज्ञाना निक्रतिः मृत्युदेवता नोस्माकं माईशत ईश्वरी माभूत् । किंच वर्यं देवानां संर्वेव तदसाधारणं अनोरक्षणमद्यास्मिन्नहनि प्रधानपापदिवसे वृणीमहे मार्ययामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

विश्वस्मात्त्रोअदितिःपात्वंहंसोमातामित्रस्पवरुणस्परेवतः ।
स्वर्वज्योतिरवृकंनशीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ३ ॥

विश्वस्मात् । नुः । अदितिः । पात् । अंहंसः । माता । मित्रस्य ।
वरुणस्य । रेवतः । स्वःऽवत् । ज्योतिः । अवृकम् । नशीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ३ ॥

रेवतोधनवतोमित्रस्य वरुणस्य च धनवतोर्मित्रावरुणयोर्माता जनन्यदितिर्देवी नोस्मान्
विश्वस्मात्सर्वस्मादंहंसः पापात्पातु रक्षतु । किंच वयमवृकं बाधकरहितं स्वर्वत् सर्वं ज्योतिस्ते-
जोनशीमहि नशिः पलायनकर्मा पलायनं च शीघ्रगमनं शीघ्रं प्राप्नुमद्दत्तार्थः । सिद्धमन्यत् ॥३॥

अथ चतुर्थी-

यावावदुन्नप्रक्षांसिसेधतुदुःस्वम्यंनिर्ऋतिंविश्वमत्रिणम् ।
आदित्यंशर्ममरुतांमशीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ४ ॥
यावा । वदन् । अपं । रक्षांसि । सेधतु । दुःऽस्वम्यम् । निःऽऋतिम् ।
विश्वम् । अत्रिणम् । आदित्यम् । शर्म । मरुताम् । अशीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ४ ॥

यावाभिपवपापाणोवदन्नभिपववेलायां शब्दं कुर्वन् रक्षांसि यागविघ्नकारीण्यपसेधतु
विनिवारयतु दुःस्वम्यं दुःस्वममभवमस्मदीयमनिष्टं चापसेधतु निर्ऋतिं द्युदेवतांवापसेधतु
अत्रिणं अदनशीलंविश्वं सर्वं पिशाचादिकं चापसेधतु एवं निर्धिमेन निष्पन्ने यागे वयमादि-
त्यमादित्यानां संबंधि मरुतां च संबंधि शर्म सुखं अशीमहि प्राप्नुयाम । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

एन्द्रेअर्हिःसीदंतुपिन्वंतामिळावृहस्पतिःसामंभिर्ऋकोअर्चतु ।
सुप्रकेतंजीवसेमन्मधीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥५॥१॥

आ । इन्द्रः । वह्निः । सीदतु । पिन्वताम् । इळा । बृहस्पतिः ।
सामंश्मिः । ऋकः । अर्चतु । सुप्रकेतम् । जीवसे । मन्म । धीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अथ । वृणीमहे ॥ ५ ॥ ९ ॥

इंद्रोवर्हिरासीदतु इळामाध्यमिका स्तनधिज्जलक्षणा वागपि पिन्वतां प्रीणयतु । किंतु साम-
मभिर्गायमाने ऋकः स्तुतिमान् बृहस्पतिरप्यर्चतु अस्मान् पूजयतु । किंच वयं सुप्रकेतं सुप्रज्ञानं
मन्म मननीयं धनं स्तोत्रं वा धीमहि निधीमहि जीवसे जीवनाय । सिद्धमन्यद् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे नवमोदगः ॥ ९ ॥

अथ पद्यी-

दिविस्पर्शं यज्ञमस्माकं मश्विना जीराध्वरं रुणुतं सुभ्रमिष्टये ।
प्राचीनं रश्मिमाहुतं घृतेन तद्देवानामवो अद्यावृणीमहे ॥ ६ ॥
दिविस्पर्शम् । यज्ञम् । अस्माकम् । अश्विना । जीरः अध्वरम् ।
रुणुतम् । सुभ्रम् । इष्टये । प्राचीनं रश्मिम् । आहुतम् ।
घृतेन । तत् । देवानाम् । अवः । अथ । वृणीमहे ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां नोस्माकं यज्ञं दिविस्पर्शं दिविस्पर्शं गंवारं रुणुतं कुरुतं
तथा । जीराध्वरं क्षिप्रं हिंसारहितं च यज्ञं नोस्माकं रुणुतं इष्टये भिन्नपितृसिद्धयर्थं सुभ्रं सुभ्रं च
कुरुतं । किंच घृतेनाज्येनाहुतमग्निं प्राचीनरश्मिं देवाभिमुखं कुरुतमित्यर्थः । सिद्धमन्यद् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

उपह्वये सुहृवं मारुतं गणं पावकमृष्वं सख्यायं शंभुवम् ।
रायस्पोर्यंसौ श्रवसायं धीमहि वदेवानामवो अद्यावृणीमहे ॥ ७ ॥
उप । ह्वये । सुहृवम् । मारुतम् । गणम् । पावकम् । ऋष्वम् ।
सख्यायं । शम्भुवम् । रायः । पोष्यम् । सौश्रवसायं । धीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अथ । वृणीमहे ॥ ७ ॥

सुहवं स्वाह्वानं पावकं शोधकं ऋष्वं दर्शनीयं शंभवं सुखस्य भावयितारं रायोधनस्य पोषं पोषकं मारुतं मरुतां संबन्धिनं गणं संघं सख्याय सखिभावायोपह्वये उपगम्य ह्वयामि आगतं गणं सौश्रवसाय शोभनान्नवत्वाय सुयशस्त्वाय वा वयं धीमहि युद्धौ निधीमहि । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अपापिरुंजीवधन्यंभरामहेदेवाव्यंसुहवमध्वरश्रियम् ।
सुराशिमसोममिन्द्रियंयमीमहितदेवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ८ ॥

अपाम् । पेरुम् । जीवधन्यम् । भरामहे । देवअव्यम् । सुहवम् ।
अध्वरश्रियम् । सुराशिमम् । सोमम् । इन्द्रियम् । यमीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ८ ॥

अपापुदकानां पेरुं पाळकं जीवधन्यं धन्याजीवायस्मिन्नसौ जीवधन्यः तं देवाव्यं देवानां तर्षकं सुहवं शोभनाह्वानं शोभनस्तुतिं वा अध्वरश्रियं सुराशिमं शोभनांशुं सोमं भरामहे धारयामः पत्नीशाळातोहविधानं प्रति मापयामोवा भृतं तं सोममिन्द्रियं वीर्यं यमीमहि वयं याचामहे । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सनेमत्सुसनितांसनित्वंभिर्व्यंजीवाजीवपुत्राअनागसः ।
ब्रह्मद्विपोविष्वगेनोभेररतदेवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ९ ॥

सनेम । तत् । सुसनितां । सनित्वंभिः । व्यम् । जीवाः ।
जीवपुत्राः । अनागसः । ब्रह्मद्विपः । विष्वक् । एनः ।
भेररत् । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ९ ॥

जीवाजीवतो जीवपुत्रा जीववत्पुत्राश्चानामसोपराधवर्जिताश्च वयं धानाका लुशाः सनि-
त्वभिः संभक्तृभिः पुत्रपौत्रादिभिः सह सुसन्निता शोभनेन भजनेन तद्देवजातं सनेम स्तुत्या
हविःप्रदानेन च संभजेमहि । किंच ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणानामस्माकं द्वेष्टरो विष्वक् नानागच्छदेतो-
स्मदीर्यं पापं भरेरत आत्मनि धारयंतु पोषयंतु । सिद्धमन्यद ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

येस्थामनोर्यज्ञियास्ते शृणोत न यद्वो देवा ईमहे तद्वधात न ।
जैत्रं क्रतुं रयिमद्वीरवद्यशस्तद्देवानामर्षो अद्यावृणीमहे ॥ १० ॥ १० ॥

ये । स्थ । मनोः । यज्ञियाः । ते । शृणोत न । यत् । वः । देवाः ।
ईमहे । तत् । इधात न । जैत्रम् । क्रतुं । रयिमत् । वीरवत् ।
यशः । तत् । देवानाम् । अर्षः । अद्य । वृणीमहे ॥ १० ॥ १० ॥

हे देवा ये यूपं मनोमनुष्यस्य यज्ञियायज्ञार्हाः स्थ भवथ ते यूपं शृणोतनास्मदीयां
स्तुतिं शृणुत । किंच हे देवावोयुष्मान् यदधीष्टमीमहे याचामहे तद् जैत्रं जयशीलं क्रतुं मज्जानं
रयिमत् धनवत् वीरवत् पुत्राद्युपेतं यशश्च ददातनास्माक्यं प्रयच्छत । सिद्धमन्यद ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

महद्वद्यमहतामावृणीमहे वै देवानां बृहतामनवर्णाम् ।
यथावसुं वीरजानिनशामहे तद्देवानामर्षो अद्यावृणीमहे ॥ ११ ॥

महत् । अद्य । महताम् । आ । वृणीमहे । अर्षः । देवानाम् ।
बृहताम् । अनवर्णाम् । यथा । वसुं । वीरजानितम् । नशामहे ।
तत् । देवानाम् । अर्षः । अद्य । वृणीमहे ॥ ११ ॥

अद्यास्मिन्नहनि महतां श्रेष्ठानां बृहतां वृद्धानां अनर्बणां अपतिगतानां देवानामिन्द्रादी-
नां संबन्धि महदधिकं अवोरक्षणमावृणीमहे मार्ययामहे । किंच वयं यथा वसु धनं वीरजातं
अपत्यजातं च नशामहे मामुयाम तथा ते देवाः कुर्वन्वितिशेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

महोअग्नेःसमिधानस्यशर्मण्यनांगामित्रेवरुणेस्वस्तये ।
श्रेष्ठेस्यामसवितुःसर्वीमनितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ १२ ॥

महः । अग्नेः । समःइधानस्य । शर्मणि । अनांगाः ।
मित्रे । वरुणे । स्वस्तये । श्रेष्ठे । स्याम । सवितुः ।
सर्वीमनि । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ १२ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य महोमहतोग्नेः शर्मणि सुखे वयं स्याम भवेम । किंच वयम-
नागाअनागसोवचनव्यत्ययः स्याम । अपिच मित्रे वरुणे मित्रावरुणयोः पृथग्रथे सप्तमी सवि-
तुश्च श्रेष्ठेऽतिप्रशस्ये सर्वीमनि प्रसवे स्वस्तये सर्वप्रकाराविनाशाय स्याम । सिद्धमन्यत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

येसवितुःसत्यसंवस्यविश्वेभिन्नस्यवृतेवरुणस्यदेवाः ।
तेसौभगंवीरवद्गोमदमोदधातनद्रविणंच्चित्रमस्मे ॥ १३ ॥

ये । सवितुः । सत्यःसंवस्य । विश्वे । मिन्नस्य । वृते ।
वरुणस्य । देवाः । ते । सौभगम् । वीरवत् गोमत् । अमः ।
दधातन । द्रविणम् । चित्रम् । अस्मे इति ॥ १३ ॥

ये विश्वेदेवाः सत्यसवस्य सत्यप्रसवस्य सवितुर्मिन्नस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्च धृते
प्रसवारस्ये कर्मणि भवन्ति ते यूपं सौभगं सौभाग्यं वीरवत्पुत्राद्युपेतं गोमत् गोयुकं चित्रं पू-
जनीयं द्रविणं धनं चामः कर्म चास्मे महं दधातन प्रयच्छत ॥ १३ ॥

अथ चतुर्विंशती—

सवितापश्वातात्सवितापुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात् ।
सवितानःसुवतुसर्वतात्सवितानोरासतांदीर्घमायुः ॥ १४ ॥ ११ ॥

सविता । पश्वातात् । सविता । पुरस्तात् । सविता । उत्तरात्तात् ।
सविता । अधरात्तात् । सविता । नः । सुवतु । सर्वतात् ।
सविता । नः । रासताम् । दीर्घम् । आयुः ॥ १४ ॥ ११ ॥

पश्वातात् पश्चिमतः स्थितः सविता पुरस्तात् पूर्वतश्चस्थितः सविता उत्तरात्तात् उत्तर-
तः स्थितश्च अधरात्तात् दक्षिणतश्च स्थितः सविता नोस्माकं सर्वतात् सर्वमभिलषितं धना-
दिकं सुवतु पेरयतु । किंच सवितैव नोस्मभ्यं दीर्घं बहुकालीनं आयुः रासतां ददातु बहुधा
सवितृपद्महणमर्त्यात्मादरार्थं ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

नमोभिन्नस्येति द्वादशचंमष्टमं सूक्तं अभिलषानाम सूर्यपुत्रकृपिः इदमादीनि पंचसूक्तानि
जागतानि अस्य सूक्तस्य दशमी त्रिष्टुप् सूर्योद्देवता । तथा चानुक्रांतं—नमोद्वादश सौ-
र्योभिषपाः सौर्यं जागतं वै त्रिष्टुप् दशमीति । आश्विनशस्त्रे सूर्योदयादूर्ध्वं सौर्यकांडे एतत्सू-
क्तं । सूत्रितंच—चित्रं देवानां नमोभिन्नस्येति । विपुवति निष्केवल्ये आद्यस्त्वचोनुस्वरूपः । सूत्रितंच-
चिभ्राद्चूहवपिवतुसोम्यमधु नमोभिन्नस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुत्प्रापिति । स्वपंतमभ्य-
स्तमयेसति रात्रिशेषं स्थित्वा प्रातर्येनसूर्यग्योतिपेत्यादिभिः सूर्यं उपस्थेयः । सूत्रितंच—अ-
व्याधितं चेत्स्वपंतमादित्योष्मस्तमियाद्वाग्मतोनुपविशन्न रात्रिशेषं भूत्वा येनसूर्यग्योतिपावाध-
सेतमइति पंचभिरादित्यमुपविष्टेव । स्वपंतमभ्युदिते यस्यते विश्वेत्यादिभिश्चतसृभिः सूर्यं उप-
स्थेयः । सूत्रितंच—अभ्युदियाच्चेदकर्मश्रांतमनभिरूपेण कर्मणा वाग्मतइति समानमुत्तरा-
भिश्चतसृभिरुपस्थानमिति । एकादशिनस्य सौर्यस्य पशोर्हविषोपाग्न्या । सूत्रितंच—शशोभव-
चक्षसाशन्नोअह्लाऽऽवायोभूपशुचिपा उपनइति । होत्रकाणांशकलाधाने मद्गोदेवाइत्येपा । विवा-
हेकन्यारोदनीये जीवेरुदंतोन्धेपा जप्या ।

तत्र प्रथमा—

नमोमि॒त्रस्य॑वरु॒णस्य॑चक्ष॒सेम॒होदे॒वाय॑तदु॒तंस॑पर्य॒त ।
दूरे॒दृशे॑दे॒वजा॑तायके॒तवे॑दिवस्पु॒त्राय॑सूर्या॒यशंस॑त ॥ १ ॥

नमः । मि॒त्रस्य॑ । वरु॒णस्य॑ । चक्ष॒से । म॒हः । दे॒वाय॑ । तत् ।
ऋ॒तम् । स॒पर्य॑त । दूरे॒दृशे॑ । दे॒वजा॑ताय । के॒तवे॑ ।
दि॒वः । पु॒त्राय॑ । सू॒र्याय॑ । शंस॑त ॥ १ ॥

हे ऋत्विजोऽयं मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्चक्षसे द्रष्टुं महोमहते देवाय द्योतमानाय य दूरेदृशे दूरेऽन्तमपि पश्यते देवजाताय देवेषु जाताय देवार्थं उत्पन्नायकेतवे विश्वस्य पन्नापकाय दिवः पुत्राय पुत्रभूताय दिविजायमानत्वात् तत्पुत्रत्वव्यपदेशः सूर्याय सूर्यार्थं नमः कृत्वा तद्विहितं कृतं यागादिकक्षणं कर्म सपर्यत पूजयत शंसत स्तुतिमपि कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सामांस॒त्योक्तिः॑परि॒पातु॑वि॒श्वतो॒द्यावा॑च॒यत्र॑न॒तनु॒न्नहानि॑च ।
वि॒श्वम॒न्यंनि॑वि॒शते॒यदे॑र्जतिवि॒श्वाहा॑पो॒विश्वा॑हो॒देति॒सूर्यः॑ ॥ २ ॥

सा । मा । स॒त्यो॒क्तिः । परि॒ । पा॒तु । वि॒श्वतः॑ । द्या॒वा । च । यत्र॑ । न॒तनु॑ ।
तनु॑न् । अ॒हानि॑ । च । वि॒श्वम् । अ॒न्यन् । नि । वि॒शते॑ । यत् ।
ए॒र्जति॑ । वि॒श्वाहा॑ । आपः । वि॒श्वाहा॑ । उ॒त् । ए॒ति । सूर्यः॑ ॥ २ ॥

सा सत्योक्तिः तत्सत्यवचनं मा मां विश्वतः सर्वतः परिपातु परिरक्षतु । मया सत्योक्त्या यथ यस्मिन् देशे द्यावाच द्यावापृथिव्यावहानि रात्रयश्च ततनन् अतन्यन् तत्र विश्वं सर्वमन्यत् भूतजातं निविशते विश्राम्यति मदेतद्भूतजातमेजति कंषते विश्वाहा सर्वदा आपश्च स्यन्दते विश्वाहा सर्वदा सपेश्चोदेति सा सत्योक्तिर्मा परिपातित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

नते॒अदे॑वःप्र॒दिवो॑निवा॒सते॒यदे॑त॒शोभिः॑प॒तरैर॑रथ॒र्यसि॑ ।
 प्रा॒चीन॑म॒न्यद॑नु॒वर्त॑ते॒रज॑उ॒दन्ये॑न॒ज्योति॑पायासि॒सूर्य॑ ॥ ३ ॥
 न । ते । अदे॑वः । प्र॒दिवः । नि । वा॒सते । यत् । ए॒त॒शोभिः ।
 प॒तरैः । रथ॒र्यसि॑ । प्रा॒चीन॑म् । अ॒न्यत् । अनु॑ । वर्त॑ते । रजः ।
 उ॒त् । अ॒न्येन॑ । ज्योति॑पा । या॒सि । सूर्य॑ ॥ ३ ॥

हे सूर्य ते तव सप्तमि प्रदिवः प्रद्वः पुरातनः कश्चिददेवोसुरोराक्षसोवा न निवासते न निवसति । कदेत्यत आह यद्यदा त्वं पतरैर्गमनशितैरेतशोभिः अश्वैः रथर्यसि रथं कामयसे योक्तुं । किंच प्राचीनमन्यव त्वदीमं ज्योतिः रजउदकमनुवर्तते अन्येन तेन ज्योतिपा उचासि उदेपि । यदा प्राचीनमन्यद्रजश्रंद्राख्यं ज्योतिस्वामनुवर्तते ततस्त्वमन्येन ज्योतिपा सद्देपीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

येन॑सूर्य॒ज्योति॑पा॒वाध॑सेतमो॒जग॑ञ्च॒विश्वं॑मु॒दिपि॑र्षि॒भानु॑नां ।
 तेना॒स्मद्वि॒श्वानि॑रामना॒हुति॑मपार्मी॒वाम॑प॒दुःस्व॑भ्य॒सुव ॥ ४ ॥
 येन॑ । सूर्य॑ । ज्योति॑पा । वाध॑से । तमः । जग॑त् । च॒ । विश्वं॑म् ।
 उ॒त् । दु॒दिपि॑ । भानु॑नां । तेन॑ । अ॒स्मत् । विश्वा॑म् । अनि॑राम् ।
 अना॑हुतिम् । अप॑ । अर्मी॑वाम् । अप॑ । दुःस्व॑भ्यम् । सु॒व ॥ ४ ॥

हे सूर्य त्वं येन ज्योतिपा तेजसा तमोवकारं बाधसे निवारयसि येन च भानुना तेजसा विश्वं सर्वं जगज्जगममुदिपि उद्वमयसि तेन ज्योतिपास्मदस्वचोविश्वं सर्वानिर्षा अनाभावं अनाहुतिं अहोमं चामीवां रोगनातं चापसुव अपगमय दुःस्वभ्यं दुःस्वभमभनमरिहं चापसुव ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

विश्वस्य हि प्रेपितो रक्षसि व्रतमहेळयन्नुच्चरसि स्वधा अनु ।
यद्यत्वा सूर्योपव्रवामहेतन्नो देवा अनुमंसीरत् क्रतुम् ॥ ५ ॥

विश्वस्य । हि । प्रइपितः । रक्षसि । व्रतम् । अहेळयन् ।
उत्तच्चरसि । स्वधाः । अनु । यत् । अद्य । त्वा । सूर्य । उपव्रवामहे ।
तत् । नः । देवाः । अनु । मंसीरत् । क्रतुम् ॥ ५ ॥

हे सूर्ये प्रेपितः प्रेरितः त्वमहेळयन् अक्रुध्यन् विश्वस्य सर्वस्य यजमानस्य व्रतं कर्म रक्षसि हि यज्ञविध्वंसकेष्योराक्षसेभ्यः पालयसि । स्वधाहवींभ्यन् उच्चरसि उद्गच्छसि च प्रातर्होमे निवृत्ते सति पश्चादुद्गच्छसीत्यर्थः । तथाच यद्यदाद्यास्मिन्नहनि त्वा त्वां उपव्रवामहे उपव्रवः तदानोस्माकं तं क्रतुं तत्कर्म देवा इन्द्रादयो नुमंसीरत् अनुमन्यतां ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

तन्नोद्यावापृथिवी तन्न आप इन्द्रः शृण्वन्तु मरुतो हववचः ।
माशूने भूमसूर्यस्य संदृशि भद्रं जीवन्तो जरणामंशी महि ॥ ६ ॥ १२ ॥
तम् । नः । द्यावापृथिवी इति । तत् । नः । आपः । इन्द्रः । शृण्वन्तु ।
मरुतः । हवम् । वचः । मा । शूने । जूम । सूर्यस्य । समुदृशि ।
भद्रम् । जीवन्तः । जरणाम् । अशीमहि ॥ ६ ॥ १२ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यो आपश्च इन्द्रश्च मरुतश्च नोस्माकं तं हवमाह्वानं नोस्माकं तद्वचः स्तुतिरूपं वाक्यं च न इति द्विरुक्तिरादरार्थां शृण्वन्तु । किञ्च वचं सूर्यस्य संदृशि संदर्शने शूने मशूनाय दुःखाय माभूम भवे भवे किन्तु जीवन्तः विरं प्राणान धारयंतो वयं भद्रं कल्प्याणं जरणां वृद्धत्वममरत्वं चाशीमहि प्राप्नुयाम ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अथ सप्तमी—

विश्वाहात्वासुमनसःसुचक्षसःप्रजावन्तोअनमीवाअनांगसः ।
उद्यन्तत्वामित्रमहोदिवेदिवेज्योर्जीवाःप्रतिपश्येमसूर्य ॥ ७ ॥

विश्वाहा । त्वा । सुमनसः । सुचक्षसः । प्रजावन्तः ।
अनमीवाः । अनांगसः । उद्यन्तम् । त्वा । मित्रमहः ।
दिवेदिवे । ज्योक् । जीवाः । प्रति । पश्येम । सूर्य ॥ ७ ॥

हे सूर्य त्वा त्वां सुमनसः प्रीतियुक्तमनस्काः सुचक्षसः सुदर्शनाः प्रजावन्तः पुत्रायुषेताः
अनमीयाः रोगरहिताः अनांगसः अपराधवर्जिताश्च वयं विश्वाहा सर्वदा यजेमेति शेषः । किं-
च हे मित्रमहः मित्राणां पूजयितः सूर्यं दिवेदिवे प्रतिदिनं उद्यन्तमुदयं प्राप्नुवंतं त्वा त्वां ज्योक्
चिरं जीवा जीवन्तोवयं प्रतिपश्येम ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

महिज्योतिर्विभ्रतंत्वाविचक्षणभास्वन्तंचक्षुपंचक्षुपेमयः ।
आरोहन्तंवृहतःपाजसस्परिव्यंजीवाःप्रतिपश्येमसूर्य ॥ ८ ॥

महि । ज्योतिः । विभ्रतम् । त्वा । विचक्षण । भास्वन्तम् ।
चक्षुपेचक्षुपे । मयः । आरोहन्तम् । वृहतः । पाजसः ।
परि । व्यम् । जीवाः । प्रति । पश्येम । सूर्य ॥ ८ ॥

हे विचक्षण विद्वष्टः सूर्यं महि महच्च ज्योतिस्तेजोविभ्रतं धारयन्तं भास्वन्तं दीपिमन्तं चक्षु-
पेचक्षुपे सर्वेषां द्रष्टृणां चक्षुपे मयः सुखकरं बृहतोमहतः पाजसोवृत्तवतः परिमहतीवृत्तवतः सा-
मुद्रस्योदकस्योपरीत्यर्थः । आरोहन्तं त्वा त्वां जीवाधिरं जीवन्तोवयं प्रति प्रतिदिनं पश्येम ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

पश्यन्तेविश्वामुर्वनानिकेतुनाप्रचेरन्तेनिचविशन्तेअकुभिः ।
अनागास्त्वेर्नहरिकेशसूर्याद्वाहानोवस्यंसावस्यसोदिहि ॥ ९ ॥

यस्य । ते । विश्वा । भुवनानि । केतुना । प्र । च । ईरते । नि ।
 च । विशन्ते । अक्तुभिः । अनागाःस्त्वेन । हरिकेश ।
 सूर्य । अह्नाःअह्ना । नः । वस्यसावस्यसा । उत् । इहि ॥ ९ ॥

हे हरिकेश हरितवर्णकेश सूर्य यस्य ते तव केतुना प्रज्ञानेन विश्वा विश्वानि भुवना-
 नि भूतजातानि प्रचेरते प्रकषेण गच्छन्ति अक्तुभिः रात्रिभिः निविशते च विश्राम्यन्ति च स्व-
 पन्तीत्यर्थः । सत्वं नोस्माकं अनागास्त्वेन अपराधवर्जितत्वेन वस्यसावस्यसा अत्यन्तश्रेयस्करेण
 ब्रह्मचरेण वा अह्नाह्ना तेनतेन दिवसेनोदिहि उद्वच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

शंनोभवचक्षसाशंनोअह्नाशंभानुनाशंहिमाशंघृणेन ।
 यथाशमध्वञ्छमसंहुरोणेत्सूर्यद्रविणंधहिचित्रम् ॥ १० ॥

शम् । नः । भव । चक्षसा । शम् । नः । अह्ना । शम् । भानुना ।
 शम् । हिमा । शम् । घृणेन । यथा । शम् । अध्वन् । शम् । असत्
 दुरोणे । तत् । सूर्य । द्रविणम् । धेहि । चित्रम् ॥ १० ॥

हे सूर्य त्वं चक्षसा तेजसा नोस्माकं शं सुखकरोभव अह्ना दिवसेन शं सुखकरोनो-
 स्माकं भव भानुना रश्मिना च शं भवास्माकं सुखकरोभव । हिमा शैत्येन च शं भव घृणेन
 औष्येन च शं करोभव । यथा यादृशेन नोस्माकमध्वन् अध्वनि मार्गे शं भवति दुरोणे गृहे
 च शं सुखमसद्भवति तच्चित्रं पूजनीयं द्रविणं धनं धेह्यस्मभ्यं प्रयच्छ ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अस्माकं देवा उभया यजन्मने शर्म यच्छत द्विपदे चतुष्पदे ।
 अदत्पियं दूर्जयमानुमाशितं तदस्मेशं योरं रपोदं धातन ॥ ११ ॥

अस्माकम् । देवाः । उज्जयाय । जन्मने । शर्म । यच्छत् । द्विष्टपदे ।
चर्तुःऽपदे । अदत् । पिबत् । ऊर्जयमानम् । आशितम् ।
तत् । अस्मे इति । शम् । योः । अरपः । दधातन् ॥ ११ ॥

हे देवाः सूर्येणास्यनुज्ञातायूपमस्माकं द्विष्टे मनुष्यात्मकाय चतुष्पदे पश्वात्मकाय चो-
भयाय उभयविधाय जन्मने भूतजाताय शर्मं सुखं यच्छत् दत्त । किञ्च यथास्मत्पुत्रादिकं अ-
दत् भक्षणीयं प्रक्षयत् पिबत् पानीयं पिबत् ऊर्जयमानं बलवन्तमिवात्मानमाचरदाशितं सुहितं
च भवति तथा अस्मे अस्माकं तत् शं रोगशांतिनिमित्तकं सुखं योर्विषययोगजनितं सुखं च
अरपः अपापं च दधातन् प्रयच्छत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशौ-

यद्देवाश्चक्रुमजिह्वयागुरुमनसोवाप्रयुतीदेवहेळनम् ।
अरावायो नो अभिदुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन ॥ १२ ॥ १३ ॥

यत् । वः । देवाः । चक्रुम । जिह्वया । गुरु । मनसः । वा । प्रयुती ।
देवहेळनम् । अरावा । यः । नुः । अभि । दुच्छुनुद्यते ।
तस्मिन् । तत् । एनः । वसवः । नि । धेतन ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे वसवो वासवितारो देवाः बोधुष्माकं वयं जिह्वया वाचा मनसाः प्रयुती प्रयुत्वा प्रयोगे-
ण उरु महदेवहेळनं देवक्रोधनं च यदेनश्चक्रुम अकार्णं योस्मच्छत्रुनोस्मानभिपति अरावा
गमनवान् भूत्वा दुच्छुनायते पापान्याचरति अस्मानुद्वेजयति वा तस्मिन्नस्मच्छत्रौ तदेनोस्माभिः
रुतं पापं निधेतन सूर्यस्याज्ञया निधत्त स्थापयतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अस्मिन्निति पञ्चर्षं नवमं सूक्तं जागतर्षेदं मुष्कविशिष्टद्वाराख्यः । तथाचानुक्रान्तं-
षास्मिन्नः पञ्चमुष्कवानिन्द्रइति । गतोविनियोगः । अपरे तु ताडचशाट्यायनकाअस्य सूक्तस्य
मुष्कवानिन्द्रेदेवता द्वाशकविरितिवर्णयति ।

तत्र प्रथमा—

अस्मिन्नेन्द्रपृत्सुतौयशस्वतिशिमीवतिऋन्दसिप्रावसातये ।
यत्रगोपाताधृपितेपुखादिपुविष्वक्पतन्तिद्विद्यवोऽनृपातये ॥ १ ॥

अस्मिन् । नः । इन्द्र । पृत्सुतौ । यशस्वति । शिमीवति ।
ऋन्दसि । प्र । अत्र । सातये । यत्र । गोऽपाता । धृपितेषु ।
खादिषु । विष्वक् । पतन्ति । द्विद्यवः । नृऽसस्ये ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं यशस्वति कीर्तिवति शिमीवति परस्परप्रहारलक्षणकर्मवति अस्मिन्नुपस्थिते
पृत्सुतौ संग्रामे ऋन्दसि सिंहनादं करोषि । सातये धनलाभाय प्राव नः अस्मान् प्ररक्षसि च ।
कस्मिन्नित्यत्राह यत्र यस्मिन् गोपाता गोसातौ लब्धपशुके नृपासे नृणामभिभावुके च संग्रामे
खादिषु परस्परत्वादकेषु च योद्धूषु धृपितेषु धृष्टेषु सत्सु द्विद्यवः आयुधानि विष्वक् सर्वतः पतन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सनःक्षुमन्तंसदनेव्यूर्णुहिगोअर्णसंरयिमिन्द्रश्रुवाय्यम् ।
स्यामतेजयतःशक्रमेदिनोयथाव्यमुश्मसितहंसोऽरुधि ॥ २ ॥

सः । नः । क्षुमन्तम् । सदने । वि । ऊर्णुहि । गोऽर्णसम् ।
रयिम् । इन्द्र । श्रुवाय्यम् । स्याम । ते । जयतः । शक्र । मेदिनः ।
यथा । व्यम् । उश्मसि । तत् । वसो दति । रुधि ॥ २ ॥

हे इन्द्र ससर्वानुग्रहकत्वेन प्रसिद्धः त्वं नोस्माकं सदने गृहे क्षुमन्तं अन्नवंतं शब्दयन्तं वा
गोअर्णसं गावोर्णुदकमिव प्रवृद्धायस्मिन् तं श्रुवाय्यं श्रवणीयंरार्यधनं व्यूर्णुहि निविधमा-
च्छादय । किञ्च हे वसो वासक शक्रेन्द्र जयतः शत्रुं ते तव प्रसादाव वयं मेदिनोभेदसा युक्ताः
पतन्तः स्याम भवेम । किञ्चहृतया यथा यत् वयमुश्मसि कामयामहे तत्सर्वं रुधि कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यो नो दास आर्यो वा पुरुषु ता देव इन्द्र युधये चिकेतति ।
अस्माभिष्टेसुपहाः सन्तु शत्रवस्त्वया वयं तान् वनुयामसंगमे ॥ ३ ॥

यः । नुः । दासः । आर्यः । वा । पुरुःस्तुतु । अदेवः । इन्द्र ।
युधये । चिकेतति । अस्माभिः । ते । सुसहाः । सन्तु ।
शत्रवः । त्वया । वयम् । तान् । वनुयाम् । समसंगमे ॥ ३ ॥

हे पुरुषुत बहुस्तुतेन्द्र योदासः कर्मकरः शत्रुः आर्यसैवर्णिको वा देवश्चान्पोसुरो वा नो-
स्मान् युधये युद्धाय चिकेतति जानाति ते सर्वे शत्रवोऽस्मदरयस्ते तव प्रसादादस्माभिः सुसहाः
स्वभिमवाः संतु भवन्तु । किंच वयं त्वया सहायेन तान् शत्रून् संगमे संग्रामे वनुयाम हन्यामः ॥३॥

अथ चतुर्थी—

यो दुभ्रेभिर्हव्यो यश्च भूरिभिर्वा अभीके वरिवो विचूपात्थ्ये ।
तं विरवा देसस्त्रिमद्यश्रुतं नरं मर्वाब्जमिन्द्रमवसे करामहे ॥ ४ ॥

यः । दुभ्रेभिः । हव्यः । यः । च । भूरिभिः । यः । अभीके ।
वरिवःऽवित् । नृससे । तम् । विरवादे । सस्त्रिम । अद्य ।
श्रुतम् । नरम् । अर्वाब्जम् । इन्द्रम् । अवसे । करामहे ॥ ४ ॥

नृससे नृणामभिभावके विरवादे विशेषण भक्षके अभीके संग्रामे वरिवोविद धनस्य
संभकोपद्वेदोदुभ्रेभिः स्वल्पैर्हव्यो ह्यातव्यो यश्च भूरिभिः बहुभिः हव्यः तं सस्त्रिं शुचिं श्रुतं सर्वत्र
विख्यातं नरं नेतारमिन्द्रं अद्यास्मिन्नहनि अवसेस्मदक्षणाय अर्वाचमस्मदभिमुखं करामहे कर्मः ॥४॥

अथ पञ्चमी—

स्वष्टुजं हित्वामहामिन्द्रशुश्रवानानुदंष्ट्रं पमरभूचोर्दनम् ।
प्रमुञ्चस्वपरिकुत्सादिहागं हि किमुत्वावान्मुष्कयोर्वृद्धांसते ॥५॥११॥

स्वष्ट्वजम् । हि । त्वाम् । अहम् । इन्द्र । शुश्रवं । अननुदम् ।
 उपभ । रध्रश्चोदनम् । प्र । मुञ्चस्व । परि । कुत्सात् । इह । आ ।
 गृहि । किम् । ऊँ इति । स्वाश्वान् । मुष्कयोः । बृद्धः । आसते ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे वृषभ कामानां वर्षकेन्द्र स्ववृजं स्वयमेव छेत्तारं अननुदं अनपेक्षितबलानुपदानं रध-
 चोदनं राधकस्य चोदकं प्रेरकं त्वामहं लुशः शुश्रव अश्रौषं हि यस्मान्स्मात् प्रमुचस्व कुत्से-
 न वाधिशतेनाडयोर्वद्धमात्मानं वंधनाद्विमुच । अथ परि सवैतः परिवृतस्त्वं कुत्सात् कुत्सा-
 ख्यादपेः इहास्मद्योगे आगह्यागच्छ किमु त्वावान् त्वत्सदृशोन्धः कश्चिन्मुष्कयोर्वद्धआसते न
 कोप्येतादृशोनिर्लब्धः त्वन्योस्तीत्यभिप्रायः । तत्र शास्त्राचार्यनकं कुत्सश्चलुशश्चेद्रव्यहृयेतां
 सकुत्सस्याहवमागच्छत् तंशतेनवाधिभिरांडयोरवध्नात् लुशोऽप्यवदत् स्ववृजंहित्वामहंभिद्रशुश्र-
 वानानुदंवृषभरधचोदनं प्रमुचस्व परिकुत्सादिहागृहि किमुत्वावान्मुष्कयोर्वद्धआसतइति । ताः स-
 वाः संलुप्यलुशमभिप्रादुदवदिति । छंदोगब्राह्मणमपि कुत्सश्च लुशश्च युगपदिंद्रमाहृतवतौ स्वं-
 स्वंयज्ञं प्रत्यंगभावाय सखित्वादिंद्रः कुत्से प्रविजगाम तं तु गतं वशित्वात् कुत्सोवधिशतेनांड-
 योरवधादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

योवापिति चतुर्दशार्धं दशमं सूक्तं कक्षीवतोदुहिवापोपानाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः अंत्या-
 विष्टुप् शिष्टाजगत्यः अश्विनौ देवता । तथाचानुक्रावं—योवांपळूना काक्षीवतीचोपाश्विनं हि
 त्रिष्टुवंतमिति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रपोगार्गवेछंदस्ति इदमादीनि त्रीणि सूक्तानि । सूत्रितं च—
 योवांपरिजमेति त्रीणि त्रिश्चिन्नोअद्येति ।

तत्र प्रथमा—

योवांपरिज्मासुष्टदंश्विनारथोदोपासुपासोहव्योहविष्मता ।
 शश्वत्तमास्तसुर्वाभिदं वयंपितुर्नानामसुहवंहवामहे ॥ १ ॥

यः । वाम् । परिज्ज्मा । सुष्टत् । अश्विना । रथः । दोपाम् ।
 उपसः । हव्यः । हविष्मता । शश्वत्तसुर्मासः । तम् । ऊँ इति ।
 वाम् । इदम् । च्यम् । पितुः । न । नाम । सुहवम् । हवामहे ॥ १ ॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोः परिज्यापरितोगता सुवृत् सुष्टु वर्तमानोयोरथोदोषां रात्रिं
उपसथ्र्व अहोरात्रयोरित्यर्थः हविष्मता यजमानेन हव्योद्घातव्यः वां युवयोः स्वभूतं सुहृवं
शोभनाह्वानं तमु तमेव रथं शश्वत्तमासोतिशयेन चिरंतनावयं पितुर्न यथा पितुरिदं नाम त-
था हवामहे हवाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

चोदयंतं सूनुताः पिन्वतं धियउत्पुरन्धीरीरयतंतदुश्मसि ।
यशसं भागं कृणुत नो अश्विना सोमं न चारुं मघवंत्सुनस्कृतम् ॥ २ ॥

चोदयंतम् । सूनुताः । पिन्वतम् । धियः । उत् । पुरं मग्धीः । ईरयतम् ।
तत् । उश्मसि । यशसम् । भागम् । कृणुतम् । नः । अश्विना ।
सोमम् । न । चारुम् । मघवंत्सु । नः । कृतम् ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां स्तनुतावाचउपसोवा चोदयतं प्रेरयतं अस्माकं धियः क-
र्माणि च पिन्वतं पूरयतं पुरंधीर्वह्नीः प्रज्ञाश्चोदीरयतं उद्गमयतंप्रेरयतंउत्पादयतमित्यर्थः । तदेत-
न्नयमुश्मसि वयं कामयामहे । किंच नोस्माकं यशसं यशस्विनं भागं भजनीयं धनादिकं कृणुतं
कुरुतं । चारुं कल्याणं सोमं न सोममिव नोस्मान्मघवत्सु धनवत्सु कृतं कुरुतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अमाजुरश्चिन्ध्वथोयुवंभगोनाशोश्चिद्वितारापुमस्यंचित् ।
अन्धस्यंचिन्नासत्याकुरास्यंचिद्युषामिदाहुभिपजाकृतस्यंचित् ॥ ३ ॥

अमाऽजुरः । चित् । अन्धस्यः । युवम् । भगः । अनाशोः । चित् ।
अद्वितारा । अपुमस्यं । चित् । अन्धस्यं । चित् । नासत्या ।
कुरास्यं । चित् । युवाम् । इत् । आहुः । भिपजा । कृतस्यं । चित् ॥ ३ ॥

हे नास्तत्या नास्त्यौ युवं युवां अमाजुरश्विद पितृगृहे जूर्यन्त्याअपि दुर्भंगायाघोषायाः
 भ्रगोभवथः शोभनरूपेणात्मानं परिणमप्य पतिं दत्तवंतौ स्थइत्यर्थः । तथा च निगमांतरं—
 घोषापैचित्पितृपदेदुरोणेपतिंजूर्यन्त्याअश्विनावदत्तमिति । अनाशोश्विद अनशनस्याप्पवितारा
 रक्षितारौ युवां भवथः अपमस्य चिद जात्यादिनिरुद्धस्यापि रक्षितारौ भवथः अंधस्य
 चिद चक्षुर्विकलस्यापि रक्षितारौ भवथः कृशस्य चिद दुर्बलस्यापि रक्षितारौ भवथः । किंच
 युवामिद युवामेव ऋतस्यचिद यज्ञस्यापि भिषजा भिषजौ वैद्यावाहुर्विद्वांसः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युवंच्यवानंसनयंयथारथंपुनर्युवानंचरथायतक्षथुः ।
 निष्टौद्यमंहृथुरद्व्यस्परिविश्वेत्तावांसवनेपुप्रवाच्या ॥ ४ ॥

युवम् । च्यवानम् । सनयम् । यथा । रथम् । पुनः । युवानम् ।
 चरथाय । तक्षथुः । निः । तौद्यम् । ऊहृथुः । अतृद्यः । परि ।
 विश्वा । इत् । ता । वाम् । सवनेपु । प्रवाच्या ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां सनयं पुराणं च्यवानमृषिं यथा रथं जीर्णरथमिव पुनर्युवानं त-
 रुणं चरथाय चरणार्थं तक्षथुः ततक्षथुः अकुरुतमित्यर्थः । तथाचयास्कः—युवां च्यवनं सनयं
 पुराणं यथारथं पुनर्युवानं चरणाय तक्षथुर्मुवा प्रयौति कर्माणितक्षतिः करोतिकर्मेति । किंच युवां
 वीर्यं तुमपुत्रं भृज्युमद्व्यः परि सपुद्रस्योपरि निरूहथुः । किंच वां युवयोर्विश्वा विश्वानि ता
 तानि कर्माणि सवनेपु यज्ञेषु प्रवाच्या प्रवाच्यानि प्रकर्षेण वक्तव्यानि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पुराणावावीर्यांभ्रमंत्रवाजनेथोहासथुभिपजामयोमुवा ।
 तावानुनव्याववसेकरामहेयनासत्याश्रदरिषथादधत् ॥५॥१५॥

पुराणा । वाम् । वीर्या । प्र । ब्रव् । जने । अथो इति । ह । आसथुः ।
 भिपजा । मयःऽभुवा । ता । वाम् । नु । नव्यौ । अवसे । करामहे ।
 अयम् । नासत्या । अत् । अरिः । यथा । दधत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः पुराणा पुराणानि वीर्या वीर्याणि जने लोके प्रवव मववीमि ।
 अथो अपिच हे नासत्या नासत्यौ युवां मयोभुवा सुखस्य भावपितारौ भिपजा भिपजौ वैधौ
 आसथुः वभूवथुः ता तौ वां युवामवसे रक्षणाय नव्यौ स्तुत्यौ नु क्षिप्रं करामहे कुर्मः अयमः
 रिगता पतिः यजमानोयथा श्रद्धत् श्रद्ध्यादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी-

इयंवांमहेशृणुतमेअश्विनापुत्रायैवपितरामह्यंशिक्षतम् ।
 अनापिरज्ञाअसजात्यामतिःपुरातस्याअभिशास्तेस्वंपृत्तम् ॥ ६ ॥

इयम् । वाम् । अहे । शृणुतम् । मे । अश्विना । पुत्रायैव ।
 पितरा । मह्यम् । शिक्षतम् । अनापिः । अज्ञाः । असजात्या ।
 अमतिः । पुरा । तस्याः । अभिशास्तेः । अव । स्पृत्तम् ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवापियं घोपाहं अहे आह्वयामि मे मम संबन्धिनपिममाह्वान
 शृणुतं श्रुत्वा चाह्वानं महं पुत्रायैव यथा पुत्राय पितरा मातापितरौ तद्वद शिक्षतं घनं दत्तं
 अनापिरसंपुरज्ञा अरुवज्ञा असजात्या अमतिः अश्रद्धेया चाभिशास्तिः मामागच्छति तस्याः
 अभिशास्तेः पुरा प्रागेव अवस्पृत्तं मामवपारम्भं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

युवंरथेनविमुदायशुन्ध्युवन्धूह्युःपुरुमित्रस्वपोपणाम् ।
 युवंहवंधिमत्याअंगच्छतंयुवंसुपुतिचक्रथुःपुरन्धये ॥ ७ ॥

युवम् । रथेन । विष्टमदायं । शुन्ध्युवम् । नि । ऊह्युः ।
 पुरुष्टमित्रस्य । योषणाम् । युवम् । हवम् । वृष्टिमत्याः ।
 अगच्छतम् । युवम् । सुष्टुतिम् । चक्रथुः । पुरम्मध्ये ॥ ७ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां पुरुमित्रस्य पुरुमित्रनामधेयस्य योषणां दुहितरं शुन्ध्युवं नाम
 जायां विमदाय विमदनामधेयाय ऋषये रथेन स्वसेनापरिवृतेन रथेन न्यूह्युः प्रापयतं विम-
 दस्य गृहं नीतवन्तौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं—यावर्भगावविमदायजायांसेनाजुवाण्युह्यु-
 रथेनेति । किंच युवं युवां वधिमत्याः संग्रामे शत्रुभिः छिन्नहस्तायाहवमाह्वानमगच्छतं आग-
 त्य तस्यै हिरण्यमयं हस्तं प्रयच्छतं । तथाचनिगमांतरं—अजोहवीनासत्याकरावामहेयामप्यु-
 रुभुजापुरंधिः । श्रुतंतच्छास्त्रविवधिमत्याहिरण्यहस्तमश्विनावदत्तमिति । किंच युवं युवां पुरं-
 मध्ये बहुप्रज्ञायै वधिमत्यै सुपुतिं सुप्रसवं शोभनमैश्वर्यं वा चक्रथुः कृतवन्तौस्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंविप्रस्यजरुणामुपेयुपःपुनःकलेरंरुणुतंयुवद्वयः ।
 युवंवन्दनमृश्यदादुदूपथुयुवंसद्योविश्वपलामेतवेकथः ॥ ८ ॥

युवम् । विप्रस्य । जरुणाम् । उपेयुपः । पुनरिति । कलेः ।
 अरुणुतम् । युवत् । द्वयः । युवम् । वन्दनम् । ऋश्यदात् । उत् ।
 ऊपथुः । युवम् । सद्यः । विश्वलाम् । एतवे । कथः ॥ ८ ॥

हे^१ अश्विनौ युवं युवां विप्रस्य मेधाविनः जरुणां जरां उपेयुपः उपगतवतः कलेः क-
 लिनामधेयस्य ऋषेः वयः पुनरपि युवत् युवत्वयुक्तं अरुणुतं अकुरुतं । तथाचनिगमां-
 तरं—कलियाभिर्विज्जानिदुवस्यथइति । किंच युवं युवां वन्दनं जायावियोगसंतापेन कूप-

१ ऋ० सं०१.८.८. । २ ऋ०सं०१.८.१०. । ३ हे अश्विनौ युवं युवां जरुणां
 जरां उपेयुपः उपेनस्य विप्रस्य पुत्रादिभिः परित्यक्तस्य च्यवनाख्यस्य ऋषेः कलेःकलेवरस्य
 युवत् युवांसदशो वयः अरुणुतं अकुरुतं तथाचनिगमांतरं—जुजुगोनासन्व्योतवत्रिमामुचतंश्रपि-
 निवच्यवानात् । श्रान्तिरतं गहितस्यामुदंसादिपतिमरुणुतंकर्त्तव्यमिति । ४ ऋ०सं०१.७.३५. ।

पतितं वंदनाख्यमृषिभ्यदाव कूपादुदुपथुः उदैरयतं । तथाचनिगमांतरं—उद्वंदनमैरयतंस्वर्ह-
शदिति । किंच युवं युवां विशपलां खेलस्य रातः सेनायां योधीविशपलानाम काचिव स्त्री तां संग्रामे
शत्रुभिः छिन्नजंघांसद्यस्तदैव एतवे गमनाय कथः अकुरुतं । तथाचनिगमांतरं—चरिचंहिवेरिवा-
च्छेदिपर्णमाजाखेलस्यपरितक्म्यायां । सद्योजंघामायसींविशपलायैधनेहितेसदेवैप्रत्यधत्तमिति ॥८॥

अथ नवमी-

युवंहरैभंष्टपणागुहाहितमुदैरयतंममृवांसंमश्विना ।

युवमृवीसंमुततसमत्रयओमन्वन्तचक्रथुःसप्तवधये ॥ ९ ॥

युवम् । ह । रेभम् । ष्टपणा । गुहा । हितम् । उत । ऐरयतम् ।

ममृष्ट्वांसम् । अश्विना । युवम् । ऋवीसम् । उत । तसम् ।

अत्रये । ओमन्वन्तम् । चक्रथुः । सप्तवधये ॥ ९ ॥

हे वृषणा वर्षितारावश्विना अश्विनौ युवं युवां गुहा गुहायां हितं अस्तुरैर्निहितं ममृवां-
सं त्रियमाणं रेभं रेभाख्यमृषिं उदैरयतं उत्तारितवंतौस्थः । तथाचनिगमांतरं--दशरावीरशिवे-
नानवद्यूनवनद्धंश्रधितमप्स्वंतः । विपुत्रैरेभमुदनिमवृक्तमुन्नियथुःसोममिवसुवेणेभि । उत किंच
युवं युवां तममृवीसं अग्निकुंडं अत्रये अत्रेरर्थाय ओमन्वंतं अवनवंतं चक्रथुः वृष्ट्या विशम-
य्य शीतं छतवंतौस्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं--हिमेनार्द्रिभंसमवारयेथापितुयतीमूर्जमरमाअध-
त्तं । ऋवीसेअश्विमश्विनावनोतमुन्नियथुःसर्वगणंस्वस्तीति । किंच युवां सप्तवधये अश्वमेधेन
राज्ञा केनचिदपराधेन काष्ठमघमंजूपायां निहितस्य सप्तवधिनामधेयस्य ऋपेरर्थाय चक्रथुः मं-
जूषोद्घाटनं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं--विजिहीष्ववनस्पतेपोभिःसप्तपत्याइव ।
श्रुतमेअश्विनाह्वंसप्तवधिचमुंचतमिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

युवंश्वेतं पेदवे श्विनाश्वेन नवभिर्वाजैर्नवतीचं वाजिनम् ।
चूर्कृत्यं ददधुर्द्राव्यत्संखं भगं न नृभ्यो हव्यं मयोभुवंम् ॥ १० ॥ १६ ॥

युवम् । श्वेतम् । पेदवे । अश्विना । अश्वम् । नवदक्षिः । वाजैः ।
नवती । च । वाजिनम् । चूर्कृत्यम् । ददधुः । द्रव्यत्संखम् ।
भगम् । न । नृभ्यः । हव्यम् । मयः दधुर्वम् ॥ १० ॥ १६ ॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां पेदवे पेदुनामधेयाय रात्रे श्वेतं श्वेतवर्णं वाजिनं बलिनं
नवभिर्नवती नवत्या चाश्वैः सहितं चूर्कृत्यं संग्रामाणां अत्यर्थं कर्तारं शत्रूणां जेतारं वा द्रव-
यात्संखं शत्रुसत्त्वानां द्रावपितारं हव्यं ह्यातव्यं मयोभुवं सुत्वस्य भावपितारं अश्वं नृभ्यो मनु-
ष्येभ्यो भगं न भजनीयं धनमिव ददधुः मामञ्छतं ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी-

नतराजानावदिते कुतश्च नानां हो अश्रोति दुरितं न किं भयम् ।
यमश्विनासुहवामरुद्रवर्तनीपुरोरथं कृणुथः पत्न्यासुह ॥ ११ ॥

न । तम् । राजानौ । अदिते । कुतः । च । न । अहं । अश्रोति ।
दुःदुःसुतम् । नकिं । भयम् । यम् । अश्विना । सुहवाम । रुद्रवर्तनी
दिति रुद्रवर्तनी । पुरः इरथम् । कृणुथः । पत्न्या । सुह ॥ ११ ॥

हे राजानावीश्वरी अदिते अदीनो सुहवा स्वाह्वानी रुद्रवर्तनी स्तोत्रयुक्तमार्गो हे अ-
श्विना अश्विनौ युवां रथं जनं पुरोरथं अग्रतोरथं पत्न्या सह स्वयंवेरं कृणुथः कुरुथः तंजनं
कुतश्च न कुनोपि अंहः पापं नाश्रोति नव्यामोति दुरितं दुर्गतिरपि नाश्रोति नकिः नच भयं मा-
मोति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

आतेनयातमनसोजवीयसार्थंयवांमृभवश्चक्रुश्चिना ।
यस्ययोगेदुहिताजायतेदिवउभेअहनीसुदिनेविवस्वतः ॥ १२ ॥

आ । तेन । यातम् । मनसः । जवीयसा । रथम् । यम् । वाम् ।
मृभवः । चक्रुः । अश्चिना । यस्य । योगे । दुहिता । जायते । दिवः ।
उभे इति । अहनी इति । सुदिने इति सुदिने । विवस्वतः ॥ १२ ॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोर्यं रथं ऋभवश्चक्रुः जकारुः यस्य रथस्य योगे संबंधे
सति दिवोदुहितोपाः जायते प्रादुर्भवति यस्य च योगे विवस्वतोभास्करादुभे अहनी अहोरात्रे
सुदिने शोभने जायेते तेन रथेन मनसोपि जवीयसा वेगवत्तरेणायातं युवामागच्छत-
मस्मान् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

तावर्तिपातंजयुपाविपर्वतमपिन्वतंशयवेधेनुमश्विना ।
वृकस्यच्चिद्वर्तिकामन्तरास्याद्युवंशचीभिर्ग्रसिताममुञ्चतम् ॥ १३ ॥

ता । वर्तिः । यातम् । जयुपां । वि । पर्वतम् । अपिन्वतम् । शयवे ।
धेनुम् । अश्विना । वृकस्य । चित् । वर्तिकाम् । अन्तः । आस्यात् ।
युवम् । शचीभिः । ग्रसिताम् । अमुञ्चतम् ॥ १३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ ता नौ युवां जयुपा जयशीलेन रथेन पर्वतं आर्द्रिप्रति वर्तिमांर्गं
विपातं विविधं गच्छथः । तथाचनिगमांतरं-विजयुपारथ्यापातमार्द्रिश्रुतंहवंवृषणावप्रिमत्याद्-
दि । किंच युवं शयवे शपोरर्थाय धेनुं अपिन्वतं निवृत्तपसवां वृदां मां प्रभूतरय पयसोदो-

र्ध्नीं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं--युवंधेनुंशयवेनाधितायापिन्वतमश्विनापूर्व्यार्यं । किंच युवं युवां वृकस्यांतरनुमविष्टां ग्रसितां वृकेण ग्रस्तां वर्तिकां वर्तिकानाम चटका तामास्यात् वृकस्य मुखात् शचीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा अमुंचतं अमोचयतं । तथाचनिगमांतरं--अजो-हवीदश्विनावर्तिकानामास्योपत्सीमपुंचतंवृकस्येति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

एतंवांस्तोममश्विनावकर्मतक्षामभृगवोनरथम् ।

न्यमृक्षामयोपणांनमर्यै नित्यंनसूनुतनयंदधानाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

एतम् । वाम् । स्तोमम् । अश्विनौ । अकर्म । अतक्षाम । भृगवः ।

न । रथम् । नि । अमृक्षाम् । योपणाम् । न । मर्यै । नित्यम् ।

न । सूनुम् । तनयम् । दधानाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः एतं यथोक्तं स्तोमं स्तोत्रं अकर्म अकुर्म तदेवाह--भृगवो न भृ-गवइव रथं अतक्षाम वयं स्तोत्रं संस्कृतवतः कर्मयोगाद्भवोभृगवउच्यते । अथवा रथकारा-भृगवः । किंच वयं नित्यं शाश्वतं तनयं यागादीनां कर्मणां तनितारं सन्तु न औरतं पुत्र-मिव स्तोमं दधानाधारस्यंतोमर्थे मनुष्ये न्यमृक्षाम युवयोः स्तुतिं नितरां संस्कृतवतः । तत्रदर्श-तः--योपणां न यथा जायां तद्वदित्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

रथंयांतमित्थचतुर्दशर्चमेकादशं सूक्तं काक्षीवत्याघोषायाआर्यं जागतमाश्विनं । रथंयां-तमित्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तेविनियोगः ।

तत्र प्रथमा--

रथंयान्तं कुहकोहंवांनराप्रातिद्युमन्तंसुवितायंभूपति ।

प्रातर्पावाणंविभ्वंविशेविशेयस्तोर्वस्तोर्वहमानंधियाशर्मि ॥ १ ॥

स्थम् । यान्तम् । कुहं । कः । ह । वाम् । नुरा । प्रति । द्युःमन्तम् ।
 सुवितार्थ । भूपति । प्रातःश्यावानम् । विश्वम् ।
 विशेऽविशे । वस्तोःश्वस्तोः । वहमानम् । धिया । शर्मि ॥ १ ॥

हे नरा कर्मणां नेतारावश्विनौ वां युवयोः संवर्षिनं युगं दीपितं पातमावापं यज्ञं
 मति विलेनेन पातः काले गंतारं विश्वं विश्वं व्यापिनं विशेविशे संवेषु मनुष्येषु वस्तोर्वस्तोः
 अन्वहं वहमानं घनं मापयंतं यान्तं गच्छंतं रयं कुह कस्मिन् देशे कोह कः खलु यजमानः शर्मि
 यज्ञरूपे कर्मणि धिया स्तुतिरूपेण कर्मणा सुवितायामुदयार्थं प्रतिभूपति अलं करोति क-
 स्मिन्देशे यज्ञे कोन्यो यजमानोयुवां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूजितवान् येनास्मयतं मति विलेनेना-
 गतवंतौ स्यदत्यभिमायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

कुहस्विदोपाकुहवस्तोरश्विनाकुहांमिपित्वंकलःकुहोपतुः ।
 कोवांशयुत्राविधवेवदेवरंमर्यंनयोपाकृणुतेसधस्थआ ॥ २ ॥

कुहं । स्वित् । दोपा । कुहं । वस्तोः । अश्विना । कुहं ।
 अमिपित्वम् । करतः । कुहं । ऊपतुः । कः । वाम् । शयुःत्रा ।
 विधवाःश्व । देवरं । मर्यम् । न । योर्पा । कृणुते । सधस्थे । आ ॥ २ ॥

हे अश्विनाश्विनौ कुहस्विद कस्विदोपारावौ भवथइतियेयः कुह वस्तोः क वा दिना
 भवथः कुह क वाभिपित्वमभिप्राप्तिं करतः कुरुथः कुह कवा ऊपयुः वसथः । किं च वां युवां
 कोपजमानः सधस्थे सहस्थाने वेपारण्ये आकृणुते आकुरुते परिचरणार्थमात्माभिमुत्तीकरो-
 ति । तत्र दृष्टादीदृश्यति-शयुत्रा शयने विधवेव यथा श्रुतभर्तृका नारी देवरं भर्तृप्रावरं अ-
 भिमुरतीकरोति । मर्यं न यथा च सर्वं मनुष्यं योषा सर्वा नारी संभोगकालेभिमुत्ती करोति
 तद्दित्यर्थः । तथाच यास्कः-कस्विद्रानौ भवथः कदिया काभिप्राप्तिं कुरुथः कवसथः कोवां
 शयने विधवेव देवरं देवरः कस्माद्विनीपोवरञ्च्यते विधवाविधाटकाभवति विधवनादा विधा-

वनादेति चर्मशिराअपिवा धवइति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा देवरो दीव्यतिकर्मा मर्योमनु-
ष्योमरणधर्मा योपायैतिराकुरुते सहस्थानेइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रा॒तर्ज॑रेथेज॒रणे॒व॒का॒र्प॒या॒व॒स्तो॑र्व॒स्तो॑र्ष॒ज॒ता॑र्गच्छ॒थो॒गृ॒हम् ।
क॒स्य॑ध्व॒स्त्रा॒र्भ॒व॒थः॒क॒स्य॑वा॒न॒रा॒रा॒ज॒पु॒त्रे॒व॒स॒व॒ना॒व॑गच्छ॒थः ॥ ३ ॥

प्रा॒तः । ज॒र॒थे । ज॒र॒णा॑ऽइ॒व । का॒र्प॒या । व॒स्तोः॑ध्व॒स्तोः । य॒ज॒ता ।
ग॒च्छ॒थः । गृ॒हम् । क॒स्य॑ । ध्व॒स्त्रा । भ॒व॒थः । क॒स्य॑ ।
धा । न॒रा । रा॒ज॒पु॒त्रा॑ऽइ॒व । स॒व॒ना । अ॒व । ग॒च्छ॒थः ॥ ३ ॥

हे नरा नेतासवश्विनौ युवां प्रातः प्रातःकाले जरेथे स्तोत्रभिः स्तूपेथे । तत्र दृष्टांतः—ज-
रणेव मथाजरणावैश्वर्येण वृद्धौ राजानौ कापया प्रातः मनोधकस्य बंदिनोवाणी काया तथा
स्तूपेते तद्वदित्यर्थः । किंच वस्तोर्वस्तोरन्वहं यजता यद्ययौ युवां गृहं यजमानस्य मंदिरं ग-
च्छथः प्रामुथः तौ युवां कस्य यजमानसंबन्धिनो दोषस्य ध्वस्त्रा ध्वंसकौ विनाशयितारौ भ-
वथः कस्य यजमानस्य सवना सवनानि राजपुत्रेव राजकुमाराविव युवामवगच्छथः प्रामुथः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यु॒वां॑मृ॒गे॒व॒वा॒र॒णा॑मृ॒ग॒ण्य॒वो॑दो॒पा॒व॒स्तो॑र्ह॒वि॒पा॒नि॒ह॒याम॑हे ।
यु॒वं॑हो॒त्रा॑मृ॒तु॒था॒जु॒ह॒ते॒न॒रे॒पुं॒ज॒ना॑यवह॒थः॒शु॒भ॒स्प॒ती ॥ ४ ॥

यु॒वा॒म् । मृ॒गा॑ऽइ॒व । वा॒र॒णा । मृ॒ग॒ण्य॒वः । दो॒पा । व॒स्तोः ।
ह॒वि॒पा॑ । नि । ह॒याम॑हे । यु॒वम् । हो॒त्रा॑म् । ऋ॒तु॒था । जु॒ह॒ते ।
न॒रा । इ॒प॑म् । ज॒ना॑य । व॒ह॒थः । शु॒भः । प॒ती इति ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवां वारणा वारणौ मृगेव यथा शार्ङ्गलौ मृगण्यवोमृगयवः तद्वदयं दोषा रात्रौ वस्तोरहनि च हविषा निह्वयामहे नियमेन ह्वयामः । किंच हे नरा नेतारावश्विनौ युवं युवां ऋतुथा कालेकाले होत्रामाहुतिं जुह्वते जुह्वति यजमाना इति शेषः । किंच युवां शुभ्रः शुभस्य वृष्ट्युदकस्य पत्नी स्वामिनौ संतौ जनाय जनार्थमिषं अन्नं वहथः प्रापयथः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

युवांहवोपापर्यश्विनायतीराज्ञं ऊचेदुहितापृच्छेर्वानरा ।
भूतमेअहंउतभूतमक्तवेश्वावतेरथिनेशक्तमर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

युवाम् । हु । घोपां । परिं । अश्विना । यती । राज्ञः । ऊचे ।
दुहिता । पृच्छे । वाम् । नरा । भूतम् । मे । अह्ने । उत । भूतम् ।
अक्तवे । अश्वंश्वते । रथिने । शक्तम् । अर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवां ह खलु परि परितोयती गच्छंती रात्रौ दीप्तस्य कक्षीवतो दुहिता पुत्री घोपा घोपाल्या अहमूचे संनिहितेष्वोवृद्धेषुः उक्तवत्यस्मि । किंच वां युवां पृच्छे वृद्धाम् संनिहिताम् कीदृशावश्विनाविति पृच्छामि । तथा सति मे मम अह्ने दिवसाय दिवसनिर्भर्त्यकर्मणे भूतं भवतं । उतापि च अक्तवे राज्ये रात्रिनिर्वर्त्यकर्मणे भूतं भवतं । तथाश्ववते अश्वयुक्ताय रथिने रथवते च अर्वते भ्रातृव्याय शक्तं निरसनेशक्तौ भवतं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेऽष्टकशोऽष्टकः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी-

युवंकवीष्टुपर्यश्विनारथं विशो न कुत्सो जरितुर्न शायथः ।
ध्रुवोर्हमक्षापर्यश्विनामच्चासाभरतनिष्कृतं न योषणा ॥ ६ ॥

युवम् । कवी इति । स्थः । परिं । अश्विना । रथम् । विशः । न ।
कुत्सः । जरितुः । नशायथः । युवोः । हु । मक्षां । परिं । अश्विना ।
मधुं । आसा । भरतं । निष्कृतम् । न । योषणा ॥ ६ ॥

हे अश्विनाश्विनौ कवी क्रांतदर्शिनौ युवं युवां रथं परिष्ठः परितो भवथः । अथ जरितुः स्तोतुः यत्तं प्रतिगमनाय नशायथः रथं मामुथः । तत्र दृष्टांतः—विशोमनुष्यः कुत्सोन यथा कुत्सभेदश्च स्रथमधिनिष्ठतः । तथाच मंत्रांतरं—यासिकुत्सेनसरथमवस्युस्तोदोवावत्स्यहर्षेरीशानइति । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवोर्हं युवयोः खलु स्वभूतं मधु मक्षा मक्षिका आसा आस्येन परिभरत विभार्ति । तत्रदृष्टांतः—निष्कृतं न यथा निष्कृतं संस्कृतं मधु योषणा नारी तददित्यर्थः । तथाचमंत्रांतरं—उतस्यावांमधुमन्मक्षिकारपन्मदेसोमस्मैशिजोहुवन्यवीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंहंभुज्युंयुवमश्विनावशंयुवंशिंजारंमुशानामुपारथुः ।

युवोररावापरिसख्यमासतेयुवोरहमवसासुस्रमाचके ॥ ७ ॥

युवम् । ह । भुज्युम् । युवम् । अश्विना । वशम् । युवम् । शिंजारम् ।

उशानाम् । उप । आरथुः । युवोः । ररावा । परि । सख्यम् ।

आसते । युवोः । अहम् । अवसा । सुस्रम् । आ । चके ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं ह युवां खलु भुज्युं समुद्रमध्ये विपन्ननावं तुमपुत्रं भुज्युमुपा-
रथुः उत्तारयितुमुपगतवंतौ भवथः । किंच युवं युवां वशंहस्तिवस्तेन शत्रुभिः पराजयमानं वशाना-
मधेयं राजानं रक्षणापोपारथुः । किंच युवं युवां शिंजारं अर्धि अग्निक्टादुच्चारयितुं उशानां
कमनीयां स्तुतिं च श्रोतुं उपारथुः । तथाच मंत्रांतरं—अर्धिशिंजारमश्विनेति । किंच युवोर्धु-
वयोः सख्यं मित्रत्वं ररावा हविषां प्रदाता मजमानः पर्यासते पर्यास्ते छांसोवचनव्यात्य-
यः । किंच युवोर्धुवयोः अवसा रक्षणेनाहं घोषा सुस्रं सुखं आचके कामये ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंहंरुशंयुवमश्विनाशयुंयुवंविधन्तंविधवांमुरुष्यथः ।

युवंसनिभ्यःस्तनयन्तमश्विनापंमजमूर्णुथःससास्यम् ॥ ८ ॥

युवम् । ह । क्शम् । युवम् । अश्विना । शयुम् । युवम् । विधन्तम् ।
विधवाम् । उरुप्यथः । युवम् । सनिदभ्यः । स्तनयन्तम् ।
अश्विना । अप । व्रजम् । ऊर्णुथः । समदार्स्यम् ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ युवं युवां ह खलु छशं दुर्वलं छशनामधेयं वा उरुप्यथः रक्षथः ।
किंच युवं युवां शयुं शयुनामानमृषिं उरुप्यथः । किंच युवं युवां विधवं परिचरंतं मानुष्यं
विधवां चापतिकां वधिमर्तां योधीं स्त्रियं चोरुप्यथः । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां स्त-
नयंतं शब्दं कुर्वंतं सप्तस्यं सर्पणशीलद्वारं व्रजं मेघं व्रजः चरुरितिमेघनामसु पाठान् । तनि-
योहविषां दाट्ठप्यः अपोर्णुथः विवृतद्वारं छतवंतौ स्थइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

जनिष्टयोर्पापतयत्कनीनकोविचारुहन्वीरुधोदंसनाअनु ।
आस्मैरीयन्तेनिवनेवसिन्धवोस्माअह्वेभवतिनत्पतित्वनम् ॥ ९ ॥
जनिष्ट । योर्पा । पतयत् । कनीनकः । वि । च् । अरुहन् । वीरुधः ।
दंसनाः । अनु । आ । अस्मै । रीयन्ते । निवनादिव । सिन्धवः ।
अस्मै । अह्वे । भवति । तत् । पतित्वनम् ॥ ९ ॥

हे अश्विनौ युवयोः प्रसादादिषु घोषा योषा स्त्रीगुणेतिता सुभगाजनिष्ट जावा अस्याः
सपीपं कनीनकः कन्याकामः पतिः पतयत् पततु अस्मै कनीनकाय युवयोर्दंसना अनुष्टुटि-
लक्षणानि कर्माणि लक्ष्मीकृत्य वीरुधः ओपधयोविचारुहन् विरोहन्तु प्रादुर्भवन्तु । अस्मै कनी-
नकाय निवनेव प्रयणेनेव सिन्धवउदकानि आरीयन्ते अभिगच्छन्ति तद्वत् तावीरुधोभिगच्छन्तु ।
किंच अह्वे केनाप्यहंतव्यापास्मै कनीनकाय तत्संभोगसमर्थं पतित्वनं यौवनं भवति भवतु ॥९॥

अथ दशमी-

जीवंहृदन्तिविमयन्तेअश्वरेदीर्घामनुप्रासिर्तिदीधिपुनरः ।
वामपितृभ्योयद्दंसमेरिरेमपःपतिभ्योजनयःपरिष्वजे ॥१०॥११॥

हे अश्विनान्धिनौ दक्षा दर्शनीयौ शुभस्पती उदकस्य पती स्वामिनौ भवन्तौ कस्तिव
कस्तिवौ जनपदे अद्यास्मिन्नहनि कतमासु कासु विक्षु प्रजासु मादयेते आत्मानं वर्षयतः ।
किंच कोयजमानर्धभेनौ युवां नियेमे नियच्छति । किंच भवन्तौ कतमस्य विप्रस्य मेधाविनः
स्तोतुर्वा यजमानस्य वा गृहं जग्मतुः गतवन्तौ ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

समानमितिवृचं द्वादशं सूक्तं घोपायाः पुत्रस्य सुहस्त्यस्यार्थं जागत्ताश्विनं अनुक्रां-
तंच—समानंवृचंसुहस्त्योघौषेयइति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रपोरुकोविनियोगः ।

तत्र मथमा—

समानमुत्थंपुरुहूतमुक्थ्यं१रथंत्रिचक्रंसवनागनिग्मतम् ।
परिज्मानंविद्वथ्यंसुवृक्तिभिर्व्यंज्युष्टाउपसोहवामहे ॥ १ ॥
समानम् । ऊँ इति । त्यम् । पुरुहूतम् । उक्थ्यम् । रथम् ।
त्रिचक्रम् । सवना । गनिग्मतम् । परिज्मानम् । विद्वथ्यम् ।
सुवृक्तिभिः । व्यम् । विष्टाः । उपसः । हवामहे ॥ १ ॥

हे अश्विनौ युवयोः समानम् साधारणमेव त्वं तं पुरुहूतं बहूभिराहुतं उक्थ्यं प्रशस्यं
त्रिचक्रं सवना सवनाति यज्ञान् गनिग्मतं प्रतिगच्छतं परिज्मानं परितोगन्तारं विद्वथ्यं यज्ञ-
हितं रथं उपसोव्युष्टौ सुवृक्तिभिः सुष्टु दीपवर्जिताभिः स्तुतिभिः दयं हवामहे
आहवामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रातुर्युजंनासत्यार्धितिष्ठथ.प्रातुर्यावाणंमधुवाहंनरथम् ।
विशोयेनगच्छथोयज्वरीनराकीरेश्विद्यज्ञंहीतृमन्तमश्विना ॥ २ ॥
प्रातःऽयुजंम् । नासत्या । अर्धि । तिष्ठथः । प्रातःऽद्यावानम् ।
मधुवाहंनम् । रथम् । विशः । येन । गच्छथः । यज्वरीः । नरा ।
कीरेः । चित् । यज्ञम् । हीतृमन्तम् । अश्विना ॥ २ ॥

हेनासत्या नासत्यभूतौ सत्यस्य प्रणेतासौ वा नरा नेतारावश्विनौ युवां मातर्युजं मातः-
काले अश्वैर्युज्यमानं प्रावर्यावाणं मातर्गतारं मधुवाहनं मधुनोमृतस्य बाहकं वरथं अधितिष्ठथः
आरोहथदस्यर्थः । यज्वरीयजनशीलाः विशाः प्रजाः येन रथेन गच्छथः येन च कीरिश्विद
स्तोरुपि होरुमंतं ऋत्विग्युक्तं यज्ञं गच्छथः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अध्वर्युवा मधुपाणिं सुहस्त्यं मग्निधंवा धृतदक्षं दमूनसम् ।
विप्रस्यवा यत्सर्वानि गच्छथोत् आयातं मधुपेयं मश्विना ॥ ३ ॥ २ १ ॥

अध्वर्युम् । वा । मधुपाणिम् । सुहस्त्यम् । अग्निधम् । वा ।
धृतदक्षम् । दमूनसम् । विप्रस्य । वा । यत् । सर्वानि । गच्छथः ।
अतः । आ । यातम् । मधुपेयम् । अश्विना ॥ ३ ॥ २ १ ॥

हे अश्विनौ युवां मधुपाणिं सोमपाणिमध्वर्युं वा सुहस्त्यं सुहस्त्यनामोनमर्युं मां धृतदक्षं
धृतदक्षं दमूनसं दानमनसं अग्निधं वा ऋत्विग्विशेषमायातं । तदेवदर्शयति-यत् यद्यपि विप्र-
स्यान्यस्य मेधाविभः सवनानि यज्ञान् गच्छथः तथाप्यतः तेभ्यो यज्ञेभ्यो मधुपेयमस्माकं सो-
मात्मकं पेयमायातमन्वागच्छतं ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २ १ ॥

अस्तेवेत्पेकादशचैत्रयोदशं सूक्तं आंगिरस्यं कृष्णात्स्यस्यार्थं त्रैष्टुभमिदं । अनुकांतं च-
अस्तेपेकादशं कृष्णइति । आभिद्विविकेपूकथेषु स्तोमवृद्धोद्दिदं सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनआवापार्थं
सूत्रितं च-यज्ञे दिवइति सूक्ते अस्तेवसुप्रतरमिति ।

तत्र प्रथमा-

अस्तेवसुप्रतरं लायुमस्यन्मूपन्निवप्रमंरास्तोमंमस्मै ।
वाचाविमास्तरत्वाचमयोनितामयजरितः सोममिन्द्रम् ॥ १ ॥

अस्तांइव । सु । प्रऽतरम् । लार्यम् । अस्यन् । भूर्षन्इव । प्र ।
 भर । स्तोमम् । अस्मै । वाचा । विप्राः । तरत् । वाचम् । अर्यः ।
 नि । रमय । जरितरिति । सोमै । इन्द्रम् ॥ १ ॥

प्रतरं प्रवृद्धतरं टार्यं संश्लेषणं हृदयवेधिनं शरं सु सुष्टु अस्यन् क्षिपन् अस्तेव
 यथा क्षेमा धानुष्कोभूपन्निव यथावालंकारमलंकूर्वाचलंकर्ता तद्वत् स्तोममस्माद्द्राय प्रभर
 पापय । हे अंतरात्मन् त्वमितिशेषः । किंच हे विप्रामेधाविनोयूर्यं वाचा स्तुत्या अर्यः अरेः
 शत्रोर्वाचं तरत् नितरं तरत् निराकुरुतइत्यर्थः । हे जरितः स्वातस्त्वं मे सोमयामे इदं निरमय
 क्रीडय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

दोहेनगामुपशिक्षासखायंप्रबोधयजरितजारिमिन्द्रम् ।
 कोशंनपूर्णवसुनान्यृष्टमाच्यवयमघदेयायशूरम् ॥ २ ॥

दोहेन । गाम् । उप । शिक्ष । सखायम् । प्र । बोधय । जरितः ।
 जारम् । इन्द्रम् । कोशम् । न । पूर्णम् । वसुना । निऽकृष्टम् ।
 आ । च्यवय । मघदेयाय । शूरम् ॥ २ ॥

हे जरितस्त्वं दोहेन कामानां दोहनार्थं गां गोरूपं सखायं मियमिन्द्रमुपशिक्ष बधं नय ।
 किंच जारं भूतानां जरमितारमिन्द्रं प्रबोधय स्तुतिभिः प्रबुद्धं कुरु । किंच पूर्णमुदकेन पूरितं
 कोशं न पात्रमिव वारिभिः वसुना हिरण्मादिना धनेन न्यृष्टं भौचैर्मतं शूरं वीरमिन्द्रं मघदेयाय
 धनदानाय स्ववय अभिमुखं कुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

किमद्भत्वामघवन्भोजमाद्भुःशिशोहिमांशिशयंत्वाशृणोमि ।
 अमस्वत्तमिमाधीरेस्तुराक्वसुविदंमर्गमिन्द्रार्त्तरानः ॥ ३ ॥

किम् । अङ्ग । त्वा । मघवन् । जोजम् । आहुः । शिशिहि । मा ।
 शिशयम् । त्वा । शृणोमि । अमस्वती । मर्म । धीः । अस्तु ।
 शक्र । वसुविदंम् । जगम् । इन्द्र । आ । भर । नः ॥ ३ ॥

अगिति सामान्याह्वानं अंग हे मघवन् धनवन् शक्रेद्रत्वा त्वा किं किमर्थं भोजं स्तोतृणां
 भोजकमभीष्टदमाहुः सर्वे विद्वांसः यदि न ददासीत्यध्याहारः तस्माद्ददास्येव स्तोतृभ्यो धनानीत्यर्थः
 तथासति मा मां स्तोतारं शिशिहि धनदानेन तीक्ष्णिकुरु । त्वा त्वां शिशयं स्तोतृणां संस्कारं
 शृणोमि । किंच मम धीर्बुद्धिः अमस्वती कर्मवत्यस्तु भवतु । किंच नोस्माकं वसुविदं धनस्य
 लभकं भगं प्राग्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वांजनाममसत्येष्विन्द्रसन्तस्थानाविह्वयन्तेसमीके ।
 अत्रायुजं कृणुते यो हविष्मान्नासुन्वतासख्यं वषट्शूरः ॥ ४ ॥

त्वाम् । जनाः । मसत्येषु । इन्द्र । समस्तस्थानाः । वि ।
 ह्वयन्ते । मसत्येषु । अत्र । युजम् । कृणुते । यः । हविष्मान् ।
 न । असुन्वता । सख्यम् । वषट् । शूरः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वां जनामसत्येषु संग्रामेषु विह्वयन्ति विविधमाह्वयन्ति सहायार्थं । एतदेव दुराय-
 ति-समीके युद्धे संवस्थानाः सम्यक् तिष्ठतो जनाविह्वयन्त इति । अत्रास्मिन्नाह्वाने सशूरो वीर इन्द्र-
 स्तं युजं सखायं कृणुते कुरुते यो हविष्मान् भवति असुन्वता सोमाभिपवमकुर्वता पुरुषेण स-
 ह सख्यं सखित्वं न वषट् न कामयेते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

धनं न स्पन्दं बहुलं यो अस्मैतीव्रान्तो मीमांसुनोति प्रयत्नान् ।
 तस्मै शत्रून् सुतुकान् प्रातरहो निस्वपान् युवति हंति ह्रितम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

धनम् । न । स्पृन्द्रम् । बृहुलम् । यः । अस्मै । तीव्रान् । सोमान् ।
 आहसुतोति । प्रयस्वान् । तस्मै । शत्रून् । सुहृत्कान् । प्रातः ।
 अह्नः । ति । सुहृत्प्रात् । युवति । हन्ति । वृत्रम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

प्रयस्वान् हविष्मान् योजमानः स्पंदं स्पंदनशीलं गवाश्वादिकं बहुलं प्रभूतं धनं न
 यथा धनं दरिद्राय पात्रभूताय दातुं संस्कारोति तद्वदस्माद्द्राय तीव्रान् तीव्ररसान् सोमानासु-
 तोति अभिषृणोति अभिषवाख्येन संस्कारेण संस्कारोति तस्मै यजमानाय प्रातरह्नः पूर्वाह्नः
 सुतुकोन् सुप्रेरणान् शोभनपुत्रान्वा स्वप्नान् ज्ञानायुधान् शत्रून् नियुवति सद्दं पृथक्करोति ।
 किंच वृत्रं तदीयमुपद्रवं हंति हिनस्ति ॥ ५ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी—

यस्मिन्वृषदंधिमाशंसमिन्द्रेयःशिश्चायमघवाकाममस्मे ।
 आराच्छित्सन्मयतामस्यशत्रुर्न्यस्मैद्युम्नाजन्यांनमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन् । वृषम् । दधिम् । शंसम् । इन्द्रे । यः । शिश्चायम् ।
 मघवा । कामम् । अस्मे इति । आरात् । चित् । सन् । भयताम् ।
 अस्य । शत्रुः । नि । अस्मै । युम्ना । जन्या । नमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन्दिदे वयं घोपेयाः सुहृत्स्याः शंसं स्तुतिं दधीम विदधीमः । यश्च मघवा धनवानि-
 द्रोस्तेस्मास्तु काममभिजायं शिश्चाय श्रयति अस्मैद्रस्य शत्रुराराव दूरएव संश्विक् सन्नपि भ-
 यतां विभ्रेतु । किंचास्माद्द्राय जन्या जन्यानि शत्रुजनपदभवानि युम्ना युम्नानि अजानि नि-
 नमवां महीभवंतु भोजनीयानि भवंत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आराच्छत्रुमपवाधस्त्रदूरमुग्रोयःशंबःपुरुहूततेन ।
 अस्मेधेह्रियवमद्गोमदिन्द्ररुधीधियंजरित्रेवाजंरत्नाम् ॥ ७ ॥

आ॒रात् । शत्रु॑म् । अ॒प । वा॒ध॒स्य॒ । दूर॑म् । उ॒ग्रः । यः । श॒म्बः ।
 पु॒रु॒हू॒त् । तेन॑ । अ॒स्मे इति॑ । धे॒हि । यव॑श्मत् । गो॒श्मत् ।
 इन्द्र॑ । कृ॒धि । धि॒र्यम् । ज॒रि॒त्रे । वा॒ज॒र॒त्नाम् ॥ ७ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतैर्द तव यउग्रउदूर्णः शंबोवज्रः तथाच यास्कः—शंबइति वज्रनाम
 शमयतेर्वा शायतेर्वा इति । तेन वज्रेण शत्रुमस्मदरिं आराव अस्मत्समीपात् दूरमपवा-
 धस्व त्वमपगमय । किंच अस्मे अस्मात्तु यवमत् यवपुक्तं गोमद्गोयुक्तं च धनं धेहि निधे-
 हि । किंच जरित्रे स्तोत्रे मसं वाजरत्नां रमणीयानां धियं कर्म कृधि कुरु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्र॒य॒म॒न्त॒र्ष॒प॒स॒वा॒सो॒अ॒ग॒म॒न्ती॒न्वाः॒सो॒मा॒व॒हु॒ला॒न्ता॒स॒इन्द्र॑म् ।
 ना॒हं॒वा॒मानं॑ म॒घ॒वा॒नियं॑स॒न्नि॒सु॒न्व॒ते॒व॒ह॒ति॒भूरि॑वा॒मम् ॥ ८ ॥

प्र । यम् । अ॒न्तः । ष॒प॒स॒वा॒सः । अ॒ग॒म॒न् । ती॒न्वाः । सो॒माः ।
 व॒हु॒ला॒अ॒न्ता॒सः । इन्द्र॑म् । न । अ॒हं । दा॒मानं॑म् । म॒घ॒श्वा । नि ।
 यं॒स॒त् । नि । सु॒न्व॒ते । व॒ह॒ति॒ । भूरि॑ । वा॒मम् ॥ ८ ॥

अंतर्जठरे यर्मिदं वृषसवासाः वृषसवाः अग्नौ सोमस्य वर्षितभिरध्वर्युभिरभिपुतास्तीवा-
 स्तीवरसावहुलांतासोवहुलमन्नादिकमति येभ्यः तेवहुलांताः सोमाः प्रागमन् प्रगच्छन्ति । समघवा
 धनवानिन्द्रः दामानं दातारं यजमानं नाह नैव नियंसाव नियच्छति किंतु सुन्वते सोमाभिपवं
 कुर्वते यजमानाय भूरि अधिकं वाषं वननीयं धनं निवहति नितरां प्रापयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उ॒त॒प्र॒हाम॑ति॒दो॒व्या॒ज॒या॒ति॒कृ॒तं॒न॒श्व॒घ्नो॒वि॒चि॒नो॒ति॒का॒ले ।
 यो॒दे॒व॒का॒मो॒न॒घ॒ना॒रु॒ण॒द्वि॒स॒मि॒त्तरा॑या॒रु॒ज॒ति॒स्त्रु॒धा॒यान् ॥ ९ ॥

उत । प्रह्नाम् । अतिइदीव्ये । जयाति । कृतम् । यत् । श्वघ्नी ।
विचिनोति । काले । यः । देवकामः । न । धना । रुणद्धि ।
सम् । इत् । तम् । राया । सृजति । स्वधावान् ॥ १ ॥

उतापिचेंद्रः प्रहां प्रहंतारमतिदीव्यः अतिरभिपूजितार्थे वर्तते दीव्यतिर्गत्यर्थः अभिपूजि-
तं गमयित्वा जयाति जयति । किंच यत् यथा अत्र प्रकारवचनप्रत्ययस्य लोपोद्गम्यः ।
श्वघ्नीकितवः कृतं कृतसमर्थं प्रति कितवं कितवानां मध्ये विचिनोति परीक्ष्यगृह्णाति तद्वदिंद्रः
काले युद्धकाले बलवंतं शत्रुं परीक्ष्य वधार्थं गृह्णातीत्यर्थः । किंच योमनुष्योदेवकामोदेवान् यदुं
स्तोतुं वाभिलाषवान् भवति तस्यार्थाय धना धनानि न रुणद्धि नावृणोति नाच्छादयतीत्यर्थः ।
किंतु प्रकाशयति स्वधावान् बलवानिंद्रः तं देवकामं राया धनेन संसृजतीत् संयाजयत्येव ॥१॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमामांतिदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
वयंराजभिःप्रथमाधनान्यस्माकैनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम् । अमंतिम् । दुःष्टएवाम् । यवेन । क्षुधम् ।
पुरुहूत् । विश्वाम् । वयम् । राजंभिः । प्रथमाः ।
धनानि । अस्माकैन । वृजनेन । जयेम् ॥ १० ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र तव प्रसादात् दुरेवां दुष्टागमनां दारिद्र्यादागताममतिं दुर्बुद्धिं
वयं घोषेयाः सुहृत्स्यागोभिः पशुभिस्त्वरेम निस्तरेम । किंच यवेन विश्वां व्याप्तां क्षुधं तरेम ।
किंच प्रथमा मुरुयानि धनानि राजभिर्धनानामीश्वरैर्लभेमहीतिशेषः । यद्वा पथमावयमिति सं-
बंधः किंचास्माकैन अस्मदीयेन वृजनेन बलेन जयेम शत्रूनितिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादुतोत्तरस्माद्धंधरादद्यायोः ।
इन्द्रःपुरस्तादुतमध्यतोःसरवासरिविभ्योवरिवःकृणोतु ॥ ११ ॥ २ ॥

वृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उत्तरंरस्मात् ।
अधरात् । अघृद्योः । इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मृच्यतः । नः ।
सखा । सर्विष्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥ २३ ॥

पश्चात्पश्चितः उतापिच उत्तरस्मात् उत्तरतः अधरात् दक्षिणतश्च योधापुरागच्छति
तस्मादघायोः पापकाच्छत्रोर्नोस्मान् बृहस्पतिः परिपातु । उतापिचन्द्रः पुरस्तात् पूर्वतोमध्यवश्च
योधापुरागच्छति तस्मादघायोर्नोस्मान् परिपातु ! किंच सखासर्विभूतद्रः ससिन्धुः धियेभ्यो
स्मभ्यं वरिवोभनं कृणोतु करोतु ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मंडले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाके अष्टादश सूक्तानि तत्राच्छामइत्येकादशार्चं प्रथमं सूक्तं दशम्येकादशौ
त्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः पूर्ववहपिदेवते । तथाचानुक्रांतं—अच्छामे द्वित्रिष्टुवंतंतिविति । उक्थ्ये वा-
सणाच्छंसिनस्तृतीयसवनेषुतस्सुक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रवृहस्पतेपुवर्षिद्विभ्यवस्वइति याज्ये
इति । षष्ठ्येहन्यप्येतस्सुक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रमिति नित्यमैकाहिकमिति ।

तत्र प्रथमा—

अच्छामइन्द्रंमृतयःस्त्रविदःसुधीचीर्विश्वाऽशतीरंनूपत ।
परिष्वजन्तेजनंधोयथापतिमर्थनशुभ्युंमघवानमृतये ॥ १ ॥

अच्छ । मे । इन्द्रम् । मृतयः । स्त्रःद्विदः । सुधीचीः । विश्वाः ।
अशतीः । अनूपत । परि । स्वजन्ते । जनंधः । यथा । पतिम् ।
मर्थम् । न । शुभ्युम् । मघवानम् । उतये ॥ १ ॥

अंगिरसस्य कृण्वस्य मे मम स्वविदः सर्वस्य लंभयिभ्यःसुधीषीः संगताः विश्वान्पासाः
अशतीः कामयमानाः मृतयः स्तुतयः इन्द्रमच्छानूपत अग्निष्टुवंति । किंच जनपोनायाः मथा पतिं

शक्नोति पुराणः पुरातनोपि त्वदीर्यं अनुकर्तुं न शक्नू न शक्नोति । उतापिच नूतनोवर्तमान-
कालीनोपि त्वदीर्यं वीर्यं अनुकर्तुं न शक्नोति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

विशंविशंमघवापर्यंशायतजनानां धेना अवचाकंशृष्टपां ।
यस्याहंशक्रःसर्वनेपुरण्यतिस्तत्रैःसोमैःसहतेपृतन्यतः ॥ ६ ॥

विशंमघविशम् । मघश्वा । परि । अशायत । जनानाम् । धेनाः ।
अवचाकंशतृ । ष्टपां । यस्य । अहं । शक्रः । सर्वनेषु ।
रण्यति । सः । तत्रैः । सोमैः । सहते । पृतन्यतः ॥ ६ ॥

वृषा कामानां वर्षिता मघवा धनवानिन्द्रोविशंविशंसवान्मनुष्यान् पर्यंशायत परिशेते ।
किञ्च जनानां स्तोत्रजनानां धेनाः स्तुवीः अवचाकशब्द अभिपश्यति । किञ्च शक्रइन्द्रोमस्याह
यस्यैव यजमानस्य सर्वनेषु रण्यति रमते सयजमानस्तत्रैः सोमाकारैः प्रदीयमानैः सोमैः पृत-
न्यतः संग्राममिच्छतः शत्रून् सहतेभिभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोनसिंधुममियत्समक्षरन्त्सोमांसदन्द्रंकुल्यादं वहदम् ।
वर्धन्तिविप्रामहोअस्यसार्दनेघवंनृष्टिदिव्येनदानुना ॥ ७ ॥

आपः । न । सिंधुम् । अग्नि । यत् । समक्षरन् । सोमांसः ।
दन्द्रम् । कुल्याः इदं । वहदम् । वर्धन्ति । विप्राः । महः । अस्य ।
सार्दने । यवम् । न । नृष्टिः । दिव्येन । दानुना ॥ ७ ॥

यद्यदा सोमासः सोमाः इंद्रमभिसमक्षरन् अभिक्षरन्ति अभिगच्छन्तीत्यर्थः । तत्रदृष्टांतौ दर्शयति—आपोन यथा आपः सिंधुं समुद्रमभिसमक्षरन्ति कुल्याइव यथा च कुल्याः हृदमभिसमक्षरन्ति तद्वदित्यर्थः । तदानोमस्यैन्द्रस्य महोमहत्त्वं सदाने यज्ञे विमामेधाविनोवर्धन्ति वर्धयन्ति । तत्रदृष्टांतमाह—यवंन यथा यवं यवसस्यं वृष्टिः कर्तारि ऊव् वर्षतापर्जन्योदित्येन दिविभवेन दानुना दानेन वर्षणेन वर्धयति तद्वदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वृषान्क्रुद्धः पतयद्रजस्वायो अर्यपत्नीरकणोदिमा अपः ।
ससुन्वते मघवा जीरदानवे विन्दज्योतिर्मनवे हविष्मते ॥ ८ ॥

वृषा । न । क्रुद्धः । पतयत् । रजःसु । आ । यः । अर्यपत्नीः ।
अकणोत् । इमाः । अपः । सः । सुन्वते । मघवा । जीरदानवे ।
अविन्दत् । ज्योतिः । मनवे । हविष्मते ॥ ८ ॥

रजःसु लोकेषु वृषा न यथा वृषभः क्रुद्धः सन् पतिवृषभवधाय पतयत् गच्छति तद्वत् पश्यः क्रुद्धः सन् मेघवधाय पतति हत्वा च मेघं अर्यपत्नीः सर्वस्य जगतः स्वामिनइन्द्रस्य पालयितव्याः इमाः प्रसिद्धाः अपः वृष्ट्युदकादि आरुणोत् आरुणोति । अस्मद्भिषुर्लं करोति समघवा धनवानिन्द्रः सुन्वते सोमाभिपयं कुर्वते जीरदानवे क्षिप्रदानाय हविष्मते मनवे मनुष्याय यजमानायेत्यर्थः । ज्योतिस्तेजोऽविन्दत् प्रायच्छत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उजायतां परशुज्योतिपासुहज्जुपाऋतस्य सुदुर्घापुराणवत् ।
विरोचतामरूपोभानुना शुचिः स्वर्णशुक्रं शुशीलसत्पतिः ॥ ९ ॥

उत् । जायताम् । परशुः । ज्योतिपा । सुह । जुयाः । ऋतस्य ।
सुदुर्घा । पुराणवत् । वि । रोचताम् । अरूपः । भानुना ।
शुचिः । स्वः । न । शुक्रम् । शुशील । सत्पतिः ॥ ९ ॥

भर्तारं मर्यं न यथा च मनुष्यं शुंध्युं शुद्धं दोपरहितं मघवानं धनवंतमृतयेरक्षणार्थं परिष्वजते
आलिंगति तद्वदिदं मे स्तुतयः परिष्वजते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

नघां त्वद्विगपवेति मे मनस्त्वे इत्कामं पुरुहूतशिश्रय ।

राजें वदस्म निपदोधि वार्हिष्यस्मिन् सुसोमैव पानं मस्तुते ॥ २ ॥

न । घ । त्वद्विक् । अप । वेति । मे । मनः । त्वे इति । इत् । कामम् ।

पुरुहूत् । शिश्रय । राजा इव । दस्म । नि । सदः । अधि ।

वार्हिषि । अस्मिन् । सु । सोमै । अवपानम् । अस्तु । ते ॥ २ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत दस्म दर्शनीयेद् त्वद्विक् त्वदभिमुखं मे मदीयं मनो न घनत्वत्वपवेति
त्वत्तोपगच्छति । किंच त्वे इत् त्वय्येव काममभिलाषं शिश्रय स्थापयामि । किंच राजेव ईश्वर-
श्च वार्हिष्यधि निपदः निपीदः । किंच ते तवास्मिन् सोमे सुशोभनं अवपानमस्तु भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

विपुष्टदिन्द्रो अमतेरुत क्षुधः स इन्द्रायो मघवा वस्व ईशते ।

तस्येद्रिमे प्रवृणो ससिन्धवो वयो वर्धन्ति वृषभस्य शुष्मिणः ॥ ३ ॥

विपुष्टत् । इन्द्रः । अमतेः । उत । क्षुधः । सः । इत् । रायः ।

मघवा । वस्वः । ईशते । तस्य । इत् । इमे । प्रवृणो । ससि ।

सिन्धवः । वयः । वर्धन्ति । वृषभस्य । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

इन्द्रः अमतेरस्माकं दुर्बुद्धेः प्रजापहारिण्याः पिपासायावा विपुष्टव विष्वग्वर्तको भवतु ।
उमापिच रुधोऽनुभुक्षायाः विपुष्टवतु । किंच स इव स एव मघवा धनवानिन्द्रो वस्वो वा रापितुः
रायो वनस्य ईशते ईष्टे । किंच वृषभस्य वर्यितुः शुष्मिणः बलवतः तस्येव इन्द्रस्येव इमे प्रसिद्धाः
सम रासं सत्याः काः सिन्धवानघः प्रवृणो देयो वयोर्न वर्धन्ति वर्धयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

वयो_नवृक्षं_{सु}पला_शमासं_दन्त्सोमा_सइन्द्रं_मन्दिनं_{श्च}मूपदः ।
प्रैपामनीकं_शवसा_{दा}र्विद्युतहि_दत्स्वर्भनवे_{ज्यो}तिरायम् ॥ ४ ॥

वयः । न । वृक्षम् । सुपलाशम् । आ । असदन् । सोमासः । इन्द्रम् ।
मन्दिनः । चमूसदः । प्र । एषाम् । अनीकम् । शवसा ।
दर्विद्युतत् । विदत् । स्वः । मनवे । ज्योतिः । आयम् ॥ ४ ॥

वयोन यथा पक्षिणः सुपलाशं शोभनपर्णं वृक्षमासदन् आसीदंति तद्वन्मदिनोमदकरा-
थपूपदश्चमसपात्रेषु स्थातारः सोमासः सोमाः इन्द्रमासदन् आसीदंति अधितिष्ठंतीत्यर्थः । ए-
षामिदमधितिष्ठतां सोमानां शवसा वेगेन युक्तमनीकमग्रं प्रदविद्युतव प्रघोतते । किंचापमिद-
स्तः स्वात्मना आयं भेष्यं ज्योतिरादित्याख्यं तेजोमनवे मनुष्येभ्योविदव प्रयच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

रुतं_नश्वघ्नी_{वि}चिनो_{ति}देवने_{सं}वर्गं_{यन्}मघवा_{सूर्य}जयत् ।
नतत्ते_अन्यो_{अनु}वीर्यं_शकृन्पुंराणो_मघवन्भोतनूतनः ॥ ५ ॥ २४ ॥

रुतम् । न । श्वघ्नी । वि । चिनोति । देवने । सम्वर्गम् । यत् ।
मघवा । सूर्यम् । जयत् । न । तत् । ते । अन्यः । अनु । वीर्यम् ।
शकृत् । न । पुराणः । मघद्वन् । न । उत । नूतनः ॥ ५ ॥ २४ ॥

श्वघ्नी परस्वानां हंता कितवोदेवने घूते रुतं न यथा हतं विचिनोति तद्वर्गः सूर्यं
पगयते । कदेत्यतआह-पयदा मघवा धनवानिन्द्रः संवर्गं सम्पक् वृष्टेः बर्जमितारं स्वपनादित्यं
नपर तदीपरसापहरणद्वारेण जयति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे मघवन्धनवन्निद्र ते तव तत्र स-
यंनपउत्तमं वीर्यं वीरत्वमन्यस्त्यन्योन्योभविष्यत्काटीनः पुमान् अनु अनुकर्तुं न शक्यं न

परशुरिद्रस्य वज्रोज्योतिषा तेजसा सहउज्जायतां अस्मच्छत्रुवधे भेषवधेच व्यापिय-
तामित्यर्थः । किंच ऋतस्य सत्यस्य सुदुचा माध्यमिका वाक् पुराणवत् मन्त्रवत् काले भूयाः
भूयात् पुरुषन्यत्ययः । किंचेद्रः अरुषः आरोचमानोभानुना दीर्घाशुचिर्ज्वलन् विरोचतां प्र-
काशतां । किंच सत्यतिः सतां पतिरिद्रः स्वने आदित्यइव शुक्रं ज्वलन् शुशुचीत अत्यंतं
दीप्यतां ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

गोभिरेधरेमामतिदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
व्यंरार्जभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम् । अमतिम् । दुःएवाम् । यवेन । क्षुधम् ।
पुरुहूत । विश्वाम् । व्यम् । रार्जभिः । प्रथमाः ।
धनानि । अस्माकेन । वृजनेन । जयेम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

बृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादुतोत्तरस्मादधरादघ्रायोः ।
इन्द्रःपुरस्तादुतमध्यतोःसखासखिभ्योवरिवःकृणोतु ॥ ११ ॥ २५ ॥

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उतुत्तरस्मात् ।
अधरात् । अघ्रायोः । इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः ।
सखा । सखिभ्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥ २५ ॥

दशमी एकादशी च व्याख्याता ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ इति सामस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

आयात्वित्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं आंगिरसस्य कृष्णस्वार्पणं ऐन्द्रं आदितस्तिन्नस्रि-
ष्टुभः तनः पद् जगत्यः ततोद्दे त्रिवृषभौ । तथावानुक्रान्तं—आयातु त्रिविष्टुवादीति । आभिष्ट-
विकेपूत्रथेषु ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोमवृद्धाविदमावापार्थं । सूत्रितं च—आयात्विद्भः स्वपतिरिमां-
वियमिति ब्राह्मणाच्छंसीति ।

तत्र प्रथमा—

आयात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाययोधर्मणानूतुजानस्तुर्विष्मान् ।
प्रत्वक्षाणो अतिविश्वसर्हास्यपारेणं महता वृष्णयेन ॥ १ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । स्वपतिः । मदाय । यः । धर्मणा । तूतुजानः ।
तुर्विष्मान् । प्रत्वक्षाणः । अति । विश्वा । सर्हासि ।
अपारेणं । महता । वृष्णयेन ॥ १ ॥

पद्भस्तूतुजानः त्वरमाणः तुविष्मान् वृद्धिमान् विश्वा विश्वानि सर्हासि शत्रुबलानि
अपारेणं महता अधिकेन वृष्णयेन बलेन प्रत्वक्षाणः प्रकर्षेण तनूकुर्वन् अतिगच्छतीति शेषः ।
स्वपतिर्धनपतिरिन्द्रो मदाय मदार्थं धर्मणा धारकेण रथेनायात्वस्मद्यत्नं प्रत्यागच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुष्ठामारथः सुयमा हरीति म्मिम्पक्षवज्रो नृपते गमस्तौ ।
शीभं राजन्सुपथार्यास्रवाङ्घ्रिर्धामतेपुपुषो वृष्णयानि ॥ २ ॥

सुष्ठामा । रथः । सुयमा । हरी इति । ते । मिम्पक्षं । वज्रः ।
नृपते । गमस्तौ । शीभं । राजन् । सुपथा । आ । याहि ।
अर्वाङ्घ्रिः । वधाम । ते । पुपुषुः । वृष्णयानि ॥ २ ॥

हे नृपते नृणां पालकेन्द्र ते तव रथः सुष्ठामा शोभनावस्थानः हरी अन्वावपि सुयमा सु-
यमौ सुचन्द्रावित्यर्थः । किंच तव गमस्तौ बाहौ वज्रो मिम्पक्षं संहतो भवति । तथा सति हे राजन्

सर्वस्येर्वरेद् शीभं शीभं सुपथा शोभनेन मार्गेण अर्वाङ्गस्मदभिमुखं आयासागच्छ आगत्य
पपुपः सोमं पीतवतः ते तव वृष्ण्यानि बलानि वर्धाम वमं वर्धयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एन्द्रवाहो नृपतिं वज्रवाहुमुग्रमुग्रासंस्तविपासं एनम् ।
प्रत्वक्षसं वृषभं सत्यशुष्ममेमस्मन्नासंधमादो वहन्तु ॥ ३ ॥

आ । इन्द्रवाहः । नृपतिम् । वज्रवाहुम् । उग्रम् । उपासः ।
तविपासः । एनम् । प्रत्वक्षसम् । वृषभम् । सत्यशुष्मम् ।
आ । ईम् । अस्मन्ना । संधमादः । वहन्तु ॥ ३ ॥

नृपतिं नृणां पालकं वज्रवाहुं वज्रहस्तं उग्रमुदूर्णं प्रत्वक्षसं शत्रुबलानां प्रकर्षेण तनूक-
तारं वृषभं कामानां वर्धितारं सत्यशुष्मं अविस्वादिबलं एनमिदं आईमिति पूरणौ उग्रासउद्-
गास्तविपासः पवृद्धाः सधमादः सह मायंतः इंद्रवाहः इंद्रस्य वोढारोस्मन्नाअस्मात्स्वावहंतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एवापतिंद्रोणसाचंसचेतसमूर्जस्कम्भंधरुणआवृषायसे ।
ओजःरुष्वसङ्गभायत्वेअप्यसोयथाकेनिपानामिनो वृधे ॥ ४ ॥

एव । पतिम् । द्रोणसाचम् । सचेतसम् । ऊर्जः । स्कम्भम् ।
धरुणे । आ । वृषयसे । ओजः । रुष्व । सम् । गृभाय । त्वे इति ।
अपि । असः । यथा । केनिपानाम् । इनः । वृधे ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं एव एवं पतिं पालकं द्रोणसाचं द्रोणकलशस्य सेवितारं सचेतसं प्रतं ऊर्ज-
स्कंभं बलस्य धारकं सोमं धरुणे धारके जटरे आवृषायसे आसिचसे धारयसीत्यर्थः । किं-
च मसमोजोयलं रुष्व कुरुष्व । त्वे त्वयि अस्मानपि संगृभाय संगृहाण च । किंच केनिपानां
मेधाविनामरमाकं । केनिपः उगिजइति मेधाविनामसु पाठात् । वृधे वर्धनाय यथा यथावत्
सर्वथा इनः स्वामी असः भवसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

गमं॒न्नस्मेव॒सून्या॒हिशंसि॑पं॒त्वाशि॑पं॒भर॑माया॒हि॒सोमि॑नः ।
त्वमी॑शिपे॒सास्मि॒न्नासं॑त्सि॒वर्हि॑ष्य॒नाधृ॑ष्या॒तव॒पात्रा॑णि॒धर्म॑णा ॥ ५ ॥ २६ ॥

गमंन् । अस्मे इति । वसूनि । आ । हि । शंसिपम् । सुऽआशिपम् । भरम् ।
आ । याहि । सोमिनः । त्वम् । ईशिपे । सः । अस्मिन् । आ ।
सत्सि । वर्हिषि । अनाधृष्या । तव । पात्राणि । धर्मणा ॥ ५ ॥ २६ ॥

हे इंद्र वसूनि त्वेद्यानि धनानि अस्मे अस्मास्तु आगमन् आगच्छंतु हि । यस्मात्त्वामर्हं शंसिपं स्तौमि । किंच सोमिनः सोमवतोमम स्वाशिपं शोभनाआशिपोयस्मिन् तं भरं यज्ञं आयाहि त्वमागच्छ । किंच त्वमीशिपे धनस्येश्वरोसि एवंविधः सत्वं अस्मिन्नस्मदीये वेद्यास्तुते चर्हिष्यासत्सि आसीद् । किंच तव सोमपात्राणि धर्मणा राक्षसानां कर्मणा अनाधृष्य अनाधृष्याणि धर्षयितुमशक्यानि भवंतीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी-

पृथक्प्राय॑न्प्रथ॒माद्दे॒वहू॑तयो॒रुक्ण॑वतश्र॒वस्या॑निदु॒ष्टरा॑ ।
नपे॑शे॒कुर्य॑ज्ञिया॒नाव॑मा॒रुह॑मी॒र्मेव॑ते॒न्यवि॑शान्त॒केप॑यः ॥ ६ ॥

पृथक् । प्र । आयन् । प्रथमाः । देवहूतयः । अरुक्णवत ।
श्रवस्यानि । दुष्टरा । न । ये । शुकुः । यज्ञियाम् । नावम् ।
आरुहम् । ईर्मा । एव । ते । नि । अविशान्त । केपयः ॥ ६ ॥

हे इंद्र तव प्रसादात् ते पृथक् प्रायन् देवलोकाभ्युत्थगच्छन्ति ये प्रथमाः पूर्वं मुख्यावा देवहूतयोदेवानामाह्वानारः कर्त्तरि रुढ । किंच दुष्टरा अन्यैर्दुस्तराणि श्रवस्यानि श्रवणीयानि यशांसि अरुणवत अकुर्वन्त । किंच ये स्वत्पासाद्दरहिताजनायज्ञियां यज्ञसंबन्धिनीं यज्ञमयीमित्यर्थः नावमारुहं आरोहुं न शेकुर्न शक्नुवन्ति ते केपयः कृत्स्नतपूयकर्माणाः पापकर्माणोजमाः ई-

मैव ऋणेनैव न्यविशंत नीचैराविशंत अधोगतिं प्राप्ताइत्यर्थः । तथाच यास्कः—पृथक्पायन् पृथक् प्रथतेः प्रथमादेवहृतयोयेदेवानाह्वयंताकुर्वतश्रवणीयानि यशांसि दुरनुकराण्यन्यैर्यशक्रवन् यज्ञियां नावमारोढुमथ येनाशक्रवन् यज्ञियां नावमारोढुमीमैवतेन्यविशतिहेव तेन्यविशंत ऋणेनैवते न्यविशंतास्मिन्नेवलोकेइति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एवैवापागपरेसन्तुदूद्योश्वायेपांदुर्युजंआयुयुजे ।

इत्थायेप्रागुपरिसन्तिदावनेपुरूणि यत्रव्युनानिभोजना ॥ ७ ॥

एव । एव । अपाक् । अपरे । सन्तु । दूःइध्यः । अश्वाः । येपांम् ।

दूःइयुजः । आइयुयुजे । इत्था । ये । प्राक् । उपरे । सन्ति ।

दावने । पुरूणि । यत्र । व्युनानि । भोजना ॥ ७ ॥

एवैव एवमेव दूद्योदुर्द्वयः अपरे अन्ये अयज्वानइत्यर्थः अपागपाचीनाअधोगतारः संतु भवंतु । येपां यज्ञमकुर्वतामश्वादुर्युजोदुर्योजाः प्रबलाअप्यायुयुजे रथेषु युज्यंते ये सत्यपि सामर्थ्ये न यजंति ते नरकं गच्छंतीतिभावः । किंच इत्था इत्थं ते स्वर्गगामिनोये अपरे यज्वानः प्राक् मरणात् पूर्वमेव दावने देवानां हविर्दीनाप संति भवंति यत्र येषु च यज्ञकारिषु व्युनानि प्रज्ञानानि कांतानि वा भोजना भोग्यानि धनानि पुरूणि बहूनि देवेभ्योदानाय संति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गिरिरञ्जनेजमानाँअधारयद्यौःकन्ददन्तरिक्षाणिकोपयत् ।

समीचीनेधिपणेविष्कंभायतिष्ठणःपीत्वामदंउक्थानिशंसति ॥ ८ ॥

गिरीन् । अज्जान् । रेजमानान् । अधारयत् । द्यौः । कन्दत् ।

अन्तरिक्षाणि । कोपयत् । समीचीने इति समदईचीने । धिपणे इति

वि । स्कंभायति । टण्णः । पीत्वा । मदे । उक्थानि । शंसति ॥ ८ ॥

गिरीन् मेघान् अजान् गमनशीलान् रेजमानान् कंपयमानान् अधारयत् इन्द्रोधारितवान् निधलान् कृतवानित्यर्थः । किंच द्यौर्दुलोकः तन्निवासी वा जनः अमुरराक्षसेभ्योभीतः सन् क्रंदत् क्रंदति इन्द्रमाह्वयत्यात्मनः परित्राणार्थं । किंचेन्द्रः अंतरिक्षाणि कोपयत् कोपयति संक्षोभयतीत्यर्थः । किंचेन्द्रः समीचीने परस्परं संगते धियणे द्यावापृथिव्यौ विष्कभायति अंतरिक्षेण स्तभाति स्तंभयतीत्यर्थः । किंचेन्द्रः वृष्णः स्वोदरस्यासकृत् वर्षणशीलान् सोमान् पीत्वा भदे सति उक्थानि प्रशस्यानि वचनानि शंसति प्रववीति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमंदिभिमिसुकृतंतेअङ्कुशयेनारुजासिमघवञ्छफारुजः ।

अस्मिन्स्तुतेसर्वनेअस्त्वोक्थंसुतइष्टौमघवन्वोध्याभंगः ॥ ९ ॥

इमम् । विभिमिम् । सुकृतम् । ते । अङ्कुशम् । येन । आङ्कुजासिम् ।

मघवन् । शफङ्कारुजः । अस्मिन् । सु । ते । सर्वने । अस्तु ।

ओक्थम् । सुते । इष्टौ । मघवन् । वोधि । आभंगः ॥ ९ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र ते तव सुकृतं संस्कृतं इमं अङ्कुशं विभिमिं धारयामि अत्राङ्कुशशब्देन प्रेरकत्वगुणयोगात् स्तुतिरुच्यते स्तुतिं धारयामीत्यर्थः । येन स्तुतिलक्षणाङ्कुशेन स्तुतः सन् त्वं शफारुजः आभिमुख्येन परवलानां हंतुन् ऐरावतादीन् गजान् आरुजासि आभिमुख्येन रुजसि पीडयसीत्यर्थः । किंच ते तवास्मिन्नस्मदीयसर्वने सु सुषु ओक्थं ओकोनिवासोस्तु भवतु । किंच हे मघवन् धनवन्निद्र आभंगः आभजनीयस्त्वं सुते सुतसोमे इष्टौ यज्ञे वोधि अस्मदीयाः स्तुवीः बुध्यस्व ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमार्मतिंदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।

व्यंराजंभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनहृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम् । अर्मतिम् । दुःष्टवांम् । यवेन । क्षुधम् । पुरुहूतम् ।

विश्वाम् । व्यम् । राजंभिः । प्रथमाः । धनानि ।

अस्माकेन । हृजनेन । जयेम् ॥ १० ॥

हे अग्ने समुद्रे महोदधौ जायमानं अप्स्वंतः अपां मध्ये वडवात्मनास्थितं त्वा त्वां नृ-
मणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सकृच्चित्तोवरुणइधे संदीपितवान् । किंच नृचक्षाः नृणां
प्रत्यक्षेणदृष्टआदित्योदियोद्युलोकस्य संबन्धिनि ऊधन् ऊधसि ऊधःस्थानीये आदित्यमंडले
यत्ते वा इधे संदीपितवान् । किंच तृतीये त्रयाणां पूरणे अपां वृष्ट्युदकानामुपस्थे स्थाने रजस्य-
तरिक्षलोके तस्थिवांसं विद्युद्रूपेणावस्थितं त्वा त्वां महिषा महान्तोमाध्यमिकादेवगणामरुद्रा-
दयः स्तोतारोऽवधन् स्तुतिभिरवधयन् । यद्वा वाजसनेयकोक्तप्रकारेणार्थोद्घट्टव्यः—तद्यथा
समुद्रे त्वानृमणावप्स्वंतरिति मजापतिर्वैनृमणाअप्सुतदाप्रजापतिरित्येतत् नृचक्षाइधेदिवोअ-
ग्नेऊधन्निति मजापतिर्वैनृचक्षाआपइवऊधस्तृतीयेत्वारजसितस्थिवांसमिति द्यौर्यैतृतीयंरजोआ-
मुपस्थेमहिषावधन्नििति प्राणवैमहिषादिवित्वाप्राणावधयन्नित्येतदिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निवद्यौः क्षामोरेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्योज्ञानोविहीमिद्धोअख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ४ ॥

अक्रन्दत् । अग्निः । स्तनयन्इव । द्यौः । क्षाम । रेरिहत् ।
वीरुधः । समञ्जन् । सद्यः । ज्ञानः । वि । हि । इम् । इद्धः ।
अख्यत् । आ । रोदसी इति । भानुना । भाति । अन्तरिति ॥ ४ ॥

दावरूपोऽग्निः स्तुयते—अग्निर्दावाग्निः स्तनयन्निव द्यौर्यथा दीप्तोविद्युद्रूपः पर्जन्योमहांतं
शब्दं करोति तद्द्वन्द्वं महातं शब्दं करोति । किं कुर्वन्नित्यत्राह—क्षाम क्षामां पृथिवीं रेरिहत्-
आस्वादयन् वीरुधः ओपधीश्च समञ्जन् व्रक्षयन् संतापयन्नित्यर्थः । किंच सद्यः तत्क्षणे स-
मानकाले ज्ञानो जायमानइच्छोदीप्तः इमिदं स्वेन वग्धं यस्तुजातं व्यख्यत् विविधं पश्यति ही-
ति पदपूरणः । किंच रोदसी यावापृथिव्यौ अंतः अंतरेण भानुना स्वदीप्त्या आभाति प्रका-
शते । यद्वा वाजसनेयकोक्तार्थोद्घट्टव्यः—तद्यथा अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति क्रन्दतिहि प-
र्जन्यः स्तनयन्निवद्यौः क्षामोरेरिहद्वीरुधः समञ्जन्नि क्षामां वै रेरिहमाणोवीरुधः सन्पश्व्य-
नक्ति सद्योज्ञानोविहीमिद्धो अख्यदिति सद्योहवापपजज्ञानइदं सर्वं विख्यापयत्यारोदसी-
भानुनाभार्यंतरितीयेनै यावापृथिवी रोदसी ते पपभानुना भात्यन्तरिति वैद्युतस्यस्तुतिर्मद्वेयं
दावाग्नेः स्तुतिरिति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ।
वसुः सूनुः सहसो अप्सुरा राजा विभ्रात्यग्र उपसा मिधानः ॥ ५ ॥

श्रीणाम् । उतः आरः । धरुणः । रयीणाम् । मनीषाणाम् ।
सुः अपर्पणः । सोमः गोपाः । वसुः । सूनुः । सहसः । अप्सुः ।
राजा । वि । भ्राति । अये । उपसाम् । इधानः ॥ ५ ॥

श्रीणां विभ्रतीनां उदारः उद्रययिता दाता रयीणां धनानां धरुणो धारको मनीषाणामी-
प्सितार्थानां प्रार्पणः प्रार्पयिता सोमगोपाः सोमस्य गोप्ता वसुः सर्वलोकस्य वासकः सहसो व-
त्स्य सूनुः अप्सुः इकेषु स्थितो राजा सर्वस्येश्वरश्च उपसामग्रे प्रभातकाले इधानोऽग्निहोत्रार्थं
समिध्यमानोऽग्निर्विभाति प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आरोदसी अपृणा ज्जायमानः ।
वीळुं चिदग्निमभिनत्पराय जनाय दग्निमयं जन्तुपञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥
विश्वस्य । केतुः । भुवनस्य । गर्भः । आ । रोदसी इति ।
अपृणात् । जायमानः । वळुम् । चित् । अग्निम् । अभिनत् ।
परायन् । जनाः । यत् । अग्निम् । अयं जन्तुः । पञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य सर्वस्य केतुः प्रज्ञापको भुवनस्योदकस्य गर्भो गर्भभूतोऽग्निर्जायमानः प्रादुर्भवन्नेव
रोदसी चावापृथिव्यावापृणादापूरयति । परायन् परागच्छन्, वीळुं चित् दृढमप्यग्निं मेघमभि-
नत् भिनत्ति च । कदेत्यत्राह-मद्यदा पञ्चजनाः मनुष्याश्च अग्निमयं जन्तुं यजन्ते ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी-

उशिक्पावको अरतिः सुमेधामर्तं प्वन्निरमृतो निधापि ।
इयंति धूममरुपं अरिं भ्रदुच्छुक्तेर्णशोचिपाद्यामिनक्षन् ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुतर्मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥ ११ ॥ २७ ॥

बृहस्पतिः । नः । परि । पातु । पश्चात् । उत । उत्तरस्मात् ।
अधरात् । अघायोः । इन्द्रः । पुरस्तात् । उत । मध्यतः । नः ।
सखा । सखिभ्यः । वरिवः । कृणोतु ॥ ११ ॥ २७ ॥

इदमृगद्वयं व्याख्यातचरं ॥ १० ॥ ११ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

दिवस्परीति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भालंदनस्य वत्सप्रेरार्यं वैष्टभमाग्नेयं । तथाचानुका-
तं-दिवस्परीद्वादशवत्सपिराग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरिदमादिके द्वे सूक्ते ।
अस्य सूक्तस्यांर्यां वर्जयित्वा । सूत्रितंच-दिवस्परीति सूक्तयोः पूर्वस्योत्तमामुद्धरेदिति ।
क्षामवत्यां अकंददग्निस्त्वेषा याज्या । सूत्रितंच-अग्नेत्वमस्मद्युयोध्यमीवा अकंददग्निः
स्तनयन्निवद्यौरिति ।

तत्र प्रथमा-

दिवस्परीं प्रथमं जज्ञे अग्निं रस्मद्वितीयं परिजातवेदाः ।

तृतीयं मप्सु नृमणा अजं स्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥ १ ॥

दिवः । परि । प्रथमम् । जज्ञे । अग्निः । अस्मत् । द्वितीयम् ।

परि । जातवेदाः । तृतीयम् । अप्सु । नृमणाः । अजं स्रम् ।

इन्धानः । एनम् । जरते । सुः स्वाधीः ॥ १ ॥

अग्निः प्रथमं पूर्वं दिवोऽपुलोक्तस्य पर्मपरि आदित्यात्मना जज्ञे जातः जातवेदाः जात-
पतो जातयनोऽग्निः द्वितीयं अस्मत् अस्माकं परि उपरि पार्थिवात्मना जज्ञे नृमणाः
नृप मनुष्येषु अनुग्राहकवत्प्रा सक्तचिह्नोऽग्निस्तृतीयं अम्सु अंतरिक्षे वैद्युतात्मना जज्ञे एवं विष-
येन मग्निं स्वाधीः सुपज्ञोऽनाजमपनवरतं इंधानो दीपयत् जरते स्तीति । यद्वा वाजसनेयकोक्त-

प्रकारेण अस्पमंत्रस्यार्थोद्घट्टव्यः—तद्यथा दिवस्परिप्रथमं जज्ञे अग्निरिति प्राणोवैद्यैः प्राणाद्वा
एषप्रथममजायतास्मद्वितीयं परिजातवेदाइति यदेनमदोद्वितीयं पुरुषविधोजनयत् तृतीयम-
स्यति यदेनंतृतीयमद्भ्योजनयत् नृमणाअजस्रमिति प्रजापतिर्वैतृमणाः अग्निरजस्रमिंधानएनं
जनयतेस्वाधीरिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विद्मतेअग्नेत्रेधात्रयाणिविद्मतेधामविभृतापुरुत्रा ।
विद्मतेनामपरमंगुहायद्विद्मतेमुत्संयतंआवभृथं ॥ २ ॥

विद्म । ते । अग्ने । त्रेधा । त्रयाणि । विद्म । ते । धाम ।
विभृता । पुरुत्रा । विद्म । ते । नाम । परमम् । गुहा ।
यत् । विद्म । तम् । उत्संम् । यतः । आऽज्जगन्थं ॥ २ ॥

हे अग्ने ते तव त्रेधा त्रिषु स्थानेषु पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकेषु स्थितानि त्रयाणि अग्निवाय्वादित्या-
ख्यानि त्रीणि रूपाणि विद्म वयं जानीमः । किंच हे अग्ने ते तव धाम धामानि स्थानानि वि-
भृता विभृतानि पुरुत्रा बहुधा बहूनि वा गार्हपत्याहवनीयान्वाहायर्यपचनादीनि विद्म । किंच
ते तव गुहा गूढं अवेदं विद्वद्भिरविज्ञातं परमं प्रकृतं वेदे प्रसिद्धं यन्नामास्ति तद्विद्म वेदविदोवयं
विजानीमः । किंच त्वं यतोयस्मादाजगंथ आगतवानसि उत्पन्नवानित्यर्थः तमुत्सं उत्स्यं दयिता-
रमुत्पादयितारं कारणात्मानं विद्म जानीम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समुद्रेत्वानृमणाअप्स्व१न्तनृचक्षाईधेदिवोअंघ्रऊधन् ।
तृतीयेत्वारजंसितस्थिवांसंमपामुपस्थेमहिपाअवर्धन् ॥ ३ ॥

समुद्रे । त्वा । नृमनाः । अप्सु । अन्तः । नृचक्षाः । ईधे । दिवः ।
अग्ने । ऊधन् । तृतीये । त्वा । रजंसि । तस्थिवांसम् ।
अपाम् । उपस्थे । महिपाः । अवर्धन् ॥ ३ ॥

हे अग्ने समुद्रे महोदधौ जायमानं अप्स्वंतः अपां मध्ये वडवात्मनास्थितं त्वा त्वां नृ-
मणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सकृच्चितोवरुणईधे संदीपितवान् । किंच नृचक्षाः नृणां
प्रत्यक्षेणदृष्टआदित्योदिवोद्युल्लोकस्य संबन्धिनि ऊधन् ऊधसि ऊधःस्थानीये आदित्यमंडले
यज्ञे वा ईधे संदीपितवान् । किंच तृतीये त्रयाणां पुरणे अपां वृष्टद्युदकानामुपस्थे स्थाने रजस्यं-
तरिक्षलोके तस्थिवांसं विद्युद्रूपेणावस्थितं त्वा त्वां महिषा महांतोमाध्यमिकादेवगणामरुदा-
दयः स्तोतारोऽवर्धन् स्तुतिभिरवर्धयन् । यद्वा वाजसनेयकोक्तप्रकारेणार्थोद्घटव्यः—तद्यथा
समुद्रे त्वानृमणाअप्स्वंतरिति प्रजापतिर्वैनृमणाअप्सुतदाप्रजापतिरित्येतत् नृचक्षाईधेदिवोअ-
ग्नेऊधन्निति प्रजापतिर्वैनृचक्षाआपइवऊधस्तृतीयेत्वारजसितस्थिवांसमिति द्यौर्वैतृतीयंरजोपा-
मुपस्थेमहिषाअवर्धन्निति प्राणावैमहिषादिवित्वाप्राणाअवर्धयन्नित्येतदिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अक्रन्ददग्निःस्तनयन्निवद्यौःक्षामारैरिहद्वीरुधःसमञ्जन् ।

सद्योजज्ञानोविहीमिद्धोअख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ४ ॥

अक्रन्दत् । अग्निः । स्तनयन्इव । द्यौः । क्षाम् । रैरिहत् ।

वीरुधः । समञ्जन् । सद्यः । जज्ञानः । वि । हि । ईम् । इद्धः ।

अख्यत् । आ । रोदसी इति । भानुना । भाति । अन्तरिति ॥ ४ ॥

दावरूपोग्निः स्तुयते—अग्निर्दावाग्निः स्तनयन्निव द्यौर्यथा दीप्तोविद्युद्रूपः पर्जन्योमहांतं
शब्दं करोति तद्वदक्रन्दत् महांतं शब्दं करोति । किंकुर्वन्नित्यत्राह—क्षाम क्षामां पृथिवीं रैरिहत्-
आस्वादयन् वीरुधः ओषधीश्च समञ्जन् भ्रक्षयन् संतापयन्नित्यर्थः । किंच सद्यः तत्क्षणे स-
मानकाले जज्ञानोजायमानइद्धोदीप्तः ईमिदं स्तेन दग्धं वस्तुजातं व्यख्यत् विविधं पश्यति ही-
ति पदपूरणः । किंच रोदसी द्यावापृथिव्यौ अंतः अंतरेण भानुना स्वदीप्त्या आभाति पका-
शते । यद्वा वाजसनेयकोक्तार्थोद्घटव्यः—तद्यथा अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति क्रन्दतिहि प-
र्जन्यः स्तनयन्निवद्यौः क्षामारैरिहद्वीरुधः समञ्जन्निति क्षामां वै रैरिहमाणोवीरुधः सम्यग्व्य-
नक्ति सद्योजज्ञानोविहीमिद्धो अख्यदिति सद्योहवाएयजज्ञानइदं सर्वविरुष्यापयत्यारोदसी-
भानुनाभात्यन्तरितीमेव द्यावापृथिवी रोदसी ते एषभानुना भात्यन्तरिति वैद्युतस्यस्तुविर्यद्वेयं
दावाग्नेः स्तुतिरिति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

श्रीणांमुदारोधरुणोरथीणांमनीपाणांभार्पणःसोमगोपाः ।
वसुःसूनुःसहसोअप्सुराजाविनात्यग्रंउपसामिधानः ॥ ५ ॥

श्रीणाम् । उद्-आरः । धरुणः । रथीणाम् । मनीपाणाम् ।
प्सु-अर्पणः । सोम-गोपाः । वसुः । सूनुः । सहसः । अप्सु-सु ।
राजा । वि । भाति । अये । उपसाम् । इधानः ॥ ५ ॥

श्रीणां विभूतीनां उदारः उद्गमयिता दाता रथीणां धनानां धरुणोधारकोमनीपाणामी-
प्सितार्थानां भार्पणः पार्षयिता सोमगोपाः सोमस्य गोमा वसुः सर्वलोकस्य वासकः सहसोव-
लस्य सूनुः अप्सुदेकेषु स्थितोराजासर्वस्येश्वरश्च उपसामग्रे मभातकाले इधानोमिहोत्रार्थं
सपिच्यमानोमिर्विभाति प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

विश्वस्यकेतुर्भुवनस्युगर्माआरोदसीअपृणाज्जायमानः ।
वीळुं चिदाद्रिमग्निनत्परायजनायदग्निमयंजन्तुपञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥
विश्वस्य । केतुः । भुवनस्य । गर्जः । आ । रोदसी इति ।
अपृणात् । जायमानः । वीळुम् । चित् । अद्रिम् । अग्निनत् ।
परायजन् । जनाः । यत् । अग्निम् । अयंजन्त । पञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य सर्वस्य केतुः पतापकोभुवनस्योदकस्य गर्भोर्गर्भूवोमिर्जायमानः प्रादुर्भवन्नेव
रोदसी चावापृथिव्यावापृणादापूरयति । परायन् परागच्छन् वीळुं चित् इदमप्यद्रिं मेधमग्नि-
नत् भिनत्ति च । कदेत्यत्राह-यद्यदा पञ्चजनाः मनुष्याअग्निमयंजन्त यजन्ते ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेऽर्वाविशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी-

उशिक्पावकोअंरुतिःसुमेधामतैष्वग्निमृतोनिधायि ।
इपंतिधूममंरुपांमरिभ्रदुच्छुक्तेर्गोचिपाद्यामिर्नज्ञान् ॥ ७ ॥

उ॒शिक् । पा॒वकः । अ॒रतिः । सु॒धमे॒धाः । म॒र्तेषु । अ॒ग्निः । अ॒मृतः ।
नि । धा॒यि । इ॒यति । धूम॑म् । अ॒रुप॑म् । भ॒रिभ॑त् ।
उत् । शु॒क्लेण॑ । शो॒चिषा॑ । द्याम् । इ॒नक्ष॑न् ॥ ७ ॥

उशिक् हवींषि कामयमानः पावकः सर्वस्य लोकस्य शोधकः अरतिः गन्ता भूतानां
मारयिता वा सुमेधाः सुपत्नः अमृतोमरणधर्मरहितोग्निः मर्तेषु मनुष्येषु निधायि निहितः सो-
यमग्निर्धूममियति प्रेरयति । किञ्च अरुपमारोचमानं रूपं भरिभ्रत् धारयन् शुक्लेण शुक्लेण
शोचिषा रोचिषा द्यां दिवं उक् इनक्षन् व्यामुवन् गच्छतीति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

दृ॒शानो॑रु॒क्मउर्वि॑याव्य॒द्यौदुर्म॑र्षमायुःश्रि॒येरु॑चानः ।
अ॒ग्नि॒रमृ॑तो॒अभ॑वद्दयो॒भिर्य॑दे॒नद्यौ॑र्जनयत्सुरे॒ताः ॥ ८ ॥

दृ॒शानः । रु॒क्मः । उ॒र्वि॒या । वि । अ॒द्यौत् । दुः॒ःम॑र्षम् । आ॒युः ।
श्रि॒ये । रु॒चानः । अ॒ग्निः । अ॒मृतः । अ॒भ॒वत् । व॒र्यः॒ऽक्षिः ।
यत् । ए॒न॒म् । द्यौः । ज॒न॒यत् । सु॒रे॒ताः ॥ ८ ॥

दृशानः प्रत्यक्षेण दृश्यमानोरुक्ममोरोचमानोग्निः उर्विया उरु अत्यन्तं व्यद्यौत् विद्योतते ।
किञ्च आयुर्गता ससर्ववोयमग्निः श्रिये विभूत्यै दुर्मर्षं दुरभिभवं यथा भवति तथा रुचानोरो-
चमानोभवति . सोयमग्निर्वयोभिरन्वैर्वनस्पतिभिरमृतोमरणरहितोभवत् यद्यस्मात्कारणादेनमग्निं
सुरेताः शोभनरेतेस्कोद्यौः प्राणआदित्योवा जनयत् जनयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यस्ते॑अ॒द्यरु॑णव॒न्द्द्र॒शोचे॑पू॒षदे॑वघृ॒तव॑न्तम॒ग्ने ।
प्र॒त॒न॒य॒प्र॒त॒र॒व॒स्यो॑अ॒च्छा॒भिसु॒म्न॑दे॒वभ॑क्तंयविष्ट ॥ ९ ॥

यः । ते । अ॒द्य । रु॒णव॑त् । भ॒द्र॒शो॒चे । अ॒पू॒षम् । दे॒व । घृ॒त॒व॑न्तम् ।
अ॒ग्ने । प्र । तम् । न॒य । प्र॒श्न॑रम् । व॒स्यः । अ॒च्छ ।
अ॒भि । सु॒म्नम् । दे॒व॒भ॑क्तम् । य॒वि॒ष्ट ॥ ९ ॥

हे भद्रशोचे कल्याणदीप्ते हे देव योतमान यविष्ठ युवतमाग्ने ते तुभ्यं योजयमानोद्या-
स्मिन्नहनि घृतवंतं घृतेन युक्तं अपूपं पुरोडाशं रुणवत् करोति प्रतरं प्रकृष्टतरं यजमानं व-
स्योवसीयोच्छप्रति प्रनय अत्यर्थं प्रापय । तथा देवभक्तं स्तुतिभिर्हविर्भिश्च देवानां संभक्तारं
सेवितारं त्वयजमानं द्युम्नं सुत्वमग्निप्रति प्रनय ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आतंभंजसौश्रवसेष्वप्रउक्थेऽकथआभंजशस्यमाने ।

प्रियःसूर्येप्रियोअग्नाभंवात्सुज्जातेर्नग्निनददुज्जित्वैः ॥ १० ॥

आ । तम् । अज्ज । सौश्रवसेषु । अग्ने । उक्थेऽकथे । आ ।

अज्ज । शस्यमाने । प्रियः । सूर्ये । प्रियः । अग्ना । भवाति ।

उत् । जातेर्न । ग्निनदत् । उत् । जित्वैः ॥ १० ॥

हे अग्ने त्वं सौश्रवसेषु शोभनानि श्रवांस्यन्तानि हर्षाणि येषु कर्मसु तानि सौश्रवसा-
नि तेषु क्रियमाणेषु तं यजमानं स्तोतारं वा आभज अभीष्टप्रदानेन सेवस्व । किंच
उक्थेऽकथे शस्त्रे शस्यमाने पठ्यमाने सति तं आभज अभीष्टप्रदानेनैव सेवस्व । सौर्यं
यजमानः स्तोता वा सूर्ये प्रियो भवति भवतु तथा अग्नाऽग्नावपि प्रियो भवति । किंच सौर्यं
जातेनात्पत्नेन पुत्रेण उद्दिनदत् शत्रून् विदारयतु तथा जित्वैर्जनिष्यमाणैश्च पुत्रैः शत्रून् उद्दि-
नदत् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

त्वामग्नेयजमानानुद्यून्विश्वामसुदधिरेवार्याणि ।

त्वयासहद्रविणमिच्छमानाव्रजंगोर्मन्तमुशिजोविवन्तुः ॥ ११ ॥

त्वाम् । अग्ने । यजमानाः । अनुं । द्यून् । विश्वां । वसुं । दधिरे ।

वार्याणि । त्वयां । सह । द्रविणम् । इच्छमानाः । व्रजम् ।

गोऽर्मन्तम् । उशिजः । वि । वन्तुरिति वन्तुः ॥ ११ ॥

हे अग्ने त्वां प्रति यजमानाः अनुद्युन् प्रत्यहं विश्वा विश्वानि वार्याणि वरणीयानि वसु
वसूनि धनानि दधिरे धारयन्ति । किञ्च त्वया सह द्रविणमसुरैरपहतं गोरूपं धनमिच्छमानाः
कामयमानाः उशिजोमेधाविनोदेवागोमंतं पशुमंतं व्रजं विवव्रुः विवृतद्वारं कृतवंतः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अस्ताव्यग्निर्नरांसुशेवोवैश्वानरऋषिभिःसोमगोपाः ।
अद्वेपेद्यावापृथिवीहुवेमदेवाधत्तरयिमस्मेसुवीरम् ॥ १२ ॥ २९ ॥

अस्तावि । अग्निः । नराम् । सुऽशेवः । वैश्वानरः । ऋषिभिः ।
सोमऽगोपाः । अद्वेपे इति । द्यावापृथिवी इति । हुवेम । देवाः ।
धत्त । रयिम् । अस्मे इति । सुऽवीरम् ॥ १२ ॥ २९ ॥

नरां कर्मनेतृणां पुंसां सुशेवः सुखसेव्योवैश्वानरोग्निः ऋषिभिः मंत्रैः अस्तावि स्तुतः ।
कीदृशः सोमगोपाः सोमस्य गोप्ता रक्षिता अद्वेपे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ हुवेम वयं हुये-
म । किञ्च हे देवाः यूयं सुवीरं शोभनपुत्राद्युपेतं रयिं धनमस्मे अस्मासु धत्त धारयत ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वेदार्थस्यपकाशेन तमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थोऽधतुरोदेया द्वियातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थपकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके अष्टमोध्यायः ॥८॥

॥ सप्तमाष्टकः समाप्तः ॥ ७ ॥